A. D. XENOPOL

ISTORIA PARTIDELOR POLITICE

IN

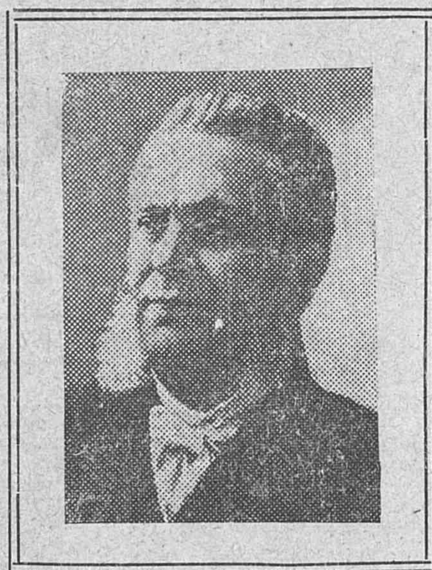
ROMÂNIA

PARTEA I

DELA ORIGINA PÂNĂ LA 1848

PARTEA II

:: DELA 1848 PÂNĂ LA 1866 ::

BUCUREŞTI

LIBRARIA STANCIULESCU

1920

ISTORIA
PARTIDELOR POLITICE
ÎN
ROMÂNIA

DE

A. D. XENOPOL

VOLUMUL I
(AL ISTORIEI ROMÂNILOR, VOL. IX).

DELA ORIGINI PÂNĂ LA 1866

ALBERT BAER
Bucureşti. Strada Numa-Pompiliu, 7.
1910.

ISTORIA
PARTIDELOR POLITICE
ÎN
ROMÂNIA

PARTEA I

DELA

ORIGINI PĂNĂ LA 1848

DE INDREPTAT

p. 149 r. 4 de sus. În loc de Constantin Câmpineanu — *Ioan.*

p. 205 r. 2 de jos. În loc de 1854 — *1834.*

p. 282, r. 1 de sus. În loc de 1822 în actul de încheză̆şluire — *1824 după cererea ciocoilor moldoveni.*

p. 375, r. 3 de jos. În loc de interesant — *interesat.*

p. 372, r. 9 de sus să se adaogă : *şi acele ale boierilor mari.*

p. 412, r. 20 de sus. În loc de cerând — *curând.*

p. 416, r. 4 de jos. În loc de aştepte — *aşteptat.*

PREFAȚĂ

Am scris istoria Domniei lui Cuza Vodă, dupa cum cred eu, în chip absolut obiectiv, cu toate că erà istorie contimpurana. Acuma înfățișez o nouă lucrare încă mai expusă primejdiei subiective, asupra partidelor politice dela ivirea lor în viața românească până în zilele în care trăim. Gândesc însă că voi puteà ocoli stâncile ce'mi stau în cale; căci sistemul meu în expunerea trecutului îmi dă putința a o face. Nu aprețuesc în bine sau în rău nici persoane nici evenemente, ci caut numai să stabilesc faptele pe cât se poate mai potrivit cu adevărul și să le înlănțuesc pe firul cauzalității. Aprețuirea morală a acestor fapte și a celor ce le au săvârșit e treaba cetitorului căruia istoricul trebue sa'i expună, limpezit și lămurit, materialul desvoltarei, lăsându-i deplina libertate de aprețuire. Cu acest sistem de a înfățișà istoria, se poate înlăturà pericolul părtinirei pe care acel ce aprețuește împrejurarile nu'l poate încunjurà în nici un chip, ori câtă silință și-ar da spre a o face; căci simplul fapt al aprețuirei într'un sens deșteaptă împotrivire în cetitorii cu păreri deosebite, pe când expunerea faptelor și a lor înlănțuire ne putând fi tăgăduite, meritul sau demeritul lor și deci și acel al autorilor lor reiesă dela sine. Apoi să se bage de seamă, că chiar atunci când credem că aprețuim cu nepărtinire, uităm adeseori că măsura acestei judecăți o luăm din vremile și după ideile noastre, spre a o aplicà pe vremi și idei cu totul altele, ceea ce iarăși este o nedreptate pe care o comitem

față cu trecutul; și dacă este învoit unui profan să nedreptățească timpurile dispărute, unui istoric nu-i poate fi îngaduită o asemenea abatere.

Ce este însa un partid politic? Iata o întrebare ce pare la prima vedere ușoară de rezolvit, dar care în realitate este cu mult mai complicată decât s'ar crede.

Se aude adeseori vorbindu-se la noi, că nu am aveà partide politice în adevăratul înțeles al cuvântului, ci numai grupări de interese personale, cari nu țintesc la altceva decât la realizarea principiului: „Scoală-te să mă pun eu". Se stabilește deosebirea între viața noastră politică și acea a țărilor înnaintate, prin faptul că acolo ideile deosebesc pe oameni în steaguri politice, pe când la noi ele ar fi înlocuite cu interesul individual.

Această deosebire este desigur neexactă; căci tot interesul individual este, în ultima analiză, calea pe care se îndreapta viața politica în toate țările din lume. Așà bunaoara, când în Anglia se dădeà lupta pentru libertatea comerțului grânelor, ce alta decât interese individuale împingeau pe o mare clasă a poporului englez, a cere desființarea taxei de intrare asupra grâului; anume interesele lucrătorilor din fabrici de a aveà pâne mai ieftină; și mai mult încă, acele ale patronilor cari voeau să obțină putința reducerei salariilor pe baza acestei iefteniri, și deci condiții mai lesnicioase de producere și de concurență? In Germania, actualii agrarieni și politica exagerat protecționistă la care acest partid a împins pe guvernul împărăției, ce caută ei altceva, decât apărarea intereselor lor individuale, periclitate prin importarea grânelor straine? Și industrialii cari li se opun, ce sprijina ei altceva, decât tot interesele individuale ale clasei lor? La noi antisemiții din ce alt motiv luptă ei contra Evreilor, decât pentru a păstrà sau recâștigà pozițiile economice individuale, pierdute prin năvălirea și întărirea tot mai mare a acestui neam străin? Se înțelege că omenirea nu este condusă numai de pântece în faurirea soartei ei, și

că deci nu numai luptele economice se vor resfrânge în partidele politice, ci și altele, acele pentru bunurile înnalte religioase și culturale; că deci, partidele politice se vor puteà diferenţià şi pe baza acestor din urma factori ai civilizaţiei. Astfel partidele protestanţilor şi a catolicilor în timpul razboaelor religioase, şi chiar astăzi partidul catolic în Germania şi în Franţia; partizanii egalei instrucţii între sate şi oraşe şi protivnicii acestei pareri; partizanii bisericilor de stat şi acei ai cultului liber; partizanii libertăţilor publice şi acei ai restrângerei lor în diferite grade şi nuanţe, şi aşa mai departe.

Aceste interese materiale sau morale cari se înfăţişează ca acele ale unor clase de oameni nu sunt în realitate decât **totalizarea intereselor individuale**[1]*, ale tuturor membrilor ce fac parte din clasa de care e vorba. Protestanţii cereau libertatea cultului ca clasă, fiindcă* **fiecare protestant** *aveà nevoe de această libertate; socialiştii cer o noua împarţire a productului muncei, pentrucă* **fiecare membru** *din partidul lor speră a trage un folos individual din aceasta noua împarţire.* **Aceste interese individuale comune unui grup, mai mult sau mai puţin restrâns alcătuesc substratul pe care se înnalţă grupările sau partidele politice.**

Partidele politice însa se alcatuesc nu numai din reprezentarea acestor interese individuale, totalizate în interese de clase. Pe din sus şi pe din jos ele primesc adaosuri de elemente straine care le întaresc organismul. Adeseori în stratul lor conducător se vad oameni străini de aceste interese, şi se întâlnesc şi încă destul de des, pentru onoarea omenirei! — minţi şi inimi superioare cari ieau apărarea unor interese ce nu sunt ale lor, ba cari le sunt chiar

1. *Acest termin de* totalizare *a fost întrebuinţat şi de d. Obedeanu, în conferenţa sa dela Ateneu:* Partidele politice în Ţara Românească până la 1848, *Bucureşti 1908, p. 132: «Vedem deci în partidele politice (din Oltenia şi din Muntenia chiar) o* totalizare de interese individuale despărţite în două tabere». *Intrebuinţasem cuvântul înainte de a ceti conferenţa d-lui Obedeanu,*

protivnice. Așà când Richelieu, deși cardinal catolic, menținù libertatea protestanților; când în ședința din 4 August 1789, nobilii și burgezii din adunarea națională franceză se lèpădară de bună voie de privilegii și de corporații; când partizanii unirei din Moldova jertfeau patria lor mai restrâns pe altarul României viitoare în toate aceste cazuri, acei cari au condus mișcările nu făceau parte, prin interesele lor individuale, din curentul ce reprezentau. Cu toate acestea ei au pus umărul la realizarea acelor interese cari erau protivnice propriei lor bune stari.

Pe lânga aceste elemente conducatoare cari pot, dar nu trebue numai decât să facă parte din massele reprezentate, se aduna sub steagul unui partid și alte elemente atrase de alte împrejurări și mai ales de nevoia zilnicei existenți, pe care o pot ocroti mai curând sub un partid, decât sub celalt. Din năzile cari atrag mai ales oameni straini într'un partid, nu este nici una mai puternică, decât perspectiva funcțiilor statului și a altor foloase ce pot fi împarțite de guvern partizanilor sai. Dar aceasta nu există numai la noi în țară cum se crede de obiceiu, ci și în altele cu mult mai culte și cu mai multă varietate de îndeletniciri, decât România. La noi în țara, din motive istorice cunoscute, acest mijloc de recrutare al partizanilor politici a prins cu deosebire rădăcină, și de aici s'a ivit ideea cea falșa, ca la noi partidele nu ar fi decât grupări de indivizi care cauta sa se suplanteze unii pe alții în slujbele statului.

Dar așà să fie oare? La noi nu sunt interese agrare și interese ale născândei noastre industrii? Nu sunt partizani ai instrucției nețarmurite a țaranului, și protivnici ai acestei idei? Nu sunt protivnici ai Evreilor, și sprijinitori ai egalei lor îndreptățiri cu Românii? Nu sunt partizani ai unor libertați înca mai exagerate decât acele pe care le avem astazi, și de acei care cer restrângerea lor în interesul ordinei? Nu sunt aparători ai unei emancipari cât mai depline a țăranului, și partizani ai unei propășiri cumpenite a acestei clase, și așà mai departe?

Apoi toate aceste idei izvorite din interese individuale totalizate în interese de clasă, pot ele să se rezolvă numai în celelalte interese individuale, funcțiile și emolumentele procurate de guvern?

Este învederat că se face un amestec între interesul pe care'l încheagă partidele politice și care are totdeauna la temelie interese individuale, însă **de acele ce pot fi generalizate la o clasă intreagă,** *și modul cum unii membri se recruteaza pe baza interesului* **individual special fie căruia și care nu poate fi generalizat ca interes de clasă.** *Și la noi sunt partide politice în adevăratul sens al cuvântului, și dacă se poate găsi o deosebire între constituirea lor și acea a partidelor din Apus, aceasta nu poate sta decât în împrejurarea, că la noi proporția intereselor, curat individuale este mai mare decât în țările Apusului.*

Se înțelege că nu toate curentele din viața unui popor, chiar când au de ținta viața politică, dau naștere îndata ce se ivesc — la partide politice.

Pentru ca înmănunchierile de cugete să dee ființă unor asemene partide, se cere numai decât ca ideile să se coboare din sfera intelectuală către acea a voinței și să devina imboldiloare de fapte; căci politica se mișca pe pârtia puterei în conducerea oamenilor, și deci nu poate fi gândită fără îmbinarea ei cu mijlocul de a realiză puterea — adecă cu fapta. Așà bună oară la noi ideea unirei Moldovei cu Muntenia a dat naștere la două partide, acel al unioniștilor și acel al separatiștilor, care ambele au luptat pe tărâmul vieței reale, pana când acel d'intâi învingând au ajuns să dee naștere României actuale.

Din protivă ideea unirei tuturor Românilor nu a dat încă naștere la un partid politic, de oarece ea plutește numai în sfera ideala — și nu s'a coborât pe pământ, pentru a legà cugetele în o lucrare de fapt care să urmăreasca aceasta ținta[2]. *Se tinde numai la păstrarea unitaței nea-*

2. *Fără temeiu susține D. I. Nacian* De l'immixtion de la politique allemande en Roumanie, *Paris, 1886, că în România ar existà un partid iredentist (p. IX).*

mului prin mănținerea bazei etnice a talentelor menite să'i îmbogățească gândirea, și fără îndoială și în vederea unor formații politice viitoare cu putință. Acuma însă ideea unirei Românilor nu au intrat încă în faza ei politică. Liga culturală nu este un partid politic.

Antisemitismul ar putea da naștere unui partid politic. Totuși pană acum el a fost reprezentat mai mult de unele individualități din toate partidele, decât a fost înjghebat în un partid politic deosebit. Numai în partidul **Fracțiunei** *și în vremile de tot noue, în partidul naționalist s'a manifestat ideea antisemita, opunându-se la o schimbare în fapt a situației Evreilor care tind să pună mâna pe cetățenia română.*

Tot așà și feminismul nu a ajuns înca la noi, ca în Anglia, sau mai mult înca în coloniile ei, sau ca în Finlanda, un partid politic, fiindcă la noi partizanii emancipare femeei tind cel mult la schimbarea legilor civile, care ocârmuesc poziția lor față cu barbatul, mai ales în privirea averei; dar femeile nu cauta împărtășirea lor la viața statului, la care nu se gândesc înca.

Asupra folosului ce'l poate îndrumà cercetarea noastră, băgăm de seàma, ca în haosul de învinuiri, de pareri neîntemeiate, de povești scornite făra nici o îndreptățire asupra faptelor și mai ales asupra oamenilor noștri politici, o expunere care va căutà sa restabileasca adevărul de atâtea ori zdruncinat, și care va înfațișà fiecare fapt și fiecare autor, pe cât e omenește cu putință, **așa cum a fost,** *poate avea o însemnătate pentru curățirea și înnălțarea vieței noastre politice; caci a sosit timpul ca înverșunarea ce este neaparat legata de luptele pe acest târâm să se mai îmblânzască, și sa introducă cumpăna dreptaței care trebue sa cântărească toate faptele privitoare la viața statului și a societăței și în jocul partidelor politice. Aceste într'adevar nu trebue să uite, că ținta ce au de urmărit cu toatele împreună este, la urma urmelor, tot numai întărirea și înflorirea neamului.*

A. D. XENOPOL.

ISTORIA PARTIDELOR POLITICE

PARTEA I

DELA ORIGINI PÂNĂ LA 1848

CAPITOLUL I

ORIGINEA PARTIDULUI NAȚIONAL

Despre existența unor partide politice nu poate fi vorba la Români înainte de constituirea lor în state, și cu toate ca această constituire pornește din vremuri anterioare descalecarei, și anume întâiu în țarile de peste munți și după aceea și în cele din valea Dunarei, totuși viața de stat propriu zisa a poporului român din România libera de astazi, (singurul manunchiu al neamului asupra caruia îndreptam cercetarile noastre) nu începe decât dela înființarea celor doua domnii, a Țarei-Romanești și a Moldovei, în cari soarta îngaduind o desvoltare mai neatârnata de voințele straine, putù da zbor unui joc mai liber al voințelor băștinașe.

Boierii și țăranii.— Făra îndoială ca formația sociala de căpetenie, aceea pe temelia careia s'a închegat mai târziu alcatuirea partidelor politice la Români — cele doua clase ale poporului român, nobleța (boierii) și poporul de jos (țaranii) — datează d'innainte de descălecare. Așà documentul lui Bela IV din 1247 vorbește de *maiores terrae*

din ţara Lotrului şi mai multe hrisoave ale regilor maghiari pomenesc despre existenţa nobleţei, la Românii din Transilvania [1].

Erau deci boieri şi ţarani la Români, atât dincolo cât şi dincoace de munţi, înainte de descălecarea Ţarei-Romăneşti şi a Moldovei. Acest evenement, întâmplat între anii 1290 şi 1349, avù de urmare a subţià elementul nobiliar romănesc în ţările de peste munţi, Transilvania şi Maramureşul — prin faptul ca descalecatorii statelor Ţara-Romanească şi Moldova erau mai cu seama boieri — şi de a contribuì astfel la aşerbirea mai repede şi mai desăvârşita sub Unguri a ţaranilor români de dincolo de piscuri, prin slabirea clasei lor conducatoare. Cei ce ramaseră din această clasă, sub obladuirea Ungurilor, se lepadară curând de lege şi de limbă şi trecura la poporul domnitor, pentru a puteà, alaturea cu el, stoarce vlaga şi averea clasei supuse a ţăranilor. Atunci începù în Transilvania acel şir de revoluţii memorabile ale poporului de jos contra *naţiei* nobililor (Ungurii şi Românii maghiarizaţi), cari sunt pomenite pentru întâia oară în 1324, se repeta apoi în mai multe alte mişcari, din cari cele mai însemnate se întâlnesc în anii 1437, 1514, 1600 şi 1784, şi se încheie în 1848.

In ţările dela Dunare, îndesirea clasei boiereşti prin sosirea nobililor veniţi de dincolo de munţi, în loc de a adaugì puterea de viaţa a poporului de jos, avù drept rezultat a marì apasarea elementului ţărănesc; caci în ţările descalecate, Românii neavând de luptat, cu toţii la olalta contra unei copleşiri straine, clasa conducatoare se folosì de adaugirea puterilor ei, pentru a apasà clasele supuse. Descălecarea avù deci ca urmare, atât dincolo cât şi dincoace de piscuri, coborârea condiţiei stratului ţăranesc.

Observam aici, cum două fenomene deosebite, ba putem zice chiar contrare — peste munţi slăbirea, din-

---

1. Vezi a mea *Istorie a Românilor din Dacia Traiană*, I. p. 495, şi documentul lui Bela IV din 1247, in Fêjer *Codex diplomaticus regni Hungariae* IV, 1, p 447.

coace de ei adaogirea clasei nobiliare — avură acelaş efect, înrautăţirea starei clasei supuse, punând astfel în lumină un adevăr obştesc, anume că şi în istorie uneori cauze deosebite produc acelaş efect. Ba cum am spus-o, în cazul nostru, lucrul e încă şi mai ascuţit, căci cauzele nu sunt numai deosebite, dar chiar împrotivitoare una alteia.

Pentru a ne mărginì la raporturile dintre cele doua clase din ţările dela Dunare, găsim în curând înrautăţindu-se starea ţaranilor în ele, prin poverile ce le căzură după gât. Indatoriţi fiind pe de o parte a slujì în oştire călări şi pe seama lor, pe de alta apăsarea turcească adăugând fară încetare numarul şi greutatea darilor ce aveau de plătit, rândurile moşnenilor se răreau necontenit; gospodăriile săteşti se darăpănau mereu şi pamânturile lor mergeau să rotunzasca fară încetare latifundiile boiereşti. Aceasta cu atât mai mult, cu cât dela o vreme secarea izvorului, atât de mănos mai înainte, al pământurilor domneşti, împiedecà pe boieri a'şi mai mărì comândul prin daruiri de moşii din partea Domnului, şi ei cautau o compensare la această lipsă, prin înglotirea moşioarelor răzăşeşti [2].

Ţaranii supuşi, în cari se prefăceau răzeşii de altadata, prin ştirbirea neatârnarei lor economice, cad tot mai adânc sub boieri cari încep, atât ei cât şi statul, să împiedece libera lor mutare de pe proprietaţile pe cari vieţueau, pentru a nu pierde cei dintai muncile, cel de al doilea dările. Abuzul de a readuce pe ţăran cu sila la locuinţa lui de baştină iea cu timpul, ca toate faradelegile, caracterul unui obiceiu care este consfinţit prin un hrisov al lui Mihaiu Viteazu [3].

Astfel căzură ţaranii în stare de şerbi ai pamântului. Diferite încercări de a-i emancipà dadură greş. Ei se coborîră tot mai jos, până ajunseră să fie amestecaţi cu

2. Stabilirea documentală a acestor adevăruri, vezi în a mea *Istorie a Românilor*, Vol. III, p. 558 şi urm.
3. *Ibidem* III. p. 419.

robii Ţigani şi, ceeace erà mai rău încă, ei fură deposedaţi cu încetul de pământul pe care-l păstraseră în ştirbita lor proprietate, şi deveniră muncitori neliberi pe moşiile stăpânilor lor. In această stare îi gaseşte Regulamentul Organic [4].

Dar relaţiile între clasa conducatoare (altadată boierii) şi ţaranii, au luat numai dela un timp încoace caracterul politic; de atunci de când raportul între ambele clase a devenit un raport de putere; de când adecă şi ţăranii începura sa ridice voacea pentru apărarea drepturilor lor, daca nu prin ei însuşi, cel puţin prin sprijinitorii ce le veneau din afara de propria lor clasă. Mai înainte erà între boieri şi ţarani numai un raport economico social, şi daca am atins relaţiile dintre ei, am facut-o numai fiindcă, în zilele noastre, lupta partidelor politice se încoarda adeseori pe tărâmul arzător al intereselor clasei mai de jos a poporului nostru şi, pentru a înţelege rostul acestei lupte, trebueà să amintim izvorul din care ea curge: constituţia economico-socială a societaţei vechi a Ţărilor Române.

Pentru viaţa politica a vremurilor trecute, existenţa alaturată a acestor doua clase nu are nici o însemnătate. Ţaranii, chiar dacă sunt întrebuinţaţi de boieri pentru scopurile lor, prin ei înşişi nu au un mai mare rol, în mişcarile politice ale vremilor mai vechi, decât cârdurile de vite ce păşteau prin întinsele paduri ale ţărilor locuite de ei [5]. Şi ei sunt storşi de sânge şi de viaţa numai în interesul clasei conducatoare, fară a ridicà nici un murmur, nici o protestare, şi împlinindu'şi în linişte şi resemnare, menirea lor de a păstrà energia neamului în nedesfundatele comori ale sufletului lor.

In timpurile mai vechi ale Ţărilor Române, care timpuri

---

4. Vezi a mea *Domnie a lui Cuza Vodă.* Cap. Istoricul chestiei rurale, I, p. 413 şi urm.

5. Comp. Raportul lui Parrant consul francez din Iaşi, 5 Noemvre 1805, în *Rapoartele consulare franceze.* Mannuscris în Bibl. Academiei: „Quant à la nation moldo-valaque, la classe du peuple est absolument passive".

trebue să fie întinse până la începutul veacului al XIX-lea, viața politica este concentrata în sinul clasei boierești.

Partidele personale. — Fost-au partide politice în vechea viața română? Invederat că nu se poate tăgădui existența lor; dar felul lor de a fi se arată dupa interesele puse în joc, adeca dupa totalizarea intereselor individuale despărțite în tabere deosebite. Viața politică a acelui timp se petreceà în lupte pentru tron între deosebiții pretendenți la domnie, lupte mult ușurate în izbucnirea lor nesilnica prin sistemul urmarei la tron primit în Țarile Române, cel electiv-ereditar, în care fie care rudenie a fostului domn, și mai ales fiii lui atât legiuiți cât și firești, puteau nazuì la Domnie, dacă erau *ceruți de boieri.* Ințelege ori cine cât de ușor erà unui pretendent sa gasească *partidul* de boieri trebuitor pentru a'și îndreptațì dorința, precum și luptele și desbinările cari aruncau Țarile Române în fiece clipă în prăpastia peirei. Fiece vânator de domnie fagaduià boierilor ce'l susțineau locuri pe lângă domn, îmbinate cu foloase însemnătoare. Este învederat ca numai interese individuale legau, atât pe conducator (pretendentul) cât și pe ceata lui, în tovarășia momentană. Candidatul la domnie luptà pentru a pune mâna pe tron; sprijinitorii lui, întovărașirea de boieri, pentru folosul personal al fiecaruia din ei. Nici un pic de idealismu sau de altruismu nu vèneà sa înnobileze această lupta; nimeni nu apărà totalizarea unor interese străine, reprezentate prin o idee, prin un principiu. Erau învederat partide politice, însa în forma lor cea mai rudimentară, aceea în care omul nu se deosebește de animal, în lupta pentru viața, decât doar prin aceea că întrebuințeaza inteligența lui ca armă de izbânda, iar nu numai dintele, cangea sau coarnele.

Așà se înjghebară cele dintâi partide politice în Țările Române. Totuș între Țara-Românească și Moldova este o deosebire în chipul alcatuirei lor. In Moldova, ele se prindeau și se desfaceau după întovarașirea ce se adunà

în jurul unui sau altui pretendent. In Muntenia, lupta se dă la început între două familii rivale cari își aveau rădacinele lor în formațiunea teritorială din care ieșise statul muntean: Drăculeștii, așà numiți dela Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Mare, și Dăneștii dela fratele lui Mircea, cari aceștia mai poartă și numele de Basărăbești, luând asupra lor numele dinastiei din care se trăgeau ambele familii. Boierii olteni, nemulțămiți cu starea țărei lor sub Munteni, se vor face apăratorii Basarabeștilor, ‹ nu însă pentru a încercà iar o desbinare a ambelor jumătăți ale statului muntean, ci pentru a încalecà cea mai mica pe cea mai mare, impunând pe baștinașii ei ca domni ai întregei țări [6]. Dar nu ținù mult aceasta deosebire în partide care paruse a luà un caracter mai statornic, prin alipirea lor de interese teritoriale. Dela 1526 înainte, data caderei Ungariei sub Turci, pretendenții la scaunul muntean nu mai puteau cautà sprijin exterior, când în Turci când în Unguri, ci ambele partide, Draculeștii și Basărabeștii, alergau la Constantinopole, pentru a dobândì întarirea domnului lor, și tot aici se îndreptau intrigile menite a răsturnà un domnitor urgisit. Turcii însă nu aveau nici un alt interes de a proteguì pe unul sau pe altul din pretendenți, decât sumele de bani ce aceștia erau gata sa verse în mânile dregătorilor lor. Adesea Turcii impuneau ca Domn o față ce nu erà pe placul nici uneia din cele două partide, deși faceà parte din unul din ele. Așà Moisi Voda, 1529—1530, este din partidul Drăculeștilor, ca fiu al lui Vladislav Vodă celui atât de dușmănit de partidul băsărabesc al Pârvuleștilor, și cu toate acestea Moisi este sprijinit, în luptele lui pentru domnie, de Barbu banul Craiovei, capul partidului băsărăbesc; ba chiar pentru a dobândì sprijinul lui Barbu, face un măcel în boierii drăculești [7].

Lucrul se repetă cu prilejul domniei lui Vlad Vintila

6. *Istoria Românilor* citată, II. p. 120. Compară studiul meu *Lupta între Drăculești și Dănești*, București, 1907.
7. *Drăculeștii și Dăneștii*, p. 71.

şi el Drăculesc ce se dă în partea Băsarabeştilor [8]. Acest început de viaţă politică mai sănătoasă a Munteniei, care ar fi putut mănţineà conştiinţa unor interese, legate de elemente mai statornice decât cele fugatoare şi veşnic schimbatoare ale indivizilor, nu se poate deci mănţineà, şi prefacerile din Muntenia se coboară în curând la nivelul celor din Moldova. Cu Chiajna, Petru Schiopul şi Alexandru al II-lea şi rivalitatea lor cu Petru Cercel, intră şi Muntenia în vârtejul schimbărilor prăpastuite, fară alta pricina şi fără alt rost decât capriciul căptuşit cu bani al lacomiei turceşti. Bine înţeles ca pe cât Ţarile Române cad mai adânc sub Turci, rolul chiar al partidelor personale se strică mereu. Nu mai determinau ele schimbările, voiniceşte şi cu arma în mâna, ci numai le înlesneau, mişeleşte, prin tânguiri şi intrigi ascunse la Constantinopole.

Partidul antigrecesc. — Cea dintâi alcătuire de partid bazată pe interese statornice este datorită reacţiei împotriva elementului grecesc, ultima şi cea mai grea veriga a lanţului apăsărilor turceşti. Ea nu poate fi înţeleasa în existenţa ei, fara acest lanţ de care se ţine.

Turcii devenira o primejdie pentru Ţările Române, puţin timp după constituirea acestora. Sub conducerea unor firi vânjoase şi viteze, ele luptară mult timp pentru apărarea neatârnarei, şi în sprijinirea acestor lupte se ilustrează cele mai mari nume ale gloriei române: Mircea cel Mare, Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare. Cu tot sângele vărsat, cu toată crâncena împotrivire, Muntenia întâi, Moldova mai pe urmă, trebuiră să îngenucheze şi primira jugul stapânirei otomane. Sistemul nenorocit de urmare la tron al Românilor determină pe pretendenţi a cere ei înşişi intervenirea stăpânilor lor, în sprijinirea candidaturilor, şi cel mai întristator exemplu îl da Petru Rareş care, după ce provoacă destituirea lui din scaunul

8. *Ibidem*, p. 74.

Moldovei prin Sultanul Soliman II, cumpară cu bani dela Turci iertarea și reîntronarea lui. Câștigul bănesc tot mai manos face pe Turci sa provoace ei schimbarile, ceeace le erà cu atât mai ușor, cu cât pretendenții se înmulțeau și'și îndeseau rândurile din an în an.

Epoca Chiajnei și a lui Petru Cercel, în care aurul varsat la Constantinopole ne mai putându-se numarà, ajunsese acum a se cântărì, aduce o reacție a Țarilor Române contra unei îngenunchieri atât de dureroase, și Ion Vodă cel Cumplit din Moldova, iar Mihaiu Viteazu din Muntenia, reprezintă noua fază de luptă contra colosului otoman: încercarea de a sfarâmà jugul de fier în care erau ținute Țările Române. Vitejia veche reînvie; Turcii sunt respinși de pe pajiștile românești; dar puterea lor adaogându-se necontenit și tradarea venind să'i întarească vârtejul, Țările Române cad din nou înca mai adânc sub calcăiul Turcilor cari nu mai pun nici o stavilă lacomiei lor și nici o masura în a lor exploatare. Sumele luate din Moldova și din Muntenia ar puteà alcatuì munți de aur. Poporul este tot mai mult jafuit și asuprit; dările sporesc la nesfârșitele; încasarea lor se face prin batai și schingiuiri și, pentru ca aceste sa fie cât mai crunte și sa produca efectul dorit — izvorârea banilor — creditorii turci însoțesc pe dabilari (perceptori) în județe. Țările Române pierd curând pana și speranța de a mai puteà scăpà din iadul în care intraseră. Munca poporului întreg slujeà numai la căpătuirea legiunilor de domni ce se perindau în tronurile române precum și la a tuturor celor ce'i slujiau de aproape și de departe. Intregile puteri productive ale Moldovei și Țărei Românești aveau drept menire numai a sporì averile private ale unei droaie nesfârșite de exploatatori cari nu cruțau nici biciul, nici topuzul, pentru a pune mâna pe ele.

Țarile Române nu ar mai fi îndraznit să ridice iarași capul spre a scuturà asupritorul jug, dacă o ultimă formă a acestei asupriri nu le-ar fi înlesnit putința de a o face.

Aceasta formă fù aceea a elementului grecesc introdus în ele, tot în urma legăturei care înlanţuià Moldova şi Muntenia de Impăraţia Otomana.

Precumpenirea Grecilor în împarăţia turceasca aduse ultima şi cea mai asupritoare forma a stapânirei turceşti, sporirea numarului şi a înriurirei Grecilor în Ţarile Române, şi aceasta precumpenire a lor se manifesta întăiu pe calea religioasă, după aceea pe cea culturala, pentru a se cobori apoi către temelia vieţei de stat, stratul economic şi cel politic. Epoca Fanarioţilor aduce la culme atât decaderea Ţarilor Române sub Turci, cat şi apăsarea cea grea a elementului strain al Grecilor. Aceasta apasare fiind acum simţită pe din launtru şi nu numai pe din afara, cum fusese pâna atunci copleşirea turceasca, erà mult mai ascuţită, şi ea aduce prima mişcare în Ţările Române, care împinse la alcatuirea unui adevarat partid politic.

Cea dintâi rostire a nemulţamirei poporane, provocata prin apasarea grecească, se întâmpla în Muntenia sub domnia lui Radu Mihnea, 1616, şi de acolo rascoalele se repeta sub Alexandru Iliaş, 1618, şi Leon Tomşa, 1633, acest din urma rasturnat de çapul partidului naţional, Mateiu Basarab. In Moldova întâlnim de asemenea revoluţii contra Grecilor pe timpul lui Radu Mihnea, cel strămutat aici după rascoala din Muntenia, apoi sub Moise Movila, ceea ce aduce în scaun pe Vasile Lupu [9], chip reprezentant şi el al partidului naţional. Dar Vasile Lupu fiind el însuş partizan al Grecilor, este răsturnat prin o noua revoltă naţionala sub Gh. Ştefan. Mai târziu ceva, în 1679, întâlnim în Moldova rascoala cea primejdioasă pentru Greci a lui Mihalcea Hâncu şi Durac Sardarul, pornita contra lui Duca Voda în a doua lui domnie [10]. Cu cât însa se întareşte elementul gre-

9. *Ist. Românilor* citată, III, p. 517.
10. *Ibidem*, IV, p. 312.

cesc, cu atâta scade puterea de împrotivire a Românilor, şi pe timpul Fanarioţilor se întâlnesc din ce în ce mai puţine rascoale propriu zise, înlocuite find ele cu mişcari mai puţin expunatoare: comploturi şi tradari. Aşà, pe lângă desele pribegiri şi pâri la Constantinopole, întâlnim numai răscoalele, după cât se vede nesângeroase, ale boierilor contra lui Const. Mavrocordat, când cu încercările lui de reformă, tradarea boierilor contra lui Nicolae Mavrocordat, pe care-l dau în mâna Nemţilor, şi o rascoală a Tătarăşenilor contra lui Scarlat Calimah, care are însă un caracter cu totul altul decât o revoluţie contra Grecilor [11]. Opoziţia contra copleşitorilor straini tot stărueşte, dar se retrage din domeniul faptelor în cel intelectual, în cronicarii Ţărilor Române, cari încorporează în rostiri vii puternica antipatie ce o simţeau pentru Greci. Aceasta deşteptare a minţei contra Grecilor, unita cu vechea pornire a cugetului împotriva lor şi favorizata prin împrejurarile politice, aduce marea frământare care pune un capat înriurirei politice a elementului grecesc în Ţarile Române, cea din 1821.

Partidul antigrecesc aveà reprezentanţi în ambele clase ale societăţei române, în boierime şi în ţaranime, caci interesele amânduror erau jignite prin introducerea Grecilor în viaţa poporului. Pe boieri îi supărau Grecii prin ocuparea mai tuturor dregatoriilor celor mai aducatoare de câştig, precum postelnicia, vistieria, capuchihailâcul şi sămeşiile din judeţe, pe lângă locurile de parcalabi în ţinuturile marginaşe, pe când boieriile de divan erau în deobşte pastrate boierimei pamântene [12]. Canalurile pe unde intrau şi ieşau banii din vistierie fiind în mânile Grecilor, se înţelege că, în sistemul de atunci, când dregătorie şi jaf erau noţiuni sinonime, şi când domnul încuviinţà adese-ori favoarea la unele sate [13] sau mănă-

11. *Ibidem*, V. p. 425.
12. P. Râşcanu, *Lefile şi veniturile boierilor Moldovei în 1776.* Teză de Licenţă, Iaşi 1887.
13. Vezi documentele citate în *Ist. Românilor* III, p. 592 594.

stiri, de a nu mai fi *prădate* de dregatorii domniei mele , însuși poporul de jos care alimentà cassa statului cu izvorul aurului, trebueà să simtă ca foarte îngreuietoare îndesirea Grecilor la toate răspintiile banilor. Interesele tuturor, boieri și țărani, atât de deosebite în toate privințele, se întâlneau în acest punct al respingerei Grecilor. Dar fiindcă, precum am luat aminte mai sus, numai în clasa boiereasca se concentrà viața politica a Țarilor Române, apoi urmează ca *primele origini ale partidului național sunt de căutat în tagma boierimei românești, deșteptată în interesul ei de clasă, totalizarea intereselor individuale, prin apăsarea elementului grecesc.*

Copleșirea poporului român din Principate de catre navălitorii Greci, aduse și în parțile de dincoace de munți rezultatul acela care se aratase de un timp mult mai îndelungat în părțile de dincolo de piscuri, în opunerea poporului român contra înnăbușirei lui de Unguri. Ceeace Ungurii erau pentru Românii din vechea baștină a Daciei, Grecii devenira pentru cei din țarile unde o parte din eí căutase un adăpost tocmai împrotiva Ungurilor.

Și într'o regiune și într'alta, tot rasvratirea în contra unui element străin, asupritor, aduse închegarea uneí formațiuni conștiute naționale, și precum în cetatea Carpaților rasunà goarna deșteptarei, sângele curgeà în șiroae și flacările sinistre ale razbunărei luminau adese ori câmpii și orașe, așa și în cele așternute la poalele munților, același semn deșteptator zgudueà viața poporului român care amija în vânjoasa lui fire, ca leul care doarme 'în pustiu.

Partidul antiaustriac. — Tot în sensul întărirei simțimântului, și deci a unui partid național, lucră în decursul veacurilor situația Țărilor Române față cu puterile creștine ce le încunjurau. Groaznica apăsare turcească împinsese totdeauna pe Români a cautà sprijin și ajutor la popoarele vecine. Experiența tot-

deauna daduse de greş; dar nevoia neaparată constrângeà pe Români a o reîncercà, şi această reîncercare e erà chiar impusă de împrejurari.

Invaţăturile cele mai vii şi mai puternice le veniră dela cele doua state, Austria şi Rusia, ce înlocuiseră în decursul istoriei pe vechii lor vecini: Polonii şi Ungurii.

Dar Românii se convinsera în curând ce rău erà a'şi căutà mântuirea în sprijinul şi ajutorul *străinilor*, pentru a scăpà de apasarea *străină*.

Mihaiu Viteazu este cel d'intâi domnitor care fu împins de împrejurări la o aplecare către Nemţi. Politica lui deştepta în Muntenia o împrotivire a unei parţi din boieri cari se temeau de propaganda catolica. Acelaş curent fu reluat de Şerban Cantacuzino şi aduse o creştere a împrotivirei la supunerea sub Nemţi, care pricinuì chiar moartea silnică a domnitorului: dar partidul prieten Germanilor se întăreà cu cât sporeà neomenia turcească, mai ales pe timpul lui Brâncovanu şi Ştefan Cantacuzino, şi după uciderea ambilor domni unul dupa altul de catre Turci, boierii — văzând şi aspra purtare cu dânşii, a domnitorului grec Neculai Mavrocordat pentru a'i pedepsì de plecarea lor tot mai mare catre Nemţi — strigau într'un glas: De ar venì odată Nemţii sa ne mântue de Turci [14]! Partidul care sperà deci să gaseasca în Nemţi scaparea lor de robia turcească ajunsese în destul de răspândit în Muntenia, ceeace explica şi faptul cum de Mavrocordat putù fi înşelat de boieri şi dat prins în mânile Nemţilor. Dar această nalucire a Muntenilor asupra binelui ce era să vină ţărei din partea predomnirei germane nu ţinù mult timp. Anume războiul dintre Turci şi monarhia habsburgica sfârşinduse în paguba celor dintâi, prin tractatul de Passarowitz, 1718, Serbia şi cu Oltenia fură cedate Germaniei. Se în-

---

14. Del-Chiaro, *Sulle moderne rivoluzioni dela Valachia*, p. 210, confirmat de raportul din 11 Octomvrie 1716. Hurmuzaki, *Documente* VI, p. 161.

tocmì în ele câte o ocârmuire germană care își puse ca țintă reformarea așezămintelor țarilor supuse, după principiile civilizatoare pe cari Austria credeà că le reprezentà. In Oltenia cu deosebire ocârmuirea germană se silì a introduce reformele ei. Dar aceste reforme își puseseră o ținta cu mult mai presus de putința realizărei. Ele căutau sa prefacă de azi până mâni o stare învechita; să desradacineze farădelegi adânc prinse în obiceiurile poporului; sa înlocuească mai ales hatârul cu dreptatea și neorânduiala cu statornice întocmiri.

Chiar dacă asemenea planuri ar fi fost îndrumate cu curățenie și seriozitate, încă lovitura năprasnică dată în deprinderi străvechi ar fi deșteptat nemulțămiri în rândurile celor, asupra carora ele erau sa fie așternute. Dar reformele germané izbutira a jignì și clasele poporului, spre binele cărora ele pareau a fi întreprinse. Inlocuirea dărilor multiple numai cu patru, dar mai mari și riguros incasate, nemulțamì pe toată lumea care mai înnainte, în haosul ce predomneà, putea ușor scăpà de plata; apoi dispoziția ca două din aceste dări, tutunăritul și oieritul, să fie luate și dela boieri, turbură această clasa. Impunerea unei dari obștești clerului, în loc de darurile și pocloanele pe cari mai înnainte preoții le dădeau episcopilor și de împrumuturile silite pe cari acești din urma trebueau să le facă domnitorului, indispun pe întregul cler, întru cât mai înnainte darul și împrumutul se dadeau dupa putința fiecaruia, iar acum darea se cereà într-o sumă fixă. Căraturile apoi, deși restrânse acum numai pentru nevoile armatei, prilejau aceleași abuzuri, și în sfârșit culmea nemulțămirei țărei cu ocârmuirea germană o aduse reducerea valoarei zlotului, monedă de aur ștearsă și stricata, venită din Turcia pentru numeroasele producte desfacute acolo, și care moneda era primită de Germani cu scadere de 25 %. Rezultatul tuturor acestor împrejurări fu că, pe la sfârșitul domniei germane, 1739, mai

mult de jumătatea poporației destul de subțire a Olteniei se desțărase și căutase aiurea adapostirea traiului ei.

«Ocârmuirea germană în Oltenia, care la început, umblase după ținte atât de înnalte, căzuse cu totul la pământ. Ea se zdrobise de o stare de lucruri prea adânc înrădăcinată și de plecarea spre abuzuri a organelor însărcinate cu reformele plănuite și nu ajunsese decât la rezultatul de a nemulțămì pe toată lumea: boieri, cler, călugări și țărani. Toți blestemau acuma momentul când chemaseră pe Nemți și doreau reînturnarea la prima lor stare. Cugetele mai înalte începură a vedeà că, dacă erà rău sub Turci, nu erà mai bine nici sub Austriaci» [15].

La celălalt capăt al veacului și la celălalt capăt al Țărilor Române erà să se petreacă un fapt de acele cari nu pier și se desfac în uitarea vremurilor, ca o boala trecătoare, ci rămân veșnic în amintire, ca trunchiarea unui mădular din trupul omenesc. Răpirea Bucovinei, săvârșita de aceeași Austrie care încercase la sud alipirea de ea a Olteniei, zguduì mult mai adânc mințile Românilor din Moldova, decum fusese acelea plecate către Nemți a poporației muntene. Boierimea moldovenească simțì adânc lovitura primită și împinse pe domnitorul țărei la o protestare, pe cât de energică pe atât și de neghibaciu alcătuită, în care divanul amenințà la sfârșit pe Turci cu cererea ajutorului rusesc contra rășluirei la care se țintea. Această greșală chiar ne arată însă cât de adânc fusese mișcată clasa boierească din Moldova, și cum ea puneà în lucrare toate mijloacele, numai spre a îndepărtà de pe capul țărei pacostea ce o amenințà [16].

Pe de o parte deci nemulțumirile ascuțite cu domnia la început atât de dorită a Nemților în Oltenia, pe de alta desmădularea Moldovei cu ruperea grădinei ei

15. *Istoria Românilor* citată, V, p. 104.
16. *Ibidem*, Capul: Răpirei Bucovinei, V, p. 197 și urm.

celei mai frumoase — aceste două împrejurări erau de natură a arătà scopurile Austriei asupra Ţărilor Române în adevărata lor lumină şi a alungà din mintea locuitorilor lor, şi mai ales din acea a clasei conducătoare, icoana înşelătoare a unor zadarnice aşteptări. Adause catre săturarea Românilor de domnia grecească, erau să întăreasca în sinul lor formarea unui partid naţional.

Partidul antirusesc. — Mai ramăsese Ţărilor Române o singură speranţa, ajutorul marei şi pravoslavnicei Rusii. Nici aceasta însă nu erà să încunune dorinţele lor. Dela început chiar Ruşii păşiseră în contra Turcilor ca apărători ai creştinilor de copleşirea păgâna. Ambasadorul veneţian Giacomo Soranzo iea aminte aceasta împrejurare încă din anul 1576, când el, în o relaţie către senat, spune că sultanul se teme de Moscovit, din pricina că acel mare duce este de biserica grecească ca şi poporaţia din Bulgaria, Serbia, Bosnia, Moreea şi Grecia, care îi este devotată în gradul cel mai mare, fiindca se ţine de acelaşi rit grecesc şi va fi totdeauna gata a luà arma în mână şi a se rasculà, pentru a se liberà de sclăvia turcească şi a sē supune stăpânirei lui [17].

Aceiaşi purtare este urmată de Ruşi şi cu poporul ortodox al Românilor. La prima atingere a acestor două popoare, ca proteguitor şi proteguit, pe timpul lui Ştefan Petriceicu domnul Moldovei şi al lui Grigore Ghica domnul Munteniei, domnii cari trădaseră pe Turci în bătalia lor cu Polonii, la Hotin în 1673, îndreptându-se către ţarul Ruşilor cu cererea de a fi apăraţi, Alexei Mihailovici Romanof le fagădueşte că, dupa savârşirea jurământului de supunere, îi va apărà cu oştirile sale de duşmanii sfintei cruci şi le va da şi ajutor banesc [18].

Când Petru cel Mare, după victoria dela Pultava, se îndreaptă din nou improtiva Turcilor, partidul creştin

17. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato,* Seria III, p. 206.
18. Proiect de tratat între Petriceicu şi Grig. Ghica cu ţarul Alexei Mihailovici, 10 Martie 1674, în Mitilineu, *Colecţiune de tratate,* Bucureşti, 1874, p. 78.

se întoarce către Rusia şi boierii cari îl reprezentau declară lui Dimitrie Cantemir, că bine a făcut de s'a închinat Ruşilor, că ei se temeau că va merge la Turci, şi că ei aveau de gând, daca-l vor vedeà că merge la Turci, să-l părăsească şi sa se ducă să se închine la Muşcali [19]. Şi nu numai boierii dar chiar şi poporul se bucurà mult de această legătură cu un puternic împărat. Neculai Mustea ne spune, că lucrul se îngroşase şi ţara toată erà cu Muscalii [20]. Tot aşà şi în Muntenia boierii Cantacuzineşti, duşmanii lui Brâncovanu, trec pe faţă la Ruşi, în persoana lui Toma Spătarul, încât silesc pe Domnitor a se îndepartà de Ruşi şi a se aruncà iaraşi în partea Turcilor cari cuprinseseră Muntenia.

Erà însa şi un partid protivnic Ruşilor, reprezintat în Moldova prin Iordache Ruset vornicul şi prin Neculai Costin cronicarul, fiul lui Miron, cauză pentru care Costin este chiar arestat şi dus în Rusia.

Acest partid fusese de părere, ca să mai fi îngaduit Cantemir cu plecarea lui catre Ruşi, pâna li s'ar fi vazut puterea cum le-a merge . Neculai Costin mai bănueşte lui Cantemir că, el ştiindu-se prea învăţat, n'a socotit să întrebe sfat de boierii cei bătrâni, ci cu mintea sa cea crudă s'a socotit şi a trimis pe Procopie Căpitanul din Ţara Leşască la împaratul Moscului, din care pricină au purces toate lucrurile ţarei d'intaiaşi data spre risipă şi fără socoteală, de nu se va mai îndreptà în veci [21]. Ba chiar Costin este atât de protivnic Ruşilor, nu numai din socoteala, dar chiar din îmboldire lăuntrică, că el se face răsunetul cronicei scandaloase a timpului, raportând, că « la o masă dată de Petru cel Mare, dupa ce au mâncat cu toţii carne, deşi erà postul sfinţilor Apostoli, mesenii îngreunându-se au mas acolo; iar peste noaptea aceea, n'au scăpat fără pagubă mai

19. Neculcea în *Letopiseţe*, ediţia veche, II, p. 142.
20. *Ibidem*, III, p. 58.
21. *Ibidem*, II, p. 112—113.

nici un boier şi nefurat de Muscali, cui pistoale, cui rafturi, cui epângele, nice boier, nice slugă [22].

Acest partid antirusesc trebueà să sporească necontenit, cu cât împrejurarile aduceau o înfigere din ce în ce mai adâncă a stăpânirei ruseşti în Ţarile Române, şi cu cât această stăpânirè se arată ceeace trebuià să fie în adevăr, schimbarea numai a jugului turcesc pe cel moscovit. Lucrul nu se putuse vedeà dela început, şi opoziţia lui Neculai Costin şi a partidului lui avuse mai mult în vedere rezultatul nesigur al razboiului decât suferinţele impuse ţarei de oştirile ruseşti; caci atingerea mai îndelungata şi mai adâncă a Românilor cu Ruşii fusese înlăturata prin nenorocirea lui Petru dela Stănileşti. Apoi Petru cel Mare care înnaintase asupra Ţărilor Române ca liberator, în numele crucei, luase toate masurile pentru ca oştirile lui să nu fie o povara pentru partea din Moldova pe care o străbatuse, cea dela Nistru până la Prut.

Lucrurile însă luară o alta faţa, în al doilea razboiu de copleşire al Turciei din partea Rusiei. Generalul Münnich, German în slujba rusască, care fu trimis să ocupe Ţările Române, erà preocupat numai de nevoile militare ale oştirilor, şi nu se gândeà de loc la cele politice ale statului ce reprezintà. Hammer ne spune că Münnich trată pe boieri cu o asprime nepotrivită [23]. El impuse apoi ţărei Moldovei, un tratat cate înjoseà şi supărà pe boieri, încât Neculcea cronicarul leagă de acest tractat următoarele cugetari: «Şi le-au zis, că de nu vor primì, vor da foc târgului, şi i-au făcut cu deasila de au iscalit, că se întâmplase şi boieri de nu se învoiau (acei protivnici Ruşilor), şi au iscălit toţi. Iar mai pe urma veţi vedeà la ce a ieşit cinstea lui Münnich; că vinul cel unguresc s'a făcut venin amar şi râsul plâns şi voia cea buna groază şi frică, şi oh! oh! oh! bogăţia

22 *Ibidem*, II, p. 114.
23. *Histoire de l'Empire Ottoman*, Trad. Dochez, III, p. 484.

2

sărăcie şi lipsă şi blastăm, şi osândă veşnică neuitată şi neînchegată» [24].

Ciocnirea între interesele ruseşti şi cele româneşti se reproduce într'un chip şi mai ascuţit pe timpul împărătesei Ecaterina a II-a, în timpul lungei stăpâniri de 5 ani a Principatelor (1768—1774), în care ele fură ţinute şi ocârmuite de Ruşi. Nu e vorba că boierii, văzând întinderea puhoiului rusesc peste tot cuprinsul Ţărilor Române, trebuiră să plece capul sub nevoia neînduplecată, căutând sá scape măcar cât se puteà din poziţia lor de clasă stăpânitoare, sub cotropirea rusască. Ei obţinură făgăduinţa unui guvern aristocratic, în care toată boierimea ţărei urmà pe rând să fie chemată la mana ocârmuirei; dar această favoare erà mai mult decât răscumpărată, prin învoirea ce o aveà generalul rus, adevaratul stapân al Ţarilor Române, de a poruncì boierilor şi, la nevoie, de a i pune chiar la opreala, măsură care nu credem să fi fost nici cerută de boieri din propria lor îmboldire, nici pe placul lor. Toate semnele şi rostirile de o josnicie slugarnică ale clasei boiereşti din Moldova şi Muntenia faţă cu «atotputernica împeratriţă», nu sunt decât productul fricei neputincioase a unor pitici faţă cu un uriaş. Adevărată simţire, adevărată plecare nu se poate găsì în ele. Pentru a aflà ce soiu de simţiminte deşteptà în inimile Românilor înnaintarea armatelor ruseşti, trebue să ne îndreptăm către alte acte ale timpului. Nemulţămirile poporului izbucniră cu prilejul aprovizionarei oştirilor. Locuitorii se aşteptau anume, ca ţara sa fie scutită de dări, precum făgăduise Petru cel Mare în tratatul său cu Cantemir. In loc de aceasta, găsim pe Romanţov îmbiind pe locuitori «să dea toţi după obiceiul cel vechiu, şi darile să se strângă întocmai după cum mai înnainte s'au dat; căci ei înşişi trebue să înţeleagă că nu se poate ca pământul acesta să fie fără cheltuială» [25]. Dar dările nu erau nimic lângă

24. *Letopiseţele*, II, p. 450.
25. Proclamaţia lui Romanţov, *Archiva românească*, p. 155.

aprovizionările şi fărădelegile legate de ele. Insăş împărăteasa făgăduea, «că va împărtăşi asupra norodului mila şi îndurarea ei, după măsura credinţei şi a râvnei ce el va arată pentru slujba împărătească care este atât de strâns legată cu slujba lui Hristos», cuvinte tâlcuite pe înţeles mai lămurit de Mitropolitul ţărei, care spunea, în comentarul său la înaltul manifest, că «să vă veseliţi de bună voie şi cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea şi puterea sa, şi mai vârtos pentru proviantul împărăteştilor oşti ce au venit spre apărarea voastră» [26].

In o tânguire a divanului către feldmareşalul Romanţov, boierii Moldovei arată, că ei nu se împotriveau a da cele cuviincioase şi după putinţă; dar ca lucrurile să se iee cu ştiinţă şi cu oareşcare cuviincioasă rânduială; pentrucă o samă de oameni ce sunt trecători prin Moldova ieau fără nici o rânduială cele ce întâmpină pe cale, atât dobitoace cât şi altele, mai mult decât le este trebuinţă şi spre risipă; şi mai ales volintirii fac multe supărări şi jafuri saracilor creştini şi iarăşi îi risipesc prin locuri pustii şi prin păduri [27].

Jupânesele văduve, în o carte ce o scriu către împărateasa, cer cu naivitate, dar cu mult simţ de adevar, ca «prin un milostiv şi înalt hrisov ele să fie apărate şi încunjurate de suparările şi orânduelile ce se vor obişnui de acum înainte a fi în pământul nostru [28].

Cele petrecute la 1774 se repetară întâi în parte în timpul războiului dintre anii 1786—1792, şi mai caracteristic încă în acel din 1806—1812 care sfârşeşte pentru Români cu lovitura de trăsnet a luărei Basarabiei. Indată ce Ruşii intrară în ţară, Românii cari ştiau la ce trebuie să se aştepte, se grăbesc a duce lăzile lor cu averi n biserici cari, cum spune Dionie Eclesiarhul, erau

26. *Ibidem*, p. 189—192.
27. *Ibidem*, p. 168.
28. *Ibidem*, p. 176.

pline cu teancuri de calabalâc al orașenilor [29], și cu drept cuvânt, caci se repetau cele dela 1774, că anume oștirile rusești și mai ales voluntirii făceau multe supărări și jafuri saracilor creștini. Dar suferințele erau pricinuite nu numai de abaterile nedisciplinate ale soldaților. Mult mai grele poate erau cererile, facute în regula de comandanții armatelor rusești. Așa o nesfârșită mulțime de brațe erau întrebuințate la întărirea puntelor amenințate. Generalul Zass, dupa ce alungă pe Turci din Craiova, pune să sape un șanț împrejurul orașului. Fiind iarnă, nenorociții salahori români lucrau ziua sub lovitura biciului rusesc, iar noaptea o petreceau închiși prin biserici sau ocoale, pentru a nu fugì. Udați până la oase, lipsiți de foc și de hrană, ei piereau cu miile. Din numarul de 2000 de lucrători întrebuințați la lucrarea altei cetați, aceea a Hotinului, 400 pieriră în câteva zile [30]. Transporturile trebuitoare armatei erau o adevărata calamitate pe capul Țărilor Române. In 1811 Rușii cer 15 mii de cară și în April 1812, generalul Kutusoff cere dela Muntenia un număr de 20 de mii, cu câte patru boi fiecare și condus de doi țărani.

Cu toate observările pe care boierii crezură de cuviință a le face și prin care se puneà în vedere ruina totală a provinciilor, generalul stărui în cererea lui. Tot pe atunci se mai cere încă odată din Moldova alte 15 mii de cară, măsură despre care consulul Fornetty spune că pune vârf desnădăjduirei locuitorilor ce se văd amenințați pentru iarnă cu foametea, prin neputința în care se vor aflà țăranii luați la transporturi, de a arà și semănà ogoarele lor [31].

In afară de aceste, Rușii mai impuneau Țărilor Române și dări în bani cari ca și acele în munci, dacă

29. In Papiu Ilarian, *Tesaur*, II, p. 208.

30. Dionisie Eclesiarhul l. c., p. 221. Fornetty, consulul francez din Iași, către Otto, 6 Mai 1812, Hurm. *Docum*, suplement I 1, p. 687.

31. Fornetty către Otto, 30 Noembrie 1811 și 6 Mai 1812. *Ibidem*, p. 647 și 687. Comp. Ledoulx către Otto, 15 April 1812. *Ibidem*, p. 682.

nu erau chiar prestate direct de boieri, adeca de clasa politică, totuşi loveau indirect în această clasă însaşi, prin rapirea braţelor din care ea îşi tràgea existenţa. Aşa generalii ruşi luară 80 de pungi de bani din vistieria Munteniei, după fuga lui Ipsilanti. Miloradovici cereà regulat pe luna suma însemnatoare de 4000 de galbeni. Mai cer Ruşii bani pentru construirea unor spitale [32]. O dare fiind impusă negustorilor, aceştia protestară cu multa energie şi închiseră prăvaliile; dar ei trebuiră să se plece în curând, faţă cu ameninţarea de a fi trimişi în Siberia [33]. O altă contribuţie loveşte în nobili şi în cler, dela care se cereà suma însemnatoare de 1.200.000 de lei, fiecare boier având a platì în raport cu venitul şi dregatoria sa . Actul ce aminteşte aceasta nouă despoiere, adaugă că această masura ar fi produs în Bucureşti o nemulţămire obştească [34]. Nemulţamirea de asta dată erà simţita de-adreptul de clasa privilegiata, silita şi ea a'şi deschide pungile nevoiei de bani a Ruşilor. Mai cere Kutusoff o contribuţie de 2 milioane de lei şi Tschitschakoff cere, în cursul lunei Iunie 1812, contribuţia anuala a fânului, de astă dată însă jumatate în natură şi jumătate în bani, ceea ce dupa părerea lui Fornetty erà un nou sistem cu totul ruinator pentru ţară . Dupa multe staruinţi ale divanului, suma în bani fu redusă numai la 200.000 de lei [35]. Cu toate aceste stoarceri repetate, divanul Munteniei este silit a adresà generalului Kutusoff o scrisoare de mulţămire şi a-i face dar o frumoasă cutie, ca semn al recunoştinţei acestei provincii [36].

Unul din relele cele mai strigatoare ale ocârmuirei fanariote fusese abuzul ce se faceà cu împarţirea boie-

32. La Mare către Champagny, 11 Ianuarie 1808. *Ibidem*, p. 491.
33. Buletine asupra mersului războiului din 17 şi 29 August 1811. *Ibidem*, p. 621—622.
34. Buletin din 5 Sept 1811. *Ibidem*, p. 624.
35. Fornetty către Otto, 17 Iunie şi 4 Iulie 1812. *Ibidem*, p. 696—697.
36. Ledoulx către Otto, 13 Maiu 1812. *Ibidem*, p. 689.

riilor. Rusia, în loc de a pune capat acestei fără de legi, se apucă a o negustorì pe o scară întinsă, împărţind pe bani dregătorii cum spune Zilot Românul: «Odată cu luarea ocârmuirei pe mânile Ruşilor, ei orânduiră câte un ofiţer ispravnic pe fiecare judeţ, împreună cu doi ispravnici pământeni, ca cu mijlocul ofiţerului să se înfrâneze jafurile; dar fu mai rău, căci unde mai înainte mâncau doi, la urmă mâncau trei, fiindcă ofiţerul unindu-se cu pământenii rumpeà cât puteà, şi apoi mergeà treaba bine, că erà ofiţer la mijloc şi cine cutezà să zică că ofiţerul, om împărătesc, erà necinstit şi mâncător saracilor»[37]? Generalul Zass punea să prade recoltele locuitorilor şi făcea raport către împărăţie că le cumpărà. Grânele şi vitele din cele luate cu sila dela oameni ce întreceau trebuinţele armatei, le îmbarcà pe corabii, spre a le vinde la Odesa, în portul rusesc[38]. Zilot Românul adaugă spuselor sale: Şi aşà începură înca şi mai mult a împinge la banì şi a face câte netrebnicii toate, ca să izbutească la dregătoria vistieriei şi la toate mansupurile, care lucru văzându-l cei mai mici boieri şi boierinaşi, şi fiindcă şì lor le trebuià chivernisală şi altfel nu puteau izbutì, ne mai căutând vrednicia şi căderea, ci de către cei mai mari li se cereà bani, fiindcă şi domniile lor da, fură siliţi şi ei sa apuce tot pe drumul acela ce se învăţase dela cei mai mari ai lor, şi apoi ce să vezi de acì înainte? Fiind treaba pe cine da mai mult, vedeai câţi blăstămaţi în trebi ce nu li se cădeau, şi întindeau cu toţii ţara în toate părţile. Una se cereà şi nici cu trei nu se plăteà! Jăluiri nu aveau loc, pentrucă toate erau căptuşite cu hrăpire şi mituire; dreptatea ziceau că a pierit, fiind vremile turburate; lege, suflet, Dumnezeu, răsplătire ziceau că sunt toate minciuni şi basme călugăreşti. La bani numai se închinau cu un cuvânt dela cei mai mari până la

37. Zilot Românul, p. 45.
38. „Memoriile generalului de Langeron" în Hurmuzaki, *Documente*, Supl., III, p. 121.

cei mai mici, ca să scoată cele ce dau şi să le mai ramână şi câştig, din care să întâmpine cheltuelile hainelor, a clupurilor (sic) şi altor soiuri de desfrânări› [39]. Caracteristică în această privinţă e lupta cea straşnică ce şi-o dadură, «pentru slujba cea bănoasă a vistieriei, cele două ipochimene, Filipescu şi Varlam, cărora le trebueà şi căderi, după slujbă şi stare, dar şi pungă nu puţin. Drept aceea urmau şi dumnealor a se silì spre dobândire de bani şi aceasta se spărgeà în capul ticălosului norod; căci pentru una nu se mulţameau cu două şi trei, la câştigarea vistieriei, precum şi balurile şi alte ţeremonii ce necontenit trebuiau să se facă tuturor gheneralilor şi până la cei mai mici ofiţeri ai armatei, pentru ca sa-i câştige prieteni — şi pot zice că atâta cumpenise viclenii de Ruşi lucrul, încât ce luau bieţii vistiernici din spinarea norodului, negreşit şi cheltueau [40].

Această privelişte a unei oarde de despoietori cari dănţuesc şi se îndoapă pe socoteala unui popor nenorocit, este ceva cu deosebire revoltător! Şi este netăgaduit, că oştirile Rusiei, venite în numele sfintei cruci spre a apărà pe Români, nu se deosebeau întru nimica, în purtarea lor, de urdiile turceşti cari raspândeau focul şi pustierea în numele semilunei. Cum voim deci ca în fundul inimilor româneşti să se fi sădit o simpatie adevărată pentru cei de o credinţă cu ei? De aceea nu ne mirăm dacă găsim în documentele timpului răsunetul dorului celui mare al Românilor, ca «să vada cât de curând oştirile ruseşti departe de nenorocita lor ţară» [41].

---

39. Zilot, p. 85 şi 88.

40. *Ibidem*, p. 94. Spusele lui Zilot întărite de consulul prusian din Bucureşti. Kreuchely c. Miltitz, 6 Ianuarie 1822. Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 134: „Toutes les charges se vendaient depuis longtemps. Cela ne suffisait plus; pour en obtenir, *il fallait donner des bals.*"

41. Ledoulx către Otto, 5 Decemv. 1811. Hurmuzaki, *Documente*, suplement, II, p. 648. Adaugă raportul consular al lui Fornetty, către Maret din 5 Oct. 1811. *Rapoarte consulare franceze*, Manuscript la bibl. Acad.: „Il n'y qu'un voeu général, celui de voir bientôt les Russes évacuer la province; mais la verge de fer qui pèse sur les habitants comprime leur opinion et leur sentiment. Le Sibérie est pour eux un terrible épouvantail".

Dar suferinţele impuse de Ruşi Ţărilor Române şi mai ales Munteniei, în care stătea grosul oştirilor lor, erau să culmineze în actul final al dramei ce se jucà pe pieptul lor; anume Moldova erà să sufere o a doua sfâşiere a jumătăţei din trupul ce'i mai ramăsese după desprinderea din el a cununei ei, Bucovina.

Ruşii cari declaraseră războiu Turcilor pentru apărarea Ţarilor Române de jafurile şi neomeniile lor, cereau să iee ca plată a izbândei lor, o parte din acele ţari însaşi, şi prin tractatul dela Bucureşti se desmadulă din nou Moldova, pentru a mai sporì întinderea cea atât de uriaşa a împărăţiei Ţarilor. In zădar protestară boierii din nou în contra acestei răşluiri, şi în zădar chiar protestul lor, în deosebire de cel făcut pentru răpirea Bucovinei, fu de astadată bine şi înţelepţeşte alcatuit; prefăcându-se divanul ca el nu apără interesul ţarei jertfite, ci pe al Turcilor, stăpânii ei. Chiar daca aceşti din urmă ar fi vrut însă să asculte de o tânguire care corespundeà interesului lor, catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcù din Imparatul Alexandru I. arbitrul Europei, împiedica pentru totdeauna pe Poarta a revenì asupra faptului îndeplinit, şi tractatul din 1812 ramase în picioare. Românii însă, atât boieri cât şi popor, simţiră — cei dintâi şi cu mintea, cel din urmă prin instinctul păstrărei — lovitura de moarte dată ţărei lor, prin taetura adâncă ce se facuse în trupul ei. Şi dacă boierii protestau cu scrisul, poporul nu putea decât să plângă şi să se zbuciume, căci altă putere nu aveà. De aceea ne şi spune un contimporan, că sosind ziua fatala a expirărei convenţiei după tractat, ce trebuia fieştecare să trăească unde erà să rămână desavârşit, ceasurile acelea au fost de plângere un timp neuitat; pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toata marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând şi venind de prin sate şi de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziuă bună dela părinţi, dela fraţi şi dela rudenii, cu care

crescuse şi vieţuise împreună, până în vremea aceea când se despărţeau unii de alţii pentru totdeauna» [42]. «Şi într'adevăr că Basarabia era pierdută, poate pentru totdeauna, din momentul ce vulturul Uralului înfipsese în ea ghiarele sale, şi rămasul bun al locuitorilor ei erà simbolul aceluia pe care ţara o făceà jumătăţei sale însăşi. De atunci Prutul deveni *riul blăstămat* ale cărui valuri vor însemnà despărţirea unui neam» [43].

In asemenea împrejurari înţelegem cum partidul lui Neculai Costin, cel protivnic împaraţiei Moscului, nu putea scadeà, ci trebuià sa se înmulţească [44].

Am expus seriile de reacţii din care se înfăptuì *partidul naţional*. Aceste serii sunt date prin rescularea sufletului Românilor adusă prin copleşirea lor succesivă sau simultană de către Turci, Greci, Austriaci şi Ruşi.

Nedreptăţile şi chinurile suferite de Români în timp de veacuri dela toate puterile străine cu cari veniseră în atingere, nu puteau sa nu facă să sară din inima lor de oţel, lovita de atâtea ori în cremenea soartei, scânteia deşteptărei iubirei de ţară; căci toate doar le suportase ei, pentru a apăra mândra şi frumoasa moşie în care'i răsădise Dumnezeu, şi de care se alipise sufletul lor «sub pasul chinuitoarelor zile . Experienţa făcută cu păgânii Turci şi cu Grecii cei creştini,

42. Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, II, p. 94.

43. *Ist. Românilor*, V, p. 408. O baladă poporană din Basarabia începe ca versul: „Prutule riu blăstămat". Vezi T. T. Burada, *Bocete populare din Basarabia*.

44. Comp. *Le Premier point de la Question d'Orient* pas Paul Bataillard, Paris 1856, reprodus în *Acte şi documente privitoare la renaşterea României* de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Ghenadie Petrescu, III, p. 376: „La Russie se présente toujours, dans ses proclamations et dans ses traités, comme la bienveillante protectrice des Moldo-Valaques. Mais depuis que ses cruelles invasions leur ont apporté tant de calamités et depuis qu'elle s'est emparée elle même d'une portion du territoire moldo-valaque, dout elle avait garanti l'intégrité, elle ne peut plus en Roumanie tromper que le petit nombre de ceux qui ont un intérêt à se laisser sciemment tromper".

cu ereticii Nemţi şi cu sfinţii şi pravoslavnicii Ruşi, împlântase în mintea lor învăţătura, că numai din scuturarea jugului tuturor şi din bizuirea pe propriile lor puteri, puteà răsărì pentru ei raza de scăpare[45]. Aceste lovituri răsfrângându-se în minţi, nu puteau să nu desfunde şi curgerea ideilor care singure pot înmănunchià cugetele şi simţirile. Paralel deci cu lucrarea de reacţie a sufletului românesc contra chinurilor pe care le sufereà, se revărsau în rostiri tot mai bogate şi mai usturătoare plângerile şi protestările lor, unite cu o jalnică dar mândră amintire despre ceeace ei fuseseră altă dată, şi din această îndoită oglindire a gândului în suflet: durerile vremilor de faţă şi gloria trecută, se urzì şi ţesù tot mai mult, în adâncul cugetelor româneşti, ideea naţională.

Aceasta ideie la început slabă şi răzleţită numai în unele suflete mai adânc înjghebate de fire, se întinse tot mai mult şi cuprinse tot mai numeroşi împărtăşitori, restrângând numarul iubitorilor şi închinătorilor stăpânirilor străine, în cât astfel ajunse să strângă la un loc un manunchi de oameni în care se întrupă partidul naţional — acest partid care trebuia să înalţe, mai repede încă de cum se puteà aşteptà, soarta poporului român din umilinţă către vrednicie, din robie către viaţa de sine.

Să trecem acum la expunerea acţiunei pozitive care slujì la închegarea partidului naţional.

---

45. Această idee o găsim în timpul revoluţiei din 1848 rostită de Ioan Ionescu într'un articol din *Pruncul Român* No. 35. *Vezi anul 1848 în Principatele Române, Acte şi documente*, IV, p. 182: „Românii s'au supus Turcilor ca să şi asigure libertatea; Turcii i-au robit. Au venit Ruşii şi au căutat să'i scape de robia Turcilor şi Ruşii căutară a'i robì. Astăzi Turcii caută a ne scápa din robia Ruşilor; dar după cum vedem scăparea noastră este în noi înşine".

CAPITOLUL II

INCHEGAREA PARTIDULUI NAȚIONAL

Din vremile cele mai vechi, Românii s'au privit totdeauna ca un popor deosebit de cele ce'i înconjurau, și se știe cât sânge a curs pe veacuri pentru apărarea acestei firi a lor deosebite. Sunt Român , falnica recomandare a individului, se resfrângea pe câmpul de bătălie în apărarea neamului ce întrupà această ființă. Dar pe atunci numai instinctul păstrarei rasei vorbeà în sufletele Românilor, și acest instinct încă nu se limpezise în formele străvezii ale minței și ale cugetărei. Cea dintâi licărire a conștiinței de neam deosebit se deșteaptă cu prilejul introducerei limbei române în biserică, mai întâi în Transilvania, apoi în Muntenia și Moldova, pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu. Odată cu această însemnată împrejurare, se iviră în mintea Românilor, una după alta și una zemislind pe cealaltă, cele trei idei pe care se altoește întreaga lor desvoltare culturala: obârșia romană, unitatea etnică a tuturor vlăstarelor neamului românesc și staruința lui în Dacia Traiana dela colonizarea lui Traian până în zilele noastre [1]. Aceste idei fură aduse la lumină de cronicarii moldoveni, cei d'ntai Români cari mânuiră condeiul, pentru a întrupà plazmuiri literare, peste însemnările scrise ale rabușelor cronologice din vremile mai vechi. Aceasta întâie licărire a

1. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IV p. 66 și urm.

conştiinţei de neam deosebit, aceasta întâie întruchipare a ideei naţionale, se răspândì din minţile acelora în care ea se zemislise, laţindu-se tot împrejur, şi cuprinse tot mai multe cugete în mrejele ei ademenitoare. Ea nu se mai stinse nicí odată din sufletele în care se aprinsese, şi mai ales să nu se creadă că epoca Fanarioţilor, cu predomnirea limbei şi culturei greceşti, ajunse să înnăbuşe cu totul această rodnică samînţa. Fanarioţii însuşi fură nevoiţi să lese limba românească în slujba bisericilor sarace din Ţările Române, la care membrii naţiei lor nu voiau să se duca, caci nu le înfăţişà nici o aşteptare de câştig. Apoi documentele atât private cât şi oficiale erau redactate de obiceiu tot în limba romåna, încât această limbă nu încetă nici o clipă, în tot decursul Epocei Fanariote, a se menţine ca organul cugetarei reflexive a poporului. Dar nici lucrările literare, îmbracarea cugetărei în forme mai mult sau mai puţin împrumutate din câmpul frumosului, nu lipsiră în tot decursul de 150 de ani al predominărei culturei greceşti, dela Şerban Cantacuzino şi Gh. Duca până la revoluţia grecească. Cronicarii moldoveni, Canta, Mustea, Cogălniceanu şi mai ales Neculea, precum şi acei munteni anonimi, apoi mai ales Dionisie Ecleziarcul şi Zilot Românul, apoi alte scrieri literare ca Necrologul lui Ştefan cel Mare sau Cuvântul unui ţaran către boieri, întreţinură în tot timpul stăpânirei greceşti focul arzător al iubirei de neam [2]. Deşì el ardeà în ascuns şi nu puteà să'şi aprindă flacăra în aerul liber, el cuprindeà tot mai mult sufletul românesc, grămădind în el tot mai multă caldură care trebuia să izbucnească în afară, ca lava unui vulcan, atunci când muntele ce'l acoperea trebuia să fie aruncat de el, sub apasarea puterilor lăuntrice.

2. *Ibidem*, V, p. 724 şi urm.

Gh. Asaki şi Gh. Lazăr. — Tocmai pe timpul când sfârşitul veacului al XVIII-lea se îmbină cu începutul veacului al XIX-lea, la Românii din Ardeal înflorea o puternică deşteptare naţională, reprezentată prin mai mulţi scriitori de valoare cari reîmprospătară, întarindu-le şi adâncindu le, învaţăturile marilor cronicari şi istorici moldoveni din veacul al XVII-lea. Samuel Micu, Petru Maior şi Gheorghe Şincai, pe lângă alţii mai mici, râdicară suş steagul naţionalităţei române în mijlocul poporului de robi şi de iobagi, din care ei răsăriseră. Marii învăţători ai Ardealului trăgeau însă din adevarurile pe care le scoteau la lumina asupra originei neamului romanesc, o învăţătură pedagogică, bazată pe deşteptarea unui simţimânt foarte puternic de moralizare, simţimântul ruşinei, dojenind pe poporul român pentru căderea lui atât de joasă, când el se coborea dintr'o aşà de mândră obârşie.

Această puternica înflorire a minţei româneşti şi această aspră învăţătură nu puteau rămânea cu totul fără răsunet dincoace de munţii despărţitori ai Ţărilor Române de acea de baştina a neamului lor; cu atât mai mult ca în acelaş timp aproape se ivira mai întâi în Moldova, apoi şi în Muntenia, mişcări paralele, deşi mult mai slabe, dar cari se întăriră prin înteţirile ce primira dela mişcarea din Ardeal. Curentul subpamântean al românismului care cursese de-a lungul intregei Epoce Fanariote, începù a se arătà la lumina zilei întâi în înfiinţarea *Şcoalei de Catehezie* din manăstirea Socola de lângă Iaşi, în anul 1804, o şcoală de preoţie asemanătoare în miezul ei cu celelalte şcoli româneşti pentru formarea slujbaşilor bisericeşti, dar care se deosebea totuşi de ele prin predarea unei învaţaturi cevà mai înnalte şi mai îngrijite. In programul ei se cuprindea, în afară de învaţaturile elementare, predate în şcoalele naţionale de preoţie, încă şi gramatica, aritmetica, istoria religiei, istoria lumei, filosofia şi începutul limbei latineşti. Lucru însa cu deosebire însemnat, erà că aceste învăţaturi cari

concurau în parte cu acele ce se «paradoseau» în Academia grecească din Iaşi, trebueau să fie împărtăşite în limba română.

Despre spiritul ce se desvoltă în curând prin asemenea sistem de predare, ne dă dovadă cuvântarea rostită la o «ispitire» de dascălul Enache la 1815. Prin limba lui greoae şi întortochiată se simte totuşi tremurarea simţirei, când el atinge în treacăt originea neamului românesc şi vitejia vremilor trecute: Pentru că, zice el, măcar să se fi desghinat această ramură a Românilor din Romul cel mai slăvit al neamului românesc; măcar că rătăcirea sa să'l fi povăţuit a ajunge la această ţară a Dachilor; însă după cum se zice, că viţa de vie are să învie, în acele ce se ating de a lor voinicie, ei au fost spaima şi groaza stăpânirilor megieşite întru a se apară pe sine. Pre Polonezi, nu plugari, ci târâtorii plugului, a ară să samene ghindă spre pomenire i-au supus, şi până astăzi se văd copaci în Bucovina, Dumbrava Roşie se chiamă [4].

Pe când aceste cuvinte însemnatoare pentru acele timpuri încolţeau pe buzele dascalului Enache, un alt vrednic fiu al ţărei, Gheorghe Asaki, fiul arhimandritului Leon sau Lazăr Asaki, trimis la învaţatură la Lemberg, apoi la Viena şi Roma, improviză la picioarele Columnei lui Traian, următoarele frumoase versuri:

Un român al Dachiei vine la strămoşi, ca să sărute
Ţărna după a lor morminte şi să'nveţe a lor virtute [5].

Asaki reîntorcându-se în Iaşi deschide cu învoirea Domnitorului Scarlat Calimah, el însuşi Român de viţă însă grecizat, o şcoală de inginerie pentru pregătirea de ingineri hotarnici. Nevoia acestora eră foarte simţită pe atunci în Moldova, din cauza numeroaselor procese

---

4. Izvoarele pentru Şcoala de Catehezie vezi în C. Erbiceanu, *Istoricul seminarului Veniamin din mănăstirea Socola*, Iaşi 1855.
5. *Notiţa biografică a lui Asaki*, Iaşi 1863.

de hotărnicii ale moşiilor. Pentru a aveà însă ingineri destoinici, se cereà numai decât cunoştinţa cetirei vechilor documente de proprietate ale moşiilor, lucru ce nu se puteà dobândì decât în limba română. Asaki, deci deschide în anul 1814 şcoala lui de inginerie, în care el propune un curs de matematică teoretică şi practică, de geodezie şi architectură, din care, cum spune Relaţia istorică a şcoalelor, au ieşit câţiva tineri cari până acum (1838) plinesc lucrări de inginerie» [6].

Pe lângă rezultatul practic dobândit de şcoala lui Asaki, se mai adăugea unul mult mai de seamă, acela de a fi îndepărtat prejudeţul răspândit pe atunci şi atât de dăunator limbei româneşti, că ea «fiind puţină şi îngustă nu ar fi destoinică pentru predarea înnaltelor învăţaturi .

Vestea înfiinţărei şcoalei lui Asaki, trecù însă muntii şi deştepta în mintea unui Român învăţat de acolo, Gheorghe Lazăr, ce fusese nemulţămit pentru neizbutirea lui în dobândirea unui post bisericesc, ideea de a se duce în Bucureşti şi a deschide şi în acel oraş o şcoală în felul aceleia a lui Asaki din Iaşi.

Gheorghe Lazăr avù «buna soartă de a sosì în Bucureşti la momentul psihologic al luptei romănismului contra Fanarioţilor. El înţelese acest moment şi avù ştiinţa necesară şi arta de a adunà în jurul său tinerimea bucureşteană din prima zi în care apărù în capitala Munteniei, învăţându-o poate carte mai puţină, dar exaltându-i mintea prin farmecul simţimântului naţional› [7].

Anume «îndată ce Lazăr venì în Bucureşti, băieţii dela Udricani, Sf. Gheorghe, Colţea şi dela toate bisericile au golit aceste şcoale şi au alergat la Sf. Sava cu Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca, Simion Marcovici,

6. „Relaţia istorică asupra şcoalelor naţionale" publicată în *Buletinul foaei oficiale*, 1838, No. 55,

7. V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, vol. X, partea A, p. 409.

Ioan Pandele, Costache Moroiu şi cu mulţi alţii din şcoalele greceşti [8].

Ucenicii lui Lazăr nu erau însă feciori de boieri, ca elevii lui Asaki din Iaşi, ci ‹ mai toţi copii de boierinaşi şi de negustori . Apoi în şcoala lui Asaki se făceà mai multă inginerie, iar în a lui Lazăr mai mult naţionalismu [9]. Din şcoala lui Lazar se vor duce mulţi sub steagurile lui Tudor-Vladimirescu, încât legătura între şcoala şi redeşteptarea naţională este învederată.

Dar să urmarim mai departe expunerea întaririi curentului naţional sub înrâurirea mişcărei ardelene şi iniţiativa lui Asaki.

In 1820 Asaki ajungând epitrop al şcoalelor în Moldova, se apucă de reorganizarea seminarului dela Socola, unde cheama patru profesori din Ardeal, anume: pe Ion Costea pentru retorică şi poetică, pe Ion Mamfi pentru limba Latina, pe Vasile Fabian sau Bob pentru teologie şi pe Doctorul în filosofie şi medecina Vasile Popp, unul din Românii cei mai învăţaţi ai Ardealului din acest timp, pentru a fi director seminarului şi a predà mai multe materii ştiinţifice. Cu toate că încercarea de reorganizare a seminarului este curând spulberată de furia revoluţiei greceşti idn 1821, totuşi unul din profesorii aduşi de Asaki, anume Vasile Fabian, ramâne în Moldova ca apostol al ideelor transilvane de redeşteptare a simţirei române [10].

Scrieri şi cărţi. — Trecând dela şcoli la alt mijloc de îndrumare a curentului naţional, la cărţile manuscrise sau tiparite din aceste timpuri, găsim şi aici urme însemnate de îmboldire spre deşteptarea Românilor.

Unele din aceste cărţi ating simţimântul românesc

8. I Ghika, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Bucureşti, 1887, p. 57.

9. Wilkinson, *Tableau historique de la Moldavie et de la Valachie*, p. 117.

10. Izvoarele în *Buletinul instrucţiunei publice*, de V. A. Ureche, 1855—1856, p. 173— 174. Compară „Oarecare trăsuri din viaţa răposatului Vasile Fabian sau Bob" în *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură*, 1840, p. 31—34.

prin calificativul dat autorului ce uneori păstrează anonimul. Aşà este întâi scrierea lui Alexe Lazăr, *Intâmplările războiului Franţozilor*, Buda 1814, care şi prin subiectul ei atrăgeà simţirile Românilor, şi în care autorul se întitulează *de iubitor al neamului*. Altă carte este la fel cu aceasta: *Geografia sau scrisul pământului*, iarăş de un *iubitor al neamului* care însă de astă dată păstrează taina anonimatului.

Unele cărţi conţin indemnări mai însemnătoare. Aşà una cu titlul straniu de *Arătarea despre starea acestor noui intròducere (sic) scolasticeşti instituiri ale ţărei româneşti, sârbeşti şi greceşti*, Buda 1813, care carte cuprinde între altele o chemare către Români, «mlădiţa nobilă ale (sic) vestiţilor Romani din Banat sau Ungaria, şi ori unde vă aflaţi, ca să ajute (sic) fondul şcoalelor bănăţene». Această cărticică mai conţine şi un fel de *Deşteaptă-te Române:*

Din somn sculaţi-vă,
Odată deşteptaţi-vă.

Altă cărticică *Jucăria norocului* sau *Istorisire pentru principul Meşnicoff, tălmăcită pe limba românească* de Lazăr Asaki, 1816, conţine îndemnul: «Mă rog să binevoiţi a nu da cutezare (sic) către mai multe osteneli a talmăcirei ithiceştilor (moralelor) cărţi, cu care îndeletnicindu-se iubitorii de cetire, *patrioţii limbei româneşti, să se îndemne a fi următorii strămoşilor săi Romani, a căror măreţe fapte până astăzi de toată lumea în dreptate sunt lăudate*».

Unul Petrovici care traduce o Pedagogie şi o Metodică în 1816, şi după multe stăruinţi pentru a o puteà tipărì, este ajutat de directorul şcoalelor bănăţene, Neculai Popovici, pune în dedicaţia ce i-o face, că: «Neputând aflà pe niminea căruia, fiindu-i *cultura* iubitei naţii româneşti de inimă lipită, să'mi dea mână de ajutor, începui a cumpenì *pe toţi iubitorii de cultură naţională*,

nădăjduind că vom da de unul, şi cu adevărat nădejdea mea nu fu deşartă, căci te-am găsit pe D-ta, care de mai mulţi ani prin ostenelile întru plămădirea bunului de comun şi al patriei, ţi le-ai ştiut agonisì... D-ta eşti cel dintâi care ai alergat, gata fiind a da ajutor unui *naţionalist*» [11].

Mai însemnătoare decât aceste notiţi răsleţe, este îndemnul lui Văcărescu către cultivarea limbei, făcut prin testamentul lui literar:

Urmaşilor mei Văcăreşti
Las vouă moştenire
Creşterea limbei româneşti,
Şi-a patriei cinstire.

Apoi trebue amintit aici, scrierile mai întinse ale poetului moldovean Alecu Beldiman, ale poetului muntean Naum Râmniceanu şi ale cronicarilor munteni, Dionisie Ecleziarhul şi Zilot Românul.

Jalnica Tragedie a vornicului Alexandru Beldiman, deşì slabă ca concepţie poetică, este însemnată ca protestare a simţimântului naţional, deslănţuit în toată libertatea lui, contra mult urgisiţilor Greci. Beldiman numeşte ziua în care Ipsilanti intră în Iaşi: «Inceputul osândei ţărei şi necazul cel mare». El jeleşte chiar pe Turcii cei ucişi şi prădaţi de Greci «cari cu cât priviau folosul, cu atâta se iuţeau». El ocărăşte pe Greci în toate chipurile, arătând cum, «veniţi goi în haine proaste în abale îmbrăcaţi, după ce au făcut stare şi toţi s'au îmbogăţit, în sinul patriei noastre ei întâi au pus cuţit».

Tot aşa de însemnate din punct de vedere naţional sunt poeziile lui Naum Râmniceanu din Muntenia. Acest protosinghel îşi dă pe faţă cugetul său asupra Grecilor, pe care îl tăinuise cât timp ţinuse stăpânirea lor. Intr'o

11. Aceste notiţe sunt luate din V. A. Ureche, *l. c.*, pag. 438—446. Compară *Serbarea şcolară de la Iaşi* de A. D Xenopol şi C. Erbiceanu. Iaşi 1895, partea bibliografică, passim. Terminul de *naţionalist* este, după toate probabilitatea, întrebuinţat aici pentru întâiaş dată.

notă pusă pe un manuscript al său din 1821, el spune: «Domnii Fanarioţi prin faptele lor cele diavoleşti, încetul cu încetul ne-au supus cu totul cererilor lor, ne-au împopulat (sic) năcazului, ne-au slăbit braţul armelor, ne au răcit dragostea patriei şi cu un cuvânt cu totul ne-au adus mai rău decât pe noroadele din Africa şi din America. Prea vechii străbunii noştri prin biruinţă ne-au câştigat slobozenia, iar noi am adus ţara la cea mai rea stare şi tiranie. Ah! Dachie! Dachie! Fii tăi plâng şi suspină, ca un pom ce îngrădire n'are; cine trece pe cale, rumpe şi te lasă de jale». Naum Râmniceanu da de atunci înainte avânt *muzei* sale poetice. Cea întâi poezie a lui, prin care fulgeră şi tună în contra Grecilor, este întitulata: «Tânguirea ţărei Valachiei asupra jafului şi darapănărei ce i-au făcut străinii tălhari Greci». El caracterizează revoluţia grecească ca «o zaveră fără rost, numai să ne jafuească, ţara să ne-o prăpădească». Anticipând glasul apocaliptic al lui Mureşeanu, el strigă: «Români ticăloşi, nevrednici, până când aşa nemernici să trăiţi, să chinuiţi? Nu vă deşteptaţi odată?»[12].

Pe lângă aceşti poeţi, deşteptători ai neamului, mai găsim încă doi scriitori cari caută, prin descrierea trecutului de urgie al Epocei Fanariote, să stârnească în Români înverşunarea contra foştilor lor apăsători. Amândoi aceşti doi cronicari sunt Munteni, şi ei răscumpără prin însemnătatea scrierilor lor slăbiciunea cronografiei muntene de până la ei. Dionişie Ecleziarhul care sfârşeşte povestirea lui cu anul 1815, apasă mai ales asupra nenorocirilor cărora ţara lui fù expusă în timpul pe care îl descrie, şi zăboveşte mai pe larg asupra suferinţelor încercate de popor din pricina asupririlor domneşti sau din acea a războaelor purtate pe corpul Ţărilor Române. Deşi reţinut în rostirile lui, deşi nu declamă niciodată, se cunoaşte că tablourile încondeeate de el curg dintr'o

12. C. Erbiceanu, *Cronicari Greci cari au scris despre Români în Epoca Fanariotă*. Bucureşti, 1890, p. XLVI.

pană muiată în otrava durerei. Cetirea unei asemenea scrieri de către oamenii timpului trebueà să trezească în ei compătimirea pentru suferințele, rușinea și ocara poporului din care făceau parte, și dorința de a le vedeà înlăturate și schimbate în bine — tocmai elementele primordiale ale iubirei de țară [13].

Dacă însă Dionisie Ecleziarhul mișcă mai mult obiectiv, prin descrierea vie și amănunțită a evenementelor dureroase ce loveau în poporul muntean, Zilot Românul (Fănuță) adaugă, lângă icoana tot atât de credincioasă a unei stări desnădăjduite, o îmbrăcare elocventă a cugetărei care te mișcă până în adâncul inimei și te revoltă contra unor barbarii impuse, fără nici o umbră de dreptate, unui popor asuprit și martir.

Toată cronica lui de la un capăt la altul este inspirată de un singur gând, protestarea în contra stapânirei străine, protestare ce se resfiră când în cugetari de o precizie stilistică care te pune în uimire, când în versuri încă și mai rostitoare. I s'ar puteà găsì poate cevà patimă în cugetările sale. Atare neajuns erà însă un merit pentru timpul de urgie în care trăeà, când binele erà așà de rar și răul regula obștească. Nu erà pe atunci timpul de a alege adevărul, dar nici acel de a uità, față cu binele întâmplător, gârla suferințelor neçontenit curgătoare. Trebueà dimpotrivă întipărit, în mintea generațiilor timpului, urgisirea cumplitului prezent și nazuința după a lui îndreptare. Tocmai acestei nevoi atât de ascuțite a acelor vremuri corespunde cu prisosința cronica lui Zilot Românul, fără tăgadă cel mai mare cronicar al Țărei Românești [14].

Mai adăugim, la aceste îndemnuri conținute în scrieri, și poeziile lirice ale lui Paris Momuleanu, tiparite pentru întâia oară în 1817, și care în una din odele sale conține

13. Cronica lui Dionisie Ecleziarhul s'a publicat de Papiu Ilarian în *Tezaur de monumente istorice*, Vol. II, București 1863, p. 159 –236.
14. Cronica lui Zilot Românul a fost publicată de Hasdeu în București, 1884.

îmboldiri însemnătoare, deşi poezia e departe de ele cât cerul de pământ:

«Fraţilor simpatrioţi
Un veac nou ni s'a ivit
Cu bune lumini spre toţi
Ştiinţa a înflorit.

Muzicesc glas auzim
Cheamă, ne strigă pe toţi
Câţi în prostie dormim.
— Ce facem ca nişte morţi?

Ce ruşine să vedem
Alte limbi cum se slăvesc
Iar noi încă nu putem
Să dăm rod gramaticesc» [15].

La 1822 apare în Bucureşti o culegere anonimă de poezii, cuprinzând între altele şi o *Odă râvnitoare spre învăţătură*, în care poetul plânge patria lui, «pentru că tot sufere defăimări şi aude hula străinilor». Tot pe atunci Ioan Văcărescu care rostise încă mai de mult dorinţa, ca «şi sărmanul corb muntean iar acvila să se facă» [16], încoardă şi mai mult struna patriotică, scriind sub înriurirea evenementelor din 1821, poeziile: *Sfătuire şi Rugăciune*, *Cântec românesc*, *Buna Vestire*, *Glasul poporului sub despotismu*, *Glasul lui Mihaiu Viteazu*, *Hai Române hai voinice* şi altele încă, între cari amintim mai ales frumoasa lui apostrofă la Milcov ce poate fi privita ca întâia rostire a dorinţei de unire între Moldova şi Muntenia:

De unde-ţi vine numele, pârău fără putere,
Ce despărţirea neamului ai îndrăznit a cere [17]?

---

15. Eliade în *Prefaţa poeziilor lui Paris Momuleanu*, ediţia II, Bucureşti, 1837. Compară V. A. Ureche *Istoria Românilor*, X, A, p. 438.
16. *Rost de poezie adecă stihuri* acum întâi alcătuite în limba românească 1822 (Bibl. Acad. Rom. No. 2875).
17. Cu toate că poeziile lui Văcărescu nu fură publicate decât în 1830, ele erau de sigur cunoscute şi circulau şi mai înainte.

Tot Asaki caută să mai rădice mintea românească şi prin reprezentaţii teatrale. El întreprinde, pentru intâia dată în Ţările Române, a pune să se joace o piesă de teatru în limba română. Pentru aceasta el prelucrează o Idilă pastorală într'un act: *Mirtil şi Hloe*, după originalul lui *Florian* (academician francez 1755—1794) şi face ca piesa să fie jucată de câteva tinere odrasle boiereşti anume: *Elena Şubin născută Ghica* care jucà rolul păstoriţei Hloe, *principele Ghica*, care redà pe păstorul Mirtil şi *Constantin Sturza*, care reprezentà pe Lizis, închinătorul lui Amor.

Teatrul fu improvizat în casele hatmanului Constantin Ghica. La reprezentare a asistat, lucru neobişnuit, însuşi mitropolitul Veniamin Costache, «înaugurându-se, cum spune Edgar Quinet, teatrul român sub patronajul unui înalt prelat, ca în timpul misteriilor» [18]. Prologul scris de Gheorghe Asaki pentru această piesă care erà închinată doamnei Elena Şubin şi prinţului Ghica, conţine versuri cari arată însemnătatea actului săvârşit de boierii ţărei, prin jucarea unei piese în româneşte:

«In un timp de ovelire, pe când limba cea română
Din palaturi izgonită, se vorbea numai la stână,
Nobili voi de neam şi cuget, sfărămând a sale fiere,
Vorbita'ţi întâi ca-aceia ce ne dau pâne şi miere,
Şi-aţi vădit în astă piesă, c'a lor inimi nu-sunt mute,
La respect, la cunoştinţe, la amor şi la virtute.
Pârga scenei naţionale cu drept vouă se cuvine
Suvenir ca să vă fie a juneţelor senine.
Picătura deşi mică, ce pe-o stâncă picurează
Face riului o cale, care după ea urmează [19].

Revoluţiile ţăranilor. — Aceste îndemnuri contra Grecilor şi spre intoarcerea către o viaţă naţională nu puteau rămâneà neascultate, cu atât mai mult ca nu

18. Edgar Quinet, *Oeuvres complètes*, Paris 1856, *Les Roumains*, p. 90.
19. *Culegere de poezii* de Gh. Asaki, Ediţia II, Iaşi 1854. Compară T. T. Burada „Inceputul teatrului în Moldova", în *Arhiva* din Iaşi, Vol. XVI, 1905, pag. 136.

numai încălzirea inimei le deschideà porțile, ci și interesul ambelor clase în care se împărțeà societatea acelui timp: țăranii și boierii. Țăranii trebuiau să dorească a ieșì din viața de groază pe care o duceau, iar boierii tindeau a pune mâna pe înstrăinatele domnii ale țărilor lor. Ambele clase trebueau deci să năzuească a vedeà capatul domniei grecești către care țintea nația întreagă, îmboldită de mințile mai cugetătoare ale timpului. Nu putem face istoricul chestiei țărănești din acest timp. Va fi însă îndestulător să aducem câteva știri asupra revoltelor cari începuseră sa miște clasa rurală și cari sunt înainte-mergătoarele turburărei cele mari a lui Tudor Vladimirescu în contra boierilor din anul 1821.

Anume, în anul 1805, erà între țărani o frământare care face pe Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache să se teamă de o răscoală a lor ce deveneà amenințătoare. Țăranii refuzaseră să facă cele 12 zile legiuite ale boierescului. Un trimis la St.-Petersburg al fostului mitropolit Iacob Stamati, boierul *Vasile Mălinescu*, probabil tatăl aceluilalt Vasile Malinescu care împreună cu M. Kogălniceanu apără în divanul ad-hoc drepturile țăranilor, scrie următoarele: Mitropolitului Veniamin, asupra întrebărei ce i-o făcuse Mitropolitul, că «în ce chip să se urmeze la pricina *dihoniei* boierilor cu țăranii și la pricina *nesupunerei* țăranilor spre a împlinì datoria lor cu lucrárea celor 12 zile ale boierescului»? Malinescu, pentru a pune și mai bine lucrul în lumină, lămurește întrebarea Mitropolitului așà, că «amelia (lenea) și căderea lucrarei pământului și de alta grija de *răvoluție*, acestea sunt cele două sfârșituri ale întrebărei ce mi s'au pus înainte. Iar între dânsele în mijloc ticăloșia sau căderea boierilor. Dar fac întrebarea: putease-va îndreptà lucrarea pământului numai cu sila, spre împlinirea celor 12 zile ale boierescului»? Mălinescu propune Mitropolitului mai multe măsuri foarte drepte, de luat în favoarea țăranilor, măsuri pe cari le vom cercetà mai la vale, când vom tratà despre ideile noue ce apar în mințile

românești în aceste timpuri. Aici numai reproducem încă o ultimă cugetare a lui Mălinescu, care întărește tot faptul existenței unor tendinți revoluționare în țăranul român, anume observația, că «pentru a puteà întâmpinà toate urmările cele rele, se cade a deschide un drum legiuit spre descoperirea voințelor și a nevoilor a fieștecare stare de oameni; *că toată răvoluția să cuibărește în inimele oamenilor cari nu au drum legiuit de a'și arătà ahturile și năcazurile sale, ca o scântee ce se tăinuește în cenușă*» [20].

In loc însa de a urmà sfaturile boierului patriot și cu vederi largi, găsim pe Mitropolitul Veniamin unindu-se cu divanul și îngreuind încă și mai mult munca țăranului, punându-o sub apăsatorul urbar al lui Moruzi din 1805, prin care se hotărăște ca țăranul să îndeplinească, în cele 12 zile legiuite, un nart de muncă așa de mare, de nu se puteà săvârșì nici în 40.

Mai gasim și alte urme de revolte țărănești în 1819. Trei sate: Larga, Stăncești și Aninișul din județul Gorj se răzvrătesc. In anaforaua boierilor către domn se spune că aceste sate striga cu obraznicie că toți se spărgaluesc și se strămută din siliștele lor; iar a clacuì mai mult decât a fost obiceiul înainte, nu ne *supunem*, și fiindcă am luat pliroforie că nesupunerea și semeția aceasta o fac din *învățul și îndemnarea fruntașilor satelor*, nădajduind cu acest fel de tertipuri să dobândească privilegii, *ca să le dee stăpânii moșiilor cele ce vor ei*, deaceea altă urmare nu am putut face, ci am socotit *că până nu se vor pedepsì câte 5—6 fruntași din fiecare sat*, izbrănire nu se poate da la unele pricini ca

20. Prea interesanta corespondență a lui Mălinescu, publicată din nenorocire numai în extracte, în *Istoria Românilor* XI, 1900, p. 24 27, de V. A. Ureche, care nu prea cruță hârtia pentru o mulțime de documente fără de nici o însemnătate Oricum ar fi însă lucrul, trebue să fim recunoscători lui Ureche ca și lui Codrescu că prin publicațiile lor, atât de expuse criticei în toate privirile, ne-au păstrat o mulțime de documente importante, cum este între altele această prețioasă corespondență a lui Vasile Mălinescu cu Mitropolitul Veniamin.

acestea, nici înţelegători şi cunoscători pravilei pământului nu vor fi [21].

Alte sate anume Islazul, Racovicioara, Racoviţa, Moldovenii şi Verdea din jud. Romanaţi proprietatea banului Brâncoveanu se revoltă de asemenea în 1820 şi, lucru îndestul de straniu, raportul lui Gheorgache Filipescu vel-logofăt arată că această «revoluţie fusese pusă la cale de vameşul acelui judeţ» [22]. Dacă ar fi să dăm crezare unei ştiri aşa de afară din cale, ar trebuì sa ne gândim la o razbunare personală a vameşului, contra banului Brâncoveanu.

Mai aflăm apoi pe unul Ioan Barbătescu din judeţul Vâlcea osândit la temniţa, pentru ca au lucrat zavistie între locuitorii satelor acelui judeţ . Acest Bărbătescu, îmbolnăvindu-se greu în închisoare, este iertat de osândă, dupa staruinţele lui Barbu Văcărescu vistierul [23].

Năzuinţele boierilor. — Cât despre boieri, am spus că ei tindeau să înlocuească pe Greci în domniile Ţarilor Române. Cea dintâi manifestare a unei asemenea năzuinţi se vede pe timpul tratatului dela Kuciuk-Kainargi, din 1774, când prevăzându-se prin art. 8, că Românii sa se bucure de poziţia pe care o aveau pe timpul lui Mahomed IV, Muntenii crezând că li s'au înapoiat dreptul de a aveà domni pamânteni, aleg pe Ştefan Prescovanu din Craiova, cerând confirmarea lui şi dela Romanţoff, generalul rus, care însă ştiind că Poarta nu înţelesese astfel concesia făcuta Rusiei, le dă un răspuns îngaimat. Boierii se gândesc atunci să trimită o deputaţie la Constantinopole, pentru a cere de acolo confirmarea alesului lor; dar nici un boier nu îndrăzneşte a se însărcinà cu asemenea misiune, şi Muntenia primeşte

21. Anaforaua boierilor către Alex. Şuţu, 6 Iunie 1819, V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, XII, 1898, p. 247.
22. Raportul lui Filipescu *Ibidem*, p. 248.
23. Actele din 1819 *Ibidem*, p. 248.

dela Turci iarăşi un domn fanariot, pe Alexandru Ipsilanti [24].

In timpul când Napoleon ajunsese Prim-Consul, partidul naţional din Muntenia compus din Scarlat Câmpineanu, Ştirbeiu, Grigorie şi Dimitrie Ghica, Neculai Dudescu şi Văcărescu, unit cu câţiva boieri moldoveni: Catargiu, Sturza şi Beldiman, hotărăsc sa cească sprijinul stapânului Franţiei.

Ei trimit pe Neculai Dudescu la Paris, care nu izbândeşte nimic, dar se ruinează în prezenturi şi cheltueli nesăbuite, cauza pentru care i se vinde toată averea din Muntenia, făcându-i-se o pensie din care să poata traì [25]. Dar Napoleon se gândeà pe atunci să dee Principatele Austriei, pentru a interpune această împărăţie între Poartă şi Rusia [26]. Ce puteau să fi cerut boierii, prin Dudescu, viitorului stăpân al Europei? Numai presupuneri putem face, de oare ce documentele sunt mute în aceasta privire. Dacă luăm în vedere un raport al lui S-t Luce, consul francez din Bucureşti, din anul 1803, care spune, ca boierii sufăr cu anevoe ca un Grec să'i ocărmuiască şi emigrarea lor necontenită este o vie do-

---

24. Engel, *Geschichte der Walachei*, p. 36. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Dakiens*, II, p. 90 şi 364. Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie*, Berlin 1856, p. 411

25. Dovada cea mai bună a călătoriei lui Dudescu la Paris pe vremile lui Napoleon cel Mare, nu este nici în Regnault, nici în scrierile lui Ion Ghica aduse de D. Pompiliu Eliade. *De l'Influence française*, p. 231; căci sunt mărturii posterioare — ci în însuşi arătarea lui Dudescu făcută lui Kreuchely consul prusian din Bucureşti. Vezi Kreuchely c. Miltitz, 6 Ian. 1822, Hurm. *Doc.*, X. p. 132: „Un seul voyage à Paris du temps où Bonaparte y tenait encore son ménage, coûta un logotête Dudesco la somme de 75.000 ducats, comme il me l'a declaré lui même". Comp. alte rapoarte al aceluiaşi c. acelaş din 15 şi 29 Maiu 1822, *Ibidem*, p. 182, şi 220. Un doc. publicat de Ureche, *Ist. Românilor*, XI, p 297, arată cum s'a vândut întreagă avere a Dudescului pentru datorii, dându-i-se o mică pensie. Mai este încă o dovadă a călătoriei Dudescului la Napoleon în memoriile lui Lagarde: „*Voyage de Moscou à Vienne par Kiew, Odessa, Bukarest, Hermanstadt*, Paris 1824, p. 329—50, citat în N. Iorga, „Extraits" în Hurm. *Documente* X, p. 549.

26. Memoriul lui *Felix de Beaujour*, 16 Ianuarie 1802, Hurm. *Doc.*, supl. I, 2, p. 209.

vadă a acestei împrejurări» [27], am puteà închipuì că misiunea lui Dudescu fusese de a cautà să redobândească dreptul la domnie al pământenilor.

Tendința aceasta ca boierii băștinași să devină iarăși stapâni în țările lor se vede sporind fară încetare. Așa când cu întronarea lui Constantin Ipsilanti, firmanul dat cu acest prilej care fixase tot odată domnia la 7 ani, încuviințase boierilor români întâietatea la numirea în slujbe asupra boierilor grecii cari pot fi rânduiți în dregătorii numai prin excepție. Domnii mai sunt îndatorați a pedepsì pe Grecii care vor face țarei vre-o supărare și a'i mazilì» [28].

Boierii din Brașov și de pe aiurea din Transilvania fac un nou demers pe lânga Napoleon, trimițându-i o tânguire prin Champagny, ambasadorul lui din Viena. Suplica s'a pierdut, dar a ramas o urmă a existenței ei în corespondența lui Napoleon I care răspunde cam răstit lui Champagny, ca nu înțelege ce vrau *acei indivizi*, și ca ei să'i facă cunoscut ce ar puteà face pentru dânșii [29]?

In 1810 întâlnim iarași un boier, pe Iordache Catargiu trimis la Napoleon, pentru a cere protecția în contra Rusiei, ceea ce atrage numitului boier arestarea din partea acestei puteri [30].

La moartea lui Alexandru Șuțu în Muntenia, înainte ca Alexandru Ipsilanti sa fi făcut pasul hotărâtor, prin trecerea Prutului, o parte din boierii munteni voiau să ceară restatornicirea domnilor pământeni, pe când alta

27. Raportul lui S-te Luce din 30 Aprilie 1803, *Ibidem*, p. 282. Nu este exact însă că boierii fugiseră de frica lui Ipsilante. Ei fugiseră din cauza Pasvangiilor: Zilot Românul, p. 81, Dionisie Eclezia1hul in Papiu, *Tezaur*, II, p. 203, Ruffin c. aff. streine, 26 Maiu 1802. Hurm. *Doc.* supl. I, 2, p. 223.

28. Firmanul în Papiu, *Tezaur*, II. p. 307—314.

29. Pompiliu Eliade, *De l'Influence française*, p. 234, spune că se vorbește de suplica boierilor în dosarul dela *Arhivele naționale* din Paris AF, IV, 204, No. 3869. Răspunsul lui Napoleon în *Corespondența lui*, VII, p. 669. Compară Vaillant, *L'empire c'est la paix*, Paris 1856, p. 121.

30. Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău*, III, 1903, p. 104 și urm. după Arhivele acelui oraș.

parte, aceea legată de Greci, susţineà pe Fanarioţi [31].

In timpul revoluţiei greceşti, partidul naţional atât acel din Moldova cât şi acel din Muntenia, arată prin un arz la Poartă, că ţările lor sunt aşa de rău nenorocite, din întrebuinţările cele rele ale domnilor greci , şi cer deci, ca ultima şi cea de capetenie a lor dorinţă de îmbunataţire a soartei lor, «să se orânduiască iarăşi domni oblăduitori din neamul boierilor români» [32].

Aceste elemente pozitive ale curentului naţional unindu-se către acel negativ, jăfuirile şi despoierile neamurilor mărginaşe, deşteptară în multe cugete dorinţa de o viaţă mai neatârnată de stăpânirile străine; dar fiindcă toate aceste îndemnuri se sintetizau în minţile boierilor, singura clasă în stare de a cugetà pe acele vremuri, apoi revendicările naţionale se colorară după interesul clasei boiereşti, şi acest interes erà deocamdată alungarea Grecilor şi luarea iarăşi a scaunelor domneşti pe seama pamântenilor adecă a boierilor, din care singuri domnii puteau să fie aleşi.

Aşa se explică ultimul gând al revoluţiei Românilor contra Grecilor, izbucnită cu prilejul Eteriei, gând ce erà să se aduca la îndeplinire: reintroducerea domniilor naţionale în Principatele Dunarene.

---

31. Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822, p. 65. Laurençon p. 45, spune că un boier i-ar fi arătat ce tare ar dori un guvern naţional. Laurençon fusese adus profesor în Bucureşti în 1814. Ureche, *Ist. Rom.*, X, p. 346.

32. Arzul boierilor moldoveni, singurul ce s'a pastrat, în Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*, p. 214. Comp. T. Codrescu, *Uricarul*, III, p. 223.

CAPIŢOLUL III

REVOLUŢIA PARTIDULUI NAŢIONAL CONTRA GRECILOR 1821—1822.

Am urmarit până acuma partidul naţional, în cele dintâi ale lui închegări, din reacţia sufletului românesc contra impilărilor străine, precum şi din desvoltarea minţei romaneşti, şi paralel cu dânsa a simţimântului de iubire de ţara; apoi din revoltele ţărăneşti contra apăsărei Fanarioţilor, şi în sfârşit din dorinţele boierilor de a suplantà pe aceştia în oblăduirea Ţărilor Române.

Acum ne ramâne de cercetat cum s'a prefăcut ideile în fapte; cum visul Românilor de a reluà iarăşi în mână ocârmuirea destinelor lor, a putut luà fiinţă. Cu alte cuvinte trebue să arătăm, cum s'a perindat Revoluţia Românilor contra Grecilor. Această revoluţie îmbrăcă un caracter cam deosebit în ambele Ţari Române.

Revoluţia din Moldova contra Grecilor.— In Moldova ea fu condusă de boieri cu împărtăşirea poporului celui de jos. Pe de o parte o deputaţie de boieri pleacă către paşii dela Dunăre, şi anume în frunte cu Teodor Balş însoţit de vornicul Ioniţă Sturza, Spatarul Petrache Sturza, boierii Cuzeşti, Căminarul Iordache Răşcanu şi Sărdarul Iancu Stavăr. Pe de alta parte boierii se hotărâră să ridice satele şi să pornească asupra

Grecilor cu razboiu, punându-i între două focuri, până vor curăţì ţara de ei. Pornindu-se deci capii partidei moldovene care erau Căminarul Stefănache Gherghel şi Paharnicul Istrate dela Zvorăşti, au început a ridicà puşcaşii şi locuitorii cu arme, propăşind tot pe malul Siretului în jos, până s'au strâns ca la trei mii de oameni sub steagurile lor» [1].

Tot pe atunci aflam pe Ispravnicul ţinutului Neamţului, Spătarul Sturza, îndemnând pe locuitorii de sub ocârmuirea lui a se răsculà contra Grecilor. In proclamaţia făcută de Spătar, el arată «cum aceşti făcători de rele, Grecii, sub cuvânt de a'şi aduce în slobozenie patria şi ţările lor, ne-au robit pe noi, pricinuind în toată starea nenumărate rele şi pătimiri, cu feluri de sâlnicii şi prădăciuni, jacuri şi cruzimi, încât spaima cuprinzând pe toţi, s'au spart sate, târguri şi ţinuturi întregi, şi număr nenumărat de oameni s'au împrăştiat, lăsându'şi casă şi avere; cu un cuvânt ţara întreagă s'au hrentuit. Pâna şi cei mai de samă dintre boieri, razemul ţărei şi părinţi a toată obştea, au fost siliţi a se împrăştià. Apoi ne mai vedem îngroziţi şi de altă primejdie mai mare şi mai înspăimântatoare, şi care ar fi cu totul nevindecată: anume, vom puteà cădeà în prepus catre prea puternicul nostru stăpân, că am fost hrăniţi în acelaş cuget de răzvrătire, de bună vreme ce îi primim şi suferim întru tăcere şi supunere». Ca o urmare a acestor temeiuri, Spătarul Sturza spune locuitorilor: «Inarmaţi braţul vostru dela cel mai mic începând cu orice fel de arme aveţi: puşcă, coasă, lance, topor, şi să mergem unde ne vom întâlnì cu alţi simpatrioţi, şi sa izgonim numai decât pe tâlharii aceştia din pământul nostru» [2].

---

1. Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, II, p. 119.

2. Proclamaţia publicată după original de Th. Codrescu în *Uricarul*, XV, p. 254. Pestel consulul rusesc din Bucureşti în o scrisoare către Kisseleff din 1 Martie 1821 *(Graf Kisseleff i ego vremea*, S-t Petersburg 1882, IV, p. 10), spune că: „il est à remarquer que Sutzo étant entré pleinement dans les intérêts d'Ipsilanty, ne fait plus cause commune avec *les Moldaves qui détestent les Grecs encore plus que les Turcs*".

Mişcarea anti-grecească din Moldova se stânse în curând din pricină că ţaranii, văzând că nu pot trage nici un folos din asemene pornire, expunându-se numai la pericole şi suferinţi pentru interesul boierilor, se împrăştiara. Oricât de neînsemnate ar fi fost rezultatele materiale ale mişcărei moldoveneşti, ea ne învaţa un lucru: că rascoala Românilor contra Grecilor pornise în Moldova din rândurile boierimei care întrebuinţase pe ţarani numai ca mijloc, pentru a'şi realizà interesele ei.

Revoluţia socială a lui Tudor Vladimirescu. — Cu totul altfel se caracterizează mişcarea din Muntenia, cunoscută sub numele de revoluţia lui Tudor-Vladimirescu. Acesta erà fiu de satean din judeţul Gorj, comuna Vladimirul, şi se înnalţase în rangurile boierimei celei mici, devenind pe timpul pe când istoria începe a'l pomenì, vataful plaiului Cloşanilor. Cu toată ridicarea lui în cinurile boiereşti, el păstrase în sufletul lui urà cea neîmpăcata ce fierbeà în inima ţăranilor în contra apăsătorilor lor. Despre aceste simţimânte face dovadă împrejurarea că atunci când el mergeà sa vadă pe prietenul său Urdăreanu, cât stătea la el nu se puneà nici odată jos, ci se preumblà necontenit prin casă, «spre a nu fi silit, cum ziceà el, sa se scoale, dacă ar venì cumva vre-o *putoare* de ciocoiu [3].

Prin moartea lui Alexandru Şuţu, întâmplată în Muntenia în preziua trecereĭ Prutului de către Alexandru Ipsilanti, Căpitanul Iordache Olimpiotul, Aromân de origină în serviciul Eteriei greceşti, ordonă lui Tudor Vladimirescu să ridice ţărănimea de peste Olt în sprijinul cauzei sfinte. Vladimirescu însă se hotarăşte să

3. Aricescu, *Istoria revoluţiei dela 1821*, I, p. 25, după spusele lui Niţă Izvoranu din Severin. Asupra stărei poporului de jos din acest timp vezi bunăoară Formond c. Richelieu, 4 Aug. 1817: „Les sommes considérables envoyées ces derniers temps à Constantinople ont le dernier effort de ce malheureux pays. Il n'est pas de spectacle plus affligeant que la vie de ce peuple valaque livré à toutes les humiliations de l'esclavage, reduit à se féliciter de n'avoir plus rien à donner, et n'attendant son salut que de l'excès de sa misère". Rap. cons. franceze. Manuscris în Bibl. Acad.

facă cu totul altceva; anume sa rascoale această parte de ţară într'adevăr, însă în contra tuturor apăsătorilor. In cea dintâi proclamaţie a lui Vladimirescu el întreabă pe locuitorii către care se îndreptà, veri din ce neam ar fi, până când vor suferì ei pe balaurii cari i-au înghiţit de vii, adecă pe căpeteniile lor atât cele politiceşti, cât şi cele bisericeşti? Să alegem din căpeteniile noastre pe aceia cari pot să fie buni, şi aceia să fie ai noştri. Să vină deci în grabă toţi acei cari au arme, cu arme, cari nu, cu furci de fier sau cu lănci; adaugă însă Vladimirescu, că *să ştiţi că nimeni dintre noi nu e slobod să se atingă măcar de un grăunte de binele sau de casa vreunui negustor, orăşan sau ţăran, sau de alt al vreunui locuitor, decât numai binele şi averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jefuiască*, însă ale acelora ce nu vor urmà noua, precum suntem fagăduiţi, numai ale celora să se iee pentru folosul de obşte» [4].

Din această proclamaţie reiesa mai multe lucruri: Intâi că Vladimireseu îndemnà poporul la respectarea averei celor mici şi la jăfuirea averilor boiereşti, deci fara deosebire de Greci sau Români (ceeace reiesă chiar dacă primim a doua versiune publicata în notă: Grecii şi boierii noştri). Al doilea că el erà înţeles cu o parte

4. Reprodusă de Dârzeanu in *Trompeta Carpaţilor*, 1868, No. 646, p. 1575. Tot aşa de obşteşte indreptată contra stoarcerilor este arătată proclamaţia lui Vladimirescu, de Pestel, consulul rusesc din Bucureşti, către Kisseleff, in scrisoarea lui din 1 Martie 1821 *(Graf Kisseleff i ego vremea*, St.-Petersburg 1882, IV, p. 10): „Vladimiresco a publié une proclamation dans laquelle il dit que le but de ses démarches n'est point la rébellion contre la Porte Ottomane, mais l'opposition aux horribles vexations auxquelles la malheureuse Valachie est livrée de la *part des autorités constituées* qui enfreignent leur pouvoir et accablent le peuple de toutes les injustices imaginables". O altă versiune a acestei proclamaţii publicată mai târziu in *Uricarul*, XII, p. 90, după *Albina Pindului* schimbă astfel fraza incepătoare: „Balaurii cari v'au inghiţit de vii, precum îi cunoaşteţi prea bine, *Grecii şi boierii noştri*, atât partea bisericească, cât şi politicească". Noi bănuim că cuvântul „Grecii" a fost introdus, în textul original, de un partizan al ideei, că revolta lui Tudor Vladimirescu erà, dela început chiar, indreptată contra Grecilor, şi nu stăm la îndoială a privì drept text adevărat pe acel al lui Dârzeanu, cap de masă la vistierie şi insărcinat tocmai pe timpul revoluţiei cu corespondenţa celor cinci juđeţe de peste Olt, şi deci cel mai în stare a'şi procura copii exacte de pe numeroasele acte ale revoluţiei publicate în mult însemnatul său memoriu.

din boieri, anume cu acei din partidul naţional, pe care îi excepteaza din acei daţi în prada jafuirei ţaranilor. Se mai vede apoi, ca el se înţelesese dinnainte cu aceşti boieri şi că, după cât se vede, el răsculase pe ţarani din îndemnul partidului naţional.

Inţelegerea lui Tudor cu boierii nu însemnà însa luarea ţăranilor în slujba intereselor boiereşti, cum fusese ademeniţi acei din Moldova la glasurile lui Gherghel, Istrati şi Petrache Sturza. Tudor îşi pastrà o poziţie bine determinată faţa cu interesul boierilor. El reprezentà pe acel al maselor. De aceea chiar, în proclamaţia lui, se priveşte pe sine de conducător al mişcarei, lasând boierilor numai un rol de a doua mână, şi rămânând la alegerea lui, ca acei *ce'l vor urmà pe el* sa fie apăraţi de urgia mulţimei.

Boierii din partidul naţional şi împotrivitor Grecilor, cari se uniserà cu Tudor Vladimirescu erau: Grigore Baleanu, Episcopul Ilarion, Filipescu Vulpe, Scarlat Grădişteanu, Neculai Văcarescu, Scarlat Câmpineanu, Mihaiţă şi Grigore Filipescu, Ştefan Balaceanu, Mitropolitul Dionisie Lupu şi alţii câţi-va [5].

Proclamaţia lui Tudor erà primejdioasă pentru toţi boierii, caci adunătura de tot soiul de sub mâna lui Tudor, în care se vedeau şi hoţi din temniţă, privèà drept *rău agonisită* orice avere, şi jafueà pe întrecutele chiar şi pe acei boieri cari se *făgăduiserà* lui Tudor.

Pe noi ne interesează însă, nu ispravile revoluţiei lui Tudor, cât caracterul ei care, o repetam, erà acel al unei revoluţii sociale a unui popor desnădajduit contra asupritorilor, fără alegere de rasă, şi nu o pornire naţională contra Grecilor, cu toate că primul ei îndemn poate sa'şi fi avut obârşia în îmboldirile partidului naţional. Dar trebue

---

5. Aricescu, *Istoria Revoluţiei din 1821*, I, p. 37. Adauge o scrisoare din 1821 a unui pribeag din Braşov către un prieten: „Eine dem Wladimiresco gegebene Schrift, unterschrieben von Bojaren 1-er, 2-er und 3 er Klasse, durch welche ihn die Bojaren als Haupt anerkennen und ihm die Vollmacht geben mit der Pforte zu traktieren". Hurm., *Doc.*, X, p. 127.

observat ca sufletul acestei revoluţii erà un om din popor, în care se răsfrângeau durerile ascuţite ale straturilor de jos şi nu ambiţia celor de sus, şi erà natural ca mişcarea condusa de Tudor ca să coloreze mai mult dupa ideile conducatorului efectiv, decât după acele ale îndemnatorilor lui [6].

Pentru a ne convinge că revoluţia lui Tudor nu urmăreà ţinta naţionala, lucru ce pare a răsturnà un idol consfinţit al tradiţiei poporului nostru, n'avem decât să vedem ce spune Tudor în jăluirea lui către Derviş-paşa, muhafizul Vidinului, prin o carte plecată din partea ‹a tot norodul Valachiei›, şi în care Tudor se jalueşte ‹cum domnii ţărei dimpreună *cu boierii greci şi români*, unindu-se cu toţii, ne-au prădat şi ne-au despoiat, încât am ramas numai cu sufletele, rugându-se ca sa trimeată un om credincios care sa vază nevoile ce le tragem de către aceşti *lupi nemilostivi*, şi sa fie ştiut că ridicarea noastra nu este pentru altceva nici într'un chip, decât numai asupra *boierilor* cari ne-au mâncat dreptaţile noastre [7].

Şi în acest act deci Vladimirescu declara, că poporul s'a sculat contra boierilor în deobşte, fara deosebire de Greci sau Români; prin urmare revoluţia condusă de dânsul nu ţintea la emanciparea poporului muntean de stapânirea jugului fanariot. Aceasta era chiar pe atunci parerea unei mari parţi din boierimea română. Aşa boierii fugiţi la Braşov de teama Eteriei, în cererea dată consulului rusesc Pini, pentru măsurile ce ar fi de luat spre îndreptarea ţarei, caracterizeaza astfel răscoala lui Tudor: Rascularea poporului român nu se poate explicà mai nimerit, decât ca un razboiu al celor neavuţi contra celor

6. Kreuchely c. Miltitz, 22 Martie 1821, Hurm., *Doc.*, X, p. 118: „On ignore positivement les forces de Vladimiresko; mais ce qu'il y a de sûr, c'est qu'à Bucarest, un nombre considérable se joindra à lui qui *par les mots de liberté et de patrie sut donner l'enthousiasme*".

7. Dârzeanu în *Trompeta Carpaţilor*, 1868, p. 1579. Reprodusă şi de Aricescu, loco citato, II, p. 31—32. Altă formulare în *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie* a lui Gr. Tocilescu, II, pag. 385.

crezuţi bogaţi, iara nu o reclamare cu armele pentru dobândirea drepturilor naţionale [8].

Aceeaşi idee reiesă din mai multe scrisori trimise de Tudor, reprezentanţilor ocârmuirei Munteniei. Aşà în acea către Constantin Ralet, ispravnicul judeţului Mehedinţi, el spune, că «norodul cel ars şi fript de boieri este amărât şi înfocat asupra lor» [9].

In altă scrisoare către boierii divaniţi, el spune, ca cu toţii au hotărât într'un gând să se scoale, văzând că stapânirea sub care sunt încredinţaţi i au adus la cea mai desăvârşita prapadenie» [10].

In o declaraţie a lui Tudor către bulibaşii (ofiţerii) boiereşti trimişi asupra lui, el spune, că: «Eu fraţilor şi cu cei de neamul meu nu m'am sculat împotriva împărăţiei, ci văzând necazul saracilor locuitori şi obidindu-ma de suspinurile lor şi privind tirania în care'i ţineà nemilostivirea *boierilor*, n'am mai putut suferì şi pe de o parte ne-am jaluit la prea înaltul Devlet, iar pe de alta, pentru *ca să punem mâna pe boieri, ne-am sculat cu armele* [11].

De nicăeri însă cugetarea lui Tudor nu reiesă mai limpede şi mai frumos îmbrăcată decât din scrisoarea lui către vornicul Neculai Vacarescu, boier român, în care'i spune: Ci presămne dumneata pe norod cu al cărui sânge s'a hrănit şi s'a poleit *tot neamul boieresc* (învederat farâ nici o deosebire de Greci şi Români) îl socoteşti nimic şi numai pe jăfuitori îi numeşti patrie? Dar cum nu socotiţi dumneavoastră că patria se chiama norodul iar nu tagma *jăfuitorilor* (adică a boierilor) şi cer ca să-mi araţi dumneata ce împotrivire am aratat eu asupra norodului? Ca eu alta nu sunt decât numai un om luat din norodul cel amarât şi dosadit din pricina jăfuitorilor, ca să le fiu chivernisitor în treaba cererei

8. Aricescu *Ist. Rev.*, II, p. 190 (din 1822 ?).
9. Dârzeanu în *Tromp. Carp.*, p. 1377.
10. Dârzeanu, *Ibidem*.
11. Memoriu anonim în *Revista lui Gr. Tocilescu*, II, p. 386.

dreptaților; iar tagma *jăfuitorilor* (a boierilor), căci nu le place una ca aceasta, a ridicat arme de moarte asupra patriei și a ticălosului norod › [12].

Astfel condusă și rău înțeleasa de catre bandele lui Tudor, revoluția lui luà pe zi ce merge caracterul unei adevărate *jacherii* și așà erà considerata de boieri. Ei imputau lui Tudor că învață pe toți, cu mic cu mare, ca sa se scoale asupra boierilor, să-i piarză și să le iee averile [13].

Memoriile timpului adaug, că în fiecare district se formau cete, parte de Sârbi și Bulgari, parte de săteni înarmați cu ce le cadeà în mână. Ochiul lor erà mai ales țintit asupra proprietarilor și asupra arendașilor [14].

Insuși Tudor este nevoit sa înfrâneze furia prădătoare a cetelor sale și să iee masuri aspre pentru a pedepsì pe acei ce se dedau la jafuri prea îndrăznețe, purtare ce aduce înstreinarea bandelor de Tudor Vladimirescu, și ușureaza trădarea lui către Greci.

Când Tudor vine asupra Bucureștilor, capitala ce erà amenințata în acelaș timp de coborârea bandelor grecești ale lui Ipsilanti, vede mare parte din locuitorii ei rupând'o de fuga. Mai ales boierii, *acei ce nu erau înțeleși cu Tudor* părăsesc orașul. Aceștia erau: Spatarul Brâncovanu, Banul Barbu Vacarescu, Logofatul Ștefan Belu, Vistiernicul Ioan Manu și mai mulți alții. Acei înțeleși cu Tudor, citați mai sus către cari se adaoga și trei Greci din acei ce nu voiau să iee parte cu Ipsilanti în revoluția grecească, anume: Manoil Vilara, istoricul Dionisie Fotino și Nicolai Cațacatu, peste tot în numarul destul de însemnat de 56, rămaseră în București, pentru a primì pe Tudor și a întoarce mișcarea lui în folosul lor, după cum o planuiseră dela început. Această îndoita îndreptare a revoluției lui Tudor contra boierilor, însa nu contra tuturor, are un caracter de confuzie care ex-

12. Dârzeanu *Tromp. Carp*, p. 2003.
13. Memoriu anonim în *Revista lui Gr. Tocilescu,* II, p. 384.
14. Aricescu, I, p. 135, după Memoriile lui Dârzeanu și Cioranu.

plica apucaturile bandelor lui Tudor ce nu puteau bine sa'şi dea sama de ţinta urmarită de capul lor care nici el macar, cum spune prea bine un document al timpului, nu prea ştieà ce vroià [15].

Intoarcerea lui Tudor contra Grecilor. — Intrarea lui Tudor în Bucureşti însamna o schimbare desavârşita în mişcarea pornita de el contra apasatorilor poporului. Aşteptat de boierii cu care el vorbise de mai înainte şi sfatuit de ei de a'şi schimbà purtarea, el se da îndata în altă apa, devenind om de ordine din capul unei revoluţii ţaraneşti şi devine organul unei mişcări antigreceşti din cea anti-boierească de până atunci.

Inainte de a intra în capitală în ziua de 16 Martie, Tudor da o proclamaţie în care spune că dela o vreme încoace din pricina *unirei pământenilor boieri cu cei după vreme trimişi domni*, cu totul s'a stricat dreptaţile poporului. El invita deci pe toţi a se unì cu obştescul norod; caci cei ce vor urmà astfel nici cum nu vor ramâneà caiţi, sau *boieri* sau ostaşi sau ori cine ar fi, iar care se va împotrivi, în viaţă se va căì [16].

In aceasta proclamaţie, ori cine poate observa ca Tudor voeşte sa arate, ca pricina primordiala a relelor, cei după vreme trimişi domni, adeca Fanarioţii, cu toate ca nu le spuneà numele; apoi se vede cum el, dupa ce învinueşte, fără alegere de neam, pe boieri pentru unirea lor

15. Kreuchely consul prusian din Bucureşti către v. Miltitz ambasadorul din Constantinopole, 27 Martie 1825, Hurmuzaki, *Doc*, X, p. 321: „Ce n'est plus le slutchar Théodor avec ses pandours qui *eux mêmes ne savaient ce qu'ils voulaient*".

16. Aricescu, II, p. 121 publică această proclamaţie dupa original. O altă versiune data de *Albina Pindului (Uricarul*, XV, p. 52), pune în locul frazei subliniate în text cea mult mai energică: „din pricina legăturei mărşave a boierilor pământului cu trimişii după vreme de Poarta Otomană domni *greci*". Noi credem că şi această proclamaţie ca şi acea despre care am vorbit în nota 4 de la p. 48, a fost parafrazată. pentru a se potrivi mai bine răscoala lui Vladimirescu cu tradiţia istorică. Textul adevărat ne pare a fi cel reprodus de Aricescu, cu atât mai mult că consună din cuvânt în cuvânt cu traducerea germană dat de *Gazeta de Ausburg* din 28 Aprilie 1821, reprodusă de *Uricarul*, VI, p. 26. In ambele aceste două, nu se află cuvântul *Greci:* Comp. a mea *Istorie a Românilor* V, p. 480, nota 49 şi 469, nota 25.

cu acei domni, la sfârşit îndreaptă puţin lucrul, arătând ca boierii ce se vor unì cu obştescul norod, adeca cu dânsul reprezentantul luì, nu se vor căì.

Patru zile numaì după proclamaţia d'intâìu, 20 Martie, Tudor da o a doua, în care un mare pas este facut, pentru aflarea acelor boieri înţelepţi. «In ea Tudor spune, că *găsind în Bucureşti mulţi patrioţi boieri întru asemenea bune cugetări cu ale norodului asemănaţi*, am hotarât ca un voitor de dreptate *să recunosc vremelnica stăpânire* a ţărei, supunându-se toţi acei ce au încins armele, la legile şi pământeştile obiceiuri ce li se vor arată de catre stapânire . Tudor deci devine, din revoluţionar, supusul guvernului, din om hotarât a farâmà fara de legile sub care vremelnica stapânire ţineà poporul cel nenorocit, organul ei de punerea lor în lucrare. Dar prin un act de mândrie şi de ruşine, Tudor adaoge că numai atunci va îngaduì supunerea la rânduelile obşteşti, *cand va cunoaşte că sunt într'adevăr folositoare patriei şi de mare trebuinţă obştiei norodului* . Invaţa deci pe toţi a platì darile dupa rânduelile în fiinţa, el care peste Olt suprimase doua din ele, vădraritul şi fumăritul, şi porunceşte ca fieşte care să slujască izbavitoarele oştiri ale ţarei, dupa cum se va orânduì, cu dări şi carături de trebuincioase zaharele [17].

Aceasta din urma proclamaţie dă pe faţă înţelegerea lui Tudor cu boierii din partidul naţional care de aceea nu fugiseră din Bucureşti, fiindca erau de mai înainte înţeleşi cu Tudor, căci altfel cum s'ar fi putut stabilì înţelegerea în scurtul rastimp de 4 zile dela 16—20 Mai şi în toiul rascoalelor ? Adevărate erau deci cuvintele lui Tudor din întâia proclamaţie, în care spuneà că are făgăduita conlucrarea unora din boieri la mişcarea lui [18].

Dar aceasta înţelegere între Tudor şi boieri reiesă şi din actele emanate dela aceşti din urma. Boierii anume

17. Dârzeanu în *Trompeta*, p. 2221 şi Aricescu, II, p. 129.
18. Mai sus p. 48.

chiar în 18 Martie, adecă 2 zile numai după întrarea lui Tudor în Bucureşti, în tănguirea lor catre cabinetul rusesc, caută sa îndreptăţească răscoala lui Tudor, prin aceea, că poporul fusese împins la desnădăjduire prin jafurile *domnitorilor străini*»[19]; iar în 23 Martie, toţi boierii în număr de 56 dau lui Tudor o carte de adeverire prin care recunosc, «că pornirea dumnealui slugerului Tudor Vladimirescu nu este rea şi vătamatoare, nici în partea fiecăruia, nici a patriei, ci folositoare şi ispaşitoare, pe care ca pre unul de binele ţarei acesteia voitor şi al trebuinţei obştiei norodului, l-am primit toata politia Bucureşti cu drag şi cu braţele deschise şi'i fagaduim sub jurământ că nu vom cugetà împotriva vieţei şi a cinstei lui [20].

Mai limpede însă îşi tocmesc trebile boierii, în tânguirea lor către Poarta, trimisa în 27 Martie, în care spun că daca poporul în desnădejde alergase la arme, aceasta *o făcuse, nu din pricina boierilor pământeni, precum bănuià norodul*, ci din acea a obladuitorilor domni ce au statut, carora din slăbiciune şi de nevoie trebueà sa ne plecăm; că boierii băştinaşi au fost siliţi acuma după datorie, a asculta dreptele plângeri ale ticalosului norod [21].

Ce ghibaciu întorsesera boierii lucrurile şi împreună cu ele şi pe Vladimirescu! Ei arătasera, catre puterile stăpâne ale ţărei, mişcarea acestuia ca provenita din pricina apăsarei greceşti, şi lui Tudor însuşi îi dadeau certificat ca lucrase în folosul ţarei, atunci când el se res-

---

19. Aricescu, II, p. 126 după original. O jalbă către împăratul Rusiei, (publicata după original în Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. I, 4, p. 320) spune numai: „les vexations horribles souffertes de la part *des Princes nommés au gouvernement de ce pays*".

20. Aricescu, p. 132. după cond ca Arhivei Statului. Jalba catre împăratul rusesc citată în note prec. spune despre Tudor: „Le peuple, Sire, ne paraît pas être révolté, comme le bruit s'en était répandu, et les soussignés l'ayant présumé les premiers, l'auraient annoncé par crainte; mais réduit à l'extrémité et aux abois, prit à la tête le susdit Wladimiresco, animé non par un esprit de révolte, mais par un zèle patriotique et porté par le peuple à la demande des droits de la patrie".

21. Aricescu, I, p. 196, după condica Arhivelor Statului.

culase *contra Grecilor*. Tudor pare a'şi da seama acuma de înţelesul mişcarei lui, şi el declară în o învaţătura catre Pandurii saì ca să spuna Turcilor ce veniseră spre cercetare că se resculase pentru *gonirea Grecilor* din ţară şi pentru uşurarea poporului de dajdiile cele multe şi grele [22].

Reiesa deci din expunerea facută, pe temeiul autenticelor documente contimporane, că *mişcarea lui Tudor Vladimirescu, începută întâiu pe tăramul social şi cu caracter anarhic, se întoarse pe acel politic şi naţional prin amestecul boierilor în ea.*

Este însa învederat ca această schimbare de direcţie în mişcarea lui Tudor a fost cauza morţei lui; caci tovarăşii săi, vazându-l ca cotigeşte acuma cu dânşii şi ca şi-au întors inima dela ei, se răcira şi ei despre dânsul, şi aşà numai s'a putut întâmpla ca Tudor să fi fost răpit de un pumn de Greci din mijlocul lagărului lui, spre a fi dus la locul de cazně.

S'ar părea că mişcarea boierilor din partidul naţional care se aliasera cu Tudor, îi aprobau şi îi lăudau întreprinderea, şi o aparau catre puterile straine, arătându-o ca o urmare neapărată a jafului neomenos căruia norodul fusese expus, s'ar parea, zicem, ca aceasta mişcare a boierilor însemnà o plecare reala a lor către poporul de jos, o compatimire sincera cu ale lui suferinţi, şi deci ca ar fi fost premergatoarea unor măsuri de îndreptare. Aşà ar fi pentru naivii pamântului. Cine însă ştie cum interesul pricepe să schimbe masca, nu va vedeà în aceasta purtare a boierilor decât apararea propriului lor folos şi dorinţa de a ajunge la ţinta urmărita de ei, la restatornicirea domniilor pământene, pentru care cu toţii îşi simţiau chemarea, deşì ei erau mulţi iar locul ce trebueà ocupat — unul singur; dar toţi trageau nadejdea

22. După spusa lui P. Poenaru, traducătorul cărţilor greceşti ale lui Tudor, Aricescu, I, p. 210 şi 139.

ca *el* va fi acel fericit şi ca la loterie, unde toţi acei ce joacă gândeşc la lotul cel mare, aşà şi la loteria aceasta domnească, cu toţii visau cuca ce trebuià să li se aşeze pe cap.

Prin urmare revoluţia contra Grecilor a pornit din sinul partidului naţional *boieresç;* iar ţaranii din Moldova pe cât şi cei din Muntenia sub conducerea lui Vladimirescu, au slujit unii mai puţin, alţii mai mult, numai la sprijinirea interesului boierilor.

Prin ajungerea însă a ţintei politice şi naţionale, partidul naţional îşi adeverise puterea; dar acest partid nu trebue privit ca un partid de transformari sociale care vor aştepta încă foarte mult timp pentru a fi realizate. El era un partid născut din nevoi politice şi care tot pe tarâmul politic se mişcase păna atunci şi s'ar fi mişcat şi de acolo înainte, daca alt curent puternic venit din departare nu ar fi îndrumat, în sinul partidului naţional chiar, o desfacere în doua, din care un şivoiu pastră caracterul sau cel vechiu de partid naţionalist curat, iar celălalt imbinându-se cu idei de omenie, începù a ţintì şi la reforme, şi erà să raspunda în adevăr la cele ce orbiş urmăriseră, cu furia instinctului, bandele lui Vladimirescu.

Avem să paşim acuma la expunerea acestei serii de fapte, cu desăvârşire noua, în viaţa poporului român.

CAPITOLUL IV

INRIURIREA REVOLUŢIEI FRANCEZE

Pâna aici am stabilit o serie de fapte cari au condus la închegarea partidului naţional în Ţările Române. In timpul ce aceasta serie îşi desfăşură inelele, o alta venì sa se altoească pe dânsa şi să deschidă mai largi orizoane minţei regenerate a poporului român. Această nouă serie se referă la ideile Revoluţiei franceze, cari introdusera în cugetarea Românilor principiul de libertate şi mai ales acel de egalitate ce trebuiau sa îndrepte minţile catre clasa împilata a poporului de jos. Şi în vremuri mai vechi întalnim asemeni porniri generoase; dar ele sunt datorite îmboldirilor întâmplatoare ale simţimântului, şi nu celor statornice ale concepţiilor intelectuale. Acuma, dimpotrivă mişcarea altruista se întrupează în idei cari cuprind minţile şi sufletele din ce în ce mai mult.

Aceasta noua îndrumare a cugetelor rapeşte pe cei ademeniţi de eá, catre alcatuirea unui partid nou care contrastează tot mai mult, cu rândurile acelora ce ramăsesera inţeleniţi în vechile deprinderi. Viaţa politică a poporului român îşi laţeşte valul; fluviul ce o purtà se desface în mai multe braţe, asemenea apelor ce se apropie de mare.

Noua alcătuire mintala erà productul unei uşoare adieri ce ajunsese pănă la noi, din uraganul deslănţuit departe în Apus de marea Revoluţie franceză.

Ne trage rândul a urmărì încolţirea şi desvoltarea acestor idei nouă în sinul poporului român, pentru a vedeà cum s'a îndrumat din ele despărţirea vieţei politice române în cele două mari partide istorice, între care ea se frământa şi astăzi: partidele cunoscute mai tîrziu sub numele de cel *conservator* şi cel *liberal.*

Grecii şi Revoluţia franceză. — Am arătat aiurea obârşia şi sporul înrâuririi franceze în Ţările Române [1]. Marginită la început, numai la cunoştinţa limbei diplomatice a timpului, această înrâurire s'a coborât treptat tot mai adânc în viaţa poporului român; mai întâi prin îmbrăţişarea şi a altor forme de viaţa ale mai marilor noştri fraţi, precum îmbrăcăminte, mode, moravuri; mai pe urmă şi prin patrunderea ideilor zemislite în pamântul roditor al cugetarei franceze.

Frământarea gândului parăsise, în Franţia, domeniul ideal al frumosului şi se coborâse, dela jumatatea veacului al XVIII-lea înnainte, în maruntaele vieţei de toate zilele, spre a supune unei aspre critici, normele dupa cari această viaţa se conduceà şi a îndrumà desăvârşita ei prefacere.

Intâile raze ale unei asemenea îndrumari se răspândiră şi în Ţările Române din scrierile filosofilor francezi, cari patrunseră în ele pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Aşà scrierile lui *Voltaire* erau cunoscute în Principate, şi Patriarhul de Constantinopole găsise de cuviinţa a ameninţà cu fulgerile bisericei pe acei din locuitorii acestor ţari, cari ar cetì pe filosoful francez [2].

Nu mai puţin se introdusese în Ţarile Române şi câteva exemplare din *Enciclopedia franceză.* Anume, agentul francez din Ţarile Române, grecul Constantin Stamati,

---

1. Vezi A. D. Xenopol *Istoria Românilor în Dacia-Traiană*, V, 1892, p 664 şi urm. Aici am dovedit pentru întâia oară, cum Grecii au fost acei ce au introdus la Români atingerea cu spiritul francez, adevăr primit astăzi de toată lumea ca înţelegându-se dela sine.

2. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie.* Neufchatel 1781, p. 196.

cere dela Ministrul de externe al Franţei, Le Brun, ca sa trimita această carte compatriotului său Codrica, secretarul principelui Mihail Şuţu [3].

Un al doilea exemplar este adus de negustorul francez Vincent Pech pentru Principele Ipsilanti care nevoind să plătească preţul acestei carţi, din cauză că pe vasul pe care venise se furase câtevà volume, negustorul e nevoit sa reclame plata la Poarta [4].

In afara de acest îndemn scris către ideile noua asupra organizărei vieţei, Românii mai vin în atingere vie cu ele, pe de o parte prin numeroşii Greci din ţările lor, cari simpatizau cu ideile revoluţionare franceze, în speranţa propriei lor mântuiri; pe de alta prin acea a Francezilor însaşi cari, dela uciderea lui Ludovic al XVI-lea şi predomnirea Iacobinilor republicani, fuseseră aruncaţi ca sfarămaturile dintr'un vulcan, pană în îndepartatul Rasărit.

Cu privire la cei dintâi, la Greci, observam ca Revoluţia franceza avuse, ca cel dintâi al ei efect, în peninsula Balcanica şi în Principate, de a deşteptà şi, pană la un punct oarecare, de a moralizà naţia grecească; caci ea pusese Grecilor un scop. Pana atunci singura lor nazuinţă erà de a trece Dunarea pentru a face avere, daca se puteà, la curţile Gospodarilor. Acuma o înflacărare, o dorinţă de a învăţà, de a fi folositor, pune stăpanire pe minţi, şi o idee rasare în fundul tuturor conştiinţilor, acea de patrie [5].

Grecii anume se cutremurara dela un capat la altul al raspânditului lor neam, la auzul marei mişcări ce izbucnise în Paris. Bucureştii şi Iaşul erau de mult centre însemnate ale grecizmului, şi cu prilejul nouei însufleţiri, tot în ele se concentra mai cu seama mişcarea Grecilor.

3. Raportul lui C Stamati din Ianuarie 1795, Hurm. *Doc.*, Supl., I, 2, p. 113.
4. Ruffin c. Talleyrand 11 Noembrie 1802, *Ibidem*, p. 249.
5. Pompiliu Eliade. *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie.* Paris 1898, p. 201, comp. Gervinus. *Insurrection et Régéreration de la Grèce, Trad. française par Minsen et Sgonta,* Paris, 1863, p 107.

Sufletul ei însă erà un Aromân grecizat, Riga Veleştinliul, aşà precum întreagă Revoluţia grecească din 1821 fù condusă şi sprijinită de Armatolii aromâni din munţii Pindului.

Că Riga a fost Român se vede întâi din numele său de origină: Veleştinliul, adică din Veleştin, sat din Tesalia de lânga Volos, şi anume din provincia aromânească Vlachia a doua (Βλαχία ἡ δεύτερα) [6].

El se subscrià Ρήγας Βελεστινλῆς, după cum se vede aceasta din lucrarea sa cea mai de seamă: *Marea hartă a Greciei, tipărită la Viena în 1797* [7], prin care el voià sa arăte compatrioţilor sai şi strainătaţei, pănă unde se întindeà neamul slăvitului popor al Grecilor, de care şi Riga ca şi toţi Aromânii acelui timp, credeà ca se ţine. Grecii îi prefacusera numele lui în Ρήγας ὁ Φεραῖος, dela numele antic al Velestinului: Φέραι. Familia lui Riga erà venita în Velestin dintr'un alt sat aromân, Baiasa; şi aceasta familie poartă şi supranumele de *Truşină*, care în aromâneşte înseamna funie de par de capră. Un frate al lui Riga se numea Ibu Riga Truşină, şi prin urmare însuşi Riga trebuià să poarte aceasta poreclă aromânească [8].

Riga îşi alese ca centru de acţiune Muntenia, fiindcă pe atunci Ţările Române erau singurele regiuni mai apropiate, unde Grecii puteàu răsuflà mai în voie. Se spune despre Riga, că după ce ar fi fost secretarul lui Alexandru Ipsilanti în Constantinopole, ar fi venit apoi în Muntenia pe la 1787, unde ar fi devenit secretarul boierului Brâncovanu, şi în urma acel al domnitorului Mavrogheni care l'ar fi rânduit ispravnic la Craiova. In

6. Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, p. 451.

7. Ubicini, „La grande carte de la Grèce", par Rhigas în *La Revue de Géographie* a lui Ludovic Drapeyron, VIII. 1881, p. 241—253.

8. Aceste noiţi asupra naţionalităţei lui Riga. le-am luat din scrierea colegului meu, profesorul I. Caragiani. de origină Aromân, scriere intitulata: *Studii istorice asupra Românilor din peninsula Balcanică,* carte ce începuse a se tipărì, dar s'a oprit la coala X-a şi nu a fost pusă în vânzare. E o lucrare admirabilă, plină de ştiri surprinzătoare asupra marelui rol jucat de Armatolii armâni în Revoluţia grecească. şi este păcat că nepăsarea publicului nostru a făcut cu neputinţă publicarea ei care trebueà să cuprindă vre-o 60 de coale.

deobşte viaţa lui Riga este foarte puţin cunoscută, şi datele asupra ei sunt raportate numai de singurul său biograf, Perrhaibos, dar nesprijinite de nici un document.

Aşà se mai spune ca Riga ar fi avut o întrevedere cu Napoleon în Veneţia şi că ar fi urmat apoi un schimb de scrisori între ei; dar nu s'a păstrat din ele nici una, şi în Corespondenţa lui Napoleon cel Mare nu se face nici o vorbă despre revoluţionarul Grec [9].

Totuşi sunt unele fapte netăgaduite, din cari reiesă că Riga a fost îndrumătorul Revoluţiei greceşti din 1821. Aceasta rezultă: întâi din tipărirea marei harţi a Greciei în anul 1797 în Tipografia lui François Müller în Viena[10]; apoi dela Riga ne-a rămas o culegere de poezii patriotice tipărite în Iaşi la 1814 sub titlul ἡρωϊκα Ἄσματα [11]. Intr'aceste poezii se însemnă întâi vestita Marselieză grecească, care începe cu cuvintele:

Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων
Ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἦλθεν

(Sculaţi fii ai Elenilor
Timpul gloriei a sosit).

O alta izbucnire poetică a lui Riga este chemarea către poporul grecesc, un fel de Deşteaptă-te Române .

Φίλοι μου συμπατριῶται
Δοῦλος νὰ μετὰ ὡς πότε
Τῶν ἀχριών Μονσουλμάνων
Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων?

(Iubiţii mei compatrioţi
Până când vom fi noi toţi
Sclavii cruntilor Osmani
Ai Eladei cruzi tirani?)

9. Cât de puţin sigure sunt datele asupra lui Rhiga, se vede din studiul lui *Ubicini* citat mai sus (nota 7) care, după ce raportează o mulţime de ştiri asupra lui Riga le dă, aproape pe toate, ca îndoelnice.

10. Titlul hărţei lui Riga sfârşeşte cu cuvintele: „Χαριν τῶν Ἑλλήνων και φιλελλήνων 1797, Ἐξαράχθη παρὰ τοῦ Φρανσοῦα Μῆλλερ ἐν Βιέν.

11. Gion-Ionescu, *Istoria Bucureştilor*, p. 607. Culegerea poeziilor lui Riga nu am putut'o afla nici în biblioteca din Iaşi, nici în aceea a Academiei Române. Existenţa ei este însă arătată de Papadopol Calimac în articolul său: *Harta Moldovei lucrată de Riga* 1797, articol publicat în *Convorbiri literare*, XVII, 1884, p. 326.

In culegerea poeziilor lui Riga se găsesc multe îndemnuri de acestea, spre ridicarea poporului grecesc. El erà apoi în legătură cu Francezi cunoscuţi ca înflacaraţi Jacobini, precum: Emile Gaudin, secretarul ambasadorului francez din Constantinopole [12]; cu Marie Descorches primul ambasador al regimului teroarei; cu Hortolan negustor francez din Bucureşti din tagma Jacobinilor şi cu alţii încă. In sfârşit Riga întemeiase în Bucureşti prima societate pregatitoare a mişcărei revoluţionare ἡ ἑταιρία τῶν φίλων, (Eteria prietenilor), în care făceau parte nu numai Greci, dar şi Bulgari, Albanezi, Români şi chiar vestitul paşă revoluţionar Pasvantoglu [13].

Sfârşitul lui Riga pune pecetea pe activitatea lui revoluţionară. Trecând el prin Triest cu nişte proclamaţii revoluţionare pentru creştinii din Turcia, este prins de guvernul austriac şi predat Turcilor, cari pun sa spânzure pe tovarăşii lui Riga. Când îi venì rândul, el trântì prin o puternică lovitura pe gâde la pământ şi luptă cu atâta energie, încât Turcii fură nevoiţi să'l împuşte. Se zice că înainte de a'şi da sufletul, el ar fi rostit cuvintele: «Aşà mor giganţii; ce-am semănat eu, alţii vor culege . Lui Riga i s'a pus o statue uriaşă în Atena, înnaintea Universităţei, unde se mai afla şi statua altui martir al revoluţiei greceşti, patriarhul Grigorie. Este destul de curioz de notat, că ambele statui au fost ridicate cu cheltuiala unui Aromân bogat din Cairo, numit Averof originar din comuna aromână Arminciul (Metzowo) de pe Pind.

Efectul înteţirilor lui Riga se văzù întâiu în anul 1795, când Grecii din Principate începura a uneltì o rascoala contra Turcilor, sub conducerea ascunsă a principelui

---

12. Emile Gaudin, *Du soulèvement de la Grècs et des provinces chrétiennes de la Turquie d'Europe*, Paris 1822, p. 25.

13 Ubicini în art. citat, mai sus, nota 7, dă chiar textul unor scrisori ale lui Riga către Pasvantoglu; dar pune în îndoială autenticitatea lor.

Alexandru Mavrocordat [14]. Apoi catre sfârşitul lui 1797, pe când Riga se aflà la Viena unde tipareà Marea Hartă a Greciei, «un manifest tipărit în greceasca vulgară şi care se spuneà că venise din armata lui Pasvantoglu, a fost împărţit în Valachia. El conţineà un apel la popor şi tabloul vechei libertaţi a Greciei. Poarta care pusese mâna pe câteva exemplare, descoperise că aceasta proclamaţie fusese tiparita în Viena. Ea cerù deci împăratului Austriei să aresteze pe cei 3—4 Greci cari şedeau acolo, ceea ce se şi facù îndată [15]. Intre cei arestaţi erà şi Riga care platì cu viaţa a lui îndrazneală. Tot atunci Hangerliu descopereà, că în Bucureşti unul Turnavitul, Grec supus francez, care aparase interesele republicei pe când ea nu aveà înca reprezentanţi în Principate, aveà corespondenţa în Viena cu facatorii de proclamaţii [16].

In tot timpul Muntenia şi Moldova erau vizitate de Greci ce fusesera sau învaţaseră în Paris, cum este bunaoara acel de care vorbeşte S-te Luce într'un raport al sau şi care întrebat de el, de unde aveà dreptul a purtà rozeta legiunei de onoare, îi raspunse că el învaţase la Fontainebleau şi ca toţi elevii acelei şcoale aveau acest drept. Consulul adaoge: ca mai mulţi Greci compatrioţi ai săi stabiliţi în Bucureşti îl cunoscusera în Paris, unde erà în slujba lui Ali-Efendi, S-te Luce mai spune, că Grecii ce se întorc din Paris se dau drept agenţi ai guvernului [17].

Este învederat ca asemenea purtari ale Grecilor între

14. C. Stamati c. Comitetul salutei publice, 6 Iunie 1796 Hurm., *Doc.*, Supl., I, 3, p. 426: „Le vice consul russe fit arrêter il y a 15 mois (deci în 1795) à Iassy, en plein jour, le citoyen français Durosoy avec sa femme, qui allait à Constantinople pour communiquer au citoyen Descorches un projet de conjuration et de révolte que des Grecs, dirigés par le Prince Alexandre Mavrocordato, formaient contre l'Empire Ottoman". Denunţarea lui Durosoy vezi *Ibidem*, Supl., I, 2, p. 134.

15. Flury c. Af. străine, 14 Ian. 1798, *Ibidem*, I, 3, p. 484.

16. E. Gaudin (în scrierea citată în nota 12) p. 21.

17. S-t Luce c. Talleyrand, 13 August, 1805. Hurm., *Doc.*, Supl., I, 2, p. 318 319.

Paris şi capitalele Ţărilor Române, ideile vânturate de ei nu puteau rămâneà fără înriurire asupra încunjurimei româneşti, în care ele se răspândeau [18].

Reprezentanţii francezi ai ideilor noue.— Mai însemnată încă decât atingerea Grecilor celor molipsiţi de furia revoluţionară, erà acea a însuşi agenţilor Franţiei celei noue.

Dupa ce guvernul republican pune mâna pe putere în Franţia, prin descăpăţânarea regelui, se apucă de organizat o reprezentaţie diplomatică potrivita cu noua stare de lucruri. Destitue deci pe ambasadorul regalist din Constantinopole, Choiseul-Gouffier, şi îl înlocueşte cu cetaţeanul Semonville care schimbă tot personalul ce'l înconjurà sau stăteà sub ordinele lui. Republica, una şi nedespărţită, cereà dela agenţii ei mari şi mici, ca să culeaga, în ţările pe unde erau acreditaţi, noţiuni privitoare la comerţ, arte, agricultura, la istoria naturala, la medecină şi chiar la politică, în care s'ar puteà amestecà, fară a deşteptà luarea aminte sau a provocà gelozia. Ei mai trebuiau să cerceteze plecările principilor în privirea Revoluţiei franceze şi sa adune cunoştinţele trebuitoare asupra naturei guvernelor şi a mijloacelor de întrebuinţat, spre a izbutì în negocierile ce ar fi sa întreprindă. In sfârşit ei erau datori sa propage adevaratele principii printre concetaţenii francezi, stabiliţi în aceste climate [19].

Bine înţeles că propaganda nu se puteà marginì numai în cercul concetaţenilor francezi şi ca ea trebueà sa treaca şi la naţionalii în sânul carora aceştia îşi petreceau viaţa, cu atât mai mult că ideile de libertate şi egalitate proclamate de Revoluţia franceză erau atât de

18. Kreuchely c. Miltitz din 1822, Hurm., *Doc.*, X, p. 198, spune foarte bine, că „Les Grecs et par eux les Valaques commencèrent a parler politique à l'époque de la Révolution française".
19. Memoriul naturaliştilor Brugnères şi Olivier, 7 August 1793. Hurm., *Doc.*, supl., I, 2, p. 89.

ademenitoare, pentru toate sufletele însetate după aceste neperitoare bunuri. De aceea şi întâlnim, curând după schimbarea reprezentaţiei Franţiei din Răsărit, manifestari de simpatie pentru Republica franceză plecate chiar din sinul poporului român.

Pe atunci se stabilise în Bucureşti cea dintâi casă de negoţ franceză sub firma *Hortolan & Pellet*, nişte republicani convinşi cari căutau sa strecoare mai mult ideile revoluţionare decât mărfurile prăvaliei lor.

In o scrisoare a cetaţeanului Hortolan către cetăţeanul Descorches, scrisoare care poartă în fruntea ei deviza Sanculoţilor: Liberté, égalité ou la mort şi este datata după calendarul republican: ‹le 27 vendémiaire an 2 de la République française une et indivisible , înfocatul republican francez din Bucureşti, aduce urmatoarele ştiri desigur cam exagerate asupra plecărei locuitorilor din Bucureşti catre Revoluţia franceză, dar cari ştiri totuşi trebue să conţină un sâmbure de adevăr: Cu toata mulţimea supuşilor şi a proteguiţilor ruşi ce se afla în Bucureşti, nu este decât un glas pentru Republica franceza. *Oameni din rangurile cele mai de sus* se ocupă serioz de ea, şi cauza noastră câştiga pe fiece zi noi aderenţi. Mai toţi negustorii din Ianina şi Albania stabiliţi aici sunt Sanculoţi. Câţi-va mi-au cerut cântecele pe care ei voesc a le traduce în greceşte. Nu am îndrăznit a le da, spre a nu face să se vorbeasca de mine. Ei sunt desnadajduiţi că nu le pot aveà. Să le dau oare? Ei se intereseaza mult şi de progresele Polonilor. Fară a te cunoaşte, cetaţene Descorches, toţi, în deobştie toţi vorbesc de tine şi, când se întâmplă să auda câte o vorbă care sa'ţi fie protivnică, aş vreà să fi fost tu singur martur cu câta pornire ei rasping asemenea clevetiri absurde. Intr'un rând ei pusera atâta căldură în desbateri, ca dacă supuşii ruşi nu ar fi lasat'o mai pe jos, s'ar fi întâmplat vre-o poznă. Poate sa te miri de aceasta; dar nu e mai puţin adevărat, ca aşà stau lucrurile. Şi aceşti oameni sunt stabiliţi şi bogaţi, ei nu cauta a face vuet; dar ei

sunt neînduplecaţi când e vorba de republică şi de tine. Spatarul, ruda principelui ce e şi vizirul acestei ţari, m'a primit cu cea mai mare dragoste, şi caracterul său republican îl făcù sa lese îndată la o parte toate ceremoniile [20]. Dacă aceasta scrisoare vorbeşte mai mult de Greci şi dovedeşte încă odată cât de mult patrunseseră la ei ideile revoluţionare, ea totuşi lasa a se înţelege, că şi oameni din cei mai sus puşi, adecă boierii români, împărtaşeau simpatiile de care vorbeşte. Intre aceşti boieri unul este chiar anume aratat, caci Spatarul de care e vorba şi despre care Hortolan care nu'i dă numele, se laudă, ca lasase îndata la o parte toate ceremoniile adecă se *tuise* cu el, cum se tuià Hortolan cu superiorul său cetaţeanul ambasador Deschorches, nu erà alt cineva decât marele şi învaţatul boier român Enache Vacarescu [21].

Către acelaşi timp prin 1794, un alt republican înflăcarat, alungat din Rusia, trecuse în Iaşi, unde da lecţii. Jacques Ledoulx în o scrisoare catre cetăţeanul Descorches îşi face profesia de credinţe de adevărat republican şi declară ambasadorului, că e gata a jurà credinţă pe altarul patriei până la ultima picătură a sângelui întregei sale familii [22]. Un astfel de profesor nu se poate sa nu fi spus nimic elevilor lui, despre cel mai scump ideal al sufletului său.

Un alt raport francez acel al lui Parrant, vice-consul din Iaşi, cu atât mai vrednic de crezut cu cât e mai moderat în rostiri, spune ca ori cum ar fi lucrurile, iubirea pentru Ruşi nu e obştească, caci ei au făcut şi nemulţamiţi şi înşelaţi. Este chiar de bagat de seama, că Revoluţia franceză pentru mica parte de boieri cari pot

20. Hortolan către Marie Descorches, 15 Oct. 1793, *Ibidem.*, p. 94.

21. Cunoaştem cine erà Spătarul acelui an 1793, din mai multe documente din domnia lui Al. Moruzi Voivod în Muntenia 1793—1796. Vezi anume două pitace domneşti adresate: „Cinstit şi credinciosului boierul domniei mele Enache Văcărescu vel Spătar şi Const. Filipescu biv vel Vistier“, V. A. Ureche, *Documente inedite din Domnia lui Al. C. Moruzi W*, Bucureşti, 1895, p. 270-271.

22. Ledoulx c. Descorches, 24 Iulie 1783. Hurm., *Doc.*, supl., I, 2, p. 98.

raţionà nu este cu totul lipsită de farmec. Ei iubesc sa le vorbeşti de ea şi nu se pot împiedecà de a o aprobà în parte şi de a admirà cel puţin minunele savârşite de dânsa. Cu timpul, mai ales tineretul urmând înainte studiile la care a început sa se dedeà, nu rămâne îndoială, că priincipiile franceze nu vor pune în sfârşit şi aici în lucrarea dulcea şi binefacătoarea lor lumina [23].

Analiza psicologica a acestui document ne va dovedì că el este rostirea celui mai sfânt adevăr, căci ne putem uşor închipuì că boierii din Moldova, în traiul lor cel închis, trebueau sa asculte cu însetare povestirile faptelor eroice militare, pe cât şi scenele cumplite petrecute în Paris, mai ales când erau colorate cu exagerarea firească unor oameni ca înfocatul patriot Ledoulx; şi ca aceşti boieri, deşì nu puteau aprobà toate faptele revoluţiei, admirau pe unele din ele. Erà tot aşà de firesc că boierii cei tineri a căror minte erà tocmai deschisa, prin profesorii francezi, spre apreţuirea unor asemenea fapte, să fie tot mai încântaţi de izbânzile revoluţionare şi mai aplecaţi a se închinà lor.

Tot pe atunci alt agent al Republicei, Flury, scrie ministrului francez, ca va adunà în curând pe toţi *noii cetăţeni francezi* [24] şi, sub drapelul tricolor, îi va pune să jure iubire către ţara lor, ură pentru regalitate şi orice soiu de tiranie. Le va aduce tot odată la cunoştinţă adevaratele datorii ale unui republican către patria şi guvernul său [25]. Şi aceasta se faceà în Muntenia, sub ochii unui despot şi ai unui tiran din cei mai neţarmuriţi. Cu o asemenea propaganda, cum sa nu se molipseasca şi Românii de ideile noue!

23. Nota lui Parrant asupra stărei obşteşti a Moldovei. 11 Iunie 1798. *Ibidem*, p 183. Adaoge un raport de mai fârziu al lui Martin c. Champagny, 27 Sept. 1810, în care cetim: „Les Francais que se trouvent à Iassy sont pour la plupart instituteurs; mais comme beaucoup d'entre eux, ne le sont que par circonstance, il s'en faut bien qu'ils aient tous la capacité requise". Rap. cons. francez *Bibl. Acad.* Tot aşà spune şi Fornetty c. Richelieu, 3 Ian. 1817: „Il est peu de Français en Moldavie. La plupart se livrent à l'Instruction". *Ibidem*.
24. Mulţi străini, mai ales Greci, ce se puneau sub protecţia Franţiei
25. Flury către Afacerile străine, 1 Martie 1798. *Ibidem.*, I, 3, p. 495.

Apoi Francezii făcuseră din Bucureşti şi Iaşi nişte centre, din cari să aprindă revoluţia pe de o parte în Polonia pentru a paraliză pe Ruşi, de alta în Ungaria pentru a stapânì pe Austriaci. Instrucţiile consulului francez C. Stamate spune lămurit, că titlul său de consul ar fi numai în aparenţa, pentru a mască adevăratul lui caracter, şi că ţinta de căpetenie a lui este de a născocì prin toate mijloacele încurcături Austriei şi Rusiei, uneltind şi facând sa rodească în provinciile lor marginaşe germenii de nemulţumire care au existat şi existá contra despotismului istovitor a acestor doua curţi imperiale [26].

De aceea şi capitalele Moldovei şi a Munteniei deveniseră adăpostul Polonilor ce pe atunci fuseseră sfăşiaţi prin a 3-a şi ultima împărţire a ţărei lor. O colonie întreagă de Poloni, în frunte cu generalul Dombrovsky, erau refugiţi în Bucureşti, unde chiar agenţii francezi erau nevoiţi a le mai înfrânà pornirile, pentru a nu grabì prea tare lucrurile. Tot aşà trebueà Stamate să caute a se purtâ şi cu Ungaria [27].

Culmea înriurirei Republicei franceze şi a ideilor noue se ajunse însá pe vremile Directorului, când Flury este trimis în însuşire de consul general al Franţiei în Bucureşti. Şi a lui însarcinare este mai mult politică decât comercială. Ca şi lui Stamate, i se puneà ca însarcinare de a uneltì şi a face să rodeasca germenii de nemulţămire pe care îi ştieà că exista în contra monarhiilor vecine [28], ceea ce erà cu atât mai trebuitor pentru Franţia, cu cât starea de razboiu în care se aflà cu Austria şi Rusia o împiedecà de a aveà reprezentanţi în aceste împaraţii, şi ei trebueau sa fie înlocuiţi cu consulii din Principate. Flury trebueà mai ales să sprijine revendicarile Polonilor, aratându-le adâncile păreri de rau ale Republicei fran-

26. Instrucţiile din 15 Fevruarie 1796. *Ibidem.*, I, 3, p. 411: „Le citoyen Stamate doit se considérer comme un véritable agent politique, dont le titre de consul général ne doit servir qu'à voiler sa véritable destination, aux gens auxquels il est inutile d'en confier l'objet".
27. *Ibidem.*, p. 412.
28. Af. străine c. Flury, 24 Ian. 1797. *Ibidem*, I. 3. p. 457.

ceze pentru distrugerea statului lor. Mai trebueà să provoace nelinişte în Ungaria pentru a slabì pe Austria [29]. De aceea se şi înfiinţează atunci un vice-consulat în Iaşi, în care se numeşte ca titular pe chibzuitul Parrant [30].

Victoriile lui Napoleon cu strălucita lui campanie din Italia şi încheerea păcei dela Campo-Formio în 1797, aduce culmea stralucirei Franţiei republicane, în Principatele Române. Pricinuindu se un neajuns din partea ocărmuirei munteneşti unui proteguit al Franţiei, Flury cere şi obţine îndată cea mai stralucită reparaţie. Capul gardei princiare care arestase pe proteguitul francez, trebuì să vina la consulat sa ceară iertare şi apoi fu dat afara din slujba, iar banii 250 de lei fura restituiţi nedreptaţitului [31]. Un alt supus ce nici măcar nu erà Francez, ci un Grec din Insula Corfu, fiind supărat în negoţul sau prin închiderea prăvăliei, Flury cere şi obţine tot atât de grabnic pedepsirea lui Cafegi-başa care închisese dughiana, şi consulul trimite pe oamenii lui să o redeschida în numele Republicei franceze [32].

Flury având a merge în audienţa solemna la palat, la domnitorul Hangerliu, hotărăşte el singur ceremonialul cu care urmà să fie primit. Principele consimte cu cea mai mare bunavoinţă la toate onorurile cerute de consulul francez, şi în ziua de 24 Mai 1798 acesta merge însoţit de secretarul său la Palat, în careta domneasca, încunjurat de garda Palatului şi de o multime de boieri călari. Consulul fù introdus în sala tronului, unde domnitorul îl aşteptà şi unde se aşezaseră lângă tron doua jilţuri pentru consul şi secretarul său. Când consulul intra, domnul îşi descoperi capul. Ajuns lângă domn, Flury îi dădù beratul Porţei pentru recunoaşterea lui şi scrisorile sale de acreditare dela guvernul francez. Principele cetì aceste doua acte, apoi consulul rostì o

29. Instrucţiile lui Flury, 27 Fevruarie 1797. *Ibidem*, p. 462,
30. Delacroix c. Flury, 29 Martie 1797. *Ibidem*, p. 467.
31. Flury c. Af. străine, 14 Ian. 1798. *Ibidem*, p. 484.
32. Flury c. Af. străine, 9 Martie 1798. *Ibidem*, p. 494.

cuvântare la care domnul răspunse. Dupa aceea acoperindu-se, convorbì cu cei doi Francezi. Consulul fù recondus acasă la el cu acelaş ceremonial ca şi la venire [33].

Flury se gândeşte, cât de folositor ar fi pentru Franţia de a aveà un corespondent exact şi credincios şi în Craiova; dar nevoind sa întinda prea mult coarda cheltuelelor, el stărueşte pe lânga Hangurliu, să încredinţeze unei persoane devotate Francezilor locul de medic al principelui la Craiova, care ar îndeplinì şi pe acel de viceconsul francez. Flury roagă pe ministrul de externe al Franţiei să-i trimită pentru acel agent, un ceasornic de aur cu lanţ; mai cere alte două ceasornice şi anume dela fabrica Lépine care ar fi foarte preţuită în Bucureşti, şi anume unul pentru marele Cămaraş care, spune consulul, conduceà relaţiile externe, altul pentru un medic ce se bucură de o mare vază în toată ţara şi care a îngrijit gratuit de cetaţenii Polonezi care se duceau în Italia la armata Directorului [34]. Credem ca se înşala consulul francez când vorbeşte de camăraş că ar fi condus relaţiile externe şi vra să spuna postelnic care pe atunci erà Iordache Şuţu. Medicul de care vorbeşte ca de o faţă cu mare înrâurire este vestitul doctor al acelor timpuri Constantin Caracaş [35].

Flury însă întinde relaţiile sale prietinoase şi la întreaga boierime munteana. Consulul şi secretarul sau Dubois de Saint-Maurice fac vizite la cea mai mare şi mai respectată parte a boierilor din Bucureşti, care cu toţii le întorc vizitele şi sunt apoi poftiţi de consul la o masă. Le mai dă şi o petrecere de sară, la care boierii vin, şi anume, spre mai mare cinste a consulului, cu femeile lor, ceea ce supara (fait fumer) mult pe consulii rus şi

---

33. Flury c. Talleyrand, 14 Mai 1798 şi descrierea audienţei din 1798, *Ibidem*, p. 503 şi 563.
34. Flury c. Talleyrand, 9 Iulie 1798. *Ibidem*, I, 3, p. 530.
35. Pentru Iordache Şuţu ca postelnic vezi Ureche, *Ist. Românilor*, vol. VIII, 1894, p. 426 Hrisov dela Hangerliu. Pentru Constantin Caracaş, *Ibidem*, p. 46 şi 175. Asupra acestui doctor vezi şi studiul lui Ionescu Gion în *Portrete istorice*, Bucureşti 1894.

austriac care nu izbutisera nici odată a aduce la ei vre o boieroaică română, cu toate că erau însuraţi.

După Paşti, adauge consulul francez, am fost poftiţi la toate moşiile boierilor şi la o vânătoare pe moşia marelui boier Brâncovanu, întâiul în această ţară [36].

Aceste repetate sărbătoriri ale reprezentanţilor Franţiei nu păreau că prevestesc o catastrofă, în care influenţa franceză trebueà a se întunecà pentru câtva timp, şi de sigur că nici Flury, nici secretarul său, nici vice-consulul Parrant din Iaşi nu se aşteptau ca dela mese, dela baluri şi dela vânatori, să fie disgraţiaţi de domnitor, prinşi, legaţi şi trimişi la Constantinopole în închisoarea celor şapte turnuri [37].

Hotarârea naprasnică a lui Napoleon de a atacà Egiptul, prin Octomvrie 1798, explică în destul acest schimb al vântului politic; căci cu toate silinţele diplomaţiei franceze de a convinge pe Turci, că atacul Egiptului se facuse în interesul lor, Turcii nu voiră sa asculte de ele şi declarara războiu Franţiei, îngropând pentru moment în a lor duşmănie şi toate aratările exterioare de prietenie ale Românilor către agenţii Franţiei dela ei.

Se înţelege ca încetarea relaţiilor diplomatice nu au stâns şi ideile nascute din atingerea revoluţionarilor francezi cu Principatele Române, şi că aceste idei urmara înainte a cloci sub spuza, dupa cum mai înainte luminaseră din flacări. Dar raporturile cu Franţia se îmbunataţiră din nou în 1802. Pe noi însă nu ne interesează legăturile politice dintre Poarta Otomana şi nici chiar acele dintre domnii Principatelor cu primul consul apoi dela 1804 înainte, cu împăratul Napoleon, şi care avură urmarea cea mai fatală asupra soartei Moldovei: pierderea Basarabiei [38].

36. Fragment de scrisoare nesubsemnată, dar care e de sigur a lui Dubois de Saint-Maurice către un prieten, 23 Fevruarie 1798 Hurm., *Doc.*, supl., I, 2, pag. 171.

37. Mai multe acte din 1798, privitoare la disgraţia Francezilor. *Ibidem*, I, 3, p. 539—562. Compară istoricul arestărei lui Parrant, I, 2, p. 234-239.

38. Asupra acestui punct, că noi am perdut Basarabia din cauza politicei schimbătoare a lui Napoleon, care lucru a fost pus pentru întâia oară în lumină de mine, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, V, p. 372-408.

Lucrurile pe cari căutăm să le punem în lumină sunt raporturile launtrice între boieri — singura clasă pe atunci însemnata în Ţările Române, — şi ideile franceze, reprezentate prin agenţii Franţiei din ele, sau culese de Românii din capitala acestei ţări.

După restabilirea bunelor relaţii între Turci şi Francezi, vaza lor creşte iaraşi în Muntenia şi Moldova, mai ales sub înriurirea cea covârşitoare a numelui lui Napoleon care se încoroneaza ca împărat şi apoi câştiga seria cea mare de izbânzi, începute cu zdrobirea Austriei şi a Rusiei la Austerlitz, şi sfârşite cu încordata luptă cu Rusia, din care iesa pacea neaşteptata dela Tilsit.

Ca un semn văzut al recâştigarei vazei de către Francezi ne da dovada audienţa cea sărbatorească a consulului francez S-te Luce la principele Ipsilanti în 1803, cu care imprejurare boierii partizani ai Franţiei fura foarte mulţumiţi de a se îngrămădì iarăşi în jurul rereprezentantului Franţiei, întrecându-se în protestări de prietenie pentru Francezi şi pentru ambasadorul lor [39], cum fusese şi pe timpul lui Flury. Mai mulţi boieri partizani ai Franţiei între care Constantin Ghika, simţind politica cea cu doua feţe a lui Constantin Ipsilanti domnul Munteniei cel devotat Ruşilor şi duşman al Francezilor, cer dela ambasadorul francez din Constantinopole învoirea guvernului de a se strămutà cu familiile şi toate averile lor, în Franţia. Ministrul de externe al Franţiei raspunde generalului Le Brun, şi dacă acei ce doresc să se aşeze în Franţia se bucură de multa consideraţie şi dacă au avere, este firesc lucru ca noi sa ne aratam gata a'i primi [40]. Boierii nu dadura urmare cu-

39. Relativ la S-t Luce şi asupra audienţei lui, 30 Aprilie 1803 Hurm., *Doc.*, Supl., 1, 2, p. 281. Intr'un raport ceva mai posterior cetim: „Dans la classe des boyards, il y en a quelques uns qui sont non seulement amis, mais enthousiastes du nom français et qui sont prêts à se jeter dans les bras d'une puissance protectrice plus désintéréssée que celle que les tient aujourd'hui en tutelle. C'est á coup sûr le plus petit nombre que se trouve maintenant attaché à la Russie, dont la domination n'est rien moins qu'aimable". — Rapport de Parrant, Iassy, 1 Nov. 1805. Rapoarte consulare franceze. Manuscris în *Bibl. Acad.*

40 Generalul Brune c. Talleyrand, 23 Oct. 1803 şi răspunsul ministrului către ambasador din 20 Decemvrie 1803. Hurm., *Doc.*, supl. I, 2, p 289 şi 292.

getului lor; dar simpatiele lor pentru Francezi, se dau la lumină, cu prilejul nouei stricări a relațiilor dintre Ruși și Francezi, când Ipsilanti oprind pe boieri de a mai vizità pe S-te Luce, mai mulți boieri nu țin sama de aceasta poruncă și sunt maziliți din slujbele lor pentru neascultare [41].

Se înțelege că dupa ce Rușii declară războiu Turcilor și ocupa Principatele, precum și în tot timpul razboiului din 1806—1812, apoi după aceea în timpul campaniei lui Napoleon în Rusia și mai apoi, sub înriurirea căderei Franției, zdrobita de aliați, poziția oficială a Francezilor fù zdruncinată în Țările Române. De aceea nu trebue să ne mirăm dacă gasim pe boieri șovăind în simpatiile lor catre Franția, căci primejdia rusească îi faceà sa se deștepte din visurile lor sentimentale catre realitatea lucrurilor. Indata după manifestările de simpatie aratate Francezilor cu atâta vioiciune, gasim pe consulul Reinhardt din Iași scriind ministrului său, că pe când Grecii ar ținea la Franția, boierii români ar fi toți Ruși. Mai adaoge consulul ca un boier tânăr din acei ce se arătasera mai înainte ca înfocat partizan ai Franției, i-ar fi spus limpede și lamurit, ca daca Napoleon vine la noi, vom fi cu dânsul, după cum suntem acum cu împaratul Rusiei. Toți cei ce vor venì la noi vor fi bineveniți, caci trebue sa ne gândim la siguranța noastră și a familiilor noastre când Rușii vor fi sa intre; caci daca Rusia își pierde înriurirea, Turcii ne vor tăià capul, în cazul când protecția Franției nu poate înlocuì pe aceea a Rusiei. Consulul încheia deci, cu tot cuvântul, ca nu vom puteà aveà aci partizani decât prin putința de a le face bine sau rău [42].

Ori cum ar fi stat însă lucrurile cu aratarea silita sau nechibzuita a simțamintelor Românilor față cu Francezii, ideile sămănate de ei dela întâile atingeri ale spiritului

---

41. Brune c. Talleyrand, 15 Aprilie 1804, *Ibidem*, p. 298.
42. Reinhardt c. Talleyrand, 16 Aug., 24 Sept., 1 și 26 Oct., 9 Nov. 1806. Raporturi consulare franceze, *Bibl. Acad.*

revoluţionar cu Românii sporiră într'una, prin cunoştinţa tot mai raspândită a limbei franceze între Români, care înlesneà cetirea cărţilor, şi dela un timp prin calătoriile unor boieri şi prin trimiterea tinerilor Români în Paris la învaţătură.

Dintre aceste călatorii amintim întâi pe aceea a boierului Neculai Dudescu la Paris în anul 1803 pentru a cere probabil lui Napoleon restatornicirea domniilor pământene; apoi pe aceea a lui Iordache Catargiu [43].

Dintre studenţi găsim întâi pe Gheorghe Bogdan care învaţà dreptul la Paris tot prin 1803. In 1806 întâlnim un alt fiu de boier Furnaraki. Ceva mai târziu gasim tot acolo pe Petre Manega care trece în 1818 bacalaureatul în litere la Sorbona; pe Gh. Bibescu care iea o inscripţie la drept în 1819; pe Barbu Ştirbeiu care iea trei inscripţii în 1819 şi 1820 [44]. Românii care studiaza aiurea în Apus sunt Gh. Asaki, la Roma în 1804 [45], Ioan Cănănău la Berlin în 1801, pe care Constantin Ipsilanti îl sfatueşte să se aplice la studii atât în interesul sau propriu cât şi pentru a devenì cînd-va folositor ţarei lui [46]. Alt fiu de boier care învăţà la Viena este poetul Ioan Văcărescu [47].

Ideile de libertate şi de egalitate răspândite de înriurirea franceză în Moldova şi Muntenia trebueà dela un timp să încolţească şi sa dea roade, şi ţara cea dintâi în care ele se arătară în forma unui partid politic este Moldova.

43. Mai sus, p. 42 şi 43.

44. Asupra tuturor acestora, vezi Pompiliu Eliade, *Histoire de l'Esprit public en Roumanie*, p. 221, 254, după condicele şcoalelor din Paris.

45. Mai sus, p. 30.

46. C. Ipsilanti c. Armaşul Ioan Cănănău, student la Berlin, 11 Iunie 1801 în N. Iorga *Acte şi Documente*, II, p. 363. Mărturia pastorului Hauchesorne gazda lui Cănănă, Octomvrie 1802: „Arrivé en 1800 Septemvrie pour se perfectionner dans la langue allemande". *Ibidem*, p. 374. Mai vezi şi memoriul lui Cănă ău, 17 Fevr. 1803. *Ibidem*, p. 377 şi o scrisoare a lui Haugwitz, 21 Fevruarie 1803. *Ibidem*, p. 379.

47. *Albina Românească*, 1829, p. 182.

CAPITOLUL V

IDEILE LIBERALE ŞI CELE CONSERVATOARE ÎN MOLDOVA (1822—1828).

Partidul boierilor mari şi al celor mici. — Ideile sămanate de reprezentanţii Revoluţiei franceze în Ţarile Române, aduseră o desbinare a partidului naţional în două tabere care dadură naştere celor două partide sau *tarafuri*, cum se numeau pe atunci, cunoscute mai târziu sub denumirile de partid *conservator* şi partid *liberal.*

Documentele ne îndeamnă a cercetà această alcatuire noŭă a vieţei politice româneşti, mai întâi în Moldova, de oarece pentru Muntenia lucrurile nu apar în o aşà de vie lumină. Dar legaturile cele strânse între cele două părţi ale aceluiaşi organismu etnic fac ca mişcările din una totdeauna să se resfrângă în cealaltă. Aşà a fost cu descălecarea; aşa cu epoca luptelor de vitejie contra ameninţărei Turcilor; aşà cu revolta contra stapânirei lor; cu introducerea înriurirei greceşti şi a celei franceze; aşà cu revolta contra Grecilor, cu primirea limbei române în biserica, cu staruinţa culturei româneştĭ în epoca fanariota şi în deobştie cu toate firele istoriei ambelor Ţărĭ Române, care merg cât mai mult spre întreţeserea lor pe aceleaşi stative ale timpului, şi de aceea aceste ţari au şi sfârşit prin a se unì în un singur trup; căcĭ unirea erà doar menirea lor din vechi, de când poporaţia ce devenì în ele stapânitoare, plecase în doua şivoae din creştetele Carpaţilor, pentru a da naştere în poalele

lor la o singură albie frumoasă, sortita a îndreptà destinele neamului spre un viitor din ce în ce mai mândru. De aceea şi mişcarea spre libertate din Moldova care îndrumà crearea celor două partide, acel liberal şi acel conservator, fù întovărăşită de o mişcare paralelă în Muntenia, care răsare şi ea din actele timpului, deşì nu este întrupată în forme aşà de vorbitoare ca acea din Moldova.

Pe când se fierbeà marea întrebare a vieţei Românilor din Principate: rămâneà-vor ei, şi după revoluţia lor din 1821, tot sub oblăduirea Grecilor, în Moldova se desemnau doua grupari între mădularele boierimei pământene, care ambele cereau restabilirea domniei în mânile baştinaşilor, însă înfăţişau două tabere deosebite: boierii cei mari, desţaraţi în Bucovina şi Basarabia, şi boierii mijlocii şi mici, uniţi cu câţi-va reprezentanţi ai marei boierimi, dar care reprezentanţi erau conduşi de alte idei asupra organizarei politice a ţărei. Acest de al doile grup ramăsese în Moldova atât în timpul turburarilor cât şi după a lor încetare.

Ambele tabere înţeleseseră să se foloseasca de resvrătirea Grecilor, spre a aduce iar ocârmuirea în mânile pământenilor; dar boierii emigraţi, toţi membrii ai caselor celor mari, nu se puteau unì asupra aceluia dintre ei căruia ar fi să se încredinţeze domnia, şi Vornicul Şerban Negel, fratele Mitropolitului Veniamin, credeà chiar că, daca ar fi sa se aleagă domnul de Moldoveni, lucrul nu s'ar puteà petrece «fără vărsare de sânge [1]. De aceea în arzul, pe care boierii cei mari, desţaraţi, voiră să'l trimita la Poartă, prin Teodor Balş şi prin mijlocirea Paşei de Silistria, după ce cer ca să ne izbăvim de acum înainte întru toate de domnia şi obladuirea grecească şi să aibă loc obladuirea prin pământeni, când vine vorba de forma acestei obladuiri pamântene, aceşti boieri susţin, ca sa se aşeze un Sfat de un numar de boierì şi între aceştia un baş-boer, ales de catre cei

1. Scrisoarea lui Negel către Mitropolitul Veniamin, in Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, Bucureşti, 1888, p. 228.

mai iscusiţi, care să ocârmuească ţara»[2]. Pretextul pentru înlaturarea domniei erà, că «un aşà guvern ar conveni ţărei în chip provizoriu, neputând, din cauza stărei ei cea de plâns, sprijinì cheltuelile şi pompa unui Gospodar, chiar dacă ar fi Moldovan»[3]. Documentul din care împrumutăm aceste cuvinte numeşte acest guvern *municipal*, pe când Beldiman îl titlueşte ironic de *decemvirat*[4].

Partidul boierilor rămaşi în Moldova, fiind alcătuit în imensa lui majoritate de boieri mici ce nu puteau aspirà la domnie, iar acei puţini cu asemene pretenţii trăgând nădejde în partea fiecăruia, el nu se gândì a înlăturà gospodaratul, forma veche de ocârmuire, dar cugetà, odată cu alegerea Capului statului, a schimbà rândueala ocârmuirei de până acum şi a introduce în conducerea ei principiile ce-şi facusera calea, din Apusul cel mai îndepărtat al Europei păna la malurile Dunarei. Câţiva boieri mari primira acest nou chip de a vedeà şi, nadăjduind sa ajungă la tron prin sprijinul partidului reformator, se puseseră în fruntea lui. Intre aceştia erà în primul loc Vistiernicul Iordache Roznovanu şi, mai ascuns, ca mai sarac, dar tocmai din această pricina mai pe gustul boierilor, Spătarul Ioan Sandu Sturza.

Aceşti boieri rămaşi în Moldova şi pe care cei emigraţi îi numeau în bătae de joc *ciocoi*, trimiseră şi ei un arz catre Poarta, tot prin canalul Paşei de Silistria, la care se întâlniră ambele deputaţii, aceea a boierilor din Cernăuţi şi aceea a celor din Iaşi. Arzul acestor din urmă cereà şi el restatornicirea pronomiilor vechi cari s'au pierdut mai de tot din întrebuinţările rele ale domnitorilor Greci, şi să se miluească Poarta a desrădacinà

2. Arzul boierilor din Bucovina, in *Uricarul* lui T. Codrescu, VI, p 132. Erà reînnoirea guvernului aristocratic çerut de boieri pe timpul Ecaterinei II. Xenopol, *Istoria Românilor*, V. p. 177. Tot către acest timp trebue să fi fost închipuit Logofătul Dumitru Sturza: *Planul pentru o oblăduire republicană* care se deosibeşte însă de guvernul oligarhic cerut de boierii desţăraţi. *Planul*, fără dată, publicat de Codrescu în *Uricarul*, IV, p. 285.

3. Memoriul boierilor moldoveni 1823. Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 4, p. 25.

4. *Tragodia* în Kogălniceanu, *Cronici* ed. nouă 1872, III, p. 419: „cei de aici (adecă din ţară) cereau domnie, ceilalţi (din Bucovina) decemvirat".

din pământul acesta şi nici odata a mai locuì cu noi Greci şi Arnauţi, cu înstărnicie de case şi alte acareturi. Mai cereà arzul ciocoilor şi reînturnarea mănăstirilor celor copleşite de Greci, facerea de pravile în limba patriei, şi sa fim miluiţi cu orănduirea unui domn obladuitor pământului, din însuşi neamul moldovenesc pre care obştia îl va alege, pe temeiul credinţei şi a închezeşluirei tuturor pamântenilor, precum şi Capichihaelele sa fie tot Moldoveni». Acest arz al ciocoilor se vedeà însa ca porneà dela oameni cu idei noue, de oare ce el nu se gândeà numai la interesul boierimei mari care erà să se foloseasca din restabilirea domniilor pământene, ci mai conţineà şi alte cereri de înnoire, anume: *ponturile* de reformă ale boierilor mici, care erau menite a egalizà cel puţin pe toţi membrii clasei boiereşti. Copia arzului, vazută de Aga Petrache Negri la Visiternicul Roznovanu, cuprindeà anume ca: rânduirea Comitetului (adeca a Sfatului obştesc) al ocârmuirei sa fie aceia pe care toţi, mici şi mari, îi vor alege, şi ca tot acelaşi glas să aibă şi un Sulger cât şi un Lagofăt Mare, şi că şi la Comitet şi la toate celelalte şi păr la Şatrar, de vor fi aleşi de glasurile obşteşti, să se rânduească, şi putere şi drept la toate sa fie de o potriva, cât a unui Logofat Mare atâta şi a unui Şatrar, decât ca glasurilor celor mai multe sa se urmeze hotarâre la orice [5]. Aceste sunt tocmai reformele prevazute în proiectul de Constituţie, care fusese trimis prin obşteasca jalbă catre înnaltul Devlet, după cum vom vedeà mai la vale.

Arzul boierilor pribegi din Cernăuţi fù primit foarte rece de Mehemet-Siri, Paşa de Silistria, cu toate că purtatorul lui, Vornicul Teodor Balş, ruga pe Paşa în genunchi să nu respinga dorinţele boierilor. Paşa primì dimpotrivă destul de bine arzul boerilor din Moldova; aceasta din pricina că aceştia din urma, înşelând pe Vogoride că

5. Vornicul Negel catre Mitropolitul Veniamin, 12 Aprilie 1822. Erbiceanu, *Op. cit*, p. 225.

au să'l ceară domn pe el la Poarta, obţinuseră dela Caimacam o «ţidulă de recomendare binevoitoare către Paşa de Silistria. Aceasta ne-o spune o scrisoare a lui Bucşenescu către Mitropolit, anume că s'au invitat ciocoimea Iaşului şi au împănat toată ţara şi se găteşte Ioniţă Sturza, Pomer, Codreanu, unii zic şi Vistiernicul (Roznovanu) să mearga la Silistria, să ceară pe Vogoride domn, ca-i bun patriot şi are moşii» [6]. Văzând Teodor Balş că Paşa sprijine arzul ciocoilor, se alipì şi el pe lânga ei şi susemnă şi el arzul lor, care fù trimis la Poartă împreuna cu deputaţiuea, ce conţineà, în numurul feţelor ei, pe viitorul domn al Moldovei, Balş deci trădase de boierii emigraţi care îl însarcinaseră sa ceară dela Poartă guvern aristocratic cu suprimarea domnitorului [7]. Cu drept cuvânt observa Negel, că dacă aceasta va fi adevărat, că Balş au iscalit, credinţă la nici unul nu trebue sa mai aibă cinevaşi . Lui Balş însa tradarea îi procurà numirea de Caimacam, până sa vină Sturza sa apuce ocârmuirea [8].

Ioniţă Sturza nu erà deci domnul boierilor celor mari; el erà domnul parveniţilor, al ciocoilor, cum îl numesc mai multe documente ale timpului. In schimb, pentru sprijinirea alegerei sale, domnul trebueà să facă o concesie clasei care'l adusese în scaun şi această concesie sta tocmai în primirea principiilor de ocârmuire profesate de clasa cea noua, apărută în sinul boierimei moldovene. Boierii emigraţi, cari vedeau însă că, prin proiectul supus sancţiunei noului Gospodar îndată după întronarea lui, li se rapeà toată poziţia privilegiată de care ei se bucurasera în Moldova, întreprind în contra acestui proiect, a

6. Epistola lui Bucşenescu, 24 Ianuarie 1822. Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 201. După ce boierii ajunseră la Constantinopole, cu recomandarea Paşei de Silistria, ei jucară pe Vogorid, cerând pe Ioniţă Sturza de domn.

7. Memoriul emigraţilor, în Hurm., *Documente*, Supl., I, 4, p 56. Scrisoarea lui Bucşenescu, în Erbiceanu. *Op. cit.*, p. 260. Locul din scrisoarea lui Balş, reprodusă în aceea a lui Negel către Veniamin, *Ibidem*, p. 224. Nicolae Iorga, Introducere la Hurm., *Doc.*, X, *Rapoarte prusiene*, p. LXXII

8. Scrisoarea lui Negel către Veniamin, citată. Numirea lui Balş de Caimacam, Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 240.

partidului care-l susţineà şi a domnului ce se sprijineà pe acest partid, o luptă înverşunată, interesantă mai ales prin faptul că ea inaugureaza viaţa într'adevăr politică a Moldovei şi că pune bazele celor două mari partide, între cari s'a cumpenit de atunci încoace puterea ocârmuirei în Ţările Române: partidul liberal şi partidul conservator.

Proiectul de Constituţie. — Să vedem ce conţineà proiectul cel nou de obladuire al Moldovei, de avù darul sa aducă la desnadejde pe toata protipendada acestei ţări [9].

9. Iată cum am descoperit acest prea însemnat document:

In volumul IV din Suplementul I al Documentelor lui Hurmuzaki, se află mai multe acte cari pomenesc despre o *Constituţie* redactată în 1822 de elementele turburătoare ale Ţărei, Constituţie care, după părerea boierilor celor mari, ar trebuì să ducă Moldova la peire.

Existenţa unui proiect de Constituţie în Moldova în anul ce a urmat îndată după Eterie înfăţoşà un interes deosebit. Documentele pe cari le aveam înainte îmi dădeau chiar arătări unde s'ar puteà regăsì acest act. Anume, in scrisoarea din 16 Novembre 1823 a lui Mihail Sturza către consilierul de stat rus Minţiaki, se spune, între altele, despre Ioniţă Sandu Sturza, domnul de atunci al Moldovei: „Il vient de rendre une ordonnance par laquelle il autorise les factieux à s'assembler et à voter sur la Constitution qu'ils ont rédigée l'année passée *en soixante-dix-sept articles. La copie de cet acte attentatoire est consignée dans les archives du Consulat général de Iassy*" (Hurm., *Doc.*, Supl., I, 4, p. 22). M'am gândit să cerc a o reaflà în hârtiile „*netrebnice*" ale acestui consulat.

Din fericire Consulatul rusesc din Iaşi erà gerat de mai mult timp de un bărbat erudit şi iubitor de istorie, care şi-a dat osteneala de a resfoì vechile hârtii ale cancelariei sale şi a înserat de mai multe ori în revistele ruseşti studii interesante asupra raporturilor dintre Rusia şi Ţările Române, după materialele ce i le procurau archivele Consulatului său. (Câteva din ele au fost traduse şi inserate în *Arhiva* din Iaşi vol. XIV şi XV). Având norocul a mă numărà intre prietenii d-lui de Giers, îl rugăiu să'şi dee osteneala a căutà în cele vre-o 20 de lăzi de documente, păstrate în podul casei Consulatului, Constituţia în chestie.

D-l de Giers, care cunoaşte foarte bine limba română, pe lângă limbile franceză, germană, italiană, grecească, turcească, arabă şi cele slavone, se supuse grelei osteneli a cercetărei documentelor vechi ale Consulatului, cari până la d-sa rămăseseră neclasate şi nici măcar aşezate după ordinea datei. După o muncă încordată de mai bine de o lună, în care aproape desnădăjduisem de a mai da peste documentul mult dorit, într'o zi capăt o scrisoare dela d-l de Giers, care începeà cu cuvântul lui Archimede. Alerg imediat la Consulat, unde d-l de Giers îmi arată un caiet galben, dar foarte bine păstrat, în care, după d-sa, se află preţioasa Constituţie. Cum deschiseiu caietul, văzuiu că aveam a face cu o copie nesubscrisă. Dar, lucru foarte însemnat, acest act care purtà titlul ce se va vedeà mai la vale, cuprindeà într'adevăr *77 de ponturi*, ceea ce corespundeà întocmai cu arătările din izvoarele tipărite cari pomenesc despre

Cererile boierilor din acest nou plan de ocârmuire conţin fără îndoială o Constituţie, în înţelesul obicinuit al cuvântului, adeca o întocmire legală a ocârmuireĭ unui stat. De aceea şi este el arătat sub acest titlu în deosebitele acte ale timpului [10]. Esenţa unei ocârmuiri constituţionale, în deosebire de cea absolută, este că, în cea dintâi, puterea ocârmuitoare este supusă unor legi, pe când în cea absolută ea stă deasupra legilor: rex legibus solutus. Constituţia Moldovei din 1822 prevede principiul supunerei domnitorului la legea de temelie a ţărei, nu numai implicit, când arată cum au să lucreze puterile statului, ci şi explicit, prin articolul 74 care spune, ca «pravilelor

el. Apoi se va vedeà, din analiza acestui act, că învinuirile aduse Constituţiei de partidul protivnic, se refereau tocmai la conţinutul lui. Nu rămâneà nici o îndoială că aveam a face cu proiectul de Constituţie pe care'l căutam.

Ca să pot dobândi o copie de pe el, trebuià autorizarea Ministerului de Externe al Imperiului Rusesc. Şi aci îmi stătù în ajutor d-l de Giers, sprijinind cererea ce o făcuiu către acel Minister şi expunându-i conţinutul actului, care nu aveà nimic de a face cu interesele ruseşti. Decopiarea îmi fù învoită tocmai asupra vacanţelor celor mari. In fiecare zi, dela 1—3, oarele de cancelarie ale Consulatului, mă aşezam la o masă în acea cancelarie, descifrând scrisoarea cea destul de încurcată a documentului, care nu numărà mai puţin de 35 de pagini de scris. Păream a fi un dregător din cancelaria Consulatului, şi mai mulţi din cunoscuţii mei se mirau ce căutam eu regulat în fie-care zi, la aceeaşi oră, la reprezentantul Rusiei din Iaşi.

Când mă sculăi pentru ultima dată dela masa din cancelaria Consulatului, cu documentul copiat în portofoliu, simţii o adâncă mulţumire. Eram convins că pusesem mâna pe unul din actele cele mai importante ale trecutului nostru, *acela ce conţineà cea dintâi manifestare politică a cugetărei liberale.* D-l de Giers fù aşà de bun a'mi pune la dispoziţie încă şi un raport al Consulului rusesc către Curtea sa, precum şi Arz-mahzarul boierilor refugiţi în Bucovina contra domnului şi a uneltirilor partidului pe care el se sprijineà, cel constituţional, pe cari ambele documente, împreună cu un al treilea act de asemenea inedit, comunicat de d-l Ioan Tanoviceanu, le-am publicat în anexele comunicărei mele la Academia română, Seria VI, Tom. XX, sub titlul: *Primul proiect de Constituţie a Moldovei din 1822. Originile partidului conservator şi ale celui liberal.* Publicat şi în extras a parte, Bucureşti 1898. Aceste acte le-am reprodus în anexele acestui volum.

Titlul proiectului este: „Cererile cele mai însemnătoare ce să fac din partea „obştiei Moldaviei în atocmire (sic) cu cele cuprinse prin obşteasca jalba sa, „trimisă către prea înaltul Devleat şi în temeiul Sfântului şi înalt împărătesc „ferman, ce s'au slobozit la . . . . ca să fie obsteşte sfinţite aceste „cereri, spre a sluji pământeştei ocârmuiri de temeiu, până ce se va puteà „înfiinţà pravila ţărei într'o desăvârşită alcătuire“.

10. Memoriu asupra administraţiei Caimacamului Vogoride în Moldova, 1824. Hurm., *Doc.*, Supl., I, 4, p. 55: „Les novateurs de la classe inférieure rédigèrent en soixante-dix-sept articles une *Constitution* calquée sur les principes qui tendent à une entière désorganisation, etc“.

ţărei şi hotărârilor celor săvârşite de domn, unit cu Sfatul Obştesc, *este supus însuşi Domnul şi Sfatul Obştesc, până când se schimbă acele hotărâri* , adecă ceea ce au dispus organele legale ale ţărei leagă pe însăşi acele organe, până când intervine o modificare făcută într'un chip legal, — rostire nu se poate mai lămurită a principiului constituţional: domnia legilor.

Sistemul constituţional nu poate existà însă fără o împărtăşire a poporului, a voinţei obşteşti, la întocmirea normelor generale de purtare a oamenilor; cere deci numai decât să fie şi reprezentativ, adecă sá aibă un organ care să reprezinte voinţa poporului în întocmirea normelor conducătoare. Proiectul nostru ţiné seamă şi de această a doua cerinţă a ocârmuirei constituţionale. El întrupează reprezentarea ţarei în Sfatul Obştesc. Vom cercetà mai la vale alcatuirea acestui Sfat, şi vom vedeà atunci cât de departe stă el de ideile noastre asupra adevăratei reprezentari a voinţei obşteşti. Ori cât de rudimentară ar fi însă această reprezentare, *ea avea rolul cel mare şi însemnat de a impune părerile sale Domnului,* de a fi mai puternica decât el, când erà vorba de a se întocmì normele îndreptatoare ale vieţei sociale. Art. 23 dispune anume, ca în cazul când socotinţa Sfatului nu va fi primita de Domn, el va întoarce-o Sfatului cu ţidulă gospod, împreuna cu anaforaua ce i-a facut'o cunoscut. Dacă părerea deosebita a Domnului întruneşte covârşirea glasurilor Sfatului Obştesc, ea devine lege. *Iar dacă nu va fi primită, atunci Domnul va fi îndatorat a primì anaforaua, adecă părerea Sfatului,* şi sa o întărească . Deci, în caz de neînţelegere între Domn şi Sfat asupra unei măsuri, *voinţa Sfatului e precumpenitoare,* — iarăşi recunoaşterea unui principiu fundamental al sistemulul constituţional: guvernarea naţiei prin ea însăşi. Ideea unui asemenea sistem de ocârmuire a fost rostită pentru întâia oară în Ţările Române în proiectul de Constituţie al Moldovei din 1822. Ocârmuirea mai veche a acestor ţari nu cunoaşte decât prin-

cipiul absolutismului celui mai larg, celui mai fara de hotare. Cantemir caracterizează foarte bine puterea Domnului, când spune că «ea se întinde nu numai asupra boierimei şi a locuitorilor Moldovei, ci înca şi asupra altora, de orice stare ar fi, când se afla în ţară. Viaţa şi moartea lor este în mânile Domnului. Judecând el pe cineva la moarte, la batae, la surgun sau la pierderea moşiilor, macar şi cu strâmbătate şi tiranie, apoi cei loviţi pot numai sa se roage prin graiu sau scrisoare, dar nimeni nu are voia de a se împrotivì judecaţei domneşti. Şi iaraşi, daca va voì sa libereze pe vreunul, judecat la moarte de toată ţara, nimeni nu poate să se opună voinţei lui. Toate dregătoriile civile şi militare atârna de bunul său plac; le dă celor iubiţi, le iea dela cei urâţi. Pentru împarţirea lor, Domnul nu are nici o regula prescrisa. Daca ar voì să faca pe un ţaran Logofat Mare care este boieria cea mai mare a Moldovei, nimeni nu cutează a i se împotrivì şi, tot aşà, când ar voì sa lipsească din post pe unul, fie macar şi din neamul cel mai de frunte, îndată acela caută a se supune hotarârei domneşti. Asemene putere are nu numai asupra celor mai de jos ai clerului bisericesc, ci încă şi asupra tuturor: Mitropolitului, episcopilor, archimandriţilor şi egumenilor şi asupra tuturor celor ce sunt de tagma bisericească. Neîmpiedecat poate sa'i scoata din dregatoriile lor, deşì nu din cele sacerdotale, şi cerând trebuinţa, poate şi cu moarte sa'i pedepsească [11].

Divanul vechiu erà cu totul alt cevà decât ce caută sa fie Sfatul Obştesc în organizaţia cea nouă. Divanul ajutà numai Domnului cu luminile sale la ocârmuire. Domnii buni şi înţelepţi luau adese-ori îndreptarea purtarei lor dela parerile Divanului. Dar ascultarea de ele nu erà îndatoritoare pentru Domni. Ei puteau să treaca peste socotinţa Divanului, fară ca pentru aceastà voinţa lor să fie privita ca nelegiuită. Nu e vorba, cronicarii

---

11. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 38.

ţin de rau pe acei Domni cari puneau în lucrare dreptul sabiei asupra protivnicilor lor, fara judecata Divanului. Dar la această hula morală se mărgineà sancţiunea depaşirei obiceiului pământului. Voinţa Domnului, deşì abătuta dela el, se puneà nu mai puţin în lucrare, căci nici o lege nu îngradeà atotputernicia stapânului. In voia Domnului stateà tot ce-i treceà prin minte, şi nedreptatea cea mai strigatoare la cer puteà să iee fiinţa, de îndata ce Domnul aveà inima a o împlinì [12].

Cea dintâiu licarire a unei mărginiri a puterei Domnului, concedată însa de bună voie din partea acestuia, ne-o da cel mai însemnat din Domnii fanarioţi, Neculai Mavrocordat care, la sfârşitul fie căruia an de domnie, dadeà seama Divanului de mânuirea banilor publici. El nu pare a fi facut aceasta numai spre a puteà luà adeverinţa dela ţara despre suma ce cheltuise dela dânsul în interesul ei, ci pentru putinţa controlului ce o dadeà Divanului asupra mânuirei financiare. Ca acesta erà scopul la care tindeà Domnul fanariot, se vede din purtarea lui în Muntenia, unde, deşì nu cheltuise nimic dela el şi deci nu aveà nevoie a luà adeverinţă, totuşi el da seama Divanului acelei ţări la sfârşitul anului, spre a'i dovedì că «orice s'a cheltuit din ţara a fost pentru trebile împăraţiei şi ale ţarei, iar ca asupra lui nu a rămas nimic» [13]. Dar, pe lânga ca exemplul dat de Mavrocordat este un fapt cu desavârşire singuratic şi fara nici o urmare pentru viitor, apoi mai este de luat în privire ca, pe timpul lui, nici nu'i trecuse prin gând Divanului a cere dela Domn atare restrângere a puterei sale, pe când la 1822, deşi Domnul nu se opune cererilor de reforme, ele pleacă dela acei ce reprezentau, de bine, de rău, interesele ţărei.

Se poate deci susţineà, cu drept cuvânt, că cea dintâiu

12. Cf. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 194 şi III, p. 588.
13. Acsinte Uricarul, în *Letopiseţe*, ed. Kogălniceanu, Iaşi 1853, II, p. 154 şi 180; cf. şi *Magasinul istoric pentru Dacia*, IV, p. 141 şi Xenopol, *Istoria Românilor*, V, p. 12.

întrupare a unei gândiri constituţionale în Ţările Române s'a făcut în proiectul de Constituţie a Moldovei din 1822.

Cari sunt principiile de ocârmuire primite de această Constituţie? Ele sunt acele ale statelor moderne, întemeiate pe libertate şi egalitate — şi dacă în realizarea lor, ele vor fi uneori schimonosite, să nu uităm că trebue ţinut seamă de starea veche de lucruri, care nu puteà fi schimbată aşà de azi păna mâne, fară nici o zbuciumare, fară nici o framântare läuntrică.

Constituţia din 1822 proclama făra îndoiala principii absolut necunoscute păna atunci în Ţările Române. Acestea sunt:

1) *Respectul proprietăţei*, prevàzut prin art. 3 şi 58. Se recunoaşte însă principiul exproprierei pentru cauză de folos public. Deşi expropriarea nu este mărginită, ca în Constituţia noastră de azi, la cele 3 cazuri cunoscute, şi se dispune că ea va putea avea loc de câte ori «o neapărată obştească trebuinţa va cere aceasta (art. 4), totuşi se referă la pravilele speciale cari trebueau să reguleze această materie, şi se prevede măsura aparătoare a aşezământului de temelie al vieţei sociale, proprietatea, hotarândN-se ca despăgubirea să se dee mai înainte.

2) *Libertatea individuală.* Dupa articolul 6, nimeni nu poate fi închis, nici pedepsit, decât numai în întâmplarile hotărâte de pravile, întărindu-se şi mai bine aceastä oprire, prin supunerea la pedeapsă a oricui ar săvârşì împrotiva unei feţe o lucrare nevolnicită în pravila, fie măcar judecător, precum şi a celui ce ar îndemnà sau ar poruncì asemenea savârşire, şi aceasta *fără deosebire de obraji*, cum glasueşte articolul 8.

3) *Libertatea muncei şi a comerţului* (art. 13).

4) *Garantarea onoarei oamenilor*, mai ales înfrânându-se fărădelegile ce se savârşeau mai înainte, când omul privat erà expus la toate brutalităţile organelor ocârmuirei (art. 18).

5) *Egalitatea înaintea legilor*, principiu absolut necu-

noscut vechei societăţi, întemeiată pe regimul privilegiilor şi a deosebirilor de rang. In afară de art. 8, care prevede pedeapsa abuzurilor contra dispoziţiilor conţinute în el, fară deosebire de obraji, art. 18 rosteşte acest principiu chiar în chip teoretic, întru cât proclamă ca *pravila să aibă aceeaşi putere pentru toţi, spre a pedepsì şi a ocrotì*. Şi tot aceeaşi idee mai rasare şi din art. 12 şi 26 cari prevad că slujbele sa nu mai fie date pe moştenire şi chiverniseală, ci fără deosebire de rang, la cei cu vrednicie recunoscuta [14].

In afară de aceste mari principii, menite a transformà cu totul apucaturile vechei societăţi, proiectul nostru mai conţine şi alte dispoziţii, din cari unele sunt prevazute şi de Constituţia sub care traim astăzi. Aşà, el regulează modul împamântenirei (art. 14—16); opreşte pe străini de a cumpărà imobile rurale şi chiar case în oraşe (art. 68); apară pe Capul statului contra atacurilor (inviolabilitatea) (art. 11); dispune publicarea legilor înainte de a lor aplicare (art. 17).

Proiectul mai conţine apoi şi articole referitoare la împrejurari cari, după ideile noastre de azi, ar trebuì să alcatueasca obiectul unor legiuri speciale, precum: organizarea judecătorească şi chiar modul de funcţionare a tribunalelor (art. 24—33); dispoziţii asupra organizărei finanţelor (art. 38—39, 45, 49, 54—57, 61); asupra menţinerei liniştei şi a rânduelei publice (art. 40—44); asupra raporturilor între proprietari şi ţarani (art. 53); asupra oprirei Evreilor de a luà moşii în arendă şi a ţineà crâşme la sate (art. 70).

Sunt în sfârşit şi unele dispoziţii particulare timpului în care proiectul a văzut lumina zilei, precum autonomia Domniei cu alegerea domnitorului de către Obşteasca

14. Asupra acestui punct, iată ce spune raportul lui Hugot c. Chateaubriand din 29 Noemvrie 1823. (Rap. cons. francez. *Manuscript*, *Bibl. Acad.*): „Le prince de Moldavie fait rédiger un nouveau code de lois par sa *nouvelle noblesse*. Un des points fondamentaux établis par ce code est que tout Moldave, paysan, artisan ou marchand, est égal devant la justice au noble le plus titré et qu'en cas de contravention, tous doivent subir la même peine".

Adunare (art. 1 şi 72); regularea scutelnicilor (art. 60); trecerea stapânirei manastirilor dela Greci la pamânteni (art. 63); aşezarea de şcoale româneşti (art. 69); limpezirea hotarelor moşiilor (art. 67); regularea situaţiei Ţiganilor (art. 71); alcatuirea de legi speciale pentru toate trebuinţele (art. 75) şi dreptul de petiţie la Innalta Poarta (art. 76).

Sa venim acum la sistemul reprezentativ admis de proiectul din 1822. Reprezentantul voinţei ţarei este, după acest proiect, *Sfatul Obştesc*, şi se vede însemnatatea pe care proiectul o da acestui aşezamânt, prin aceea ca în art. 71 se spune, că ‹ *Sfatul Obştesc este lucrul cel mai cu dinadinsul ce se cere de către toată obştea pământului* . Modul însă cum este recrutat acest corp care trebueà să întrupeze cugetarea şi voinţa poporului, ni se va păreà cu totul straniu şi de loc corespunzător ideilor noastre despre sistemul reprezentativ.

Cu tot principiul egalei îndreptăţiri înaintea ocrotirei şi a egalei expuneri faţă cu pedeapsa, cu toata lipsa de deosebire între obraze când erà vorba de aplicarea acestor dispoziţii, cu toate ca în numirea dregatorilor este sa se iee în privire în întâiul loc destoinicia lor, iar nu rangul aspiranţilor, — aceste rostiri nu răstoarnă cu totul sistemul privilegiilor, pe care se întemeià vechea organizare. Proiectul nostru recunoaşte dreptul de a conduce interesele poporului numai clasei boiereşti şi nici nu pomeneşte despre celelalte clase ale poporului, decât în articole unde e vorba de starea lor economica. Tot atât de puţin dispune el o egalizare a claselor sociale în îndatorirea de a plătì dări. Apoi el păstrează dregătoriile iarăşi numai boierilor, ceea ce se vede din dispoziţia ca ele să fie încredinţate boierilor fara deosebire de rang. Alcătuirea Sfatului Obştesc erà iarăşi mărginită numai la elementul boieresc, afara de cei trei capi bisericeşti cari se puteà întâmplà să fie din popor. Dar aceasta alcătuire a reprezentărei naţionale, cum am zice astăzi, erà

aşà întocmită încât să nu mai dee numai decât precădere celor din protipendadă. Anume Sfatul Obştesc se compuneà din cele 3 feţe bisericeşti, din membrii celor patru divanuri sau departamenturi şi din vechilii ţinuturilor. Divanul întâi erà alcatuit din 7 boieri mari; divanul al doilea din 5 boieri mai mici, dela comis în jos; iar cele doua departamenturi, acel al pricinilor străine şi acel criminalicesc erau compuse din câte 5 boieri, fară deosebire de ranguri, care deci puteà să se întâmple sa fie toţi din treptele mai de jos.

Cei 16 vechili dela ţinuturi iaraşi puteau foarte bine sa fie luaţi din nobilimea de jos. Daca presupunem ca sa fi trimis ţinuturile numai 8 vechili din boierimea cea mică, atunci se puteà întâmpla ca împarţirea glasurilor între marea şi mica boierime să se facă astfel. *Boierii mari:* divanul I, 7, ţinuturi 8=15. *Boierii mici:* cele 3 divanuri, 15; tinuturi 8=23. Chiar dacă feţele bisericeşti ar fi votat cu boierii mari, încă nu se schimbà majoritatea care, trebuind acuma sa fie numarata după glasuri şi nu cântarită dupa mărimea rangurilor, dadeà, dacă nu totdeauna siguranţa, cel puţin putinţa, ca conducerea trebilor să cadă pe mâna boierilor mici. De aceasta *putinţă* însă se spăimântà protipendada. De altfel *Constituţia* din 1822 nu cuprindeà o obştire a îndreptăţirilor poporului moldovan în afara de clasa boierească şi, afara de câteva principii cu totul generale, nu ţinteà prin nimic la îndreptarea starei mulţimei. Erà o constituţie, fară îndoială egalitara în felul ei, însa egalitatea erà mărginita numai în cercul nobilimei.

Lupta din jurul Constituţiei din 1822.—In opoziţie contra nouei stări de lucruri pe care domnia lui Ioan Sturza pareà că voeşte s'o introduca în Moldova, stateau în frunte boierii refugiţi în Bucovina şi cari petreceau în Cernauţi; iar acela dintre ei care ţineà condeiul şi puneà mai ales piept pentru a împiedicà ruina vechei boierimi, erà Vornicul Mihail Sturza (fiul Logo-

fătului Grigoraş Sturza), bărbat cu ştiinţă de carte, energic şi plin de activitate, care spuneà într'un rând, că «se simte murind, când se vede că trăeşte în nelucrare» [15]. Boierii se prefac a ţineà la respectul tractatelor, cari închezăşuià Moldovei felul ocârmuirei ei. Iată cum formulà Mihail Sturza aceste gândiri cari nouă ne pot păreà foarte stranii: Orice schimbare facută în principiile unei ocârmuiri este privită ca o înnoire, şi orice prefacere a acestor principii răstoarnă mai totdeauna aşezămintele consfinţite prin legitimitate şi cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător. Aşezămintele cari ocârmuesc Moldova sunt întemeiate pe autoritatea ordonanţelor emanate dela guvernul Otoman, cari nu au fost decât confirmarea vechilor întocmiri ale Principatului. Orice abatere dela acest sistem primordial este o înfrângere vădită a cuprinsului tractatelor şi a voinţei autorităţei supreme [16]. Că nu acesta erà adevăratul motiv ce împingeà pe boieri la luptă, se vede de pe aceea că ei înşişi, prin arzul lor către Poartă, propuseseră o înnoire de un caracter cu mult mai grav, înlaturarea domniei şi înlocuirea ei, fie şi într'un chip provizoriu, prin un comitet de boieri preşidaţi de un baş-boier. Această cerere a emigraţilor erà şi ea o rasturnare a unor aşezăminte consfinţite prin timp şi cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbator, şi este cu atât mai de mirat că boierii desţăraţi să nu fi vazut aceasta, când Pini, Consulul rusesc din Bucureşti, refugit la Braşov în urma revoluţiei greceşti, îi mustră de mai multe ori pentru această cerere a lor, «rasturnatoare a vechei stari a lucrurilor, stabilită şi întărită prin tractate», spunându-le ca nu au drept a cere o astfel de înnoire» [17]. Boierii emigraţi mai aduceau însă ocârmu-

15. Mihail Sturza c. Alexandru Sturza, 29 Sept. 1821. Hurmuzaki, *Doc.*, supl., I, 4, p. 44. Toate actele şi corespondenţa lui Mihail Sturza sunt scrise în o foarte bună limbă franceză.

16. Memoriul lui Mihail Sturza, 1 Febr. 1823. *Ibidem*, p. 7.

17. Boierii emigraţi către Minţiaky; 1823, şi Memoriul boierilor emigraţi către Minţiaky, 1823. *Ibidem*, p. 24 şi 26.

irei lui Ioniţă Sturza şi alte învinuiri mai concrete. Ei îi bănuiau că jăfueşte ţara cu ajutorul creaturilor sale, atât în folosul său, cât şi în al acestora, precum şi în scopul de a-şi procurà sumele trebuitoare pentru a închide ochii Turcilor. Ii imputau că a încasat veniturile averilor mănăstireşti cari la începutul domniei lui fusesera luate de Turci dela Greci şi restituite ocârmuirei moldovene; că a impus poporului dări mari şi apăsătoare; că proprietăţile boiereşti au fost supuse la împrumuturi silite, în contra privilegiilor de cari în totdeauna s'au bucurat; că cei mai avuţi dintre birnici au fost scutiţi de plată, încărcându-se cei mai saraci, şi câte alte abuzuri financiare de acelaşi fel [18].

Ca s'au impus dări şi împrumuturi silite, aceasta este netăgăduit; însă trebue luată în privire lipsa cea desavârşită de bani, cu care Sturza aveà de luptat la începutul domniei lui, în o ţară absolut sacătuită prin jafurile Eteriştilor. Sturza e nevoit, spre a duce trebile, de a împrumutà sume ca aceea de 400 de lei dela Banul Enache Dimitriu şi 150 de lei dela Căminarul Constantin Botescu, şi aceste sume de râs, pe vadeà de doi ani [19]. S'au putut comite şi abuzuri, cum se comit sub orice ocârmuire; dar în orice caz Domnitorul nu poate fi învinuit că ar fi despoiat ţara în interesul lui, de oarece sarac intră în scaun, sărac iesă din el. In 1837, noua ani după încetarea domniei lui, găsim averea lui toată sechestrata în pretenţia lui Constantin Palade [20]. Nici deci în aceste împrejurări nu poate stà adevărata cauză

18. O scrisoare din Iaşi, 3 Fevr. 1824; Răspunsul boierilor emigraţi la scrisoarea Domnitorului Ioniţă Sturza, 16 Fevr. 1824; Suplica aceloraşi c. Sultan, 1824. *Ibidem*, p. 28, 31, 60.

19. Prin hrisovul său din 1823 *(Uricarul*, V, p. 180) Ioniţă Sturza cere un ajutor de bani peste birul obicinuit. Actele de împrumut în Const. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 256 şi 404. Kreuchely c. Miltitz, 30 Nov. 1822, în Hurm., *Doc.*, X, (col. Iorga), p. 196 spune: „Ausserdem müssen die grossen und grösseren Bojaren, die sich in Iassy und in der Walachey befinden, eine Summe von 10 000 Lei herab auf 5.000 Piaster; die kleinen aber von 1.000 Lei herab auf 500 erlegen“.

20. Nota Consulului Rusiei despre procesul fostului Domn Ioniţă Sturza cu Constantin Palade, 9 Sept. 1837. Hurm., *Doc.*, supl, I, 4, p. 127.

a nemulţămirei boierilor pribegi cu ocârmuirea lui Ioniţă Sturza.

Ea trebue căutată aiurea, şi anume în Constituţia ceruta de partidul reformator şi pe care Domnul erà dispus a o încuviinţà. Aceasta se vede chiar din chipul cum sunt formulate nemulţămirile boierilor cu regimul înaugurat de noul Domnitor. Ei încep totdeauna prin a aduce întâi învinuirile amintite, privitoare sau la călcarea tractatelor sau la darayerele baneşti, şi dupa aceea ajung la adevărata cauza a nemulţămirilor lor, care este reforma vechiului sistem de ocârmuire şi înlaturarea omnipotenţei boierilor mari. Prin organul lui Mihail Sturza, boierii spun, că clauzele de căpetenie ale acestor dispoziţiuni rauvoitoare este tendinţa spiritelor la principiul de *egalitate* care se hrăneşte prin înnaintările nemeritate în ranguri. Indivizii cari compun aceasta clasa au fost scoşi din starea lor întunecoasa prin înnaintări câştigate pe bani. Nu se poate privi încapaţânarea novatorilor, ca Gospodarul sa întarească Constituţia pe care au redactat-o, decât ca o îndrumare la un proiect care tinde a slabì coardele puterei legiuite şi a preschimbà ocârmuirea Principatului într'un *regim reprezentativ.* Aceasta Constituţie este întocmita pe principii rasturnatoare şi în deobşte reprobate; dispoziţiile sale nu se pot împacà cu liniştea Principatului şi cu buna stare a locuitorilor sai; ea răstoarna vechile aşezaminte şi sfarmă astfel manunchiul binefacerilor create prin o jumatate de veac de salutară protecţie. Iată urmările înnalţarilor, prin cari persoane de condiţia cea mai întunecată au fost ridicate la cele întâi vrednicii ale ţarei [21]. Lucrurile care îngrijeau în adevăr pe boieri erau principiul egalitaţei şi regimul reprezentativ.

Din analiza Constituţiei din 1822, nu am putut vedeà nici una din primejdiile pe cari le descoper boierii în

21. Memoriul lui Mihail Sturza din 1823, în Hurm., *Doc.*, Supl., I, 4, p. 7. Mihail Sturza c. Minţiaky, 16 Noembre 1823. *Ibidem*, p. 22.

ea; căci fară îndoiala că domnia legilor şi mărginirea puterei absolute prin Sfatul Obştesc, garantarea proprietaţei, a onoarei, a libertăţei individuale şi celelalte dispoziţii conţinute în proiect nu sunt principii răsturnătoare ale ordinei sociale. Ceea ce înnegreà aşà de tare în ochii marilor boieri înnoirea încercată erà tocmai lovitura dată lor prin prefacerea aşezamintelor, mai ales prin întocmirea Sfatului Obştesc, alcătuit cum am văzut, în majoritatea lui, din boieri mici şi în care hotarârile erau să fie luate după majoritatea glasurilor. Boierii nu se pot reţineà de a adaogi şi acest motiv, cu toată aratarea lui mai interesata, la acele în cari se pareau că ei nu sunt decât rasfrângerea durerilor poporului Ei revin fără încetare asupra tănguirei lor de capetenie, ca Domnul a facut chiar aplicarea practică a acestui act, încuviinţând parveniţilor sa voteze, în puterea dreptului de nobleţă pe care le hărăzeà, în toate afacerile Principatului, şi *a hotărî toate întrebările prin majoritatea glasurilor asupra vechilor nobili ai Moldovei* [22]. Ceea ce nu puteau înţelege boierii cei mari erà cum un Şatrar să aibă acelaşi glas ca un Logofat Mare [23]; cum sa se proclame principiul egalitaţei! Şi erà prea firesc lucru ca sa nu înţeleagă, întru cât pe cerul ideilor în care ei crescusera, nu răsarise nici odată lumina acestui principiu.

Boierii îşi şi dau cele mai mari silinţi pentru a înlatură atare primejdie. Ei cer intervenirea Turciei, a Rusiei şi a Austriei [24] (cele două dintâi, ca Puteri de cari atârnă soarta Moldovei; cea din urma ca una ce în sinul ei boierii căutaseră adăpostire), spre a obţineà anularea parveniţilor, izvorul tuturor rautaţilor cari le căzuseră pe cap. Se gândeau chiar că, la caz de ocupaţie a Moldovei

22. Memoriul asupra administraţiei Caimacamului Vogoride. *Ibidem*, p. 55.
23. Vezi scrisoarea Vornicului Negel, 12 Aprilie 1822. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*, p. 225.
24. Scrisorile şi protestele către Ruşi, în Hurmuzaki, *Doc*, supl., I, 4, p. 6—88; Suplici trimise la Constantipole, 1824; Adresa refugiaţilor moldoveni către Impăratul Austriei, 1825. *Ibidem*, p. 59 şi 81.

de oştirile ruseşti, să facă a se revocà înnaintările abuzive în boierii, prin manifestul generalului ce ar fi să iee ţara în stăpânire [25]. Aceasta nu se întâmplă, şi soarta Constituţiei din 1822 trebueà să fie o alta.

Principiile boierilor mari erau calificate de fruntaşul lor apărător, Vornicul M. Sturza, de *principiile conservatoare ale boierilor emigraţi* [26]; iar încercările de reformă erau hulite ca apucăturile *novatorilor* (nu se întrebuinţà încă terminul de liberal) sau, cu rostiri mai puţin măgulitoare: ale parveniţilor, cărvunarilor sau ciocoilor.

De sigur, pentru întâia oara în viaţa politică a Ţarilor Române, întrebuinţă Mihail Sturza în ziua de *1 Febr. 1823* epitetul de *conservator,* pentru a însemnà cu el tendinţele de păstrare a vechei stări de lucruri din partea marei boierimi a Moldovei. In acea zi, sunt acum aproape 100 de ani se ivì pentru întâiaşi dată terminul de conservator pentru a caracteriza tendinţele unuia din cele doua mari partide între cari se framânta viaţa Românilor din România libera de atunci încoace.

Partidul protivnic, novatorii, nu erau încă recunoscuţi cu drept de viaţă în statul Moldovei. Ei erau priviţi ca revoluţionari, ca rasturnători ai ordinei existente, de către ţara până acuma legala. Şi cu toate acestea, în novatorii, autori ai proiectului de constituţie din 1822, apare prima manifestare a partidului propaşirei în viaţa statului, ca şi în celelalte ramuri ale vieţei poporului. Ei încheaga pentru prima oara, în 1822, în o lucrare politica, ideile noue cari se înfiltrasera în societatea româneasca.

Ideile noue. — Am puteà încheià pe calea inductiva a inferenţei individuale [27] că ideile de reformă ce se ivira

25. M. Sturza c. Al. Sturza, Noembrie 1824. *Ibidem*, p. 46.
26. M. Sturza c. Minţiaky, 1 Febr. 1823. *Ibidem*, p. 6: „Ces raisons aussi péremptoires que vraies vous donneront une juste idée des dispositions malveillantes des novateurs et des résultats funestes qui en dérivent, ainsi que des *principes conservateurs des boyards émigrés*".
27. Asupra metoadei inferenţei sau a inducţiei individuale in extenso, vezi a mea *Theorie de l'Histoire*, capitolul ultim.

în Moldova în urma Revoluţiei franceze, erau rodul lăsat de reprezentanţii acelei mari mişcări; dar aceasta nu ar fi indestulător, căci ne-ar da numai o ipoteză [28], în loc de un fapt adeverit care nu poate răsărì în istorie, decât din mărturisirea unor documente vrednice de credinţă.

Din fericire, în cazul de faţă posedăm această indicare documentală care pune în legătură ideile Revoluţiei franceze cu reforma încercată în Moldova. Ba aceasta indicare are o greutate deosebită, fiind dată autoritatea dela care porneşte, Divanul ţarei, şi însemnatatea pe care i-o dădură oamenii timpului; şi apoi această dovadă este întarită încă şi de altă mărturisire tot atât de autentica.

Anume, în 1804, pe timpul lui Alexandru Moruzi, cercurile politice ale Moldovei şi mai ales boierimea cea mare fură adânc mişcate de o scrisoare anonimă, îndreptată după cât se vede contra marilor boieri şi în de obşte a ocârmuirei ţarei, scrisoare facută de boierimea cea mică a Moldovei. Această scrisoare, probabil fiindcă nimereà drept, produse o mare turburare în cercurile oficiale. Ea este adusa de Mitropolit în desbaterile Divanului care se întruneşte în completul sau de 36 de feţe, dela Niculae Roset Vel Logofat, pâna la Iordache Ramadan Vel Ban [29].

28. Asupra caracterului ipotetic al tuturor faptelor şi cauzelor istorice nedovedite documental şi stabilite numai pe calea argumentărei prin inferenţa, vezi a mea *L'hypothèse dans l'histoire*, communication faite au congrès historique de Paris, 1900.

29. Iată numele tuturor boierilor marelui Divan al lui Moruzi din 1804, în care fu desbătută această „scrisoare". Poate fi interesant de cunoscut din cine se alcătuià boierimea cea mare a Moldovei la începutul veacului:

Neculai Roset, Vel Logofăt	Dimitrie Ralet, Vornic.	Ioan Canta, Postelnic.
Costache Ghica, id.	Lupu Balş, id.	Const. Costache, id.
Iordache Canta, id.	Dimitrie Sturza, id.	Alecu Balş, Aga.
Iancu Razu, id.	Costache Sturza, id.	Iordache Balş, id.
Mihail Sturza, id.	Grigorie Ghica, id.	Neculai Stratilat, Spătar.
Const. Greceanu, id.	Dimitrie Ghica, id.	Costache Canta, id.
Teodor Balş, Vornic.	Manolache Dimache, id.	Alecu Greceanu, id.
Neculai Balş, id.	Iordache Balş, Hatman.	Dimitrie Bogdan, id.
Const. Balş, id.	Răducanu Roset, id.	Grigorie Canta, id.
Alex. Ianculeo, id.	Sandu Sturza, Vistier.	Toader Balş, id.
Const. Paladi, id.	Grigorie Sturza, id.	Iordache Catargiu, id.
Vasile Roset, id.	Iordache Roset, id.	Iordache Ramadan, Ban.

In total 36 de feţe aparţinând nnmai la 16 familii, din cari până astăzi s'au stâns 4: Ianculeo, Dimache, Stratilat şi Ramadan.

Dupa o lunga desbatere, Divanul alcătueşte o anaforà foarte cuprinzatoare (în *Uricar* ea cuprinde 7 file de tipar) şi, după cum credeau boierii, foarte puternic motivată, prin care se apară boierimea şi ocârmuirea contra învinuirilor aduse prin scrisoarea anonima şi cere dela Domn sa iee masurile cele mai serioaze pentru descoperirea şi pedepsirea faptaşului şi a soţilor săi, dacă i-ar aveà, precum şi întocmirea unui arz către Poartă, în care să se arăte, că atare scrisoare să nu se socotească nici într'un chip ca din partea ţarei pornită, ci ca nişte mişcari viclene şi izvodire mincinoasă şi răsuflată a nevazuţilor ›. Deşi nu posedam însuşi actul contra căruia boierii credeau ca trebue să se proceada cu atâta asprime, toduşi din cuvintele anaforalei putem înţelege ce erà cuprinsul lui. «Nu puţina întristare şi adaogire mâhnirei noastre ni s'a pricinuit, numai pentru *cele asupra noastră izvodite şi înmulţite hulitoare atingeri;* dar nici macar acea vrednica de toata lauda la toate şi întru toate părinteasca obladuire a Inalţimei Tale nu a putut potolì duhul cel tulburător al unor netrebnici, pentru care nu putem zice într'un alt chip, decât că *cu depărtarea proniei cereşti au fost de a se suì şi a se alcătuì întru rinul boieresc* şi întru cari este încuibată răutatea şi cugetul razvratirei. Nu numai că nu s'au arătat (re)cunoscatori şi mulţamitori, ci încă au ajuns întru atât de mare nesimţire dobitoceasca, încât *fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerei franţozeşti,* cutezând a zice şi catre stapânire cuvinte de îngrozire, cu chipul acesta că, de nu se vor împlinì fară prelungire voinţele lor, se vor ridicà cu toţii . Domnul, unindu-se în totul cu parerea Divanului, hotăraşte ca *netrebnicul izvoditor scârbavnicei scrisori purtătoare de ocarnică bârfire* sa se pedepseasca dupa masura cugetărei sale, catre care s'a alunecat din împuţinarea minţei şi din fireasca răutatea sa › [30].

---

30. Hrisovul lui Alexandru Moruzi din 1804 Aprilie şi anaforaua Divanului din 25 Martie acelaşi an, reproduse de Th. Codrescu, în *Uricarul* III,

Din spusele documentului, putem culege cu siguranţa ca scrisoarea de care e vorba nu erà un pamflet ordinar; ca ea arată fărădelegile pe cari le comiteà boierimea cea mare la adapostul unei ocârmuiri, în care ea singura aveà glas şi putere; ca aceasta arătare erà însoţita de cereri de reformă, sub ameninţare de răscoala. Acest caracter al actului precum şi conştiinţa, oricât de întunecata prin interesul individual, că în fond cererile nu erau lipsite de orice temeiu, explica singure mişcarea cea mare pe care actul o produce în boierimea fruntaşa a ţarei şi silinţele ei desperate de a arată mulţamirea poporului cu starea de lucruri existenta. Observăm însa ca, daca acesta erà conţinutul actului, el nu este decât o apucare înainte a reformei cerută prin proiectul nostru care şi el tinde la acelaşi scop. Apoi anaforaua ne mai da o preţioasa indicaţiune asupra clasei din sinul careia plecà actul încriminat, anume *dela acei ce fuseseră urcaţi în rinurile boiereşti, cu îndepărtarea proniei cereşti* , adecă fara voia lui Dumnezeu, cu alte cuvinte dela novatori, parveniţi sau ciocoi, întocmai cum se petrec lucrurile cu proiectul de Constituţie din 1822, a căruia înjghebare porneşte tot dela ei. In sfârşit aratarea cea mai de preţ a anaforalei este, ca aceste idei rasturnatoare erau însuflate de duhul *nesupunerei franţozeşti* , adecă de principiile Revoluţiei franceze. Ba chiar din rostirea ei că izvoditorii scrisorii «*fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerei franţozeşti* , se vede

---

p. 57 64. Orice s'ar zice contra modului întocmirei colecţiei de documente a reposatului Codrescu, materialul ce l'a adunat şi a cărui originale s'au perdut cele mai multe, este din cele mai preţioase, şi una din dovezile acestui fapt ni'l dă tocmai mult importantul document din 1804. Intr'un articol din *Steaua Dunărei*, 30 Noemvrie 1858 (*Acte şi Documente privitoare la Renaşterea Româniel* VII, p. 891), găsim adeverirea existenţei documentului publicat de Codrescu: „Noi păstrăm, zice articolul, între hârtii'e noastre un hrisov încă din secolul acesta, prin care un domn fanariot (Moruzi) intărise o hotărîre a unei adunări de boieri mari care oşândea la desţărare vre-o câţiva boieri tineri de starea a doua, pentru că prin o tânguire înscris, îndrăzniseră a cere ca toate slujbele cele înnalte ale ţărei să nu fie păstrate ca un monopol numai pentru protipendadă, ci şi boierii de clasa a II-a să poată ajunge la ele, după merit şi vrednicie. (Rezumatul hrisovului nu prea este exact; nu erà vorba în el de surgunire, de oarece autorii erau necunoscuţi).

ca însaşi scrisoarea ameninţà cu revoluţia, cum facusera Francezii contra vitrigei lor ocârmuiri — aceasta în scopul de a îngrozì pe cea românească. Oricum ar fi lucrurile, pomenirea Revoluţiei franceze într'o anaforà a Divanului Moldovei din 1804, îndreptata contra unui protest împrotiva starei ocârmuirei de atunci, arată într'un chip neîndoielnic ca ideile răsturnatoare ale novatorilor fusesera împrumutate dela marea mişcare apusană, şi ele nu se putusera introduce în Moldova pe alta cale decât pe aceea a atingerei cu acele idei, străpurtate în sinul Românilor.

Alt document al acestui timp întareşte existenţa acestei ameninţari cu Revoluţia franceza în contra acelora ce nu voiau sa înţeleagă încotro sufla vântul veacului dupa frumoasa rostire a Logofătului Konaki. Anume în prea interesanta corespondenţa dintre Mitropolitul Veniamin şi boierul Vasile Malinescu, corespondenţă ce ne-a slujit mai sus, când am aratat ameninţarile de rascoala ale sătenilor ce umblau prin Moldova pe la 1805, Malinescu, spune în unul din raspunsurile sale către Mitropolit, ca a auzit ca boierii din starea de mijloc, *prin pasquelurile lor, îngrozesc cu pilda Franţiei.* Se vede ca sămânţa cea rea cu buna seamă se ascunde în ţara [31]. Notiţa este preţioasa fiincă adevereşte şi lămureşte pe deplin faptul ce autorii pamfletului din 1804 ameninţasera pe ocârmuire şi pe boierii cei mari cu scenele sângeroase din Franţia, şi mai este preţioasă încă, fiindca ne arată că acel pamflet porneà dela boierii mici.

Aceeaşi aratare, ca duhul răzvratirei venise asupra Moldovei din parţile Apusului, reiesa apoi şi din numele batjocoritor de *cărvunari* (carbonari), dat de boierii mari, celor ce voiau să schimbe starea lucrurilor. Din numeroasele documente ale timpului, cari dau acest epitet novatorilor, culegem următoarele învinuiri ce se puneau pe seama carvunarilor: *Carvonarismul ciocoilor* şi lega-

31. V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, XI, p. 27.

tura lor asupra boierilor ar fi ajuns pâna la cel mai de sus grad, fiind Vistiernicul Roznovanu în unire cu *ciocoii*, aceştia ar fi facut şi arz asupra boierilor celor dintâi şi ar fi trimis şi ponturi de cererile lor; raii ar fi rasvratit duhurile oamenilor; razvrătitorii au fost pricina agonisirei (sic) patriei noastre, au semănat duhul rascoalei şi a nesupunerei în sufletele multora din cei proşti, şi neamurile de jos s'au sculat împrotiva noastra, celor dintâi pamânteni [32].

In aceşti novatori, carvunari, ciocoi, sau cum îi mai numeşte boierimea turburata, vedem noi originele partidului liberal în Ţarile Române, şi daca luam în privire şi împrejurarea ca domnia naţionala s'a restituit în Moldova, şi ca o urmare şi în Muntenia, tot dupa arzul novatorilor moldoveni, constatam că atât mişcarea naţională cât şi cea liberala au pornit odata îngemanat din sinul acestui partid atât de hulit, şi că deci *ciocoilor din Moldova datorim noi regenerarea noastră naţională* [33].

Tot lor este datorita prima idee a nevoei de a pune ţările sub o dinastie straina. Un raport al lui Hugot catre Chateaubriand din 1824 spune că «Moldovenii chiar care au ajuns din pivniţa în pod (adecă novatorii) spun cu glas tare, ca ei nu pot sa se ocarmuiasca singuri şi ca le-ar trebui numai decât un stăpân strain [34]».

Mişcarea însă spre schimbarea formelor politice, porneşte în orice caz, din sinul tot numai al boierimei române, şi este de observat, ca propaşirea ideilor nu puteà sa se faca pe altă cale în Ţarile Române, unde nu există o puternica burghezime, care sa fi devenit focolarul ideilor noue. Multe, puţine, cât au fost ele, ideile ce se resfrânsera din Apus în mintea româneasca, luminara tot aproape numai clasa boierească. In sinul acestei

---

32. Două scrisori ale Vornicului Negel către Mitropolitul Veniamin, din 12 Aprilie şi 16 Mai 1822, în Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 220, 225. Vezi şi p. 232.

33. Comp. N. Iorga. Introducerea la Hurmuzaki, *Documente*, X, p. LXXIII.

34. Din 12 Ianuarie 1824: „Et qu'il leur faudrait absolument un maître étranger", Rap. consulare franceze. *Maruscris Acad. Rom.*

clase însa se facuse o ruptura, de când cu boieriile titrate, între vechii boieri, acei ce se întemeiau pe o stapânire de stat îndelungata, şi boierimea cea noua, ieşita din miluirea, adeseori cumpărata, a obladuitorilor pamântului. Boierimea aceasta nouă erà cea mai multa de rang mai de jos, creata din oameni de rând, neguţatori, oameni de casa ai boierilor şi pe cari opoziţia contra mişcărei de emancipare îi trateaza de slugi, oameni fara capătâi, pretinşi nobili ce pâna atunci nu ieşisera din satele lor, drojdia societaţei» [35]. Această boierime noua ieşita din poporul de rând reprezentà şi ea un fel de burghezime faţă cu nobilimea veche, o burghezime ce trebueà însă să îmbrace haina nobleţei, spre a puteà însemnà cevà. Ea doreà să se folosească de situaţia ei, spre a jucà un rol în conducerea daraverilor publice. Ea întâlneà în cale-i pe boierimea cea mare care, alcatuind Divanul de la Logofat pǎna la Ban, monopolizase aceasta conducere şi singura se foloseà şi economiceşte şi politiceşte din situaţia ei privilegiata. Contra acestei cetaţi a boierimei mari, boierimea cea mică începù a da asalturi; cel dintâiu amintit în documente prin scrisoarea din 1804, cel de al doilea, înca şi mai de seamă prin proiectul de Constituţie din 1822.

Mişcarea liberala se naşte deci la noi în ţara întâiu în Moldova (unde fie zis între parenteze s'au nascut multe lucruri pentru întâia oara la Români), şi anume în tagma boiereasca, împarţită în două tabere, vechii boieri cari doreau menţinerea poziţiei lor covârşitoare, ba chiar întarirea ei, prin întocmirea unei ocârmuiri aristocratice, şi care reprezentau principiile conservatoare cum spuneà Mihail Sturza, şi partidul novatorilor, parveniţilor, cărvunarilor sau ciocoilor, acela care doreà largirea aşezămintelor conducătoare ale ţarei, ca sa mai încapă şi alte elemente în ele decât boierii cei mari.

35. Arz-magzar des boyards réfugiés en Bukovine, inedit, *Anexa No. I*; Boierii mold. c. Nesselrode, 1825. Hurmuzaki, *Documente*, supl., I, 4, p. 85. Adresa refugiaţilor mold. în Rusia, 1825. *Ibidem* p. 90.

fara îndoiala o *tendinţă liberală*. Originile partidului liberal sunt de căutat deci tot în sinul boierimei, şi s'a alcatuit din acei boieri cari aveau alte idei şi alte interese decât partidul boierilor conservatori; dupa aceea s'a largit tot mai mult spre alte elemente. Deosebirea partidelor în ţara noastră, ca în orice alta ţara din lume, s'a facut pe *baza ideilor*, nu pe baza persoanelor, nici a claselor din cari faceau parte. Nu toţi boierii erau conservatori, precum iaraşi nu toţi erau liberali, ci partidul boierilor liberali luptà cu acela al boierilor conservatori dela conducerea intereselor ţărei. Fiind-ca pe atunci aceasta conducere erà numai în mânile clasei boiereşti, de aceea şi diferenţiarea partidelor a trebuit sa se faca, la început, numai în sinul boierimei [36].

---

36. In partidul *canservator* boierii pribegi se aflau urmatoarele feţe : Veniamin Costache Mitrop., Const. Balş Log., Gheorghe Cantacuzin Log., Grigorie Sturza Log.. Dimitrie Sturza Log.. Sandu Sturza Vist., Raducanu Roset Hatm., Alex. Balş Vist., Const. Balş Hatm., Alex. Mavrocordat Posteln., Alex. Ghica Hatm., Mihail Sturza Vorn., Şerban Negel Vorn., Alex. Cantacuzin Vorn., Gheorghe Ghica Vorn.. Gheoeghe Bucşănescu Spătar, (Boierii emigraţi c. Impăratul Rusiei 1825, Hurmuzaki, *Documente*, supl., I, 4, p. 79). Adaogim către aceştia pe boierii opoziţionişti rămaşi în ţară şi inchişi sau surguniţi pe la mănăstiri, cu firmanul din 1824. Din aceştia ne sunt cunoscuţi: Log. Const. Balş, Log. Dimitrie Sturza, Hatm. Vasile Roseti, Vornicul Teodor Balş (Caimacanul lui Ioniţă Sturza, care se unise intâi cu novatorii şi ajunsese Caimacam ; apoi se stricase iar cu Domnitorul după întronarea acestuia), Spatarul Epureanu, Vornicul Dimache, Spătarul Teodor Balş, Vornicul Alex. Beldiman, Postelnicul Beldiman, Spatarul Neculai Cantacuzin. (Mih. Sturza c. Severini, Martie 1824, *Ibidem*. p. 37) Asupra a doi boieri : Vornicul Vasile Miclescu şi Postelnicul Gheorghe Cuza, arătarile documentelor sunt contrazicătoare. Pe când documentul citat îi dă ca pedepsiţi şi surguniţi de Domnitor, şi anume Miclescu la moşia lui, iar Cuza la Păngaraţi, o scrisoare a lui Teodor Balş către fratele sau din 23 Februarie 1822 enumeră între alţi boieri atinşi de *carvunarismos*, deci de partizani ai Domnului, pe Spătarul Vasile Miclescu şi pe Postelnicul Gheorghe Cuza (Erbiceanu, *Ist. Mitropoliei*, p. 210)
In partidul liberal luau parte nume mai puţin istorice şi mai neinsemnate precum : Carp, Burghelea, Hermeziu, Codreanu, Negruţ, Veisa, Florea. Kogălniceanu, Ganea, Cercel, Bran, Buzdugan, Trifescu, Cornescu, Pascal. Stavru, Leca, Grigoraş. Brănişteanu, Mere-acre, Istrate, Apostolescu, Vasiliu, Iacovache, Pavlu, Diaconescu (Vezi adresa boierilor cătră generalul Mircovici, Iulie, 1829, inedită, comunicată de d. Ioan Tanoviceanu, în *Anexa* No. 4); Racoviţă, Vârnav, Stamatin şi câţiva boieri mari ca vist. Roznovanu fiul său Neculai Roznovanu crescut de un Francez şi mult călătorit prin Europa ; apoi Constantin Cantacuzin Paşcanu, Răducanu Roset, Alex. Ghica, Vorn. Andronachi Donici, Vist. Petrache Sturza. Hatm. Ştefan Cerchez, Vist. Grigore Greceanu, Log. Constantin Conache, (Harte c. Kreuchely, Hurm., *Doc*., X, (col.

Sunt urme ca mişcarea spre egalitate ar fi patruns şi în alte sfere ale societaţei, buna oara în cler. Un raport al unui agent rusesc, trimis din Chişinau catre Sfetnicul de stat Daschkoff la Petersburg, spune că a primit copia proiectului de Constituţie care, fiind însa voluminoasa, (dupa cum şi este), nu poate să i se trimita îndata traducerea. Adaoge însa acest raport şi ştirea îndestul de neaşteptată, ca la sarbătoarea Craciunului, în momentul când preotul ieşeà din altar, pentru a oferì potirul la închinarea credincioşilor (sfintele daruri), Episcopul de Huşi care slujeà, a facut la slujba o înnoire care fu în de obştie bagată de seama, întru cât tindeà a stabilì, ca nu trebuià sa se recunoască nici o nobilime. [37]. Această înnoire n'a putut constà în alt cevà, farà numai în aceea ca s'a atins cu potirul, fara deosebire, fruntea fie-caruia din creştinii ce erau îngenuchiaţi în faţa catapetesmei, fara a se începe cu boierii cei mari, dupa cum se faceà mai înnainte. Innoirea este într'adevăr caracteristică şi arata şi în Meletie, Episcopul Huşilor din acel timp, care ţineà locul Mitropolitului destarat, că ideile acele ce umblau prin clasa boierimei celei noue pătrunseseră şi în rândurile clerului. Meletie erà el însuşi de origine de jos, din Bucovina.

Iorga, p. 349), Teodor Balş (23 Fevr. 1822 Erbiceanu *Ist. Mitr.*, p. 210. Vezi şi un raport al cons. francez Tancogne c. Damas 7 Aprilie 1827, Manuscris *Bibl. Academiei*). Este stranie împrejurarea că boierii cei mari care ştiu toţi franţuzeşte, în majoritatea lor, resping ideile cele noue franceze cari sunt împărtăşite numai de o minoritate din ei şi de boierii cei mici din care mulţi nu cunosc acea limbă (Comp. Pompiliu Eliade, *Histoire de l'Esprit publec en Roumanie I.* p. 71) Ideile franceze pătrunseră la acei ce aveau interese de ele şi la câteva cugete de seamă din boierii mari. De aceea nu ne pare cu totul exact principiul formulat de d. P. Missir în studiul său *Partizile* (sic) *politice* şi *regimul reprezentativ*, Iaşi 1888 p. 6, că „partizile politice 'n toate ţările îşi recrutează majoritatea aderenţilor din aceleaşi pături sociale pe care le reprezintă", aducând ca exemplu pe conservatorii de la noi care se recrutează din odraslele foştilor privilegiaţi şi pe liberali ce se adună din straturile mijlocii. Au putut fi lucrurile aşa aiurea; de sigur că nu la noi în ţară.

37. Consulul rusesc din Iaşi c. Daschkoff 1 Ian. 1823, din arhivele consulatului rusesc din Iaşi, reprodusă în anexele acestui volum.

Un antecesor al său, poate chiar tatal său, erà Ioniţa Brandaburul, staroste de ciocli [38].

Ideile care curseseră din izvorul Revoluţiei franceze spre a hranì cugetarea româneasca nu se mărginiră numai la îmboldiri pentru reformarea aşezamintelor politice. Ele se întinsera şi se înfraţira aşà, ca cuprinsera tot câmpul vieţei sociale şi se aratara pe ici coleà cugete mai largi care cereau prefaceri mult mai însemnatoare pentru viaţa poporului român. Cel mai de samă manunchiu de idei reformatoare ţinteà la îmbunataţirea soartei muncitorului de pamânt, cu care se începe una din seriile cele mai însemnate din desvoltarea istorică a poporului român.

Corespondenţa lui Vasile Malinescu folosita păna acum de doua ori în cursul expunerei noastre, arata pe acest boier şi ca pe un calduros aparător al clasei ţaraneşti, şi am vazut mai sus, cum el explicà pricinile împrotivirei ţaranilor la lucrarea boierescului. Când Malinescu împartaşeşte Mitropolitului Veniamin parerile lui asupra acestor turburări, îi arata şi unde s'ar puteà aflà îndreptarea raului. Când aşi auzì, spune el, şi zisele ţaranilor, ca sa ştiu ce gândesc ei, atunci poate aşi face o deslegare întrebarei voastre şi aşi gasì vre-o mijlocire a face ajutor împrotiva grijei ravoluţiei (sic) sau zorbalei. Cerceteaza însa starea ţăranilor şi acea a boierilor; gusta din masa şi a unora şi a altora; ca ţaranii şi copiii lor manânca numai mamaliga saca şi uscata şi de au câte vre o vacă pentru un pic de unt sau de smântâna. Oare manânca ei şi pâne de grâu? In Izrail fie care îşi aveà moştenirea sa .

Leacul propus de Malinescu ar fi — afara de masura pe care o luase Mitropolitul şi pe care boierul pravoslavnic o încuviinţeaza, anume cetirea prin biserici a mo-

38. Melchisedek, *Cronica Huşilor şi a Episcopiei* p. 416 şi 352. Comp. Erbiceanu *Ist. Mitrop.* p. 236 şi un raport al lui Lazare c. baronul de Damas din 7 Aprilie 1827 (Raporturi consulare franceze în *Bibl. Academiei Române)*.

liftelor Sf. Vasile de a se da ţaranilor pentru munca lor, nu numai pamântul de hrana, ci şi oare care mulţamire de plată a ostenelei, care poate sa o alcatueasca în o a 10-a parte sau şi din mai mult din samanatura sau din secerea pânei . Cu alte cuvinte, Malinescu nu propuneà nimic mai puţin decât o zeciuială în folosul ţăranului din recolta boierului, în locul aceleia pe care până atunci boierul o trageà din recolta ţaranului, peste munca acestuia. Malinescu mai sfatueşte însă pe Mitropolit, ca boierii să chibzuiasca, nu numai pentru al lor folos ci şi pentru folosul a tot norodul şi *evehimeria* (bunul traiu) lui . Lucru neauzit până atunci, ca clasa boiereasca sa ceara şi să se gândeasca la binele ţaranului! Dar Malinescu nu se opreşte nici aici. In o altă scrisoare a lui din 1 Iulie 1804, el este de parere a se *împroprietări ţăranii.* Oricât de extraordinară ar pareà aceasta idee în mintea unui boier mare dela începutul veacului al XIX-lea, ea reiesa limpede şi lamurita din acea scrisoare; caci se întreaba Malinescu, daca se va puteà îndreptà lucrarea pamântului numai cu sila? Eu *amfivalò* (mă îndoesc) şi presupun că sunt şi alte pricini a caderei pamântului. Cea d'intâi este că *ţaranii moşiile lor nu au;* de aceea nici pentru ale altora nu au purtare de grija, şi al doilea, de şi nu pretutindenea, dar de obiceiu ei sunt săraci şi dobitoace nu au . Apoi cu câta durere nu adaoga Malinescu, ca eu ştiu ticalóşia ţaranilor noştrii; am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace, vânzându-şi cea mai de pe urma pereche de boi. Adevar arat, inima fierbând se farmà în mine, încât socoteam de ar fi fost cu putinţa sa cumpar eu toate vitele din iarmaroc şi sa le împart pe la toţi cei ce nu au, pana când nici un gospodar să nu ramâna sa nu aiba o pereche de boi şi o vacă . La sfârşit Malinescu sfătueşte că ‹ daca nu vor sa deà locuitorilor câte o bucata de loc de ajuns din moşiile lor, unde pururea fară strămutare să se hrăneasca, apoi măcar sa faca dupa rânduiala Nemţilor, sa le dee arenda cu vadeà pe cât

se vor tocmì. Mai îndeamna pe boieri ca sa cerceteze, cum stau ţăranii români din Bucovina şi sa vada nu vor puteà împrumutà cu cevà dela acei straini acuma locuitori de acolo ce odinioară au fost de o supunere cu Moldovenii?» [39].

Iată cum cugetà Malinescu ca se puteà îndepartà primejdia rascoalei ţaranilor ce părea tot o molipsire dela Revoluţia franceza, pe care oamenii timpului o înţelegeau tot ca o mişcare pornita de ţarani contra nobililor acelei ţări. Şi erà firesc lucru s'o priceapa astfel, de oare ce în ţarile lor ea nu puteà îmbracà alta forma decât aceea a razvratirei celor apasaţi contra apasătorilor. De aceea şi Dionisie Ecleziarhul spune într'un loc, ca n'au avut cum sa faca boierii franţuji a-i avea rumani (iobagi) mai mult, ci au facut deslegarei rumaniei Franţiei ca şi odinioara rumaniei Ţarei Româneşti [40] (sub Const. Mavrocordat).

Soarta Constituţiei din 1822.—Proiectul de constituţiei de care ne-am ocupat pana aici erà menit, în cugetul acelora ce'l întocmisera, a trece în realitatea lucrurilor. Ioan Sandu Sturza fusese ridicat la domnie prin sprijinul şi silinţele partidului care'i ceruse, drept condiţie a înalţarei sale, sancţionarea reformelor propuse de el. O scrisoare din Iaşi ne şi spune, ca Domnul, dupa întronarea lui, erà gata de a îndeplinì dorinţa novatorilor, când o deşteptare priincioasa, dar şi ameninţatoare, încremenì perzatoarele lui nazuinţi [41]. Deşteptarea venì Domnului din partea Ruşilor, nu ştim de la care agent al lor anume, Minţiaki sau Pini cari ambii se purtau pe atunci în preajma Ţarilor Române, relaţiile Ruşilor cu Turcii fiind întrerupte din cauza cruzimilor savârşite de Turci în contra membrilor clerului ortodox din Constantinopole şi a urmarei înnainte a ocupărei armate a

39. V. A. Ureche l. c. Vezi şi mai sus, p. 40 nota 20.
40. Papiu Ilarian, *Tezaur de Monumente*, II, p. 211.
41. Scrisoare din Iaşi din 1 Febr. 1824, Hurm., *Doc.*, Supl. I, 4, p. 29; cf. p. 7

Ţarilor Române. Intr'adevăr, gasim pe Minţiaki scriind domnitorului Sturza, în Februarie 1827, şi mai târziu cevà pe Domando, în Novembre acelaşi an, că orice propunere de înnoire sau schimbare în vechile aşezaminte ale ţărei a fost totdeauna reprobata de Impărat, şi că actele savârşite de ocârmuirea moldoveneasca sunt protivnice tratatelor existente [42]. Sturza amânase aprobarea Constituţiei, fiindcă ştieà că ea suparà mai ales pe boierii emigraţi şi doreà sa-i vadă reintraţi în ţara, unde nadajdueà să-i împace cu noua stare a lucrurilor. De aceea nu face el nici o numire nouă în marile dregatorii, lasând pe cele ce le gasise la urcarea lui pe tron [43]. In 1823 el trimite deci o poftire de a reintrà la vetrele lor, atât boierilor ce se desţărasera în Bucovina cât şi Mitropolitului Veniamin şi celor ce se retrasesera în Basarabia [44]. Boierii însă cât şi Mitropolitul nu dau ascultare poftirei Domnului. Dimpotriva ei se înţeleg cu partizanii lor ramaşi în Moldova şi trimit o tânguire Sultanului, în care ei protesteaza în contra darilor impuse, contra jafurilor de tot felul şi mai cu seamă contra înnoirilor constituţionale [45]. Boierii din Basarabia mergeau aşà de departe în spiritul lor de nesupunere. ca nici nu voiau să dee Principelui titlul de *Măria Ta* [46]. Delegaţia însarcinata a înfaţişà Sultanului tânguirea boierilor este însa arestată de Paşa de Silistria, în urma unei

---

42. *Ibidem*, p. 17 şi 21.
43. Kreuchely c. Miltitz, 30 Novembre 1823. Hurm., *Doc.*, X (colecţiunea Iorga), p. 195.
44. Boierii emigraţi c. Minţiaky, Februarie 1823. *Ibidem*, supl., I, 4, p. 18; Ioan Sandu Sturza c. Mitropolitul Veniamin la Colincăuţi în Basarabia, 8 Novembre 1822, în Erbiceanu, *Ist. Mitr.*, p. 53.
45. Răspunsul boierilor emigraţi la scrisoarea Domnitorului, din 16 Februarie 1824, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 31. Kreuchely către Miltitz, 30 Novembre 1822, *Ibidem*, X, (col. Iorga) p. 196. Adaogă şi jalba marilor boieri către Poarta din Febr. 1824 (Iorga *Act*' şi *Docum*, II, p. 687) prin care boierii C. Balş, T. Balş, D. Sturza, V. Roset, N. Dimaki, V. Miclescu, St. Roset, Gr. Balş, G. Beldiman, G. Răşcanu, Gh. Cuza, Lupu Balş, D. Beldiman, N. Cantacuzen, A. Donici, Andrei Başotă, D. Iamandi, A. Roset, Em. Bogdan, Teod. Sturza, Arghir Cuza şi Gr. Cuza protestează contra „l'action inouïe d'avoir donné le cafian (charge) à plus de 400 individus".
46. Kreuchely c. Miltitz citat nota 43.

întimpinari a Domnitorului şi a boierilor ce'l sprijineau. Ioniţa Sturza dobândeşte chiar un firman de la Poarta, care'l pune în poziţie de a puteà vorbì boierilor cuvinte pe cari aceştia de mult nu le mai auziseră răsunând din gura obladuitorilor. Pronia ridicându-ma la această înalta treapta, de unde eram mai mic între d-voastre, a vă stăpânì, eu n'am întrebuinţat nici marimea nici asprimea Grecilor, socotind a va dobândì dragostea prin blândeţa. Dar m'am amagit, ca bunătatea mea v'a facut a vă uità datoriile ce vă supun scaunului acestuia, pe care şed astazi. Aduceţi-va aminte ca noi l'am pierdut prin intrigele noastre şi prin goana unul asupra altuia, de l'au stapânit străinii atâţia ani, şi Dumnezeu s'a milostivit a ni'l daruì iaraşi, precum l'am avut. Ce voiţi acum să mai faceţi? Sa'l pierdeţi, ca sa ajungem mai rău poate de cum am fost, în mânile cine ştie a căror straini din lume? Fanarioţii, acei ce vă placeau unora din d voastre, nu mai sunt, nici pot sa fie. Drept aceea vom luà masuri domneşti, întrebuinţând topuzul şi sabia, semnele împarateşti cari ni le-au dat Sultanul, spre înfrânarea celor neînţelepţi, şi veţi cunoaşte de astazi înainte ca are cine a va stapânì . Ioniţa Sturza uneşte fapta cu cuvântul şi închide pe mai mulţi din boierii protivnici ce se aflau în Moldova, iar pe unii din ei îi surguneşte pe la manăstiri [47]. Mihail Sturza care sé pusese, în protestarile contra Domnitorului, totdeauna în fruntea tuturor, pentru a'şi apără persoana şi averea, cere a fi primit între supuşii Impăraţiei ruseşti [48]. Se vede însa ca părtaşia Domnului pentru boierii cei mai mici îi su-

47. Draghici, *Istoria Moldovei*, II, p. 167. Scrisoare din Iaşi din 3 Februarie 1824; Mihail Sturza către Severini, Martie 1824, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 29, 36. Comp. Hugot c. Chateaubriand 15 Nov. 1823, „Le prince de Moldavie déclare hautement dans un divan, qu'il lui importait bieu peu si les boyards émigrés voulaient ou non rentrer dans le pays ; qu'il n'avait besoin ni de leur présence, ni de leurs conseils, et qu'il ne cesserait de s'entourer de ceux qui, dans les circonstances critiques, s'étaient montré les soutiens de son trône et l'appui de son gouvernement". Rap. cons. fr. *Bibl. Acad.*

48. Mai multe acte între care mulţumirea lui M. Sturza către Nesselrode, Februarie 1824. *Doc.*, Supl., I, 4, p. 33 ; cf. p. 58.

meţise. Intr'o zi unul din ei, pierzând o pricina la Divan, se iea la ceartă cu Vornicul de Aprozi, cumnatul Domnitorului, şi, după cât se vede îl împroaşca aşà de rău cu vorba, că Vornicul de Aprozi îi trage o palma. Boierul dă o brânca Vornicului care cade pe spate. Jaluindu-se Domnitorului, acesta pune sa bata la talpi pe boierul îndrazneţ, ceea ce aduce o tânguire a boierilor mici la Aïp-Aga, comandantul Ienicerilor din Iaşi, care nu parasise înca Moldova dupa revoluţia greceasca, şi, neprimind de la dânsul un raspuns mulţumitor, se duc la Curte, întovaraşiţi de slugile lor înarmate cu topoare, ciomege şi ţapoaie. Aïp-Aga e nevoit să apere pe Domnitor cu armata lui [49]. Aceasta purtare a luí Ioniţă Sturza, ce s'ar pareà neconsecuenta cu politica luí care se întemeià pe clasa boierilor mai mici, îşi are cu toate aceste explicarea ei. Pe lângа că Vornicul de Aprozi erà cumnatul Domnului şi ca deci s'ar puteà înţelege asprimea lui contra sumeţiei boierului mic din înrudirea Domnului cu cei mare, mai erà încă împrejurarea ca Domnitorul aveà cel mai vazut interes de a se pune bine cu marea boierime care'i îngreuià mult poziţia, prin împrotivirea ei şi prin staruinţa de a rămâneà desţarata, şi de sigur ca fapta unui boier mic, de a raspunde cu o brânca, chiar unei palme date de unul din protipendada, constituià o sumeţie fară seamăn, pe care boierii cei mari nu ar fi lipsit a o invocà, pentru a îndreptăţì învinuirile de destrabălare a ocârmuirei, pe cari ei le aduceau împotriva lui Ioniţa Sturza. Domnul crezù ca energia, pe care voià s'o întrebuinţeze faţă de protivnicii sai, nu trebuià sa slabească nici faţa cu partizanii lui, şi de aceea aplica el acea pedeapsa umilitoare membrului clasei pe care se rezemà însaşi domnia lui.

Ioniţă Sturza, pe cât şi partidul novatorilor pe care el se sprijineà, erà însa sub o veşnică ameninţare, acea

49. Kreuchely c. Miltitz, 29 Martie 1823. *Ibidem*, X (col. Iorga), p. 214.

a împacarei Turcilor cu Ruşii, a reîncaperei Moldovei sub puterea acestora şi deci a reînturnarei pribegilor, duşmanii sai şi acei ai ciocoilor. Greutatea cea mai mare ce se opuneà la reîntocmirea relaţiilor dintre Ruşi şi Turci erà staruinţa acestora de a . ţineà Moldova ocupata milităreşte, cu toate că revoluţia se stinsese.

Faţă cu asemenea situaţie încurcata, nu ne vom mirà dacă vom vedeà pe Ioniţa Sturza şi pe partizanii sai dorind a întârzia, pe cât se puteà, deşertarea Moldovei de îngrozitoarele oştiri turceşti care o pradau şi o pustieau mereu. Mai multe rapoarte consulare franceze nu lasă nici o îndoiala asupra acestui fapt care de altfel ar păreà neînţeles din punctul de vedere al intereselor ţarei. Aşa consulul Tancoigne spune într'un rând că în toarcerea capilor marilor familii ar face pe boierii cei mici sa reîntre în vechea lor sferă, şi boierii întorşi din Basarabia ar reluà în curând conducerea trebilor , şi în alt raport acelaş consul spune că mai mulţi boieri sunt cunoscuţi ca foarte protivnici deşartarei Moldovei de Turci ; şi iaraşi aiurea el apasă asupra încetinelei lucrărilor comisiei întrunita pentru cercetarea strainilor, una din condiţiile deşartarei, cu toată buna voinţă a consulilor pentru a-i venì în ajutor. Principele însuşi se temeà de câţi-va din boierii sai care aşteptau numai ieşirea Turcilor, pentru a pune în lucrare, proiectul lor de răsturnare. De aceea şi el se preface numai a da ordin pentru grăbirea lucrarilor, pe când în ascuns le întârzia el singur [50].

Turcii însa care şi ei voiau sa traganeze cât se puteà mai mult parasirea Moldovei, pun ca condiţie ocârmuirei acestei ţari, sa dee o chezaşie ca neorânduelile nu se vor mai întâmplà.

Actul întocmit cu acest prilej, de şi ni s'a păstrat fara iscăliturile acelora ce'l alcatuiseră, lasa sa se întrevada

---

50. Tancoiigne c. Damas, 6 şi 17 Sept., 4 şi 25 Oct. 1824. Rapoarte consulare franceze. ***Bibl. Acad.***

din conținutul lui, că erà lucrarea tot a boierilor noi. In toată a lui cuprindere se vede o suflare învietoare a starei vechi; căci boierii se folosesc cu ghibacie de cererea de chezașie a Porței, pentru a propune o prefacere desăvârșita a organizărei Moldovei.

Ei doresc ca țara lor sa devie iarași stat stapânitor, cum am fost dupa privileghiile cele vechi ale țarei, adeca atârnat cu adevarat și birnic, dar de sine statator, cu pravila și cu puterea sa . Adaug autorii la aceasta idee pe care o aștern pe hârtie: Așa cevà este mult pentru un patriot adevarat și pentru persoanele ce știu a judecà în politica . Boierii cer apoi pentru mai marea întarire a organismului politic, ca domnul sa fie pe viață și domnia pe moștenire la fiul cel mai mare sau la o mai apropiată ruda de partea barbatească». Ei mai adaug înca despărțirea puterei judecătorești de cea legiuitoare, cerând ca judecatorii sa nu mai iee parte la lucrările Divanului; apoi despartirea listei civile a Domnului d cheltuelile țarei; dreptul țărei de a judecà pe straini, deci desființarea jurisdicției consulare și publicarea pravilelor în limba pamântului; organizarea unei armate naționale a careia cheltuiala, fiind obștească, trebueà tot astfel platita, adecă cu contribuirea și a boierilor, de a se întreținea, cu care prilej actul conține dureroasa afirmare, că curajul Moldovenilor fiind nedeprins, el trebue împlinit cu numărul»; în sfârșit cererea identica cu acea facuta prin constituția din 1822 și care cerere adusese la desnădajduire pe boierii retrograzi, anume ca în Divan sau în Sfatul Obștesc, socotințele să fie luate după glasurile cele mai multe[51].

51. „Socotință asupra cererei de chezășie cerșută de prea înaltul dewlet, făcută în 6 Iunie 1824 Iași". Hurm., *Doc.*, X, p. 591—596. Aceleași idei răsar din „Legăturile boierilor Moldovei pentru alcătuirea Regulamentului" (prevăzut de conv. de Akerman), *Ibidem*, p. 605—607. Și în ele se prevede condiția de căpetenie a reorganizărei legilor fundamentale ale Moldovei, anume că socotințele divanului să fie date după chibzuința celor mai mulți.—Această singură împrejurare, chiar fără a luà în băgare de seamă toate celelalte idei înaintate din actul din 1824, precum bună oară supunerea și a boierilor la darea pentru armată. ne face a privi acest act ca pornit din tabăra novatorilor, iar nu ca din partea reprezentanților tineri ai oligarhiei vechi, cum susține D. Iorga, *Ibidem*, p. 596 nota 1 și 607 nota 6.

Pe când însă boerii cei noi cautau să scoata Mòldova din haugaşul vremilor trecute şi se siliau să alcatuească un stat care să înceapă a «figurarisì printre altele, fiind aceasta de o simţitoare slava pentru naţia noástră şi temelie de slavă urmaşilor», boierii cei vechi alcatueau întocmiri de apărare reciprocă contra Domnului legându-se întru afurisenia cea mai anatematisita, ca la orice fel de întâmplari prigonitoare ce s'ar puteà pornì asupra ori caruia din noi, sa stăm cu toţii întru apărarea şi mântuirea aceluia ce ar cădeà sub prigonire despre ori ce parte [52].

Boierii cei vechi nu se dau ramasi. Ei staruesc mai departe a rămâneà în afara de hotarele Moldovei şi trimit mereu tânguiri la Petersburg în contra Domnitorului. In 1825, gasim în capitala Rusiei pe Neculai Roznovanu Vistiernicul, fiul lui Iordache, care se vede ca trecuse la boierimea mare, de când tatal lui nu fusese ales Domn, purtatorul unei tânguiri a boierilor pribegi către Imparatul Alexandru. Şi în aceste repetate cereri, deşì boierii se plâng de felurite alte rele de cari ar suferì ţara lor, între altele de prelungirea neîndreptaţită a ocupaţiei militare otomane, ei nu uită a amintì Puterei proteguitoare că «se tem de uneltirile rau-voitoare facute de mai mulţi indivizi, îmbrăcaţi fără de lege cu puterea în timpul anarchiei, şi le pare rau de numeroşii sateliţi cari îi desparţesc de Domnitor . Ei cer în anul 1825 desfiinţarea boieriilor conferite de 5 ani la o mulţime de indivizi, cu totul nedestoinici şi nevrednici cari, prin scutelnicii ce i-au căpatat ca urmare a înalţarei lor în boierii şi ranguri, au îngreuiat sarcinele contribuabililor. Ei reamintesc necontenit spectrul ce ameninţa pe marea boierime, că aceşti indivizi vor covârşì, prin majoritatea glasurilor lor, în adunarile Divanului [53].

52. *Ibidem*, p. 544. Actul de legătură subsemnat de 5 boieri mari: Const. Cantacuzen Vel Log., Costache Roset Vornic. Petrache Sturza Vistier, Buhuş Hatman şi Alex. Sturza Spatar, *Ibidem*, p. 395. Vezi un alt act identic făra dată, p. 610.

53. Moldovenii emigraţi către Impăratul Rusiei, 1825; aceiaşi către Nesselrode, 1825 *Ibidem*, supl., I, 4, p. 75—76, 86—87.

Rusia sprijinià toate aceste cereri, vazând ca boierii ce i le adresau se arătau așà de devotați intereselor ei, și neputând simpatizà cu Domnitorul care se bucurà de favoarea Turcilor.

In curând însa boierii pribegi trebuiau sa repoarte izbânda asupra Domnului. In anul urmator 1826, relațiile între Ruși și Turci se restabilesc prin Convenția dela *Akerman*, prin care Rușii obțin dela Poartă ca domnii pamânteni sa fie de atunci·înainte, nu mai mult numiți de dânsa, ci aleși de Divanul țărilor (art. 2) și anume tot pe timpul de 7 ani, conform cu hatișeriful din 1802 (art. 11). Boierii moldoveni care în urma celor mai proaspete turburari fusesera nevoiți sa'și parăseasca patrià se vor puteà întoarce slobozi fara a fi neliniștiți de nimeni, intrând în plina și întreaga bucurare a drepturilor prerogativelor, bunurilor și proprietaților lor, ca și în trecut (art. 14). Gospodarii vor fi ținuți fara cea mai mica întârziere a se îndeletnici, împreuna cu Divanurile lor despre masurile trebuitoare spre a îmbunătățì soarta Principatelor.

In puterea acestei Convenții [54], consulii imperialĭ revin în posturile lor și boierii pribegi declara, îndata dupà aceea, ca restabilirea relațiunilor diplomatice între Rusia și Sublima Poarta, formal proclamata, ne va face o lege de a reintrà în caminele noastre [55]. Boierii pribegi revenira în țara, caci nu se mai temeau de o razbunare a Domnului. Prin întoarcerea lor înapoi în Moldova, poziția luĭ Ionița Sturza se gaseà slabită; caci dacă el putuse înfruntà opoziția familiilor ramase în țara, erà mai greu a luptà cu toți. Apoi relațiunile între Poarta și Rusia fiind restabilite, înnabușirea vre-unei mișcări cu concursul numaĭ al Turcilor devenià cu neputința;

54. Convenția de Akerman publicată în multe rânduri, între altele și în *Acte și Documente privitoare la Renașterea României* de D. A. Sturza, D. C. Sturza și Ghenadie Petrescu I, 2 p, 310—318.

55. Refugiții moldoveni la reîntoarcerea lor 'în țară către Impăratul Rusiei, 1825, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 90.

trebueà și acel al Rușilor, mai mult de cât sigur cu neputința de dobândit, de un domn ce nu se bucurà de loc de simpatiile rusești, ca unul ce fusese rânduit numai de Poartă la domnia Moldovei [56].

Această împacare a Rușilor cu Turcii însemnà triumful partidului boierilor rusofili, a protipendadei, a dușmanilor înverșunați ai domnitorului Ionița Sandu Sturza și ai tuturor înnoirilor patronate de el. De *Constituție*, de cele 77 de ponturi, nici mai puteà fi vorba; din contra se manifesta îndata o puternica reacție pe care Sturza fu nevoit a o recunoaște, prin vestita lui *Anaforà pentru pronomiile Moldovei* din anul 1827, subsemnata de 22 de boieri din clasà I, prin care Domnul încuviințà boierilor niște privilegii afară din cale, precum nu le avusese nici odata în Țarile Române clasa boiereasca. Prin acea anaforà se recunoșteà nobilimei scutirea absoluta de orice îndatorire catre stat și anume: 1) acea de a nu'și da fiii la armata; 2) de a nu plătì dari, atât persoanele cât și pentru casele, moșiile, dobitoacele, oile și livezile lor; 3) aceeași scutire pentru iazurile, morile, velnițele, berariile și fabricile de tot felul; 4) de asemenea sa fie scutite de dari dijmele trase de boieri din recolta locuitorilor, apoi din orânzile și bauturile, pe cari singuri boierii erau în drept să le vândá pe moșiile lor. Ei mai obțin scutiri de dari și pentru crâșmele din orașe; iar casele lor trebueau sa fie aparate de îndatorirea de gazduire. Cu alte cuvinte, nu obțineau nimic mai puțin, prin hrisovul lui Sturza, decât scutirea absolută de orice împartașire a lor la sarcinele statului. Lucru mai straniu, boierii nu priveau atari drepturi ca cevà nou, ci susțineau, cu o siguranță uimitoare, ca așà ar fi fost în toate timpurile în Țările Române, și ca nici odata clasa boierească nu ar fi fi fost supărată cu nici un fel de dări sub orice cuvânt, nume sau în-

56. Xenopol, *Istoria Românilor*, VI, p. 54.

chipuire , neadevar flagrant, dovedit prin întreaga istorie a Provinciilor Dunărene [57].

Astfel se sfârşise primul act al luptei ideilor noue cu starea veche şi înţelenita a Moldovei. Aceste idei fuseseră învinse şi rapuse. Nedreptatea şi neegalitatea se pareau ca'şi înfig şi mai adânc radacinile în această parte a poporului român. Reformele vor fi luate pe mânile Ruşilor cari şi ei vor cautà sa înlature înnoirile primejdioase ale Revoluţiei franceze şi vor împlântà, prin Convenţia de Akerman, apoi prin Tratatul din Adrianopole şi prin Regulamentul Organic, în mijlocul veacului al XIX-lea, un sistem de ocârmuire în Ţarile Române, aşà de îndepartat de ideile noue, precum nu se mai întâlneà nicaeri în Europa, şi nici chiar în propriul lor stat.

Ideile însa semănate în mintea Moldovenilor la începutul veacului, trebueau să se înfiltreze din ce în ce mai adânc în toate păturile poporului şi sa se întinda cu cultura, oricât de slabă erà a ei raspândire. La urma urmelor, ajutate de împrejurări favorabile, tot a lor trebueà sa fie izbânda, căci ideile menite sa traiască îşi fac drum prin toate piedicele, ca lava vulcanilor prin straturile pamântului.

Ca ideile nu muriseră, cu toată răpunerea lor din anul 1826, aceasta se vede chiar îndată după Convenţia dela Akerman. Lazare, consul francez din Iaşi ne spune într'un interesant raport, ca boierii nemulţamiţi cu precumpenirea Rusiei, privesc fiecare articol din Convenţia dela Akerman mai mult ca o pricina de neînţelegeri decât de unire. Ei ar dorì o neatârnare garantata de toate puterile, neatârnare care le-ar învoì a împacà propriile lor interese cu acele ale ţărei. Ei ar schimbà cu bucurie o proteguire vecină şi ameninţatoare cu o alta care ar fi tot aşà de lucratoare, însa îndepartată. Ei cerau binefacerea, fara prezenţa acelui care sa o amintească necontenit. Improtivirea a câştigat pană acuma minţile câtorva per-

57. Hrisovul şi anaforaua din 1827 în *Uricarul* II, p. 129 cf. Xenopol, *l. c.*

soane şi s'ar puteà găsì între ele începuturile unei opoziţii care ar puteà deveni de oarecare însemnatate» [58].

Bine înţeles că întoarcerea protipendadei în ţara nu stânjeneşte decât mersul ideilor liberale şi egalitare, nu însa şi ale celor naţionale, întru cât şi partidul foştilor emigraţi doreà ridicarea şi întărirea minţei româneşti; caci ei nu'şi dadeau seama, ca între aceste doua curente, acel naţional şi acel liberal-egalitar, erà o legatura ascunsă şi de tot strânsă care făceà de unul nu se puteà desfaşurà în deplina lui putere fară tovăraşia celuilalt. Boierii de casta credeau ca pot deslanţuì iubirea de ţara, cultivarea limbei, ca pot chiar hranì cu idei păturile de jos ale societaţei, fara ca cu toate aceste sa le dea vre o împartaşire la viaţa statului, şi fară ca aceste elemente să ceară drepturi egale pentru ei şi sarcini egale pentru toţi. Mult timp va trebuì nu e vorba să mai treaca, pană ce stânca privilegiilor protipendadei va fi prabuşita în valurile democraţiei.

Dupa întoarcerea reprezentanţilor boierimei mari în Moldova, oamenii ei cei mai de samă, Mitropolitul Veniamin Costache şi aprigul aparator al principiilor conservatoare, Mihail Sturza, ieau o parte cu totul hotărâtoare la înfiinţarea şcoalei Vasiliane, reînnoirea vechiului aşezamânt de învăţatura al domnitorului din 1634. Epitropia şcoalelor, în care pe lânga acele doua feţe cu pareri hotarât conservatoare, mai erau şi alte doua mai şterse (Gh. Asaki ce erà mai mult un învăţat şi un scriitor decât un om politic şi Constantin Mavrocordat), cere prin o anaforà din 1828 catre domn, ca spre a nu lasâ sa creasca spini şi palamida pre câmpul cel manos ce poate naşte îmbelşugate roade, am socotit ca în manastirea Trei-Erarchi, anume în casa şi pe aşezământul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voevod, unde de când ne aducem aminte au urmat o şcoala

58. Lazare c. Afacerile străine, 7 Aprilie 1828. Rapoarte cons. franceze. Manuscript *Bibl. Acad.* Vezi şi Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, p. 150.

obşteasca, sa se statorniceasca în acea casă o şcoala normala şi un gimnaziu catre care mai în urma sa se adaogă un curs de filosofie şi de pravili [59].

Chiar în acest an însa Ruşii trec Prutul şi războiul izbucneşte din nou între Imparaţia Rusească şi aceea a Turcului, războiu care are, atât prin pacea cu care fu încheiat, acea din Adrianopole 1829, cât şi prin cea pe 6 ani prelungită ocupaţie rusească, înriurirea cea mai însemnata asupra alcătuirei vieţei partidelor politice în Ţarile Române.

---

59. Anaforaua din 1828, vezi în *Uricarul*, III, p. 34. Comp. Xenopol, *Ist. Românilor*, VI, p. 256.

CAPITOLUL VI

PARTIDUL LIBERAL ŞI CEL CONSERVATOR ÎN MUNTENIA (1822—1828).

Intâiul izvor al ideilor liberale în Muntenia.— Două sunt seriile de fapte ce trebuesc urmarite în prima înjghebare a partidelor politice în Ţările Române. Una din ele priveşte la urzirea şi închegarea partidului naţional, a acelui partid care, alcătuit din toate curentele ce-i daduseră naştere, doreà în întâiul lor mântuirea acestei ţari de stăpânirea grecească, cu corolarele ei neapărate, reluarea pe mânile Românilor a manastirilor închinate, înfiinţarea învaţământului naţional şi mai târziu, cum vom vedeà, şi acea a unui teatru românesc. In acest partid intrau toţi boierii români fära deosebire. De altă parere puteau fi numai ramaşiţile neromânizate ale familiilor greceşti şi câţiva Români legaţi de Greci prin interese baneşti, sau împinşi catre straini, prin invidia contra semenilor de aceiaşi treaptă [1]).

A doua serie de întâmplari care trebue scoasă la lumina, pentru a limpezì desfăşurarea jocului partidelor politice, este acea care se rapoartă la ivirea şi întărirea partidului liberal — adecă acel al ciocoilor din Moldova — care urmareau pe lângă ţintele partidului naţional, din care şi ei faceau parte, şi realizarea într'o sfera mai

1. Kreuchely c. Miltitz, 27 Maiu 1822, Hurm., *Doc.*, X, p. 172: „La nomination de Ghyka fut un coup de foudre pour les Grecs, et même il y a des Valaques qui auraient préféré de voir un prince étranger (adecă Grec)".

întinsa, a ideilor egalitare, precum: înlaturarea privilegiilor politice, impunerea contribuției asupra tuturor locuitorilor, emanciparea Țiganilor și mai ales râdicarea și îmbunatațirea soartei muncitorului de pământ. Acest partid cuprindeà numai o parte, mult mai restrânsa din aristocrație, oamenii acei cu inimă largă și vederi altruiste. El se întareà însa prin adaosul elementelor din popor, înnalțate pe calea învațaturei cătré treptele mai înnalte ale societații.

Dacă partidul liberal din Moldova întră chiar dela început, cu mare energie și cu oarecare înscenare, pe calea reformelor egalitare în politica, bine înțeles în cercul ideilor timpului — acel din Muntenia ramâne mult mai înîndarat ca formație politică.

Dar ideile liberale muntene, cari se mișcau mai ales pe tarâmul social și se coborau în poporul de jos, nu adunaseră în jurul lor un mănuchiu de oameni identic gânditori, cari sa închege sâmburele unui partid politic, ci ele ramasera reslățite în minți individuale, menite numai mult mai târziu a da naștere unei întrupari politice.

Lipsa de înjghebare a unui partid liberal politic propriu zis, în Muntenia, trebue sa ne mire cu atât mai mult, cu cât atingerea ei cu Apusul civilizat, de unde izvoriseră în mintea româneasca ideile liberale și egalitare, fu mai intensa și mai timpurie decât atingerea Moldovei. Dacă chiar raspândirea propagatorilor acestor idei în țara dela sudul Milcovului nu fu mai bogata decât în acea dela nordul lui, nu se poate tagădui că exodul Românilor spre a cercetà acele idei, chiar la obârșia lor, nu a început mai de timpuriu și mai sistematic în Muntenia decât în Moldova; și cu toate ca tot Moldovan este primul Român pe care-l gasim în Paris studiind dreptul, și anume pe tânărul Bogdan în 1803 [2], totuși cei întâi bursieri

2. Rally către Talleyrand, 12 Martie 1803. *Ibidem*, suplement I, p. 255. *Biografia lui Asaki*. Iași 1863, spune că acest Bogdan erà boierul ce refuzase a scoate ișlicul înaintea Domnitorului, și căruia domnul îi trimisese răspuns că i'l va scoate împreună cu capul.

trimişi de un organ al statului, sunt acei din Muntenia, şi sa se noteze că cei patru bursieri trimişi de Mitropolitul Dionisie şi de Banul Constantin Bălăceanu, la Piza şi apoi la Paris, şi anume: Eufrosin Poteca, Ion Pandele, Constantin Moroi şi Simion Marcovici sunt oameni din popor, tocmai de acei ce puteau, mai ales fiind data clasa desmoştenită ce o reprezentau, să contribue la întarirea ideilor egalitare în ţara ce'i trimitea. Pandele murind este înlocuit cu Petru Poenaru, iarăşi un om din popor. Ei pleaca din ţară prin Februarie 1820, pentru a se întoarce în 1825 [3].

Paralel cu aceşti cercetatori ai Apusului recrutaţi din straturile de jos ale poporului, întâlnim din cele de sus prin aceste timpuri adică pornind mai înainte de revoluţia grecească, cum am văzut, numai trei din tagma boierească şi anume: Petru Manega, Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbeiu.

Vom vedeà ce fel de idei erau sa aduca cu ei în ţară aceşti d'intâi emisari ai gândului romànesc catre Apusul civilizat; dar ceea ce trebue sa ne mire mai mult este de a gasì idei absolut noue pentru mintea românească în capul unui boier mare ce nici nu erà macar un tânar înflacarat, ci un om în vârsta şi aşezat. Acesta e vestitul boier din acel timp, patriot şi prieten al ţaranului, Constantin Radovici din Goleşti.

Ideile acestui om vrednic şi priceput au fost expuse de el, nu întâmplător, ca acele pornite din acelaş gând şi simţire ale lui Malinescu din Moldova, ci în chip cugetat şi rumegat, pe larg şi frumos, în o limba neaoşa românească, în o scriere întreagă care caută sa le întrupeze.

3. Asupra acestor bursieri, vezi „Scrisorile lui Poteca", publicate de I. Bianu în *Revista nouă*, I. 1888. pag. 421 şi urm. P. Poenaru „Viaţa lui Lazăr" în *Analele Acad. Române*, IV, 1872, p. 116. Gheorghe Lazăr, *Povăţuitorul tinerimei.* Buda 1826. Heliade, *Equilibrul între antiteze*, p. 77. Paris Momuleanu, *Caracterele*, 1825, p. 80. Const. Radovici din Goleşti, *Insemnări a călătoriei mele din anii 1824, 1825 şi 1826.* Buda 1826. Către cititori. Mai consultă G. Dem. Teodorescu, *Eufrosin Poteca*, Bucureşti 1883.

Cartea lui Golescu, *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, Buda 1826[4], este de o nespusa însemnătate pentru cunoașterea timpului în care autorul a scris-o, căci ea este o necontenită asemăluire a celor ce scriitorul vedeà în țarile civilizate, cu starea de întunerec și barbarie în care zaceau Țarile Române.

Constantin Radovici din Golești. — Golescu este împins la critica așezamintelor țarei lui prin o îmboldire launtrica neoprita; caci spune el în chip însemnator: Cum puteam, ochi având, sa nu vad; vazând, sa nu ieau aminte; luând aminte, sa nu aseaman; asemănând, sa nu judec binele și să nu pohtesc a'l face aratat compatrioților mei? (Catre cititor). Ideea lui fundamentală este, ca noi am rămas în urma tuturor neamurilor» (p. 61). Din acest punct de vedere critică Golescu portul damelor române, care ar fi stapânite de un groaznic lux, pe când în strainatate gatelile ar fi așa de simple. Golescu însă apasă mult mai cu seamă asupra starei ticaloase a norodului din țara lui, asemanată cu acea a norodului din țarile luminate prin care a trecut. Uneori el face asemaluirea prin aratarea numai cât a ceea ce-i lovește privirea în locurile văzute de el.

Așà bună oara gasește el ceva cu totul neobișnuit în starea oamenilor, chiar de la granița Țarei Românești, Sașii din Brașov care ar locuì «în case de zid prin sate; cu câte trei și patru odai cu geamuri pe la ferestre; cu paturi, lavițe, mese, lăzi, scaune, toate vapsite; oglinzi, chipuri, ceasornice, rânduri de așternuturi destule, și de masa cu prisos, și ori câte vase spre gătirea bucatelor și întrebuințarea mesei, și în veci îmbracați curat; iar Sas cu picior gol nu se va învrednici nimene sa vază» (p. 12).

La țaranii din Austria face aceleași bagari de seama: «Oamenii sunt vrednici și toți în toate lucrurile lor te-

4. Poartă și însemnarea germana. *Reise-Beschreibung von Konst. Golești* și este tipărită la Buda, în crăiasca Tipografie a Universităței Ungare.

meinici și regulați; aratura le e foarte dreapta și semanatura linee (linie) pe urma plugului. Plugul tot de fier; până și roatele lui nu au nici bucățică de lemn, și sa'i vada cinevași cât sunt de bine și curat îmbrăcați la vremea muncei»; și iarași revine Golescu asupra faptului care'l lovise mai mult, de sigur prin asemanarea lăuntrica a minței cu starea oamenilor din țara, ca picior gol peste putința este de a se vedeà, măcar aibă și 10 copii; toți cu cizme în picioare trebue sa fie» (p. 43).

Dar Golescu nu se oprește numai la aceste comparații între starea norodului celui de jos din alte țări și acel dela noi. Sub îmboldirea durerei de asemenele sau, el face un tablou îngrozitor al starei țăranilor români, din care să reiasă ticaloșia lui. Văzând el bogăția și buna stare a sătenilor din țarile Europei, el vrà să'și dee seama de pricinele pentru care birnicii Țărei Românești care locuesc cu toate acestea într'un pamânt atât de bogat și de frumos, sunt într'o saracie și o ticaloșie atât de mare.

El găsește aceste pricini întâi în împrejurarea, ca ei sunt îndatorați sa dee mai mulți bani decât pot, sub amenințarea celor mai strașnici chinuri, punând pe cei ce nu puteau răspunde darile, cu ochii în soare, sau cu o bârnà peste pântece, sau spânzurați cu capul în jos; altora dându-le fum. Atare chinuri i-au adus în starea aceea de nu se vede nimic în satele lor: nici biserici, nici case, nici boi, nici vaci, nici oi, nici paseri, nici patul cu sămanaturi, nici măcar o caldare în care sa se faca mamaliga nu are fiecare, ci sunt 5—6 tovarăși pe una. Au numai niște bordeie cu o gaura pe după cuptor prin care sa poată scapà fugind, cum or simțì ca au venit cineva la ușă, caci știe că nu pot fi alții, fară numai de cei trimiși spre împlinirea de bani, și el ne având sa dee, ori sa'l bată, ori o sa'l lege și o sa'l ducă sa'l vânză pentru un an sau doi și mai mulți la vre-un boier sau la un arendaș. A doua cauza a relei stari à poporației muncitoare o gasește Golescu în faptul ca

nici un boier nu'şi vede vre odata ţăranii, ci îi vad numai acei ce merg să'i împlineasca . A treia pricină a mişeliei norodului sta în cumplita ocârmuire, în care toţi capii deosebitelor ramuri vând dregătorile mai mici: spatarul polcovniciile, căpeteniile şi alte asemene iraturi (slujbe vândute), vistiernicul sămeşiile, ispravniciile, pâna şi zapcilâcurile. Aceştia toţi caută sa stoarca, prin despoiere dela popor, sumele cu care ei îşi cumparasera posturile lor. Apoi toate aceste dregătorii, dela cea mai mare pâna la cea mai mică, se schimba pe tot anul, aducând tot sugatori noi şi flamânzi în locul acelor ce nici nu apucaseră bine a se sătură. Iraturile boierilor, adaoge Golescu, tăiau aproape o sumă tot aşà de mare ca şi birul ţărei .

Nu mai puţin apasătoare erà vânzarea huzmeturilor (adica a dărilor indirecte), precum: dijmele, oieritul, vinariciul, ocnele, tutunăritul, trecătoarea vitelor şi zahareaua , care vânzare aduceà totdeauna o încărcare dublă sau triplă a darei de încasat, din partea antreprenorilor.

Iata colorile cele triste în care se arată minţei Golescului celei luminate de razele civilizaţiei apusene, starea de plâns a clasei muncitoare din ţara lui. De aceea şi încheie el acest tablou îngrozitor cu înţeleapta povaţa, ca în locul lipsei acestor câştiguri, pue-se gonirea lenevirei, strădania prin acareturile fiecaruia, departarea luxului şi îmbrăţişarea economiei, şi atunci norodul va ajunge peste puţini ani negreşit în acea stare, în care se află noroadele celeilalte Europe .

Asupra mijloacelor de întrebuinţat pentru îmbunataţirea stărei lucrurilor, Golescu mai este de parere că sa se faca începutul dela cultivarea minţei. El zice, ca atunci vom ajunge în lumina cea cuviincioasa, când vom luà pilda de alte neamuri şi vom înmulţì veniturile şcoalelor, şi când se va hotarâ să se faca din fiii nobleţei ce cunosc limbi streine, o cât de mica *sôţietà*, spre a face talmaciri din cărţi straine, folositoare, în limba naţională. Atunci, adauga Golescu va venì negreşit vremea

în care patria mea, nu zic în puţini ani, să se asemaluească întocmai cu oraşele cele mari ce am văzut; ci măcar pasul cel dintâiu să se facă, spre a aduce norodul ei catre fericire, care pas este curat numai unirea spre folosul obştei ce de multe ori am cuvântat (pp. 71, 95, 97, 99, 100, 102, 170, 237).

In aceste vederi mai mult teoretice ale boierului muntean, dar ale căror aplicare practica cereà numai mijloacele de a fi realizate, precum şi în parerile reproduse mai sus ale lui Vasile Malinescu asupra soartei ţaranului din Moldova, şi mijloacelor de îndreptare ale mizeriei în care zaceà, vedem noi cea dintâi licarire a unui partid viitor, care va tinde la îmbunătaţirea soartei ţaranului român. Vom vedeà că acest partid va luà deosebite forme mai mult sau mai puţin accentuate, toate însă pornind dela ideea, că îngrijirea statului trebue sa se raporteze nu numai la clasa diriguitoare, ci şi la acea pe spetele careia clasa diriguitoare trăeşte. Şi este de observat cà pe această temă, mai ales şi în primul loc, se vor diferenţà partidele noastre politice, încât aveam dreptate, când am început expunerea desfăşurarei vieţei de partid în România cu bagări de seamă asupra celor doua clase principale ale poporaţiei româneşti: boierii şi ţaranii. Mai trebue să observam ca, chiar dela început, partidul liberal-egalitar apucă doua direcţiuni deosebite: una îndreptată asupra egalizarei politice şi reprezentată la origina ei prin ciocoii din Moldova; alta cu reprezentanţi sporadici din ambele ţari, care tinde la îmbunatăţiri sociale, şi anume având în vedere, clasa cea mare a ţăranului român. Aceste doua direcţiuni se vor încrucişà adeseori; uneori se vor încalecà, una în dauna celeilalte; dar în total se poate zice, că va triumfà direcţia politică, iar nu îmbunataţirile sociale, privitoare la ţarani. Aceste vor apăreà din când în când, devenind curentul tot mai puternic, cu cât vremurile vor înaintà. Nu rămâne mai puţin adevarat, că în primele lui începuturi acest curent, spre îmbunataţirea ţaranului, va fi com-

batut de partidul conservator; iar partidul liberal, va înfațișà în tot cursul desvoltărei istorice lupta între cele doua sub-curènte ale tendinței egalitare: acel politic și acel social.

Dacă a se sprijinì buna stare a țăranului, va sa zica a face socialismu sau cu un termen nou, poporanismu, atunci reprezentanții acestor doua partide, pot privì înapoi cu aproape un secol la îndrumătorii acestui curent: Vasile Malinescu și Constantin Radovici din Golești.

Dar sa ne întoarcem la schițarea vieței partidelor politice din Muntenia, care în deosebire de acea din Moldova, desfașurată în jurul unor idei, se învârte numai în preajma unor competiri personale. Aceste par a readuce în aceasta țara jocul cel vechiu al partidelor candidaților la domnie, și privim deci cu o deosebita mulțamire, în sânul framântarilor seci și sarbede ale luptelor politice fară roșt și făra însemnătate, lá cele câteva idei luminoase scaparate din mintea unor barbați ca Constantin Golescu.

Opoziția contra domnului. — La izbucnirea revoluției grecești, îmbinata cu aceea condusa de Vladimirescu, mai multe familii de boieri munteni fug peste munți în Transilvania, precum acei din Moldova căutasera scapare în Bucovina și Basarabia. Boierii din București ce se deștarasera erau dintre acei ce nu se înțelesesera cu capul mișcarei țarănești. De aceea și spun ei, în un act de mulțămire al lor către Poarta, că fugisera de frica *țăranilor hoți* ce navalisera cu mari vrăjmașii și răutăți asupra țarei ca niște fiare sălbatice și înveninate»[5].

Acești boieri erau Români[6], dovada cea mai buna, că

5. Aricescu. *Istoria Revoluției din 1821*, II. p. 168.

6. Intr'un doc. sunt subsemnate 23 de nume: *Mitropolitul* Dionisie: *Vornicii*: Gr. Bațeanu, S. Samurcaș, Grig. Filipescu, N. Văcărescu, M. Cornescu, N. Ghica; *Logofeții*: A. Filipescu, D. Hrisoscoleu, Man. Băleanu; *Hatmanul* N. Șuțu; *Agii:* N. Filipescu, C. Cornescu, Al. Villara, Man. Florescu; *Comișii:* E. Filipescu, I. Filipescu, C. Vladoianu (aceștia toți din Brașov). Episc. Râmni-

revoluţia lui Tudor fusese îndreptată şi în contra lor, iar nu numai împotriva Grecilor, de oare ce ei o hulesc atât de rău; şi numai boierii acei cu care Tudor se putuse înţelege de mai înainte ramăseseră în ţară şi apoi îndreptaseră mişcarea Vladimirescului în sensul lor, adica pe tarâmul anti-grecesc—cum am vazut'o mài sus.

Mai mulţi din aceşti boieri se reîntorc în ţară dupa chemarea facută lor de Căimacanul Const. Negri, şi mai ales se întorc Ghiculeştii şi cu Villara, dupa aşezarea lui Grigore Ghica în domnie[7].

Pentru ce însă nu s'au întors toţi? Nu mai puteà fi teama de revoluţie, de oare ce fusese cu desăvârşire stinsa. Apoi ei nu aveau nici motivul acelora din boieri ce nu voeau să reîntre în Moldova, de oarece în Muntenia nu se aflà un partid de ciocoi care să fi tins, cu ajutorul Domnului, la surparea vechilor pronomii ale boierilor fruntaşi. Boierii ce nu voira sa se întoarne în Muntenia fuseseră ademeniţi de consulul rusesc Pini ce fugise şi el în Transilvania, ca sa nu reintre în ţară, tot pentru ca Rusia sa poata apăsà mai cu putere asupra Porţei care, dupa stingerea revoluţiei, urmà înainte a ocupà milităreşte Ţarile Române şi care, în numirea domnilor pamânteni, Ioan Sandu Sturza şi Grigore Ghica, nu se consultase cu Rusia, ci îi numise din propriul ei îmbold[8].

---

cului, *Vornicul* Al. Ghica, *Postelnicul*, Arghiropol, *Clucerii* Vlădoianu şi Oteteleşanu (aceştia din Săbiu). Vezi scrisoarea boierilor din Braşov către boierii din ţară în Aricescu, *l.c.*, p. 183. Mai erau însă şi Episc. Argeşului Ilarion, Const. Golescu (scriitorul) şi Alex. Racoviţă. Vezi mulţămirea lui Nesselrode c. aceşti boieri şi condoleanţa lor la moartea Imp. Alexandru 29 Iulie 1826, Hurm., *Doc.*, X, p. 509. Pe lângă aceşti boieri mari, erau şi un număr în destul de însemnat de boieri din a II-a şi a III-a clasă, cum spune un raport consular francez citat de D. Pompiliu Eliade în *Histoire de l'esprit pubblic en Roumanie* p. 128 nota 3.

7. Vezi scrisoarea Consulului Kreuchely către Miltitz din 6 Noemvrie 1822 Hurm., *Documente*, X, p. 182: „le retour de la majeure partie des boyards avec leurs familles feront reparaitre l'ancien faste".

8. Kreuchely c. Miltitz 6 Noemv. 1822, Hurm., *Doc.* X, p. 185: „Les boyards qui séjournent encore à Kronstadt et à Hermannstadt, ont déjà fait entendre qu'ils ne reviendront qu' après la fin du congrès (de Vérone 1822), et l'on suppose qu'ils sont incités ou du moins fortifiés dune leur désobéissance aux invitations réiterées du prince, par M. de Pini qui se trouve avec eux". Comp. pentru o altă desţărare, acea din 1802. Luc de Kirico c. Mitropolitul

De aceea și boierii spun, în tânguirea lor către Impăratul Rusiei prin care ei cer un ajutor de 500.000 de ruble, că ei nu pot coopera la spoliarea și la ruina deplină a unei țari atât de nenorocite, primind funcții de la un guvern uzurpator [9]. Dar boierii merg mai departe în supunerea lor către Rusia. Prin o alta scrisoare a lor catre Impăratul, ei nu cer mai puțin decât contopirea desăvârșita a Munteniei în Impărăția Ruseasca și luarea ei sub stăpânirea dulcelui și puternicului vostru schiptru, îndurându-se a ne întovarașì cu celelalte nații și țari pe care le fericiți» [10]. Cu alte cuvinte boierii reînnoiau, aproape din cuvânt în cuvânt, cererile pe care tot boerimea munteana le făcuse cu vro 50 de ani mai înnainte Impăratesei Ecaterina a II-a [11]. Și cu toate acestea boierii ar fi trebuit să se gândească, ca stăpânirea ruseasca aducând prefacerea așezămintelor țarei, ei ar trebuì sa piarda și perspectiva posturilor ce le ocupau în țară și putința de a jefuì poporul de jos, cum observă prea bine un raport al consulului prusian din București [12]. Nu e vorba boierii facusera aceasta ofertă atât de favorabilă Rusiei, sperând ca ademenita de ea, Țarul va încuviință ajutorude 500.000 de ruble pe care'l ceruseră prin jalba lor anterioară. Nu știm daca Impăratul le va fi dat ceva; dar boierii, pentru a'și dà mai mare greutate, raspândisera vestea că primiseră un ajutor de 180.000 de ruble [13].

Țărei Românești 26 Iulie 1802, Hurm., *Doc.*. supl. I, 4, p. 299: „Son Excellence M. de Tamara (ambas. rusesc) croit que MM. les Boyards et votre Eminence en prolongeant votre séjour à Kronstadt, pourrait (sic) faciliter et l'aider dans la réussite des négociations entamées avec la Porte en faveur de la Valachie".

9. Petiția din 31 Mai 1822, Aricescu *l. c.*, p. 182, Hugo c. Montmorency 10 Febr. 1823 spune: „Les boyards réfugiés à Kronstadt continuent d'écrire à leurs amis. qu'ils ne reviendront pas à Bukarest cette année, à moins que les Russes ne soient maitres du pays". Rap cons. franc. *Bibl. Acad.*

10. Petiția aceasta de a doua este fără dată, probabil din anul 1822 sau din 1823. Hurm., *Doc.*, X, p. 176.

11. Vezi mea *Istorie a Românilor din Dacia Traiană*, V, p. 230.

12. Kreuchely către Miltitz 29 Martie 1823, Hurm.. *Doc.*, X, p. 219.

13. Kr. c. M. 14 Dec. 1822, *Ibidem*, p. 200. Străinii judecă cu drept cuvânt foarte aspru pe boierii munteni. Așà consulul francez Hugot scrie lui Moustier în 9 Ian. 1823: „Il est impossible à un homme tant soit peu clairvoyant, de

Se înţelege ca asemenea apropiere de Ruşi care erau rau vazută de Turci şi de Domnul lor, Domnitorul Ghica, trebueà să înduşmănească tot mai mult pe pribegi cu ocârmuirea munteana, şi de aceea găsim pe boierii din Transilvania uneltind chiar uciderea Domnitorului prin doi panduri din foastele bande ale lui Vladimirescu: Simion şi Ghiţă Olteanu sau Cuţui, pe care Domnul îi prinde şi'i osândeşte la moarte, singura execuţie ce s'a făcut în timpul domniei lui [14]. Ceea ce însa speriase pe boierii din Transilvania fusese faptul ca unul dintre ei, Villara care ascultase de chemarea domnitorului, fusese arestat puţin timp dupa intrarea lui în Bucureşti de oamenii paşei din Silistria în înţelegere cu Domnitorul, pentru o banuiala de împartăşire în mişcarea eterista [15].

Boierii rămaşi în ţară şi aceia ce se întorsesera din Transilvania alcătuiau partidul aşà zis turcesc, în deosebire de acel rusesc al boierilor desţăraţi. Partidul turcesc erà însa numit şi al *patrioţilor* şi erà mai numeros decât acel înclinat catră Ruşi [16]. Pricina de căpetenie care adusese asupra boierilor ramaşi în ţara epitetul lă-

---

converser quelques minutes avec les boyards, sans s'appercevoir que l'amour du pays et du bien public leur est totalement étranger. Ils ne sont mûs que par la plus vile cupidité et il n'existe peut-être par une seule exception". R p. cons. franceze *Bibl. Acad.*

14. Osândiţii declaraseră înainte de a fi executaţi, că fuseseră trimişi în Muntenia de boierii din Braşov. Kr. c. M. 1 Sept. 1826, *Doc.*, X, p 371. O descriere pe larg a faptului lui Simion, vezi acelaş din Iulie 1826 *Ibid.*, p. 361.

15. Vezi mai multe acte în Hurm., *Doc.*, X, p. 223 şi urm. (vezi şi indicele d-lui Iorga) Apoi N. Iorga *Acte şi Frag.* II, p. 701 şi urm.; Gentz c. Ghica în Le comte de Prokesch Osten, *Dépèches inédites du chevalier de Gentz* II, p. 209. Dosoteiu c. Mintziaky Martie 1823 în Hurm.. *Doc.*, Supl. I. 4, p 321.

16. Kr. c. M. 12 Sept. 1827 Hurm., *Doc.*, X, p. 430: „Les boyards attachés comme ils disent à la patrie, c'est a dire au parti ottoman et qui positivement forment la plus grande majorité". (Comp p. 409: „Parmi les boyards il y a trois partis politiques, savoir: La classe ottomane: par intérêt général, la plus nombreuse; la classe russe: l'intérêt du moment la guide; la classe autrichienne; par intrige seulement et la moins nombreuse", Mai vezi şi p. 434 şi 444). Tot aşà spune şi Küpfer către un comite necunoscut 16 Mai 1825 (N. Iorga, *Acte şi Frg.* II, p. 714): „Il est à remarquer que j'ai eu occasion de voir ici que la majorite nous esemble dans le fait tenir (sic) pour le gouvernement de Constantinopole". Kr. c. M. 13 Febr. 1827. Hurm., *Doc*, X, p. 411: „Si quelques uns desertèrent ce qu' on appelle le *parti de la patrie*, pour s'attacher au parti russe, un plus grand nombre quitte ce parti pour se réunir au premier".

udator de patrioţi, este de cautat în faptul aratat de un document, ca «pe când cei din ţara erau expuşi la toate primejdiile, cei din Transilvania petreceau [17], şi într'adevăr, cum vom vedeà mai la vale, ei se îndeletniceau cu lucrari intelectuale şi nici petrecerile propriu zise nu le erau străine.

Dar deşi boierii din ţară împartăşeau parerile lui Ghica asupra puterei în care trebueà ca Muntenia sa'şi caute razimul existenţei, ei erau departe de a încuviinţà Domnului felul ocarmuirei lui şi, înainte chiar ca pribegii să se întoarcă, o vecinică framântare între Domn şi boieri vânzoleà ţara. Boierii se tânguiau, la Poartă chiar, în contra purtarei oblăduitorului care cautà prin masuri aspre şi mai ales prin surgun să-i facă sa reintre în supunere. Intre cei ce suferiră mai mult această osândă erau boierii Nenciulescu, M. Filipescu şi Cocorescu [18]. Boierii din ţara combateau mai ales nepotismul Domnitorului, care umpleà toate slujbele cele mari cu ruderiile sale. Aşà un document ne spune ca el facuse pe fiul sau Constantin, Ban de Craiova, cu toate ca abia îi înfirase musteaţa; pe alt Constantin Ghica, fratele Domnului, îl rânduise Caimacam de Craiova; pe Gheorghe Ghica, al doilea fiu al sau, îl numeşte mare Postelnic; pe alt frate al lui, Mihalache, mare Vistiernic; pe al treilea frate, Alecu Ghica, mare Logofat; pe Neculai Ghica, varul sau primar, îl numeşte Cămaraş, afara de multe rudenii şi afini mai îndepartaţi rânduiţi în deosebite slujbe grase ale ţarei [19]. Apoi visteria erà mâncata de nenumăratele pensii date fiilor lui, când erà nevoit să-i scoata pe câtva timp din slujbă, pentru a mai mulţamì pe boierii prea nerăbdători, precum şi la o mulţime de femei, mai mult sau mai puţin nevoiaşe dintre proteguitele curţei [20].

17. Kr. c. M. 14 Ian. 1823 Hurm., *Doc.*, X, p. 205. Comp. Pompiliu Eliade *Esprit public* p. 130.
18. Hugot c. Chateaubriand 26 Mai 1823 Rap. cons. fr. *Bibl. Acad.*
19. Kr. c. M. 27 Martie 1827. Hurm, *Doc.*, X, p. 419.
20. Acelaş, 11 Novembre 1827. *Ibidem*, p. 432.

Boierii nemulţămiţi cu ocârmuirea lui Ghica aveau necontenit cuvântul de *patrie* pe buze, probabil spre a îndreptăţì calificarea lor de patrioţi. Aşà într'un rând când domnul îi probozeşte despre a lor nerecunoştinţa pentru slujbele ce le încredinţase, sumeţii boieri raspùnd: Ne-ai dat slujbe, e drept; vrednici am fost oare de ele sau nu? In acest de pe urma caz, nu trebueà sa ni le dai. In cel dintâi, această mila nu trebue sa ne împiedece de a gândì la binele *patriei* . Altă data Filip Lenş raspunde cu îndârjire unui boier de casa domnului: Sunt *patriot*, înainte de a fi prietenul domnului [21].

Cu toate aceste, documentele timpului ne lasa sa întrevedem, ca nu numai patriotismul împingeà pe boieri împotriva domnului, ci mai mult teama de unele reforme pe care domnul se aratase plecat a le aduce la îndeplinire. Aşà Ghica, într'un rând, pentru a puteà manţineà uriaşele biruri pe capul ţaranilor, se gândeşte sa-i desrobeasca de claca, despagubindu-i pe socoteala boierilor, pentru sarcinele către ocârmuire. Dar anaforaua pe care domnul o pregateà de mai înainte, pentru a surprinde mai uşor subsemnaturile, fu iscalita numai de Mitropolit şi de Logofatul Câmpineanu, iar toţi ceilalţi boieri nu voira sa'şi puna numele pe ea. Boierii întimpinau la fagaduinţele Domnului, ca-i va despagubì prin slujbe, ca mai întâi ei nu vrau sa atârne numai de voia stapânirei, apoi ca atâtea slujbe câţi boieri sunt, nici nu se afla în ţară [22]. Domnul văzând ca nu au putut face nimic cu claca, se gândeşte a supune şi pe boierì la darea vinaritului pe care toata lumea o plateà, dar de care boierii scapasera pe timpul Fanarioţilor [23]. Domnul aveà neaparată nevoie

21. Kr. c. M. 13 şi 23 Iunie 1823. *Ibidem*, p. 229 şi 271. D. Pompiliu Eliade, *l'Influence française en Roumanie*, p. 402, nota 6, crede că cuvântul de *patrie* fu pentru întâiaş dată întrebuinţat de Tu or şi anume in scrisoarea lui către clucerul Kalet (Aricescu, *Ist. Rev.*, II, p. 47). Acest neologismu nu erà însă francez ci grecesc, căcî Grecii întrebuinţau de mult cuvântul πατρίδα în toate manifestările lor publice. El se întâlneşte apoi în testamentul literar al Văcărescului şi credem şi mai înainte.

22. Acelaşi, 13 Sept. 1824. *Ibidem*, p. 293.

23 Vezi a mea *Istorie a Românilor*, V, p. 650.

de această dare, pentru a plătì datoria de 5.000.000 de lei ce apăsà asupra vistieriei. Principele pregăteşte iarăşi o anaforà iscalita de mai mulţi boieri ai curţei. Ceilalţi însa refuza iscalitura, cerând mai întâi o răfuiala, din care să se dovedească pe ce s'a făcut acea mare datorie, şi hotărăsc, ca « pana nu se va da socoteala în anul viitor 1826, nu se poate cere nimic, cu atâta mai mult, cá greutaţile de faţa au surpat foarte mult casele boierilor [24].

Să nu se creadă, că în aceste încercari ale Domnitorului, străbateau idei de egalizarea claselor sociale. Numai cât nevoia ascuţită de a gasì bani împinse pe Ghica într'un rând să cugete la despovorarea ţăranilor, iar în celelalte la împovorarea şi a boierilor cu sarcinile statului, şi apoi aceste idei în forma obşteasca sub care ne sunt cunoscute astăzi, nici măcar prin mintea Moldovenilor care cu toate aceste se apropiasera mai mult de ele, nu'şi facusera cale, când numai boierii cei mici cerusera egalizarea cu boierii cei mari, iar la o egalizare în sarcini cu poporul a întregei boierimi nici se gândiseră. In Muntenia însă nu gasim vre o propunere de schimbare a aşezamintelor chiar, nici macar în forma rudimentara ce o întâlnim în Moldova.

De aceea, bună oara, în cererile de reformă pe care boierii din Braşov le fac catre consulul rusesc Pini, se prevad numai îmbunataţiri economice, şi în privirea politică se cere restituirea domniilor pamântene, dar nici o vorba nu se face despre micşurarea privilegiilor boiereşti, prin urmare de o mişcare către libertate şi egalitate. Şi lucrul nu era decât prea firesc, întru cât acele cereri plecau, nu ca *ponturile* din Moldova, dela boierimea cea mica, îndreptate contra celei mari, ci dela însuşi boierii cei cu vaza care nu se puteau nici gândì la asemenea prefaceri ale lucrurilor [25].

24. Kr. c. M. 13 Martie 1825. *Doc.*, X, p. 319—320.

25. Vezi memoriul cel foarte lung şi nedatat. tradus din greceşte, şi care fusese redactat de boierul cel mai învăţat a acelor timpuri, Banul Gr. Brâncovanu, în Aricescu, *Ist. Rev.*, II, p. 187 208.

Cererile de reforma ale boierilor puteau aveà ţintă naţională, după cum sé vede lucrul din acea care tindeà la restituirea domniilor pământené. Sociale însă şi liberale nu erau însa întru nimic.

Tot în direcţie naţionala se produc acuma nişte idei, plecate deasemene din sinul boierimei, contra Evreilor întâi şi apoi, prin întinderea cugetărei, contra strainilor în deobştie. Aceste idei rasar cu prilejul procesului facut unor Evrei care se ziceà că ar fi răspins cu lovituri o turburare a sarbătorei cuştilor lor. In acest proces slugerul Costache rosteşte următoarele păreri, aproape comice în straniul lor cuprins, privitoare la Evrei şi la straini. Chiar dacă Jidanii nu au fost acei ce au atacat, spune Costache înaintea judecătorilor, *încă ei trebueau să se lase a fi bătuţi, căci nu au nici un drept să se apere contra Muntenilor*. Dacă nu le place să se supue noua, n'au decât sa se ducă de unde au venit. Nu avem nevoie de ei, şi îi vom bate pentru a-i face sa se ducă. Noi *patrioţii* domnim acuma în ţară şi vom şti sa ne purtăm astfel ca să scăpam *de toţi străinii*. Scăpaţi de ei, nu vom mai aveà nevoie de consuli care sunt numai nişte spioni. Trebue ca noi singuri sa devenim stapânii ţarei [26]. Iată, daca nu ne înşelăm, cea d'intâi îmbinare a patriotismului la Români cu respingerea străinilor în deobşte şi acea a Evreilor în deosebi.

Aceasta raspingere a strainilor şi deci şi a Evreilor care erau fiecare ein oesterichischer *Untertan*», din care Românii au scos apelativul cel nu prea binevoitor al Evreilor de *Târtani*, îşi aveà motivul de a fi, în proteguirea afară din cale a supuşilor din partea consulilor lor. In documentele timpului găsim aratate, pentru Moldova, pricinile de ura contra străinilor, care se pot aplicà din cuvânt în cuvânt şi la Muntenia. Domnul Moldovei Ioan Sandu Sturza se jalueşte într'un rând Porţei

26. Kr. c. M., 28 Oct. 1823, Hurm., *Doc*, X, p. 252.

contra străinilor, mai ales Evrei ce au năvălit tot mai mulți în țară dela războiul din 1806—1812 încoace. Ei fiind foarte proteguiți de consulii lor, fac toate nelegiuirile nepedepsiți. Acești străini au deschis pretutindeni prăvalii, au cumpărat proprietăți, gradini, vii, fiind îngaduiți a o face de catre domnii Greci care aveau interes a stà bine cu consulii; mai luaseră încă în arenda, cu prețuri de râs, moșiile mănastirilor; împrumutasera cu amanet (ipoteca) pe pamânturi cu dobânzi neauzite, luându-le apoi, la neplata, amaneturile în proprietate, fara a pazì formele prevazute de legile țarei; dădeau falimente frauduloase acoperite de consuli care aveau singuri caderea de a se amestecà în asemenea treburi, saracind astfel pe naționali. Moldovenii vazând ce bine le merge supușilor, se fac și ei pe întrecutele supuși straini, scazând venitul țarei și putându-se opune cu obrăznicie la toate ordinele domnești. Moldovenii cari trec în țarile vecine nu capata nici o dreptate, daca ramân ca Moldoveni. Ei trebue și acolo sa se faca supuși, pentru a o capatà; iar când strainii vin în Moldova, ei pun mâna pe toate, ca la èi acasa, și fac tot cè vor și cum vor; ei traesc neatârnați, fiind totdeauna siguri de a fi proteguiți de consulii lor [27].

Evreii însă care se înmulțisera în Moldova în urma necontenitei lor imigrari în aceasta țara, încep a 'și revarsà preaplinul lor în Muntenia, și ei prind a se așezà în orașele muntene și mai ales în București. Aceasta sporire a numarului lor ajunge a deșteptà îngrijirea ocârmuirei muntene care înștiințaza pe consulul prusian, ca nu va mai învoì așezarea de Evrei veniți din Moldova în București [28].

Societăți literare și politice. — Boierii desțarați neavând cum ucide timpul în urâtul surgunului, cautau sa-și

27. Arzul Domnului Moldovei către Poartă din 29 Februarie 1826. *Ibidem*, p. 340—342.

28. Marele spătar Alex. Ghica c. Kreuchely, 17 Aug. 1827. *Ibidem*, X, p. 427; „denen aus Iassy auswandernden Iuden auf keinen Fall zu erlauben sich hier in Bukarest einzusiedeln".

desfateze mintea cu ceva lucrări intelectuale. «Nu se poate spune că traiul lor în Transilvania fu aşà de nenorocit. Ei se odihniră de intrigile politice din capitală, largira concepţiile lor, alcătuiră societăţi literare şi politice în vederea viitorului patriei lor, se puseră ei însuşi pe învăţatura sau supraveghiară învaţatura copiilor lor. Ei dusesera cu ei câţiva scriitori sau profesori francezi cari le fura de mare folos. Printre aceştia, memoriile timpului dau numele profesorilor Vassan şi Claude Coulin. Principele N. Şuţu, unul din desţaraţi, scrie în memoriile sale: Reluarăm învăţaturile noastre la Cronstadt, sub direcţiá profesorului nostru Seruius cu care citeam autorii Greci şi a dascalului nostru de franceză Vassan care ne puneà sa facem alcatuiri mai lungi; dar ceea ce ne-a fost de mai mare folos, fu citirea şi analiza ce o faceam împreună a celor mai bune opere pe care ni le puteam procurà asupra materiilor dreptului, filosofiei şi economiei politice [29].

Societatea din Braşov însă lucrà bine înţeles mai mult pe tarâmul politic decât pe acel cultural. Ea redacteaza şi trimite o suma de memorii, de jalbe, de întimpinari, mai ales la curtea ruseasca, scrise când în greceşte de boierul Brancovanu, când în franţuzeşte de profesorul Claude Coulin — acte care au rămas înfundate în arhivele Petersburgului. Asupra parţei din aceasta activitate datorita lui Coulin, avem aratarea lui însuşi, pe care bine înţeles că preamarind-o spune, ca se poate zice, ca din Cronstadt au plecat întâile idei a tot ce s'a facut în urma bine pentru ţară. Pentru a fi convins despre aceasta, ajunge sa se arunce o cautatura pe tot ce este în Valachia (1844) şi sa-l asamaluim cu numeroasele scripte ce fura redactate în epoca de dupa revoluţia din 1821, printre care nu aşi aveà decât sa citez pe acela care cere ca ţara sa fie ocârmuita de principi baştinaşi pe calea alegerei. Se dadù lui Claude Coulin o mulţa-

29. Pompiliu Eliade, *Esprit public*, p. 129—131. Comp. N. Şuţu, *Mémoires*.

mita însemnata pentru osteneala depusă de el la 1844, anume o gratificare de 1000 de galbeni şi o pensie egala cu a celor mai mari dregatori ai ţarei [30].

Ioan Heliade Radulescu ne mai spune că şi în Bucureşti se înjghebase o societate literară din iniţiativa boierului luminat de razele civilizaţiei Apusului, Constantin Radovici din Goleşti. Aceastâ societate se contopì cu acea din Braşov, după reînturnarea boierilor pribegi, în urma Convenţiei dela Akerman. Ea numărà între membrii ei însuşi pe fraţii Domnitorului: Mihalache, Alexandru şi Constantin Ghica, şi din sinul ei Principele avù mulţamirea a numì comitetul de reforme ale starei ţărei, prevazut prin Convenţia dela Akerman din 1826, comitet alcatuit din Banii Grigore Brancovanu, Grigore Baleanu, Alex. Filipescu şi vornicul Ştefan Balaceanu, având ca secretari pe Logofeţii Alexandru Villara şi Ioan Câmpineanu [31].

Aceasta mişcare intelectuala care întovărăşise lucrarea politica nu puteà ramâneà fara înriurire oare cum literară asupra mişcarei politice. De aceea se şi iviră o mulţime de pamflete care aproape tot atât de adânc turburară minţile celor contra căror erau îndreptate, precum neliniştise pamfletul din 1804 pe întreg divanul moldovenesc. Din documentele timpului aflam că în 1822 umblà prin Bucureşti o caricatură politica a careia clişeu fusese săpat la Lipsca, şi care îşi bateà joc de marile puteri, faţă cu nepasarea lor pentru sângele varsat de Turci în înnabuşirea revoluţiei greceşti [32].

Un alt pamflet este lepădat în curtea palatului, şi în el principele este luat în râs, fiindcă s'ar lăsà a fi condus de un covrigar (vornicul Belu), un crâşmar (Filip Lenş ce se trăgeà din neguţitorul francez Linchou), un Ţigan (Tresnea) şi un ciocoi (căminarul Kiriak) [33].

30. Eliade, *Ibidem*, p. 134. după acte needite din arhiva d-lui Ioan I. C. Brătianu.

31. Heliade. *Echilibriul între antiteze*, p. 77. Comp. a mea *Istorie a Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 45.

32. Kr. c. M., 14 Dec. 1822. Hurm., *Doc.*, X, p. 197.

33. Acelaşi, 28 Noembre 1823. *Ibidem.*, p. 254.

Al treilea pamflet e îndestul de nostim: El închipue pe un curier străin în călatoria lui prin Muntenia. A-junge la o poşta şi cere cai. Nu am, răspunde pristavul poştei. Unde sunt întreaba curierul? Au plecat toţi cu tatarii Voevodului purtatori de corespondenţa politica. Trebue numai decât să-mi dai cai, căci şi eu duc tot scrisori politice. — Dar nu am; îţi voi da însa iepe. — Care iepe? — Pristavul poştei îi enumara câteva, şi anume pe Profira Ghica sora şi Sultana Zevcaridi nascută Ghica nepoata Domnului. Vor merge bine întreaba curierul? — Sub surugiul care le este drag merg foarte bine — Cine-i surugiul acela? — Pristavul răspunde d. de Liehmann (secretarul consulului austriac din Bucureşti) — şi aşa mai departe la fie ce poştă alte dame şi domnişoare aratate ca iepe şi alţi curtezani ai lor ca surugii [34].

Acest pamflet de şi are aerul de a fi mai mult o satira socială, aveà şi o tendinţa politică, acea de a lovì în boierii curţei partizani ai domnului, care numai ei sunt ţintiţi întrânsul, prin femeile lor.

In sfârşit mai aducem un al 4-le pamflet care, prin cuprinsul lui, este mult mai serioz decât cele enumerate până aici. El provine de la boierii din Braşov care'l trimesesera unor maici, chip ca scrisoare de recomandaţie catre Domn şi către mai mulţi boieri ce îl înconjurau. Fiecare boier este atacat în chip deosebit. Aşa lui Filip Lenş i se spune, că el este cel întâi urzitor al nenorocirilor pe care Gr. Ghica le împraştie asupra *patriei lor şi că el va fi cel întâi spânzurat*»; lui Mihail Filipescu îi spuneà, că «atunci când erai surgunit erai respectat, caci *lumea vedeà în tine pe martirul patriotismului*; dar când, la întoarcere, ai primit boieria de Vornic al politiei, nu mai putem vedeà în tine decât pe omul slab, şovaitor faţă ca datoriile catre *patrie*, partizanul curţei apăsătoare şi a unui Domn care departe de a se gândì sa tamăduească ranele adânci ale revoluţiei, nu s'a ară-

34. Acelaşi 14 Dec. 1823, *Ibidem*, p. 256.

tat decât ca o adevărată lipitoare, ca un lup nesaţios care fara a privì la mizeria publică şi fara mila pentru nenorocita lui *patrie*, roade carnea ei până la oase acărora maduvă vrea să o sugă. Pe Bălăceanu îl ţine rau ca «dupa ce s'a arătat *patriot* în partidul opoziţiei, el acuma s'a alipit de Principe pentru a obţineà Banatul Craiovei şi a se ridicà cu ochii către domnie». Pamfletul sfatueşte la sfârşit pe toţi boierii ca să'şi pună familiile la adapost, pentru a nu le expune de a cadeà sub cuţitul răzbunator în momentul izbucnirei. «Nu mai sunt Arnauţi care nu se gândesc decât la pradaciuni; nu mai este slugerul Teodor cu pandurii lui care ei singuri nu ştiau ce vroeau; este Muntenia în desnadejde care vorbeşte, gata de a murì mai curând prin arme, decât prin mizerie, sporita în fiecare zi prin lăcomia unui tiran şi a sateliţilor săi. Nu avem nici pistoale nici iatagane; dar avem ciomege şi suntem mai mulţi de 7000 legaţi prin jurământ, pentru a mântuì *patria* de apasatorii ei, şi când ne vom înfaţişà, gramada poporului se va împreunà cu noi, pentru a scapà odátă de aceşti vulturi cruzi care îi spinteca maruntaele![35]

Aceasta ameninţare pornita de la boierii nemulţamiţi contra Domnului, se margineà însa numai la mijloace de îngrozire brutala, ca macelul şi omorul, fără ca aceasta ameninţare sa fie pusa ca o sancţiune a unor reforme închegate în idei. Lipseşte din pamfletul acesta tocmai elementul esenţial care să faca din el un act politic; lipsesc cererile de îndreptare întrupate în aşezaminte, cum erà pamfletul din 1804 din Moldova care ameninţà pe boieri *cu chipul răsvrătirei franţozeşti, dacă nu se va procedà la reformele care se văd mai târziu formulate în proiectul de constituţie din 1822.*

O alta manifestare foarte însemnata pe terenul regenerărei naţionale, dar iaraşi muta pe acel al revendicărilor liberale şi egalitare, o aflam în o cerere de re-

35. Acelaşi 29 Februarie 1826 *Ibidem*, p. 340.

forme foarte înaintate, a căreia copie s'a regasit în hârtiile Văcăreștilor. Ea este scrisă românește într'un stil modernizat cu multe neologisme, ca *plenipotențiari, provinție, tactică, flotilă, constituție.*

Prin acest act se cere întâi: unirea țarilor române într'un singur stat; întroducerea unei dinastii ereditare străine și anume din Germania de sus, adecă nu din Austria. Neatârnarea statului nou alcatuit, de Turcia careia sa i se plateasca odată pentru totdeauna o suma, ca rascumparare a tributului. Principele sa primeasca religia țarei și să încredințeze prin juramânt atât el cât și moștenitorii lui, ca vor cunoaște de acum de patrie aceste provincii; ca se vor numì Români și nu se vor mai strămutà din aceste locuri; ca limba statului va fi cea românéasca; că el Prințul va trebuì sa pazeasca neclintit neatârnarea statului, a constituţiei și a bisericei [36].

Acest act atât de însemnat pentru desvoltarea ideei naționale, nu conține absolut nimic privitor la libertate sau la rèalizarea ideei egalitare. El porneà tot dela boierii munteni—probabil de la cei din Brașov—și deci trebueà sa ramâna și el marginit numai în cercul revendicărilor naționale.

Prin urmare se poate spune, ca de și se semănasera multe idei liberale și egalitare și în mintea Muntenilor; de și erau între ei chiar bărbați din popor luminați cu razele civilizației. Apusului, un partid liberal și egalitar ca acel ale carui rudimente le-am aflat în Moldova lipsește pana la 1828 în Muntenia. Ideile acele ramăsesera rizlețe; nu se închegasera încă în totalizarea unor interese de clasa carè singure dau naștere unui partid politic.

36. Publicat întâi de V. A. Ureche în ziarul politic *Drapelul* No 3, 1897, şi apoi reprodus de D. N. Iorga în vol. X, *Doc.*, Hurm., p. 647. Actul trebue să fie anterior anului 1829, de oare se cere desființarea cetăților turceştı, Brăila, Giurgiu şi Turnu şi libertatea comerțului care ambele puncte fiind hotărâte de tratatul de Adrianopole, nu ar fi putut apăreà in act, dacă el ar fi posterior lui 1829 datá acelui tratat. In 9 Iulie 1830 cetățile Giurgiu şi Brăila erau desființate în puterea tratatului de Adrianopole. Kreuchely C. Camille de Royer 9 Iulie 1830. *Ibidem*, p. 451.

Daca legam în gând cele spuse pană aici, găsim că seria faptelor care a dat naştere partidului naţional îşi urmează drumul mai departe şi se menţine, în tot cursul desfaşurarei împrejurărilor de la 1821 pâna la 1828; Iar ca din acel curent se desfac alte braţe, prin creşterea bogaţiei apelor sale.

Mai întâi el se desparţeşte în doua mari ramuri: partidul *Conservator* şi acel al *ideilor noue*, ambele tot naţionale, care despartire se manifesta întâi în Moldova, pe când în Muntenia se arată numai incolţirile zemislitoare ale acestor doua ramuri, fara a lor desăvârşită înfiripare.

Dar în curând curentul naţional mai dă naştere altor îndrumari politice. Mai întâi acelei *poporaniste* care se interesează de soarta ţaranilor, şi care fusese deşteptata de rascoalele ţărăneşti şi de mişcarea lui Vladimirescu ca protestari, iar de ideile lui Malinescu şi Golescu ca mijloace de îndreptare.

Tot pe atunci vedem ivindu-se şi alte doua tendinţi ce par îngemanate dela a lor obârşie chiar, acea a *unirei ţărilor române* într'un singur stat şi aceea a introducerei unei *dinastii străine* în locul domniilor bastinaşe. Tot aşa iea fiinţa şi mişcarea contra străinilor în deobşte şi în deosebi contra Evreilor, dând naştere *xenofobiei* şi *antisemitismului*.

Asupra mersului acestor deosebite îndrumari, observăm, ca curentul care ducea pe undele sale partidul naţional este când mai puternic şi mai şivoios, când este nevoit să-şi linişteasca cursul sau pe clina mai puţin plecata a patului său. Chiar atunci însă când el pare a 'şi renegà originele, născute din reacţiunea contra stapânirilor străine, şi când vedem pe Români plecându-se catre Ruşi sau catre Turci, el tot nu dispare cu totul, dar e nevoit să alunece cât-va timp pe sub pământ, până când vremuri mai fericite îi vor învoi să iasă iaraşi la lumina zilei; caci de şi partidul naţional se împarte în partid rusesc şi turcesc, ba chiar în o subîmpărţire a lor ca partid austriac, el tot nu paraseşte ideea întărirei nea-

mului, prin desvoltarea minței și cultivarea învațaturilor, cum am vazut că se întâmpla lucrul cu boierii rusofili din Brașov și cu partidul rusofil și conservator din Moldova.

Dacă însa curentul național este un riu ce curge sub ochii noștrii în acest răstimp, și daca despărțirea lui în cele două brațe mari ale Conservatorilor și Liberalilor se arata de pe acum că îndrumându'și pe fața pământului subcurentele lui, acel catre unire sau principele strain precum și poporanismul și antisemitismul se manifesta numai ca niște începuturi, ca niște gârle mici ce se vor preface mai târziu în brațe mai puternice care vor amenință adesea ori sa întruneasca, în matcile lor, toate apele matcei de capetenie.

In ori ce caz este destul de interesant de constatat ca din seria cea mare naționala care fusese transmisă de veacurile trecute, începutul veacului al XIX-lea arată înrămurirea ei în seriile de fapte ce se altoesc pe bogatul ei trunchiu: acea ce va conduce la unirea principatelor române și la introducerea principelui străin, precum și acele ale problemelor înca nedeslegate: chestia țaraneasca și acea evreească.

Şirul expunerei ne va arătà însa cum se vor desface înca și alte curente din bogatul sin al vieței românești.

CAPITOLUL VII

PARTIDELE ÎN VREMILE REGULAMENTULUI ORGANIC (1828—1834).

Convenția dela Akerman.—Regulamentul Organic a fost pregatit de Convenția dela Akerman, din 1826. Prin acesta Convenție, se destindeau relațiile dintre Ruși și Turci ce fusesera atât de tare încordate, în urma macelului capiteniilor bisericei grecești din Constantinopole, compromise în mișcarea Eteriei, unit cu menținerea ocupărei armate a Țărilor Române după înnabușirea revoluției grecești, și cu numirea noilor Domnitori în ele, fara consultarea și consimțimântul Rusiei. Această Convenție încheiata în 7 Octombre 1826, conținea în privința Principatelor Române, urmatorul act adițional: „*Gospodarii se aleg dintre boierii băștinași* cei mai batrâni și mai destoinici, de catre divan, cu consimțimântul Inaltei Porți. Daca s'ar întâmplà ca Poarta sa nu poată încuviințà pe cel ales, și *motivele ar fi găsite temeinice de ambele curți*, atunci se va permite boierilor a propune alta persoana. Durata domniei va fi de 7 ani, și principii nu pot fi destituiți decât pentru crime, *despre care Sublima Poartă va informà pe ministrul Rusiei, și când, după cercetarea făcută de o parte și de alta, gospodarul va fi găsit vinovat, va puteà fi destituit.* Daca Domnul ar voì sa demisioneze înainte de termen, el va puteà s'o faca numai cu consimțimântul ambelor curți. *Gospodarii vor bagà în seamă reprezentările ministrului*

M. S. Impăratului tuturor Rusiilor, şi acele ale consulilor, făcute după ordinele sale, asupra mănţinerei privilegiilor Principatelor. Ele vor fi scutite de tribut pe timp de 2 ani şi după acea tributul se va cerè dupa hatişeriful din 1802. *Gospodarii sunt datori a face, cât mai curând, un regulament pentru a îndreptà starea Principatelor*" [1].

Prin aceasta Convenţie, Rusia faceà un mare pas în stapânirea Ţărilor Românę; caci dispoziţia mai mult voluntară din hăţişeriful dat de Poarta în 1802 — când cu mulţamita ei catre Ruşi, pentru ajutorul ce i'l oferise contra atacului Egiptului din partea generalului Bonaparte — prin care dispoziţie Turcii se îndatoreau a nu schimbà pe gospodarii Principatelor decât la 7 ani, devenea acum îndatoritoare; apoi Rusia îşi mai păstrà înca consimţimântul atât la alegerea domnitorului cât şi la îndepartarea lui, pentru motive de nemulţămire. Rusia devenia deci arbitrul între Domn şi suzeran, şi împărţeà deci suzeranitatea asupra Ţărilor Române de fapt cu Turcia; ba prin înriurirea ei tot mai covârşitoare la Constantinopole, ajungeà a fi ea adevaratul suzeran, lăsând Turciei numai umbra drepturilor sale. In sfârşit, voind Rusia sa'şi asigure şi o înriurire directa în Principate asupra purtarei Domnilor, ea dobândeşte acel drept al agenţilor ei de a face observaţii, care drept, pus în aplicare de Rusia deprinsa a fi ascultata fara împrotivire, devenì în curând mijlocul cel mai nimerit pentru a face sa triumfe totdeauna în Principate interesul moscovit [2].

Un document al timpului ne spune: Demersurile consulului rusesc tind catre aceiaşi ţinta politică, adecă de a predomnì aceste doua Principate într'un chip desavârşit, şi a nu lasà Porţei decât un titlu zadarnic, şter-

1. Convenţia publicată întâiaşi dată de Ch. de Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique des traités de paix*, Leipzig, III, p. 33, reprodusă şi în D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Ghenadie Petrescu *Acte şi Documente privitoare la Renaşterea României*, I, p. 317.
2. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 61.

gând pană și umbra legaturilor dintre dânsa și acei boieri cari îi ramaseserá credincioși păna acuma»[3]. Iar despre consulul rus Mințiakí, un raport al consulului prusian către ambasadorul sau din Constantinopole ne spune, că «el conduce pe Principe în toate parțile ocârmuirei lui, așà ca absolut nimic nu se face fară învoirea consulului general al Rusiei[4].

Erà firesc lucru, ca fața cu asemenea covârșitoare propașire a stapânirei rusești asupra Țărilor Române, partidul rusesc dintre boieri să sporeasca. De aceia ne și spune alt raport al aceluiaș consul, că «Rusia este astăzi marea osie în jurul căreia se învârt boierii. Și acei care se țineau maí înnainte de partidul patriot, adeca de cel otoman, și care fară tagada alcatuiau marea majoritate, urmeaza acuma puternicului șivoiu[5]. Dar această plecare a boierilor pentru Ruși erà numai nevoită de împrejurări; caci ei avuseră prilejul de a se încredințà despre puterea Rnsiei în Constantinopole. Anume boierii nemulțamiți cu domnia lui Ghica, voind a se jaluì Porței printr'un memoriu, agenții Ruși din Muntenia, Katkow și Domando, căutară sa determine pe boieri a trimite acel memoriu prin mâna lor. Boierii însă, neascultând de îndemn, îl trimisera dela sine. Reprezentanții Rusiei din Principate staruesc atunci la ambasadorul rusesc din Constantinopole, Ribeaupierre, ca sa facă ca memoriul sa fie respins *de Poartă*, cerere care conveneà cu atât mai mult lui Ribeaupierre, cu cât el se pusese bine cu Domnitorul Ghica, la trecerea lui prin București, și voeà sa urmeze mai departe a-i fi folositor. Consulul Katkow nu lipsește însă a aratà boierilor, că ei nu pot sperà nimic dela Poarta; ca Rusia este singura lor proteguitoare; că ea singura s'ar ocupà de soarta și de privilegiile lor și în deobște de fericirea Principatului[6].

3. Kreuchely càtre Miltitz, 28 Febr. 1827, în Hurm, *Documente*, X, p 410.
4. Acelaşi càtre acelaşi. 27 Febr. 1828. *Ibidem*, p. 441.
5. Acelaşi c. acelaşi, 12 Sept. 1827. *Ibidem*, p. 430.
6. Acelaşi către acelaşi, sfârşitul lui Martie 1827, *Ibidem*, p. 415. Comparà 28 Febr. 1827, p. 411—412 şi 14 Martie 1827, p. 415.

Şi boierii trebueau să plece capul, deşì erau încredinţaţi, că Rusia nu-i proteguea decât spre a-i stăpânì; ca ea nu le garantà privilegiile decât spre a-i despoeà la cel dintâiu prilej. Dar ce puteau face ei în împrejurările în care se aflau? Părasiţi de Poartă, expuşi la capriciul unui principe supus ordinilor consulului rusesc, trebueau să se alipească de Rusia, spre a scapà măcar pentru moment ceeace mai puteà fi scăpat.

Cu toate aceste plecări ale boierilor catre Ruşi, aceştia sunt arătaţi de documentele timpului ca de loc mai iubiţi decât Turcii, cu toate complimentele şi semnele de supunere ce li se faceau [7]; iar alt raport al lui Kreuchely dela care împrumutăm aceste interesante ştiri, ne spunè, că lumea se temeà de venirea Ruşilor. Zic *se temeà* caci cu toate plecările şelelor, înriurirea Nordului este urâta şi ura creşte în fiece zi în loc de a scadeà [8].

Unii din boieri mergeau atât de departe în respingerea Ruşilor, încât spuneau, că ar refuzà chiar tronul în condiţiile de atârnare de curtea rusească, în care se aflà atunci Muntenia. Kreuchely vorbind într'o zi cu Banul Balaceanu şi spunându-i, ca la o nouă alegere, el ar aveà sorţii de a fi Principe: Fereasca-mă D-zeu îi raspunse boierul muntean, căci ce cinste mai este oare de a fi Principe, când un Domando vine la curte sa ocărasca pe gospodar şi sa-i poruncească [9]?

Dar această îndepartare de Ruşi se margineà la clasa boiereasca. Poporul dimpotriva erà plecat mai mult către ei decât catre Turci. De aceea ni se spune, ca atunci când s'a aflat despre apropierea avangardei ruseşti, spiritele se mai liniştisera puţin; dar în spre sara Ruşii nesosind, teama crescù şi fuga sporì [10].

Boierii se temeau mai mult de Ruşi, caci îi jigniau în exploatarea poziţiei lor; poporul mai mult de Turci, pentru relele ce le suferise dela ei.

7. Acelaşi c. acelaşi, 26 Noemvrie 1827, *Ibidem*, p. 434.
8. Acelaşi către von Kanitz, noul ambasador prusian la Poartă, 28 Martie 1828. *Ibidem*, p. 442.
9. Acelaşi c. Miltitz, 14 Martie 1827. *Ibidem*, p 415.
10. Acelaşi c. acelaşi, 1 August 1828, *Ibidem*, p. 446.

Nu e vorba că nici Ruşii nu se purtaseră mai bine; dar jafurile lor din 1806—1812 fusesera uitate, fiind întunacate de jafurile mai proaspete ale bandelor turceşti din 1821. In curând însa Ruşii erau sa împrospateze iarăşi grozăviile ce întovaraşeau ocupaţiile Ţarilor Române de catre ei, şi aşà erà sa se reîntregeasca iaraşi pe deplin, în toate straturile poporului, îndepartarea de Ruşi, care părea un moment micşurata, prin poziţia cea precumpenitoare câştigata de ei în urma Convenţiei dela Akerman.

Această Convenţie mai împingeà boierimea în spre Ruşi, cu toata puţina lor tragere de inima catre dînşii, şi prin alta împrejurare. Domnitorii Sturza şi Ghica fusesera aleşi dintre boierii locali, fară a fi luat parte şi Rusia la a lor instituire, contra tractatelor; apoi unul şi altul îşi atrasesera asupra-le prin purtarea lor, o extrema nemulţumire din partea Ruşilor [11]. In sfârşit Convenţia mai prevedeà, ca domnii sa nu mai fie numiţi ci aleşi, în cât erà învederat, ca Sturza şi Ghica trebueau sau sa fie scoşi, sau sa fie aleşi din nou.

Ghica îşi şi aşternuse destul de bine lucrurile, intrând în cele mai bune relaţii cu Ribeaupierre. De acea şi gasim pe ambasadorul rusesc scriind lui Ghica în 1827, aproape de termenul de împlinire a celor 7 ani de domnie: Pun încrederea mea în râvna dumitale de a'ţi indeplinì cu credinţa însarcinarile de cinste pe care Poarta ţi le-a încredinţat. Cu cât mai mult se apropie timpul în care o schimbare a capului administraţiei va puteà sa se întâmple, cu atât mai mult aş voì sa'ţi datorez recunoştinţa pentru necurmatele dumitale îngrijiri [12].

Pe lânga Ghica mai năzueau la domnie mai mulţi candidaţi, fiecare cu partida lui. Aşà erau Câmpineanu, Iordache Filipescu şi Brâncovanu [13].

---

11. Rescriptul imperial către generalul Wittgenstein din 1828. Hurm., *Doc.*, suplement, I, 4, p. 333.

12. Reprodus de Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés*, Paris, 1830, p. 43.

13. Kreuchely c. Miltitz, 26 Noemv. 1826 Hurm., *Doc.*, X, p, 385.

In Moldova Ion Sandu Sturza nu voeà el singur sa reiee domnia; dar puneà înainte pe fiul sau Neculai Sturza. Se mai aratasera amatori de domnie: Neculai Rosetti Rosnovanul, hatmanul Sandu Sturza, varul domnitorului şi vistiernicul Constantin Cantacuzino Paşcanu[14]. Mai eră însa un candidat, şi cel mai serioz din toţi, Mihail Sturza, un sincer prieten al Ruşilor pe care'l gasim înca din 1825 stăruind la Ribeaupierre, ca «alegerea de domn în Moldova să se facă după vechiul obiceiu»[15], adecă numai de catre boierii cei mari, crezând, ca prin aceasta şi-ar asigurà sorţi de izbânda. Aceasta ivire a atâtor candidaţi la domnie împinge pe Kreuchely la urmatoarele cugetări: Alegerea gospodarului va fi într'adevar o mare nenorocire pentru ţara, prin intrigile launtrice şi din afara care fara greş vor trebuì sa se petreacă» [16].

Convenţia dela Akerman deşteptase deci în boieri, parte o plecare catre Ruşi, parte o îndepărtare de ei. Regulamentul Organic va ascuţì mult aceste doua tendinţi, le va pune faţa în faţa, şi va inaugurà lupta între ele, readucând iarăşi pe tapet vecheà neîncredere a Ţarilor Române în Ruşi, neîncredere ce alcătuià una din viţele radacinei partidului naţional.

Regulamentul Organic. — Razboiul din 1828 ţinù foarte puţin timp. Inceput în August 1828, el se sfârşì în Septembrie 1829, prin pacea de la Adrianopole; dar în acest scurt rastimp, Ţările Române fura bântuite de cele mai mari greutăţi. Necazurile poporului, sporite înca printr'o ciuma altoita pe o foamete cumplita şi pe o boala de vite, ajunsera la un grad ne mai pomenit. Suferinţele zice St. Marc Girardin, sunt mai presus de ori ce descriere. Niciodata nu s'a vazut o mai înspaimântatoare nimicire de fiinţi vieţuitoare [17].

14. Acelaşi c. acelaşi, 14 Ian. 1827 *Ibidem*, p. 397.
15. Mihail Sturza c. Ribeaupierre 1825, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 97.
16. Kreuchely c. Miltitz, 26 Oct. 1826, *Ibidem*, p. 379.
17. *Souvenirs de voyage*, I, p. 225.

Bărbaţi şi femei sunt puşi la cara, având drept conducatori nişte Cazaci cari nu cruţă nici biciul, nici vârful lăncei lor. Peste 30.000 de Români fura luaţi dela lucrarea câmpului pentru a slujì ca vite de tras. Cei mai fericiţi fugeau în munţi, unde nu aveau alta hrana decât scoarţa copacilor. Mitropolitul Valahiei, Grigorie, fu surgunit în Basarabia, pentru ca ceruse mila navalitorilor. E drept ca el se opusese, ca clerul sa fie zmuls dela altare, pentru a merge sa care muniţiile de razboiu. Generalul Joltuhin, om salbatec şi nemilos, raspundeà la aratarile ce i se faceau: « Nu-mi pasa a ştì cine fac slujbele, oamenii sau dobitoacele; numai cât ordinile sa fie executate ». Desordinile, jafurile şi în sfârşit lăcustele produsera foametea; ciuma se ivì în urma, adusa prin mizerie, prin carale pline de raniţi şi prin înspaimântatoarea mortalitate a boilor, gramadiţi fară prevedere, sau căzând de oboseala pe drumuri, pe care le umpleau cu leşurile lor descompuse [18]. Chiar boieroaicele române care de altfel ţineau mult la Ruşi şi îi chemau din toata inima, pentru a naturalizà în ţarile lor obiceiurile europene, pe care ele cautau de atâta timp a le introduce în societate, îmbrăţişara de asta data interesele soţilor lor, şi alcătuiră între ele un fel de liga contra acestor noi musafiri [19].

Ruşii ocupând Ţarile Române, domnii fugiră din scaune, şi Ruşii luara în mânile lor ocârmuirea Moldovei şi a Munteniei. Fiindca tratatul dela Adrianopole prevedeà ţinerea Ţărilor Române, ca zălog, pana la plata despagubirei de razboiu de 10.000.000 de galbeni, iar plata se tragana pâna în 1834, apoi Ruşii ţinură în tot acest rastimp de 6 ani, 1828—1834, Moldova şi Muntenia sub stapânirea lor.

---

18. Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, p. 160. Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani* p. 177. Felix Colson (l. c. mai sus nota 12) p. 151. „Starea actuală a României“ în *Portofolio*, reprodus de *Uricarul* lui T. Codrescu. VI, p. 5—24. Impăratul Neculai ordonase în zădar cruţarea Ţărilor Române. Rescriptul lui către mareşalul Wittgenstein 1828, *Uricarul*, IX, p. 390.

19. Lazare c. Laffernays 20 Maiu 1828. Rapoarte consulare franceze *Bibl. Acad*

Ambele provincii avura însă un mare noroc caci ele vazura sfârşitul suferinţelor lor îndata dupa războiu, cu toata manţinerea ocupaţiei ruseşti, prin numirea Comitelui Pavel de Kisseleff ca administrator şi reorganizator al Ţarilor Române în timpul deţinerei lor de Ruşi. Om blând, iertator şi milos, el lua îndată cele mai energice şi mai nimerite masuri, pe deoparte pentru încetarea asuprirei militare, pe de alta pentru înlaturarea ciumei şi a foametei.

Dar nu despre această activitate a ocârmuitorului rus ne trage rândul a vorbì [20], ci despre legiuirea ce s'a întocmit prin îngrijirea Ruşilor, în timpul ocupaţiei, şi despre ţinuta partidelor române faţa cu dânsa.

Reforma aşezămintelor Ţarilor Române se hotărise încă prin Convenţia dela Akerman, în care se prevedeà, ca «spre a se îndreptà gravele atingeri aduse ordinei în feluritele ramuri ale ocârmuirei interne, prin turburarile întâmplate în Moldova şi în Muntenia, gospodarii vor fi ţinuţi a se ocupà, fără cea mai mică întârziere, împreuna cu divanurile respective, de masurile trebuitoare pentru a îmbunataţì starea Principatelor, şi acele masuri vor forma obiectul unui Regulament obştesc pentru fiecare provincie, fiind pus de îndata în lucrare» [21].

In Muntenia se rândui o comisie alcatuita din boierii Alexandru Filipescu Vulpe, Gheorghe Filipescu, Ştefan Balaceanu şi Alexandru Villara, pentru a se întocmì proiectul de reforme. Comisia însa în loc de a se apucà de aceasta treaba, alcatueşte un memoriu împrotiva Principelui, în care critica chipul împărţirei pensiilor. Pe când boierii lucrau la memoriu, pe care Poarta îl credeà ca erà acel privitor la reforme, Domnitorul primeşte un firman dela Poartă în care se spuneà, că «Sultanul vede cu mare neplacere, că se lucreaza la schimbarea aşeza-

20. Asupra ei vezi *Istoria Românilor din Dacia-Traiană*, VI, p. 83 şi urm.
21. Vezi mai sus, nota 1, acest capitol.

mintelor țărei, și ca nu ar trebuì ca Muntenii sà asculte de îmboldirile consulilor straini [22]. Aveà deci dreptate Kisseleff când spuneà, ca «boierii lucrând pe sub mâna, pentru a zadărnicì întreprinderea începută din ordinul Rușilor, aceste comisii nu facură nimic, și ele fura dela sine desființate prin declararea razboiului [23].

Această ținută a boierilor este însemnatoare, fiindca ne arata că ei sau nu voeau să schimbe nimic din starea de lucruri în ființa, sau daca vor consimțì la cevà, o vor face numai atunci, când vor vedeà, ca prin nouele dispoziții interesele lor vor fi tot atât de bine, dacă nu chiar mai deplin, aparate»[24].

De aici se vor explicà luptele cele duse adeseori de Kisseleff cu boierii, mai ales din pricina țaranilor, lupte în care nu boierii sunt acei ce sunt rapuși.

Indata ce Rușii ocupara Principatele, ei se apucară de întocmit reformele în legiuirile și obiceiurile lor. Se rânduira alte comisii de boieri, și anume în Muntenia: Grigore Baleanu, Gheorghe Filipescu, Ștefan Balaceanu și Alex. Villara, cu Barbu Știrbeiu ca secretar; iar în Moldova: Costache Pașcanu, Mihail Sturza, Costake Conaki și Iordache Catargiu, cu Gheorghe Asaki drept secretar.

Ambele comisii trebueau sa lucreze în București, sub președenția comuna a consilierului de stat rus Mințiaki. Ele începura lucrarea prin întocmirea organizarei politice, hotarită la Petersburg, și pe care comisiile trebueau sa și-o însușeasca pe dea'ntregul [25].

Chiar dela deschiderea adunărei Muntene, în Noembrie 1831, se ridică protestari însa contra președarei co-

22. Kreuchely c. Miltitz, 11 Noemvrie 1827. Hurm., *Doc.*, X, p. 431.
23. Memoriul lui Kisseleff 8 Martie 1832 Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 393: „la Porte n'y ayant pas franchement adéré, lui suscitait des entraves, en se servant de la classe des privilégiés qui persistait dans le maintien d'un ordre de choses qu'elle exploitait à son profit".
24. *Ibidem*, p. 394: *„La classe des privilégiés ne peut donc que vouloir le maintien plus on moins intégral de l'ancien ordre de choses"*.
25. *Darea de seamă a generalului Kisseleff* despre administrarea lui în Moldova tradusă din rusește de A. Papadopol-Calimah în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. IX, p. 141 Reprodusă încă de mai înnainte in *Uricarul* IX, p. 283.

misiei de întocmire a Regulamentului de catre un dregător rus, protestare facuta de Ioan Văcarescu şi împartaşita de Grigore Brâncovanu, Constantin Balaceanu, Barbu Vacarescu, Constantin Câmpineanu, Scarlat Grădişteanu, Grigore Cantacuzino, Ioan Filipescu şi Emanoil Baleanu. Văcarescu care luase cuvântul, este imediat dat afară din adunare şi surgunit [26].

In timpul cât lucrau comisiile în Bucureşti, se ivira în Ţarile Romàne păreri deosebite asupra organizarei lor, unele sprijinind idei mai liberale, în felul carvunarilor din 1822, alţii din potrivă cerând o întocmire aristocratica care sa marginească, numai în favoarea privilegiaţilor, puterea cea prea mare a Domnului. Kisseleff, temându-se ca asemenea apucaturi să nu turbure lucrarea Regulamentului, chiama la Bucureşti pe câteva din capeteniile framântarilor, şi le ţine aici pe la gazde silite, sub privigherea poliţiei, pana la savârşirea lucrărei comisiilor, care se îndeplineşte în Aprilie 1830 [27].

Aratarile lui Drăghici pot fi întărite şi lamurite prin mai multe documente. Aşà un raport al consulului prusian spune, ca guvernul a arestat mai mulţi indivizi din clasa a doua a boierilor, caci nu se banueşte ca clasa întâi sa protesteze, fiind Regulamentul facut în favoarea eí . In proclamaţiile nemulţamiţilor, raspândite pe uliţele Iaşului, se spuneà, ca «mult sânge va fi varsat pâna când Regulamentul să ajunga a fi pus în lucrare [28].

Alt document ne arata nemulţamirile negustorilor, a preoţilor şi a micilor proprietari de prin oraşe, din pricina masuratorilor ce se faceau, a binalelor şi locurilor lor, pe care se aşteptau sa le vada supuse la dari.

O mişcare destul de însemnata de acest fel se face

---

26. Heliade, *Equilibrul între Antiteze*, p. 61. Ordinul de surgun in *Analele parlamentare ale României*, I, p. 67.

27. Drăghici, *Ist. Mold.*, II, p. 181—182. Comp Procesul verbal de deschidere a şedinţelor comisiei muntene din 4 Iulie 1829. *Analele parlamentare*, I, p. 99.

28. Margotti către Brasier de St. Sauveur, 26 Aprilie 1831. Hurm., *Doc.*, X, p. 455.

în Ploeşti şi Bucureşti, iar oamenii se purtaŭ cu gândul de a trimite un apel la Poarta [29].

Mai însemnata însa decât aceste turburari fu rascoala ţaranilor, pricinuita prin masurile de recrutare introduse de Kisseleff, în 1831, când el vroì sa înfiinţeze straja pamânteasca, un fel de jandarmerie trebuitoare pentru manţinerea ordinei.

Revoluţia ţărănească aveà un caracter destul de serioz. Se resculaseră satele din ţinuturile Romanului, Bacaului, Hârlaului, Herţei şi a Neamţului, în numar de aproape 60 de mii de oameni cari se înarmasera, punând străji la intrarea satelor şi vestind satele vecine prin semnale de foc, dupa vechiul obiceiu. Ispravnicul de Hârlau, Cogalniceanu, fusese crunt batut, iar aghiotantul rus al preşedintelui Mircovici, unul Baschievici, fusese îmbracat în haine murdare şi pline de paraziţi. Ei mai amenințau sa dee foc Iaşului, în cazul când ar urmà înaintè cu recrutarea. Aceasta rascoala trebuì înnăbuşita cu armele.

Dar lucru straniu: ţaranii aratau ca boierii le-ar fi adus aceasta pacoste pe cap, de oarece în Basarabia care erà sub Ruşi, recrutarea nu ar existà [30]. Ei cereau deci ca sa ştie sub cine rămâne ţara: sub Ruşi sau sub Turci; caci sub boieri nu voesc sub nici un chip sa mai ramână.

Acest simptom este tot atât de caracteristic pentru simţimântele ţaranilor către boieri, precum acel notat mai sus despre nevoința boierilor de a schimbà starea de lucruri existentă, aratà adevaratele simţiminte ale boierilor către ţărani.

In aceste mişcări trebue deosebite doua tendinţi: una bazata pe idei şi simţimânte statornice, şi care avù urmari însemnate asupra desfaşurarei viitoare a împreju-

29. Kreuchely c. Brasier. *Ibidem*, p. 457.

30. Margotti c. Kreuchely, 4 Martie 1831, *Ibidem*, p. 453, Comp. 21 Aprilie 1831, *Ibidem*, p. 454: „Ils se plaignaint qu' en Bessarabie qui est terrain russe, il n'y a pas encore été levé des recrues d'aucune espèce". Comp. Mihail Sturza c. Butenieff 12 Ian. 1836, Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 311: „L'inşurrection des villages n'a pu être étouffée que par la force des armes". Comp. „Din amintirile unui boier moldovan, Dumitru Ghiţescu, comunicare făcuta de mine in *Analele Acad. Rom.*, 1910.

ţărilor, cum erau acele pornite din rândurile boierimei din punctul de vedere naţional, precum şi acele plecate din rândurile boierimei mici, din acel al egalităţei; nu mai puţin însa şi încordarea tot sporită a relaţiilor dintre boieri şi ţărani. A doua tendinţa, întemeiata pe interese momentane, precum opoziţia la recrutare sau îngrijirea pentru impunerea darilor, erau sa dispara fara urme din viaţa poporului român.

Aceasta erà însa opoziţia numai premergatoare contra Regulamentului Organic. O alta mult mai adâncă trebueà sa străbatá din straturile poporului român contra fondului legiuirii însăşi impusa de Ruşi Moldovei şi Munteniei, cu toate ca această opoziţie puse mai mult timp pentru a izbucnì.

Pentru a înţelege aceasta opoziţie, trebue sa aratam întâi în ce constau schimbarile facute de Regulament în raporturile economice şi sociale dintre clasele locuitorilor.

Daca nu se poate tagaduì, ca Regulamentul Organic îmbunataţì într'un chip simţitor ocârmuirea Ţarilor Române, în toate ramurile ei,—în privirea întocmirei raporturilor economico-sociale dintre clasele poporului, aceasta legiuire consfinţeşte, prin norme legale nişte apucături abuzive ce se introdusesera în viaţa poporului român; ba le ascute şi le înrautăţeşte încă.

Inlaturând cu totul darile indirecte pe care le plateau şi boierii în vremile mai vechi, şi pastrând numai darea birului pe care o plateau numai ţaranii, Regulamentul da o consfinţire legala anaforalei din 1827, cea încuviinţata boerilor de Ion Sandu Sturza Voevod, cu prilejul întoarcerei pribegilor, care anaforà scuteà pe boieri de orice soiu de dari. In zadar voise Kisseleff să introduca o dare fonciara pe moşiile tuturor, adeca şi pe ale boierilor; caci cererea lui fu respinsa de comisie, prin jurnalul ei din 15 Ianuarie 1830, motivând astfel aceasta respingere, ca: a se impune proprietarului, îndatoriri catre sateni, în scopul de a'i pune în stare sa platească

birul[31], și a se impune tot odata și proprietatea la dare fonciara, ar fi a îndatorì pe aceasta din urma la un impozit îndoit, fara a-i lasà nici unul din foloasele de cari se bucura aiurea[32]. Boierii uitau, sau se prefaceau ca uita, cá țaranii plateau pamântul dat lor de proprietarì, în munca, și că deci a se impune proprietației darea fonciara nu erà decât echivalentul birului țaranesc, prin urmare o masura *dreaptă*.

Dar în afara de aceasta, dregatoriile publice sunt date de Regulament tot numai boerilor, precum și rangurile militare. Apoi și reprezentarea țarei este lasata tot numai pe mâna boierilor, atât ca aleși cât și ca alegatori.

Mai rău însa decât toate, loveà în economia vieței țărănești regularea cea noua a raporturilor dintre boieri și țarani privitoare la daraverile rurale.

Urbariile vremilor mai vechi, prefacute și reînoite pâna în 1828, ajunul razboiului[33], dispuneau ca țaranul sa faca aproximativ 43 de zile reale de munca pentru proprietar; iar țaranul capătà în schimb pentru aceste zile câte 12 falci imaș, fânat și loc de arătura, pentru sateanul fruntaș cu 16 boi; 9 falci pentru mijlocaș cu 12 vite și 5 falci pentru codașul cu 4 vite. Regulamentul Organic sporește numarul zilelor de muncă de la 43 la 53, iar pământul îl reduce: pentru fruntaș, socotindu-i maximul de 4 boi (pentru mai multe vite trebueà să se înțeleaga cu proprietarul), la $5^1/_2$ falci; pentru mijlocaș cu 2 boi, la 4 fălci, și pentru codaș (o vaca) la $2^1/_2$ falci. In Muntenia chiar adunarea de revizie a Regulamentului mai micșorează înca și această întindere, reducând numarul pogoanelor de fânaț dela 5 la 3, pe motivul ca țáranul ar avea cocene, pae și mohor, și acest amenda-

31. Adecă: a impune proprietarului de a da săteanului pământ de hrană.

32. Vezi *Uricarul*, VIII, p. 112. Kisseleff c Nesselrode, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 394, recunoaște că: „la masse des habitants paye en verite à la noblesse directement les droits seigneuriaux. Elle leur paye indirectement les pensions et les traitements; *puisqu'elle supporte exclusivement* le poids des charges publiques“.

33. Ultimul urbariu este acel al lui I. S. Sturza voevod din 1828. *Uricarul* II, p. 225. El reînnoiește dispozițiile Urbariului lui Moruzi din 1805.

ment trece—lucru caracteristic—aproape în unanimitate, cu singura excepţie a lui Barbu Ştirbeiu Vornicul, Domnul de mai târziu al Munteniei [34].

Daca sporul muncei nu este aşà de batator la ochi, reducerea pamântului de hrana este atât de simţitoare, încât ne ar venì greu de crezut, daca nu ar fi atestata de documente afara de orice banueala, precum şi de marturisirile cele mai vrednice de credinţă [35]. Aşà asupra întinderei mari de pamânt de care se bucurau ţaranii dupa urbarul lui Moruzi din 1805, pastrat întocmai de Ion Sandu Sturza, ne spune calatorul ungur Vincenz Batthiany, ca: ţaranul Moldovan este înzestrat de stapânul sau cu *bogate întinderi de pământ* şi-i da pentru aceasta numai zeciuiala şi 12 zile de boeresc [36].

Kisseleff aparase mult interesele ţăranilor contra lacomei boierimi. Intr'o scrisoare catre Butenieff, el spune, ca ar trebuì numai decât să se introducă oarecari schimbari în Regulamentul trimis Porţei spre aprobare, de oarece dispoziţiile lui fiind redactate numai de boieri, ei nu au avut în vedere decât interesul rau înţeles şi excluziv al proprietaţei, aşà ca dispoziţiile lui sunt putin echitabile pentru ţarani. Adunarea de revizie compusa iaraşi numai din boieri, se grăbì pentru aceleaşi motive de a învestì aceste clauze cu a ei întarire. Aşà cum sunt concepute întocmirile actuale, ele dau putinţa Principelui şi

---

34. *Analele parlamentare*, I, p. 67.

35. Deşi poate să ne pară lucrul îndestul de extraordinar; dar boierii neavând ce face cu pământul îl dădeau ţăranilor în intinderi foarte mari. Urbariile vechi dau însă întinderi deosebite de pământ puse la indămâna ţăranului de către boier. Aşà urbariul lui Moruzi din 1805, *Uricarul* II, p. 136, încuviinţează 20 de fălci fruntaşului, 15 mijlocaşului şi 8 codaşului. Alt urbariu, nu se ştie al cui, *Magazinul istoric pentru Dacia*, II, p. 306, dă cifrele reproduse în text. In *Ist. Românilor* VI, p. 122 primisem datele arătate de documentul din *Uricarul;* dar temându-mă ca cetirea cifrelor să nu fi fost greşită la Urbariul lui Moruzi, lucru ce se cam întâmplă Uricarului (vezi greşala inviderata notată în *Istoria Românilor* VI, p. 118 nota 17), luăm mai bine cifrele mai mici ale urbariului din Mag. ist., care se potrivesc şi cu arătarea lui Kisseleff, că pământul ar fi fost redus la 1/2. Dacă admitem urbariul lui Moruzi, ar fi trebuit ca Kisseleff să fi zis, că pământul a fost redus la 1/3 sau chiar la 1/4.

36. *Reisedurch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Iahre 1805*, Pest. 1811, p. 105.

adunarilor, ale caror interese de proprietari sunt identice, de a întrebuinţà toate mijloacele vechiului regim, pentru a zdrobì clasele de jos. Regulamentul de şi a menţinut numarul de zile de muncă[37], nu încuviinţeaza satenilor acelaş spaţiu de pământ, şi lasa sa subsiste clauze învederat îngreuietoare pentru sateni, şi cari devin înca şi mai apasatoare, *de când spaţiul la care aveau dreptul până acum este comparativ redus la jumătate*[38].

Tot aşà şi deputaţii ţărani se tánguesc în desbaterile divanului ad-hoc din 1857 din Moldova, că «înnainte de Regulament sateanul aveà 10, 15, 20 de falci, ridicà vite îşi prindeà nevoia; cu Regulamentul munca s'a împovarat, iar pamântul s'a micşurat [39].

De aceea şi Principele Gh. Bibescu, în un memoriu asupra mănastirilor închinate, arata, ca guvernul, pentru a puteà îndatorà pe ţarani a se achità de *noile datorii* către proprietate, a trebuit *sa'i uşureze*, nu numai reducând foarte mult contribuţia personala, dar jartfind înca multe ramuri de venituri publice, precum vama interioara, oieritul, vinăritul, dijmaritul, tutunaritul şi altele [40]. Este învederat ca în mintea Principelui, aceasta uşurare şi aceste jertfe au fost facute, spre a compensà îndatoririle *mai grele* ale Regulamentului, în ce priveşte raporturile ţaranilor cu boierii.

Regulamentul declara, nu e vorba, că şerbirea este desfiinţata, şi ca ţaranul nu mai este alipit de glie; dar el legà libera lui stramutare de atâtea greutaţi, încât o faceà numai închipuita. De aceea şi gasim pe reprezentantul

---

37. Am văzut că chiar le-a mărit.

38. Kisseleff către Butenief 2 Aprilie 1832 *Uricarul* IX, p. 340: *„Depuis que l'espace de terrain auquel les villageois avaient droit jusqu'ici, est comparativement réduit de moitié"*. Comp. Mireovici c. Sfatul ocârmuitor 28 Aprilie 1832 in D. Sturza Scheeanu, *Acte şi Legiuiri privitoare la Chestia ţărănească* I, 2, p. 101: „Les obligations et les redevances seigneuriales à l'égard des journées de travail du villageois devant être, d'après le Réglement moldave, maintenues sur l'ancien pied, tandis que la portion de terrain à leur donner a été considérablement diminuée".

39. Şedinţa din 18 Decemvrie 1857 in Buletinul desbaterilor divanului ad-hoc 1858 Iaşi. *Acte şi documente* de Sturza VI, p. 252.

40. Memoriu din Aprilie 1844, Principele Gh. Bibescu. *Domnia lui Bibescu*, I, p. 119.

taranilor din comisia proprietaței din 1848, Ene Cojocaru, spunând: Nu este omul rob când n'are voie sa se duca de pe o moșie pe alta? Ce însemneaza apoi, în Regulament, pedepsele acelea, ca sa plătim toată claca pe un an înnainte, iar toate sadirile și alte lucruri muncite de noi sa ramâna degeaba proprietarului? Aceste nu ne ro besc oare? Dar nici prin fuga nu scápam, de oarece vin îndata arendași și gonaci și ne ieau legați și ne aduc iarași la urmă, întocmai ca pe niște robi, închizându-ne prin beciuri pe vreme de iarna, fara de foc, aruncând și apa pe noi ca să degeram, ca cu patima acelora sa sperie și pe ceilalți [41].

Ce împrejurari împinsesera pe boieri a sporì pe de o parte munca țaranului, pe de alta a-i reduce în chip așà de simțitor întinderea pamântului de hrana? Raspunsul ni-l da schimbarea daraverilor comerciale din Marea-Neagră, și deci din porturile dunarene în urma tractatului de Adrianopole din 1829. Prin acest tractat, Marea-Neagra este deschisa corabiilor de negoț ale tuturor statelor europene. Țările Române care păna la acea data fusesera mai mult crescatoare de vite decât producatoare de cereale, sunt deodata cercetate de popoarele apusene pentru grânele lor. Comerțul cu aceste producte înceteaza de a mai fi facut numai cu prețuri impuse de negustorii turci cari veneau, cu punga într'o mâna și cu cuțitul în cealalta, pentru a silì pe agricultorii români sa le vânda cerealele pe prețurile ce voiau ei sa le dee [42]. Cu alte cuvinte Țarile Române încetează dela 1829 înnainte de a mai fi *chelerul*, adica grânarul Impărației Otomane, și comerțul făinoaselor începe a devenì unul din izvoarele lor de căpetenie de îmbogațire.

Boierii simțira îndata desvoltarea ce o puteà dobândì

41. Procesul verbal al seanței a III-a a comisiei proprietăței. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 363. Adaoge cele spuse de Cojocarul în seanța a IV-a, *Ibidem*, p. 392.

42. O foarte bogată și amănunțită expunere a comerțului Țărilor Române 'nainte de tratatul de Adrianopole, vezi în Prefața lui N. Iorga la vol. X al *Documentelor* Hurm., No. III și IV.

acest comerț și deci cultura pamântului care erà menită să-i dee zborul. Ei începura a da preț pamântului, pe care până acum îl risipisera, neavând ce face cu el.

Pe de alta parte ei învațara și trebuința de a exploatà cât mai mult munca țăranului, pentru a o aplicà la producerea recoltei. De aceea boierii care ei mai ales regulasera raporturile lor cu țaranii, îngrijiră ca prin dispozițiile nouei legi, munca clacașilor să fie sporita, iar pamântul ce li se da în schimb să fie micșurat.

Asupra sporirei prețului grânelor la acea epoca, avem o vie dovada în vorbele preotului Neagu, în comisia de proprietari și de țarani instituita de Revoluția din 1848, și care spune, ca a venit vremea să vie Englezi, Francezi și alții, să dee câte lei 250 pe chila de grâu, 75, 80 și 90 pe chila de orz. Acum care de care din proprietari sa'și deșarte magaziile de producte și sa'și umple casele de aur și de argint. Acuma ce fac proprietarii, când își vad casele pline de atâta avere? Alearga ziua și noaptea a mai gasì un petec de pământ, sa'l rascumpere [43].

Tot în acest sens vorbesc și proprietarii mari în Incheierea majoritaței lor din divanul ad-hoc al Moldovei: Astazi în urma repedei desvoltari a comerțului, agricultura a luat o întindere așà de mare, încât puține moșii de câmp au înca locuri pentru creșterea vitelor. Astazi când prețurile pamântului s'au suit la un grad proporțional cu acea desvoltare; când pe de alta parte prețul muncei, din cauza înmulțirei brațelor și a înlocuirei lor prin mașini, n'a putut crește într'o aceeași proporție, Regulamentul Organic și așezamântul de fața au trebuit sa puna și au și pus în măsura mai potrivita anuala

43. Vezi și Kisseleff, Cuvântare la deschiderea adunărei de revizie, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 363: „La hausse considérable des produits de la terre, en assurant d'un côté aux propriétaires des revenus bien plus élevés". Cum erà mai înainte, nu o spune Mihail Sturza în un memoriu al său din 1829. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 32: „Le vil prix auquel les habitants sont, faute de concurrence, réduits à livrer leurs céréales aux Turcs Kapanlis qui ne permettent aux bâtiments d'aucune autre nation de s'approvisionner dans le port de Galatz".

valoare a pamântului ce proprietarul da ţaranului, cu munca pe care acesta o da celui întâi» [44].

Ţăranul însa având nevoie de mai mult pamânt de imaş şi fânaţ, decât acel încuviinţat de Regulament pentru maximul de vite prevazut în el, luà tot prisosul ce-i trebuià, cu chirie dela boier, îndatorindu-se a i-l platì în bani sau mai curând în muncă, de care boierul aveà nevoie pentru a cultivà cât mai multe grâne.

Din aceasta nevoie a ţăranului de a luà pamânt cu chirie dela boieri, se explică căderea lui tot mai adânc în lanţurile acestui din urma. De aceea ministrul Rusiei Nesselrode, spuneà, ca proprietarii se folosesc de nevoea de pamant a ţaranului, pentru a zdrobì pe acest din urma prin preţurile pe care i le cer, pentru toate pamânturile de cari ţaranul are nevoie, peste acele hotarâte de Regulamentul Organic . Acelaş lucru este adeverit de rostirile reprezentantului proprietarilor în comisia proprietaţei din 1848, Lenş, când îndreptăţeşte suirea chiriei pamântului cu aceea, ca slobozindu-se schelele ţarei, dupa ce s'au suit preţurile, au trebuit sa se urce şi chiriile [45]. Pe aceasta împrejurare se va hultuì tot mai mult chestia agrara dela noi din ţara, care va dominà tot mai deplin viaţa partidelor politice.

Este de observat, că ţaranul aveà mai mare nevoie de pamânt decât proprietarul de munca, de care ce acesta puteà să'şi aduca muncitori de peste hotar. De aceea şi zice Ioan Ionescu în comisia proprietaţei din 1848, ca ţaranul neavând material de lucru, este mai în pericol decât proprietarul lipsit de braţe [46]. Ca proprietarii obişnuiau înca de pe atunci a aduce lucratori agricoli de peste hotar, ne-o spune încheierea majoritaţei proprietarilor mari din divanul ad-hoc al Moldovei, care vor-

---

44. *Buletinul şedinţelor adunărei ad-hoc a Moldovei*, Şed. din 16 Dec. 1857 in *Acte şi Doc.*, de d. A. Sturza, VI.

45. Comitele de Nesselrode, după informaţii dela consuli, c. Miltitz, 20 Februarie 1841, *Doc.*, Hurm., X, p. 506. Lenş in seanţa a III-a a comisiei proprietăţei. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 393.

46. Seanţa a 6-a a comisiei proprietăţei. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 474.

beşte într'un loc de naimirea de argaţi şi de lucratori din alte ţari, precum din Bucovina, Galiţia şi Transilvania»[47].

Ni se poate păreà destul de straniu, ca ţaranii cari se revoltasera pentru recrutare, sa n'o faca atunci când aplicarea Regulamentului aduse o îngustare atât de însemnată a pământului lor de hrana. Nici un document al timpului nu pomeneşte de o mişcare ţaraneasca datorită acestei împrejurari; nici un raport al consulilor străini, cari cu toate acestea înştiinţează pe guvernele lor despre cele mai mici fapte petrecute în Ţarile Române, nu conţine nici o abatere de gând catre o izbucnire a nemulţămirei ţaranilor cu reducerea pamântului, cu toate ca aceste rapoarte nu lipsesc a se îndeletnicì destul de pe larg cu celelalte mişcări, precum acele ale boierilor mici, ale neguţitorilor şi chiar ale ţaranilor privitoare la recrutare[48].

Cauza acestei linişti atât de neaşteptate stà în faptul ca Ruşii, ocupând Principatele, aveau în ele armata, şi ca deci o rascoala ar fi fost primejdioasă pentru acei ce ar fi întreprins-o. Ţaranii mai ales experimentasera aceasta, tocmai cu prilejul rascoalei lor contra recrutarei.

Rusia cautase prin legiuirea întocmita de ea în Ţarile

47. Proc.-verb. al şed. Divanului ad-hoc din 18 Dec. 1857, în *Acte şi Documente*, VI, 1, p. 353. Vezi şi *Ceva despre adunarea ad-hoc a Moldovei şi despre Questiunea ţăranilor* de I. Gheorghiu Băcăuanul, Paris, Noemvrie 1857, p. 15: „Am dat moşia cu dijmă la ori care muncitor ar fi venit să'mi cee; am lucrat'o cu argaţi *şi cu oameni aduşi de peste graniţă*".

48. Asupra unor protestări ale ţăranilor contra Regulamentului, găsim întâi o arătare cam nelămurită în „Cuvântarea lui Kisseleff la deschiderea sesiunei a 2-a a adunărei obşteşti din Moldova" Hurm., *Doc.*, supl., 1, 5, p. 4: „D'où vient cependant que dans certaines communes se soient manifestées des inquiétudes et qu'elles aient éclaté en plaintes formelles jusqu'auprès de la Vice-Présidence? C'est que le paysan, repoussé dans ses justes réclamations, ne trouvait contre l'avidité du propriétaire ou plus souvent du fermier, qu'un froid déni de justice". O adresă confidenţială a lui Kisseleff c. Mircovici arată teama guvernatorului despre nemulţămirile pe care restrângerea pământului puteà să le deştepte între ţărani: „Le conseil administratif ne devra pas perdre de vue, ni la disposition des esprits, ni combien les innovations les plus salutaires exigent de ménagements, toutes les fois qu'elles peuvent être envisagées comme onéreuses; car la répartition d'un espace de terrain déterminé peut paraitre désagréable à la masse du paysans, accoutumés à jouir de l'étendue de terrain qui leur convient". Adresa din 14 Martie 1832 în D. Sturza Scheianu, *Acte şi Legiuiri relative la chestia ţăranului*, I, 2, p. 100.

Române să câștige în favoarea ei clasa boierească, jertfindu-i cu totul pe țarani. Daca ea izbutì, pentru mare parte din boierime, a o atrage în apele ei, cugetele mai alese din această clasa nu se lăsara ademenite de interesul personal, pentru a jertfì cu totul pe acel al întregului din care făceau parte.

Dar Regulamentul avù mai ales un mare efect asupra ideilor egalitare și deci și de libertate, prin ascuțirea tocmai a regimului privilegiului care își înfipse mai adânc pironul în sufletul poporului român.

De aceea se explică nemulțamirea întregei clase apasate cu aceasta nedreapta legiuire, și deci îndreptarea ei în contra Rusiei care o impusese și a privilegiaților ce se foloseau de dânsa. Și daca massele neculte nu puteau decât sa sufere mai ascuțit boldul nedreptaței, și sa ridice numai spre izbavire mânile către cer, partea aleasa a boierimei române, acea hrănita cu idei liberale și egalitare, ajutată de acele elemente din popor care se înnalțasera catre sferile mai superioare, prin cultivarea inteligenței, radicara glasul și chiar brațul atuncea când li se ivì prilejul potrivit, târând în șivoiul croit de ele și massele adânci și neconștiute ale poporului.

Avem sa aratam acuma cum se încordara tot mai mult raporturile între privilegii și ideile egalitare în timpul domniilor regulamentare.

CAPITOLUL VIII

PARTIDELE POLITICE IN MUNTENIA (1834 1848)

In timpul domniilor lui Alex. Ghica 1834—1842 şi a lui Gh. Bibescu 1842—1848 în Muntenia, şi a lui Mihail Sturza 1834—1849 în Moldova, se petrec doua serii de fapte cari întaresc tot mai mult alcătuirea partidelor politice. Intâia serie este data de tendinţa ambelelor ramuri ale partidei naţionale de a se emancipà din înnabuşitoarea epitropie ruseasca. Pe când însa grupul conservator al partidului naţional dorea mantinerea, ba chiar ascuţirea Regulamentului Organic care-i asigurà aşà de mănoase privilegii, elementele liberale doreau mântuirea poporului român de regimul privilegiului, şi îndrumarea lui spre o viaţa de libertate şi de egalitate. Dar ambele aceste ramuri tindeau la emanciparea de sub tutela ruseasca.

Aceste doua mişcari,—când merg mâna în mâna, când se încrucişeaza, şi cu toate ca ambele contribuesc la înnalţarea conştiinţei poporului, totuşi ele sunt uneori reprezentate prin personalitaţi cari sunt în lupta între ele. Ceea ce uneşte toate sufletele româneşti în avântul lor catre emancipare, este tendinţa naţională; ceeace le desbină este acea după libertate şi egalitate. Aşà se întâlnesc boieri cari ridicau sus steagul demnitaţei naţionale, cautând sa scuture jugul strain şi sa lumineze înnainte neamul prin învăţaturi; dar cari nu voiau sa auda de

libertați launtrice, și mai ales nu voiau sa li se pomenească despre egalizarea claselor sociale. Sunt alți boieri, și încă nume mari ale poporului, cari și ei, înflacarați de dorința de emancipare, se pun și în fruntea mișcarei liberale și egalitare. Pe de alta parte elementele ridicate spre lumina din poporul de jos sunt în cea mai mare parte partizani ai naționalitației, libertației și egalitației întrunite. Dar se întâlnesc și între aceste elemente oameni alipiți prin interesele lor personale de boierii cei retrograzi, și cari le împartașeau deci parerile. In sfârșit se întâlnesc și fețe de acele ce tot la straini se închinau și se supuneau, crezând că numai dela ei va venì scăparea și mântuirea. Acești boieri însa se întâlneau cu acei naționaliști conservatori, în năzuința pastrarei regimului privilegiilor.

Se vede de aici ce împestrițat erà corpul politic al Țarilor Române, chiar dela începutul înfriparii vieței sale, și erà firesc lucru sa fie așà, de oarece nici odata alcatuirea partidelor politice nu se face pe temeiul împarțirei în clase sociale, ci numai pe acel al ideilor, prin cari se apropie adesea ori elemente din straturi deosebite și se îndepartează elemente din acelaș strat.

Partidele politice sub Alex. Ghica. — Baronul de Rukman ce fusese rânduit consul în București odata cu alegerea Domnitorilor, se purtà ca un adevarat stăpân al Țarilor Române. El impune lui Ghica chiar dela început luarea în minister a doi boieri neprieteni lui: Barbu Știrbei și Constantin Șuțu [1]. Toate numirile dregătorilor, chiar și a celor mai mici, se faceau numai cu învoirea consulului. Toate procesele erau controlate de el, și adeseori el cereà revizuirea unor pricini hotarâte desăvârșit, prin întarirea domneasca. Fiecare masura ocârmuitoare sau legiuitoare trebueà, înainte de a fi realizata, sa obțina aprobarea puternicului consul. Autonomia Mun-

1. La *Principauté de Valachie sous le Hospodarat de Bibesco* par A(dolphe) B(illecocq) agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles 1848, p. 42.

teniei nu mai există, nici macar în masura în care o îngăduise regimul turcesc [2].

Un document al timpului ne spune, ca Consulii ruşi aveau drept menire a îndreptà cu energie abaterile reale la care ocârmuirea s'ar puteà dedà, şi a împiedecà repetarea acelor abateri [3]. Inţelege oricine la ce abuzuri deochiate puteà conduce o asemenea putere, data unor oameni cari, deşi erau agenţi imperiali, erau departe de a fi nişte sfinţi, mai ales fiind data corupţia cea atât de adânca a ocârmuirei ruseşti care'şi luase doar sarcina de a moralizà pe cea românească.

Acest amestec atât de supărător în mersul trebilor muntene, trebueà sa deştepte iar opoziţia ce se manifestase odata, când cu preşidarea de către agentul rus Minţiaki, a comisiei de întocmire a Regulamentului. Opoziţia izbucneşte de odata şi cu mare violenţa, cu prilejul introducerei unei modificari în textul tiparit şi desăvârşit al Regulamentului Organic. Opoziţia ce fusese reprezentata la prima ei ivire prin Vacarescu, acum se întrupeaza în Ioan Câmpineanu, fiul lui Scarlat şi elevul profesorului francez Laurençon care'l învaţase alte idei asupra demnităţei oamenilor şi popoarelor.

In 1831, când se înfiinţase oştirea, Câmpineanu intrase în ea cu rangul de maior, la care-i dădeà dreptul boieria lui de Paharnic. Aici el strânsese legaturi de prietenie cu Nicolae Golescu, Ioan Voinescu, Nicolae Teologul, Constantin Dâmboviceanu şi alţi ofiţeri tineri de vârsta lui. Dupa aceea facând cunoştinţa cu Heliade, înfiinţa cu el Societatea Filarmonica în 1833. Ales ca deputat al judeţului Braila, Câmpineanu intră în adunare unde, întovarăşindu-se cu Emanuel Băleanu, Iancu Ruset şi Grigore Cantacuzino, formara un mănuchiu de oameni hotărâţi a face sa patrundă în adunare spiritul de demnitate omeneasca ce'i însuflà pe ei. In mai puţin de doi ani

2. Regnault, p. 184; Vaillant, II, p. 372, Portofolio, un articol scris de un Englez in Bucureşti 14 Martie 1836, *Uricarul* VI, p. 6.
3. Nesselrode c Miltitz, 20 Februarie 1841, Hurm., *Doc.*, supl., 5, I, 4, p. 507.

acest simbure adună în jurul lui pe cea mai mare parte din deputați, în cât ideile lui Câmpineanu devenîră predomnitare în adunare[4]. Ioan Câmpineanu erà însa nu numai un luptator energic pentru înnălțarea neamului, ci și un împărtășitor al ideilor liberale. El da cel dintâi în Muntenia exemplul desrobirei Țiganilor, slobozind din robie pe toți Țiganii moșteniți dela părinți; aceasta în anul 1834[5].

Opoziția condusa de Câmpineanu începù a criticà actele Domnitorului facute cu prea mare plecare către consulul rusesc, precum și amestecul acestuia prea pe față și adânc în afacerile țarei

Rukman impuse domnului a trimite adunarei o dojana pentru spiritul ei răsvratitor, contra caruia va fi nevoit sa întrebuințeze asprimea. Adunarea, atinsa prin aceasta mustrare, respinge cu energie învinuirea, tratând în protestul ei pe Domn de trândav și pe miniștrii lui de «necapabili[6].

Tocmai atunci împlinindu-se sorocul de 5 ani al adunarei, se procede la alegerea unei alteia, în care însa întreaga opoziție este realeasă, cu toate silințele Domnului și ale Consulului Rukman de a împiedicà reintrarea ei în adunare.

Rukman atunci se gândește sa dee o mare lovitura. Printr'un ofis catre domn, el cere ca sa se adune într'un cod unitar toate legiuirile cé se adăugasera catre legiuirea organica, dela întocmirea ei încoace. Dar el mai cereà totodata ca, în noua redactare a Regulamentului, sa se introducă un articol care prevedeà, ca orice modificari ulterioare ar fi sa se facă Regulamentului, nu vor puteà aveà loc, nici vor puteà fi puse în lucrare, decât în urma unei autorizari speciale a Sublimeĭ Porți, cu con-

4. Ion Ghica „Cuvânt de primire în Academia Română". *Analele Academiei* Seria II, Tom. III, Secția II, p. 48.

5. *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*, 1844, p. 316.

6. Felix Colson, *l. c.*, p. 11. Compară Vaillaut, *l. c.*, II, p. 385. Regnault, *l. c.*, p. 185.

simţimântul curţei proteguitoare . Consulul adaugă, ca «acest text, deşì existà în exemplarul originar ce se afla depus în archivele statului, fusese din nebagare de seama omis din textul tiparit în 1832 [7].

Şi într'adevăr în textul originar, acest articol se vede trecut la sfârşit chiar, deasupra subsemnaturei deputaţilor; dar deşì scrisul este de aceiaşi mâna, el este mai strâns şi mai înghezuit, încât se vede ca a fost adaos în urmă, în spaţiul de respect lasat între sfârşitul textului legiuirei şi subsemnaturile deputaţilor [8].

Mulţi din deputaţii adunarei celei noue din 1837 fusesera membri în acea de revizie din 1831, precum Ştefan Balaceanu, Emanoil Baleanu, Ioan Câmpineanu, Ioan Oteteleşeanu, Grigore Cantacuzino, Iancu Ruset şi Ioan Filipescu, fiind Ştefan Balaceanu chiar unul din secretarii acelei adunari [9]. Ei îşi aduceau bine aminte, ca acel articol nu existà pe atunci în Regulament, şi convingerea lor fu întarita de Heliade care tiparise în tipografia lui

7. Sakellario cătră Königsmark 11 August 1837, Hurm., *Doc.*, X, p. 485: „Ce réglément après avoir reçu la sanction requise, fut imprime et tiré à 2000 exemplaires qui furent publiés. Mais la disposition dont je vous parle ne s'y trouve par insérée". *La Principauté de Valachie sous le Hospodarat de Bibesco*, p. 43: „Le baron de Rukman avait en outre insisté qu'on y retablit la clause portant que nul changement ne pourra être fait etc. etc., clause qui se trouvait dans l'acte original du Réglément Organique sous la signature de tous les boyards, mais qui n'avait pas été insérée par inadertance dans le texte du Réglement imprimé".

8. Am constatat eu însumi acest fapt ce pare cu totul extraordinar, *dar e aşà*. Regulamentul fu luat de un agent rus (poate chiar Kisseleff!!) şi trimis la Constantinopole, în 1831, şi inainte de a fi fost înaintat acolo, el fu supus la operaţia introducerei prin fraudă a articolului final. Că textul Regulamentului fusese adaos la acea epocă, se vede din o adresă a lui R. kman c. Ghica, 28 Iulie 1834, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 464: „M. de Butenieff, en remettant au ministère ottoman le texte de Réglement (în 1831, innaintea punerei lui în lucrare), a jugé nécessaire d'y joindre une clause *en forme de conclusion* (ca articol final) qui porte qu'il ne sera introduit désormais aucun changement dans la législation du pays". Dar consulul pe atunçi explicà că aceasta clauzulă „ne se rapporte qu'*aux dispositions fondamentales*" şi nu la cele ordinare. (Mai vezi o adresă identică trimisă de Minţiaky lui Sturza tot din 28 Iulie 1834, Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 65) Prin urmare în 1831, când Regulamentul fuşese trimis la Constantinopole, clauzula erà acum introdusă, dar nu de Butenieff, ci de cancelariile ruseşti din Muntenia, cu ajutorul cali rafului care copiase întregul text al Regulamentului şi introdusese la urmă şi articolul final. Aşà povesteşte lucrurile şi Heliade.

9. *Analele parlamentare*, I, p. 65.

Regulamentul în 1832, al caruia text tiparit nu conţinea acel articol.

Deputaţii se convinsera deci, ca articolul fusese introdus dupa iscalire în textul oficial, atunci când manuscrisul fusese încredinţat autorităţilor ruseşti spre a'l trimite la Constantinopole. Cine altul puteà fi autorul falşului îndrazneţ, decât agenţii ruşi cari, în râvna lor cea mare de dominare, voeau sa rapească Ţarilor Române pana şi umbra lor de autonomie.

Intr'adevăr acest articol tindea a împiedicà orice reformă, chiar şi în dispoziţiile de simplă legiuire conţinute în Regulament, şi nu numai în acele constituţionale cari bine înţeles nu puteau fi atinse de Români, fara consimţimântul celor două curţi.

Dar, pentru aceasta aparare a dispoziţiilor fundamentale, existà un articol anumit în Regulament (52 al Munteniei, 55 al Moldovei), care prevedeà, ca orice act saŭ hotarâre a adunarei obşteşti şi a gospodarilor, care ar fi protivnica privilegiilor Principatului, sau tractatelor şi hatişerifurilor date în favoarea lor, sau drepturilor curţilor suzerane şi proteguitoare, trebue privit ca nul şi neavenit ›. Ruşii însa nu se mulţameau numai cu neatingerea dispoziţiilor fundamentale; ei voeau sa împiedice orice încercare de legiuire neatârnata a Ţărilor Române, ceeace erà învederat o atingere a autonomiei lor.

Boierii cari ştiau, că Regulamentul conţineà articolul opritor al atingerei dispoziţiilor de temelie (52 şi 55), nu înţelegeau ce erà de nevoe repetarea acelei dispoziţii, la încheerea întregei legiuiri. Ei susţineau deci, că şi în articolul al căruia recunoaştere se cereà de consul, pe motivul ca fusese omis la tipar, ar trebuì sa se înţeleaga tot despre *bazuri*[10], adeca despre principiile fundamentale.

10. Procesul-verbal al comisiei de unificare a Regulamentului, din 23 Martie 1837. *Analele parlamentare*, VII, p. 528: „Comisia socoteşte ca duhul acestui period (frază) unde se zice: *orice modificaţii*, înţelege în sine modificaţii la *bazurile* (bazele fundamentale) Regulamentului, şi ar fi bine să se adaoge lângă cuvântul modificaţii, cuvântul. *bazuri*.

Când li se spuse însă adevăratul înțeles pe care Rukman voià sa'l dee acelui adaos, adunarea în mare majoritate începù să protesteze cu energie contra acestei ucideri desavârșite a autonomiei țarei. Se auzeau de pretutindeni rasunând strigate: nu cunoaștem acest articol; el nu se vede tiparit în ediția oficiala din 1832. Protestam însași în numele Rusiei ce se zice proteguitoarea drepturilor patriei noastre, contra acestei încălcări a autonomiei ce ne este garantată» [11].

Adunarea, în urma acestor desbateri, trimite Domnului o adresă, în care se spune, ca «Regulamentul manuscript conține în adevar câteva rânduri, dupa care orice dispoziție administrativă sau schimbare ce s'ar puteà face fara învoirea curței proteguitoare, ar fi privită ca nula. Acest articol nefiind tiparit prin ordinul fostului guvernator, generalul Kisseleff, a trezit luarea aminte a adunarei în scopul de a se convinge de adevarul unui asemenea adaos, și dupa ce a luat în bagare de seama toate împrejurarile, a ramas convinsa ca domnul general Kisseleff, dupa toată dreptatea nu puteà face un atare articol adițional, de oare ce se afla în contrazicere fățișa cu toate privilegiile acestei țari [12].

Erà îndestul de stravezie învinuirea de falș, comisă în textul originar al manuscrisului; caci dacă acest articol s'ar fi aflat în Regulament, atunci când boierii pu sesera iscalitura lor, cum de mai protestau acum?

11. Heliade, *Equilibriul între Antiteze*, p. 95. Comp Sakelarie c. Königsmark, 11 August 1837, Hurm., *Doc*, X, p. 486: „Une discussion *très orageuse* se souleva dans la première séance de l'assemblée. Les deux partis (acel pentru înserare și opoziția) s'attaquèrent avec véhémence et se prodiguèrent même réciproquement les invectives et les injures les plus violentes". Comp. Mitrop. Neofit către Nesselrode, 31 Decemvrie 1840, Hurm., *Doc*, supl., I, 4. p. 501: „Depuis les déplorables désordres de la session de l'année 1837, l'assemblée trompée et indignement abusée, s'était discreditée par des actes d'insigne folie de quelques misérables meneurs".

12. Adresa din 21 Iulie 1837. *Analele parl*, VII, p. 532, subsemnată de 21 deputați din 33. Vezi procesul-verbal al ședinței în care se votează adresa, 10 Iulie 1832. *Ibidem*, p. 32. Se crede că adresa de protestare a adunării a fost redactată de profesorul Constr. Moroiu, fost bursier din 1822. Bariț în *Foaia pentru minte*, No. 25, 30, 1848, reprodusă de *Anul 1848 în Principate*, II, p. 464.

Consulul Rukman aflând de adresa adunarei, protesteaza şi el, arătând adânca lui mirare asupra întimpinărei radicate de adunare, contra schimbărei introdusă în noua redactare a Regulamentului; ca ea ar fi calcat datoriile ei, ceea ce nici odata nu va puteà rămâneà nepedepsit; «protestez, urmeaza consulul în chipul cel mai formal în contra unui demers atât de neregulat şi de contrar respectului datorit celor doua înnalte curţi etc. etc.» [13].

Intr'o alta nota catre un mare personaj rus, Rukman arata, ca regreta foarte mult ca asemenea necuviinţi sa se fi putut întâmplà în Muntenia *în timpul administraţiei sale* [14].

Un firman al Porţei ordonă introducerea cu deasila a articolului fraudulos. Adunarea fu convocată dupa sosirea firmanului, anume pentru a îndeplinì porunca Porţei. In urmatoarea zi, 15 Mai, se deschide adunarea. Sila se ceteà pe feţele tuturora. Domnul înainte de a subscrie, lepada condeiul de doua ori, zicând ca nu e bun. Ioan Câmpineanu nu erà faţa. Ceilalţi membrii subscrisera, însa cu rezerva, ca o fac din porunca Sultanului [15].

Amenintarea Rusiei cu pedeapsa, nu întârzie de a se produce. Emanoel Baleanu şi Ion Câmpineanu fura surguniţi [16]; Ioan Oteteleşeanu şi Iancu Ruset prigoniţi până când cerura iertare dela Ruşi. Totuşi, cum zice Heliade: De atunci din 1837, deşì dateaza căderea lui Ghica, deşì atâţia şi atâţia devenira victime, dateaza şi declinul protectoratului exclusiv al Rusiei, atacat în faţa lumei

---

13. Folix Colson, *l. c.*, p. 99.

14. Nota lui Rukman din 17 Iulie 1837. *Ibidem*, p. 105. Comp. G Chainoi (Ion Ghica), *Dernière occupation des Principautes Danubiennes*, Paris, p. 41.

15. Barit, în *Foaea p. Minte*, 1848, p. 28-30. *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 465 466.

16. Ioan Câmpineanu se duse la Constantinopole; de acolo la Londra şi la Paris pentru a protestà la puterile apusene contra silniciei aduse Ţarei Româneşti. La aceasta călătorie a lui Câmpineanu se abate gândul lui Nesselrode când într'o adresă c. Mitrop. Neofit, 20 Febr. 1841. Hurm., *Doc*, supl. I, 4, p. 507 îi spune: „L'orsqu'on songe surtout à ces hommes qui sont partis du sein de l'assemblee, pour se rendre à l'élranger et y conspirer contre le repos et la tranquilité de leur pays".

la Islaz în 1848 și desființat formal prin tractatul de Paris în 1856»[17].

Astfel se petrecù al doilea act al opoziției partidului național contra Rușilor, și numarul acelora ce protestara acuma erà mult mai însemnat decât al celor ce radicaseră glasul contra preșidarei comisiei regulamentare de un dregator rus. Observam însa, că nici atuncea, nici de astă data protestul său nu pornise dela jignirea unui interes individual, de oare ce nici preșidarea comisiei, nici atingerea autonomiei prin introducerea articolului fraudulos, nu loveà în afacerile personale ale deputaților protestatori. Ceea ce ei apáraseră în amândoua cazurile, erà demnitatea și cinstea țărei. Erau însa aceste protestari cu atât mai meritorii, cu cât mare îndrăzneala erà pe atunci a radicà glasul contra Rusiei, caci surgunul, poate chiar Siberia puteà sa aștepte pe cel sumeț la ieșirea lui din parlament. Daca fapta cu toate aceste fusese facùta, aceasta se întâmplase, pentru ca în cugetele boierilor începuse a suflà vantul veacului de deșteptare naționala, și a se deșteptà instinctul dè pastrare al rasei, pe care cei de acum o aparau cu vorba și cu pana, dupa cum mării lor stramoși o aparasera alta data cu arma în mâni pe câmpurile de batalie.

Domnul în aceasta întrebare avù o purtare șovaitoare împingând în ascuns opoziția la împrotivire, iar cu fapta sprijinind cererile Rușilor, ceea ce'i strica și față cu acești din urma și fața cu partida națională[18].

In decursul celor 5 ani cât mai statù Alexandru Ghica pe scaunul Țărei Românești, opoziția contra Rusiei se mănținù mereu; dar ea îmbraca un caracter ceva deosebit, schimbându'și tărâmul pe care ea se desfașurà, de oare ce Rușii vazând, ca spiritul de răzvratire împrotiva lor porneà din un izvor mai adânc, deșteptarea naționala a Românilor, ei se îndreptară contra manifestarilor ei mai directe, acele literare și estetice. Credeà Rusia că

17. Heliade, *Equilibrul între Antiteze*, p. 98.
18. Vezi și a mea *Istorie a Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 144 148.

astfel va puteà stârpì împrotivirea ce o întâlneà stapânirea ei. Nu'și dadeà samă că mai la urmă și aceste manifestari nu erau decât tot producte, efecte, și ca pentru a ajunge a distruge cauza, trebuea să atinga ceva ce nu se poate nici odata lovì prin mijloace materiale: sufletul.

Pentru a înțelege aceasta noua întorsatura în ținuta partidului național, trebue amintit întâi mersul culturei naționale din acest rastimp în Muntenia.

In memoriile sale, principele Neculai Șuțu arata asupra vieței boierilor munteni refugiți la Brașov, ca ei își petreceau timpul între un studiu susținut facut în cercul familiei, și petreceri de preumblare și de vânat. Asupra studiilor întreprinse de boieri, am vorbit aiurea [19]. Dintre desfatari, afara de vânat care alcatuià cea mai deasa și mai placuta, petrecere a boierilor, mai ascultara puțin timp și producerile unei trupe de opera italiana care jucà în o sala de bal, împrovizata ca sala de teatru. Dar fiindcă numai boierii pribegi susțineau acea trupa, iar localnicii nu, ea fu nevoita sa paraseascǎ Brașovul în curând. Această împrejurare ne dovedește ca mintea boierimei muntene erà mai desghețată pe la 1822, decât acea a Sașilor și a Ungurilor, pentru a nu vorbì de Românii din Brașov. Despre poporația locala spuneà un Brașovean mai deștept: Lăsați să joace un urs pe scena, și Brașovenii vor venì toți [20].

Unii din boieri, precum erà Constantin Radovici din Golești, se folosira de deștararea lor, pentru a întreprinde lungi calătorii în Apusul Europei. Golescu organiza îndata dupa întoarcerea lui, în 1826, acea *soțietă* dela care dânsul se aștepta la atâtea urmari bune pentru înflorirea țarei sale [21]. Soțietaua lui Golescu însa urmareà doua scopuri deosebite. Tinerii se îndeletniceau cu lucrarile de care vorbește Neculai Șuțu. Cei mai batrâni

19. Mai sus, p. 133. Prince N. Soutzo, *Mémoires*, p. 40—44.
20. *Ibidem*, p. 44—45.
21. Mai sus, p. 122.

se gândeau la mijloacele de a rasturnà pe Ghica. Din sinul lor pornì încercarea de a razvratì poporul muntean prin o a doua mişcare facuta de oameni de ai Vladimirescului, dar care mişcare se sfârşì prin spânzurarea capilor ei [22].

Intorcându-se pribegii în Muntenia, dupa Convenţia dela Akerman, şi Constantin Golescu (calatorul) facând cunoştinţa lui Heliade, ambii de şi aparţineau unor stari atât de deosebite, Golescu boier mare, Heliade fiu al poporului, fiind doritori de a împinge ţara lor pe calea propaşireí, pun la un loc ideile lor şi alcatuesc un program de regenerare, spre a scoate ţara din întunerec şi neştiinţa catre lumină şi cultura.

Programul constà din urmatoarele punte;

Innălţarea foastei şcoale a lui Lazar la rangul de liceu şi crearea unei alte şcoale în Craiova dupa modelul ei;

Şcoale normale în capitala fiecărui judeţ;

Şcoale primare în fiecare sat;

Foaie în limba româna şi desfiinţarea monopolului tipografiei;

Incurajarea traducerei de cărţi straine, şi

Intemeierea unui teatru naţional.

Observam ca aceasta unire a talententelor spre scopuri civilizătoare, desfiinţà hotarele atât de înnalte radicate de formele vieţei, între clasele sociale. Alta dovada a aceluiaşi fapt avem în o scrisoare a fiilor de boieri cáre învaţau în Paris, şi anume: Sovetnic Margeala, Alexandru Lenş, Nicolae Baleanu, Constantin Brailoiu, Dimitrie Golescu, Constantin Lenş, Ioan Vladoianu şi Costache Filipescu, — scrisoare trimisa lui Eliade, cu prilejul ieşirei celui dintâi numar din *Curierul românesc*, la 1 Martie 1829, în care scrisoare odraslele boiereşti scriu editorului Curierului: Trebue sa ştiţi că în vinele noastre curge sânge românesc şí ca inimile noastre nu se pot împiedecà

22. Mai sus, p. 127.

de a saltà de bucurie când află ca se înfiinţează la noi aşezăminte folositoare [23].

Tot în acest sens gasim o alta scrisoare a tânarului fiu de boier, Constantin Brailoiu, unul din subscriitorii scrisorei catre Heliade. Brailoiu laudă în ea foarte mult sârguinţa tovaraşului sau de studii, omul din popor, Petru Poenaru care, spune Brailoiu s'a apucat în special de studiul punţilor şi a şoselelor şi de acel al ridicărei planurilor; aceasta ramura, la care se aplica Poenaru, fiind foarte importanta şi folositoare atât lui în parte cât şi ţărei îndeobştie [24].

Acestea sunt cele dintâi simptome ale unei apropieri a minţilor peste hotarele naşterei, ale unei înfraţiri a cugetelor pe temeiul talentului, şi deci recunoaşterea, ca şi acesta are dreptul de a'şi face calea în lume. In aceasta apropiere, gasim noi primele urme ale democratizarei societaţei româneşti, serie ce va devenì cu timpul atât de puternica.

E drept ca izvorul acestui curent stateà în vechea deprindere a caselor mari boiereşti de a radicâ din straturile de jos odrasle catre acele superioare, prin care ridicare se împrospatà cu sânge nou boierimea româna. Dar deosebirea între sistemul cel vechiu şi acestalalt nou, stă în faptul, că mai înnainte, egalizarea se faceà nu pe baza talentului — element democratic, ci pe baza boieriei — element aristocratic. Mai înnainte omul de jos deveneà de seama, pentru ca se urcà în rangurile boierimei. Noul curent cereà ca boierul sa devina de seama, cu cât se urcà pe scara talentului.

Infiinţarea gazetelor, *Curierul românesc* şi *Albina românească*, da pe de o alta parte prilej la apropierea între Munteni şi Moldoveni, care împinge mai departe

23. *Curierul românesc*, 1829, No. 25. Mulţamiri aproape identice trimise lui Gh. Asaki pentru *Albina românească*, apărută la Iunie 1829. Vezi No. 48.

24. Citată de d-l Pompiliu Eliade în „*Histoire de l'esprit public en Roumanie* , p. 242. Aratarea d-lui Eliade, că această scrisoare s'ar gasì în Hurmuzachi, *Documente*, X, p. 622 este greş tă; acolo este a'tă scrisoare a lui Brailoiu, care însă nu vorbeşte de Poenaru.

prima licarire a ideei unirei pe care am vazut'o rasărind încа dinnainte de 1829, şi anume întovarăşita dela întâia ei manifestare cu aceea a principelui străin[25]. Anume la o ispitire (examen) facută la şcoala Vasiliana din Iaşi, se face o serbare deosebita la care asista şi Mitropolitul. Curierul Românesc publica o dare de seama a acestei serbari, atât de însemnată pentru vremile de atunci, aratându'şi cu atât mai mult mulţamirea, cu cât doi din profesorii şcoalei ieşene, Enache Halunga şi Andrei Moldovanu, fusesera formaţi la şcoala din Sf. Sava [26]. Gazeta lui Heliade fusese învoita a ieşì, de catre ocârmuirea provizorie ruseasca, pentru a slujì de organ de raspândire între Români a veştilor de pe câmpul de razboiu, care sa faca cunoscute izbânzile ruseşti în straturile poporului român. Ea deveneà acum, prin puterea lucrurilor şi fara voia Ruşilor, un organ şi al intereselor naţionale româneşti.

Dar aceasta împingere spre înfraţire a cugetelor române este mijlocita chiar şi de Regulamentul Organic care, fiind lucrat de boierii români însufleţiţi de spiritul naţional, ca Asaki, Ştirbei şi alţii, ei strecurara câteva articole care desigur nu poarta pe ele pecetea ruseasca. Aşà ambele Regulamente, acel al Moldovei şi acel al Munteniei, prevad ca învaţământul sa se dee în limba naţionala, aceasta pe temeiul, că s'ar aduce înlesnire şcolarilor *în desăvârşirca limbei patriei, dar şi pentru că toate trebile publice erau să se trateze în această limba care este şi acea intrebuinţata în toate slujbele sfintei credinţi* [27].

Că acest articol fusese stilizat chiar de Asaki, se vede de pe faptul, ca el reproduce ideile expuse de dânsul în anaforaua din 1828, când se ceruse de Epitropia şcoalelor în care Asaki erà membru, înfiinţarea şcoalei Va-

25. Mai sus, p. 137.
26. *Curierul Românesc* din 2 şi 12 Aprilie 1829.
27. *Analele parlamentare,* I, p. 355. Compară Regulamentul Organic al Moldovei.

siliene, şi în care învaţatul moldovan spune: Mai trebuitoare decât a altor limbi este cultura aceleia a neamului *însăşi, în care se fac sfintele rugăciuni şi se tractarisesc toate pricinele şi care este cea mai puternică legătura spre păstrarea şi îmbunătăţirea neamului şi însufleţirea dragostei către patrie* [28].

Când se atribue deci Ruşilor sprijinul învaţaturei în limba româneasca, cum spune o broşura din 1858 [29], se uita, ca Regulamentul fu alcatuit mai ales de boieri, şi ca dacă li se atribue lor, şi cu drept cuvânt, masurile apasatoare ce se luara în privirea ţaranilor, ei nu pot fi pe de altă parte despoiaţi de cinstea sprijinirei învaţamântului românesc.

Kisseleff a facut de sigur destul pentru Români, primind acest sistem care, cum vom vedeà, a adus în curând roade primejdioase pentru stapânirea rusească.

Nu e vorba, că pe atunci Ruşii, înşelaţi prin caracterul scrierei româneşti şi prin mulţimea cuvintelor slave, mai ales din carţile bisericeşti, apoi lipsind şi studiile asupra graiului Românilor — ne credeau de Slavi, cevà deosebiţi de Ruşi, aşà cum erau Sârbii şi Bulgarii, dar în orice caz de un neam cu ei. De aceea nu credeau, ca trebue sa ne combata în desvoltarea limbei noastre. Când însa mai târziu Heliade scrie o broşura în care arata pe Români ca membri ai familiei latine, el este ameninţat a fi surgunit de catre Ruşi, şi scapa numai prin intervenirea Domnitorului [30].

Alt articol mai însemnat din Regulament pe care noi îl credem introdus tot prin boieri cari hraneau, cum am vazut, ideea unirei în cugetele lor, anume articolul 425 prevede, ca: Origina, religia, obiceiurile şi asemanarea

28. *Uricarul*, III, p. 33.
29. *Question de l'instruction publique en Moldavie* par un député du divan ad-hoc, Iassy, 1858 : „Le comte de Kisseleff, plénipotentiaire du gouvernement provisoire russe, favorisa la fondation d'écoles publiques et le développement de l'esprit national".
30. Vezi Heliade, *Repede aruncătură de ochi asupra originei şi limbei Românilor* şi *Equilibrul între Antiteze*, p. 69.

limbei locuitorilor ambelor Principate, conține elementele unei uniri intime care a fost întârziată și împiedicată prin împrejurari întâmplatoare și de a doua mână; ca foloasele și urmarile binefacătoare ce ar izvorì din întrunirea acestor două popoare, nu ar puteà fi puse la îndoială; ca elementele contopirei poporului Moldo-Valah sunt chiar puse în acest Regulament, prin asemanarea administrației ambelor țari . Pe temeiul acestor considerări, art. 426 al Regulamentului prevede ‹ instituirea unei comisiuni mixte din partea guvernului ambelor Principate, cu menirea a preface într'un singur trup legile moldo-valache, identitatea legislației fiind unul din mijloacele cele mai potrivite pentru a aduce la îndeplinire aceasta unire morala .

Nu e vorbă, o corespondență din București din 1834, atribuita unui francez, *Bois le Comte*, spune că ideea întrunirei celor doua principate într'un mare ducat al Dachiei, a primit chiar nu de mult oarecare încurajare din partea Rușilor; ca o instrucție comunicata de D-l Mințiaki comitetului reformeler, arată foloasele ce ar rezultà, dacă s'ar restrânge din ce în ce mai mult legaturile ce le unesc, așà ca sa nu facă decât o singură nație. Unul din comisari, vistiernicul Iordache Catargiu, luând act de această recomandare, propuse unirea ambelor provincii sub o singura ocârmuire; dar Catargiu adaugând clauza că principele ce ar fi sa se așeze să nu aparțina nici uneia din cele trei mari puteri încunjuratoare, Rușii văzând că prin această restrângere li se luà mijlocul de a pune țările unite sub un principe de casa lor, nu se mai intereseaza de aceasta chestie . Tot aceasta corespondența adauga ca «unirea celor două provincii ar fi în București o dorință obștească și tot așà stateau lucrurile și în Iași. Beizadea Ghica spunea autorului corespondenței ca tatal său fusese gospodar, că moșul sau s'ar afla acum în această situație. Cu toate acestea nu ar fi jertfe care sa nu le faca, pentru a vedeà întrunirea ambelor Principate sub un principe străin.

Marele vornic Filipescu spuneà aceluiaş autor, ca ar primì cu lacrimi de recunoştinţa ori ce principe străin. In sfârşit tot aşà de obşteasca este dorinţa de a vedeà ambele ţari substrase de sub epitropia Rusiei şi a Turciei, şi puse sub proteguirea marilor puteri. Realizarea acestei dorinţe este considerata, atât la Iaşi cât şi la Bucureşti, ca trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor ţari [31].

Noi credem că în spusele lui Bois-le-Comte trebue deosebite două lucruri: Ideea unirei care este de obarşie românească, introdusă ca şi învăţamântul în limba naţională, de boierii alcătuitori Regulamentului în această legiuire, şi desbaterea provocată de Catargiu privitoare la principele strain, pe care Ruşii bine înţeles ca'l doreau din casa rusească. Comisia cerând garanţii tocmai în protiva acestei eventualităţi, face pe Ruşi sa lese la o parte această parere. Daca Ruşii ar fi propus unirea şi principele străin, fară nici o restrângere, atunci respingerea acestui din urmă ar fi atras şi raspingerea propunerei privitoare la unire, pe care cu toate aceste noi o găsim în Regulament [32].

Tot pe atuncea Constantin Golescu înfiinţeaza o şcoala rurala pe moşia sa Goleşti, cea dintâi şcoala de acest fel pe pamântul României, punând astfel în practică ideile lui, ca numai prin luminarea ţaranimei va puteà fi ea scoasă din degradarea în care se află. El aduce aici ca profesor pe învaţatul Român din Transilvania

31. Această corespondentă publicată în *Moniteur Universel* din Paris, 18 Sept. 1859, este datată din 17 Martie 1834.

32. C. Hurmuzaki şi Ioan Maiorescu în broşura lor Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Valace, Bruxelles 1857, reprodusă în *Acte şi Doc. relative la Renaşterea României* de d. A. Sturza d. C. Sturza şi Ghenade Petrescu III, p. 207, spun, că „comitetul de reforme de atunci a propus unirea sub un principe ereditar străin, şi e adevărat că cabinetul de San-Petersburg şi-a dat învoirea, ca această propunere să o dee în desbaterea adunărei constituante de atunci; însă după ce la acest proiect s'a adaos clauza, ca viitorul domn să nu fie din casele domnitoare vecine, a căzut tot lucrul: *de unde se vede că ideea uniunei n'a ieşit dela Rusia;* dar poate că Rusia ar fi adoptat'o, dacă Principatele ar fi dat tronul unui principe rus, ca cu incetul noul stat să se încorporeze în Rusia".

Aron Florian[33], reînprospatând astfel începuturile de întarire a mintei românești din Muntenia prin acele mai vii ale neamului din Ardeal, facute în Muntenia prin numirea lui Lazar ca profesor în școala din București.

Cu prilejul ispitirei școalei din Golești, se întocmise și un spectacol teatral, în care elevii jucara scene din tragedia *Regulus* tradusă în versuri de Ioan Vacarescu, și o copila în vârsta de 8 ani a lui Gr. Leurdeanu din Ploești, declamă niște versuri cu atâta gingașie, ca ochii tuturor se umplură de lacrămi de bucurie, pentru o așa de patrunzatoare și binecuvântată isprava din partea unui copil [34].

In afară de școala rurala a Golescului, se mănține școala întemeiată de Lazar la Sf. Sava care trece, dupa retragerea lui înapoi în Transilvania, sub școlarul său Ioan Heliade Radulescu; apoi dupa reorganizarea ei de catra Ghica Voda în 1828, este adaosa cu profesorii reveniți din Piza și Paris: Eufrosin Poteca, Simion Marcovici și Const. Moroiu. Aceștia aduceau cu ei idei noue, subte din învațaturile Apusului, despre care ne dau oarecare deslușiri scrisorile lui Poteca.

In ele aflam mai întâi convingerea bursierilor, ca banii la noi nu sunt pierduți, și va venì timpul sa se laude cu noi, nu numai acei ce ne-au trimis, ci și toata Valahia [35]. Fiindcă se făceà bursierilor greutați cu trimiterea banilor, Poteca scrie Epitropiei școalelor, ca cel puțin sa le trimita cheltueala întoarcerei lor în țara, unde vor semăna sau puținele idei ce le-au cules pe acolo, sau grâu pe întinsele ei șesuri . Poteca nu se rușinà a aratà, ca el e om de jos, nascut mai aproape de padure decât de curtea domneasca; dar, adaoga el, parinții mei cei adevarați din care se trage tot neamul omenesc, sunt cerul și pamântul; iar Dumnezeu împaratul lumei

33. Heliade, *Equilibrul între Antiteze*, p. 77.

34. D. C. Olanescu; Teatrul la Români; Partea II. Teatrul în Țara Românească, p. 17 nota 1, unde sunt citate și izvoarele.

35. „Intâii bursieri români în străinătate, scrisorile lui Eufrosin Poteca" de I. Bianu. *Revista Nouă*, I, p. 422.

adese ori obicinueşte de scoate din noroiu pe cel umilit şi'l aşaza printre fruntaşii norodului . In aceste vorbe se vadeşte conştiinţa lui Poteca despre valoarea talentului faţă cu naşterea. El ne mai spune ce simţì el, la vestea că ţara lui şi-a redobândit domnià pamânteana: In anul trecut când erà patria în jaf, inimele noastre se topeau de întristare. Intr'acest an când patria şi-a dobândit privilegiurile sale, şi când ocârmuirea s'a încredinţat în mânile fiilor sai, am început şi noi a saltà de bucurie .

Intr'o frumoasa scrisoare catre Mitropolit şi catre Eforia şcoalelor, în care Poteca răspunde cu o mare îndrăzneala, la mustrarea, că nu ar învăţà lucruri folositoare ca matematicele: «că ei doară n'au fost trimişi la lemne în padure — el îşi arată credinţele lui în cele ce ar trebuì facut, pentru a scoate norodul Valachiei din starea întunecată în care zăceà: Cinstirea preoţilor, spune el, (Poteca însuşi erà preot), aşezaţi cu lefi cuviincioase, fară a cere nici un ban dela acei dintre ei ce ar puteà sa înveţe pe copii; izgonirea nedreptaţei din Valachia şi facerea unei legi politiceşti care sa hotarască dajdiile de acum înnainte asupra veniturilor fiecăruia, fară deosebire, dela divaniţi pana la plugari şi la hranitorii de dobitoace; slobozirea robilor creştini, pentru ca între noi creştinii nu este rob şi slobod, ci toţi suntem una în Hristos Isus Domnul nostru — caci de nu vom urmà în acest chip, numai cu o biată şcoală de matematici nu se poate face nimic bun spre fericirea norodului .

Fiind mustrat pentru cele ce scrisese, Poteca nu da înnapoi, ci înfruntă încă cu mai mare putere stapânirea, spunând, că acei ce nedreptaţesc omenirea şi pe saraci făcuţi întocmai dupa chipul lui D-zeu, asupra unora ca aceştia va cadeà urgia cerului, sfarâmarea şi risipirea, ca praful ce'l spulberă vântul de pe faţa pământului [36]. Şi aceste idei nu erau ale unui tânar, ci ale unui om

36. *Ibidem*, p. 424, 425 şi 428.

de 36 ani, preot şi însurat, care desigur încolţisera la el înca înainte de a plecà din ţara, dar pe care strainătatea le copsese şi le desavârşise.

Pe lângă Poteca şi ceilalţi tovaraşi şi la fel gânditori cu el, se va maì întoarce în curând în Muntenia şi tânarul boier Constantin Brailoiu, acel ce laudà atât de mult pe Poenaru, şi care într'o scrisoare catre tatăl său spune, «ca boierii din ţară ar trebuì să se uneasca cu guvernatorul rus, comitele Pahlen, pentru a nu scapà frumosul prilej, de a'şi împlinì toţi datoria ce au, de a se gândì *să asigure fericirea bieţilor ţărani*; să stabilească legi bune şi să întemeîeze pe dreptate o nouă ocârmuire, spre a ne asigurà un viitor fericit . Prin altă scrisoare, Brailoiu se ruga de tatal sau «sa-i trimita cărţi româneşti, *ca să nu'şi uite limba* [37].

Tot aşà şi tânărul Constantin Filipescu ce învaţà în Paris spune, în o scrisoare catra tatal sau, redactata în limba franceza: Daca străinul are nevoie de îndobitocirea ţarei, a noastră e datoria de a luminà poporul; şi daca are nevoie de o vecinica samavolnicie şi de a linguşì patimele celor mari, noi avem nevoie de a le opune legi şi aşezăminte care să puna un frâu tuturor poftelor; daca are nevoie de un cap electiv pentru a ne desbinà, a ne sfaşià şi a se interpune în neînţelegerile noastre, noi avem nevoie de o *pu'ere ereditară* şi epitropisitoare care sa-i tae toate aceste nadejdi. Vrau deci sa intru în sistemul tau, iubite tata şi în acel al unchilor mei, pentru a ajutà în silinţele pe care ei le pot concepe, pentru *fericirea şi neatârnarea ţărei* [38].

Toate aceste idei privitoare la desvoltarea naţionala precum: întărirea organismului politic prin unire, ereditate, autonomie şi neatârnare, nu mai puţin acele ce ţinteau la prefaceri sociale, ca îmbunătaţirea stărei ţa-

37. Scrisoarea studentului C. Brailoiu din Geneva către tatăl lui, din 17 Iunie 1828 Hrrm., *Doc*, X, p. 621, unde se află ş analiza pe scurt a celorlalte scrisori.

38. Din o ssrisoare a lui Const. Filipescu dintre anii 1825—1828, reprodusă din arhiva familiei Filipescu de Pompiliu Eliade, *Histoire de l'Esprit public en Roumanie* p. 276—280.

ranilor, desrobirea Ţiganilor, egalizarea impozitului, recunoaşterea îndreptaţirei talentului, umblau prin capetele oamenilor din acest rastimp, şi ele vor devenì radicătoare de fapte, cu cât acţiunea personalităţilor ce le reprezentau va ajunge mai puternic simţită. Din aflarea unor asemenea idei în minţile generaţiei dintre 1831 şi 1842, se explică opoziţia cea tot mai puternică împrotiva Rusiei ce se arătă în Muntenia, dela introducerea Regulamentului până la sfârşitul domniei lui Alexandru Ghica.

Ruşii, în persoana agerului baron de Rukman, începură a'şi da sama, că ei se înşelaseră rău, când crezuseră, ca învăţaturile publice pe care ei le patronasera, şi în orice caz nu le combatuseră, erau să formeze obşteasca buna cugetare întemeiată pe cel mai sanatos moral cum spuneà art. 364 al Regulamentului Valachiei şi art. 418 al acelui moldovenesc; ba ei se convinseră din protiva, că dacă puterea lor erà sa se menţină neştirbită în Principate, ei trebueau să împiedece tocmai desvoltarea simţimântului naţional şi acea a aşezămintelor cari'l hrăneau şi'i dadeau puteri.

Incă din 1829, sub ocârmuirea lui Kisseleff, fusese adus în fruntea şcoalei de la Sf. Sava, un francez, *Vaillant*, care reorganizase de minune aceasta şcoala, propunând tot odata în lecţiile lui ideile liberale şi egalitare pe care Francezii le purtau cu ei în toate parţile lumei pe unde soarta îi aruncă[39]. După cererea lui Rukman, Vaillant este scos din directoratul dela Sf. Sava în anul 1834. Adunarea pentru a despagubì pe Francez, voteaza cumpararea a 500 de exemplare din dictionarul francezo-

39. Lui Vaillant se rapoartă spusele Mitropolitului Neofit, când intr'un raport către Nesselrode din 31 Dec. 1840, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 502, el spune, că „şcoalele după 10 ani de existenţă nu au dat decât fructe amare, lăsând tineretul in voia declamărilor *profesorilor străini*, tot atât de neştiutori pe cât şi plini de gânduri rele. şi la cetirea de opere fără vază, producte ale presei de aprindere a Apusului". Tot pe atunci G. A. Manu scrie din Bucureşti lui Mihail Sturza domnitorul Moldovei in 14 Mai 1839, Hurm., *Doc.*, supl I, 6, p. 38; „Parmi les désordres causés jusqu'à présent par les fautes du chef de l'Etat, l'un des plus frappants est l'esprit d'indépendance et ces prétentions outrées qui se répandent dans toutes les classes".

român tiparit de Vaillant; dar Domnul, tot dupa cererea lui Rukman, nu sancţionează acest vot[40].

Tot pe atunci se înfiinţase în Bucureşti o noua întovaraşire intelectuală, *Societatea Filarmonică* care îşi pusese ca ţinta desvoltarea artistică, cultura muzicei şi crearea unui teatru naţional. Intemeitorii ei erau Ioan Câmpineanu şi Ioan Heliade Rădulescu care îi adaosese pe Constantin Aristia, Grec de naştere însă cu mare şi curată iubire pentru patria lui adoptiva, şi care înzestrase limba română cu o foarte bună traducere a Iliadei lui Omer. Ca şi la societatea din 1828, se înscriseră în ea mai toţi boierii capitalei. Societatea deschise o şcoală, în care Aristia ce fusese câtva timp elevul vestitului Talma din Paris, erà profesor de arta dramatică, Heliade de literatura, iar de muzică un Italian, Bongianini. Dupa 7 luni de o spornica activitate, elevii putură să reprezinte pe rând mai multe bucăţi clasice, precum *Mahomet*, *Amfitrionul*, *Căsătoria silită*, *Vicleniile lui Scapin*, *Triumful amorului*, *Bădăranul boierit*, *Grădinarul* şi altele înca[41].

Aceasta izbândă neaşteptată puse în îngrijire pe Rukman care hotărî sa surpe societatea ce statea la temelia teatrului român. Prin nişte intrigi ghibace, Consulul izbutì sa bage ura şi zizania între membrii Societaţei Filarmonice care se desfacù, atragând în peirea ei încercarea înfiinţarei teatrului naţional[42] (1838).

Ţinuta lui Ghica şi în aceasta treabă a teatrului este tot şovaitoare, cu atât mai mult, ca teatrul şi şcoala fiind sprijinite de toata boierimea bucureşteana, Domnul nu şi-o puteà înstrainà pe de a întregul, iar pe de alta parte el se témeà de a desplaceà puterei proteguitoare. Nemulţamind deci pe amândouă părţile, Ruşii pun în lu-

40. Vaillant, *l. c.*, II, p. 400. Regnault, *l. c.* p. 190.

41. T. T. Burada, „Cercetări asupra Şcoalei Filarmonice din Bucureşti". *Convorbiri literare* XXIV, p. 1 şi urm. Vezi înştiinţarea privitoare la Societatea Filarmonică publicată în *Curierul romănesc* reprodus de D. C. Olănesc în *Teatrul la Români*, Memoriul al II-lea, p. 27.

42. Amănunţimi asupra intrigilor urzite vezi în *Istoria Românilor din Dacia traiană*, VI, p. 283—285. Vezi şi D. C. Olănescu, *Teatrul la Români*, Memoriul al II-lea, p. 21—22 şi p. 55 şi urm.

crare arma pregatită de ei în Regulamentul Organic, și provocând o *doleanță* contra Principelui catre curțile suzerană și proteguitoare, rânduesc o anchetă, în urma careia Ghica este destituit[43].

Din desvoltarea vieței politice în timpul lui Alex. Ghica se poate vedeà, că există ca deplin alcatuit tot numai un singur partid, acel național, din sinul caruia pornesc toate mișcările îndreptate contra Rușilor, precum și creațiunile facute în vederea întărirei vieței românești. In acest partid național traesc amestecate elementele cele mai deosehite în ceea ce privește ideile liberale și egalitare. Un singur gând numai-îl însuflețește în întregul lui, acela de a apărà și sporì puterea de viața a poporului. Cu toate acestea, se poate vedeà, ca elementele liberale și egalitare sporesc fară încetare în rândurile lui, adunate aici și din sus și din jos, cu toate că pană la mazilirea lui Ghica ele nu se încheaga înca într'o alcatuire de partid politic.

La căderea lui Ghica mai mulți boieri munteni între cari Câmpineanu, Villara, Filipescu-Vulpe și Ioan Ghica se înțeleg să propună lui Mihail Sturza Domnul Moldovei primirea scaunului și în Muntenia, pentru a aduce astfel la îndeplinire gândul unirei Principatelor, admisă în principiu de Regulamentul Organic. Ion Ghica primește însa ca răspuns, că asemenea combinație nu ar fi bine vazuta de Rusia, și că deci, nu o poate primì. Ion Ghica raspunzând Domnitorului, că principiul unirei este înscris în Regulament, întarește staruințele sale cu zicatoarea latina: audaces fortuna juvat , cuvinte la care domnitorul întimpina, că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui popor, trebue sa fie prudent [44].

43. Amărunțimi asupra îndepărtărei lui Ghica, *Istoria Românilor* citată, VI, p. 150 - 157.

44. Ioan Ghica *Scrisori* p. 149 și 185. Vaillant *l. c*, II, p. 405: „les boyards valaques désirent la réunion des deux principautés, sous la souveraineté de Mihail Sturza". De și refuzase, se vede, că M. Sturza se interesase de mersul trebilor din Muntenia în vederea schimbărei capului statului. Un boier de aci

Partidele politice sub domnia lui Bibescu. — Gheorghe Bibescu, noul principe al Munteniei, făceà şi el parte din partidul naţional. Inca de pe când erà ministru al justiţiei sub ocârmuirea rusească, în 1831, el avuse prilejul a'şi arată simţimântele lui; anume proiectul de Regulament fiind trimis la Constantinopole, comisia ruso-turca gasise de cuviinţa a introduce o schimbare în art. 205, privitor la pedepsele la care erau sa fie supuşi acei ce înfrângeau regulele carantinelor, anume dispunând ca strainii sa fie judecaţi de Consulii lor. Bibescu întimpina contra acestei modificări, că orice crimă faptuita pe teritoriul Ţarei Româneşti nu fusese nici o-lata judecata decât după legile ţarei şi de judecătorii ei, oricare ar fi fost calitatea şi naţionalitatea vinovatului; ca dispoziţiile luate în Constantinopole ar fi — daca s'ar admite — o atingere mare adusa unui drept pe care ţara îl exercitase fara încetare [45]. In urma acestui protest, se restabileşte textul primitiv care nu făceà nici o deosebire între straini şi pamânteni.

Gheorghe Bibescu fiind ales ca principe de adunarea munteană în 1842 — cea dintâi alegere a unui domnitor român, dupa secoli de numiri abuzive — Bibescu apare în ziua încoronărei în costumul lui Mihaiu Viteazul [46]. Ducându-se în anul urmator la manastirea Dealul, noul Domnitor îngenunchează pe mormântul eroului muntean [47].

Inceputul domniei lui Bibescu nu pareà deci a da prilej unei opoziţii naţionale. Cu toate acestea dela cea

---

G. A. Manu îi cereà chiar bani, pentru a pregăti spiritele în vederea de sigur a alegerei lui Sturza de domn şi în Muntenia. Manu c. Mihail Sturza 11 Mai 1839, Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 40: „Votre nom, Monseigneur, est vénéré ici et ne manquerait par de servir de point de ralliement, si votre Altesse consentirait à se so metttre à quelques sacrifices. Toute l'opposition formée des partisant de la nation vous est déjà acquise". Se vede că M. Sturza a fost oprit de Ruşi a merge mai departe în această privinţă.

45. *Domnia lui Bibescu,* I, p. 38. *Analele parlam.*, I, p. 279.

46. Regnault, p. 236. *La Principauté de Valachie sous le Hospodarat de Bibesco*, p. 122.

47. *Foaia pentru Minte,* 1844, p. 323.

dintâi lege înfăţişată de el, acea asupra modificarei regimului dotal, el întâlneşte o împrotivire în adunare.

Anume Bibescu voià să desfiinţeze abuzul ce se faceà cu privilegiile fagaduinţelor de zestre, care treceau totdeauna înnintea creditorilor, de îndată ce se dovedeà anterioritatea lor prin marturi, totdeauna uşor de gasit. Bibescu voià, prin suprimarea acestui abuz, să ridice creditul ţarei. Opoziţia ce o întimpina în adunare erà întemeeata pe interesele personale ale boierilor de a puteà totdeauna sa pagubeasca pe creditorii lor [48].

Mai nemulţumeşte pe boieri înca şi numirea fratelui domnului, Barbu Ştirbei, în dregatoria de Vornic mare, ceeace păreà a reînvià nepotismul de pe timpul lui Ghica Vodă.

Dacă pana acum opoziţia avuse un caracter mai mult personal, ea capata o coloare naţională, în vestita afacere a minelor. Anume Domnitorul încuviinţase printr'un jurnal al Sfatului administrativ (consiliul miniştrilor) companiei ruseşti Trandafiloff concesia minelor în Muntenia, conform art. 178 şi 179 din Regulamentul Organic, cu dreptul eventual de exploatare silita, în cazul când nu s'ar obţine de catre companie învoirea voluntara, păna în termenul prevăzut de Regulament. Concesia erà pe deplin legala şi ea nu puteà fi atacata pe acest tarâm nici într'un chip. Dar ţara întreaga se temeà de primejdia unei încălcari a proprietaţilor din partea a tot puternicilor Ruşi, şi pe toţi proprietarii îi cuprinsese o frica neîntemeeata în drept, dar desigur foarte reală şi existenta, a unei exproprieri cu putinţa din partea companiei ruseşti. Se temeau cum spune foarte viu un document din 1848 de o ocupaţie militara subterana a Ţarei Româneşti [49].

In loc însa ca adunarea, facându-se organul acestei

48. Mai multe amănunţimi în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 164.
49. Memoriul adresat Sublimei Porţi, Iulie 1848, *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 126.

temeri, să staruiască la domn pentru neîncuviințarea concesiei, ea face greșala de a atacà aceasta concesie ca nelegala, și de a cere desființarea jurnalului Sfatului administrativ ce fusese întarit cu iscalitura domnească. Bineînțeles ca desbaterea fiind pusa pe un tărâm arzator care puneà în cumpănă vaza și autoritatea Domnului, acesta se îndăratnicește și respinge cererea camerei cu cuvinte foarte aspre, tratând'o de necuviincioasă. Cearta dintre Domn și adunare luând un caracter foarte ascuțit, patimile se înverșuneaza, și Domnul este împins a cere dela Consulul rus intervenirea la Poarta, pentru ca prin tr'un firman se disolvă adunarea. Cu toate aceste el, gândindu-se mai bine și luând în privire marea îngrijire a țarei întregi, nu procede precum făcuse predecesorul sau în chestia articolului fraudulos, după desființarea adunarei, la sancționarea masurei, ci din contră, gasind alte motive, răspinge cererea lui Trandafiloff [50].

Nu rămâne mai puțin adevărat ca mișcarea produsa în țara întreaga, prin teama de concesiunea minieră către compania rusească, luă caracterul iarași a unei mișcări anti-rusești.

Lăsând la o parte toate masurile administrative ale lui Bibescu, precum așternerea de șosele și de poduri, uscarea mlaștinilor Cișmigiului, întocmirea mai îngrijita a coșerilor de rezerva, îmbunatațirea starei închisorilor, cumpenirea finanțelor, sporirea venitului comunelor, introducerea unei taxe de timbru pentru a micșurà numarul proceselor, și multe alte măsuri de același fel— sa venim la acele acte ale Domnitorului cari aveau un caracter național sau chiar liberal, pentru a puteà apoi să ne dam seama de poziția vieței de partid față cu el.

Turcia luând masura de a ridicà vama de import dela 3 % la 5 %, dispune, dupa staruințele Austriei, ca pentru Muntenia vama de import să ramâe tot 3 %,

50. Toate amănunțimele expuse documental în *Ist. Rom.*, VI, p. 166—177.

ceeace nu însemnà altceva, decât a se încalcà dreptul de autonomie al țărei, ba încă acèasta încalcare făcându-se și în dauna ei.

Dupa protestări foarte energice ale lui Bibescu și staruinți la curtea ruseasca, izbutește Domnitorul a face sa se urce și pentru Muntenia vama de import la 5 %, ceeace aduce două foloase: Intâi, sporirea taxelor și deci un adaos de venituri, și al doilea, cel mai însemnat, recunoașterea dreptului Țărilor Române de a spune și ele cuvântul lor, când erà vorba de ale lor interese drept ce fusese îngropat de atâta timp prin despotismul Turcilor, și apoi înghițit de protectoratul rusesc [51].

Pe de altă parte însa, tot în chestiunea vămilor, principele Bibescu desființează în 1843 vamile între Moldova și Muntenia, închegând astfel între ambele țari o uniune vamala care trebueà sa deștepte conștiința interéselor lor comune.

In urma unei asemenea masuri se puteà cetì în condițiile vânzărei vămilor din 1853, cuvintele mult însemnatoare: Oriunde în aceste ponturi se pomenește de graniță, margini sau hotare, se înțelege sub aceasta numire linia încunjurătoare amândoror Principatelor [52]. Astfel încep Români a se deprinde cu hotarele unei patrii comune care trece apoi, dela daraverile comerciale, la întreaga lor viața în toate manifestarile ei. Și lucru iarăși foarte caracteristic, cu prilejul acestei uniuni vamale, găsim în organul transilvănean, *Foaia pentru minte, inimă și literatură* din 1843, atribuindu-se pricina înapoierei Românilor în faptul, că niciodată Moldova și Muntenia nu au alcątuit o unire între ele, ci au fost veșnic dușmane și sfâșiate chiar în nauntrul lor prin împarecherile boierilor. Numele Milcovului, riu cobitor de nenorocire, în loc de a spălà odată pacatele politice ale națiunei Moldo-Române, astăzi leneș, despărțește nu numai

51. *Ibidem*, p. 180.
52. *Buletinul Oficial al Munteniei* 1853 Mai 21.

trupul în privința geografica, ci și politic în toate privințele [53].

Articolul este însa împiedecat de cenzura austriaca de a urmà mai departe. Câta învățatură din toata aceasta închegare! Indrumarea unirei între Moldova și Muntenia; interesul deșteptat la Românii din Ardeal pentru această unire, și opunerea Austriei la astfel de năzuinți.

Bibescu mai luptă apoi contra călugărilor greci în afacerea manastirilor închinate, izbutind, dupa multe strădanii și protestări la curtea ruseasca, a obținea cel puțin desființarea Eforiei Sf. Mormânt «care voià să'și însușeasca drepturi împrotivitoare atât pravilelor cât și vechilor obiceiuri ale țarei, precum și drepturilor oblăduirei» [54]. Egumeni greci nevoind să recunoască condițiile puse de ocârmuire pentru arendarea moșiilor, sunt dați afară din țara și izgoniți cu puterea peste hotare, un act de energie care trebuì sa mulțămească pe deplin pe toți iubitorii neamului.

In o scrisoare càtre comitele de Nesselrode, Principele Bibescu spune: «Toate aceste împrejurări vă vor dovedì fară încunjur, ca îmi iubesc tot atât țara, cât și d-voastră vă iubiți marea și glorioasa-va patrie, și dar ca ar atârnà numai dela mine de a-i face o soartă mare, mi-aș varsà pentru a ajunge acolo pâna la cea de pe urma picatura de sânge; dar simt că nu pot face nimic, și ca ursita'i va fi acea ce marinimia curței Rusiei va binevoi a-i hărazì [55]. Bibescu mai ieà și masurile trebuitoare pentru cladirea unui teatru în București, spunând în ofisul cătra adunare, că treaba clădirei unui teatru în București privește nu numai la folosul acestui oraș, dar a tot neamul romanesc, prin influența înfloritoare ce va aveà atât asupra bunelor năravuri cât și asupra desavârșirei limbei naționale și desvoltarea literaturei românești [56].

53. *Foaia p. minte, inimă și literatură* 1843 pag. 124.
54. Decret din 19 Ianuarie 1845. *Domnia lui Bibescu* de Principele Gh. Bibescu, II, p. 157.
55. *Domnia lui Bibescu*, I, p. 87.
56. Decret din 15 Aug. 1843. *Ibidem*, I, p. 141.

Despre măsurile luate de Bibescu pe calea liberala, amintim întâi lovitura data boierimei mari prin aplicarea aspra a dispozițiilor Regulamentului Organic, ca sa poata fi ales ca deputați ținutali numai boierii ce ar reședeà în locul unde se faceà alegerea, și nu ca până atunci, acei ce locueau în București. Această dispoziție, de și foloseà numai boierilor mai mici, totuși loveà în niște privilegiuri însușite în chip abuziv de boierimea mare, și deci puteà fi privită drept o masură liberală, în sensul acelei cerute de boierii mici din Moldova prin Constituția din 1822 [57].

Alta masură în folosul libertaței este desrobirea Țiganilor a căreia exemplu îl dăduse Câmpineanu pentru Țiganii privaților în 1834, dar care nu găsise imitatori. Bibescu întrebuințează însa, pentru a urmà pe aceasta cale, o sumă anuala de 43.000 de lei pentru rascumpararea Țiganilor particularilor. Țiganii deveniți liberi erau supuși unei dări a careia product erà menit tot la asemenea rescumparari care deveneau deci din an în an mai numeroase. Apoi Principele, în anul 1847, iea masura de a desrobì pe toți Țiganii autoritaților publice și pe acei ai manastirilor, fară deosebire de închinate sau neînchinate, lovind astfel în doua parți: pe de-o parte în egumenii greci pe care îi supuneà unei masuri luate în interes public de guvernul țărei, pe de alta facând un pas însemnat pe calea libertaței [58]. In cuvântarea de deschidere a adunarei din 1848, Principele puteà să spuna cu dreptul, că de sigur fiecare din domniile voastre se gândește cu fericire, că în puțin timp pamântul Romanesc nu va mai hranì decât oameni slobozi [59].

Tot după inițiativa Domnitorului, adunarea prin o anaforà scade prețul de rescumparare a zilelor nemuncite de clacași, și care trebuiau sa fie platite de ei în bani stăpânului, și anume dela 2 lei 12 parale cel cu palmele,

57. Mai sus, p. 88.
58. Mai multe decrete din 1847 în *Domnia lui Bibescu*, II, p. 293 și urm.
59. *Ibidem*, p. 337.

4.30 cel cu doi boi şi 8.20 cel cu patru boi—la 1.20 cel cu palmele, la 2.00 cel cu 2 boi şi la 3.10 cel cu patru boi, o reducere destul de însemnatoare, luându-se în privire dărapanarea starei de azi a acestor ţărani [60]. Apoi Domnitorul mai iea masuri pentru a înfrâna făr de legile arendaşilor [61].

Mai adăogim încă şi masura pe care domnitorul voià s'o pună în desbaterea adunărei din 1848, de a supune la patente şi pe boierii ce s'ar ocupà cu negoţul, şi aceasta, nu atât în vederea unei sporiri a venitului fiscului, cât mai ales ca o îndrumare catre principiul egalităţei înaintea legei [62].

Dacă însă principele Bibescu se aratase păna acuma apărător întru cât se puteà al intereselor naţionale, şi chiar facuse oare cari paşi pe calea liberalismului, deodata îl vedem luând o măsură care trebueà să loveasca adânc în simţimântul naţional, anume desfiinţarea învaţământului românesc, şi prefacerea şcoalei dela Sf. Sava în un colegiu francez.

Lucru cam neaşteptat, domnitorul care la cladirea teatrului se arată atât de înfocat aparător al limbei româneşti, în scrisorile sale către un profesor dela colegiul Louis-le-Grand din Paris arată, că şcoalele care de 25 de ani întrebuinţează limba românească ca element principal, nu au dat nici un rod, precum nu vor produce nici odata nimic bun, cât timp instrucţia superioara se va târî în fagaşul cel rău în care a fost aruncată, prin unul din acele excese ce le aduc reacţiile . Dupa ce arată cum limba lui Omer fu gonita din şcoalele noastre şi căzurăm în excesul opus, adeca nu mai vruram decât româneşte , Principele adaoge: «Inţelegeţi însa, ca o limbă atât de saraca înca, care nu are nici literatura proprie,

60. Anaforà din 3 Aprilie 1843 *Ibidem*, p. 104.
61. Ofis din 5 Aprilie 1843 *Ibidem*, p. 108.
62. De Nion, c. Guizot. 24 Ian. 1848, *Anul 1848 în Romania. Acte şi Documente* I, p. 127.

nici traduceri de nici un fel, e foarte puţin putincioasa de a slujì de calauză a luminărei . Arata apoi cum din astă cauza, mulţi tineri Români se duc în Paris, spre a'şi desavârşì studiile, îndepărtându-se astfel, cu mare durere pentru parinţi, de căminul stramoşesc [63].

Bibescu spune deci profesorului francez, că are de gând a întocmì în Bucureşti un liceu francez în care limba românească nu va fi întrebuinţată decât în mod laturalnic, fiind de altfel înlocuită prin limba franceza, până când vom fi dobândit în graiul naţional, cărţile neaparate şi vom fi format profesori în stare de a se slujì de ele în mod rodnic la diferitele cursuri de ştiinţa şi de istorie [64]. Pentru a puteà atrage profesori francezi, Bibescu cere şi obţine dela Salvandy, ministru de Instrucţie al Franţiei, ca aceşti profesori ce vor venì în Muntenia să nu'şi piardă poziţia lor în Universitatea franceză [65].

Nu vom cercetà cum îşi închipueà Principele sa ajungă a dobândì carţi şi profesori destoinici în graiul naţional, când cultura lui erà să fie părasita şi înlocuita cu limba franceză, pentru că, dupa cum vom vedeà la cercetarea aceleiaşi împrejurari — înlaturărea învaţamântului naţional în Moldova de către Mihail Sturza — unde lucrurile se arată mult mai limpezi decât în Muntenia, — această măsura a fost luată în ambele ţari de odata, şi deci îndegeteaza o îmboldire comună care, presupunând o înţelegere premergătoare, nu puteà venì decât din afară, şi anume dela Ruşi. Bibescu cauta deci prin cuvintele lui, nu sa îndreptaţasca, ci mai mult sa acopere măsura luată, prin argumente mai mult sau mai puţin bine închipuite.

---

63. Un articol din *Bukarester deutsche Zeitung*, No. 32, din 1848. *Anul 1848 în România, Acte şi Documente*, I, p. 329, spune: „Man wünscht die ersten Familien des Landes dahin zu bringen, ihre Kinder hier die gymnasialstudien machen zu lassen, damit sie nicht in so zartem Alter ihre warme Anhänglichkeit an ihr Vaterland verlieren".

64. Scrisoarea principelui Bibescu către D. D. profesor la liceul Louis-le-Grand, 14 Mai 1847. *Domnia lui Bibescu*, I. p. 335 337.

65. Corespondenţa cu Salvandy. *Ibidem*, p. 338—342.

Lumea de atunci care cunoşteà împrejurările în care Domnul erà nevoit să faptuească, ştieà că el lucrase silit, şi că tot Ruşii împinsesera la distrugerea învăţământului în limba naţională, în care toţi cei ce cugetau şi toţi cei ce iubeau neamul vedeau singura cale cu putinţa de a ieşì dela întunerec spre lumină.

Erà deci, pentru ei, o reînoire a chestiei minelor; erà o dovada, ca Ruşii voiau să subjuge cu totul Muntenia sub voinţa lor, şi aceasta convingere adăogându-se catre o mişcare mare ce se urzeà pe fie ce zi mai mult în massele poporului contra nămolului de nedreptăţi codificate în Regulamentul Organic, împinse pe popor a face pasul hotarâtor şì a se resculà contra Ruşilor în 1848—la scânteia pornita din Paris.

Inainte de a paşì la expunerea acestui însemnat eveniment politic care înmănuchea, pentru întâia oara în Muntenia cugetele satoase de libertate şi de egalitate, în o alcatuire de partid, observam numai atâta, că revoluţia nu erà îndreptata contra lui Bibescu care, cum am vazut, luase în timpul domniei lui, destule masuri în interesul naţional şi chiar în acel liberal şi egalitar, şi dovada cea mai bună, este împrejurarea, că poporul răsculat va voì a pune pe Principe în capul sau, pentru a protestà contra înnabuşirei vieţei naţionale şi vrednica de oameni, pe care înnabuşire Ruşii o apasau asupra sufletului poporului român.

CAPITOLUL IX

PARTIDELE POLITICE IN MOLDOVA SUB MIHAIL STURZA (1834—1848).

Cele doue opoziții. — Regulamentul Organic îndrumase fara îndoiala propașirea Țarilor Române, introducând rânduiala în locul neorânduielei înspaimântătoare de mai înnainte, și de aceea chiar, neatârnat de însușirile personale ale Domnitorilor, aceste țari trebueau să meargă înnainte pe calea civilizației. Și în Moldova ca și în Muntenia, întâlnim aceasta propașire sub toate puntele de vedere, ceea ce reesa din dările de sama facute de Domnitori la deschiderea sesiunilor anuale ale adunărilor și din răspunsurile acestora [1].

Cu toate aceste, ocârmuirea lui Mihail Sturza deștepta în țara o opoziție care, ca fapt politic, trebue cercetata din puntul de vedere al vieței de partid.

Opoziția contra lui Mihail Sturza plecà din doue parți deosebite; cea dintâi erà pornita din rândurile boierimei mari și aveà un caracter mai mult personal și interesat; cea de a doua din rândul straturilor acelora ce nu erau nimic, sau nu însemnau decât prea puțin în jocul vieței moldovenești din acel timp, și care vroeau să ajungă și ele a fi bagate în seama.

Opoziția ce își aveà obârșia în clasa marilor boieri

1. O expunere amănunțită a progreselor îndeplinite în Moldova pe timpul domniei lui Mihail Sturza, vezi în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 193—234.

și care se arăta prin o tânguire trimisă la curtea rusască în 1835[2], erà explicata de Domnitor catre autoritațile rusești îngrijite pentru mănținerea ordinei în Principat, prin aceea, că erà opera unor *factioși*, iar sub acest neologismu Domnul voià să se înțeleaga toți acei cari îndrăzneau a aveà alta părere decât majoritatea adunarei [3].

Acest straniu chip de a înțelege parlamentarismul erà obicinuit în mintea boierilor de sistemul vechiu, din acele vremuri. Și Domnitorul cautà sa explice arătarea acestor nemulțamiri în rândurile protipendadei, prin aceea, că nu li s'ar puteà da tuturor funcțiunile ce le cer; că în procesele foarte numeroase pe care le au, jumatate din ei, acei dați ramași, trebueau să fie nemulțămiți. Apoi mai adaogeà un al treilea motiv, că *boierii* ar fi nemulțamiți din cauza ca Regulamentul Organic care ar fi fost primit cu recunoștința de obștimea locuitorilor, a careia fericire a asigurat'o, a trebuit să îndușmanească clasa aristocratică a căreia precăderi nelegiuite și dăunatoare le rastrângeà [4].

Această din urmă motivare nu se loveà de loc, întâi fiindcă, dupa cum am văzut, Regulamentul, departe de a lovì în boieri, le garantase și le sporise înca privilegiile [5]; al doilea pentru ca opoziția nu porneà dela întreaga clasă boierească, ci numai dela o parte din ea, și Mihail Sturza se lauda el însuși ca cea mai mare parte din marea boierime și în deobște toata aceasta clasa a poporului erà mulțămita cu domnia lui [6]. Regu-

2. Memoriul boierilor în *Uricarul*, VIII, p. 120—161.
3. Mihail Sturza càtre consulul rus Watschenko, 14 Noemv. 1835. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 286: „Tout acte dressé par la minorité et qui serait contraire à l'opinion de la majorité est reputé *factieux*".
4. M. Sturza c. Butenieff, 17 Ian. 1836. *Ibidem*, p. 311. Memoriul lui M. Sturza, Noemvrie 1835. *Ibidem*, p. 273: „La presque généralité des habitants se trouvent éminemment intéressés au maintien et à la consolidation du Réglement Organique. La classe des privilégiés a toujours temoigné de la repugnance pour un régime qui froissait fortement ses intérêts" (!!).
5. Cum am dovedit cu deamănuntul lucrul în paginele de mai sus p. 145 și urm., din care nu mai poate rămâne nici o îndoială asupra acestui punct.
6. M. Sturza c. Rukman, 21 Noemv. 1835, *Ibidem*, p. 294: „Tandis que

lamentul deci nu puteà sta ca pricină obştească a opoziţiei boierilor nemulţămiţi cu domnia lui. Erà numai aceasta un mijloc de apărare al Domnitorului; iar adevarata pricină a înduşmănirei stăteà în relaţiile personale ale Domnitorului cu acei boieri, şi în interesele deasemene personale ale acestora jignite prin purtarea lui Sturza faţă cu ei.

Mihail Sturza avù de luptat, în tot cursul domniei lui, cu aceste elemente nemulţămite din cauze personale, şi în aceasta luptă amestecându-se adese ori şi reprezentanţii puterei proteguitoare, ele ajunseră din când în când la o ascuţime atât de mare, încât aduseră pe Domnitor la ideea chiar de a abdicà [7].

Mult mai interesantă decât aceasta opoziţie personală contra Domnitorului Moldovei, ne pare însă cea de a doua, întemeiata pe altă concepţie a vieţei de stat şi care, deşi mult mai slabă ca efect decât aceea a boierilor mari, are mult mai covârşitoare însemnătate în ea însăşi, ca una ce'şi trageà puterile, nu mai mult din trecutul istovit, ci din viitorul cel plin şi bogat.

Conjuraţia confederativă a Comisului Leonte Radu. In 1839 ocârmuirea Moldovei dă de urma unui complot ce tindeà a răsturnà starea de lucruri în fiinţa, şi care ar fi putut aveà urmari însemnate, daca nu ar fi fost înnăbuşit chiar în leagănul lui. Un boier din treptele de jos, Comisul Leonte Radu, unelteşte aceasta mişcare, împreună cu vr'o alţi 80 de inşi, între care întâlnim şi câteva nume de boieri mari: Săndulache Miclescu, Beizadea Costache (Sturza), şi Beizadea Iorgu (Sturza), Toader Hurmuzaki, Stefanica Ruset, Iancu Prajescu, Iorgu Cănănau, Cuza, înşirate însă fară titluri de boierie,

quelques individus tramaient dans l'ombre du mystère un projet criminel, l'opinion générale indignée s'est déclarée dans un acte solennel revêtu de la signature du haut clergé, de *toute la clase des boyards au nombre de 500* et des notables représentants des classes industrielles".

7. M. Sturza c. Nesselrode, 3 Dec. 1842. Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 429. O expunere amărunţită a luptei lui Sturza cu boierii şi cu Mitropolitul, precum şi cu consulii ruşi Besak şi Kotzebue, vezi în *Ist. Rom.*, VI, p. 215—234.

dar care desigur după numele lor de familie, erau boieri. Mulţi din conjuraţi erau boieri din cinurile cele mici, precum Spătari, Paharnici, Comişi, Pitari, Sulgeri, Medelniceri, şi iarăşi mulţi oameni fără nici o urmă de boierie, ceea ce este cu atât mai straniu, cu cât vom vedeà că noua întocmire căutà, ca şi Constituţia din 1822 din Moldova, să lovească în boierimea mare numai în folosul celei mici, iar nu şi în acel al neboierilor.

Cităm câteva nume dintre persoanele cari nu par a fi fost boieri: Mărinescu, Gal, Bodnăriciu, Negoiţă, Melinte, Ganescu, Garabet Missir (Armean), Costache Caţichi, Scobihorn, Cost. Ţone, Cost. Elefteriu, Gh. Manole, Cost. Stamatin, Filip Scorţescu, Rudi Botez, V. Botez, N. Eni, Climenti, Cost. Grecu, Al. Balica, Vişinescu, M. Bălaceanu[8].

Complotul urmăreà ca scop o răscoala cu armele în mâni, ca sa statornicească puterea Regulamentului harăzit , şi deci nu erà îndreptat contra legiuirei introdusa de Ruşi; dar doreà modificarea ei «potrivit cu nemulţămirile ce s'au iscat şi cu împrejurările de faţa . Cu toate acestea ‹Conjuraţia confederativă» cum îşiziceà întovaraşirea rasturnătoare, cereà ca Regulamentul sa se aplice, fară ca ocârmuirea locală să aiba trebuinţă a cere deslegări şi învoiri întru cele legiuite şi întarite prin această lege, şi această autonomie o pretindeà chiar faţa cu puterea suzerană care de altfel nu trebueà să fie înlaturată, ci să rămâe în *statoquo* (sic). Erà îndreptată însă şi în contra ‹rosieneştii protecţii care, ca să poata ajunge scoposul ce'l are intins de mai bine de un veac, a câştigà sub a sa domnie Principatul acesta, s'au sirguit pe de-o parte a slabì aici înriurirea Inaltei Porţi, şi pe de altă parte a întemeià a sa enfluenţa (sic) în lucrările din läuntru›. De aceea şi Conjuraţia cere, ca în locul acestei *enfluenţi*, să se cează la «curţile Angliei,

8. Vezi lista conjuraţilor găsită între hârtiile Comisului Leonte Radu, Hurm, *Doc.*, supl., I, 6. p. 110. Aceste persoane ce nu par a fi fost boieri sunt arătate la instrucţie de ministrul trebilor din lăuntru şi de Vel-postelnic, ca „persoane neînsemnate". Interogatorul lui Leonte Radu, Hurm. *Doc.*, supl. I, 6, p. 130.

Franţiei, Austriei şi Rusiei, ca toate la olaltă să *protija-risească* această ţară şi să o pue la cale precum se vor îndură . Mai cere apoi, ca ‹ Domnia la noi să fie moştenitoare, şi Domn să ne putem alege dintre Principii străini ; apoi că «sa se poată îndupleca pe domnul Valahiei şi pe acel al Sârbilor, ca în unire, aceste trei Prinţipaturi să'şi poată alcătui o confederaţie, potrivită cu acea a Germaniei».

Conjuraţia tindeà deci a asigurà starea Moldovei prin următoarele mijloace: prin autonomia ei faţă cu Turcia, fară a-i răspinge suzeranitatea; prin respectarea legiuirei impusă de Ruşi, înlaturând însă amestecul acestora; prin înlocuirea protectoratului rusesc cu acel al tuturor puterilor europene; prin introducerea unei dinastii straine în scaunul Moldovei şi, în sfârşit, prin înjghebarea unui început de confederaţie a statelor dunarene.

Tot atât de interesante sunt schimbările pe care conjuraţia le cere în starea lăuntrică a ţarei. Mai întâi înlăturarea voevodului Mihail Sturza, ca unul ce a fost rânduit împotriva Regulamentului, (fară a fi ales de *publicul*), şi fiind el pentru Moldova aceea ce Neron şi Caligula au fost pentru Romani . Se mai cere apoi slabirea aristocraţiei adecă dela Vel-satrar pân' la Vel-logofăt *să fie boier şi boier*, alcătuind generalnicul seim în care *după mulţimea glasurilor* să se aleagă 32 de deputaţi, din care prezidentul numit baş-boier să fie un om cu cel mai mare rang, cinstit, procopsit şi cu cea întâi avere, iubitor de patrie şi fară de nici o pată Domnul sa nu poata da deputaţilor nici slujbe, nici rasplatiri .

Pană aici noi vedem reînnoindu-se de catre Conjuraţia confederativă, cererile boierilor celor mici din Constituţia lui Ioniţă Sturza din 1822, ceea ce ne dovedeşte, că ideile apărute atunci în ce priveşte organizarea lăuntrică, nu pieriseră, ci numai cât se retrasesera în lăuntrul minţilor, pentru a reapăreà la lumină acuma în 1839, după 17 ani de aparentă stângere; caci şi atuncea se tinsese la mărginirea privilegiilor politice ale protipendadei, la întin-

derea unei egalităţi politice în boierimea cea mica, aşà că glasul unui Şatrar să fie acelaşi cu al unui Logofat mare. Această restrângere a întinderei drepturilor numai la clasa boiereasca, cu excluderea desăvârşita a poporului, se mai vede apoi din alte cereri ale conjuraţilor, precum din aceea, că numai nobilii să aiba dreptul de a fi aleşi în obşteasca adunare, şi mai ales din aceea, că şi alegatorii să fie numai nobili (Litera I). In sinul nobilimei însă nu se mai facea nici o deosebire, şi miniştrii erau sa fie aleşi de marele seim dintre boieri cei mai cinstiţi şi buni patrioţi, bine înţeles că fară deosebire de rang şi după mulţimea glasurilor.

Aceasta mărginire a întinderei drepturilor numai între boieri este însă de asta data în destul de stranie, deoarece, cum am vazut, întâlnim între conjuraţi şi un numar destul de mare de neboieri, nedeosebiţi prin nici un titlu care să le înfloreasca numele. Şi într'adevăr cam greu ne putem închipuì, ca oamenii de rând sa'şi fi pus soarta în cumpana, pentru a venì numai în sprijinul boierimei, fie chiar a acelei mici, afara decât dacă admitem, ca boierimea mică pentru care ei se jertfeau, le fagaduea, că dacă va luà trebile pe mânile ei, toţi tovarăşii ei de gând şi de fapte vor primì şi ei cinuri de boierie, cu atât mai mult, că boierimea cea mică aveà interes de a'şi îngroşeà rândurile, temându-se cu drept cuvânt, ca aceste sa nu fie rarite prin puterea covârşitoare a atragerei boierilor celor mari. Numai aşà ne-am puteà explicà purtarea de altfel cam preà altruistă a reprezentanţilor poporului, între care mai ales ne întrebam, ce căutau cei doi Armeni?

Am vazut însa ca programul reformelor din 1822 fusese depàşit de acel al conjuraţilor din 1839, prin acele privitoare la relaţiile din afara ale ţarei, despre care nu se faceà nici o vorbă în Constituţia lui Ioniţă Sturza. Dar nu numai în această privinţa este mai bogat şi mai înfraţit manunchiul de schimbări cerut de Conjuraţia confederativa. Şi în ceea ce priveşte reformele lăuntrice, pro-

pășirea ideilor adusese un spor de propuneri noue care se resfirau pe paginele «protocoalelor».

In trebile ocârmuitoare se prevedeà împărțirea țarei, pe deasupra județelor, în cantoane sau mici guvernuri, alcatuite din câte 4 județe[9]. O noire însemnata este însa acea prevăzută la art. B, lit. h, care dispune «ca la tribunalele ținutale, să se adaoga încă câte 2 membri aleși: unul din partea treptelor (razeșilor) și unul din partea locuitorilor (țăranilor); iar la la ispravnicat sa se adaogă pe lângă ispravnici, câte patru comisari care să se aleaga: însă doi dintre boieri, unul dintre trepte, iar unul dintre locuitori». Zicem ca noirea este însemnata, fiindcă este cea d'întâi cerere de primire și a oamenilor din popor în dregătoriile statului. In afară de aceste se schițază o prefacere aproape deplină a mașinei ocârmuitoare.

Ponturile» aceste noue mai cer însa în alte priviri: «slobozenia tiparului, a gândirei și scrierei care să nu fie sub *țenzură*, (art. 7); dreptul de a taià monedă marunta de argint sau de aramă și cu marca cuvenita adecă în armaturul țărei sa se arate tuiuri și, printre coarnele bourului, semnul lunei» (art. 10); crearea a două decorații (ordine) una țivilă și alta militarească (art. 11); să se rânduească ambasade la Constantinopole sau ori unde s'ar cere, din pământenii cei mai vrednici, învățați în limbi străine și buni patrioți, lipsind cu totul capuchihaile greci sau alți straini (Lit. V); de asemene «să se izgoneasca egumenii greci, și în locul lor sa se rândueasca călugari moldoveni, iar averile bisericești să se iee pe seama stăpânirei (Lit. O); să se faca drumuri și șosele ca în Austria; să se așeze «*un banc*» (o banca) de împrumutare prin banchieri straini; să se introducă fabrici și să se deschiză băi de metaluri; să se oprească prin *tarife* aducerea de peste hotar a mărfurilor de manufactura, producturi ce se pot face și aici, spre

9. O propunere nouă (a d-lui P. P. Carp) a reînviat acuma pe acești guvernatori al Conjurației din 1839.

a nu se scoate banii din ţară fără trebuinţă, şi spre a se da îndrumarea la deschiderea de fabrici. (Lit. R, b, c, d). Un articol foarte însemnat este urmatorul care se referă la rădicarea creditului ţarei, anume cererea, ca pricinele de daravere să se caute făra rând, fără forma şi în ori ce vreme sau loc, şi când dovezile vor fi neprihănite, să se împlinească, fară a se îngăduì apelaţii, dela orice faţă şi din orice avut, care aceasta mult va înaintà negoţul› (Lit. R, g). Jidovii şi străinii de peste hotar să fie opriţi a posesuì în Moldova moşii cu sate, după vechiul obiceiu» (Lit. T); să se sloboadă Ţiganii coroanei şi acei manastireşti; iar pentru Ţiganii boiereşti să li se îmbunataţeasca soarta, ca să nu mai fie socotiţi în rândul dobitoacelor (Lit. H). In privirea ţăranilor, proiectul din 1839 conţine slabe îndrumari de îmbunătăţire, dovadă ca acei ce'l alcatuiseră nu erau plecaţi catre poporul de jos. Atâta se cereà, ca adunarea să iee din nou în trataţie predmetul boierescului locuitorilor, în fiinţa vechililor ambelor parţi,—idee ce se va pune chiar în lucrare în revoluţia din 1848—şi cu aşà masuri, încât să lipsasca trebuinţa de a urmà învoire ; iar în privirea stramutarei libere a locuitorilor, o îngradeşte mai tare, fiindca s'a dovedit ca asemenea strămutare, este pentru însaşi paguba şi săracia satenilor (Lit. F). In sfârşit mai notăm, ca vrednică de amintit pentru cugetul ce conţine, dispoziţia, ca să se izgoneasca luxul şi sa se radice moralul şi bunele moràvuri, spre a se puteà reînnoì patriotismul în inima Moldovenilor› (Lit. Ş)[10].

Domnitorul descoperind aceasta conjuraţie, comunica întâi traducerea actului autograf pe care poliţia pusese mâna, consulului general al Rusiei Titow, din Bucureşti, spunându-i, că nu a voit sa dee lucrul în vileag, spre a nu face zvoana, şi'l întreaba dacă nu ar fi bine, ca pe

10. Protocoale şi plan de reorganizare a ţărei întocmite de comitul Leonte Radu pentru Conjuraţia confederativă a Moldovei, Sept.-Oct. 1839, Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 82—96.

făptaş să'l dee peste hotar în Basarabia, de unde venise în Moldova [11]. Şi consulul se uneşte cu părerile Domnitorului de a nu da răsunet afacerei şi de a iscodì lucrul mai adânc prin o procedură neformală, şi apoi sau a pune pe Radu sub privigherea poliţiei, sau a'l izgonì în Basarabia»[12]. La interogator, Leonte Radu cauta întâi sa tagaduească; dar fiind înfundat cu înfăţişarea însuşi manuscrisului său, se apară spunând, că acest proiect fusese urzit de reposatul Aga Alecu Roset şi că el numai scrisese cele spuse. Fiind izgonit în Basarabia, pe drum Radu spune însă celor ce'l conduceau, că a făcut «o faptă iroicească şi neuitata [13]. Dupa depunerea lui Neculai Ene, cel ce pusese ciorna actului pe curat, Radu se duceà adese pe la Beizădea Iorgu Sturza, la Păstrăveni şi la Spatarul Costache Burghelea, la Slobozia şi la Logofatul Costache Sturza, la Ruginoasa, apoi la Criveşti, la Buhuş, la Roman, şi pe aiurea; că la Radu, în vremea acatuirei hârtiei, venise unul Ionica Botezatu şi un armean Garabet Missir dela Roman [14]. Din persoanele citate de Ene, găsim în lista conjuraţilor şi pe cele două beizadele, Iorgu şi Costache, pe care Ene le da ca din familia Sturza; apoi pe Ionică Botez ot Roman şi pe Garabet Missir Armanul tot de acolo [15]. Preotul Sachelarie Alexandru Dimitriu, acel ce denunţase pe Radu, întareşte depunerile lui Ene, în privirea legaturilor tainice dintre Leonte Radu şi beizadea Iorgu Sturza. Mai adaogă însa preotul Sachelarie, că vazuse o scrisoare a lui Radu către Costache Burghele, în care Radu îi spuneà că a câştigat şi pe Ştefan Catargiu; iar Burghele, a căruia scrisoase o deschisese şi trăsese copie de pe ea, înţelegând că se lucrează o poznă mare, îi raspundeà, ca va atrage în partea lor şi pe Spătarul Cuza. Acest Spătar Cuza se vede trecut în lista conjuraţilor

11. M. Sturza c. Titow, 31 Oct. 1839. *Ibidem*, p. 125.
12. Titow c. M. Sturza, 7 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 127.
13. Interogatorul lui Leonte Radu, 18 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 130.
14. Depunerea lui N. Ene, 19 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 132.
15. Mai sus p. 194 text şi nota.

numai cu numele său de Cuza, fără titlul de boierie ce'l aveà [16].

Din boierii cei mari arataţi de aceste mărturii şi amestecaţi în complot, ştim că Coştache Sturza fusese arătat de Domnitor, ca unul din acei ce-i făceau opoziţie în adunare; că la el se ţinuse întrunirea nemulţămiţilor în ziua de 12 Noemvrie 1839, şi că fusese surgunit de Domnitor [17].

Din toate aceste reiesa, că în conjuraţie erau amestecaţi şi câţiva boieri mari, din acei nemulţumiţi cu domniea lui Mihail Sturza pe care conjuraţii tindeau sa'l răstoarne.

Ministrul Nesselrode trimite felicitari Domnitorului Moldovei pentru ghibăcia cu care descoperise şi înnabuşise complotul, şi pune în vederea Consulului rusesc, sá îndemne pe Domnitorii Ţărilor Române, «să arate cea mai deşteaptă veghere, în mijlocul uricioaselor uneltiri care se urzeau în Muntenia şi Moldova». Ministrul se mai arată apoi îngrijit de ‹legaturile ce se stabiliseră în Paris între mai mulţi Moldoveni: un Mavrocordat, un Ghenadie şi un Filitis cu câţi-va *demagogi* Munteni care ar profesà principiile celei mai curate democraţii [18]. Mihail Sturza «pune îndată în vedere, tatălui lui Mavrocordet, ratăcirile fiului său, şi capata fagaduinţa ca'l va strămută la Berlin. Ghenadie care erà un tânăr ce se ţineà de casa lui Mavrocordat, va urmà pe stăpânul său tot acolo. Cât despre Filitis, Domnul susţine, că el este strain de ţara Moldovei [19].

Se descopere însă curând după aceea în Iaşi o asociaţie secretă care nu numără decât vro 9—19 membri, şi în fruntea căreia stateau: un militar din compania pompierilor, un tânăr profesor dela şcoala din Trei Erarhi

16. Depunerea preotului Sachelare Alexandru Dimitriu, 19 Neomv. 1839. *Ibidem*, p. 136.

17. M. Sturza c. Rukman, 3 Noemv. 1835. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 280. Raportul Agăi din Iaşi, 13 Moemv. 1835. *Ibidem*, p. 285. M. Sturza c. Rukman despre boierii surguniţi, 16 Noemv. 1835. *Ibidem*., p. 288.

18. Nesselrode c. Titow, 2 Ian. 1840. Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 175.

19. M. Sturza c. Titow, 2 Februarie 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 189.

și doi preoți, «iar restul alcătuit din indivizi ce nu erau în nici o legătură cu slujbele țărei, sau de minori ademeniți prin niște arătări strălucite în folosul binelui public». Deși guvernul constată, «că această societate nu urmareà nici o țintă criminală, totuși o disolvă, ca fiind de natură ascunsă; alungă din țară pe ofițerul de pompieri, da afară pe profesorul dela Trei Erarhi și iarta pe ceilalți»[20].

In răspunsul său către Titow caruia îi împărtașește cele ce facuse cu demagogii din Paris, Mihail Sturza se folosește de prilej, pentru a se plânge contra deslanțuirei liberalismului care'și face vânt în Muntenia, mai ales că el pare a fi încurajat de ocârmuirea acelei țări, și poate deci aveà o înriurire pierzătoare asupra spiritului locuitorilor Moldovei»[21]. Adaoge ca protestarea opoziției din adunarea munteneasca contra articolului introdus prin fraudă în textul Regulamentului «a fost privita cu bucurie de patrioții moldoveni . Ș'ar păreà chiar că Ioan Vacărescu, glasuitorul protestației din 1831, venise prin Moldova ațițând spiritele prin prezența lui[22].

Tocmai pe atunci, 1838, făcându-se în Muntenia încercarea înființărei unor școale sătești, M. Sturza privind această întreprindere ca primejdioasă, Domnitorul adaoge în scrisoarea către Consul, «că» el nu voește sa cerceteze, dacă scoale primare deschise în fiecare comună sunt potrivite cu starea morală a țărei, și pot adăogì buna stare a locuitorilor. Dar dacă ideile pe care ele mijlocesc a le propoveduì printre poporația câmpului, sunt de o natură pierzătoare; dacă tablourile ce slujesc

---

20. Comunicare făcută Consulilor, Iunie 1841. *Ibidem,* p. 339.
21. M. Sturza c. Titow, 2 Februarie 1840. *Ibidem.*, p. 190.
22. M. Sturza atribue corumperea spiritului Moldovenilor între altele și: „à l'apparition de temps à autres, même en dernier lieu, d'émissaires valaques (que je m'abstiens de nommer, pour éviter d'odieuses personnalités“). Hurm.. *Doc.*, supl., I, 5, p. 614. O notă pusă de editorul volumului supl. I, 5. din *Doc.*, Hurm., arată că „pe conceptul acestui act. se observă că rândurile puse aici între parentez au înlocuit pe cele următoare, primitív scrise: „dont le plus récent, le Logothète Jean Vacaresco est généralement reconnu comme faisant partie de la faction anarchiste“.

la învăţamântul mutual încep prin a califică statele Valahiei şi Moldovei de state constituţionale; dacă într'un almanah ce mi-a cazut în mâni se poate cetì, că România este un Principat constituţional; daca deci în o ţară acareia limbă şi religie sunt identice, îşi permit a rasadì în minţi idei anarhice,— cum pot eu raspunde, nu numai de siguranţa viitoare, dar chiar de siguranţa de faţa a Moldovei › [23]?

Pe atunci chiar numai amintirea numelui de Constituţie înspăimântă pe partizanii ordinei. Aceştia găseau, că omenirea trebue sa stee pe loc, spre marea fericire a claselor îmbuibate de bunuri care, bine înţeles, ca nu'şi puteau gasì tocmeala în schimbări ce nu erau sa foloseasca decât celor desmoşteniţi.

Tot în acest înţeles sunt concepute instrucţiile venite din Petersburg către Domnitorii Ţărilor Române, îndată dupa a lor numire în scaunele lor. Minţiaki spune Domnitorilor, că'i este recomandat cu deosebire de a atrage luarea aminte a Gospodarilor asupra tot ce ar puteà arată o oare care tendinţă a tinerilor spirite, de a se lasà târâte de idei liberale, şi asupra nevoiei de a împiedecà prin toate mijloacele propaşirea ideilor rasturnătoare; a vegheà ca regulele asupra cenzurei stabilite de preşedinte (Kisseleff) să fie menţinute fără nici o abatere; de a ţineà redacţiile ziarelor din Iaşi şi Bucureşti în marginile prescrise; de a se îngrijì şi a da tineretului o creştere înţeleaptă şi moderata; de a împiedecà cu toate puterile spiritul de noire şi de turburare care s'ar puteà arată în capetele neexperimentate, setoase de a da ţărilor lor o existenţa politica deosebita de acea asigurata lor prin aşezamintele în fiinţă; în sfârşit de a deşteptà pe Gospodari, să se pazească totdeauna de a primi în ţarile lor oameni fara capatâiu care s'ar întroduce în ele, pentru a stârnì turburari [24].

Invăţaturile ruseşti cadeau pe un tarâm foarte roditor,

23. *Ibidem.*
24. Minciaki c. M. Sturza, 28 Iulie 1834. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 66.

întru cât Mihail Sturza erà de aceiaşi părere, în privirea nevoiei de a înnabuşì ideile răsturnătoare».

«Am fost totdeauna convins raspunde M. Sturza luì Minţiaki, că ideile privite ca liberale nu pornesc decât dela un egoismu vinovat care cauta interesul sau personal în răsturnare şi anarhie. Fară îndoială, că duşmanii cei mai neîmpacaţi ai ordinei sociale sunt maximele înşalătoare şi rasturnatoare care rătacesc tinerimea neexperimentată, asupra adevaratelor baze ale fericirei publice» [25]. Aiurea M. Sturza adaoge, ca voi îndreptà luarea mea aminte cea mai serioaza asupra purtarei acelora care, adăpându-se în strainătate cu principii falşe, ar fi umpluţi cu doctrine pierzătoare, şi'mi voi face o datorie de a înnăbuşì orice tendinţă care ar puteà aveà de rezultat a compromite liniştea launtrică a ţărei [26].

Tocmai în 1839, când Moldova fierbeà de patimele răzvratitoare, Felix Colson fostul secretar al Consulului francez din Bucureşti şi care, pe la 1839, devenise secretarul lui Ioan Câmpineanu şi plecase cu el la Paris, publică o broşura franceza intitulată *Précis des droits des Moldo-Valaques*, în care combate înriurirea abuzivă, pe care Rusia şi-o însuşise asupra Principatelor. Broşura fiind trimisă şi în Iaşi în câteva exemplare, la singura librărie ce se află pe atunci în acest oraş, Kotzebue, Consulul rus, atrage luarea aminte a Domnitorului asupra acestei broşuri care şi este confiscata de ocârmuirea moldovenească [27].

Propăşirea culturei.—Aveau dreptate Ruşii şi omul devotat lor, Mihail Sturza, sa se îngrijască de starea spiritelor din Moldova; caci în cei 10 ani strecuraţi dela ocuparea rusească şi pâna la 1839, mintea Moldovenilor se deşteptase mult, sub îmboldirea desvoltarei culturei

25. M. Sturza c. Minciaki, 8 Aug. 1834. *Ibidem*, p: 71.
26. Memoriul lui M. Sturza din Noemvrie 1835. *Ibidem.*, p. 275.
27. Principele G. Şuţu c. Titow, 13 Oct. 1839. Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 114.

care se coborise tot mai adânc în păturile poporației orășenești.

Dacă seminarul dela Socola fusese aproape desființat, mai ales în urma arderei încăperilor, în timpul venirei Rușilor, în 1828, chiar în anul acesta, înnainte de intrarea lor și de fuga lui Ioniță Sturza, se înființeaza scoala Vasiliană care și ea este închisă în zioade 7 Mai, când Rușii trec Prutul. După ce Moldova scapa prin silințele lui Kisseleff de ciumă și de holeră, și prin îngrijirea lui se redeschide scoala naționala din Trei Erarhi, i se adaoge un curs elementar de legi predat de iuristul Sas Flechtenmacher ce fusese adus din Transilvania în 1818 ca învațator în casa boierului Grigoraș Sturza. Tot în anul redeschiderei școalei din Trei Erarhi 1831, se înființase câteva pensionate în capitala Iași: doue franceze pentru băeți, acel al lui Victor Cuénin [28] și acel al lui Lincourt, Chefneu și Bagarre și — lucru mai afară din cale — un ‹ pensionat de demoazele fiice de boieri ținut de Sulgerul Teodor Burada care dădea el însuși lecții de muzica: clavir și chitară» [29].

Inființându-se câte-ve școli ținutale în Roman, Huși, Galați, Focșani, Bârlad și Botoșani, epitropul scoalelor Sturza, în cuvântarea rostita de el în 1833, se mândrește, că «mai mulți din tinerii ce învațaseră în școala din Iași, se învredniciseră a fi întrebuințați ca profesori în scoalele ținutale» [30].

Școala din Trei Erarhi devenì prin puterea lucrurilor, ca și seminarul Veniamin, un focar de naționalismu. Elevii acestei scoale se simțiră jigniți, că în mănăstirea Trei-Erarhi în încăperile căreia erà așezată scoala, se slujeà în grecește, și că nu se auzeà nici un cuvânt românesc în onoarea lui Dumnezeu. Scolarii cerură deci egumenului grec să le învoiască a cetì măcar Apostolul în

28. In acest pensionat aflăm în 1832 ca premianți pe elevii Mihail Kogălniceanu și Grigore Sturza fiul lui Mihail Vornicul (viitorul domn al Moldovei). *Albina românească*, 1832, p. 245.

29. *Ibidem*, pe 1831, p. 74.

30. *Ibidem*, p. 1833, p. 118.

limba română. Grecul le răspunse că manastirea fiind greceasca, atare cerere nu ar puteà fi primita. Gh. Asaki izbuteşte a şcoate dela Mitropolit un ordin în sensul voinţei scolarilor. Bazat pe acest ordin, un scolar se apucă în ajunul unei sărbători sa cetească Apostolul în româneşte. Egumenul înfuriat îi zmunceşte cartea şi o aruncă la pământ. A doua zi scolarii venind în mai mare numar şi voind să impuna cu sila cetirea, se încinge o batae între ei şi argaţii egumenului, amuţaţi de el asupra băieţilor. Gh. Saulescu intervenind şi spunând scolarilor sa parăseasca biserica, numai aşà se putù împiedecà o moarte de om. Asaki însă plângându-se lui Kisseleff, acesta dadù ordin a se învoì slujba româneasca spunând, că nu se poate îngăduì ca Grecii să impuna limba lor în biserica Românilor [31].

Alt semn al timpurilor şi al schimbărei în cugetul tinerimei se vede din urmatoarea scena petrecută tot la scoala din Trei Erarhi. In 1834 se luase dispoziţia ca examenul şi împărţirea premiilor pentru scoala de fete sa se facă în localul dela Trei Erarhi. In ziua serbarii, copilele îmbracate în alb cu o lentă în culorile naţionale (pentru Moldova pe atunci erà roşu şi albastru), se adunaseră în sala cea mare a scoalei. Baieţii din scoala Vasiliana cautând sa intre şi ei în sala înţesata de lume fura opriţi de a patrunde în ea. Elevii luara aceasta îndepartare a lor dela o serbare scolara, drept o insulta adusa demnităţei lor de elevi ai acelei scoale. Ei facură o tânguire catră Asaki referendarul scoalelor care sfârşeà cu cuvintele: o atare ruşine se spala cu sânge ›. Tânguirea avù de efect că scriitorii jalbei fură daţi afară din scoala pe câte-va saptamâni. Dar ea dovedeşte o înnalţare îmbucuratoare a cugetului şi a moralului copiilor [32].

In 1854 se înfiinţează în Iaşi scoala centrala de fete şi se trimit la învaţătură, în Viena şi la Luneville, cei d'intâi

---

31. Episod povestit după mărturii contimporane de V. A. Ureche in *cuvântarea rostită la desvălirea statuei lui Asaki*, Bucureşti 1890 p. 28.
32. *Ist. Rom. din Dacia traiană* VI, p. 288.

bursieri moldoveni: Teodor Stamate, Alexandru Costinescu, Anton Velini, Constantin Zefirescu, Anastase Fătu, Leon Filipescu şi Dimitrie Popovici. Către sfârşitul acestui an, Mihail Sturza pentru a raspunde unei cerinţe obştească de a înfiinţa un curs de învaţături mai înalte, se hotărăşte a înfiinţà Academia. In cuvântarea sa de inaugurare, Domnitorul se felicită, că ‹ încă de pe când erà epitrop al scoalelor, susţinuse părerea, că metoda cea mai folositoare de învăţătură fusese paradosirea învăţăturilor în limba naţională cu ajutorul limbilor clasice prin care în epoca noastră foarte au sporit luminile în lume [33].

Insemnată este împrejurarea că spre a se întarì corpul învăţătoresc dela Academie, Domnitorul recurge la profesori din Ardeal, aducând pe Eftimie Murgu care scrisese înca pe când erà în Ardeal o raspingere a lucrării lui Eder, *Erweis das die Rumänen nicht römischer Abkunft sind*, şi erà deci un înfocat patriot ardelelean, crescut în razele dătatoare de lumină şi de căldură ale marilor dascăli ai Românilor de peste munţi. Un Francez, Maisonabe, ţineà în Academie în limba franceză un curs de dreptul public şi privat comparat la deosebitele popoare. In 1837 doctorul Cihac mai deschide un curs de Istorie Naturala, şi în 1838 întorcându-se tinerii trimişi în străinătate se înfiinţază pentru ei mai multe catedre fiecare în specialitatea lui, iar în locul lui Murgu ce trecuse în Muntenia, se aduce tot din Transilvania alt profesor de filosofie, Petru Câmpeanu.

Flechtenmacher, acel Sas învăţat ce erà în Moldova încă de pe vremea lui Calimah şi care lucrase la redactarea Codului acestui Domnitor, este însărcinat cu cursul de drept natural. Se auzira atunci răsunând de pe catedre cuvinte înnălţătoare care trebuiau, în atmosfera înnapoiată a timpului, să facă efectul unui orcan

33. *Albina rom.* 1835, p. 185. Teodor Stamate şi Alexandru Costinescu tatăl d-lui Emil Costinescu ministrul actual de finanţe sub guvernul liberal, sunt ambii unchii mei mari. Bunica mea şi cu mamele lor erau surori.

curăţitor. In lecţia sa de de deschidere, învăţatul Sas spuneà într'o frumoasă limbă românească: Veţi puteà să ajutaţi întru întemeierea dreptăţei, departarea abuzurilor şi metehnelor omeneşti care nu sunt altele decât despotizmul judecatoresć, nesilinţa, nerăbdarea, luarea de mită şi hatârurile, şi veţi mângâia astfel pe cei obăjduiţi ».

Asaki văzând rezultatul cel strălucit al încercărilor făcute în Bucureşti pentru întemeiarea unui teatru naţional, provoacă în anul 1836 înfiinţarea în Iaşi a unei societăţi asemenea cu acea bucureşteană, menită a întemeià un Conservator Filarmonic-dramatic, în care să se învețe arta jocului scenic. Acelaşi resunet îl găseşte propunerea lui Asaki în Iaşi pe care'l întâlnise acea a lui Heliade în Bucureşti, şi o subscripţie bogată la care iea parte întreaga boierime aduce la îndeplinire dorinţa învăţatului profesor. Elevii şcoalei din Iaşi fac progrese tot aşà de însemnate ca şi acei din Bucureşti, şi în anul următor se reprezinta, pe scena Teatrului de varietaţi din Iaşi, piesele *Lapeyrouse* şi *Văduva vicleană,* cea d'intâi melodramă cu cântece, cea de a doua comedie. Sub direcţia lui Alecsandri, a lui Asaki şi a logofătului Catargiu, Conservatorul din Iaşi face de asemenea progrese însemnătoare, de oare ce după doi ani de la înfiinţarea lui, în 1838, elevii pot jucà greaua operă *Norma,* cântată pe text românesc prelucrat tot de neobositul Asaki.

Tot către acest timp *Societatea ştiinţelor naturale* înţiinţată în Iaşi încă de prin 1830 când doctorul Cihac, începuse a întrunì la el medicii din Iaşi pentru a cetì reviste străine şi a desbate întrebari de medicina, şi a careia statute se alcătuesc de el şi de doctorul Zotta în 1833 (18 Martie) — este poftita, prin mijlocirea preşedintelui ei, a se pune în relaţii cu doctorii din ţarile apusene, — la congresul naturaliştilor din Friburg, în 1838. Işi poate închipuì cineva mândria şi mulţămirea Moldovenilor, când văzura că poporul lor, al caruia aspiraţii nimene nu le ştieà, al căruia aşezare geografică erà chiar

aproape necunoscută, erà chemat a şedeà la masa ştiinţei departe în Apus, alaturea cu acele popoare batrâne în cultura care purtau de secoli întregi pe umerile lor chivotul civilizaţiei. D. Cihac, trimis de Mihail Sturza spre a reprezentà Moldova la congresul dela Friburg, ţine aci o cuvântare în care *descopere* învaţaţilor străini existenţa *poporului latin* dela Dunare, şi mai mulţi mari învaţaţi apuseni precum Alexandru de Humbold, A. Brongniart, G. Struve, L. Berzelius, C. T. Oken, primesc a fi numiţi membri de onoare ai tinerei şi necunoscutei societaţi ştiinţifice ieşane.

Seminarul reorganizat în 1834 vede, în 1839, ieşind de pe bancile lui cei 18 întâi preoţi mai învaţati care se duc în sate sa împrăştie, pe lângă învăţăturile religioase, şi o licarire de lumină în întunerecul vieţei noastre câmpeneşti.

Teodor Stamate face cele dintâi observaţii meteorologice pe care le inserează în Albina Românească din 19 Ianuarie 1839.

Cu un an mai înnainte, în 1838, Mihail Sturza pusese începutul pentru înfiinţarea unei biblioteci publice, daruind un numar 600 de volumuri din cartile sale proprii, şi în acelaş an se organizeaza scoala tecnica de arte şi meserii pusă sub direcţia lui Carol Mihalic de Hodocin, înzestrata cu şese ateliere puse sub maiştri aduşi din străinatate. Se mai înfiinţează şi un cabinet de fizica care se înzestreaza cu instrumente, între care erau şi de acele de dagherotipie, cu care Stamate scoate mai mult văzute ale Iaşului.

Răpit de acest vârtej sprè cultură şi învaţatura Hatmanul Anastase Raşotă înfiinţează în 1838, pe moşia lui *Pomârla* o şcoala satească dupa felul aceleia întemeiată de Constantin Golescu la Goleşti cu 12 ani mai înnainte. Acest exemplu este apoi urmat de Clucerul Fundaţanu pe moşia Bozienii şi apoi de Logofatul Lupu Balş pe alţi Bozieni proprietatea lui, în care scoala se ţineau şi 26 de elevi interni pe cheltuiala lui.

Curentul ce rapeà viața românească erà, ca toate curentele istorice, mai puternic decât voințele individuale, plecându-le fără să'și dee seamă către lucrări de acele ce erau protivnice intereselor lor. Așà, boierii, când sprijineau teatrul național și Domnul când înființà mereu la scoale, nu se gândeau ca, prin asemene așezaminte erau sa deslanțuiască tocmai acele idei rasturnatoare de care atâta se temeà Mihail Sturza în raporturile lui catre Ruși.

Și nimic nu poate întarì mai mult discordanța între silințelé individuale și mersul obștesc al lucrurilor, decât tocmai activitatea lui M. Sturza, unul din începatorii și sprijinitorul cel mai de seamă al culturei naționale în Moldova, și tot odată omul acela ce a pus mai cu deosebire piept contra curentului deslanțuit de însuși plazmuirile lui.

Aceasta îmbulzire, tot mai îmbelșugata în capetele Românilor, de idei referitoare la viața naționala, trebueà sa deștepte tot mai mult iubirea de țara și dorința de a o râdicà din starea de întunerec și decădere în care se aflà, catre o regiune de lumină și de propășire.

Pentru a ajunge însa acolo, se cereà neapărat și o prefacere a întregei vieți, din care așezămintele de cultură alcătueau numai începutul. In cotrò tindeau minţile Moldovenilor cugetatori, ne-o arata tocmai ideile proiectului Conjurației confederative care îmbrățișau atâtea probleme mari ale vieței românești, dela schimbarile launtrice, pană la dorința unei confederații a statelor dunarene. Și dacă mișcarile paralele spre egalizare se margineau de o cam dată mai mult în sinul boierimei, trebueau sa se afle și cugete care depășeau acest cerc, și întindeau cererea de drepturi și de egalitate la toata suflarea moldovenească. In orice caz mișcarea Comisului Leonte Radu ne apare ca o urmare în destul de fireasca a schimbarei spiritului petrecut în Moldova între anii 1822 și 1839. Ea nu este mai la urmă decât o urmare și o lațire a cugetului documentat prin Constituția cerută de boierii cei

mici, pe timpul lui Ioan Sandu Sturza Voevod. Partidul național din 1821 se îngroșeà necontenit cu elemente liberale, pana ce la sfârșit trebueà sa plesneasca, sub apăsarea lor tot sporita, și sa se desfunde, dând naștere unei noue alcatuiri politice: partidul liberal.

Mersul culturei moldovenești dela 1839—1848 și apăsarea Rusiei. — Ca și în Muntenia, Rușii încep, de pe la 1838, a lovì în întreprinderile moldovenești de desvoltare naționala. Mai întâi ei lucrează pentru a distruge și scena ieșana, căutând prin mijloace tot atât de piezișe ca și acele întrebuințate în Muntenia, de a compromite cariera de actor în ochii acelor ce sprijineau teatrul; iar guvernul, ințeţit de Consulul rusesc, retrage ajutorul de 200 de galbeni pe an ce'l dadeà Conservatorului, încât direcția fu nevoita a suspendà cursurile și reprezentațiile.

In zadar partidul național cauta sa împiedece ruina stradaniilor sale, aratând prin o cerere catre direcția Conservatorului, cu câta mâhnire se vedeà obștia publica lovita de lipsa unei petreceri atât de placută care adusese și câteva alcatuiri în limba moldoveneasca ce cu vremea fagăduea o propașitoare deplinire [34]. Cu toate aceste teatrul, ruinat în Iași, reînvie în Botoșani sub conducerea unui tânar artist de talent, Costache Caragiale, care în 1839 joaca în acel oraș drama Saul de Alfieri tradusa de Aristia [35].

Teatrul reînvie chiar în curând mai cu putere, sub îmboldirea lui Alecsandri care scrie și pune să se joace în Iași în 1844 și în București în 1845 piesa sa *Iorgu dela Sadugura*, în care biciuește prea marea plecare a societații române pentru viața cea noua apusana și părasirea obiceiurilor strabune.

---

34. T. T. Burada, *Cercetări asupra Conservatorului Filarmonic-dramatic din Iași* (1836—1838), p. 38 41.
35. Vezi un articol de Iordache Harnav care ajutase teatrul lui Caragiale, publicat în *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*, 1839, p. 25.

Infrațirea cugetarei între Moldoveni și Munteni apare din nou. Anume în 1836 se urmează o foarte interesanta corespondență între Ioan Heliade Rădulescu din București și Constantin Negruzzi din Iași privitoare la mijlocul de pus în lucrare, spre a îmbogațì și mlădià limba romàna[36]. Corespondența între acești doi barbați urmeaza și pe alte teme mai departe, între altele privitor la întovărașirea lor și a lui Aristia pentru traducerea *Gerusalemei liberate* de Torquato Tasso[37]. Alta dată în 1839, gasim pe Negruzzi înțelegându-se cu Heliade asupra unor teascuri de tipografie[38].

In anul 1840, *Foaia pentru Minte* reproduce biografia lui Gh. Lazăr de Heliade, din *Curierul românesc*, și mai multe lucrari din *Albina românească.* între altele una intitulata *Lexicografie*, în care autorul se mândrește că astazi în Moldova, învățaturile și politica se tratează în limba națională, și o poezie tot din Albina care cântă: Sosește timpul, vine, Moldova se renaște» ; apoi mai reproduce frumoasa nuvela, a lui Constantin Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*, și mai mult alte lucrări din Moldova. Tot așà se urmează și în anii urmatori.

Alți scriitori însemnați care caută să reînvie din cutele trecutului, iubirea neamului, sunt: Asaki care întrupează momente înalțatoare din istoria Românilor în mult răspânditele lui *Nuvele;* Costache Negruzzi care încondeiaza cu cea mai desavârșita măestrie, cumplita figură a lui *Lăpușneanu*, precum tot el cantă în versuri episodul din viața lui Ștefan cel Mare cu *Aprodul Purice.* Alți poeți și scriitori sunt: Săulescu cu *Fabulele lui în versuri* 1835, Vasile Pogor tatăl care traduce *Henriada lui Voltaire*, Cuciureanu care scrie *Incercări poetice* în 1839, Basarabeanul cavalerul Constantin Stamate care publică *Povestea Poveştilor* în 1843, Alexandru-Donici

36. Vezi un articol al meu: O corespondență între Heliade și C. Negruzzi în *Convorbiri literare* VI, p. 178 și urm.
37. *Conv. Literare* VII, p. 77.
38. *Ibidem*, p. 363.

care tipăreşte *Fabulele* lui, după Criloff, Costache Negri care publică mai multe *poezii* în Foaea ştiinţifica şi literară în cursul anului 1844.

In sfârşit apare pe orizonul literaturei române geniul acela ce erà menit să râdice mai mult puterile neamului, prin resunatoarele lui creaţiuni, marele poet naţional Vasile Alecsandri, care întors din Paris în 1843, începe în 1844 a înserà în *Foaia Ştiinţifică şi Literară*, poezii scrise în formă poporană ca *Doina*, *Baba Cloanţa*, *Sora şi Hoţul*, *Cinel-Cinel*, *Craiu-nou*, *Strunga*, *Făt-logofăt*, *Visul*. Aceste poezii sunt reproduse de *Curierul de ambe Sexe* al lui Heliade din Bucureşti, precum şi de *Foaia pentru Minte*, *Inimă şi Literatură* din Transilvania, îndrumând doua înfrăţiri, una mai restrânsa a Moldovenilor şi a Muntenilor, alta mai întinsă, cuprinzând întregul neam.

In alte sfere ale vieţei culturale şi poetice se vad iaraşi înnoiri vrednice de însemnat: Scoalele producând tot mai numeroşi oameni destoinici a ocupà posturile publice, aceştia puseseră mâna pe ele, cu toate că erau din rândurile de jos ale societăţei; dar pentru a se menţineà principiul, că numai boierii pot ocupà posturi, acei numiţi erau boieriţi odată cu numirea lor. Unii din, ei ca Gheorghe Asaki, putura sa se urce pană la treptele boieriei celei mari, la Agie. Prin aceasta se dadeà o consfinţire legala recunoaşterei talentului alaturea cu nobleţa, în dreptul de a conduce statul.

Se adaog apoi cursuri la Academia Mihăileana, precum unul de agronomie pentru Leon Filipescu şi unul de geologie pentru Ioan Ghica din Muntenia, pe care Mihail Sturza îl cunoscuse în 1841, atunci când îi adusese chemarea la domnia Munteniei din partea boierilor acestei tări: iar în 1843 tot Ghica este însărcinat cu predarea unui curs de economie politica. In 1843 însa apare pe scena istoriei Ţărilor Române, Mihail Kogălniceanu. El începuse învaţăturile sale în pensionatul lui Cuénin şi apoi fusese trimis întâi la Lunéville, împre-

una cu copiii lui M. Sturza: Dimitrie și Grigore; dar Consulul rusesc din Iași, facând Domnitorulu respectuoase observații asupra trimiterei propriilor sai fii la învațatură în țara ideilor rasturnatoare, Domnitorul se grăbì a face pe placul Impăratului Alexandru și, luându-și copiii, și împreuuă cu ei și pe Mihail Kogălniceanu, îi strămutase la Berlin [39]. Kogălniceanu al carui nume ne cade acumă pentru întâia oară sub pana, dar pe care ea îl va reproduce atât de adese ori, caracterizează el însuși, prin cuvintele următoare, efectul pe care îl avù asupra minței lui petrecerea în capitala Prusiei: Multămita contactului meu cu atâția barbați însemnați ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocazie și putință de a'mi îmbogațì mintea cu ideile reformatoare, ce atunci inspirau înnaltele inteligenți ale Germaniei. Da, universitaței din Berlin, a doua mea mamă, exemplului ce mi l'a dat amorul pentru patria Germană, fiii nobilimei, fiii burghezimei, datoresc eu amorul pentru patria Româna și spiritul liberal care m'au însuflețit în toate actele vieței mele. In lungile lupte și lucrări, în prigonirile înverșunate care nu odata s'au încercat a mă zdrobì, pururea am avut înnaintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe care, în memoriul sau catre Rege, le arătă Principele de Hardenberg, ca puternicul mijloc de a reînnălță caracterul și barbăția poporului German, pentru desrobirea sa de jugul străin, pentru radicarea și marirea Germaniei: Principii democratice într'un guvern monarhic [40].

Kogalniceanu publica mai multe lucrari literare din care însă pătrundeau ideile politice pe care le va apară în cursul lungei lui cariere. Cea dintâi este inserată în limba germană sub titlul: *Romänische oder Wallachische*

39. *Desrobirea Țiganilor*, de M. Kogălniceanu 1891, I, p. 5. Comp. M. Sturza c. Nesselrode, 9 Aprilie 1838, Hurm, *Doc.*, supl., I, 4, p 176: „Mes fils élévés à Berlin d'après les intentions du ministère impérial".
40. Discursul citat, p. 11.

Sprache und Litteratur [41]. A doua lui lucrare este asupra Ţiganilor, publicată în limba franceza sub titlul: *Esquisse sur la langue et les moeurs du Tsigains* [42], şi a treia mai cuprinzătoare: *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* [43]. In lucrările privitoare la Români, Kogalniceanu se arată ca un înfocat naţionalist care se sileşte a curăţì poporul român de nămolul pe care hula veacurilor îl îngramadise pe capul lui. Kogălniceanu arată, în introducerea la Istoria Valahiei, ca «ceea ce l'a împins a scrie istoria poporului sau, a fost adânca necunoştinţă în care se află lumea civilizata despre destinele lui; că cele mai mici ţări ale Africei şi Americei sunt mai cunoscute decât aceste doue Principate; ca el s'a silit a arătà lumei, ca Moldo-Românii poseda virtuţi care cu greu s'ar reaflà la alte popoare, şi ca metehnele lor nu sunt decât tristele urmări ale relei ocârmuiri de până acuma». In lucrarea asupra Ţiganilor, el se arata tot atât de râvnitor liberal, mustrând pe Apuseni, că ar alcatuì societaţi filantropice pentru suprimarea sclaviei din America, şi nu s'ar uità, că în sinul chiar al continentului lor, în Europa, 400.000 de oameni aşteaptă liberarea lor din lanţurile neştiinţei şi ale barbariei .

Innainte de a se întoarce Kogălniceanu din Berlin, Gh. Asaki adausese la Albina românească, dupa exemplul lui Heliade cu Curierul de ambe Sexe, un supliment literar, *Alăuta românească*. Acest supliment fu însa închis din ordinul ocârmuirei, fiindcă un articol asupra vistului (joc de cărţi) se rosteà cu puţin respect asupra Imparaţiei Ruseşti [44].

41. Inserată in *Magosin für die Litteratur des Auslandes*, II, 1837, p. 29 30, 34—35, 39 40.

42. Berlin, 1837, o broşură

43. Berlin. 1837, un vol. de 478 de pagini.

44. Alecsandri, *Opere complete*, Proză, I, p. 547. Intărit prin M. Sturza c. Kotzebue, 5 Sept. 1838, Hurm., *Doc.*, supl., I. 4, p. 201: „A propos de quelques paroles sur le whist, il est fait mention d'une puissance dont le nom doit être en vénération“.

Kogalniceanu întorcându-se în ţara în 1838, se gândeşte, în decursul anului urmator, a scoate el însuşi o nouă revista, sub propria lui direcţie: *Dacia literară*. Kogălniceanu, în toate scrierile lui din aceasta revistă, priveà literatura nu ca un scop în ea însaşi. ci numai ca un mijloc pentru înnalţarea poporului. In anul 1840 Kogalniceanu tipareşte şi volumul I al *Arhivei româneşti*, menita a reproduce documente vechi. Dar în introducere, Kogălniceanu dovedeşte că mai mult decât interesul ştiinţific, dorul de neam calauzeà întreprinderea lui istorica. Sa ne ţinem de limba, de istoria noastră, zice el, cum se ţine un om, în primejdie de a se înnecà, de prajina ce i se aruncă spre scapare. Istoria româneasca să ne fie mai ales cartea de căpetenie; să ne fie paladiul naţionalităţei noastre. Intr'însa vom învaţà ce am facut şi ce trebue sa mai facem .

Dupa un an şi jumatate de existenţa Dacia literara este oprită din ordinul guvernului, îmboldit de Consulul rusesc, din pricina publicarei poeziei lui Grigore Alexandrescu, *Anul 1840*, care conţineà între altele versul:

Că lumea moştenire thr (tâlharilor) s'a dat!

In anul 1843 Kogalniceanu avù însă prilejul de a'şi manifestà ideile sale naţionale şi liberale. Domnitorul care ţineà mult la el şi'l numise aghiotantul lui, îi încredinţeaza în acest an catedra de Istoria Românilor la Academia Mihăileana. Cuvântarea lui de deschidere, ţinută în ziua de 27 Noemvrie acel an, fu un eveniment nemai pomenit pana atunci în analele vieţei culturale româneşti. După ce el arata, cum istoria ţărei lui este pentru el mai însemnata decât cele mai mareţe fapte ale desvoltarei tuturor popoarelor, întorcându-şi gândul dela întinderea în timp la întinderea în spaţiu, el spune, ca considera ca patrie a lui tot acel cuprins de loc în care se vorbeşte româneşte şi ca istorie naţionala, istoria Moldovei întregi *innainte de sfâşierea ei*, a Va-

lahiei și a parților din Transilvania», gând de doue ori îndrăzneț, întâi fiindcă se întindeà asupra întregului trup al neamului românesc, cuprinzându-l în aceeași iubire plină de înțeles; al doilea fiindcă că se încumată a vorbì de sfâșierea Moldovei, în fața Rusiei și a Austriei care savârșiseră tocmai această desmădulare. Dar Kogalniceanu nu se mulțamește a face sa răsune numai struna națională. Sufletul său doritor de libertate și de egale îndreptațiri ale tuturor claselor sociale, nu lipsește a lovì în fața nedreapta întocmire care predomneà în Moldova, unde o aristocrație neștiutoare, ține în înlanțuire un popor de mai bine de două milioane de suflete, și întrebuințeaza izvoarele de înnavuțire publica numai în folosul unor familii privileghiate .

Chiar a doua zi după aceasta cuvântare, Kogalniceanu este descărcinat de profesoratul dela Academie.

De abeà i se închisese cursul, și Kogălniceanu apare în publicitcte cu o noua revista *Propășirea, Foae științifică și literară.* Guvernul nu învoește însă ieșirea foaei cu numele de *Propășirea,* ci numai cu al subtitlului ei de Foae științifica și literară. Kogalniceanu atunci, prin o fericită inspirație, lasă în alb locul de unde se scosese titlul încriminat care astfel răsareà necontenit în mintea cititorilor. Dar revista lui Kogălniceanu voește să reproduca discursul lui dela Academie și este și ea oprită dela cel dintâi numar care'l conțineà [45].

Alta împrejurare tot atât de caracteristica: La un examen obștesc la care se obicinuià a se rostì versuri de elevii cei mai buni, N. Ionescu, eminentul orator de mai târziu, își luase ca tema de declamare poezia lui Asaki: *Pe țintirimul unui sat.* Ajuns la versurile:

Nobili plini de fantazie, mândri 'n titlul ruginit,
De ce 'n ură aveți săteanul? Când ai frunței lui sudoare
A născut mărirea voastră și-avuțiilor odoare?
Cruță timpul vre odată dritul unui evghenist
Ori frumsețea, avuția nu trec ca al nopței vis?

45. Asupra lui Kogălniceanu vezi: *Mihail Kogălniceanu,* discurs de recepție în Academia Română de A. D. Xenopol, București, 1895, p. 9 și urm.

N. Ionescu accentuă aceste versuri cu atâta căldura, încât Principele Mihail Sturza care preşidà serbarea, îl oprì de a merge mai departe [46].

Astfel trei încercări una după alta, de a îndrumà o foae răspânditoare de idei roditoare pentru poporul român, fuseseră ucise chiar în faşele lor, pentru a face pe placul Rusiei; dar aceasta nu erà destul, ci trebueà ca o lovitură şi mai grea sa cadă pe capul bietei Moldove, precum căzuse şi pe acel al ţarei surori.

Suprimarea învăţământului naţional. — Cele petrecute în Moldova, cu prilejul desfiinţării cursului superior de învăţături în limba româna, sunt mult mai batătoare la ochi decât cele petrecute în Muntenia, şi dau cheia înţelesului faptului săvârşit; de aceea le vom expune cu mai multe amanunţimi. Innainte de a paşì la aceasta expunere socotim că ea trebue încadrata în întreaga purtare a Rusiei faţă cu Ţarile Române, în special cu Moldova, unde lucrurile sunt iaraşi mai pe deplin cunoscute decât în Muntenia.

Epitropia Rusiei asupra Ţarilor Române luase chiar dela început un caracter covârşitor. Ruşii se amestecau în toate trebile lor, şi guvernul nu puteà luà nici o masura, fie administrativa, fie legiuitoare, fară învoirea lor [47]. Aşà vedem pe M. Sturza ca roaga în 1834 pe Butenieff, ambasadorul Rusiei din Constantinopole ca sa încuviinţeze, sporirea darilor cu câte-va zecimi adiţionale, pentru acoperirea deficitului [48]. Când Domnitorul vrea sa reorganizeze slujitorii, găsind şi mijloacele baneşti trebuitoare acelei reorganizari, el cere învoirea consulului rus Minţiaky [49].

46. *Gazeta Transilvaniei*, 1843, p. 202.

47. E drept că organele ţărei însuşi provocarà pe Ruşi la acest amestec. Mitropolitul, văzând că dela disolvarea adunării muntene din 1837, ţara a rămas fără control, cere dela Nesselrode, „ca Consulul să'şi întindă priveghierea mai de aproape, controlând toate actele ocârmuirei". Mitropolitul c. Nesselrode 31 Dec. 1840 Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 503.

48. M. Sturza c. Butenieff 22 Sept. 1834 *Ibidem*, I, 5, p. 96.

49. M. Sturza c. Minţiaky, 27 Ian. 1835. *Ibidem*, I, 5, p. 160. Ruşii nu aprobă acest regulament. Titow c. M. Sturza, 12 Febr. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 203.

Proiectele de legi înainte de a fi confirmate de Domnitor trebueau sa fie aprobate de Consulul rusesc. De aceea întâlnim de mai multe ori comunicari de proiecte de legi din partea Logofeţiei către agenţii ruşi[50]. Găsim într'un rând pe Baronul de Rukman cercetând socotelele vistieriei moldovene[51]. Când se facea o schimbare de minister şi în deobşte a personalului administrativ sau judecatoresc, trebueà sa se iee învoirea autoritaţilor ruseşti. Aşà când M. Sturza numeşte pe N. Canta Logofat al justiţiei[52], sau când vrea sa rânduiasca, capuchehaelei din Constantinopole, ca ajutor, pe Hatmanul Constantin Musurus[53]. Kotzebue protesteaza într'un rând contra numirei lui Lupu Balş, ca Logofat al trebilor launtrice, şi cere ca el sa nu intre în slujba înainte de a fi luat învoirea dela Petersburg[54].

Titow observa lui M. Sturza că adunarea a calcat Regulamentul, çu anaforaua privitoare la averea şcoálelor[55]. Acelaş Consul protesteaza contra modului arendarei salinelor. M. Sturza care subsemnase contractul, pentru a nu fi lovit în vaza lui de Domn, face pe arendaş sa se lepede de contract, spre a pune din nou în licitaţie ocnele[56]. Adese ori amestecul Consulului rusesc erà cu totul samavolnic, precum buna oara când Kotzebue, dupa ce fusese cel mai aprig duşman al lui N. Canta, se împacă cu acest boier, şi unelteşte cu el rechemarea în scaun a Mitropolitului Veniamin care se retrasese din arhipastoria Moldovei. M. Sturza e nevoit să protesteze

50. M. Sturza c. Minţiaky, Februarie 1835. *Ibidem*, I, 5, p. 161. Alta a Postelniciei c. Kotzebue, 24 Martie 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 35.

51. E. Mano c. M. Sturza, 11 Mai 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 40.

52. M. Sturza c. Titow, 11 Sept. 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 73.

53. M. Sturza c Butenieff, Noemv. 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 126. Butenieff cere învoire dela Petersburg. *Ibidem*, p. 156.

54. Principele G. Suţu c. M. Sturza 20 Ianuarie 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 176. Comp. protestul lui Kotzebue c. M. Sturza. 6 Noemv. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 269.

55. Titow c. M. Sturza, 20 Febr. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 209. Răspunsul lui Sturza, p. 215.

56. M. Sturza c. Titow, Martie 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 218: „pour donner à ma proposition une apparence de légalité; car il ne m'aurait par été possible de revenir sur un fait accompli et revêtu des formes les plus sacrées".

la Butenieff contra acestei purtari a Consulului, spunând ca mai curând va abdicà decât sa consimtă la reîntronarea Mitropolitului[57]. Butenieff se supară pe Domnitor pentru jaluirea lui contra subalternului sau care calificase memoriul lui M. Sturza de pamflet [58]. Fixarea epocei deschiderii sesiunilor adunarei obştești trebueà încuviințata de Ruşi[59].

Mihail Sturza scoțând din adunare pe cei cinci membri care se tânguisera contra lui la Impăratul Rusiei, Rukman protestează contra acestei măsuri, şi sileşte pe M. Sturza să'i reprimească în adunare. Consulul cere chiar lui Sturza o scrisoare de iertare prin care sa recunoasca, că a lucrat preà cu grabire[60]. Intr'un rând gasim pe Consulul rusesc aprobând legea pentru averile manăstireşti; în un altul încuviințând sporul de trei zecimi adiționale la dări[61].

Daca însa acest amestec al Ruşilor decurgeà oare cum din dreptul lor de a controlà aplicarea Regulamentului, el numai poate fi nici într'un chip îndreptațit când atinge daraverile judecatoreşti. Consulul privegheà toate procesele mai însemnate în tot cursul desfaşurarei lor, intervenind când pentru paraş când pentru pârât, încât darea dreptatei erà fara încetare înriurită de atot puternica autoritate rusească, şi aceasta intervenire nu se faceà numai atuncea când s'ar fi căzut, adeca atunci când un supus rus erà în joc[62]. Dar şi în acest caz ingerența întreceà marginile cuvenite, cari ea mergeà pâna dupa hotarârea desavârşita. Aşà în procesul dintre supusul rus Arbore şi familia Moruzi, în care chiar Ministrul Nesselrode

---

57. M. Sturza c. Butenieff, 24 Noemv. 1842 *Ibidem*, I, 6, p. 423. Acelaşi c. Nesselrode, 3 Dec. 1842, p. 429.
58. Butenieff c. principele Hangeri, 11 Dec. 1842. *Ibidem*, I, 6, p, 443.
59. Kotzebue c. Postelnicie, 25 Martie 1841. *Ibidem*, I, 6, p. 315.
60. Rukman c. Sturza, 30 Ian. 1836. *Ibidem*, I, 5, p. 317. Rukman c. Watschenko, 30 Ian. 1836, p. 318.
61. Tinkovsky c. Postelnicia Moldovei, 18 Aprilie 1835. *Ibidem*, I, 5, p. 219. M. Sturza c. Rukman, 18 Sept. 1835. *Ibidem*, I, 5, p. 249.
62. Precum bună ıară în procesul supusului rus Spiro Paul cu Răducanu Roset. Kotzebue c. M. Sturza, 6 Iulie 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 64.

intervine pentru anularea hotarârei subsemnate de Domn. Acesta e nevoit sa împace pe câştigatorul Moruzi pe altă cale, şi sa'l facă a renunţà la suma câştigată [63]. Dar cele de mai multe ori Ruşii se amestecau în procese de care supuşii ruşi erau străini, precum în acel dintre manăstirea Buhalniţa şi Episcopul Sevastias al sf. Mormânt [64]. Apoi Titow cere a nu se aplicà hotărârea favorabila postelnicului Mavrocordat dată de divan în procesul cu manăstirea Dobrovaţul, păna nu se va rostì ministerul imperial al Rusiei [65]. Kotzebue trimite o notă Domnitorului în care îi spune, că hotarârea în procesul dintre hatmanul Scorţescu şi G. Codreanu a fost datorită unei staruinţe prea directe şi prea personale a Logofătului dreptaţei [66]. Acelaşi Logofăt comunică Consulului rus mersul procesului între proprietarul moşiei Roşieşti şi arendaşul Bora [67].

Pe de alta parte gasim pe Kotzebue cerând Postelniciei desluşiri în procesele privitoare pe Ţigara, Scorţescu, manastirea Buhalniţa, Papadopol şi Stroici [68]. Acelaşi Consul întreabă de Divanul domnesc, dacă este în drept a judecà afacerea Smaranda Donici cu fraţii Ruset, şi cere a nu se intrà în nici o lucrare înainte de a i se fi răspuns [69]. Tot Kotzebue cere desluşiri în procesul dintre Principele Cantacuzino şi manastirile Agapia şi Varatecul [70].

Titow din ordinul ministrului sau cere Domnitorului casarea cercetarei făcuta de Spătarul Gherghel, în procesul dintre C. Mavrocordat şi manastirea Dobrovaţul pentru nişte salaşi de Ţigani [71], din care se vede pănă

63. Nesselrode c. M. Sturza, 8 Aprilie 1841. *Ibidem*, I, 6, p. 319. Răspunsul lui Sturza, 8 Mai 1841, p. 333.
64. Kotzebue c. M. Sturza, 15 Oct. 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 118.
65. Titow c M. Sturza, 11 Ian. 1840. *Ibidem*, I 6, p. 177.
66. Kotzebue c. M Sturza. 27 Febr. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 208.
67. Logofeţia dreptăţei c. Ruckman 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 166.
68. Kotzebue c. Postelnicie, 11 Martie 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 220. Răspunsul Postelniciei, p. 221.
69. Kotzebue c. Divanul domnesc, 19 Oct. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 263.
70. Kotzebue c. G. Şuţu, 2 Nov. 1840. *Ibidem*, I, 6, p. 269.
71. Titow c. M. Sturza, 5 Aprilie 1841. *Ibidem*, I, 6, p. 31.

la ce grad ajunsese amestecul Rusiei în daraverile judecatorești, dacă țara nu puteà să hotărască neatârnat nici măcar un interes atât de neînsemnat ca niște sălașe de Țigani.

Adese ori Domnitorul erà nevoit să se jalueasca pentru aceste necontenite interveniri în trebile judecatorești. Așà îl aflam odată plângându-se lui Daschkoff contra lui Kotzebue, pentru purtarea ce Consulul o avuse în procesul Smarandei Donici cu frații Ruset [72]. Altă jăluire a Domnitorului contra aceluiași Consul este acea privitoare la procesul Căminarului Spiru [73].

Găsim între hârtiile timpului un proiect de adresă, contra Consulului Besak care adresa, tocmai fiind ca nu a fost trimisă, de teama de a nu jignì prea adânc autoritatea rusească, constitue una din dovezile cele mai văzute despre amestecul de nesuferit al Rușilor în daraverile judecătorești. Mihail Sturza desbate aici pe larg urmările unui atare amestec pentru bunul mers al ocârmuirei țărei:

O atare ingerență, zice el, e de natura a compromite cu totul mersul justiției precum și autoritatea Capului statului, chemat, prin art. 364 al Regulamentului, a întarì într'un chip irevocabil hotaririle judecatorești. Invederat ca amestecul Consulului în pricinele desavârșit hotarite va aduce o atingere primejdioasă principiilor legiuirei impusă de prea Inalta curte proteguitoare. Dela suirea mea în scaun s'au judecat vr'o 40.000 de procese, și un numar tot atât de mare de parți date rămase, trebueau să fie nemulțămite cu hotaririle rostite. Dacă se va îngăduì facultatea recursului, urmarea a fi de natură a se paralizà cu totul lucrarea justiției [74] Și cu toate aceste agenții ruși recunoșteau ei însuși ca Regulamentul Organic prevedeà principiul lucrului judecat [75].

Lucru ce ni se va pareà noue încă și mai straniu

72. M. Sturza c. Daschkoff, 22 Nov. 1841, *Ibidem*, I, 6, p 276.
73. M. Sturza c. Rukman, 7 Oct. 1838. *Ibidem*, I, 4, p. 216.
74. Sturza c. Besak, Oct. 1837. *Ibidem*, I, 4, p. 130—133. Sturza c. Rukman, 21 Febr. 1838. *Ibidem*, I, 4, p. 142.
75. Nota Consulului Kotzebue din 16 Mai 1839. *Ibidem*, I, 6, p. 42.

este, că Mihail Sturza voind sa mearga la băi în anul 1839, înştiinţeaza pe Rukman desprè acest gând al său, şi cere apoi învoirea ministrului Nesselrode [76]. Domnitorul erà nevoit deci, pentru a lipsì dela postul său, sa ceara un congediu la autorităţile ruseşti, în ochii carora el nu erà mai mult decât un dregător superior.

Acuma dupa ce am vazut cât de adânc erà amestecul Ruşilor în daraverile ţarei, nu ne vom mai mirà că tot ei uneltesc răsturnarea învaţamântului superior în limba naţionala care facuse cândva parte din programul lor, anume atunci când Kisseleff ocârmueà Principatele, şi când tot el prevedeà acest sistem de predare a învăţaturilor în Regulamentul Organic.

Incă din 1839 dupa intrigile profesorului francez Maisonnabe care vroià sa'şi mărească ocupaţiile şi leafa, erau să se schimbe pe limba franceză cursurile de ştiinţa din Academia Mihaileană; dar protestarile Mitropolitului Veniamin împiedecara atunci ştirbirea învaţământului românesc.

In 1843 mai mulţi boieri, înteţiţi de Consulul rusesc, cer dela Mihail Sturza, ca sa desfiinţeze cursul superior dela Academie. Obşteasca adunare care cum am văzut trebueà să fie aproape în totalitatea ei, naţionalista, după o cercetare facută asupra chipului de predare din Academie, răspinge din nou încercarea. Dar partida naţionala dadeà necontenit înapoi faţă cu valul mereu crescator al primejdiei ideilor noue care făceau pe agenţii ruşi sa proclame în toate parţile prezenţa unui spirit primejdios în minţile Moldovenilor [77].

Ceea ce însa înasprì mai ales cugetele protivnice învaţamântului naţional, fu revoluţia din 1846 întâm-

76. M. Sturza c. Rukman, 29 Mai 1839 şi acelaşi c. Nesselrode, 31 Mai 1839. *Ibidem*, I, 4, p. 44 şi 48.

77. Instrucţii secrete ale ministrului împăratului către Consulul rusesc din Principate, 1845. *Ibidem*. I, 6, p. 490: „L'affaiblissement progressif de l'autorité princière et le progrès des abus et de la corruption dans toutes les classes de la société“.

plata în Galiția, în care o mulțime de nobili căzura sub cuțitele țaranilor resculați. Grija Rușilor și a boierilor se îndrepta îndata, spre nevoia de a tăià izvorul de unde se adapau mințile claselor de jos care se înnălțau adese ori peste nivelul atins de clasele superioare, cu atât mai mult ca în internatul Academiei alumnii , adeca bursierii cei saraci, lasaseră în urma lor pe stipendiștii , fiii de boieri, ce învățau alaturea cu ei.

Acești din urmă parăsira cu încetul o scoala în care ei erau clasați totdeauna la coadă. Pe la 1846 Academia Mihaileana ajunsese, ca și scoala bucureșteana de la Sf. Sava, o scoala în care nu prea se vedeau nume de ale boierilor celor mai de frunte [78]. Boierii punându-și iar copiii în pensionate sau trămițându-i în țari straine, gasira ca scoala româneasca erà de prisos, întru cât le creeà numai o concurență periculoasa, și erà un izvor de idei răsturnătoare a fericitei stări în care se aflau. Cea dintâi lovitura data Academiei Mihailene fu desființarea internatului, gasindu-se mult mai folositor ca sumele ce se cheltueau cu ținerea unui număr marginit de tineri, să se întrebuințeze întru informarea scoalelor reale . Cum se face de Rusia nu protestă în contra acestei călcari fațișe a art. 421 al Regulamentului Organic care prevedeà internatul, se explica numai din interesul pe care ea însași îl aveà la desființarea învațământului românesc. In București tot pe atunci, 1847, se sporește plata pentru internii solvenți dela 40 la 60 de galbeni, și se introduce pentru externi o plată de 3 galbeni, întocmindu-se scoala, dupa cum o spune chiar publicația oficiala pe un picior cu totul mai înaintat, și părinții *cu mijloace de a puteà plăti prețul hotarât* vor aveà a se ferici de nouele întocmiri [79].

78. Corespondența din Bucureșii către *Gazeta Transilvaniei*, 1843, p. 238 Cu toate aceste M. Sturza el insuși fusese nevoit să hotărască ca *ori care pământean* ar dovedì credința către ocârmuire și insușirile trebuitoare, se va întrebuința din nou, pe temeiul art. 432 din Regulament, înaintându-se treptat în toate rangurile țărei". Ofisul lui Mihail Sturza c. Sfatul administrativ. 20 Iulie 1848, *Anul 1848 în Principate*, II, p. 738. Nu se puteà intra în funcție fără a fi boier; dar se boiereau acuma acei cari învățau carte!

79. *Curierul românesc* 1847 p. 69.

Gheorghe Asaki care a trebuit sa sufere mai mult din cauza desfiinţărei internatului, prin care se închideà şcoala unui mare număr de copii săraci, critică cu o amarăciune tainuită această masură, spunând, că mai multe persoane, înriuritoare prin a lor poziţie, fiind deprinse a considerà dregătoriile aducătoare de câştig ca o clironomie privileghiată a familiilor mari, erau departe a încuviinţà un sistem de învaţatura publica care îndăinueà fără deosebire cu toate acele cunoştinţe pre cei avuţi şi pre cei săraci, şi de care aceşti din urmă se foloseau mai mult. De aceea s'a şi însuflat neîncrederea în ţintirea acestui sistem, şi se aflau oameni care se întrebau oare ce va face numeroasa ceată de filosofi într'o ţara atât de marginită [80]?

Desfiinţarea internatului erà numai înainte mergătoarea loviturei desavârşite pe care învaţământul naţional erà sa o primeasca, prin suprimarea cursului său superior, ceea ce se face în 1847, înlocuindu-se cu materii ce trebueau să fie predate în limbi straine: franceza, germana sau ruseasca, după înlesnirea ce se va înfaţişà în aflarea de potriviţi profesori . Clasele fură apoi reduse dela 7 la 4, în care se înghezuiau toate materiile ce trebueau propuse în limbi străine, franceza, germana sau ruseasca. Cât de nechibzuită erà o asemenea măsură, se vede de pe aceea, că guvernul se îngrijeà numai de a gasì profesori care să poată predà materiile în aceste limbi, fară a se preocupà de loc de o întrebare mult mai gravă: cum erau sa înţeleaga elevii români ce nu vorbeau nici franceza, nici germana, nici ruseasca, lecţiile profesorilor predate în aceste graiuri? Ce se înţelegeà încă prin substituirea felului învaţăturilor se vazù îndată din faptul, că la clasele de franceză, a III-a şi a IV-a, se rânduì un singur profesor, Etienne Malgouverné, care erà sa înlocuească toate numeroasele materii înşirate în program, cu un singur curs, acel de literatură franceza.

80. *Cvestia învăţăturei publice*, p. 21.

Ca motiv al acestei înlăturări a limbei româneşti din predarea învăţamântului aflăm, din adresa Domnului către Obşteasca adunare, că limba română nu ar fi înzestrata cu trebuincioasele carţi pentru învăţaturile mai înalte (motiv învocat şi de Bibescu pentru a îndreptăţi măsura identică luată de el în Muntenia); că dregătoriile publice n'ar puteà fi încredinţate decât la oameni *cu oare care stare*, pe când cealaltă parte a cetaţenilor se dedă la îndeletnicirile negoţului, a meşteşugurilor şi a lucrărei pamântului; de unde ar urma că daca s'ar da tot acea învăţătură treptelor societăţei care se găsesc în împrejurări deosebite, *ar fi tot aşà precum de a supune la una şi aceeaşi hrană deosebite soiuri de vietăţi*» [81].

Tot acest mod de argumentare este întrebuinţat de Malgouverné, directorul colegiului francez înfiinţat pe ruinele Academiei Mihăilene, când spune, că «starea sociala a ţărei făcând din posturile politice şi administrative unul din privilegiile aristocraţiei—prin încercarea de a se rădicà preà repede clasele de jos prin învaţătură, s'a proiectat o preà grabnică şi preà omogenă amestecare a două clase de oameni, din care una se simţeà puţin dispusă şi se înfrăţì cu cealalta [82]. Malgouverné mai adaogă alte argumente, între care nu uită a aduce şi pe acel al nedesvoltărei limbei române care nu ar puteà slujì de organ gândirilor ştiinţifice, şi amestecând cugetările adevărate care împinseseră la distrugerea învăţământului românesc cu acele ce erau menite a acoperì pe cât se puteà pe cele d'întâi, el adaogă, că adevarata deslegare a problemei învăţăturei publice stă în unirea aristocraţiei talentului din copilul poporului cu aristocraţia titularnică a copilului de boier». Un student din Paris rămas înca, după cum se vede, îmbuibat de ideile vechi, aparà în chipul urmator decapitarea

81. *Proiect de reorganizare a învăţăturilor publice în Principatul Moldovei*, Iaşi, 1847.
82. „Collèges ou évolution de l'Instruction publique en Moldavie" în *l'Enseignement*, revistă didactică româno-franceză 1849, p. 15.

Academiei: «Să nu se spună că se înmormânteaza egalitatea, întru cât egalitatea nu există nici în natură, nici în societate; caci nici înţelegerea nici munca nu este de o potrivă la toate. Prin urmare cine este mai ager şi cine munceşte mai mult, adună mai mult decât cel mai mărginit şi mai slab; aşà dar în societate trebue să fie bogaţi şi săraci şi învăţătura unuia trebue să fie deosebită de-a celuilalt; unul are trebuinţă de chiverniseli, altul nu. Saracul are gratis învăţătura profesională; bogatul are gratis învăţătura literară» [83].

Un bărbat, strălucit mânuitor al penei romaneşti, Costache Negruzzi, caută să acopere şi el lovitura data învaţământului naţional, prin aceea, ca dacă s'a propus ca facultăţile să se înveţe în limbi străine, este că în limba românească acum de odata lipsesc cu totul carţile, dacă nu cumva şi profesorii» [84]. Un alt om însemnat, poetul Costache Conachi, după ce şi el aduce pretextul lipsei autorilor şi a înscrisurilor şi deci a mijloacelor de a păşì înainte ,ajunge la gândul pe care cu toţii se sileau a'l ascunde pana la un punct, împărechindu'l cu pricini obşteşti, anume ca adevăratul început de civilizaţie ar fi a se învăţà norodul catehisul, cum trebue sa lucreze pământul, să grijască vietaţile şi cum să se ajute în gospodăria sa cu casnice lecuiri şi oblojeli, iar starea deasupra a norodului, acea boiereasca, sa înveţe cum trebue să judece şi sa cârmuească pe norod [85].

Din toate aceste rostiri reiesă îndestul de limpede, pentru ce se ştirbise învaţamântul naţional al Academiei Mihailene şi acel dela Sf. Sava din Bucureşti. Boierii văzusera ca desvoltarea minţei poporului de jos îi ameninţà cu scoaterea din poziţiile lor privilegiate, şi întinseseră cu toţi mânile spre apărare. Ei nu se sfiisera chiar de a'şi arătà gândul lor adevărat, cu toate ca se silisera a'l mai îndulcì, prin născocirea unor argumente latural-

83. „Clôture des cours aux derniers examens collégiaux". *Ibidem*, p. 9.
84. Reprodusă cuvântarea lui Negruzzi în *Gazeta Transilvaniei* 1847, p. 58.
85. *România literară* 1858, p. 213.

nice, între care răsună mai cu plăcere nedestoinicia limbei românești pentru rostirea cugetărilor înnalte.

Dar sa vedem ce gândea Domnitorul care desființă o lucrare căreia el consfinţise o viaţă întreagă, de atunci de când împreună cu Asaki intrase în 1814 în epitropia scoalelor; el care totdeaunea se fericise de roadele ce le adusese ‹ paradosirea învăţaturilor în limba patriei .

Pentru ce se lepadà Mihail Sturza de o gândire pe care o hrănise atâta vreme? Nu erà doar această naprasnica hotărire rodul convingerei, că el greșise calea; căci nu avea decât să se uite îndărăpt, și ar fi rămas uimit de nemăsurata propașire îndeplinită în curgere de mai puţin de 25 de ani. Dar cugetul lui erà închis pentru a privì cu ochiul limpede lucrul în care el vedeà o primejdie sociala, alăturea cu boierii și alaturea cu Rușii; caci am vazut doar principiile politice de ocârmuire ale Domnitorului Moldovei. Erà deci firesc lucru ca el să jarfească niște vise culturale, realităţei politice, și cu toate ca omul greu se poate hotărî a aruncà vina nemerniciei asupra ostenelei unei vieţi întregi, M. Sturza erà în destul de plecat sa se lese siluit în această privinţă; caci el nu puteà sa ascundă urmările pierzătoare, dupa principiile lui, la care conduceà o prea mare desvoltare a cugetărei naţionale.

Boierii însă, Rușii și fara îndoială că și M. Sturza se îngrijeau tot mai mult de raul spirit ce se încuibase în România, și ei își dădură în curând seamă, că el proveneà din zemislirea ideilor în mintea poporului și din laţirea și adâncirea învăţaturilor.

Nu e vorbă s'ar pareà că erà o neconsecvenţa de a se cercà înnăbușirea ideilor naţionale și a spiritului de razvrătire, prin întocmirea unui învăţământ în limba aceea care le hranise și le sporise pâna atunci. Dar Rușii aveau un mijloc pentru a ucide spiritul naţional tocmai prin substituirea învăţamântului francez celui naţional, și anume

nu numai prin aceea ca el erà să fie mărginit la literatura franceza dar şi prin aceea ca era să fie pus sub priveghere rusească.

Iată ce găsim asupra acestei ţinte urmărite de Rusia în o prea interesantă scrisoare a d-lui de Nion, Consul general al Franţei în Bucureşti, catre M. Guizot, Ministrul trebilor din afară al Franţiei. Consulul francez spune:

Excelenţa Voastră ştie ce neplăcere pricinueşte Curţei ocrotitoare obiceiul ce au familiile fruntaşe ale Ţărei Româneşti a'şi trimite copii să'şi facă studiile în Paris. Neîndrăznind poate de o cam dată să opuna o formala proprire acestei porniri, s'a gândit cel puţin, că urmările ar fi mult micşorate, dacă s'ar înfiinţà în Bucureşti un stabiliment de învăţământ public în stare de a oferì tineritului naţional, subt *supravegherea* şi *controlul agenţilor ruseşti*, învăţatura ce el merge acuma sa caute, cu mare cheltuială la o depărtare atât de mare de căminul părintesc» [86]. Această frică a Ruşilor de Paris şi de ideile ce se zemisleau acolo se vede şi din împrejurarea că ei fac să se transfere în doua rânduri studenţii români din Paris în Berlin, unde credeau ei că principiile sunt mai potrivite cu sistemul înnăbuşitor al ocârmuirei lor, anume atunci când ei fac pe Principele Mihail Sturza a strămutà din capitala Franţiei în acea a Prusiei întâi pe «demagogul Mavrocordat cu proteguitul său Ghenade, apoi însuşi pe fii lui, Dimtrie şi Grigore împreună cu Mihail Kogălniceanu, cu toate că, precum am văzut, ideile culese de acest din urma din Berlin se potriveau tot atât de puţin cu sistemul rusesc [87].

Din scrisoarea lui de Nion reiesă încă cu învederare, ca Ruşii fusesera acei ce împinseseră pe ambii Domnitori la descăpăţinarea învăţamântului românesc, ajutaţi în această privinţă şi de boierii ambelor ţări cari vedeau cu

86. De Nion către Guizot, Sept. 1847. Arhivele afacerilor streine din Paris, reprodusă de Principele Gh. Bibescu. *Domnia lui Bibescu*, II, p. 205-208.

87. Mai sus, p. 213. Străinii priveau şi ei lucrurile tot astfel. Comp. Desprez *La Moldo-Valachie* (Revue des deux Mondes Ianuarie, 1848) *Anul 1848 în Principatele române, Acte şi Documente*, I, p. 118: „...ou d'entraver la pro-

o neplăcere tot crescătoare, că se hrăneà cu aceiaşi mâncare doua feluri absolut deosebite de vietăţi: boierii şi poporul de rând.

Mihail Sturza însa se identificase mai mult înca de cât Bibescu cu sistemul rusesc. De aceea şi revoluţia ce izbucneşte în Moldova deşì e îndreptata mai mult în potriva lui, prin aceasta însuşi este îndreptata şi în contra Ruşilor. In Muntenià din potrivă se caută a se pune pe Bibescu în frunte, pentru a se sculà contra proteguitorilor. In ambele ţări însă se înmănunchiază în un număr din ce în ce mai mare—deci că un partid politic—ideile liberale care rasăriseră în tot cursul desvoltărei dela primele atingeri cu acele ale Apusului, în cugetele răzleţe ale poporului român.

Partidul liberal ce se înfiinţase pe încetul şi mai mult în ascuns în sinul partidului naţional, apare la lumină în revoluţia din 1848, la a căreia cercetare trebue să păşim.

---

pagation de la langue et de la littérature nationales dans l'enseignement supérieur, comme ils l'essaient aujourd'hui, sous le prétexte de favoriser la langue française" O corespondenţă din *Allgemeine Zeitung* No. 146 din 1848 *Anul 1848 în România, Acte şi Documente.* I, p. 334, numeşte deci cu drept cuvânt organizarea colegiului francez de Iaşi: „ein auf moskowitischen Fuss eingerichtetes Schulwesen".

CAPITOLUL XI

PARTIDELE POLITICE ÎN REVOLUŢIA DIN 1848 ÎN MOLDOVA

Desvoltarea partidului naţional în sinul vieţei româneşti, înfaţişează dela un timp încolţirea unei noue alcătuiri politice, a cărei închegare stă în ideile de libertate şi egalitate, şi care iea dela o vreme numele de *partid liberal.* Acest partid se înjghebase cu încetul în stratul politic al poporului român, înfiltrându-se ca apele de ploaie în maruntaele pământului, pentru ca deodata sa apară la lumină, ca acele riuri ce pornesc din adânc. Picatura catre picătură se adunară ideile ce-l înfiripară, curgând din izvoarele cele mai deosebite, pana când el prinse puterile şi vlaga trebuitoare spre a puteà paşì în aevea lucrurilor.

Să rechemam în mintea noastra deosebitele trepte pe cari ideile liberale şi egalitare le urcară, din momentul în care ele fură zămislite de inriurirea franceză în sinul poporului român, până când revoluţia din 1848 închegă acele idei într'o alcatuire politică văzută. Este una din cele mai de seamă serii istorice ale desvoltarei poporului român, aceea prin care el ieşì din întunerec la lumină, din încatuşare către desrobire.

Seria istorică a formărei partidului liberal. — Cea dintâi manifestare a ideilor liberale apare în Moldova în 1804, când pamfletul alcătuit de boierii cei mici sperie

atât de mult protipendada ţărei. Tendinţele spre egalitate şi libertate ale boierilor mici se întrupează apoi în Constituţia din 1822 care margineşte însa cererile de reforma numai în folosul micei boierimi, lăsând cu totul pe din afară ramăşiţa poporului. Totuşi de pe atunci se iviră şi urme de idei mai adânci şi mai deplin liberale în mintea câtorvà Români.

Aşà găsim pe Vasile Mălinescu, care tot din anul 1804 sprijineà îmbunătaţirea soartei ţaranilor, cerând pentru ei o zeciuială din productele culese cu ajutorul muncei lor şi, mai mult încă, propuneà chiar a lor împroprietărire.

Cevà mai târziu se vad rasărind idei asemanatoare şi în Muntenia. Pe de o parte un om din popor, Eufrosin Poteca, se arătă de prin anul 1826, când el reintră în ţară din Piza şi Paris unde fusese la învaţatura, ca aparator al egalizarei tuturor claselor înnaintea darilor şi al desrobirei Ţiganilor; pe de alta, un boier mare, Constantin Radovici din Goleşti, cere pentru ţarani răspândirea luminilor şi înfiinţeaza chiar pe moşia sa, Goleştii, cea dintâiu şcoala rurala. Tot el descrie în colori aşà de vii mişelescul lor traiu, încât atrage luarea aminte asupra acestei clase desmoştenite a societăţei româneşti. Cu doi ani mai târziu găsim pe studentul Brailoiu gândindu-se la nevoia de a asigurà fericirea bieţilor ţărani . Paralel cu aceste idei referitoare la egalizarea claselor pe tarâmul vieţei materiale, gasim şi o tendinţa de apropiere intelectuala a boierilor tineri şi luminaţi de razele civilizaţiei, de reprezentanţii talentaţi ai poporului de jos, cum se vede aceasta din lauda pe care tot acest C. Brailoiu o aduce studentului din stratul inferior al societaţei G. Poenaru pentru sârguinţa lui la învăţatură, apoi din felicitarea pe care fiii de boieri din Paris o trimit lui Ioan Heliade Rădulescu, cu prilejul scoaterei *Curierul Românesc* şi lui Gh. Asaki, pentru aceea a *Albinei româneşti;* nu mai puţin întovărăşirea lui Constantin Radovici din Goleşti şi a celorlalţi

boieri cu acelaşi Heliade şi cu Aristia, în societăţile culturale înfiinţate în Muntenia după 1828.

O îmboldire liberală care, deşì nu a fost întrupata în fapte, nu a lipsit a lasà urme în mintea contimporanilor, a fost propunerea ocârmuitorului rusesc, Kisseleff, care erà mai liberal decât boierii români, ca să se introducă o dare fonciară pe moşiile tuturor proprietarilor, fără deosebire de boieri sau neboieri, propunere ce fu respinsă în chip sofistic de către boieri. Tot catre aceeaşi ţintă se îndreptară silinţele lui Kisseleff de a îmbunataţì întrucâtvà macar starea ţăranilor, în cari silinţi el izbutì însă tot atât de puţin ca şi în privinţa egalizarei impozitului.

Barbu Ştirbei care refuza propunerea boierilor de a reduce pământul de islaz, dela 5 pogoane la 3 este iarăşi un semn al schimbarei gândului în chiar reprezentanţii privilegiaţilor. Alt boier, Ion Câmpineanu, paşeşte la realizarea unei masuri egalitare, desrobindu'şi toţi Ţi-Ţiganii pe cari îi aveà în proprietate.

Principele Bibescu loveşte apoi în marea boierime în folosul celei mici, prin dispoziţia ca deputaţii ţinutali să nu mai poată fi aleşi dintre boierii din capitală, ci numai din aceia cu locuinţa în judeţele ce vreau sa reprezente. Bibescu apoi emancipeaza pe Ţiganii statului şi pe aceia ai manăstirilor.

In Moldova, sub Mihail Sturza, întâlnim întâiu Conjuraţia confederativă a lui Leonte Radu, care deşì marginită în mare parte în cercul Constituţiei lui Ioniţa Sturza, o depăşeşte totuşi, întâiu prin faptul că între conjuraţi se întâlnesc şi un numar de oameni ce nu erau boieri, apoi prin cererile de a se rânduì, pe la tribunalele şi isprăvniciile ţinutale, şi câţivà membri din partea treptelor (răzaşilor), precum şi câte unul din partea ţăranilor, dându-se deci şi acestor clase sociale un rol în viaţa şi organizarea statului. Această Conjuraţie cere apoi, ca măsură liberală, înlaturarea cenzurei la tipărituri, şi desrobirea Ţiganilor, pe când asupra îmbunata-

ţirei stărei ţaranilor conţine numai masuri neîndestulatoare.

Mai aflăm, tot în domnia lui Mihail Sturza, câteva feţe arătate sau tratate ca demagogi sau revoluţionari. Aşà studenţii Mavrocordat şi Ghenadie cari sunt stramutaţi din aceasta pricină din Paris în Berlin, împrejurare ce se reproduce mai târziu cu fiii Domnitorului şi cu M. Kogalniceanu. Apoi un ofiţer de pompieri şi un profesor dela Trei-Erarhi, cari înfiinţeaza o societate secretă. De mai multe ori Ruşii pun în pază pe Domnitorul Moldovei şi pe Consulul lor de aici contra deslanţuirei ideilor răsturnătoare cari îşi făceau drum prin minţile Moldovenilor, şi Mihail Sturza se arată totdeauna îngrijit pentru această propăşire a ideilor, fie că ele sa fi isvorât din cugetele baştinaşilor, fie că ele să se fi pripăşit de peste hotar, cum se întâmplă cu broşura lui Colson: *Traité des droits des Moldo-Valaques.*

Mult avânt luară însă ideile liberale şi egalitare prin scoale şi cărţi, canalele de căpetenie prin cari ideile aceste se introduceau în minţile Românilor. Cea mai bună dovadă ne-o dau întâiu cuvintele lui Flechtenmacher, rostite la deschiderea cursului lui de legislaţie din Scoala Vasiliană, şi mult mai mult încă ameninţătoarele rostiri pe cari Mihail Kogălniceanu le adresă boierimei privilegiate, în cuvântarea sa de deschidere a cursului de istorie naţionala la Academia Mihăileana. Adaogim versurile lui Asaki din poezia *Pe ţintirimul unui sat,* declamata cu atâta foc de elevul N. Ionescu, şi în deobşte prea numeroasa înalţare a oamenilor din paturile de jos către poziţii influente, prin dobândirea învăţăturilor.

De aceea se şi cere dela un timp masura de a se desfiinţà învăţamântul romănesc superior din şcoalele Bucureştilor şi ale Iaşilor. La această desfiinţare erau interesaţi atât Ruşii cât şi marea majoritate a boierimei române, a cărei minte erà cu totul închisa pentru ideile noue. Ştirbirea învaţământului romanesc erà însă o lovitură în cugetarea naţionala, la a căreia apărare şi în-

nalțare contribuise pănă atunci și boierimea conservatoare. Dar această cugetare naționala nu se puteà mărginì numai la năzuința de desrobire din lanțurile strainătaței, ci ea doreà și înnalțarea propriei ființi a poporului prin așezăminte și întocmiri vrednice de luminile civilizației. Nicaeri însă în lumea apuseană, de unde veneau acele lumini, nu se întâlnià o așà înnapoiere de idei întrupate în așezămintele poporului. Robia Țiganilor, șerbirea țăranilor și privilegiile clasei boierești alcatuiau tot atâtea petea cari întunecau soarele nascând al civilizației române.

Renașterea națională desăvârșita nu se puteà îndeplinì decât prin realizarea reformelor liberale și egalitare. Aici însa naționalismul boierilor batrâni veneà în lupta cu interesele lor de clasă, și nu trebue sa ne miram daca vom găsì simțimintele cedând pasul înaintea interesului.

Și cu toate acestea tot din sinul boierimei trebueà sa se înfiripeze și partidul liberal. Cei dintâi cari îi dadură naștere fură boierii mici, carvunarii, bonjuriștii sau ciocoii din Moldova, uniți cu oarecari cugete mai înnalte dintre boierii bătrâni, cum erau Vasile Malinescu în Moldova și Constantin Radovici din Golești în Muntenia. Se înțelege ca aceste minți luminate și cugete adapate la izvorul dreptaței se adăogeau catre oamenii ce se înalțasera prin învățatura din straturile de jos ale poporului, încât din această îmbinare a talentelor din popor cu sufletele altruiste din clasa superioară a țarei, se urzì și se țesù, mai repede poate de cum se așteptà, pânza cea lată și înflorită a partidului liberal.

Daca acest partid se înjghebase până acum mai mult în taina minților individuale, marea mișcare ce zguduì omenirea civilizata în anul 1848 îl împinse de odata, viu și format, în aevea lumeí înconjurătoare.

Mișcarea premergătoare a studenților români din Paris. — Incă din 1839 se înființase la Paris o *Socie-*

cietate pentru învăţătura poporului român, prin stăruinţele lui Ioan Ghica, Alexandru G. Golescu şi Dimitrie Brătianu. Ea aveà de scop mai ales abonarea şi cetirea ziarelor, şi erà alcătuită din soţi ce locuiau în Paris şi din soţi ce locuiau în Bucureşti, asupra cărora erà rânduit polcovnicul Câmpineanu. Ziarele abonate de o camdată erau *Le National, Le Charivari, Le Moniteur, La Revue du Progrès, Le Peuple, La France industrielle* şi *l'Artiste*, precum şi broşurile (politice) ce ar apăreà din timp în timp [1].

Şase ani dupa aceea, în 1845 [2], tinerii români bogaţi din Paris, prin o mişcare altruistă şi egalitara din cele mai frumoase, alcătuesc o nouă întovărăşire, a careia scop erà de a ţineà în strainatate, pe socotelile societaţei, tineri ţără mijloace, însa înzestraţi cu studii pregatitoare şi cu un talent dovedit.

Introducerea care precedează statutele societăţei, scrisă de C. A Rosetti în stilul sau cel înflorit, chiama la contribuire pe boierii români, spunându-le, tot în spiritul în care fusese formulat scopul societaţei: ‹Cu ce mijloace statul sa trimita afară un numar mare de tineri muncitori? Săteanul asudând şi adesea flamând trage plugul şi vă dă hrana vieţei; daţi şi voi cel puţin birul pentru hrana sufletului fiilor voştri; luaţi cu prinţii voştri plugul de coarnele lui şi trageţi roditoarele brazde ale ştiinţei. Daţi cu toţi şi creşteţi societatea studenţilor români, care va da mumelor fii cu iubire, patriei şi bătrânilor cununi de glorie şi prinţilor ajutoare temeinice spre a-şi împlinì misia lor cea sacră . După aceea, îndreptându-se catre femei, cu o călduroasa chemare, le cere, sa luceasca de acuma numai cu frumuseţa lor şi să dee societaţii studenţilor români briliantul ce stă fără de folos pe capul lor . Apelul este subsemnat de Ioan

1. Procesul-verbal de constitnire al „Societăţei pentru Invăţătura poporului român", 20 Aug. 1839. Vezi *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 11.
2. Dare de seamă a Comitetului Societaţii stud. rom. din Paris, 1847. *Ibidem*, I, p. 76.

Ghica preşedinte, Scarlat Vârnav casier şi C. A. Rosetti secretar [3]. Studenţi români din această societate fac o strălucită manifestare de simpatie lui Edgar Quinet, soţul de mai târziu al Hermionei, fiicei lui Gh. Asaki, în anul chiar al înfiinţărei societăţei lor. Ziaristul Paul Bataillard spune, ca numarul studenţilor români din Paris erà aproape de 100 şi ca, cu prilejul Anului nou, ei trimiţând felicitari celor mai mulţi oameni de seama ai Franţiei, marele filoromân Edgard Quinet le raspunde prin câtevà rânduri, în cari le spune că se simte îndatorat a le apărà naţionalitatea. Studenţii se duc *in corpore* la Quinet, unde Dimitrie Brătianu îi ţinù o calda şi frumoasă cuvântare. Intre altele îi spune: Ah, de câte ori nu am fost noi cuprinşi ca de o îmbrăţişare dumnezeească la auzul voacei voastre profetice care în fiecare zi ne aducea adevaruri noue; de câte ori cu ochii scăldaţi în lacrămi, nu am tresărit pe băncile noastre, când asemănători cu doi mari preoţi, singurii depozitari ai tainelor Proniei, voi şi strălucitul vostru prieten (Michelet) zmulgeaţi înnaintea noastră giulgiul ce acoperià pe eroica Polonia. Ce, niciodată, exclama Brătianu, numele de Români nu va resunà în zidurile Colegiului de Franţia!» [4]. Quinet cu ochii în lacrămi răspunde mângăietor şi înnalţator la strigătul de desperare al Românilor. Toţi Rombnii plângeau. Paul Bataillard, care asistà la întrevedere spune, că «lacrămile cari lunecau pe toate feţele raspundeau singure acestei rostiri a simţirei comune. La această privelişte plină de mărime antica s'ar fi putut crede transportat cinevà în vremile lui Oedip

3. Apel pentru înfiinţarea Societăţei studenţilor români din Paris sub patronajul d-lui De Lamartine, 1849. *Ibidem*, I, p. 16 şi urm. Vezi şi p. 17-19 Mai vezi şi articolul: Biblioteca română din Paris fondată in anul 1846, Paris 1849. *Ibidem* p. 23.

4. La 1848 Quinet vorbì pentru prima oară de Români in marea şcoala franceză. Vezi scrierea lui Quinet, *Les Roumains*, publicată în volumul VI al operelor sale complecte. După 60 de ani, în 1908, am avut fericirea a facă să răsune din nou vocea în privirea lor în Colegiul de Franţia. Vezi scrierea mea, *Les Roumains, histoire, état matériel et intellectuel; 8 leçons tenues au Collège de France.* Paris 1909.

şi ale Antigoneì, în acele timpuri solemne când nenorociţii învesmântându-se în haina rugătorilor, veneau sa ceară ajutor şi apărare puternicilor pământului. Dar nu; aici totul erà modern. Rugătorii nu cereau nimic pentru ei, şi nu avea ca mantie pentru acea împrejurare, decât groaza giulgiului ce amenință să învălească o naționalitate întreagă [5].

La societatea studenţilor din Paris contribuiau cu sume mai mult sau mai puţin însemnate, întâiu Principii Ţărilor Române, Bibescu şi Sturza, apoi toată boierimea cea mare a ţarei; caci acea societate erà considerată ca o apărare a naţionalităţei. Dar acei ce o susţineau îşi dadură în curând seamă, ca în adâncurile ei cloceau ideile liberale şi răsturnătoare pe cari chiar atuncea se sileau să le înnăbuşe în Principate. Aceste idei ascunse răsar la lumină într'o cuvântare a aceluiaşi Dimitrie Brătianu care vorbise aşà de frumos şi de adevărat inspirat lui Edgar Quinet, şi anume în cuvintele următoare, cari înfiereaza nepăsarea Românului faţă cu nefericita soartă a ţărilor lui: ‹Dar ştiţi care e patria noastră, spune Brătianu? Patria noastră este vanitatea, ambiţia; patria noastră sunt roadele pământului adăpat cu sudoarea Românului; patria *noastră este robia fraţilor noştri* [6]. Dacă Brătianu ar fi rostit aceste cuvinte în unul din Principate, el ar fi fost de sigur arestat, cum a fost arestat, cevà mai târziu, preotul Gheorghe Bodescu de la biserica Domnească din Bârlad, pentru o cuvântare în care preotul nu făceà decât sa repete cuvintele lui Brătianu, zicând: Să strigăm împreună cu acei buni patrioţi cari au venit la cunoştinţa adevărului, *de a nu mai ţineà pe popor în robie*» [7].

5. Nota lui Paul Battaillard despre manifestarea studenţilor români în 1846. *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 37, 38, 39, 43—44.

6. Cuvântarea lui D. Brătianu in societatea studenţilor români din Paris, 1847. *Ibidem* p. 61—73. Locul reprodus se află la p. 72.

7. Cuvântarea preotului Bodescu, 30 Mai 1848. *Ibidem*, p. 411. La sfârşitul manuscrisului ce cuprinde această cuvântare, se găseşte însemnarea: „Acest cuvânt s'a cetit în ziua Pogorârei Duhului Sfânt, 30 Mai 1848, în Biserica

Intru cât umblau prin conştiinţele membrilor societăţii studenţeşti din Paris asemenea idei, privite de lumea cea bună ca idei răsturnătoare, nu preà trebue să ne mire ştirea, că societatea nu primise din patrie sprijinul la care se aşteptà [8].

Totuşi mişcarea studenţilor din Pariş purtase roade. In afară de făgăduinţa lui Quinet de a vorbì despre Români în Colegiul Franţiei, care fu în curând realizată, Henri Desprez publică în marea şi renumita revistă pariziană *La Revue des deux Mondes* un articol însemnat asupra *Moldo-Valahiei şi a mişcărei româneşti,* în care el rezumă ştiinţele în curgere pe atunci asupra istoriei Românilor; pune în lumină vie firea lor latină, arătând totodată că acest popor, trunchiat ca trup, nu alcătueşte decât un singur suflet; arată cum civilizaţia latină se puteà împlântà într'un popor setos de lumini şi iubitor de felul său de a fi. Intrând în desbaterea intereselor politice ale poporului român, Desprez constata, ca «Regulamentul Organic, propus de Rusia, votat de Adunare, crease o aristocraţie privilegiată, acolo unde niciodata dregatoriile publice nu hărăziseră titluri de moştenire. Critică apoi legiuirea rusească din punctul de vedere al falşului ei constituţionalismu, şi în deobşte pregăteşte prin lucrarea lui, minţile europene la înţelegerea gândurilor poporului român, pe cari revoluţia din 1848 le va aduce la lumină [9].

In societdtea studenţilor români din Paris luau parte ca conducători mai ales Munteni, ca Ioan Ghica, Dimitrie Bratianu, Ioan Bratianu, Iancu Vacarescu, Ştefan Go-

---

Domnească din Bârlad, de către catihetul presviter Gheorghe Bodescul, *după care s'a şi arestuit în aceeaşi zi de ispravnicul ţinutului*" (p. 419). Asemenea cuvântări ţinteşte ofisul lui Al. Ghica Domnitorul Munteniei către Mitrop. Neofit din 12 Marţie 1841, prin care Domnul opreşte pe Episcopii Râmnicului şi al Buzăului de a mai „preface cuvântul lui Dumnezeu în cuvinte politiceşti şi de atingere, abătându-se dela datoriile către stăpânire" Hurm. *Doc.*, supl., I, p. 511.

8. *Anul 1848*, I, p. 77.

9. „La Moldo-Valahie et le Mouvement roumain" în *Revue des deux Mondes*, 1 Ianuarie 1848, editată şi a parte la Paris, Imprimerie du Gordin. Reprodusă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 82—112.

lescu, I. Voinescu, Const. Filipescu, Grigorie Alexandrescu, C. A. Rosetti, N. Golescu; dar şi câţiva Moldoveni, ca Scarlat Vârnav, Panaite Cazimir, N. Ionescu, P. Răşcanu şi V. Malinescu[10].

Mulţi dintre studenţii români se urcară alaturi cu revoluţionarii parizieni pe baricadele ridicate pe strazi în Februarie 1848. Ei se înfaţişară la primăria Parisului spre a felicità pe Guvernul provizoriu al Republicei franceze, desfaşurând aici steagul naţional cu colorile albastru, auriu şi roşu, ca semn al unirei Moldovenilor cu Muntenii, cum prevedeà Regulamentul». Ziarul *Le Constitutionel* raportează astfel cuvintele adresate Românilor de către Buchez, ajutorul de primar: In numele Guvernului provizoriu, noi primim cu recunoştinţa acest semn de simpatie ce ni-l daţi d-voastră. Nu ne mirăm că d-voastra v'aţi aflat împreună cu noi pe baricade. In Franţa se proclamase de mult principiul fraternitaţei naţiilor şi d-voastră trebue sa ne socotiţi ca pe fraţii d-voastre. Ceea ce se face în Paris nu este numai un lucru francez, ci este şi un lucru european. Voi singuri cum eraţi, prin al vostru curaj şi prin silinţele voastre atraseraţi luarea aminte a Europei. Slabi cum erati şi făra nici un ajutor, voi aţi câştigat, daca nu libertatea cel puţin nădejdea că peste curând o veţi aveà. Voi aveţi a face lucruri mari, pentru ca sunteţi avangarda Europei înturnata catre Rasarit . Solemnitatea se sfârşì cu strigatele: Traească Republica, traeasca Guvernul provizoriu›[11].

10. *Anul 1848 în Princ. Rom.* I, p. 19, 35, 61, 81. Pentru N. Ionescu vezi un ordin al Departamentului din Lăuntru pentru arestarea lui, „când va venì din Paris". *Ibidem*, I, p. 351. Pentru V. Malinescu, *Ibidem*, I, p. 182.

11. Articolul din *Gazeta Transilvaniei* care reproduce în traducere pe cel din *Le Constitutionnel. Ibidem*, I, p. 140—141. Faptul că tinerii români se urcaseră pe baricadele Parisului se dovedeşte, pe lângă discursul lui Buchez citat în text, şi din următoarele: Scrisoarea lui Brătianu şi Rossetti către Edgar Quinet, 26 Maiu 1848. *Ibidem*, II, p. 134: „Rappelez encore à la France que nous sommes ses fils; que nous avons combattu pour elle sur les barricades". O corespondenţă din Bucureşti către *Le National*, 3 Iulie 1848. *Ibidem*, II, p 275: „Le mouvement a été fait par des jeunes gens que nous avons connus presque tous à Paris et dont plusieurs se battaient sur les barricades de Février".

Revoluţia română putem zice că fusese proclamată la Paris, încă din Fevruarie 1848, de studenţii români aflători acolo [12].

Sa vedem cum s'a desfăşurat în Principate acest mare evenement, prin care partidul liberal îşi făcù drum, din conştiinţele în cari trăeà, catre lumea din afară.

Revoluţia din Moldova. — Revoluţia izbucneşte în Moldova, şi anume în Iaşi, în 27 Martie, cu mai bine de două luni înaintea celei din Bucureşti, care se arătă tocmai în 11 Iunie. Dar nu numai timpul când ele se înfăptuesc desparte revoluţiile Ţărilor Române una de alta. Ele se deosebesc şi prin ţintele şi urmarile lor, cel puţin ale celor practice; căci ca manifestare de idei, vom vedeà că şi revoluţia din Moldova tinde la rezultatul ce cautaseră să'l ajungă şi revoluţionarii munteni, în viaţa sociala şi politica a poporului român.

Ocârmuirea lui Mihail Sturza nemulţumise adânc toate straturile societaţei moldoveneşti, şi mişcarea ce se naşte în Iaşi are mai mult caracterul unei protestari contra purtarei Domnitorului decât una întemeiată pe idei noue. In luna Martie se răspândeşte un apel către Moldoveni, nesubsemnat, prin care caută a se provocà o răsvrătire contra Domnitorului. Acest apel erà însă aşà întocmit încât pareà că fusese alcătuit sub inspiraţie rusească: Până când, spuneà apelul, veţi dormità în letargia unei nesimţiri nevrednice originului vostru? Pâna când veţi purtà lanţul unei tiranii a Domnitorului Mihail Sturza, nevrednic sângelui străin (rusesc) vărsat pentru voi, ca să vă lase mântuitoare instituţii vrednice de toată însemnarea (Reg. Organic) [13]?

12. Henri Desprez, *La Révolution dans l'Europe orientale*, reprodusă, *Ibidem*, IV, p. 635: „A peine les barricades de Février étaient-elles abaissées, que la colonie valaque de Paris, a son tour, révait insurrection et progrès".

13. Apel către Moldoveni, Martie, 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 142. De aici se născù părerea că revoluţia în Ţările Române erà o uneltire rusească. Vezi Aupik, ambasadorul Franţiei la Constantinopole, c. Bastide, 29 Iunie. *Ibidem*, II, p. 43: „Ce mouvement aurait été préparé par des agent russes qui voulaient le diriger dans un tout autre esprit". Corespon-

In 27 Martie se adună, la Otelul de Petersburg din Iaşi, vreo mie de oameni: boierii cei mari aproape toţi, Mitropolitul cu clerul său, negustorii de toate treptele şi de toate naţiile, boierii cei mici, profesori, avocaţi şi doctori de deosebite ştiinţi[14].

Alexandru Cuza şi Vasile Ghica expun suferinţele poporului, şi se rândueşte o comisie de 16 membri care să redacteze jalba către Domnitorul ţărei. Nemulţămirile sunt înşirate în 35 de punte, începând cu proclamarea principiului călauzitor al întregei mişcări: *Sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său şi fără nici o restălmăcire.*

Reformele de căpetenie cerute erau: siguranţa personala, reforma scoalelor în senzul restabilirei învăţământului naţional, desfiinţarea gardei de Arnăuţi, desfiinţarea vămei de export pe productele câmpului, întocmirea unui tribunal de comerţ şi ridicarea portului Galaţilor, publicitatea şedinţelor adunărei şi a tribunalelor, desfiinţarea adunărei de atunci, ca una ce fusese aleasa prin înşelaciune şi apasare, şi alegerea unei alteia.

Ca cereri de principiu şi cari depaşeau pana la un punct Regulamentul, erau înfiinţarea unei garde cetăţeneşti şi înlaturarea cenzurei în privirea trebilor din lăuntru ale ţărei[15].

---

denţa din Constantinopole către *Le Constitutionnel*, 23 Iunie. *Ibidem*, II, p. 30: „La révolution a été peut-être provoquée par la Russie, afin d'avoir un prétexte pour occuper la province qu'elle ne cesse de convoiter". Corespondenţă către *Le National*, 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 260: „M. Duhamel faisant de son mieux pour que l'effervescence qui régnait dans toute la Valachie amenât une explosion qui rendrait nécessaire l'entrée des troupes russes dans cette Principauté". „Luări aminte la chestia zilei" de N. Istrati şi Iancu Negură, în *Steaua Dunărei*, 22 Iulie 1856. *Acte şi Documente la Renaşterea României*, III, p. 637: „Ce nu se poate negà, este că mişcarea din 1848 în Moldova erà dirijată de Lamanski şi aveà în frunte-i sudiţi şi partizani ruseşti". Vezi alte numeroase izvoare asupra acestei chestii în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 381, nota 1, unde însă această părere este respinsă ca neîntemeiată.

14. Gh. Sion c. Gh. Bariţ, 2 Aprilie 1848. *Anul 1848 în Principate*, I, p. 224: „Mulţi veniseră şi din provincie". Vezi şi *Le National*, 28 Aprilie 1848, şi *Allgemeine Zeitung*, No. 146 din 1848. *Ibidem*, I, p. 333, pentru participarea străinilor.

15. Petiţia boierilor şi notabililor moldoveni, din 28 Martie 1848, Codrescu, *Uricarul*, X, p. 8, reprodusă in *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176-179.

Domnul se preface a primì 33 din puntele înşirate în petiţie, respingând numai garda naţionala şi disolvarea adunărei [16]; dar el pregateşte lovitura în ascuns, prinde pe capii mişcării la o întrunire a lor din casa lui Mavrocordat şi îi surguneşte peste Dunăre. Aceşti capi erau în afara de cei arataţi drept conducatori ai întrunirei dela Otelul Petersburg, (Grigorie Cuza, Al. Cuza, şi Lascar Rosetti), Alecu şi Constantin Moruzzi, N. Catargiu, V. Canta, Gr. Romalo, D. Filipescu (Alhas), M. Costache Epureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Z. Moldoveanu, Lascar, Răducanu şi Mitică Ruset, Nicolae Ghica, Dimitrie fiul lui Ioan Cuza, Const. Negri, Ioan Leca, C. Negruzzi, Alecu Dimitriu nepotul Mitropolitului, Gr. Balş, Iorgu Sion, Costache Biberi, Ioan şi Nicolae Ionescu, Ioan Poni, Cornetul Giuşcă, Ioan Râmniceanu, Costache Rolla, Panaite Cazimir şi V. Alecsandri [17].

Cererile de reformă cari manţineau Regulamentul Organic, îndepartau mişcarea liberală şi egalitara care nu se puteà realizà decât prin rasturnarea legiuirei privilegiilor. Din acest punt de vedere păreà stranie mişcarea moldovenească ce este cu toate acestea aratata, ca facuta de fiii boierilor crescuţi la Paris şi de aceia dintre nobilime cari nu luaseră parte la ocârmuire [18]. Dar caracterul blajin al răscoalei din Moldova, care o paraliza şi o facù să nu aibă rasunet în massele poporului, reiesa din toate documentele timpului, ca cevà mai presus de îndoeală. Aşà o corespondenţa din Iaşi a Gazetei Transilvaniei spune, că junimea luând de model meetingul Irlandei, a propus îmbunataţiri, a caror baza erà proclamat Regulamentul Organic, deşi unele din ce-

16 Guéroult, Consul francez din Iaşi, către ministrul Lamartine, 2 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 228.

17. *Ibidem*, Actele dela p. 181, 189, 216, 220, 277, 282, 304, 351, 386. Lista completă a tuturor capilor revoluţiei moldovene, 14 Iulie, 1848. *Ibidem*, II, p. 504. Mai vezi o listă publicată. *Ibidem*, V. p. 406.

18. Corespondenţa către *Journal des Débats* din 15 Aprilie 1848, reprodusă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 320. Acelaşi lucru îl arăţă şi *Wiener Zeitung* din 2 Aprilie, 1848. *Ibidem*, I, p. 230.

reri calcau dispoziţiile lui de căpetenie› [19]. Tot aşà spune şi un corespondeet german al ziarului *Allgemeine Zeitung*, că «nu se cere nimica nou, ci numai observarea legilor în fiinţa [20]. Dar să nu creadă ca principiul pus în fruntea cererilor, anume respectarea Regulamentului Organic, erà numai de formă, şi că totuşi se tindeà la o schimbare din rădăcina a tuturor întocmirilor sociale şi politice. Aceasta se vede întâiu din un comentar explicativ al celor 35 de punte ieşit din pana unuia din oamenii cei mai de sama ai ţarei, Vasile Alecsandri, care reproduce şi desvolta toate cererile, începând cu sfânta paza a Regulamentulu» [21]. Mai limpede însă reiesa gândirea protestatorilor, din broşura intitulată *Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*, în care se arată, că, ‹ mişcarea nu erà împotriva Regulamentului; căci lucrul de capetenie ce se cereà a fost pazirea acelei legiuiri. Revoluţionara ar fi fost mişcarea, spuneà acea broşură, atunci când petiţionarii ar fi avut în gând sa schimbe duhul curat al instituţiilor cari sunt aristocratice, cari harazesc privilegiuri nobleţei şi impilează partea neprivilegiata. Revoluţionara mişcare ar fi fost atuncea, când împotriva glasuirei Regulamentului ar fi cerut o reprezentaţie naţională unde, pe lângă boieri, în mare parte sa şada neguţatori şi locuitori săteni. Revoluţionari ar fi fost petiţionarii, când ei ar fi cerut egalitatea în contribuţie, iar nu precum Regulamentul glasueşte, o contribuţie numai pe capetele cele neavute, pe persoanele acele cari abeà, prin sudoarea frunţii lor, se pot hranì singure; când ar fi cerut desfiinţarea boierescului, şi ţăranul sa fie proprietar. Revoluţionari ar fi fost în sfârşit petiţionarii, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fara deosebire dacă meritul se află sub hainele galante ale unui magnat sau

19. Corespondenţa din ţară a *Gazetei Transilvaniei*, No. 32 şi 33, 1848. *Ibidem*, I, p. 291.
20. Din 19 Aprilie 1848, No. 146. *Ibidem*, I, p. 333.
21. *In numele Moldovei, a omenirei şi a lui Dumnezeu*, reprodusă *Ibidem*, I, p. 414 şi urm.

sub îmbrăcămintea modestă a unui satean sau negutitor [22]. Foarte bine caracterizează deci Faustain, delegatul comitetului naţional polonez, revoluţia moldovenească, ca «făcută numai de aristocraţie care nu vrea sa piardă nimica din privilegiile ei, şi care este departe de a face din revoluţie o chestie de principiu; că nici o vorbă nu se face de îmbunatăţiri sociale şi administrative; că ar fi o clasă de oameni pe care aristocraţii îi botează cu numele despreţuit de *ciocoi;* dar că aceştia ar fi tematori şi neexperimentaţi şi nu ar posedà un cap în jurul caruia să se adune [23]. Revoluţia din Moldova mărginită astfel numai în cercul îngust al opoziţiei contra Domnitorului, nu aveà în ţara răsunetul trebuitor, pentru a ridicà massele, asuprite mult mai mult de apăsarea sistemului privilegiilor, decât de abuzurile Domnitorului.

Nu e vorbă, a fost şi o uşoară adiere de mişcare între ţarani, sau mai bine zis de teama foarte fireasca din partea boierilor despre răscoale ţăraneşti. Aşà Consulul Guéroult se aşteptà la evenemente mari şi sfatueà pe Domnitor, «sa schimbe regimul vechiu faţa de mişcarea ce se urzeà, atrăgând luarea aminte a lui Sturza asupra mişcărilor ţăranilor din Bucovina, care ar puteà uşor patrunde în Moldova». Domnitorul îi raspunde: Ştiu bine că acolo e primejdia; dar ce crezi că ar fi de făcut spre a o înlăturà? [24]. Se vorbeşte în petiţie în chip vag şi de reforme, de îmbunataţirea soartei ţăranilor; iar Constantin Moruzi, unul din capii mişcarei, când e prins, arata ca reforma de căpetenie ce ei vro-

22. Broşura citată reprodusă în *Anul 1848 în Principate,* I, p. 467—479, (locul citat la p. 478).

23. Faustain, către guv. provizor al Ţărei Româneşti, 3 Iulie 1848. *Ibidem,* II, p. 270. Comp. I. Negură, „Luare aminte la chestia zilei de N. Istrati" în *Steaua Dunărei,* 12 Iulie 1856, *Acte şi doc. la Renaşterea României,* III, p. 637. „O revoluţie pentru păstrarea Regulamentului nu s'a făcut şi nu se va face niciodată de golani; nu este idolul lor".

24. Guéroult c. Lamartine, 16 Martie 1848. *Anul 1848,* I, p. 166. Alta din 23 Martie 1848. *Ibidem,* I, p. 173. n o a treia din 2 Aprilie 1848, *Ibidem,* I, p. 230, Consulul spuneà: „c'est du côté des paysans qu'est aujourd'hui tout le danger".

eau s'o faca erà de a îmbunătăţì soarta ţăranilor, pentru a ferì ţara de orice răsvrătire [25]. Deşì se fac oarecari încercari de a se resculà sătenii [26], ele rămân fāra izbânda, de oarece nici o mişcare a lor nu este amintită de documentele timpului.

Numai cât mai târziu, după desavârşita înnabuşire a revoluţiei moldovene, încep a se îndrumà în minţi reforme serioaze cari aveau drept ţintă, nu numai îndreptarea abaterilor unei ocârmuiri vitrige, ci schimbarea întregei întocmiri politico-sociale a Moldovei. Aşà într'o broşura aparută în luna Iunie 1848, *Căinţa încrederei în boierii aristocraţi şi sfântă hotărîre de a nu-i mai crede*, în care scriere se hulesc mult nobilii mari şi se ridică cei mici (ciocoii), se spune că «ciocoii sunt oameni; ei v'au deschis mintea la orìce ocazii; ciocoii sunt adevăraţii Români şi naţionaliştii ţarei aceşteia, iar nu voi aristrocraţii, ginţi venetice şi straine pe cari întâmplarea sau Dumnezeu, pentru a ne osândì, v'au plamadit aici, spre a şterge puţinele datini strămoşeşti ce ne au mai rămas [27].

In altă broşura: *Ce sunt meseriaşii*, găsim idei încă mai înaintate, In ea se pune principiul, că «meseriaşii sunt toţi acei ce muncesc: plugari, cismari, bogasieri, avocaţi, autori ; şi apoi întreabă: «Cine cutează să zica, ca toata ştiinţa şi toata înţelepciunea este în boierii cari alcătuesc Obşteasca Adunare, şi că meseriaşii nu ar fi găsit între dânşii oameni vrednici de a înfaţişà neamul

25. Raport confidenţial despre destăinuirile lui C. Moruzi, 7 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 266. Duclos, Consul francez din Iaşi, către Lamartine, 3 Maiu 1848: „Le peuple est tranquille, quoiqu'on ait cherché à le soulever dans plusieurs districts, tels que ceux de Romano, de Bakéou et de Neamtzo". *Ibidem*, I, p. 383.

26. Ofis. domnesc către Postelnicul Nic. Gherghel, 17 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 324.

27. Broşura este subsemnată M. K. (ogălniceanu) şi N. I. (strati). Broşura este reprodusă, *Ibidem*, I, p. 447—457, (locul raportat se află la p. 450). Kogălniceanu însă prin o *Protestaţie* din 22 Iulie 1848 respinge paternitatea acestei broşuri. *Ibidem*, II, p. 679—685. Kogălniceanu crede că această broşură fusese scrisă de un partizan al Domnului, ca şi acea a lui Ştefan Arbore.

şi de a chibzuì la trebuinţele ţarei? Afară de aceasta cerere care resturnà principiul privilegiilor politice ale marilor boieri, broşura mai cere, a nu mai fi ranguri şi privilegiuri, ci fiecare să contribue la ale patriei, potrivit cu venitul sau; desfiinţarea cenzurei, desfiinţarea clacei şi slobozenia definitiva a ţaranului, dând pe veci în folosul lui un număr de pogoane trebuincios hranei, şi despăgubind pe proprietar în bani, şi în sfârşit revizuirea Regulamentului de catre Adunarea ţarei, spre a-l pune în armonie cu nouele cerinţi [28].

Puntul de capitenie care despartea partidul liberal de cel conservator erà chestia ţărănească, şi numai ca un mijloc de îndeplinire a reformelor în folosul poporului de jos se cereà şi democratizarea Adunarei. Şi într'adevar că starea ţaranului erà desperata. Consulul francez Guéroult descrie în urmatoarele cuvinte această stare a poporului dela ţara: Ţăranul, zice el, este mai mult decât aiurea temelia întregeî maşini sociale. El plateşte toate cheltuelile publice şi private ale ţarei. Fiind el singur acela care lucreaza, el trebue sa achite nu numai birul, zeciuiala şi beilicurile în natură; tot el întimpina, direct sau indirect, cheltuelile ocarmuirei, bacşişurile luate de Principe, miniştri, judecători, desfatarile boierilor, cheltuelile lor cele nebune, întreţinerea caselor lor mareţe, luxul femeilor lor, camăta Evreilor,—ţaranul le plateşte toate. Sub o falşă aratare de libertate, condiţia lui nu este decât o şerbire ascunsă› [29]. In broşurile apăratoare ale Domniei lui Mihail Sturza, precum este a lui Ştefan Arbore, *O scânteie de deşteptare,* — şi cari nici ele nu aveaù interes a aparà pe boieri, se recunoaşte ca orice apasare banească ar venì asupra Moldovei, se va rezolvì în o suferinţă a ţăranului şi nu a boierului [30].

---

28. Broşura este din 1848, reprodusă *Ibidem,* I, p. 460—467 (locurile raportate la p. 461, 463 şi 464).

29. Un raport întins asupra stărei obşteşti a Moldovei, trimis de Guéroult lui Lamartine 31 Martie 1848. *Ibidem,* I, p. 203-214 (locul reprodus se află la p. 210).

30. *Ibidem,* I, p. 446.

Erà deci firesc lucru ca nevoia cea mai simţita a ţarei să atraga dupa ea şi ideile regeneratoare, cu toate ca la început ele nu se altoiseră pe minţile nemulţămite. Dar cum spuneà prea bine tot Guéroult: «Aşà de neoprită este puterea ideilor, aşà de covârşitoare mai ales suflarea care le aduce din afara, ca izbânda lor rămâne asigurată, cu toata nedestoinicia oamenilor înrolaţi în a lor slujba [31].

Dar aceste idei pe cari le-am vazut patrunzând prin minţile Moldovenilor, întâlnisera în calea lor şi una înzestrata cu cele mai eminente însuşiri, aceea a lui Mihail Kogalniceanu, adevaratul cap al partidului liberal din Moldova, care, într'o broşura devenita celebra, *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, expune mai lămurit, mai temeinic şi mai elocvent de cum o face scrierea anonimă *Ce sunt meseriaşii*, adevaratele nevói ale ţarei şi mijloacele de a le întimpinà. Din fiece rând al ei se vede durerea simţita de scriitorul ei, pentru ruşinea şi înjosirea ţarei lui. El arata întâiu cum Regulamentul nici nu a fost publicat în întregimea lui, încât Rusia a refuzat acestei legiuiri ce astazi ni se impune cu sila baionetelor, cea întâi condiţie a valabilităţei oricarei legi, adecă publicitatea». Kogălniceanu întreabă apoi. «Dela 1834 pănă astazi, ce masura obşteasca se adoptase în ţară, ce lege se propusese Adunărei, apoi se întărise şi se pusese în lucrare, înainte de a primì învoirea ministerului rosienesc; ce dregator măcar fu orânduit fară primirea Consulilor ruseşti?»

Kogălniceanu este deci de părere că Regulamentul organic şi deci Protectoratul rusesc nu poate nici într'un chip face fericirea ţarei, şi cum ar puteà fi altfel, când acest Regulament este o legiuire străina, întocmita după instrucţii ruseşti?»

Principiile cari ar puteà face fericiţi pe Moldoveni sunt înşirate de Kogalniceanu în 36 de punte, cari

31. Guéroult c. Lamartine 29, Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 185.

însă nu seamănă de loc cu cele 35 formulate de petiţia de reforme din 28 Martie. Intre ele enumăram: autonomia Moldovei, egalitatea civilă şi politică a tuturor cetăţenilor; Adunarea compusă din reprezentanţi ai tuturor stărilor; Domnul sa poată fi ales din toate clasele poporului; garantarea libertaţei individuale şi a domiciliului; instrucţia gratuita; juriul în materie de presă; inamovibilitatea judecătorilor; libertatea cultelor şi emanciparea Izraeliţilor; lepadarea aristocraţilor de privilegii, de scutire de contribuţiè, de dreptul de robie asupra Ţiganilor şi de munca silită asupra ţaranilor, desfiinţându-se claca, şi în sfârşit ca încununare a tuturor dorinţilor rostite: unirea Moldovei cu Muntenia. Alăturea cu această scriere, Kogalniceanu mai publică şi un proiect de Constituţie pe articole pentru Moldova. Incă în 8 Noemvrie, refugiaţii din Bucovina: C. Negri, V. Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Canta, A. Cuza, G. Sion şi M. Kogalniceanu protestaseră contra ocârmuirei lui Mihail Sturza[32].

In urma acestei scrieri, Kogălniceanu este prins, legat cot la cot şi surgunit la o manastire. Dar strigătul Moldovei rasunase şi el pe struna ideilor liberale, pe care viitorul erà să le aducă la îndeplinire[33].

---

32. *Dorinţele partidului naţional în Moldova*, Iaşi, 1848. Comp. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 386—387. Proiectul de Constituţie, vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 131—142. Protestul din 8 Noemvrie, *Ibidem*, V, p. 389.

33. Kogălniceanu umblà să scape de închisoare, dosindu-se. Vezi mai multe rapoarte administrative privitoare la urmărirea lui. *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 386, 387, 441, (Iulie, 12)

CAPITOLUL XII

PARTIDELE POLITICE ÎN REVOLUŢIA DIN 1848 IN MUNTENIA

Caracterul mişcărei. — Revoluţia din Moldova nu ieşise la nici un capăt, fiind chiar dela început greşit îndrumata. Ea fusese îndreptata contra lui Mihail Sturza şi nu împotriva principiilor tăgaduitoare de orice propaşire, cuprinse în legiuirea impusă de Ruşi Ţarilor Române. *Foaia pentru Minte Inimă şi Literatură* observa cu drept cuvânt, că «în Moldova, unde nu se ceruse alte reforme decât o păzire strânsa a Regulamentului Organic, capetele mişcarei fură prinşi şi trataţi ca nişte lotri» [1]. Şi erà natural sa fie astfel, întru cât poporul nu puteà fi tras şi el într'o revoluţie care lăsà neatinse tocmai chestiile ce-l interesau pe el: înlaturarea privi legiilor şi îmbunătaţirea soartei masselor. De aceea şi, cum spune şi un articol din *Popolul suveran:* Moldo venii cercaseră în deşert a gasì un loc în Regulament pentru însuşi dorinţele lor cele mai modeste, cari însă nu erau acele ale poporului dela ţară» [2]. Şi înşişi capii revoluţiei moldoveneşti recunoşteau greşala facută, când Kogălniceanu în vestita lui scriere, *Dorinţele partidei naţionale în Moldova,* arată, că prin aceea ca obştia adunata din toate ţinuturile Moldovei a cerut numai

---

1. *Foaia pentru Minte,* No. 23. *Anul 1848 în Principate,* III, p. 625.
2. „Răspuns la circulara rusască". *Ibidem,* III, p. 762.

acele 35 de punturi întemeiate pe Regulament, prin aceasta n'a aratat că n'ar aveà trebuinţa şi de alte reforme mai radicale [3]. Când însă prin scrierile aratate mai sus se îndrumează şi în Moldova o mişcare contra Regulamentulul, erà prea târziu, căci armata ruseasca ocupase Moldova înca dela 1 August, după cererea lui Mihail Sturza [4], şi orice încercare de mişcare poporana fusese páralizată.

Çu totul altfel se petrecura lucrurile în Muntenia. Aici revoluţia izbucnì mai târziu decât în Moldova, şi Bibescu simţì o clocotire a spiritelor abià în 18 Aprilie, când mişcarea din Moldova fusese acum înnabuşita. Anume, prin o proclamaţie din acea zi, el ameninţà pe acei ce ar voì să turbure liniştea; căci indulgenţa ocârmuirei nu trebue să o cercăm cumvà într'atât, încât, prelungindu-se, sa se poata talmaci drept slabiciune [5]. Această ameninţare fusese motivată de o suplica anonimă care ceruse modificarea Regulamentului Organic în mai multe priviri, şi mai ales desfiinţarea clacei şi împroprietarirea ţăranilor [6]. Cabinetul rusesc încă dela turburările din Moldova declarase, că oricare ar fi rezultatul orcanului revoluţionar, Imparatul este hotarât a nu suferì pătrunderea anarhiei în partea statelor puse sub a lui protecţie, şi ca va fi neînduplecat în înnăbuşirea prin arme a oricarei încercări revoluţionare [7]. Când comisarul rusesc şi cel turcesc, trimişi în Moldova spre a cercetà pricina turburărilor ivite din aceasta ţara, trec în Muntenia, ei gasesc minţile cam întărtate. Erà frica tuturora de o năvalire rusasca, de una turceasca, de o rascoala a ţăranilor la hotarele Transilvaniei, de holeră — şi Bibescu se folosise de toate aceste temeri, pentru a

3. Broşura lui Kogălniceanu reprodusă *Ibidem*, IV, 81—137. Locul raportat se află a p. 91.
4. Hipolyte Desprez „La Révoluntion dans l'Europe orientale". *Ibidem*, IV, p. 642.
5. *Vestitorul românesc*, 20 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 341.
6. Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 376.
7. Nesselrode c. Kotzebue, 16 Martie. *Ibidem*, I, p. 168. De Nion c. Lamartine 27 Martie. *Ibidem*, I, 176.

comprimà nazuinţele dupa reforme, cari fierbeau în mintea unui numar de tineri boieri›[8].

Reformele ce se plănueau în Muntenia erau de o cu totul altă natură decât cele cerute la Otelul de Petersburg din Iaşi. Ele nu se mărgineau în cercul Regulamentului, ci erau îndreptate tocmai în potriva lui; ba ele nu tindeau la rasturnarea Domnitorului muntean, ci căutau sa'l pună în capul mişcărei contra acelei legiuiri a nedreptaţei, precum şi contra puterei ce o susţineà, Rusia. Chiar din çea d'intâi scântee scaparata de revoluţia munteană, din rugaciunea preotului ‹*Şapcă,* făcuta pe Câmpia dela Işlaz în ziua de 9 Iunie 1848, resare gândirea ce va stapânì întreaga mişcare: Izbaveşte, Doamne, se roagă preotul, şi mântue pe tot omul care sufere; ridică şi însufleţeşte pe acest popor care moare, ca sa faca să traeasca pe asupritorii lui. Scapă-l de *abuzul clăcei, de ticăloasa iobagie, de podvoada drumurilor şi a şoselelor, de acele munci ale Faraonilor*[9].

Proclamaţia dela Islaz din aceeaşi zi, redactată de Ioan Heliade Radulescu, ţinteşte dela început păna la sfârşit la răsturnarea Regulamentului, spunând ca el ar fi împrotiva drepturilor legiuitoare ale ţarei, împrotiva tratatelor cari îi recunosc autonomia. Proclamaţia cere, în puterea tocmai a acestei autonomii, schimbarea desavârşită a întocmirilor ţarei, rasturnarea regimului privilegiului sub care fusese încujbată, şi înlocuirea acestui sistem nedrept şi învechit cu principiile de guvernare modernă: egalitatea tuturor cetăţenilor înaintea legei şi în exercitarea tuturor drepturilor civile şi politice, căci dreptatea nu ar suferì a purtà numai săracii sarcinile ţărei iar bogaţii să fie scutiţi ; toate clasele societăţei sa aibă reprezentanţi în Adunare, pentru ca ţara să fie condusă de toţi fiii ei». Se mai cereà libertatea tiparului,

8. De Nion. c. Lamartine, 4 Maiu. *Ibidem,* I, 384. Comisarii rus şi turc erau aşteptaţi în Bucureşti pe la 18 Aprilie. Acelaşi c. acelaşi, 18 Aprilie. *Ibidem,* I, p. 327.
9. Rugăciunea preotului Şapcă, 9 Iunie. *Ibidem,* I, 489.

a cuvântului şi a întrunirilor, spre a aduce la lumină adevărurile cele spre folos ; înarmarea tuturor cetăţenilor, o bancă naţionala, secularizarea tuturor averilor mănastirilor, alegerea Domnului din toate straturile societăţei, oborirea tuturor titlurilor de boierie, restatornicirea învăţământului superior în limba naţională, introducerea literelor latine în locul buchilor slavone, desrobirea Ţiganilor, desfiinţarea pedepsei cu moarte, capuchehaele române la Ţarigrad, emanciparea Israeliţilor şi încuviinţarea drepturilor politice la toţi compatrioţii de altă credinţă, şi în sfârşit, ceeace alcatueà chiar miezul gândirei revoluţionare, îmbunatăţirea soartei muncitorilor de pământ [10].

Greutatea ce se dădeà acestui din urmă punt se cunoaşte chiar din căldura cu care el este încondeiat: Poporul român împarte dreptatea la toţi şi dreptatea o da pentru toţi, şi mai vârtos pentru cei săraci, satenii plugari, hrănitorii oraşelor, fiii patriei cei adevăraţi ce au fost defaimaţi [11] atât îndelung cu numele glorios de Român, ce au purtat toate greutaţile ţărei prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moşiile şi le-au îmbunatăţit; au hranit pe strămoşii proprietarilor, pe moşii lor, pe părinţii lor, pe aceşti proprietari însuşi, şi au drept înaintea generozitaţei, înaintea dreptăţei patriei, a cere o părticică de pământ îndestula pentru hrana familiei şi a vitelor sale. Claca dar şi acea infamă iobagie se desfiinţeaza; lucrarea la lucrul drumurilor se desfiinţeaza; săteanul fară pământ se face proprietar, iar visteria va despăgubì pe toţi [12].

10. Comp. Constituţia explicată de C. Buzoianu, lucrare anexată pe lângă raportul său ca comisar de propagandă al plaiului Nucşoara, 12 Iulie. *Ibidem*, II, p. 431. Directorul Min. de Interne C. A. Rossetti, vorbind într'un rând de Evrei îi numeşte „fraţi Israeliteni". Publicaţia Min. de Int, 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 672. Pe când Revoluţia vroeà să primească pe Evrei în sinul ei, Consulul francez De Nion raportează către Ministrul de int. Bastide, 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 354, că cu prilejul prădăciunilor făcute de oştirea lui Fuad Paşa care ocupase Bucureştii : „les Turcs avaient organisé un bazar, où ils vendaient à vils prix aux Juifs le fruit de leurs rapines".

11. In înţelesul de: şi-a făcut faima, au fost glorificaţi, nu în acel obişnuit astăzi, când a defăimà înseamnă a *huli*.

12. Proclamaţie din 9 Iunie 1848. *Ibidem*, I, p. 493—501. Locul reprodus se află la p. 493.

Aceasta mişcare de emancipare porneà însă nu numai din partea celor interesaţi a o vedeà realizată, cum erau fiii poporului înălţaţi prin învăţătură către cercurile conducatoare, ci şi din aceea a boierimei celei mari însăşi prin o puternică şi neoprită pornire altruistă.

Aşà întâlnim printre capii revoluţiei din 1848 în Muntenia nume din familiile de frunte ale boierilor: cei 4 fraţi Golescu: Nicolae, Ştefan, Radu şi Alexandru, fiii boierului liberal şi egalitar din generaţia anterioară, Constantin Radovici din Goleşti; precum şi alţi membrii din această familie, Dimitrie şi Alexandru G. Golescu; apoi Alexandru, Nicolae şi Dimitrie Creţulescu, Grigore Gradişteanu, Ioan Filipescu, Ioan Voinescu II şi C. A. Rosetti. Dintre boierii mai mici însemnăm pe fraţii Dimitrie şi Ioan Brătianu, fiii stolnicului Const. Bratianu, deputat de Argeş în Adunarea din 1835; Gh. Magheru, N. Pleşoianu şi alţii [13]. Vârtejul ideilor de dreptate, de frăţie şi de egalitate rapise pe toţi. Al. Creţulescu, boier mare, scrieà cum nu ar fi putut-o face nici unul din clasele de jos. El spuneà: Cum se puteà ca poporul să nu se scoale furios contra unui sistem de nedreptate, de jafuri şi de tiranie care îl adusese în starea vitelor, când o mare parte din boierii noştri, prin înţelepciunea şi iubirea lor de oameni erau aplecaţi din tot sufletul a da o parte din drepturile lor acelora ce nu aveau nici unul? [14]. Credem ca trebue îndreptata aratarea lui Creţulescu, că *o mare parte* din boierimea munteană erà împartaşitoare reformelor, întrucât ştim că numai şapte familii muntene se plecaseră către mişcare, anume familiile Golescu, Creţulescu, Filipescu, Ghica, Câmpi-

13. *Analele parlamentare ale României*, II, p. VI. Vezi cei surguniţi de Fuad Effendi, Sept. 1848. *Ibidem*, IV. 624, şi 25 Sept. *Ibidem* IV, p. 516. Din poporul de jos notăm între capi: Eliade. Chr. Tell, fiul neguţătorului Alex. Tell C. Bolliac, C. Buzoianu, Ioan şi Vasile Maiorescu, Al. Cristofi, Neculai şi Const. Bălcescu, Gr. şi N. Ipătescu, Gr. Serurie, D. Bolintineanu, G. I Vernescu, C. Arion, M. Marghiloman, C. Aristia şi alţii. Vezi şi altă listă de persoane arestate după înnăbuşirea revoluţiei. *Ibidem*, V, p. 545.

14. Articol din *Reforma* 14 Iunie. *Ibidem*, V, p. 576.

neanu, Bălaceanu şi Grădişteanu [15], şi nici din acestea nu toţi membrii lor împărtaşeau ideile liberale şi egalitare, cum vom vedea-o în curând. De aceea ne şi spune N. Balcescu, într'o scrisoare a lui către Ioan Ghica, ca „*reacţionari sunt destui în ţară*, dar că ei sunt cam speriaţi; cá neguţitorimea din Bucureşti e revoluţionară, iar ca poporul vine la noi pe fie ce zi mai mult [16].

Consulul francez de Nion observa, că ‹ ramificările acestei revoluţii erau foarte întinse şi că aveau drept capi tineri din cele mai dintâi familii ale ţărei, cari rapiţi prin instinctele generoase, tremurând încă de mişcarile lasate în sufletele lor, prin creşterea primită în scoalele sau împrumutate din cărţile noastre, se măgulesc a găsì în criza actuală prin care trece Europa, emanciparea ţarei lor sau cel puţin putinţa unei reforme radicale a aşezămintelor lor [17]. Şi într'adevăr cât entuziasmu nu înflăcărà atunci inimele ce credeau, că în această lume, dreptatea şi ideile generoase trebueau sa iasă învingătoare! In afara de conducătorii oficiali ai mişcărei, cari cautau să ridice tot mai sus inimile poporului, vedem femei, vedem copii cari adaug caldele lor chemări catre barbăteştile îndrumări ale celor mai mari.

Aşà când cu lovitura dată de colonelii Odobescu şi Solomon guvernului provizoriu, în învălmăşeala cea mare produsă de napustirea oştirei asupra poporului, Ana soţia lui Nicolae Ipătescu, apare în o trăsură, cu două pistoale în mână, şi prin vorbele ei înflăcărate de moarte trădatorilor; tinerilor, luaţi curaj şi scapaţi libertatea , pune poporului inima la loc; el năvăleşte asupra navălitorilor şi sileşte armata să se retragă [18]. Cevà mai târziu soţia lui Eliade Radulescu, Maria, aflându-se cu copii

15. A. G. Golescu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés Danubiennes*. Paris 1856, p. 9.
16. 18 Iulie. *Anul 1848*, II, p. 586.
17. De Nion c. Lamartine, 14 Martie. *Ibidem*, I. p. 159. Alta din 8 Aprilie. *Ibidem*, I. p. 278.
18. Comp. corespondenţa către „Allgemeine Zeitung", 20 Iunie, I, p. 704 cu *Culegere de articole a lui Al. Cristofi*. Craiova 1893, p. 24.

la baile dela Ellöptak în Transilvania, Românii din Braşov vin s'o salute cu muzica în frunte pentru izbânzile soţului ei. Ea le răspunde: Muzica voastră a fost ca muzica patriei mele; glasul vostru strigător: «sa trăeasca Constituţia, să trăească fundatorii ei , e glasul trompetei angelului mântuirei. Voi sunteţi cari ne-aţi semanat câmpurile cu sămânţa libertăţei, cari ne-aţi trimis apostolii ce au provocat mântuirea noastra; dela voi avem o limba mai corectă, dela voi istorie şi filosofie; din apostoli voştri am avut un Lazăr pentru limba, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru istorie şi arheologie, un Laurian pentru filosofie, şi apostoli ca aceştia ne-au format discipuli, şi discipulii lor ne-au dat acum dreptatea, fraţia şi unirea; ne-au dat Constituţia [19].

Alta femeie care luptă pentru izbânda ideilor noue este soţia colonelului Pleşoianu, Efimia, care scrià generalului Magheru trimiţându-i o cunună de lauri: Zelul cu care te-ai arătat în proclamarea nouei Constituţii, pentru fericirea maicei noastre Patrii, trage pe tot Românul de orice vârstă, de orice sex să te întâmpine cu stâlpari de fenic; să-ţi aştearnă drumul cu flori; să te îmbrăţişeze cu lacrimi de bucurie [20].

Alte femei se întrec în a depune darurile lor pe altarul patriei: Aşà Maria, soţia lui C. A. Rosetti, de naţie Engleza, se oferi a da lecţii de limba ei natală şi a depune ce va câştigà, spre binele comun [21]. Darurile însa veneau şi dela femei şi dela barbaţi. Unul Davicion da 400 de lei, «325 dela mine şi 75 dela copiii mei, economii din daruri parinteşti , iar soţia lui vrând să se împartaşească de acest bine, numai din munca ei, se pune să coasa cămaşi, oferind plata lor redacţiei *Pruncului român*, spre scopul comun. Tot aşà fac

---

19. „Resalutarea" Mariei Eliade, 17 Iulie. *Ibidem*, II, p. 571.
20. Scrisoarea Efimiei Pleşoianu catre generalul Gh. Magheru, 28 Iulie. *Ibidem*, III, p. 13.
21. *Pruncul român* 3 August. *Ibidem*, III, p. 207.

şi Caragiale, I. C. Massim, C. Aristia şi alţii mulţi [22]. Astfel se îndrumă mişcarea feminista în România.

Tot pe atunci Ioan Ghica, trimisul Guvernului provizoriu la Constantinopole, trăeà acolo pe propria lui socoteală. Ele cere de mai multe ori să-i deschidă Guvernul un credit la vreun bancher, căci ce are el nu-i ajunge. Intr'un rând el glumeşte asupra lipsei în care se află, spunând: «Eu şi nevasta mea suntem bine şi sanatoşi, şi atât mai rău pentru noi, că cere stomacul mai multă mâncare» [23].

Revoluţia aveà mari simpatii şi în armata. De aceea când Prıncipele Bibescu se duse la cazarmă spre a cercà credinţa armatei, ofiţerii îi răspund, că «ei nu se vor bate cu fraţii lor, aratând totodată Domnitorului dorinţele obşteşti de îmbunătaţiri radicale» [24].

Tot aşà se explică şi cedarea soldaţilor înnaintea poporului neînarmat în ziua de 19 Iunie, când cu încercarca de surpare a Guvernului provizoriu din partea colonelilor Odobescu şi Solomon.

Păna şi elevii din Sf. Sava erau cuprinşi de focul revoluţionar. Ia o scrisoare a 14 elevi mai mari din acea scoală, adresata Generalului Christian Tell, cetim: Pana acum cariera armelor erà numai spre a face parada despoţilor. Acum lucrurile s'au schimbat: soldatul este un erou, sângele lui va roşi gloriosul pamânt al României; va adăpà osemintele străbunilor sacrificaţi la Calugareni şi pe alte câmpuri de batălie. Domnule General, vezi înainte-ţi juni studenţi cari vin să reclame o armă cu care să moara, când patria le va cere viaţa spre scaparea ei [25].

In acelaş stil cald şi resunător sunt redactate toate

22. Scrisorile lui Davicion, Caragiale, Massim. *Ibidem*, III, 333 şi 427 şi IV, p. 127.

23. Ioan Ghica, c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, II, p. 101.

24. Florian Aron c. Gh. Bariţ, 12 Iunie. *Ibidem*, I, p. 548.

25. Scrisoarea din 11 Sept. *Ibidem*, p. 299, este semnată de M. Petrescu, Gav. Mihăilescu, I. Marinescu, Em. Fărcăşanu, Zamfir Veru, I. Vlădescu, M. Băjescu, Em. Bosnagea, Manoliu Oprescu, St. Burileanu, I. Diamandescu, Isaia Lerescu, Alex. Măldărescu, I. Popovici.

actele timpului: proclamaţiile guvernului, apelurile ziarelor revoluţionare, rapoartele subalternilor catre superiori, scrisorile private şi mai ales textele cuvântărilor ţinute la deosebite prilejuri.

Capii revoluţiei cautau prin toate mijloacele să deştepte în massele cele adânci ale poporului interesul pentru propria lui stare, să-l scoată din apatia seculară în care zaceà, şi aceasta propaganda nu puteà sa rămâna stearpa, întrucât ea se adresà la izvorul cel mai puternic al tuturor mişcarilor omeneşti, simţimântul păstrarei individuale. De aceea, şi întâlnim în numeroasele acte ale timpului, foarte multe alipiri de grupe de cetaţeni catre mişcarea revoluţionară [26].

Ţinta de capetenie a guvernului revoluţionar erà însa sătenii. Catre ei se îndreptà el mai des; pe ei catà sa-i convinga cu cuvinte mai calde, mai rupte din inimă, pentru a patrunde mai iute şi mai adânc în inima lor. Intr'o proclamaţie către locuitori satelor cetim: Dumnezeu s'a milostivit; de acum înnainte nu veţi mai fi târâţi de dorobanţi, batuţi, căzniţi; claca şi iobagia vi s'a iertat, şi peste trei luni veţi fi cu toţii moşneni pe un petec de pamânt . In alta din 15 Iulie cetim: Patria nu răpeşte nimic dela nimeni; voeşte însa să aibă două milioane şi cinci sute de mii de fii ai sai, cu acelaşi nume de Român, cu aceleaşi drepturi cari să se poată numì Naţie şi sa poată scapà de jugul ce i-l prepara strainul [27].

Se institue nişte comisari de propaganda, cari aveau de ţintă a umblà prin sate şi a explicà locuitorilor însemnatatea nouelor aşezăminte, mai ales a-i face să pătrunda perspectiva ce li se deschideà prin încetarea cla-

---

26. Cităm dintre ele acea a orăşenilor din Focşani. *Ibidem*, II, p. 2; din Giurgiu, II, p 62; T.-Măgurele, II. p. 102; Craiova, II, p 548; Târgoviştea III. p. 43; Clubul revoluţionar din Craiova III, p. 200; Vălenii de Munte, Câmpina, Filipeşti, Găeşti, Câmpulung, IV, p. 169, etc.

27. Proclamaţia din 16 Iunie. *Ibidem*, I, p. 615. Cea din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p. 408.

cei şi înlocuirea ei cu o tocmeală în bani, şi prin împroprietarirea pe o bucată de pământ.

Comisarii mai erau datori sa lumineze şi pe proprietari asupra împrejurarei că ei nu pierdeau nimic prin atribuire în proprietatea ţăranului, a pamântului ce şi acuma îl aveà în vecinica lui folosinţa; cu atâta mai mult, ca proprietarul erà sa fie despagubit de preţul acelui pamânt, despăgubire pentru care se vor gasì bani în averile manastirilor închinate pe cari statul erà să le iee pe seama lui [28].

Comisarii mai erau însarcinaţi sa faca să înţeleaga pe sateni, că astăzi sunt *liberi*, şi sa le explice acest cuvânt foarte greu de înţeles pentru ei; a-i face sa priceapă, că Dumnezeu a facut pe toţi oamenii de o potriva; ca cel ce sufere a fi batut de oricine, se pune în rândul vitelor; ca ministru, administratorul, sub administratorul nu sunt stapânii lui; că el va fi proprietar şi nu rob ca păna acum . Comisarii trebuiau sa faca pe ţarani sa simta pâna în adâncul sufletelor, ca bine şi drept e de a fi proprietar, deoarece Dumnezeu a facut pământul pentru toţi, şi nu numai pentru câţiva; ca ţaranii sunt însa datori a se înarmà şi à aparà libertatea şi proprietatea lor, ca bunurile cele mai scumpe, pana la cea din urmă picatură de sânge [29].

Guvernul apoi cautà a ridicà pe ţaran în proprii lui ochi, îndemnându-l sa se desveţe de obiceiurile slugarnice de mai înnainte; sa nu mai întrebuinţeze în petiţiile lui rostirile de lacrami fierbinţi, de genunchi plecaţi. Il opreşte de a mai da petiţiile la scara, la uşa, sau cazând în genunchi, sau de a mai aduce lauda celor catre cari se îndreptau [30].

Ţăranii înţelesera dela o vreme aceste poveţe; le primeau şi le sfinţeau cu cea mai mare râvna şi apoi prin strigari de mulţamire spuneau : sa traeasca guver-

28. Instrucţiile comisarilor de propagandă, Iulie. *Ibidem*, III, p. 105.
29. Circulară către administratori. 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 251.
30. Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 540.

nul şi voitorii de bine ai patriei. Ei se pătrundeau de fericirea ce izvoreà pentru ei din Constituţie şi aratau, că aşteaptă cu nerăbdare deschiderea Adunarei constituante care sa lecuească odată ranile lor» [31]. O corespondenţa din Bucureşti către ziarul parizian *Le National* spune, ca în urma acestei energice propagande, poporul dela ţară se arată din ce în ce mai înflacărat pentru Constituţia cea nouă şi devine duşmanul neîmpăcat al Rusiei [32]. Şi ţăranii erau cu atâta mai plecaţi a ascultà de aceste îndemnuri, cu cât ei erau înteţiţi necontenit asupra proprietarilor. Aşà gasim pe A. G. Golescu punând într'o proclamaţie urmatoarele cuvinte aprinzatoare: Puneţi mâna, fraţilor pe acei cuconaşi cari de loc nu se împacă cu ideile cele noue, şi cari de atâtea ori au complotat contra fericirei patriei». De aceea şi ţaranii se adună de mai multe ori în Bucureşti, pentru a urmarì cele ce se planueau în favoarea lor [33].

Pe cât însa poporul în deobşte şi ţărănimea în deosebi se bucurau de fagaduinţele guvernului revoluţionar, pe atât se înspaimântau boierii şi clasa întreagă a proprietarilor, adeca cei mulţi din ei cari staruiau în vechile deprinderi. Dintre boierii protivnici reformei culegem din documentele timpului urmatoarele nume: Em. Baleanu, aratat de Consulul francez ca «un mare boier şi bogat proprietar, duşman al oricărei reforme şi care se temeà de înlaturarea privilegiilor» [34]. Scarlat Ghica care tunà în greceşte către Dimitrie Ghica contra re-

31. Raportul comisarului de Vâlcea, 6 Aug., şi al com. de Mehedinţi din aceeaş dată. *Ibidem*, III, p. 260 şi 263. Adresa locuitorilor săteni către administratorul de Argeş, Iulie. *Ibidem*, II, p. 103. Raportul lui M. Marghiloman din Târgul-Jiului, 18 Iulie. *Ibidem*, II, p. 588.

32. Din 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 204.

33. Din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 370. Comp. Fuad Effendi c. Caimacanul Cantacuzino, 10 Oct. *Ibidem*, V, p. 92: „l'esprit de propagandisme qui pendant la révolution avait fait de grands progrès parmi la population du pays". Adunare de săteni în uc. Nota *Pruncului român* din Iulie. *Ibidem*, III, p. 19. La Aug. erau 3.000 de săteni în Bucureşti. Coresp. c *Gazeta Transilvaniei*, 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 314.

34. Hory către Bastide, 10 Sept. *Ibidem*, IV, p. 289.

formelor proiectate, amestecând necontenit în textul grecesc fraze franceze. Intr'o scrisoare el spune: «Mi-ai scris ca a venit Fuad Effendi şi că trebue să aiba *des instructions positives*. Eu însa dacă nu voiu vedeà ca vine şi Duhannel cu astfel *des instructions*, nu sper ca lucrurile se vor tocmì şi că mascaralâcurile vor înceta. In alta scrisoare Scarlat Ghica adaoge că pe Fuad îl ştie că este *de très bonne foi*, şi că dacă nu se vor restabilì lucrurile pāna în 15 zile, va intrà cu armata. El este însa om şi va pune *l'ordre dans notre pays; mais de toutes les manières notre pays est à plaindre à cause de beaucoup de calamités* [35]. Principele Dimitrie Ghica arata parerile lui sub două feţe deosebite, dupa sferele către cari se îndreptà. Catre ziarele revoluţionare el spune, ca Regulamentul nu poate fi privit ca un chivot sfânt şi că el, Ghica, se agaţă de Constituţia cea noua; dar pentru ca aceasta Constituţie sa aiba o valoare adevarată, ea trebue sa izvorasca din starea civilizaţiei României» [36]. Adevaratele sale gânduri asupra revoluţiei le destainueşte însa Ghica, în memoriul său catre comisarii turc şi rus, în care spune, ca exista un partid neastâmparat care, ori cât de puţin închegat şi de puţin numeros ar fi, fiind alcatuit din tineri nebuni, trebue sa atraga asupra ţarei nesocotite nenorociri. Este vorba de acei câţivà tineri cari fuseseră martori, unii din ei chiar actori în scenele revoluţionare din Paris, şi cari se credeau meniţi de Pronie a schimonosì aceleaşi roluri într'un mediu cu totul deosebit. Dim. Ghica, în urma acestei introduceri, apreţueşte astfel mişcarea revoluţionara: In timp de trei luni, în urma surparei Regulamentului Organic, se văzù o societate

35. Scrisorile lui Scarlat Ghica c. Dimitrie Ghica din 4 şi 11 Sept. *Ibidem*, IV, p. 201 şi 297. In acest amestec de franceză şi grecească, găsim noi prototipul limbei păsăreşti de astăzi, atât de plăcută mai ales femeilor din societatea aşa zisă cultă dela noi, un fel de talmiş-balmiş desgustător de română şi franceză.

36. Dim. Ghica către *Pruncul român* şi *Popolul suveran*, 28 Iulie. *Ibidem*, III, p. 13.

făra legi, dată pradă tuturor capriciilor samavolniciei şi a silniciei. Un fel de lege agrară deşteptând contra proprietarilor o lacomie uricioasă în inimile ţaranilor, şi lenea viind în ajutor acestor patimi rele, ţaranii adéseori se opreau de a lucrà, lăsând sa piara pe lanuri secerişuri îmbelşugate, saracind astfel ţara în singurul izvor al veniturilor sale». Marele boier sfârşeşte scrisoarea lui cu gândul pe care toţi cei de felul lui îl hrăneau, anume cu speranţa, că Inălţimea sa Sultanul, Augustul nostru Suveran şi Maiestatea sa Imparatul Rusiei, generosul nostru Protector, nu vor voì sa pedepseasca o naţie întreaga, pentru crima câtorvà indivizi ratăciţi şi vor binevoì a ne încuviinţà reformele şi îmbunătaţirile de trebuinţă pentru fericirea ţarei noastre» [37]. Dim. Ghica apară apoi pe boieri de învinuirea ca ar fi voit asasinarea membrilor Locotenenţei domneşti, învinuire adusă lor de ziarul revoluţionar [38]

Dar nu numai boierii mari în deobşte erau contra revoluţiei, ci şi cei mici, şi toţi cei ce erau proprietari, fiindcă cea mai primejdioasa noire a mişcărei erà ideea împroprietarirei ţaranilor şi scoaterea lor de sub regimul clacei. Această chestie se părea aşà de însemnată, încât ea întunecà, atât în mintea celor cari cereau a ei realizare, cât şi în a celor contra carora erà îndreptată, toate celelalte schimbări în sistemul organizărei sociale şi politice. Aşà aflam printre protivnicii Constituţiei pe

37. Memoriul Principelui Dim. Ghica, Sept.—Oct. 1848. *Ibidem*, IV, p. 639 674. Locurile reproduse se află la pp. 660 661. Memoriul cere o îmbunătăţire şi mai ales o aplicare mai aspră a principiilor regulamentare. In privinţa ţăranilor cere pedepsirea abuzurilor. Până întrucât erà nefăţarnica afirmare a lui Dim. Ghica către ziarul revoluţionar, că „se agaţă de Constituţie", se poate vedea din locurile reproduse.

38. Dim. Ghica catre ziarul german *Romania*, 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 680 Că se vorbeà in Bucureşti de asemenea complot, vezi Hory c. Bastide, 27 Aug. *Ibidem*, III, p. 721. Alţi bojeri fugiţi in Braşov cari mulţumiră Primarului acelui oraş pentru găzduire, atunci când după înnăbuşirea revoluţiei de Turci şi de Ruşi, ei se întoarseră în ţară, sunt, afară de Scarlat Ghica pe care îl găsim între ei, încă şi următorii: Em. Băleanu, N. Suţu, I. Slătineanu, I. Golescu şi I. Obedeanu. Pe lângă ei şi un doctor Mayer. Vezi adresa boierilor către Magistratura din Kronstadt, 12 Oct. *Ibidem*, V, p. 111.

fraţii State şi Constantin Stolojan din judeţul Gorj [39]. Mai aflăm pe un tâlhar de adiutant care ţine cu reacţia , cum îl califică colonelul Pleşoianu [40]. Alţii precum Zamfir Broşteanu, Constantin Roşianu, Şerban şi Alexandru Caramlau luptau de asemenea în rândurile reactiei [41]. Iordache Balacescu din Caracal raporteaza lui Magheru, că s'ar aflà în oraşul lui câţivà *cacocraţi* cari după numele lor, Jianu, Perieţeanu, Vasiliu, Gazan, Viişoreanu, Chintescu, Bârsescu, Balaban, Urian, se vad a fi oameni din popor. Că ei erau însa proprietari, se vede de pe aceea ca unul din ei, Viişoreanu, este arătat că având moşia Fălcoiu, iar ceilalţi sunt daţi ca nişte pacatoşi de partida lui [42].

Toţi aceşti proprietari, mari sau mici, protestau contra dborârei claceì şi se temeau ca li se vor luà moşiile întregi [43]. Guvernul provizoriu arată lui Soliman Paşa: Noi avem protivnici; aceştia sunt privilegiaţii cari alcatuesc, în vechea stare a lucrurilor, o minoritate apăsatoare care traeşte în paguba dreptului şi a bunei stari a tuturor» [44]. Şi o gazeta germană se temeà ca nu cumvà câţivà boieri strâmţi la inimă, prin refuzul de a încuviinţà cevà drepturi ţăranilor, să nu provoace anarhia» [45].

In memoriul boierilor anti-revoluţionari către Poartă, cetim: Nu ştie guvernul împăratesc, că focarul de revoltă comunista pe care-l lăsà să se aprinda acì, va înghiţì în curând tot ce'l încunjură, începând prin provinciile marginaşe ale Imperiului Otoman; că acum ar fi încа uşor de înnabuşit, cât timp mişcarea este mărgi-

39. Generalul Magheru către adm. de Gorj, 23 Iulie. *Ibidem*, II, p. 695.
40. Pleşoianu c. Tell, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 263.
41. Raportul adm. de Gorj, 4 Aug. *Ibidem*, III, p. 230.
42. Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 371.
43. *Prnncul român*, 15 Iulie. *Ibidem*, II, p. 526.
44. Ministerul trebilor din afară c. Soliman Paşa, 16 Iulie. *Ibidem*, II p. 539.
45. *Allgemeine Zeitung*, 15 Iunie. *Ibidem*, I, p. 600. Comp. şi No. din 16 Iulie. *Ibidem*, II, p. 553.

nita în Bucureşti; dar că ar trebuì recurs la alte mijloace, când se va fi laţit între ţărani» [46].

Guvernul. la rândul său, învinueşte pe proprietari de lacomie şi că « din această cauză ei ar căutà a înnegri ocârmuirea [47]. Alţi boieri reacţionari ca Grigorie Ghica, Villara, Manŭ, tratau pe revoluţionari ca « nebuni neîndoelnici» [48].

Aceasta fiind ţinuta celor două tabere, să le vedem acum în lupta dusă una contra alteia.

Lupta între partidul liberal şi cel reacţionar. — Mare parte din boierii proprietari vazând, chiar din proclamaţia ei cea dintâi, încotrò tindeà revoluţia, fugiseră în Braşov, de unde urzeau comploturi contra Guvernului provizor [49].

Locotenenţa domnească protesta la guvernul din Viena contra adapostirei acestor boieri şi obţinù făgăduinţa, că de acum înainte se va împiedicà îngroşirea acestui centru prin noi veniţi din Muntenia [50].

Aceşti emigranţi doreau ocupaţie rusească, numai doara să se restabilească vechile lor privilegii, pe când tineritul din protivă şi toată rămăşiţa poporului se îngrozeà de venirea Ruşilor [51].

---

46. Din August 1848. *Ibidem*, III, p. 359. Tot aşà calificà ofiţerii Desaint şi Sebatier ce vizitau pe atunci Muntenia, în o scrisoare către generalul Aupick, mişcarea radicală din Bucureşti, care ar fi speriat pe proprietari cu ideile ei comuniste. 25 August. *Ibidem*, IV, p. 678.

47. Ministerul treburilor din afară, 20 Iunie. *Ibidem*, I, p. 685.

48. Scrisoare din 16 Iunie. *Ibidem*, I,d. 622.

49 Soliman Paşa c. Locot. domn 1 Aug. *Ibidem*, III, p. 144. Coresp. lui Paul Bataillard c. *Le National*, 29 Iulie. *Ibidem*, III, p. 45 : „Il faut savoir que les boyards de Valachie ont commencé à émigrer". Mai vezi şi scrisoarea lui G. Poenaru c. N. Bălcescu, 27 Iunie. *Ibidem*, II, p. 148.

50. A. G. Golescu c. Locot. Domn., Aug. *Ibidem*, III, p. 150. Compară *Gazeta Transilvaniei*, din 5 Iulie. *Ibidem*, II, p. 273, care spune, că „dacă emigraţii reacţionari vor cutezà a mai corespunde cu Rusia, vor fi lipsiţi de orice azil".

51. Hory c. Bastide, 17 Iunie. *Ibidem*, I, p. 138. Comp. A. G. Golescu către N. Bălcescu, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 272: „Că boierii fugiţi din ţară sunt tot cu Muscalii. Ei au vrut să vândă ţara la Muscali, şi de aceea bine ar fi ca să nu'i cheme guvernul înapoi în ţară. Eu mă tem foarte de reîntrarea refugiţilor în ţară, până a nu se săvârşi alegerile".

Incercarea facută de colonelii Odobescu şi Solomon în ziua de 19 Iunie pentru a răsturnà Guvernul provizor, erà pornita din rândurile proprietarilor şi efectuata de cei doi coloneli din ordinile Ruşilor, în armata carora ei slujiseră înainte de a fi puşi în fruntea oştirei româneşti. Ambasadorul francez din Constantinopole, generalul Aupick, scrie ministrului de externe al Franţiei, Bastide, că contra-revoluţia facuta în interesul proprietarilor, jigniţi prin articolul 13 al proiectului de Constituţie, se explică prin antecedentele celor doi coloneli cari au slujit mult timp în oştirea rusească şi cari sunt devotaţi Impăratului [52].

Lovitura fusese chiar precedată de o zgomotoasa întrunire a proprietarilor la clubul dela Momulo, înfiinţat aici îndata dupa abdicarea lui Bibescu [53]. La instrucţia procesului de înalta trădare ce se face ambilor coloneli, Odobescu se încurca şi îmbolmojeşte lucrurile în o depunere foarte lungă şi întunecata, din care reiesă doar numai silinţele lui de a acoperì adevărul, pe când Solomon spune curat, că Odobescu l'a îndemnat sa faca lovitura, de oarece guvernul nu se ţine de Constituţie şi umblă sam iee moşiile (amîbii coloneli erau proprietari); că mai bine decât ar da proprietarii jos pe acest guvern, sa'l dăm noi, oştenii batrâni [54]. Apoi ministrul Tell arata, că atunci când a fost arestat de Odobescu, acesta spuse soldaţilor cărora ordonase să pună mâna pe Tell, «că acesta neavând proprietate, cum de îndrăznise sa faca proprietari pe ţarani [55]; iar Zotovici, într'un articol din *Pruncul Român*, spune, că domnii proprietari

52. Din 2 Iulie, *Ibidem*, II, p. 248.

53. Raportul Colonelului Pleşoianu, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 156. Se făcuseră încă două încercări de resturnare a Guv. prov. în zilele de 15 şi 16 Iunie; dar ele nu se putură organizà ca cea din 19. Articol din *Pruncul Român*, 22 Iunie. *Ibidem*, II, p. 32.

54. Depunerea lui Odobescu. *Ibidem*, II, p. 114—122. A lui Solomon, *Ibidem*, II, p 124.

55. Raportul lui Pleşoianu asupra anchetei, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 157. Vezi şi ce spune Sibinianul în articolul său „Dreptatea“ din *Pruncul Român*. 15 Iulie. *Ibidem*, II, p. 530. D-l general A. Tell, fiul lui Cristian Tell, mi-a spus însă că tatăl său erà proprietar de moşie.

crezând ca guvernul cel nou are principii comuniste, s'au sculat cu amaraciune împrotiva lui, aducând România la doi paşi de prăpastie, prin primejdia unei interveniri străine [56].

De nicăeri nu iesa mai limpede lupta boierilor reacţionari contra guvernului revoluţionar, şi legatura lor cu Ruşii, decât din purtarea reprezentantului celui mai de sama al boierilor, Mitropolitul Neofit al Munteniei. In însuşirea lui de cap al bisericei, Guvernul provizor, pentru a'şi da un fel de autoritate tradiţionala, îl pusese în fruntea lui ca preşedinte. De odata se raspândeşte vestea că vin Ruşii, şi Guvernul provizor gaseşte de cuviinţa să se retraga la Târgoviştea. Mitropolitul se grabeşte a publicà, chiar în ziua plecărei guvernului, o proclamaţie, în care tratează pe foştii săi colegi de ‹ rebelişti [57]. Depeşele însa se vad în curând, că fusese numai închipuite, de oarece Ruşii nu vin, şi se bănuià, că chiar Mitropolitul le falsificase [58]. Guvernul întorcându-se îndărăt, Mitropolitul revenì iaraşi la el, şi publică o deszicere a cuvintelor sale, spunând într'o altă proclamaţie, ca cele ce am vestit ieri sub a noastra iscalitură facând pe Guvernul provizor rebel şi altele, astăzi dupa dorinţele poporului o refuzam (sic) cu desavârşire› [59]. Asupra acestor două acte observă *Gazeta Transilvaniei*, ca ele s'ar face de râs unul pe altul şi ar da testimoniu de caracterul unor oameni din Principat [60].

Care din cele două ţinute ale Mitropolitului erà cea adevarată, se vede de pe faptul, că el scrie în 24 Iunie o adresa *oficială* Consulului rus Kotzebue, în care spune, că noul guvern (acel revoluţionar) şi poporul întreg al Capitalei a facut dovadă de simţiminte de devotament catre Patrie şi de lepădare de sine care-l înde-

56. Din 26 Iunie. *Ibidem*, II, p. 140.
57. Publicaţia Mitropolitului, 29 Iunie. *Ibidem*.
58. *Allgemeine Zeitung*, 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 238.
59. A doua publicaţie a Mitropolitului, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 185.
60. Din 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 234.

partà de orice interes ; iar cu o zi mai înainte, în 23 Iunie, scrisese *în taină* aceluiaşi Consul, că el este nevoit a apăreà ca preşedintele nominal al unui guvern care nu are decât timpul de a face rău; dar că aceşti oameni vor părăsì îndată puterea la apropiarea trupelor împarăteşti › [61]. De aceea şi cu drept cuvânt spune ziarul francez *Le National*, că «Mitropolitul, sufletul vândut Ruşilor, se pusese în fruntea guvernului provizor; dar îndata ce acesta părăsì Bucureştii, el se puse în capul reacţiei şi declară de rebeli şi trădători pe înşişi colegii lui › [62].

Dar nu numai la atâtea şovăiri trebueà sa se oprească purtarea Mitropolitului. El urmează înainte jocul lui îndoit şi după ce iea din nou cârma guvernului. Aşà în 6 Iulie Mitropolitul subsemna doua decrete pentru raspândirea cât mai întinsă a proclamaţiilor revoluţionare între săteni; iar a doua zi, 7 Iulie, el scrie lui Kotzebue, că criza prin care trece ţara nu'şi va vedeà sfârşitul, decât atunci când oştirile împarăteşti vor readuce între noi rânduiala şi linişfea ; apoi peste doua zile, la 10 Iulie, el adaoga, ca vom pierì schingiuiţi de o revoluţie comunista care proclama ruina familiei şi a proprietaţei, uneltită de o bandă de nebuni cari au pus mâna pe ocârmuire › [63].

In această din urmă scrisoare se mai află şi dovada chemărei Ruşilor atât de catre însuşi Mitropolitul cât şi de boierii reacţionari, de oarece Mitropolitul spune în ea, că a însărcinat pe banul Gh. Filipescu, ca cel mai batrân din boieri, să faca în numele sau, al Mitropolitului, cât şi în al ţarei, ale căreia adevarate simţimiete poate sa le marturisească, o umilita plângere catre

61. Vezi scrisoarea din 26 Iunie. *Ibidem*, II, p. 76, şi cea din 23 Iunie, *Ibidem*, II, p. 42.
62. *Le National*, 13 Iulie. *Ibidem*. II, p. 488. De aceea şi Consulul Hory scrie ministrului său, că el nu prea înţelege purtarea Mitropolitului, 24 Iunie. *Ibidem*, II, p. 64.
63. Aceste două acte vezi, *Ibidem*, III, p. 315 şi 336. Cel din 10 Iulie, *Ibidem*, II, p. 383.

Maiestatea Sa imperiala, pentru a chemà din nou asupră-ne mila şi îndurarea sa care ne lipseşte tocmai în momentul când am întimpinat cu cea mai mare respingere primejdioasele principii ale resculaţilor» [64]. In adevăr aflăm pe Filipescu trimiţând tânguirea catre Imparatul. Nu s'a regăsit jalba însăşi: dar într'o scrisoare a lui Nesselrode catre Duhamel cetim, că astfel sunt lămuririle pe cari Imparatul va invită sa le faceţi să parvinà banului Filipescu, ca răspuns la petiţia lui» [65]. Şi tot aşà arată şi *Le National*, că «unii din boierii moldoveni şi munteni, dupa înteţirile lui Duhamel, ceruseră ocuparea ţarilor lor de Ruşì» [66]. Mitropolitul trebueà sa mai dee înca o dovadă de mutarea cugetului sau, atunci când venind Fuad Effendi cu amenintarea restatornicirei Regulamentului Organic, poporul înfuriat înscenează hazlia ceremonie funebră cu arderea Regulamentului în curtea Mitropoliei; iar Mitropolitul, dupa cererea norodului, blastămă şi afuriseşte opera Ruşilor. Mitropolitul spune în publicaţia lui, ca astăzi în 6 Semtemvrie, eu Mitropolitul Ungro-Vlahiei împreună cu prea credinciosul popor al Capitalei, adunat acì la locuinţa mea, am repetat jurământul ce'l facusem pe Constituţie şi tot odată s'a ars în fiinţa noastră Regelamentul care făcuse nenorocirea ţarei. Am afurisit şi anatematisit atât Regulamentul cât şi pe cei cari vor mai voi să'l aşeze sau să cârmuească ţara dupa legiurile acelui Regulament» [67]. Indată însa dupa ce Fuad Effendi pune mâna pe Bucureşti şi revoluţionarii sunt împrăştiaţi la cele patru colţuri ale pământului, Mitropolitul prin o carte pastorala desleaga de juramântul facut pe toţi cei ce luasera parte la el, spunând în ea,

64. Neofit către Kotzebue 10 Iulie, citat Comp. Ce zice Ioan Ionescu într'un articol din *Foaia pentru Minte*, din 13 Dec. *Ibidem*, V, p. 625: „Boierii s'au aruncat în prăpastia periciunii, în mânile Duşmanilor ţărei, spre a dobândì consolidarea intereselor lor".

65. 20 Iulie. *Ibidem*, III, p. 30.

66. 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 276.

67. *Ibidem*, IV, p. 220.

că jurământul fiind săvârşit de noi silniceşte şi în protiva canoanelor bisericeşti, declarăm legiuirea facută de Ruşi şi întarita de amândoua Curţile împărateşti ca una ce au adus în ţară cele mai mari folosuri [68].

Aceste prefaceri ale stâlpului bisericei fac pe Gh. Bariţ să aplice Mitropolitului Neofit, într'o scrisoare catre Maiorescu, epitetul cel drastic, deşì nu prea parlamentar, de porc de câne [69].

Tot aşà de neîndoelnică reiesa plecarea în deobşte a clasei stapânitoare catre ocupaţii străine, din balurile şi petrecerile date de capii reacţionarilor, pentru a sarbatorì oştirile ruseşti şi turceşti ce se aşezaseră în Bucureşti. O relaţie a timpului ne spune cum se adunaseră la balul Caimacamului înaltele persoane locuitoare astazi în capitala noastra, reprezentanţii celorlalte puteri, clasa de sus a societaţei, un mare numar de slujbaşi şi de negustori. Damele se întreceau în eleganţa toaletelor şi nobleţa manierelor [70].

Cum priveau puterile straine mişcarea revoluţionară din Muntenia? Mai la urmă fot ele aveau sa hotărasca lupta încinsă între liberali şi reacţionari dela reformele şi aşezamintele ţarei. Lupta însă se dadeà în realitate pentru îmbunătaţirea soartei locuitorilor sateni, care întunecà toate celelalte cereri.

Parerile Turcilor erau împarţite, de oarece pe de o parte ei vedeau în cererea de împroprietărire a locuitorilor, formulată de revoluţie, o pretenţie ce nu se împacà cu modul lor de a concepe organizarea sociala, şi taxau aceasta revendicare de comunista [71]. Pe de alta, ei se convinseseră ca revoluţia româneasca. fiind în-

---

68. Din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350.
69. Din 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491.
70. *Vestitorul Românesc*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 345. Comp. *Bukarester Deutsche Zeitung*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 351. Mai vezi şi un art. „Carul iute“, din *Gazeta de Transilvania*, 15 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 433: „Boierii dau baluri când patria e în doliu“.
71. Depeşa lui Ion Ghica, c. ministrul de externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 683.

dreptată contra Regulamentului Organic şi a Imparaţiei Ruseşti, erà în folosul lor. Partidul liberal cauta să întarească această convingere a suzeranului ţarei, Poarta Otomană, căci spune în memoriul sau, că Poarta nu are nimic de câştigat, ci din contra totul de pierdut ca provincia să fie rău ocârmuita, căci şi-ar înstrainà simpatiile deosebitelor clase ale societaţei. Ea trebue din protiva să doreasca izbânda partidului liberal în Valahia, şi să aplaudeze la desfiinţarea unui Regulament care este opera Rusiei, şi care da acestei puteri facultatea de a se amestecà în trebile launtrice ale Statului. Apoi aceste doua ţări, Moldova şi Muntenia, prin tendinţele lor de a se unì într'un singur stat, voesc să alcatueasca o stavilă de aparare a Imparăţiei Otomane [72].

Turcii ar fi fost plecaţi sa asculte de dorinţele revoluţionarilor, întrucât ei înşişi aveau interes a darâmà înriurirea Rusiei în Principate. Dar ei erau aşà de înlănţuiţi de politica acestui stat, încât nu aveau nici o libertate în mişcările lor, cu atât mai mult ca ţarile apusene, frământate de revoluţie, nu le puteau da nici un ajutor. Potitica otomană trebueà deci sa fie numai o slugă ascultatoare a acelei ruseşti, şi întreaga ei purtare faţa cu revoluţia românească o dovedeşte pe deplin.

Rusia însa aveà cel mai mare interes sa înnăbuşe mişcarea din Muntenia, ca una ce lucrase de veacuri pentru a supune pe Români autoritaţei ei, şi după ce înfruntase de atâtea ori primejdiile razboaelor pentru a'şi ajunge ţinta, cum erà sa se lase acuma învinsa de un duşman slab şi desarmat? Ruşii apoi păreau a crede că erà chiar în interesul Românilor de a fi stapâniţi de dânşii, întrucât agenţii ei împărtaşiau credinţa, că Românii nu sunt în stare de a se ocârmuì singuri [73]. De aceea Rusia desaprobà cu desăvârşire revoluţia românească [74]. Ea voeà sa manţina pe Români în epitropia

72. Memoriul remis lui Talaat Effendi. *Ibidem,* I, p. 439.
73. Kotzebue c. Mitropolitul Neofit, 18 Iunie. *Ibidem,* I, p. 656.
74. Nesselrode c. Duhamel, 29 Iulie. *Ibidem,* III, p. 30.

în care îi ţinuse pană atuni, nimicindu-le şi umbra de autonomie ce le mai rămasese din închinarea lor sub Turci, deşì Rusia izbutise tocmai prin această epitropisire prea strânsă, a deşteptà în Români conştiinţa primejdiei ce ameninţà existenţa lor naţională. Aceştia văzusera în sfârşit cine le erau prieteni şi cine duşmani» [75]. Aici stateà pricina revoluţiei lor contra Rusiei şi în contra legiuirei introdusă de dânsă în Principate, Regulamentul Organic, şi tot de aceea duşmana cea adevarata a revoluţiei româneşti trebueà sa fie Rusia [76].

Aceasta se vede chiar dela început, când Kotzebue, vazând că Bibescu subscrisese Constituţia, protesteaza contra acestui act al Principelui şi părăseşte ţara, ceeace aduce ca urmare abdicarea lui Bibescu care nu credeà, ca poate sa se opună Rusiei. Tot Ruşii sunt aceia cari uniţi cu proprietarii uneltesc contra-mişcarea colonelilor Odobescu şi Solomon, foşti ofiţeri în armata ruseasca.

Tot lor se datoreşte ţinuta cea la început aşà de pornita a delegatului Porţei, Soliman Paşa, care în pro clamaţia lui botează pe capii revoluţiei muntene de indivizi ce şi-ar fi luat numele de Valahi [77]. Ca aceasta insulta erà opera Rusiei, se vede de pe aceea, ca Turcii cautau sa explice Românilor, ca ei au fost nevoiţi sa vorbească astfel› [78]. Cu toate acestea Ruşii voiau sa'şi dee aerul, că nu ar aveà scopul de a se amestecà în revoluţia valahă, de oarece Mihail Sturza spune într'o scrisoare catre o doamnă, că Moldo-Valahii au spumegat (déblatéré) atât de mult contra protectoratului rusesc, ca Imparatul, pentru a-i pedepsì de nerecunoştinţa lor, a luat hotarârea de a lasà Turcilor sarcina sa restátornicească rândueala legiuita [79].

75. Comp. *Allgemeine Zeitung*, 16 Iulie. *Ibidem*, III, p. 555

76. Comp. un articol din *Le Siécle*, 13 Oct. *Ibidem*, V. p. 143: „L'opposition à la révolution moldo-valaque vient des Russes seuls qui ne sauraient laisser les principes de liberté et d'égalité se lever et s'affirmer sur la route qui conduit à Byzance".

77. Din 19 Iulie *Ibidem*, II, p. 606.

78. Chr. Tell c. Magheru, 22 Iulie. *Ibidem*, II, p. 674.

79. Din Iulie. *Ibidem*., II, p. 674.

Totuşi Soliman Paşa văzându-se aşa de bine primit de Români se dă fara să vree după simţimintile cele adevărate ale Turcilor, şi recunoaşte noua ocârmuire pe care şi-o daduse Muntenia, cerând numai cât, întâiu ca sa schimbe numele de Guvern provizor, «ce sună cam prea republican [80], în acel mai regulamentar de Locotenenţa domneasca; apoi să se reducă numarul membrilor ocârmuirei dela 6 la 3, tot pentru a se apropià de legiuirea existenta. Ca Soliman Paşa ţineà sa schimbe numai forma şi nu fondul lucrurilor, se vede de pe aceea, ca atunci când el vrea să trimita adresa lui *către boierii din Bucureşti*, observându-i-se ca boieri nu ar mai existà, el preface îndată adresa: către *notabilităţile* capitalei» [81]. Cu toate aceste bune plecări ale Turcilor, fiindca Soliman încalcase teritoriul Munteniei cu armata care trecuse Dunarea la Giurgiu, poporul din Bucureşti se adună în număr de peste 30.000 de oameni, spre a ascultà cuvântarea lui Ioan Bratianu care protestà contra acestei încalcari [82]. Locotenenţa domnească publicând o proclamaţie în care spune ca Guvernul provizor a încetat cu totul şi s'a înlocuit cu Locotenenţa Domnească care este aprobata de Soliman Paşa şi va fi sancţionată de M. S. Sultanul , aceasta proclamaţie deşteapta în popor o mare indignare, şi atât Magheru cât şi Ioan Bratianu protesteaza în contra acestui act de înjosire care ar jartfì autonomia ţarei [83]. Aceasta deosebire de păreri în tabara chiar a revoluţionarilor va desparţì pe liberali în două grupe, din cari unii vor ţineà mortiş la cultivarea Turcilor, chiar cu preţul jartfirei vredniciei ţărei, iar cealalta va cautà scaparea în mişcari mai violente, pentru savârşirea carora încă îi lipsià substratul trebuincios puterea.

80. Corespondenţa din C-nopole c. *Journal des Dèbats*, 31 Iulie. *Ibidem* III, p. 214.
81. *Allg. Zeitung*. Iulie, *Ibidem*, III, p. 109.
82. *Gazeta Transilvaniei*, 20 Iulie. *Ibidem*, II, p. 652.
83. Proclamaţia din 24 Iulie. *Ibidem*, II, p. 704. Comp. p. 689. Protestarea lui Magheru, Aug. *Ibidem*, III. p. 226. Articolul din *Pruncul român*. 29 Iuli. *Ibidem*, III, p. 38.

Soliman Paşa, câştigat prin supunerea atât de desăvârşită la cererile lui, merge mai departe în încuviinţarea dorinţelor româneşti de cum ar fi putut s'o facă, după înţelegerea stabilita între Turci şi Ruşi. El recunoaşte constituţia cerută de popor, şi încuviinţează trimiterea unei deputaţii la Constantinopole, care sa obţina pentru acest act aprobarea Sultanului. Deputaţia erà alcatuita din Ştefan Golescu, N. Bălcescu, Grig. Grădişteanu, Dim. Bratianu şi neguţătorul Vasiliade, având ca secretar pe Francezul Jean Henri Ubicini [84]. Soliman Paşa face cunoscuta aceasta a lui hotarâre într'o mare adunare de notabili ai Bucureştilor, unde se alcatueşte o adresa de mulţămire subsemnată de vreo 90 de persoane, dintre cari însă lipsesc Brătianu şi Rosetti [85].

Ruşii vazând că prin această înţelegere între Turci şi Români aceştia le scapau din mâni, denunţa la Poarta pe Soliman Paşa, *că ar fi înţeles* cu revoluţionarii [86] şi provoaca descuviinţarea tuturor lucrarilor lui şi numirea unui altui delegat turc, Fuad Effendi, caruia pentru mai multa siguranţa îi dau ca tovarăş pe generalul rus Duhamel, de care comisarul turc trebueà să asculte numai decât.

Fuad Effendi pleacă catre Bucureşti ne mai lasând armata la Giurgiu, cum facuse predecesorul său, ci luând'o cu el. Aceasta purtare a Turciei puteà fi lesne interpretată ca o desaprobare a Constituţiei şi a revoluţiei române [87]. Ioan Bratianu provoaca din nou o mare întrunire pe câmpia Libertăţei, pentru a îndemnà pe popor sa mearga în grămada întru întâmpinarea lui

84. Decretul Locot. dom., 3 Aug. *Ibidem*, III, p. 186.
85. Dintre boieri subseamnă: N. Golescu, Gr. Grădişteanu, Filip Lenş, Ioan Voinescu, Ioan Filipescu, C. Gr. Ghica, Alex. Belu, Ioan Ruset, N. Creţulescu, C. Creţulescu, Ioan I. Filipescu, Radu Golescu, Ioan Manu şi multe feţe de boieri mici. Din oamenii poporului: Eliade, Tell, P. Poenaru, C. Bolliac, C. Aristia, Alex. şi Const. Aricn, C. Bălcescu, D. Bolintineanu, Evreii Halfon şi Hillel Manuah, Vasile Maiorescu, Barbu Bălcescu, G. I. Vernescu. 10 Aug. *Ibidem*, III, p 329—330.
86. Ion Ghica c. Min. de externe, August. *Ibidem*, III. p. 501.
87. Ion Ghica c. Poartă, Aug. *Ibidem*, III, p. 425.

Fuad Effendi la Giurgiu, spre a'i înmână protestarea ţărei [88].

Fuad Effendi vine însă în Bucureşti, când atunci ameninţatoarea lui sosire înteţeşte pe poporul din Bucureşti la arderea Regulamentului. Fuad însă ocupă Capitala cu armată şi provoacă vărsarea de sânge din Dealul Spirei, prin ciocnirea cu corpul Pompierilor; desfiinţează apoi Locotenenţa Domnească şi îi substitue ocârmuirea unui singur Caimacam, aceea a lui Constantin Cantacuzino, şi respingând cu totul Constituţia revoluţionará, restabiieşte iarăşi Regulamentul Organic [89]. Revoluţionarii sunt neveiţi să se deştareze, iar Magheru dupa ce protestează cu energie contra acestei siluiri a autonomiei Munteniei, voeşte sa încerce o împrotivire armată; dar după sfaturile Consulului englez Colquhoun, îşi desface tabăra şi se retrage către munţi [90]. Tot aşà protestează şi Christian Tell care scrie amărât lui Ioan Maiorescu: Toate acestea se petrec în veacul al XIX-lea, în faţa Europei civilizate care ramâne muta pentru noi; iar noi nu avem macar mulţamirea de a murì cu arma în mână, căci priveam pe Turci ca pe fraţii noştri şi credeam, ca au sa apere aceeaşi cauza, pe când ei, vânduţi Rusiei, macelăresc pe fraţii lor cei mai devotaţi [91].

Pe când toate aceste restrişti se abateau pe capul partidului liberal, boierii reacţionari scriau lui Fuad Effendi şi i mulţameau pentru restatornicirea liniştei, ocrotind ţara sub mântuitorul sau acoperământ şi întorcând o parintească îngrijire asupra suferinţelor ce o apasau [92].

Astfel mişcarea îndrumata de partidul liberal se pra-

88. Dim. Golescu c. Ion Ghica, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 195.
89. Proclamaţia lui Fuad Effendi, 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 319.
90. Magheru c. Cantacuzino, 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 386. Retragerea lui Magheru, 28 Sept. *Ibidem*, p. 573. Vezi ordinul de zi de desfacere a taberei, 28 Sept. *Ibidem*, p. 577.
91. Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 349.
92. Din 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350. Coresp. Hory c. Bastide, 17 Sept. *Ibidem*, IV, p. 411: „Quelques uns d'entre les boyards ont signé une adresse de remerciement aux commissaires turc et russe, pour leur conduite pendant cette triste journée".

bușise sub loviturile Rusiei care sprijineà interesele reacționarilor, identice cu propriile ei interese. Dar cum spune *Le National:* Pierduți în stepele lor, fară speranța altui concurs al Europei decât un sprijin moral, Românii nu s'au temut a desfide pe Rusia. Ei au îndeplinit o datorie de curațenie de suflet și de curaj, fară a calculà primejdia, siguri fiind ca au lucrat cu vrednicie, chemând-o asupra lor. Toata puterea lor sta în adevarul pe care au îndrăznit a'l spune. Drept mângâere ei au încă speranța că vremile apasărei și ale dreptului celui mai tare au trecut [93].

Partidul unirei Românilor.— Rusia care cautà în tot timpul sa iee cărbunele cu mâna Turciei, nu încetà de a motivà nemulțumirea ei cu revoluția româneasca, pe primejdia ce aceasta revoluție ar aduce-o atât Rusiei cât și Europei. Rusia anume învinueà pe Români, că ar urzì intrigi în Basarabia, și că nu-i veneà la îndamână a lasà să se așeze la porțile statului ei, o vatra de ras coala în veci arzatoare. Uitând apoi articolele privitoare la unire introduse în Regulamentul Organic, Rușii adăogau, ca înființarea unui stat din ambele Principate ar turburà relațiile internaționale ale Rusiei [94]. Rusia însa împingeà mai departe criticile contra revoluției române. Ea aratà Porței, că planul de viitor al Valahilor ar fi de a restatornicì regatul daco-roman, din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia.

Chiar dela început se manifestară deosebiri de păreri în sinul Guvernului provizor, deoarece găsim pe Rosetti și pe Bratianu dându'și demisia din secretariatul acestui guvern, abià 6 zile dupa proclamația dela Islaz pe motivul, ca ei nu s'ar simțì în stare de a îndeplinì funcția de secretari, așà precum ar fi de dorit . Ca aceasta demisie erà datorita unor neînțelegeri, rezulta nu

93. Din 25 Iulie. *Ibidem,* II, 524.
94. Răspuns la circulara rusească din 19 Iulie și 30 August 1848. *Ibidem,* III, p. 772.

numai din textul ei, ci şi din bagarile de seama facute asupra ei de ziarul revoluţionar, *Popolul Suveran*, care spune, că acum când patria se află în cele mai critice momente, retragerea d-lui Bratianu şi Rossetti nu se poate socotì decât ca o desghinare *(sic)* din aleşii ţarei şi desghinarile au fost totdeauna fatale pentru orice cauza [95]. Demisionarii însa se împacă în curând şi reintră în guvern. In decretul din 20 Iunie vedem pe Brătianu şi Rosetti subsemnaţi din nou, alaturi de Neofit Mitropolitul, Eliade, Magheru, St. Golescu şi A. G. Golescu [96].

Neînţelegerea se iveşte din nou în chip mai ascuţit cu prilejul sosirei lui Soliman Paşa, către care Guvernul provizor se închina, cu toate că este insultat în chip aşà de greu în proclamaţia Turcilor cu epitetul de indivizi ce se pretind Valahi , supunându-se în totul cererilor lui, anume de a schimbà numele de Guvern provizor în acel de Locotenenţa domneasca, apoi de a reduce numărul membrilor dela 6 la 3. Ceeace mai ales suparà pe partidul înaintat erà publicaţia Guvernului provizor care aratà, că nouele instituţii cerute de popor vor aveà puterea desăvârsită dupa aprobaţia Excelenţei Sale Soliman Paşa şi sancţia M. Sale Sultanului ce cu părinteasca îngrijire protege ţara .

Această publicaţie din 24 Iulie, nu se vede subsemnata de Bratianu Rosetti şi Bălcescu, cu toate ca într'un decret din 23 Iulie îi vedem subsemnaţi, ca unii ce reintraseră în guvern [97].

O notă din *Pruncul român*, organul lui Bratianu şi al lui Rosetti, protesteaza cu mare energie contra acestei publicaţii în numele dreptului de autonomie ce avem, şi declaram hârtie albă, atât acea publicaţie cât şi alta, de ar mai cutezà acest guvern sa faca, în pro-

95. Demisiile din 17 Iunie, reproduse de *Popolul suveran. Ibidem*, I, p. 635, In 19 Iunie demisionează şi membrul comerciant al guvernului provizor. Gheorghe Scurtu, *Ibidem*, I, p. 663.
96. *Ibidem*, I, p. 687.
97. Publicaţia din 24 şi decretul din 23 Iunie. *Ibidem*, II, p. 704 şi 689.

tiva drepturilor noastre». Intr'un articol mai întins, *Pruncul român* deplânge concesiile facute de guvern lui Soliman Pașa și spune, ca «din concesii în concesii, în scurt timp Constituția noastră va fi atât de taiata și modificată, încât, nimeni nu va mai fi în stare sa o cunoască» [98]. Puține zile dupa aceea, în 30 Iulie, C. A. Rosetti scrie lui Ioan Ghica la Constantinopole, că țara a fost gata pentru revoluție, însa din nenorocire nu sunt oameni mai vârtos cu capacitate. Dacă acest guvern se compuneà din alți oameni, țara erà scapată. Trimisul lui Soliman a profitat de poltroneria lui Eliade pentru a-i zmulge acea trista proclamație [99]. Tot atunci scrie Consulul Hory din București, ca Tinghir, trimisul lui Soliman, ceruse numai decât și sub amenințare de a parasì îndata Bucureștii, proclamația învinuita de partidul înnaintat, și ca guvernul a fost nevoit sa cedeze; dar el cauta pe cât se poate a păstrà taina asupra acestui document [100]. Locotenența Domneasca ceruta de Soliman Pașa este bine înțeles compusă din membrii majorității: Eliade, Golescu și Tell.

Când cu venirea lui Fuad Effendi, deosebirile de vederi se ascut încă și mai tare. La adunarea din Câmpul Libertației», câțivà tineri exaltați propovedueau o sculare a poporului în contra oricarui dușman ce s'ar împotrivì la aplicarea nouei Constituții [101]. Bratianu care erà șeful poliției se margineşte a spune prin proclamația lui, ca la manifestația ce se va face E. S. Fuad Effendi, sa nu poarte nimeni arme [102]. In cugetul sau ascuns el hraneà însă ideile cele documentate prin articolul din *Pruncul Român*. N. Balcescu într'o scrisoare catre Ioan Ghica își destăinuește întreaga sa gândire și întregul plan care, credeà el, ar fi putut duce pe Romani la izbânda. El caracterizează revoluția din 1821,

98. Nota și articolul din *Pruncul Român*. *Ibidem*, III, p. 39 și 47.
99. *Ibidem*, III, p. 70.
100. Hory c. Bastide, 31 Iulie. *Ibidem*, III. p. 95.
101. Hory c. Bastide, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 188.
102. Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 316.

ca o revoluţie naţionala, de oarece furăm mântuiţi de Fanarioţi; dar puntul democratic fu cu totul pierdut, caci Regulamentul Organic constituise înca şi mai puternic aristocraţia. Revoluţia din 1848 aveà de scop reînnoirea revoluţiei democratice, adaogându-se pe lânga ea o nuanţa sociala: împroprietarirea ţaranilor. Dacă această revoluţie ajungeà a fi realizată, ar mai rămâneà Românilor de îndeplinit încă alte doua, una pentru îndeplinirea unitaţei naţionale şi alta pentru neatârnarea naţionala. Chestiunea unitaţei a facut mari progrese. Unirea Moldovei şi a Valahiei este un fapt statornic. Românii din Austria cer cu stăruinţă a fi constituiţi într'un singur corp de naţie de 3'/· milioane şi când doua mari grupe de 4 milioane şi de 3' ½ milioane de Români vor sta unul lângă altul, cine le va puteà împiedicà de a se unì? România noastra deci exista; Orb e acela ce nu o vede! Aceste le spuneà Balcescu în 1850, după zdrobirea revoluţiei Românilor. Cât mai mult trebueà el sa creada în ideile lui, în timpul frământarilor ei![103]. C. A. Rosetti arata de asemenea, ca scopul revoluţiei din 1848 ar fi fost de a ne aparà ţara cu armele în mâni, de orice navalire turceasca sau ruseasca şi într'o scrisoare catre I. Ghica din 1849 el exclama: Ah! daca eram un guvern de Români, gloria aceasta de a scapà lumea din robie, ar fi avut-o nu Ungurii, ci noi, sau uniţi cu Ungurii, am fi fost siguri sa luam Viena, şi să proclamam Republica [104]. N. Rusu arată, că adese ori Românii emigraţi auzeau pe Ioan Ghica blestemând pe Eliade, ca nu facuse războiu de odata Turcilor şi Ruşilor, şi el caracterizeaza prea bine visul partidului radical, ca fiind acela de a luptà în acelaşi timp contra Turciei, Austriei şi Rusiei, a zmulge dela aceasta din urma Basarabia, dela Austria Buco-

103. Bălcescu c. I. Ghica, 4 Martie, 1850. I. Ghica, *Amintiri din Pribegie*, p. 470.
104. C. A. Rosetti, *Apel la toate partidele*. Paris, 1850, p. 43. I. Ghica, *Amintiri*, p. 65.

vina, Transilvania şi Banatul şi a reconstituì vechea Dacie [105]. Ioan Brătianu scrie în foaia din Paris din 1851 *Republica română*, ca Românii nu ar fi fost învinşi în 1848, daca în loc de a'şi pierde timpul cu diplomaţia şi de a strigà în Muntenia traească Sultanul şi în Transilvania traească Imparatul , şi-ar fi adus aminte de stindardul Republicei una şi nedespartita, şi s'ar fi sculat într'o singură zi 10.000.000 de glasuri strigând: înnainte şi liberi sau morţi ›. Ioan Ghica ne mai spune ca erà stabilita înţelegere în vederea unei acţiuni comune, punând Românii de peste Carpaţi mari speranţe în cei din Principate. Cazul era prevazut între comitetul revoluţionar muntean şi cel transilvan. Indată ce se ivise ideea de a se adunà la Blaj. Transilvania se prezentà fireşte ca refugiul revoluţiei române şi în caz de a fi învinsa, hotarârea erà de a luptà la munte şi de a trece cu armele pe la Bran [106].

Din aceasta divergenţa de pareri între cele doua grupe de revoluţionari se explică învinuirile şi ponegririle mutuale ce'şi adusera unii altora. Eliade spuneà lui Gh. Bariţiu, că chiar de nu ne trânteau Turcii, tot eram sa cadem prin ai noştri, pentrucă chiar Ioan Bratianu şi Rosetti nici de cum nu se îndulceà de noi şi priveau alte scopuri [107]. Pe de alta parte am vazut cum calificà Bratianu şi Rosetti purtarea lui Eliade de poltronerie , în timpul ce acesta erà în fruntea Guvernului provizor. Care aveà dreptate din aceste doua grupări? Noi credem că nici una, pentru că şi uneia şi alteia le lipseà puterea, şi în revoluţie, mişcarea ce căutà a restabilì dreptatea sociala prin puterea brutală, lipsa acestei din

105. N. Rousso, *Suite à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes.* Bruxelles, 1855, p. 64.
106. I. Ghica. *Amintiri*, p. 687. Extractele din *Republica Română*, reproduse in *Amintiri istorice, scrieri adunate şi adnotate* de Vintilă C. A. Rosetti, şi programele liberale dela 1848 până astăzi. Bucureşti, 1889, p. 134.
107. Gh. Bariţiu c. I. Maiorescu, 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491, Comp. *Amintire din istoria Regenerărei române*, 1893 passim.

urmă trebue sa ducă numai decât la peirea scopurilor celor mai nobile, indiferent de combinaţiile mintale puse în lucrare pentru a asigurà izbândà. Capii revoluţiei române pentru a aduce realizarea ideilor lor, trebueau sa se reazime pe puterea braţelor, lucru de care nu au dispus niciodata [108].

Ideile de unire a tuturor Românilor nu erau de tot străine de minţile de pe atunci, pe acel timp de fierbere a tuturor năzuinţilor naţionale Intr'o corespondenţă din Bucureşti · catre *Gazeta Transilvaniei* cetim, că Românii aşteptau ajutor nu numai dela Franţia, Anglia, Italia, Englitera, Germania şi dela Unguri, ci mai vârtos dela fraţii lor din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova şi Basarabia, cari sunt în numar de 8.000.000 [109]. Şi într'adevar toată lumea recunoşteà, că poporul român este unul şi acelaşi în constituţia lui etnica. Ziarul francez *Le National* spune, că poporul român este samavolnic clasat în Valahi, Moldoveni, Basarabeni şi Transilvăneni, caci el a păstrat, sub stăpâniri deosebite, acea conştiinţa a drepturilor lui, acea credinţă în renaşterea viitoare a naţionalităţei sale . *Le Siècle* chiar cuprinde toate aceste ţări sub numele de *Roumanie* [110].

Aceasta idee a unirei Românilor într'un singur corp erà trasa de fiecare putere în partea şi folosul ei. Aşà chiar Ruşii pe cari i-am vazut, că se aratau îngrijiţi de planurile daco-române ale Românilor, nu ar mai fi vazut lucrrurile cu aşà neplăcere, dacă s'ar fi putut pune noul stat sub o dinastie rusească, şi se gândiau chiar s'o întemeieze în persoana ducelui de Leuchtenberg [111].

---

108. „Refruntarea" depeşei ruseşti din 19 Iunie în *Gazeta Transilvaniei, în anul 1848*, I, p. 335. Comp. Nota circulară a Cabinetului rusesc la reprezentanţii din străinătate, 19 Iulie, *Ibidem*, II, p. 612.

109. Din 20 Iulie. *Ibidem*, II, p. 652. Comp. 4 Iulie, *Ibidem*, II, p. 289: „La Roumanie comprend la Moldo-Valachie, la Bukovine, la Transylvanie et une partie au moins de la Bessarabie, comptant ensemble 8 000.000 d'habitants". Adao-ă De Ségur c. Bastide, 3 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 375.

110. Din 5 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 246

111. *Allg. Zeitung*, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 266. „Ist den Fürstenthümern vorbehalten unter dem Scepter des Herzogs von Leuchtenberg vereinigt zu werden".

Se mai purtau însă alții cu ideea, ca Românii ar puteà fi uniți cu toții, pentru a fi puși sub un pașă turcesc [112].

Agentul Munteniei pe lânga guvernul revoluționar german din Frankfurt, Ioan Maiorescu—nu știm dacă autorizat de cinevà sau din propria-i îmboldire,—propusese în acelaș timp sa îndulcească lucrurile și sa împaciuească Italia în baza cauzei Principatelor, adică Austria să lese Italia liberă, iar ea, ca compensare, sa unească Bucovina, Moldova, Valahia și Transilvania într'un regat, *România*, cu un principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei . Atât Gagern, președintele, cât și Schweinitz, ministrul de externe, fagaduiseră lui Maiorescu sa se intereseze de chestie, și îi ceruseră un memoriu asupra starei politice a Țarilor Române, pe care agentul român se grabește a'l alcatuì [113]. Aceasta idee de a da Țările Române Austriei în schimb pentru libertatea Italiei, umblà pe atunci prin mințile diplomaților, bunaoara ale celor francezi [114]. Maiorescu cautà sa traga din ea folosul unirei tuturor Românilor. Cu toate acestea un memoriu anonim atrăgeà luarea aminte a Românilor asupra primejdiei unei asemenea combinații politice: Existența imperiului austriac, susțineà acel memoriu, este lanțul care nitueşte robia Slavilor și a Românilor pentru prezent și pentru viitor, și care îi amenința cu germanizarea [115]. Ungurii constrânși și ei de nevoile revoluției, se prefac numai a se da drept mulțămiți cu unirea Țarilor Române, àratându'și fără sa vree îngrijirea pentru o tendința de unire mai întinsă a neamului românesc, și de aceea A. G. Golescu scrie lui N. Balcescu, ca cu Ungurii nu trebue să ne gândim a face nimic, ci totul împrotiva lor. Ei nu vor fi niciodata pentru o Românie liberă, precum nici pentru o Serbie libera. Ei știu ce

---

112. *Le National,* 21 Iunie. *Ibidem,* IV, p. 24.

113. Maiorescu c. A. G. Golescu, 14 Sept. *Ibidem,* IV, p. 358 Alta din 16 Sept. *Ibidem,* IV, p. 398. Memoriul lui Maiorescu. *Ibidem,* IV, p. 420.

114. Guéroult c. Lamartine, 5 Aprilie. *Ibidem,* I, p. 256.

115. Din 11 Iulie. *Ibidem,* II, p. 405.

pericol îi amenință, pe cât va sta lânga dânşii un centru de foc național sau român sau sârb [116].

Bine înțeles că o idee care se frământă prin mintea tuturor, nu puteà să nu încolțeasca şi într'a Românilor. De aceea şi gasim pe Dim. Golescu scriind lui Ioan Ghica urmatoarele cugetări ce par rupte din lumea visului, dar a unui vis ce se puteà întrupà în lumea aevea:

Frumoasa d-tale idee despre unirea ambelor Principate nu prinde rădacini decât în prea puține capete moldovene. Aruncam, sunt câteva zile, ochii pe o harta tiparita la Viena de mai bine de 20 de ani şi care nu conține decât țarile de neam românesc: Valahia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania şi Banatul. Ştii d-ta că aceste țari ar alcătuì un regat frumuşel şi rotund, cu hotare pe cari natura însaşi pare a le fi însemnat. Marea Neagra, Dunărea şi Tisa i-ar face o frumoasa cingătoare de mireasa, şi o buna apărare contra neprieteniei sttrainilor. Centrul acestui regat ni'l da Iaşul sau Romanul. Nu ştiu pentru ce această idee care anul trecut ar fi fost o curata utopie, îmi pare azi aşà de cu putința, încât mai ca s'ar puteà pune rămăşag că lucrul se va întâmplà; dar când? Iată punctul nesigur ce mai rămâne [117].

Daca însă unirea tuturor Românilor umblà atât în mintea lor cât şi într'a popoarelor europene, ca o putință politica, şi apareà acuma pentru întâia oara în concepția popoarelor, acea a Moldovei cu Muntenia se arătà cu mai mulți sorți de izbânda şi erà râvnita de Românii Principatelor cu mai multa tarie, ca una ce se înfiripase de mai mult timp în gândirile lor. Am văzut-o aparând pentru întâia oară ca cugetare politica în actul dinaintea anului 1829, prin care se cer mai multe reforme, pe când dorința dinastiei străine precedase cu

116. A. G. Golescu către N. Bălcescu, 19 Iulie. *Ibidem*, II, p 624. Comp. Articolul din *Pesterzeitung*, 10 Iulie. *Ibidem*, III, p. 558.
117. D. Golescu c. I. Ghica, 7 Aug. *Ibidem*, III, p. 278.

câţivà ani acea a unirei, aparând în 1822 în actul de închezaşluire pe care Turcii îl cereau dela Moldova, pentru a'şi retrage trupele din ea. Apoi ea reapăruse în redactarea Regulamentului Organic, ce se arătase din nou ca rostire a dorinţei boierilor moldoveni şi munteni, primita şi de Ruşi, cât timp ei crezură că vor puteà impune noului stat unitar o dinastie rusească. .

Ceva mai târziu, la 1834, fiinţa acestei dorinţe este atestata de Francezul Bois-le-Comte într'o scrisoare a lui din Bucureşti. In planul Conjuraţiei confederative a lui Leonte Radu se vede numai cererea unei dinastii străine pentru Moldova, iar ideea unirei apareà numai sub forma mai largă a unei confederaţii balcanice. In 1841 însă se face un pas foarte îndrazneţ în cercarea de a se realizà contopirea Munteniei cu Moldova, când cu propunerea Muntenilor de a chemà ca domn în ţara lor pe domnitorul Moldovei Mihail Sturza [118]. Aceasta idee a uuirei trebueà sa capete o puternica înviorare în anul 1848, când vântul soartei apropiè din nou mai cu putere flamurile ambelor Ţari Române. *Pruncul român*, publică de mai multe ori articole *Către fraţii din Moldova*, în cari arata, ca ambele ţari trebue sa aibă aceeaşi soarta, după cum sunt o singură naţie ce vorbeşte aceeaşi limba şi are aceeaşi religie › [119]. Tot pe atunci Vasile Alecsandri scrie vestita lui poezie *Unirea.*

Ioan Ghica apara mult această idee a unirei Ţarilor Române înnaintea Porţei, spunând, că cea mai bună masura, în interesul Imparaţiei Otomane, ar fi de a unì cele doua Principate în unul singur, şi de a pune acest stat pe un picior de războiu puternic, în stare de a se împrotivì Rusiei şi Austriei . Anume Ioan Ghica arată, ca Moldova precum şi Muntenia sunt gata de a sacrificà Iaşul sau Bucureştii principiului şi bunurilor unirei,

---

118. Rădăcinile dintâi ale ideei unirei sunt mai vechi şi au fost expuse de mine în *Istoria Românilor*, VI, p. 512 şi urm.

119 Vezi de exemplu articolele din 12 Iunie, 16 Iunie şi 13 Iulie. *Ibidem*, I, p. 547; II, p. 139 şi 484, pe lângă multe altele.

şi Românii ar trebuì sa se foloseasca de bunele dispoziţii ale Porţei în aceasta privire, pentru a aduce la fiinţă aceasta contopire [120]. Şi într'adevăr ca Turcii pe atunci păreau a fi «dispuşi a încuviinţà unirea», dupa cum spune o corespondenţă din Constantinopole către ziarul *Le National* [121], întru cât Turcii se putuseră convinge de pornirea Românilor în contra Rusilor. Dar cum spune tot Ioan Ghica: Deşì Poarta vrea binele nostru şi cu toate ca Anglia şi Franţia ne vor sprijinì, — de îndata ce Rusia va vorbì mai tare, vom fi părasiţi, încât, la urma urmelor, noi trebue să ne razămam numai pe noi înşine [122]. Şi într'adevar Franţia, din pricina framântarilor launtrice, nu puteà sa arate în afara o mare înriurire, şi erà adevărat ceeace spunea *Le National*, că provinciile române, cu tendinţele lor franceze, vor primì în curând pedeapsa crimei ce au comis, proclamând principiile Franţiei chiar la porţile Imparaţiei Ruseşti [123]. In zadar stăruiau revoluţionarii români cari se coborîseră de pe baricadele Parisului pentru a aprinde focul în Bucureşti, ca Franţia sa-i sprijine, spunând prietenilor lor din acea ţară, ca gloria revoluţiei române le aparţine , şi rugându-i să le mănţină simpatiile lor; caci dacă i-ar părasì acuma, ar comite cea mai mare crima, caci ei înarmasera braţele noastre [124]. Franţia sprijineà, nu e vorba numai pe calea diplomatică, atât Constituţia cât şi dorinţa de unire a Românilor [125], căci ea aveà chiar interes sa o facă, de oarece erà convinsa, ca «numai prin alianţa ei cu Anglia şi cu Turcia, se va mântuì Orientul de înriurirea pierzătoare a Rusiei şi se va puteà da o deslegare şi chestiei Principatelor . Apoi se mai gândiau diplomaţii francezi, că fiecare încălcare a Ţarului la Iaşi sau la Bucureşti face sa cada una din

120. Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 651 ; alta din 26 Iulie. *Ibidem*, II, p. 687.
121. Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 383.
122. Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 610.
123. Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 331.
124. Dim. Brătianu c. Paul Bataillard, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 187.
125. A. G. Golescu c. Min. de Externe, 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 271.

stavilele ce se ridica între Moscova şi Constantinopole [126]. Românilor însă le-ar fi trebuit un sprijin efectiv şi nu numai interveniri diplomatice.

Observam că tendința de unire a Moldovei cu Muntenia daduse naştere unui partid politic care se manifestase bunaoara în lumea faptelor în anul 1841, pe când contopirea tuturor Românilor aparù numai pe orizontul vieței româneşti ca un vis fermecător, fara a da însă naştere la vreo mişcare spre a lui înfaptuire.

Comisia proprietăței.— Fiindcă, precum am văzut, tot rostul revoluției din 1848 în Muntenia se concentrà în chestia țărănească [127], credem de nevoie a revenì asupra acestei vajnice întrebari a vieței româneşti şi a o cercetà în miezul ei chiar, desvalit cu prilejul unor desbateri foarte de samă, petrecute în sinul Comisiei proprietaței.

Anume pentru limpezirea acestei daraveri, despre care ziarul *Popolul suveran* spuneà cu drept cuvânt, ca este cea mai grea, cea mai delicata şi tot odată aceea ce a iscat mai multe patimi în țară [128], Guvernul provizoriu lua o masura care se dovedì mai în urma a fi fost cu totul nepotrivita, întrucât nu conduse la nici un rezultat, anume aceea de a instituì o comisie mixta compusă din atâția delegați de țărani şi de proprietari pe câte județe erau în Muntenia, care comisie trebuià sa desbată cu maturitate proiectul proprietăței, pentru ca prin o înțelegere lamurita sa se dee acestei grele chestii o soluție frățeasca [129].

126. *Le National*, din 5 Aprilie şi 3 Aug. *Ibidem*, I, p. 246, şi IV, p. 208.

127. O dovadă că chestia țărănească erà privită ca miezul revoluției, deci şi ca pruntul cel mai însemnat al Constituției, se vede şi din împrejurarea, ca la serbarea în care s'au înfățişat proiectul de Constituție lui Soliman Paşa, documentul fu înmânat delegatului turc de 12 băeți şi 12 fete îmbrăcați în costume naționale. Programul primirei lui Soliman Paşa, 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 363.

128. „Despre improprietărirea țăranilor", Articol din 23 Aug. *Ibidem*, III, p. 626.

129. Decretul Guv. prov. din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 359. Prin decretul din 5 Aug (*Ibidem*, III, p. 243), se numeşte preşedinte al comisiei Al. Racoviță, iar vicepreşedinte Ioan Ionescu. Lista nominală a delegaților țarani. *Ibidem*, V, p. 514.

Pentru a pregătì spiritele la o împăcare a intereselor, guvernul nu cruţase de loc proclamaţiile atât catre proprietari cât şi catre ţărani, tinzând faţă de cei dintâi a le asigurà sufletele contra înspaimântarei, şi proclamând sus şi tare principiul respectului catre proprietate, cerând însă proprietarilor a da fără siluire şi prin despagubire clacaşilor câte un petec de pământ, pe cât se va găsì de cuviinţă şi pe cât statul va aveà fonduri a platì. Patria nu cere dela nimeni sacrificii. Voeşte însa să aibă două milioane cinci sute de mii de fii ai săi, cu acelaşi nume de Român, cu aceleaşi drepturi, care să se poata numì Naţie şi sa poată scapà de jugul ce i'l prepara strainul».

Alte proclamaţii sunt amenintatoare pentru proprietarii ce voesc să turbure liniştea publica: «Unii din cei cari până la 11 Iunie au trait în paguba fraţilor lor şi cărora le este greu ca din stăpâni să ajungă fraţi, nu pot sa uite trecutul şi leganându-se de nadejdi absurde şi criminale, cred că prin felurite calomnii şi născociri vor izbutì sa turbure liniştea [130].

Prin aceleaşi mijloace, parte de convingere, parte de amenintari, căutaseră şi ziarele sa încredinţeze pe proprietari, ca erà în interesul ţarei, al moralei şi al lor însuşi de a consimţì la împroprietarirea satenilor.

Aşà un articol din *Populul suveran* al lui Ioan Ionescu cauta să dovedeasca, ca alcătuirea dintre ţarani şi proprietari pe temeiul clacei erà nedreapta, întrucât fusese regulata numai de o parte fară învoirea celeilalte. In loc sa îmbraţişaţi poporul, pe acel pe care l'aţi strâmbătăţit, cerând ca să va ierte, şi prevenind prin aceasta o teribilă răzbunare, poate şi mai teribila decât cea din Galiţia, voi în loc de a consolidà sfinţenia proprietaţei pamântului vostru şi acea a muncei poporului, vă coalizaţi voi, o mână de oameni, în potriva gloatei poporului! [131]. A. G. Golescu într'un articol către pro-

130. Proclamaţiile Guv. prov. din 16 Iunie. *Ibidem*, II, p. 615; alta din aceeaşi zi, I, p 617; a treia din 11 Iulie, II, p. 410.
131. Din 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 267—271.

prietarii de moșii cei reacționari, arata, cât de nedreapta a fost tocmeala stabilită de Regulamentul Organic, întrucăt plata folosinței pamântului prin muncă nu se împaca cu slobozenia omului, și de aceea noi voim s'o prefacem în plată cu bani; că proprietarii nu pierd nimic, prin atribuirea în deplină proprietate a pământului pe care țaranii și astazi îl poseda ca folosința, căci stapânii nu sunt proprietari pe petecele de pământ legiuite pentru hrana țaranilor, ci aceia pe cari ei nu-i pot gonì de pe dânsele sunt adevarații proprietari; că dreptul lor de proprietate întru atâta le erà mărginit, că nu aveau voie să o vânda, iar pentru interesul proprietarilor tot atâtă face, căci țăranii erau ca și proprietari [182]. Intr'un studiu mult mai întins, publicat anonim tot în *Populul suveran*, se aduc toate argumentele în favoarea ideei împroprietăririi: că mai întâiu țaranul împroprietarit e superior lucratorului și țaranului arendaș, căci traiul lui cel bun posedă la un grad mai înalt ideile de ordine și de moralitate; al doilea, ca o naționalitate nu e sigura de dânsa, nu poate să se apere contra orice năvăliri, decât atuncea când cea mai mare parte din locuitorii ei sunt proprietari, când atunci au un interes văzut, pipăit, strâns legat cu acel al țărei; că proprietarii în zadar ar spune, că dreptul lor de proprietate decurge din moștenire, din moși și stramoși, căci și țaranii au un drept asupra pamânturilor lor, acela dat de munca lor adaogata din generație în generație, din veac în veac, și care munca a folosit numai proprietarilor, pe când ar fi trebuit să folosească și acelora ce o depuseseră în acele pământuri; că deci prisosul de valoare în veniturile proprietarilor este averea țăranilor. Dacă se mai iea apoi în considerație și chipul cum au fost dobândite cele mai multe din proprietăți, rau câștigate, prin mij-

132. In *Populul suveran* din 13 Aug. *(Ibidem*, III, p. 429 432), dușmanii împroprietărirei se siliau din răsputeri să răspândească știri, că proprietarii nu vor luà nici o despagubire după scăparea clăcașilor. Notă din *Gazeta Transilvaniei*, 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 233.

loace ruşinoase şi viclenii, atunci se vede ce şubrede sunt aşà numitele drepturi ale proprietarilor [133].

In proclamaţiile catre sateni, Guvernul provizor cauta sà dovedeasca nedreptaţile stapânirei proprietarilor asupra moşiilor lor, aţiţând astfel pe ţarani. Intr'una din cele dintâi adresata moşnenilor (razeşilor din sate), cari şi ei erau proprietari, guvernul desvolta urmatoarea teorie asupra modului cum s'au alcătuit proprietaţile cele mari: Moşiile, pământul Ţărei-Româneşti, au fost odată ale locuitorilor. Toţi sătenii erau moşneni ca şi voi; dar nişte *venetici* începura a luà, a cumparà pe nimica, azi petecul de pamânt al unuia, mâne al altuia, pană când se facură cu mari moşii, iar moşnenii ajunseră robi, apoi cu Regulamentul, clacaşi [134].

Teoria aceasta aminteşte fraza din articolul anonim, ca proprietatea cea mare ar fi fost rezultatul despoierei şi al înşelaciunei. Dacă însa asemenea concepţii puteau fi puse în articole de ziar, ele nu se potriveau de loc în acte oficiale; caci cum puteà atuncea cere guvernul ca să se sfinţească proprietatea, când pentru dânsul ea proveneà din hrapiri?

De aceea şi guvernul care lasase sa-i scape condeiul, când scrisese proclamaţia către moşneni, venind la conştiinţa îndatoririlor sale, îndeamna pe sateni, prin alte proclamaţii, la păzirea rânduelei, şi cauta sa-i linişteasca şi sa-i faca sa aştepte cu rabdare regularea soartei lor. In proclamaţia din 21 Iunie, gasim pe guvernul provizor îndemnând pe ţarani, ca spre a nu aduce învaluеală şi încurcaturi în interesul oamenilor, pentru munca câmpului din anul acela, sa'şi împlinească toate datoriile către proprietarii şi arendaşii lor, tot aşà dupa cum le-au împlinit pana acum . Tot odata îi îmbie sa se ţie liniştiţi pe la satele lor, căci trepadarea pe la oraşe, ori

133. Din 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 626 642.
134. Din Iunie. *Ibidem*, I, p. 627.

încetarea dela munca câmpului va aduce scumpete şi foamete asupra ţarei şi rău voua şi tuturor [135].

In această atmosfera creata de actele guvernului şi ziarele revoluţionare, se adună Comisia proprietăţei, în ziua de 19 August 1848. C. A. Rosetti rosteşte cuvântarea de deschidere, în care cu mult entuziasmu spune, ca singurul nor ce a întunecat libertatea noastra a fost chestia proprietăţei; însă acum nu ne mai temem. Nu ne mai temem, pentrucă această adunare, în care se află unul lânga altul cel bogat cu cel sărac, cel fericit cu cel nenorocit, cel ce are totul cu cel ce nu are nimic, cela ce este stăpân cu cela ce este rob; în această adunare toţi sunt fraţi, şi gurile când se deschid spre a vorbì, rasuflând aerul cel curat al fraţiei, vor rostì negreşit legea lui Dumnezeu. Fraţi săteni trebue să înţelegeţi ca voi şi numai voi sunteţi Ţara-Românească, pentruca voi sunteţi două milioane şi jumatate; pentrucă pânea ce hrăneşte pe tot omul voi o daţi. Voi aţi făcut toate casele acestea; voi aţi facut toate câte se văd pe pamântul acesta românesc, şi iaraşi voi sunteţi în stare să fericiţi ţara şi să o păziţi de orice rele . Cuvântarea lui Rosetti păcatueà prin alcătuirea ei logică; căci după ce începe prin a pune nadejde, ca înţelegerea dintre cele doua clase va pune un capat grelei probleme a chestiei rurale, sfârşeşte cuvântarea prin o laudă atât de covârşitoare a ţaranilor, încât erà o adevarata înteţire a lor asupra proprietarilor [136].

In şedinţa de deschidere, cel dintâiu care are cuvântul este preotul *Neagu*, deputat sătean. El propune o ma-

135. Proclamaţia din 21 Iunie. *Ibidem*, II, p. 17. Repetat îndemnul în aceea din 6 Iulie. *Ibidem*, II, p. 314; în cea din 30 Iulie. *Ibidem*, III, p. 52, şi din 16 Aug. *Ibidem*, III, p. 476. Că intr'adevăr ţăranii refuzau de a mai lucrà, vezi raportul subocârmuitorului de Margine, 20 Sept. *Ibidem*, IV, p. 465. Comp. şi cele ce spune Caimacamul Cantacuzino asupra „ridicărei semănăturilor de către săteni, fără plata dijmei, şi a slobozirei vitelor în lanurile proprietarilor, fără îngăduează de a face ispăşenie", 17 Oct. *Ibidem*, V, p. 188. Mai vezi pp. 224, 225, 422, 447.

136. Cuvântarea lui Rosetti din 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 293.

sura radicală, adecă să se mulţumească proprietarii cu zeciueala productelor recoltate pe moşia lor din munca ţăranilor, iar $^{9}/_{10}$ să fie ale acestora; căci se întreabă preotul: Câţi proprietari de moşii au arat cu însuşi plugurile lor şi rodul acela l-au strâns cu braţele lor?» Şi preotul răspunde: Adevărat că nici unul›. El adaoga apoi, ca pământul dumitale ar puteà mult să stee, şi bani nu ţi-ar mai da, dacă noi n'am fi umplut magaziile dumitale de producte şi casele dumitale de aur şi de argint . Preotul Neagu observă, că fiecare lucrător de pământ se va silì a munci mai mult, ştiind că lucreaza fiecare pentru interesul său, iar nu numai pentru al altuia. Şi ştiţi d-voastră, adaoga preotul *Neagu*, într'o frumoasa comparaţie, ca un fel de bucurie şi pasuri au boii când îi duce cinevà la jug, şi altfel de bucurie şi pasuri când îi desjuga cinevà şi le dă drumul la paşune . Darea de seamă a procesului-verbal cuprinde însa observarea, că în cursul cuvântarei sale, preotul *Neagu* întrebuinţase oarecari cuvinte înveninate asupra proprietarilor, şi ca i s'a facut băgare de seamă de catre vicepreşedinte . Deputaţii proprietarilor Lenş şi Radu Ceauşescu sprijinesc alte propuneri, asupra cărora tuturora rămâne ca vicepreşedintele sa raporteze guvernului, şi se hotaraşte ca în a doua *seanţă* sa se desbată întrebarile:

Este liber pe munca sa sateanul?

Este liber pe pamântul sau proprietarul[137]?

In şedinţa a II-a, Ioan Ionescu pune chestia mai pe înţelesul ţaranilor, înlocuind cuvântul de *liber*, pe care ei nu-l pricepeau, cu acel de *sfânt* şi propune a se desbate întrebarea: dacă este sfânta proprietatea, pentru ca este productul muncei, şi daca este sfânta munca, pentrucă este sudoarea muncitorului?

Ioan Ionescu lamureşte întrebarea atingând întâiu sfinţenia proprietaţei şi spunând, că trebue menţinută

137. Procesul-verbal al „seanţei" I a Comisiei proprietăţei, 10 Aug. *Ibidem*, III, p 321—326.

în țara așà cum este ea acuma; caci de ne vom atinge de ea, facem o nedreptate. O împarțire a pamântului ar fi cevà absurd, deoarece peste 10—20 de ani, înmulțindu-se populația, iarași o sa venim la o împărțeală, și precum proletarii ar face o nedreptate luând pamântul proprietarilor, peste câtvà timp ar trebuì sa ne atingem și de pamântul acela ce l-ar capatà astazi proletarii .

Deputatul proprietarilor, Lenș, susține însa parerea, că claca n'a fost o robie ci o chirie. La care Neagu îi răspunde: «Ce fel de chirie este ea, când de pilda vii d-ta și îmi zici: înjugă-ți boii și hai cu mine la satul Domnița. Acolo d-ta, în loc să'mi platești cât face munca mea, îmi dai cinci lei, și trebue sa'i primesc, că atâta vrei sa'mi dai și n'am unde mă jaluì, caci cu toții se legaseră întru a nu platì munca mea cât face, ci cât vreau ei. Asta se chiama tocmeală? Deputatul satean Lipan adaogă: Noi n'am știut nimic de Regulamentul făcut de d-voastră, și ne-am pomenit cu el în spinare. Nevasta mea secerând de dimineață pană la prânzul cel mare, nu este slobodă să se ducă sa dee țâța copilului. Oare nu e robie aceasta?»

Se hotarăște continuarea acestei însemnate desbateri și în ședința a III-a [138].

In aceasta ședința, Lahovari, deputatul proprietarilor, într'o cuvântare mai lunga, apăra principiul proprietății, arătând între altele, că «proprietatea se întinde, numai asupra pamântului, ci și asupra lucrurilor mișcatoare, și că daca astăzi se va luà dela proprietar fără voia sa parte din pamântul sau spre a'l da săteanului (lucru pociu zice nepomenit în istoria neamurilor civilizate), mâni fara îndoeală o sa se ceara dela însuși sateanul parte din vitele sale; și așà mai înnainte, pentru bani și pentru toate în deobștie. Când s'ar atinge dreptul proprietații, nimeni nu s'ar mai silì sa se înavuțească, ca să lase copiilor sai moștenire .

138. Procesul-verbal al „seanței" a II-a din 11 Aug. *Ibidem*, p. 341—345.

Fara a respunde la aceste teorii, deputații țarani, Badea și Enea Cojocarul, revin asupra temei robíei, aratând cum omul lipit de moșie este într'adevăr rob. Noi n'avem voie să fugim macar, de vreme ce ne aduce înapoi cu dorobanțul, cu bataia . Lenș combate pe reprezentanții satelor, susținând, că oprirea de strămutare este mai mult în interesul ocârmuirei decât în acel al proprietarului , la care Enea Cojocarul întimpina, ca vistieria se puneà la cale, găseà pe sătean ori unde se aflà; iar proprietarul, din ducerea unui satean de pe moșie, pierdeà mai mult, pierdeà un rob .

Punându-se la vot întrebarea daca munca este sfânta și dacă omul este liber, adeca cu alte cuvinte daca clacașii trebue sa se emancipeze, toți deputații sateni se ridică în picioare, iar proprietarii se scoala de pe scaune pentru a parăsì sala, și sunt opriți numai prin apostrofarea energică a vicepreședintelui care le spune la sfârșit, că de părăsesc desbaterile, el nu iea asupra lui cele ce se puteau urmà, și se pune înca odată la vot întrebarea, dacă omul este liber și sfânta munca lui ? Intrebarea este de asta dată primită în unanimitate de toți deputații. După aceea punându-se în desbatere întrebarea de a doua, anume daca este sfântă proprietatea, Stan Stănica, deputat satean, *având parola* (cuvântul zice: «Munca este sfânta, și proprietatea este sfânta, însa dupa ce se va împarțì și clăcașului câte o particica, apoi va fi sfântă și proprietatea , la care cuvinte toți deputații sateni se scoală în picioare strigând: Noi sfințim proprietatea, însa după ce se va împărțì; acuma nu putem . Preotul Neagu explica (ironic atunci, ca sá nu se teama satenii, ca daca vor recunoaște sfințenia proprietații, domnii proprietari cari au recunoscut ca munca este sfântă, vă vor zice: luați-va munca și duceți-va unde voiți. Ce aveți cu proprietatea noastră ?. Ceaușescu, deputatul proprietarilor, vazând unde este greutatea, întreabă pe sateni: Dacă va vom da particica voastră, sfințiți proprietatea ce ne va mai ramâneà ? la care

toți deputații săteni răspund pe întrecutele: Toți o sfințim», sculându-se în picioare. Vicepreședintele închide această gravă desbatere cu cuvintele: «Am declarat că este sfântă munca, prin urmare, că nu mai este robie, și am mai declarat, că și proprietatea este sfântă, prin urmare, că nu suntem socialiști». Propune pe a 4-a ședință ordinea de zi: dacă poate cinevà să se faca proprietar prin răscumpărare [139].

In ședința a 4-a, unul din deputații proprietarilor, Ceaușescu, împărtașitor al ideilor liberale, după cum se vazuse aceasta din ședința a 3-a, se scoală de odata și spune: Și eu v'am robit, fraților, v'am bătut, v'am desbracat; de 36 de ani de când ma blestemați. Iertați-mă, ma rog, fraților săteni, luați-vă înapoi ceea ce v'am rapit! Iata-mă, vă dau particica de pământ . Numerosul public ce umpluse sala, încât acum nu mai încapeà, izbucnì într'o detunatură de aplause, de strigări de ura! iar deputații sateni în exaltația lor, care de care strigà: Dumnezeu sa te ierte, frate; să fim frați, să traim în pace! Ura! Vivat, sa traească Constituția!

Abatându se desbaterea iarași, prin silințele deputaților proprietarilor de a revenì asupra dovezei, că chirià și munca facuta de țaran pentru plata pământului nu erau asupritoare, vicepreședintele Ioan Ionescu revine și el asupra nedreptației acelei legiuiri, cu atâta mai mult, că Regulamentul voià sa unifice toate tocmelile, ceeace nu se puteà, condițiile vieței fiind deosebite în deosebitele regiuni ale țarei. Timpul a dovedit îndestul că aceasta nu se poate legiuì. Tocmeala trebue să fie liberă, și trebue să se supuna la împrejurările localităței și la prețurile curente; de aceea tocmeala trebue să se facă în felurite locuri după felurimea prețurilor. Libertatea în tocmeala, iata principiul care va puteà pune în armonie munca cu pământul. Regulamentul a robit tocmeala; el a făcut o lege stabilită și generală, rezamata pe cifre ce

139. Procesul-verbal al „seanței" a III-a din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 30 61-73.

se schimbă din an în an şi sunt deosebite din loc în loc; prin urmare a legat libertatea muncei . Desbaterea însă neieşind la nici un capăt, se hotaraşte a se urmà şi în şedinţa a 5-a[140].

In această şedinţă, Ceauşescu, deputatul proprietarilor, care făceà parecă în ciuda colegilor săi, repetă iarăşi declaraţia, că dă pământ satenilor cât vor aveà nevoie, şi că pàmântul este al lor veşnic cât vor sta pe moşie, iar când se vor duce de pe ea, pământul să rămâna iarăşi al proprietaţei, .şi aşà, adaoge el, ‹ vom înaintà, fraţilor, cum înaintează soarele împrejurul pământului, şi ne vom mărì precum se măreşte Dunărea în cursul ei, surpându'şi malurile sale . Venì însa la sfârşit desbaterea cea spinoasă asupra câtimei de pământ pe care ţaranii trebueau să fie împroprietariţi. Un deputat al proprietarilor erà de părere, că fiecare proprietar este volnic a reţineà pe moşia lui câţi săteni va voì, dupa calcula ce va face, că este în stare sa-i împroprieteze (sic). Ţăranii cereau să le dee pamânt; proprietarii răspundeau într'un valmăşag de vorbe tot mai învapăiat: Pamânt avem; dar d-v. aveţi bani ? Şedinţa se ridică iaraş fara a se fi hotarât nimic[141].

In şedinţa a 6-a, deputatul Lenş propune în scris amânarea desbaterilor pană se vor adunà toţi deputaţii proprietari ce venisera numai în număr de 7 dela începutul lucrărilor şi apoi se urcaseră pana la 11, iar acuma iar începeau a se trage înapoi, pentru a împiedecà încheieri valabile. Cu toate acestea câtivà din deputaţii proprietarilor rămânând în adunare, se urmează desbaterile înainte[142]. Ţaranii cer atuncea în şedinţa a 7-a[143] să li se dee 14 pogoane la câmp, 16 la balta, 11 la podgorie şi 8 la munte, asupra căreia cerere se încinge o desbatere ce înveninează tot mai mult rela-

140. Procesul-verbal al „seanţei" a 4-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 390-399.
141. Procesul-verbal al „seanţei" a 5-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 437-443.
142. Procesul-verbal al „seanţei" a 6-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 464-476.
143. Procesul-verbal al „seanţei" a 7-a din 17 Aug. *Ibidem*, III, p. 491-498.

ţiile între reprezentanţii celor doua clase, pană când în şedinţa ultima, a 8-a, proprietarii ofera ţăranilor numai vetrele satelor, adecă locul de casa şi grădină cu un raion de 20 de stânjeni împrejur, masurat în stânjeni pătraţi şi cu preţ de un leu stânjenul, bani peşin, iar nu în făgădueli şi închipuite nădejdi . Se face o mare zarva asupra acestei propuneri, şi procesul-verbal arata, ca seanţa începând a fi turburata, dialogurile nu s'au putut însemnà, fiind vorbele foarte repezi şi înfocate . Şedinţa se închide în acest valmăşag, rămânând sa urmeze desbaterea pe a doua zi[144]. Aceasta însa nu se mai întâmpla, deoarece guvernul, temându-se ca discuţia sa nu înverşuneze din ce în ce mai mult cugetele, în loc de a le înfraţì, cum se sperà la început, declară suspendate lucrările Comisiei, pe motivul, că «seanţele ar devenì tot mai tempestuoase şi că cei numiţi din partea guvernului, în loc sa insufle o încredere de nepartinire întreaga în spiritul păcei, au facut sa creada cei mai mulţi ca aceştia se trag mai mult la o parte decât la alta printr'un zel dictat de simpatii [145]. Aceste cuvinte ţinteau pe Ioan Ionescu, vicepreşedintele Comisiei, care se aratase, cum am văzut, foarte aprins sprijinitor al ţăranilor.

Le Naţional arata, că Ruşii vârâse intrigi în Comisia proprietăţei, şi că guvernul se hotărâse s'o disolve. Se tindeà a se îmbunataţì starea ţăranilor; dar în starea de faţă a lucrurilor încordarea între ţarani şi proprietari este aşà de mare, că a devenit neaparat a nu se mai cugetà la aceasta chestie care este privită acum, ca un atac adânc al dreptului de proprietate . Tot aşà spune şi *Le Constitutionnel*, că este de temut o ciocnire între proprietari şi ţarani [146].

Comisia proprietaţei ieşise acolo unde trebueà să iasă.

---

144. Procesul-verbal al „seanţei" a 8-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 511-518.
145. Decret din 19 Aug. *Ibidem*. III, p. 541.
146. *Le National* din 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 191; *Le Constitutionnel*, 3 Sep *Ibidem*, IV, p. 193.

Numai unor utopişti le venise gândul că o judecata se poate rostì de însăşi părţile împricinate, şi că dreptatea va învinge fară a fi impusa.

Rezultatele revoluţiei din 1848.—Cazuse deci revoluţia prin apăsarea străină, precum căzuse gândul ei cel mai de seama, ridicarea starei ţăranului, prin împărechierile launtrice, şi visul ce legănase câtvà timp minţile generoase şi înflacarate pentru binele public, îşi luase iaraşi zborul din lumea aevea către regiunile eterice din cari se coborâse.

Regenerarea României trebueà sa se facă pe alta cale, ascunsa înca în măruntaele viitorului. Deşì revoluţia româna fusese înnabuşită ca mişcare fizica, ea avusese un puternic efect asupra minţilor, în cari facuse să încolţească idei şi păreri nouc. Cu drept cuvânt este acest lucru băgat în seamă de oamenii timpului, şi ceeace e mai caracteristic, de strainii de altfel desinteresaţi în mersul vieţei româneşti. Aşà ziarul francez *Le Siècle* din 4 Iulie 1848 spune, că ideile supravieţuesc la pierderea bataliilor, şi suntem convinşi că principiile proclamate la Bucureşti vor traì, chiar dacă oamenii generoşi cari li se închină ar trebuì să fie sceraţi de săbiile ruseşti [147]; iar caldul aparator al cauzei româneşti, Hipolyte Desprez, susţine, ca dacă revoluţia valahă este biruită, spiritul ce a însufleţit-o nu a căzut odată cu dânsa [148].

Acest spirit în sfera politică se manifestă de odată în închegarea unui mare partid, acel liberal, care, cum am vazut, se înfiripase cu încetul în ambele Ţări Române. Cum spune un mare poet:

Adunate la olaltă picături din depărtări,
Au hrănit cu ele riuri cari în urmă-au format mări».

Revoluţia din 1848 avù deci acest rezultat însemnat

---

147. *Ibidem*, II, p. 289.
148. H. Desprez: La Révolution "dans l'Europe orientale" in *Revue des deux Mondes* 1848. *Ibidem*, IV, p. 630-658. Locul reprodus se află la p. 641.

asupra vieței românești, că o îndruma spre orizoane noue: în afară, spre combaterea apasarei rusești și descătușarea cugetarei naționale; în lăuntru, spre înlocuirea sistemului nedreptaței și al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate și egalitate patronate de cugetarea modernă, precum și spre închegarea statului român într'o întindere mai cuprinzatoare. Dintre ideile de reforme launtrice cea de capetenie, acea în care se adună toat silințele prefacerei, este îmbunatațirea soartei clasei celei mai numeroase și mai însemnate a poporului român, acea pe munca careia se razamà întreaga cladire politică și socială a acestei țari agricole; singura clasă care pana atunci hranise viața ei, și tot odata singura în care se pastrase înca firea poporului cea neaoșă și neatinsa d valurile străinismului.

Partidul liberal se închegase chiar dela început, în cugetarea unui Malinescu sau a unui Constantin Radovici din Golești și pe temelia înnalțărei condiției țăranului, încât cugetarea propașirei se îmbina tot mai mult cu ridicarea clasei țaranești, problema ce depașeșt însă mult pe cea curat liberala și egalitara, și care este mai complicată și mai strâns legata cu întreaga noastr viața ca popor.

Aceasta împrejurare avù însa o înriurire îns mnt asupra mentalitaței partidului conservator. Acest parti l fusese și el aparatorul naționalitaței române în afar , cât și favoritorul desvoltărei ei launtrice. El reclamase și obținuse restatornicirea Domnilor pământeni, luptase pentru redobândirea averilor mănastirești. Tot el d duse sprijinul lui desvoltarei învațaturilor și teatrului în limba româna. Dar de câte ori se iveau idei cari cautau s loveasca în poziția privilegiata a boierilor, ei cautau alipiri catre stapânirile straine, pe cari de altfel le combătuseră. Așà când Ioniță Sturza patronă mișcarea ce tinde la restrângerea privilegiilor boierimei celei mari, aceasta boierime se arunca în brațele Rușilor. Tot așà când aceeași boierime vazù, că spiritul național, deslanțuit prin

scoale şi teatre, tindeà a largì viaţa româneasca şi în sfera politica, ea nu statù la gânduri a jărtfì începuturile patronate de ea însăşi, temerei ce a lor desvoltare o înfaţişà.

Partidul conservator se arătà totdeauna gata a jertfi naţionalismul său pe altarul intereselos sale de clasă. In această privire el se întâlneà în nazuinţi cu Rusia, care căutà à pune mâna pe viaţa românească, tocmai prin cultivarea clasei ei politice, boierimea, ceeace consunà şi cu întreg sistemul ocârmuirei ruseşti, bazat pe privilegii, pe încatuşarea libertaţei şi a egalitaţei, pe exploatàrea celor mulţi şi saraci de cei puţini şi bogaţi. O legatura deci între Ruşi şi clasa privilegiata din Ţarile Române erà fireasca şi necesara, şi ea nu aparù nicaieri mai limpede şi lamurita decât în revoluţia din 1848, în care tocmai ideile liberale şi egalitare, reprezentate de partidul liberal, erau sa'şi arate jocul lor cel mai puternic.

Partidul conservator dadù deci înapoi pe calea naţionala, pentru a'şi aparà poziţia lui privilegiata, pe când partidul liberal, pentru a'şi realizà pe deplin programul, trebueà sa devină aparătorul tot odata şi al libertăţei şi al naţionalitaţei.

Totuşi ar fi falşă parerea ca boierimea ca atare erà conservatoare şi ca mişcarea liberala în Ţarile Române a fost îndrumata de popor. Nu s'au petrecut la noi lucrurile ca în ţarile Apusului, unde cultura claselor poporane le-a împins a cere drepturi pentru ele; ci la noi mişcarea liberala a fost croită tot din sinul boierimei mari, din care se recrută şi partidul conservator. Pentru a nu mai reamintì pe acei îndrumatori ai ideilor liberale şi egalitare pe cari i-am enumerat păna acuma în cursul expunerei de mai înainte, însemnăm numai ca mişcarea liberala şi egalitară în Moldova fu îndrumata de marii boieri: Kogălniceanu, Negri, Ralet, Alecsandri, iar în Muntenia de familiile: Golescu, Creţulescu, Gradişteanu şi Filipescu. Nu e vorba, şi în Franţia, bună oară, se gasesc

nobili cu vederi altruiste cari simpatizeaza cu revendicarile poporului. Dar acolo mişcarea pornea din rândurile acelora ce aveau interesul s'o aducă la fiinţa, pe când la poporul român din Principate, îndemnul însuşi şi cea dintâi scapărare a cugetărei liberale pornesc din rândurile tocmai ale acelora în ai căror interes ea trebueà să aducă o spartură nevindecata.

Partidul naţional, obârşia vieţei de partid în Ţarile Române, se închegase din apele trecutului mai îndepartat. El începe sa se diferenţieze în partid conservator şi ciocoi, mai întâi în Moldova pe la 1822, când gasim pentru întâia oară numele de *conservatori* dat boierilor emigraţi în Rusia, de raul ciocoilor lui Ioniţă Sturza. Titlul de partid conservator fusese dat acelei ramure a partidului naţional care ţineà la păstrarea vechei stări a lucrurilor şi priveà orice înnoire în viaţa statului ca cevà primejdios pentru bunul lui mers. Aceeaşi caracterizare i se aplică şi acuma, când naşterea partidului liberal adevarat, care nu se margineà însă numai, ca vechii ciocoi, în rândurile micei boierimi, ci cuprindeà tot poporul în întinderea drepturilor, zugrăveà pe acel partid conservator înca şi mai puternic, în privazul timpului, ca o grupare ce ţineà mai mult la starea ei privilegiată, decât la interesele naţionale.

Şi de acum înainte, de câte ori aceste interese nu vor venì în desbinare cu cele de clasa, vom gasì partidul naţional reîntregit, luptând pentru întarirea neamului, şi el va căutà să'şi ocrotească situaţia lui privilegiată numai atuncea, când avântul naţional va ameninţà această situaţie,—până când la sfârşit, răpit de vârtejul civilizaţiei moderne, şi partidul conservator va trebuì sa intre în apele ei, prefăcându-şi firea după nouele concepţii şi nouele curente ale vieţei pólitice.

PARTEA II

DELA

1848—1866.

CAPITOLUL XIII

UNIONIŞTI ŞI SEPARATIŞTI

Am vazut cum N. Balcescu într'o scrisoare către Ioan Ghica face o sinteză asupra rostului revoluţiilor ce izbucnira în veacul al XIX-lea în sinul poporului român [1]. A ceasta sinteză este adevarată în trăsăturile ei obşteşti şi dovedeşte, că mintea Balcescului erà nu numai acea a unui istoric, ci şi aceea a unui om politic care întrevedeà mersul trebilor omeneşti.

In 1821, Românii din Principate încercaseră o revoluţie sociala care nu izbutise; dar întoarsă fiind pe interesul naţional, adusese marea izbândă a restatornicirei domniilor pământene. Ideile de lecuire a nedreptăţilor sociale cu cari ea se îmbinase la început, fură din protivă cu desavârşire înlăturate, prin legiuirea Regulamentului Organic care întronă domnia privilegiului şi a negalităţei în toată a ei putere, şi prin încatuşarea încă şi mai deplină a libertăţei în lanţurile protectoratului rusesc.

In 1848 se reînnoira, cu mai mare vioiciune, sforţările revoluţiei din 1821, îmbinându se ţinta naţională ce erà acum mântuirea de epitropia Rusiei, cu cea liberală şi egalitară, izvorită din ideile moderne de întocmire a raporturilor sociale. Ambele tendinţi fură însă strivite,

1. Mai sus p. 285.

împreună cu mişcarea ce le daduse naştere, sub călcâiul oştirilor turceşti. Dar deşì înnabuşite, ideile ce o însufleţisera nu pieriră odată cu dânsa, ci ele rămaseră vii şi zădarite în mintea poporului, aşteptând zile mai bune.

Balcescu crede că, după aceste două revoluţii ale Românilor, trebueau să mai vină alte două: una de unitate naţională care, în mintea lui, oglindeà contopirea tuturor Românilor într'un singur trup politic; şi cea de pe urmă, cea de neatârnare naţionala, care trebueà să scuture toate jugurile străine ce apăsau din deosebite părţi asupra grumazilor poporului român.

In trăsaturi obşteşti vederile lui Bălcescu sunt adevărate. Ele trebue numai cât îndreptate, mai întâi restrângându-le, dela întreg poporul român numai la partea lui aşezată în afară de Carpaţi, singura care a ajuns la unire şi neatârnare; apoi punând, în locul revoluţiilor la cari se aşteptà Balcescu, o mişcare de altă fire, ajutata de nişte fericite împrejurări întâmplătoare, şi cari îngăduiră izbucnirea încă cu mai mare putere a acelor nazuinţi pe cari le copleşise silnicia din 1848.

Dar şi acuma, tot prin lupte şi sforţări uriaşe, ajunse poporul român a'şi vedeà realizat idealul, şi pentru a o face, el trebuì să'şi înmanunchieze voinţele în un partid puternic, acel al unirei, care, sprijinit mai cu deosebire de puternica Franţie, izbutì a răpune partidul protivnic al vieţei despărţite a Ţărilor Române, partid susţinut la rândul lui de alte puteri mari. Numai după cea mai crâncena lupta, data pe de o parte în ţară, între cele două tabere protivnice, pe de alta între puterile europene, pe calea corespondenţei diplomatice şi a conferinţelor ambasadorilor lor, unirea Ţărilor Române putù fi cel puţin îndrumată, pentru ca apoi alt şir de fapte s'o aducă la îndeplinire.

Avem sa ne ocupam, în rândurile ce urmeaza, cu cea dintâi fază a acestei mari probleme a unirei, în care fază se înjghebă în Principatele Române acea puternică împreunare de cugete şi de voinţi care alcatueşte ma-

rele partid al unirei, în faţa căruia stateà mic şi rebegit, luptând mai mult în ascuns şi temându-se singur a'şi vedeà figura, partidul separatiştilor.

Faptele întâmplătoare amestecate în viaţa Românilor. — Intâmplarea joacă un mare rol în viaţa omenirei, prin împrejurarea, că ea aduce întâlnirea unor curente, pornite fiecare din obârşiile cele mai deosebite, care întâlnire da naştere la şiruri noue de fapte istorice.

Desvoltarea poporului francez adusese, dupa revoluţia din 1848, reîntronarea Monarhiei sub forma imperială, în persoana lui Ludovic Napoleon, nepotul lui Napoleon cel Mare, care luă ca Impărat numele de Napoleon al III-lea.

Interese personale îl împinseseră la sprijinirea Turcilor, în noua ameninţare ce le venise din partea Ruşilor, sprijinire care aduse în curând marele războiu al Crimeei, câştigat de puterile aliate: Turcia, Franţia, Anglia şi Sardinia, contra Rusiei.

Tratatul de Paris din 1856 încheiè acest razboiu, şi prin el puterile europene puseră o stavlla prea grabnicei înnaintări a Rusieì în Peninsula Balcanului. Câştigurile dobândite păna atunci de Rusia pe seama Imparaţiei Otomane fură stinghirite în mersul lor cotropitor, şi Rusia trebuì să facă un pas însemnat îndarat pe calea semanată până atunci numai cu laurii izbânzilor. I se ridica dreptul de proteguire asupra supuşilor creştini ai Padişahului; Marea Neagră fu declarata de neutra şi deschisă numai corăbiilor de negoţ ale tuturor puterilor; Rusia fu îndepărtată dela gurile Dunărei, prin înnapoierea acestora în stăpânirea Porţei şi prin restituirea catre Moldova a părţei de jos a Basarabiei; în sfârşit se hotărî ca Principatele Române sa fie scoase de sub protectoratul exclusiv al Turciei şi al Rusiei, şi puse sub protecţia colectiva a celor şapte mari puteri europene. Dar împaratul Napoleon, pe care câştigarea izbânzei îl ridicase la stapânirea momentană a Europei, nu se mul-

ţămì numai cu această slăbire a puterei ruseşti. El voì să garanteze Impărăţia Turcească şi în viitor împrotiva putinţei chiar a unor atacuri din partea Monarhiei nordice, prin alcătuirea unei trainici stavili la gurile Dunarei, tocmai pe acolo pe unde se perindase în toate timpurile loviturile Ruşilor contra Turciei. Pentru întocmirea acestui plan al sau, Impăratul Napoleon îşi aruncă ochii pe Principatele Române, şi astfel se întâlnì întâmplator politica lui Napoleon al III-lea cu năzuinţele poporului român care, zdrobit în avântul lui spre viaţă şi propaşire, prin încătuşarea mişcarei din 1848, stramutase afara din hotarele ţarilor lui, unde glasul lui trebuise să amuţeasca, protestările fiilor lui împrăştiaţi la cele patru colţuri ale pământului. Aparătorii năzuinţelor lui căutasera sa răspândească, în lumea cea culta şi puternică a Apusului, adevarul asupra obârşiei şi firei lui latine; asupra simpatiilor şi antipatiilor lui de rassă; asupra drepturilor lui încălcate; a ţărilor lui sfâşiate şi a organizărei lui launtrice, manunchiu de nedreptate şi de neegalitate îngramadit pe capul masselor, în folosul câtorvà familii privilegiate.

Sa cercetam întâiu aceste puneri în lumina ale adevaratelor nazuinţi ale poporului român cari erau încondeiate în scrieri şi ziare, pe de o parte de Românii destaraţi, pe de alta de marii scriitori şi publicişti francezi cari, într'un avânt de nobila desinteresare, pledau cu cea mai mare caldura drepturile unuì neam desmoştenit de bunurile acestei lumi, prin o soartă din cele mai vitrige[2].

In 1849 Iulie 1 apare, în ziarul *La Presse* din Paris, protestarea foastei Locotenenţi domneşti, adresată miniştrului trebilor externe ale Franţiei şi subsemnată de Heliade, Golescu, şi Tell. Tot în 1849 apare şi scrierea

2. Fiindcă lucrările revoluţionarilor români stau în cea mai strânsă legătură cu ale sprijinitorilor lor francezi, de aceea le vom înşira la olaltă, după ordinea lor cronologică.

lui Jean Henri Ubicini care luase parte la mişcarea din Bucureşti alăturea cu capii revoluţiei, scriere întitulată: *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, precedata de o altă protestare a tuturor capilor revoluţiei către Anglia, Austria, Franţia şi Prusia [3]. Hippolyte Desprez care înserase în fascicolul dela 1 Ianuarie 1848 din *Revue des deux Mondes* articolul său asupra *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, revine în 1849 asupra aceleiaşi teme, cercetând acuma farâmăturile zdrobitei revoluţii, în un articol publicat în aceeaşi revistă: *La Révolution dans l'Europe orientale*. In 1849 mai apar şi amintirile lui Heliade Radulescu, cu titlul: *Souvenirs d'un proscrit*, sub anonimul *Un Roumain*.

In 1850 Hippolyte Desprez publică două volumuri: *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais*, în care expune şi Istoria Românilor sub protectoratul rusesc. In acelaşi an Heliade dă la lumină scrierea sa: *Histoire de la Régéneration roumaine*, iar Ştefan Golescu trimite o scrisoare către redactorii tuturor ziarelor pariziene, prin care protestează contra falşei interpretări ce se dădeà mişcarei româneşti. Paul Bataillard publică tot în 1850 un studiu: *Les Principautés Danubiennes*, în *La Revue de Paris*, pe care apoi îl extrage şi ca lucrare aparte. Heliade mai atacă apoi pe Rusia în broşura lui: *Le Protectorat du Czar*, şi publică şi un fel de poemă: *La Résurrection des peuples, La Roumanie renaissante*, dedicată emigraţilor Români şi retipăreşte din nou *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Tot în anul 1850 N. Balcescu publica însemnata sa cercetare: *Question économique des Principautés Danubiennes*, în care analizează din toate puntele de vedere chestia ţărănească.

In 1851 nu apare nici o scriere politica, dar vede lumina una literară de mare valoare pentru cunoştinţa

3. Prefaţa d-lui G. Bengescu la cartea lui Ubicini, *Les origines de l'Histoire roumaine*, Paris, 1886, p. IV.

poporului român, anume: *Poésies de la langue d'or traduites par I. A. Vaillant de Bucarest.* In 1852 apare scrierea lui N. A. Kúbalski, vechiu funcţionar public din Polonia, sub titlul: *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine,* care pune în lumină deosebirile naţionale ce despart aceste trei popoare, interesele şi istoria lor iarăşi deosebite.

In 1853 se publică traducerea franceză a *Doinelor şi Lăcrămioarelor,* poezii de Vasile Alecsandri, traducere facută de I. E. Voinescu, cu o introducere de George Bell. Tot în acel an Jules Michelet descrie, în stilul său înflorit, rolul soţiei lui C. A. Rosetti în viaţa soţului ei şi în revoluţia din 1848. Armand Lévy publică tot atunci: *La Russie sur le Danube,* cu protestarea Românilor contra năvălirei în patria lor şi cu corespondenţa dintre Dimitrie Brătianu şi lordul Dudley Stuart.

In 1854, un Valac (Grigorie Gănescu) publică: *Coup d'oeil sur l'administration de la Principauté de Valachie,* în care supune unei aspre critici ocârmuirea Munteniei, care provocase revoluţia. Generalul comite de Fiquelmont publică: *La Politique de la Russie et les Principautés Danubiennes,* iar D. Bolintineanu: *Les Principautés Roumaines.*

In 1855 apare o broşură anonimă care atrage luarea aminte a Domnilor din cabinetul britanic *sur le statu quo des Principautés du Danube* ; un studiu: *Les finances de Valachie* de Thibault-Lefèvre; o descriere a războiului Crimeei, intitulată: *Guerre d'Orient, Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée.* Elias Regnault publica în acelaşi an însemnata sa scriere: *Histoire politique et sociale dés Principautés Danubiennes* care, dacă pacătueşte prin o vădită aprindere contra Rusiei, aduce slujba de a apără interesele române. I. C. Brătianu scrie: *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient* [4]. Tot în acest an apar

4. Asupra activităţei lui Ioan Brătianu în apărarea drepturilor Principatelor vézi mai pe larg *Ioan C. Brătianu,* conferinţa de I. Ţ. Ghica, Bucureşti, 1896.

mai multe descrieri pitoreşti asupra Ţărilor Române, însoţite de stampe precum sunt bunaoara: *Nil et Danube, Souvenir d'un touriste: Egypte, Turquie, Crimée, Provinces Danubiennes* par I. de Bois Robert, ilustrată cu o mulţime de gravuri, din cari 12 cu doua culori; *Les population des Provinces Danubiennes*, cu o culegere de gravuri în apă tare; *Six mois en Valachie, Moeurs et coutumes des Principautés; Voyage à Constantinople par les Provinces Danubiennes* par Boucher de Perthes. Ca scriere politică mai însemnam lucrarea lui Gr. Gănescu: *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour.*

In 1856, anul tratatului din Paris, când Napoleon al III-lea se hotărăşte să sprijine cu tot dinadinsul revendicările Românilor, şi sa facă din ei o stavilă contra înaintarei Ruşilor în Peninsula Balcanică, apar cele mai numeroase scrieri, din cari mai multe vor fi întrebuinţate în paginele ce urmeaza, ca unele ce însoţesc faptele expuse. Aşà gasim: *Abolition du servage dans les Principautés* de A. G. Golescu, care tratează chestia rurala; *Affaires d'Orient, Réorganisation des Provinces Danubiennes;* Edmond Texier: *Appel au congrès en faveur des Roumains;* D. Bolintineano: *l'Autriche, la Turquie et la Moldo-Valachie;* Gr. Ganescu: *L'avenir de la Valachie;* Thibault-Lefièvre: *Le commerce de la Valachie; Coup d'oeil sur les Provinces Danubiennes*, care conţine între altele: originea poporului român, nenorocirile lui, stoarcerile şi apăsatorii lui, poftele vecinilor; *Discours prononcé par l'archimandrite* Iosaphat[5] *dans*

5. Arhimandritul Iosafat Snagoveanu, unul din emigraţii români dela 1848, este întemeietorul vechei capele române din Paris. El deschise slujba în 1853 în un apartament al imobilului No. 22 din rue Racine. Casa fiind dărâmată în 1881, guvernul român cumpără în 1882 capela Dominicanilor din str. Jean de Beauvais, care fu restaurată şi pregătită pentru cultul ortodox, sub direcţia d-lui Selmersheim, arhitect şi inspector al monumentelor istorice. (Notă pusă de G. Bengescu la citarea discursului arhimandritului in cartea sa *Bibliographie franco-roumaine*, Paris 1907, p. 51). Notăm că toate scrierile reproduse aci sunt trecute în această carte. Multe din ele însă ne erau cunoscute de înainte.

l'Eglise roumaine de Paris, cu prilejul emancipărei Ţiganilor. I. A. Vaillant mai publică broşura: *L'Empire c'est la paix,* în care se ocupă mult de chestia Principatelor; *Mémoire de S. A. Grégoire Ghica prince régnant de Moldavie adressé aux Conférence de Vienne,* publié par Lantival (Vaillant); *Mémoire et observations de S. A. S. le prince régnant de Moldavie Grég. Ghica sur le protocole des Conférences de Constantinople* par Lantival (Vaillant); Cesar Bolliac: *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie,* (Provinces Danubiennes); Louis de Nalèche: *La Moldo-Valachie;* Paul Bataillard: *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses voeux,* extras din *La Revue de Paris; Plan d'organisation d'un comité roumain à Paris en vue de l'union de deux Principautés;* Paul Bataillard: *Premier point de la question d'Orient, Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le congrès;* A. Sanejouand: *Les Principautés roumaines devant l'Europe,* apărut întâiu în ziarul oficios francez al Rusiei *Le Nord; Les Provinces Danubiennes* extras din Le Siècle ; Chopin et Ubicini: *Les Provinces Danubiennes ou Roumaines;* La Comtesse Sturdza: *Régime actuel des Principautés Danubiennes,* conţine o calduroasa apărare a principiului Domnului strain; *Réponse à la circulaire de la Porte du 31 Juillet,* memoriu înmânat de generalul Magheru ambasadorilor Franţiei, Angliei, Prusiei şi Sardiniei; B. Boeresco: *La Roumanie après le traité de Paris; Un mot sur les vraies Principautés Danubiennes,* de un vechiu secretar de ambasadă din Constantinopole; Thibault-Lefèvre: *La Valachie au point de vue économique et diplomatique,* extras din Le Correspondant . Scrieri germane favorabile Românilor sunt numai acele ale consulului Neugebaur.

In afară de aceste scrieri cevà mai cuprinzătoare, se află înca multe articole prin ziarele Parisului din acel timp, mai ales în *Le Journal des Débats, Le Siècle, La*

Presse şi *Le Constitutionnel*; din ziarele Engleze, în *Daily News* [6].

Ideea unirei, luata de Napoleon şi de patura conducatoare din Franţia din aceste scrieri şi articole, fusese îndata prinsă de dânsul ca un mijloc de aparare al Turciei contra silniciilor ruseşti. Prin unire erà doar sa se întarească un popor latin la Dunărea de jos, popor ce aveà pe atât de vii simpatii pentru Francezi, pe cât de mare erà respingerea ce o simţeà pentru Ruşi. Intarirea organismului politic românesc trebueà sa încunune izbânda Impăratului francez contra colosului nordic, prin întocmirea unei trainice stavili încontra întreprinderilor lui.

Inca din vremile conferinţelor din Viena, Poarta care aveà de apărat propria ei existenţă, propusese ca poziţia politică a celor trei Principate (Valahia, Moldova şi Serbia), care atingeà foarte de aproape interesele obşteşti ale Europei, sa fie asigurată prin schimbarile ce ar fi de adus în legiuirile sub cari stau; ***că spre acest scop ar trebuì consultate dorinţele acestor ţări*** şi apoi trecute într'un hatişerif schimbarile facute în drepturile şi imunităţile lor [7].

Ambasadorul francez luând act de această dorinţă a Turciei, cere dela conferinţa, ca nu numai sa se subtragă teritoriul Principatelor dela înriurirea exclusivă sub care stateà pâna acuma, ci sa se faca din ele o stavila firească, peste care puterea ce puneà acea înriurire în lucrare să nu mai poata trece, spre a amenintà, chiar în inima lui, Imperiul Otoman. Printre combinările politice cu putinţă, cea dintâi care se înfăţi-

6. Erau însă şi multe ziare protivnice Românilor; dar şi acestea contribueau la cunoştinţa aspiraţiilor româneşti, tocmai prin combaterea lor: aşà erau dintre cele austriace: Ost-deutsche Post, Oesterreichische Zeitung, Wanderer, Presse; dintre cele germane: Allgemeine Zeitung din Lipsca, Gazeta de Colonia, Gazeta de Francfort, Gazeta naţională din Berlin; dintre cele engleze: Morning Post, Times. Vezi Ptocesul-verbal No. 21 al *Adunărei ad-hoc a Moldovei*, în *Acte şi Documente relative la Renaşterea României* de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Ghenadie Petrescu, VI, 2, p. 301.

7. Protocolul al III-lea al conferinţelor din Viena. *Ibidem*, II, p. 627.

șează, s'ar păreà a fi unirea a două din acele Princi pate, Moldova și Valahia, în unul singur. Nu este nevoie de stăruit asupra ceeace natura însăși a făcut pentru a ușurà această unire, anume idenditatea limbei, a moravurilor, a legilor și a intereseler. Dorința Principatelor în această privire se arată conformă cu nevoile guvernelor aliate (Turcia, Franția și Anglia). Această unire fusese chiar prevăzută prin unul din articolele Regulamentului Organic ›.

Franția însa merge mai departe decât atâta în propunerile ei. ‹Pentru ca noul organismu creat prin unire să 'și îndeplinească menirea, se cere ca el să stea sub o puternică autoritate care nu ar puteà fi găsită decât în principiul ereditaței, fie sub un principe de baștină, fie mai bine încă sub unul din o dinastie europeană [8]. Propunerea Franției este însă deocamdată înlăturată, prin observarea ambasadorului englez, că ‹ inițiativa ei ar trebuì să plece dela puterea suzerană a Principatelor [9].

In conferințele pentru pace reînnoite în Constantinopole în Ianuarie 1856, ideea unirei nu mai revine pe tapet. Unul din Protocoalele acelei conferințe prevede, ca Valahia și Moldova, ale căror teritoriu face parte întregitoare din Impărația Otomană, vor păstrà *ca și în trecut o ocârmuire separată și neatârnată* [10]. De aceea și Thouvenel, ambasadorul francez, în proiectul de reorganizare a Principatelor, pe care îl înfățișează conferinței, nu mai stărueşte asupra ideei unirei, și el observă chiar, în depeșa prin care comunică guvernului său deosebitele proiecte depuse în ședința conferinței, că ‹ s'a ținut numai în ipoteza unei prefaceri a vechei stări a lucrurilor, *lăsând la o parte reînnoirile integrale* ›.

Se vede numai un slab resunet al ideei unirei în cererea Franției, ca să fie comisia ce va luà în desbatere în Constantinopole modificările de adus Regulamentelor

8. Anexa la Protocolul VI din 24 Martie 1855. *Ibidem*, II, p. 641.
9. *Ibidem*, p. 639.
10. Protocolul din 11 Ianuarie 1856. *Ibidem*, II, p. 917.

Organice, de natură mixtă, alcătuită din Moldoveni şi Munteni, «întru cât legiuirile ar trebuì să fie identice», părere cu care se uneşte şi Anglia, pe când Turcia iea poziţie în contra acestei propuneri, prevăzând în proiectul ei, ca să fie comisiile despărţite[11].

Această idee a unirei Principatelor române este însă reluată de Franţia, şi cu mai mare autoritate, după răpunerea Rusiei, în Congresul de Paris, adunat pentru încheierea păcei. Anume în şedinţa din 8 Martie 1856 comitele Walewsky observà, că «înnainte de a atinge chestia nouei organizări a Principatelor, este de cercetat dacă ele trebue să mai urmeze înainte a trăì sub o organizare separata, şi dacă nu ar fi în interesul atât al acestor ţări cât şi al Europei, ca ele să fie întrunite într'un singur stat . Ambasadorii Turciei însă dau acuma pe faţă gândul care-i făcuse a fi reţinuţi şi la conferinţele precedente, spunând, că «dacă s'au aflat câţivà indivizi cari au putut formulà o atare părere, ea nu poate fi împărtăşita de massa poporului». Reprezentanţii Austriei întimpină, că «asemenea măsuri *nu s'ar puteà luà fără a se consultà mai înainte dorinţele poporului*» îmbrăţişând astfel părerea rostită încă la Viena de ambasadorul Turciei. In zadar comitele Waleswsky invoacă mai multe argumente în favoarea unirei [12]. Intervenind şi ambasadorul Angliei cu observarea, că «în asemenea cazuri ar fi totdeauna bine a se ţineà seamă de dorinţa poporului», se hotarăşte trimiterea în Bucureşti a unei comisii a Congresului, pentru a privigheà rostirea acelor dorinţi.

Această hotărâre a Europei, de a consultà pe Români asupra viitoarei lor reorganizări, aveà o mare însemnătate; căci oricare ar fi fost motivul ce împinsese

---

11. **Proiectul francez, *Ibidem*, II, p. 938; depeşa lui Thouvenel, p. 923. Cererea comisiei mixte din partea Franţei, p. 942; a comisiilor separate din partea Turciei, p. 944.**
12. **Protocolul VI al Congresului de Paris. *Ibidem*, II, p. 1015.**

pe Austria şi pe Turcia a o face, şi cu toate ca votul Principatelor erà să fie numai *consultativ*, nu rămâne mai puţin adevărată observaţia lui Vasile Boerescu, că Turcia şi Austria nevoind sa încuviinţeze propunerea comitelui de Walewsky, *s'a lăsat ca chestia să fie hotărâtă de ţară însăşi* [13], iar I. C. Bratianu trage din aceastā împrejurare un argument pentru suveranitatea Ţărilor Române: Austria şi Turcia, zice el, cari numai binele Românilor nu puteau sa-l voeasca, pentru a colorà împotrivirea lor cu o vapseà de legalitate, de desinteresare şi de echitate, sunt silite a invocà însăşi suveranitatea noastra. Ele tagăduesc Românilor nu *dreptul ci voinţa de a se unì*, şi se îndreaptă catre autonomia noastră, pentru a hotărì asupra soartei ce ne priveşte [14]. Şi aceeaşi împrejurare, anume considerarea Ţărilor Române ca cevà deosebit de Impăraţia Otomana, reiesa, cum observă tot Bratianu, din faptul ca, pe când Europa declara a nu se amestecà în relaţiunile dintre Sultan şi supuşii sai, ea se amestecà într'un chip atât de hotarât în cele dintre el şi Ţările Române [15]. Paza cea straşnică a Turciei de a afirmà la fiecare prilej că Moldova şi Valahia *făceau parte intregitoare din Impărăţia Turcească*, erà deci scrisa pe apa [16]. Nu e vorba ca, pe de altă parte, nu se împăcà poziţia cea deosebită încuviinţata Principatelor, nici cu principiul cel de atâtea ori proclamat de puteri a integrităţei Imperiului Otoman, din care Fuad paşa deduceà cu destula logica că Sultanul este *suveranul* Ţarilor Române [17]. Ceeace nu

13. *La Roumnnie aprés le traité de Paris, avec un introduction* par Royer Collard. Paris, 1856. Reprodusă *Ibidem*, III, p. 13—114. Locul citat la p. 64.

14. *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris 1857*, reprodus *Ibidem*, III, p. 149—179. Locul citat se află la p. 154.

15. *Ibidem*, p. 161.

16. Vezi mai sus, p. 310 locul din Protocolul confer. din Constantinopole. Cf. Firmanul de denumire al lui Ghica de Caimacam. *Ibidem*, III, p. 650 : „Valahia, parte integrantă a imperiului nostru"; „Această împărătească a noastră provincie". Firmanul pentru convocarea Divanului ad-hoc. *Ibidem*, III, p. 1049 : „Les provinces de Valachie et de Moldavie qui font partie intégrante de notre empire".

17. Fuad Paşa către reprezentanţii Turciei, 31 Iulie 1857. *Ibidem*, III, p. 729. Această circulară dădù loc la multe protestări. Aşà I. C, Brătianu în scrisorile lui asupra ei. *Ibidem*, III, p. 765.

erà logic şi nu poate fi niciodata astfel, sunt lucrarile şi vorbele diplomaţilor ale cărora silinţi se mărginesc de obiceiu în a mănţinea cu orice preţ lucrurile de azi pe mâine.

Este foarte stranie deosebirea de pareri ce izbucnì între Turcia şi Franţia dela chestia unirei; caci daca marea şi puternica aliată a Turciei, care cu preţul unor jertfe uriaşe o scăpase de primejdie, doreà unirea Principatelor Române, aceasta combinaţie politică nu răsărise doar în mintea lui Napoleon de dragul poporului român, ci numai din nevoia politică de a aparà prin ea Imperiul Otoman. Aceasta idee reiesă din toate documentele timpului, din cari reproducem cuvintele câtorvà: că unirea Principatelor Române, ar puteà singura acoperì pe Turcia contra pornirilor cotropitoare ale Rusiei; că este singurul sistem în stare de a stabilì o bariera solidă la nordul Imperiului Otoman; ca este neaparata nevoie a se constituì pe malurile Dunarei o stare de lucruri îndestul de puternică, spre a asigurà din aceasta parte liniştea Impărăţiei Turceşti» [18], şi aşà mai departe. Totuşi încapaţinarea Franţiei de a sprjinì unirea ca o măsură în folosul Turciei, contra voinţei acesteia, şi manţinerea acestei pareri chiar cu preţul ruperei relaţiilor diplomatice cum vom vedeà mai jos—arata ca Franţia dela o vreme se înfierbântase atât de mult pentru ideea ei, încât o sprijineà acum pentru ea însăşi, şi neatârnat de interesele turceşti.

Ce împrejurare faceà pe Turci, sa vada lucrurile altfel de cum le concepeau Francezii, şi să priveasca ca un pericol masura pe care Nbpoleon voeà s'o iee numai în al lor interes?

Aceasta idee a unirei se îmbinà în mintea Românilor aproape într'un chip despărţit, cu aceea a unei dinastii ereditare străine, şi aceasta chiar dela întâia ei paşire

18. Vezi depeşile dintre Thouvenel şi Walewsky. *Ibidem*, III, p. 432, 457, 490.

din gând în lumea din afară. După părerea chiar a lui Thouvenel, «Ţările Române nu erau în stare sa dea o dinastie naţională», şi ar fi oarecare greutate a face pe Moldoveni să primească pe un principe valah sau pe Valahi un principe moldovan» [19].

Principele Gheorghe Bibescu, fostul Domnitor al Munteniei, explică, în şedinţa din 7 Octomvrie a Divanului ad-hoc al Munteniei, pentru ce Românii doresc Principele strain: «El ne va aduce, pe lângă puterea materială cea trebuincioasă, şi acea putere morală ce-i vor da-o alianţa şi relaţiile sale cu capetele încoronate; apoi el singur ne va puteà scăpà de acele vrăjbi, de acele rivalităţi ce insufla între noi ambiţia postului celui mai înnalt, rivalităţi cari se vor înmulţì în urma unirei Principatelor şi cari ameninţând să câştige până la clasele cele de jos, vor face din această nenorocită ţară o arena, unde toate puterile, toată vitalitatea ei se vor stânge în lupte de partide şi de facţii». Tot aşà spune şi raportul comisiei Divanului ad-hoc al Munteniei, ca suirea pe scaun a Domnitorilor aleşi dintre noi a fost prilejul necontenit al înriurirei străine în acest Principat; că scaunul domnesc a fost mărul de discordie al tuturor familiilor influente în această ţara» [20]. De aceea şi delegatul francez Talleyrand scrie într'un rând lui Walewsky, ca «ideea unui Principe strain a devenit atât de nedespărţită de aceea a unirei, că ţara nu voeşte să mai înţeleagă pe una fără cealaltă. Eu cred chiar, că unirea nu ar fi votată, dacă Divanul nu ar trebuì să aibă dreptul de a

19. Thouvenel c. Walewsky, 11 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 812. Comp. şi cele ce le spune Thouvenel în o depeşă a lui din 8 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 458: „La Moldavie où l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croirait sacrifiée à la province plus étendue et plus peuplée, si elle joignait encore à cet avantage celui de fournir son Prince au nouvel Etat, et la Valachie de son côté n'accepterait pas un prince moldave. L'union donc néces site un prince étranger. C'est ce que la Porte redoute". Comp. mai sus, p. 137.

20. Procesele verbale ale şedinţelor Divanului ad-hoc al Muntenei, No. 4 şi 6. *Ibidem*, VI, 1, p. 17 şi 33. Până acolo mergeà dorinţa Românilor după Principele străin că, la a doua alegere a Divanului ad-hoc, chiar separatişti s'ar fi plecat spre unire, dacă ea s'ar fi înfăptuit sub un Principe străin. Comp. Place c. Walewsky, 24 Sept. 1857. *Ibidem*, V, p. 625.

împlinì gândirea naţionala, şi a o exprimà cu toate ale ei cerinţi › [21].

Din cauza cererei neapărate a unui Principe străin, altoită pe aceea a unirei, Poarta refuzà cu cea mai de pe urmă energie combinaţia aflată de Napoleon al III lea, în întărirea elementului românesc prin unire, pentru a apără marginea Impărăţiei Turceşti dinspre Rusia. Fuad Paşa, prevăzând nu e vorba foarte drept desvoltarea viitoare, susţineà, că unirea Principatelor este întronarea unui Principe străin; este ereditarea şi, ca ultim pas, neatârnarea, la capătul unui an, sau chiar îndată. Ceeace se face la Bucureşti se va îndeplinì şi la Belgrad; vom fi ameninţaţi în inima însaşi a Impărăţiei şi desfacerea Turciei va începe chiar a doua zi după ce o îndepărtaserăţi şi dobândiserăţi recunoştinţa noastră». In sfârşit ca ultim argument, şi cel mai hotărîtor pentru Turcia, erà teamă, că principele străin să nu devina, în un moment de criză, un instrument al Rusiei, ca regele Othon». Şi erà destul de firesc, ca Turcia să se gândească la aşà cevà, când vedeà că Rusia sprijineà unirea cu Principele străin. De aceea şi observă Thouvenel, că «opoziţia Austriei înrîureşte mult mai puţin opinia Porţei, decât adeziunea Rusiei; şi lucrul se înţelege cu atât mai lesne, cu cât vedem că şi Anglia părăseşte pe Franţia, aliata ei, pentru a trece în tabăra protivnicilor unirei, tot din cauza neînţelesei ţinute a Rusiei» [22]. *Le Journal de Constantinopole* mergeà chiar mai departe în consideraţiile sale. El spuneà, că «ideea unirei este legată cu aceea a Principelui străin, şi aceasta din urmă atrage numai decât pe aceea a unei desmădulări nu numai a Turciei, dar şi a Austriei şi a multor altor state»; caci întrebà or-

---

21. Talleyrand către Walewsky, 1 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 195. Comp. Place c. Walewsky. *Ibidem*, V, p. 626: „La Moldavie préfèrerait rester séparée, plutôt que d'être unie aux Valaques sous un Prince indigène et ils ne voteront la réunion qu'avec l'espérance d'un Prince étranger".

22. Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856. *Ibidem*, II, p. 1097. Alta din 6 Iulie 1855. *Ibidem*, III, p. 605: „La force des choses ferait du Prince étranger, dans un moment de crise, un instrument de la Russie, comme le roi Othon". Mai vezi şi alta din 15 Aprilie 1856, *Ibidem*, III, p. 434, şi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 541.

ganul oficios al Porței ; Sunt trei milioane de Români în Valahia și Moldova , și daca ei sunt consultați în numelè românismului, pentru a alcatuì o puternica ba rieră, care ar fi în lume temeiul de a nu se consultà în același chip și Românii din Basarabia, Transilvania, Banat și Bucovina, cari alcătuesc o poporație de aproape patru milioane [23]?

Poarta deci îndreptà întimpinările ei mai mult contra introducerei unei dinastii straine, decât în contra unirei [24]. Și ea s'ar fi împacat cu aceasta contopire a ambelor Principate, daca i s'ar fi încuviințat dreptul de a numì pe Gospodarul unic și anume dintre indigeni, garantându-i-se însă autoritatea ei asupra noului stat și prin așezarea unei garnizoane turcești în Ismail [25].

Franția vazând această împrotivire îndaratnica la unire din partea Porței, din cauza Principelui străin, se sileà sa desfacă ambele idei; să le desparțească; sá stărueasca numai pentru unire, lasând desbaterea Principelui strain pentru mai târziu. De aceea și comitele Walewsky spuneà Consulului francez din Iași, Victor Place, că nu ar trebuì să lase în necunoștința încunjurimea lui, că legatura pe care publicațiile și cuvântarile câtorvà Moldoveni au voit numai decât să le stabilească între unirea celor două Principate Române și alegerea unui Principe strain, estè unul din argumentele de capetenie opus astazi ideei unirei, de catre Turcia care este preocupată mai ales de a înlăturà îndeplinirea acestei din urma împrejurári [26]. Franția care lupta cu atâta energie și dobândì, la sfârșit, ca Turcia să nu împiedice, prin firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc, atingerea de către ele a desbaterei unirei [27], Franția, zicem, erà hotarita a primì ca acel

23. Articol din 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 570—571.
24. Thouvenel c. Walewsky, 28 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 723.
25. Același c. același, 28 August 1856. *Ibidem*. III, p. 783.
26. Walewsky c. V. Place, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 820.
27. Thouvenel c. Walewsky, 1 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 789: „J'ai déclaré catégoriquement à Ali-Pacha que je n'accepterai par le firman, s'il ne provoquait pas aussi l'examen de la question de l'union territoriale et administrative". Alte explicații hotărâtoare ale lui Thouvenel cu Vizirul. *Ibidem*, III, p. 930.

firman să oprească rostirea Divanurilor asupra Principelui străin [28].

Din cauza nevoilor neaparate ale politicei obşteşti, Franţia erà silită să primească dorinţele Românilor numai pe jumătate. Ea sprijineà unirea din toate puterile ei; dar cereà ca Românii sa se lepede, măcar pentru moment, de ideea Principelui străin.

Partidul unirei în vremile domniilor dela Balta-Liman.—In acest valmăşag al intereselor puterilor straine care erà ţinuta Românilor?

Ideea de a întrunì ambele Principate, Moldova şi Muntenia într'un singur stat, răsărise mai de mult în mintea Românilor, şi am arătat cum se desvoltase aceasta dorinţă în decursul vremilor [29]. Ea atrăsese tot mai mulţi împartăşitori în jurul ei, şi se înfăţişà acuma puternic înmănunchiata în cugetele mai luminate ale poporului, fiè că lumina să le fi venit din sus, din soarele ideilor, fie ca ea sa se fi furişat din jos, pe pârtiile interesului. Căci trebue făcuta o deosebire între Muntenia şi Moldova în privirea unirei. Aceasta combinaţie politica erà pe plaçul poporului muntean, fiindcă-i favorizà şi interesele, mai ales acele ale capitalei care totdeauna are glas hotărîtor în mişcările unui popor. Anume facându-se unirea, capitala noului stat trebueà să fie Bucureştii, şi Iaşul erà sa fie lovit în însaşi existenţa lui şi a locuitorilor lui, întrucât erà un oraş care 'şi datoreà însemnatatea, numai împrejurărei, ca fusese o capitala politică. N. Istrati pare a fi fost cel dintâiu care dadù strigatul de alarma în această privire, când în broşura lui *Chestia zilei* din 1856 el spune: Şi pentru care temeiu am

28. *Ibidem:* „Nous trouverions tout naturel que le firman de convocation écartât du programme des travaux du divan la question du Prince étranger“ Mai vezi şi alte acte privitoare la aceiaşi chestie. *Ibidem*, III, p. 735, 733: „Dans notre pensée, la réunion n'implique par l'avènement d'un Prince étranger“; p. 782: „L'Empereur ne considérait pas l'union comme impliquant un Prince étranger, et surtout ne voyait ni opportunité, ni utilité, à ce que les Divans ad-hoc discutâssent cette dernière question“.

29. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 323.

dispreţuì noi pe neguţatori, pe proprietari carì se îndeletnicesc cu chestii de a doua mână, precum bunăoara, că prin unire Moldova ar puteà devenì o provincie sau cel mult asemenea Craiovei, iar capitala Iaşi sa fie amenințata a ajunge un al doilea Hârlau ? Această parere, că în cazul unirei Bucureştii trebueau să fie capitala României se ivise mai de mult în mintea oamenilor, odată cu ideea Domnului strain. Aşà corespondenţa lui Bois le Comte din 1834 spune, că «cei din Bucureşti ar vrea ca oraşul lor sa devină capitala noului stat, şi noi simţim, că Iaşul este prea aproape de Ruşi spre a se bucurà de acest folos [30].

Ingrijirea pentru stramutarea capitalei se aratase chiar în Iaşi, deoarece Consulul Place spune într'un raport catre Walewsky, ca «indivizii cari se tem de a vedeà micşurându-se valoarea caselor şi a magaziilor din Iaşi, sunt în contra unirei; ca asemenea motive de interes personal neexistând în districte, se explica unanimitatea care s'a constatat în sinul poporaţiei lor în ceeace priveşte unirea [31].

Unionistul muntean, N. Creţulescu, arata într'un memoriu temeiurile pentru cari Iaşul nu poate fi ales de capitală a României unite. Oraşul Bucureşti, zice el, are asupra Iaşului o superioritate netăgaduită, fiind aşezat mai în centrul statului ce este a se înjghebà, pe când Iaşul se afla numai la o foarte mică îndepartare de graniţa Prutului. Bucureştii sunt apoi un centru de comerţ foarte desvoltat, poporaţia lui este îndoit numarul acelei a Iaşului care este în mare parte locuit numai de Evrei şi de foarte puţini oameni din clasa inteligentă, cea mai mare parte din boieri, afară de dregători, obicinuind a locuì la moşiile lor [32].

30. *Question du jour* par N. Istrati, reprodusă de *Acte şi documente la Renaşterea României,* III, p. 125—137 numai in textul francez. Cel românesc nefiindu-mi la îndemână, am tradus în text locul reprodus la p. 132. Corespondenţa lui Bois le Comte, reprodusă *Ibidem*, III, p. 826.

31. Place c. Walewsky, 4 Iulie 1856. *Ibidem,* III, p. 597.

32. *Ibidem*, II, p. 726. Paul Bataillard în broşura lui „Le premier point". *Ibidem*, III. p. 417, spune de asemenea că: „Iassy tout voisin du Pruth serait

Pentru a nu prea înaspri însă parerile asupra acestei întrebări, se pune, în actul constitutiv al comitetului moldovan al unirei, ca dorința, şi *întemeierea unei noue capitale, aşezată într'un punct central pentru ambele ţări*[33].

Iată deci cele doua împrejurări cari aruncau o umbra pe visul de altfel atât de dorit al unirei Ţărilor Române: cererea Principelui strain care îngreueà politica europeană şi primejdia în care erà pus Iaşul, şi care trebueà sa stinghirească cugetele moldovene; şi cu toate acestea vom vedeà că piedica launtrica dispare ca fumul la vânt, dinaintea puternicei mişcari a minţei Moldovenilor celor buni şi aleşi cari, ca un om, săriră cu toţii pentru a aparà ceeace ei credeau nu numai mântuirea lor proprie, ci şi a neamului întreg. Injghebarea şi întarirea partidului unionist din Moldova înlaturà cu totul aceasta stavilă în destul de primejdioasa din drumul către unire. Daca însa erà de nevoie, ca partidul unirei sa fie tare şi închegat. aceasta se cereà mai ales în Moldova, asupra careia cadeà tot greul împrejurarilor, şi asupra careia vom vedeà cum se vor napustì toate apăsările protivnice: Turci, Austriaci şi Caimacami, interesaţi de a devenì fiecare, Domn separat asupra unui Principat[34]; apăsari ce urmareau deci ţinta de a stoarce dela Divanul ad-hoc al Moldovei un vot protivnic unirei. Acest vot ar fi atras însa numai decât căderea propunerei în congresul de Paris care subordonase hotărârea lui, anchetei localnice.

De aceea sa nu se uite un lucru: dacă unirea s'a facut, ea se datoreşte *exclusiv numai Moldovei*, *şi anume*

à la merci du premier coup de main". Infiinţarea însă a unei a treia capitale ar fi ruinat pe amândouă cele vechi, în loc de una. Tot aşà vorbesc M. Kogălniceanu şi V. Mălinescu în şedinţa Comisiei centrale.

33. Actul de constituire al comitetului din 11 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 533. Comp. Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 538.

34. „Les Caimacams ont la chance de devenir Hospodars, si les Principautés restent séparées, tandis que si elles viennent à être réunies, ni l'un ni l'autre ne pourra aspirer à l'autorité suprême". Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ian. 1857. *Ibidem*, III, p. 1038.

centrului ei, *Iaşul*, care sângereaza şi astazi de jartfa facută pe altarul neamului.

Unirea se coborâse din lumea ideilor în acea aevea, mai întâiu prin silinţele lui Grigorie Ghica, Domnitorul Moldovei, numit în scaunul ei, în 1849, în urma Convenţiei dela Balta-Liman.

Un lucru la care poate nu s'ar puteà aşteptà cinevà, este că regimul protectoratului, în loc de a strânge frânele, după înnabuşirea revoluţiei din 1848, le sloboade puţin, astfel că Ghica poate păşì mai liber în activitatea lui ocârmuitoare, însuflata de idei naţionale. Aşà el poate tipărì Cronica lui Şincai, fapt pentru care se fericeşte de a fi contribuit la conservarea unui monument istoric atât de naţional [35]. Kogalniceanu ajunge sa 'şi tipărească discursul sau introductiv la cursul de Istoria Românilor, pentru care fusese destituit din profesorat în 1843 şi pentru încercarea de publicare a căruia i se închisese *Foaia ştiinţifică şi literură*. Ghica apoi emancipase pe toţi Ţiganii şi uşurase. pe cât se puteà, sub regimul Regulamentului starea ţăranilor. Tot el, este aratat ca acel ce a lucrat întâiu pentru a împrăştià cât mai mult în Moldova dorinţa unirei ei cu Muntenia [36].

In înţelegere cu Consulul francez, Place, Ghica schimbă şese prefecţi cari erau duşmanii contopirei [37]. Tot el încuviinţează libertatea presei, pentru a lasà voia rostirilor pentru unire [38].

Dar Ghica nu sprijineà numai înlauntrul ţarei mişcarea unionista. Şi în afară el apară drepturile Moldovei. In memoriul său contra stipulaţiilor conferinţelor din Constantinopole, prin cari Ţările Române erau supuse cu desavârşire autorităţei turceşti, calcându-se toate pri-

35. Comunicarea Domnitorului Grigorie Ghica către Divanul obştesc din 10 Maiu 1856. *Ibidem*, III, p. 471.
36. Place c. Walewsky, 25 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 565.
37. Alta din 2ɔ Iunie 1856, *Ibidem*, III, p. 559.
38. Decret din 5 Fevr. 1856. *Ibidem*, III p. 913.

vilegiile de cari ele se bucurasera ab antiquo, deoarece Turcia credeà că, prin înfrânarea Rusiei şi prin scoaterea Principatelor de sub protectoratul ei, ele ar trebuì sa reintre cu atât mai adânc sub stăpânirea otomană. De aceea şi, precum observă prea bine o broşură publicată sub pseudonimul de Sanejouand: Pericolul pentru Principate nu mai veneà acuma din partea Rusiei, pecât din a Austriei, şi mai ales din a Turciei[39].

In memoriul său, Ghica observa, la punctul unde Poarta prevede ocârmuirea separată a ambelor Principate, ca ar fi trebuit sa se proceadă în chip mai larg şi sa se mulţamească una din cele dintâi dorinţi ale poporaţiei lor, întrunind ambele ţări în una singură, înlaturându-se astfel pentru viitor multe frământari şi multă nesiguranţă [40].

In acelaşi memoriu, Ghica protestează şi în contra articolului care dadeà drepturi de proprietate tuturor strainilor fără deosebire, ‹ din cauza prezenţei în Moldova a unei numeroase poporaţii evreeşti, a căreia irumpere în proprietate ar fi o pricină neîndoelnică de ruină pentru ţară [41].

Mai protesteaza Ghica şi contra planuitei modificări a Regulamentului de către o comisie ce ar fi sa lucreze în Constantinopole, cerând ca modificările ‹ să se facă în ţară şi prin ţară . Mai mulţi boieri înteţiţi de Ghica protestează şi ei, prin un act separat, contra celor stabilite la Constantinopole [42].

Aceasta spornica activitate a lui Ghica în favoarea unirei este recunoscuta de Divanul obştesc al Moldovei, în răspunsul ce'l face la comunicarea lui:

«Da, Inalte Doamne, Divanul o zice cu îndrăzneală, Maria Ta ai pregătit calea către mântuirea ţărei noastre,

39. *Les principautés roumaines devant l'Europe*, 1857, reprodusă în *Acte* şi *Documente* II, p. 352—371. Locul citat se afla la p. 367.
40. Din 28 Fevr. şi 8 Martie 1856. *Ibidem*, III, p. 975.
41. *Ibidem*, p. 971. Comp. p. 981.
42. Din 1 Martie 1856, *Ibidem*. VI, p. 994.

căci ai sprijinit și ai pledat înaintea areopagului european întrunirea Principatelor, principiu de marire, de glorie și de temeinică așezare a acestei țări . Tot așà saluta pe Ghica o autoritate mult mai mica, dar a careia glas aveà cu atâta mai mare însemnatate, anume ocârmuirea județului Tutova care spune Domnitorului, ca «Inalțimea Voastră ați fost cel dintâi care ați popus, în memoriul adresat conferințelor, principiul mântuitor al unirei › [43].

Ghica merge pană acolo cu lepadarea interesului sau în folosul celui obștesc, încât starue el singur pentru înlocuirea actualilor Domnitori, deci și a lui care domneà înca în Moldova, spre a nu se face nici o presiune asupra conștiinței oamenilor în alegerile ce trebueau sa se facă pentru a se hotari chestia unirei. El arata întâi, cum nu ar trebuì să se numeasca un singur Caimacam; caci precumpănirea lui ar cântarì cu o prea mare greutate în alegerea divanului; apoi adaoge: Se înțelege ca acelaș argument se opune și înca cu mai multa putere, la pastrarea în putere a Gospodarilor de fața, caci este de mare însemnatate ca țara să fie liberă de orice înriurire și chiar de orice prepus de înriurire» [44]. Cu toate acestea Thouvenel erà de parere, ca ar fi fost bine ca ambii domnitori cari se aratau atât de favorabili unirei, sa fi fost lăsați în fruntea ocârmuirei, în timpul anchetei Divanurilor ad-hoc [45].

Chestia unirei își gasì apărarea și în mai multe scrieri și cuvântări cari puneau în lumina foloasele și combateau întimpinările ce i se aduceau împrotivă. Așà broșura separatistă a lui Istrati dădù naștere la trei combateri: întâi acea a lui Ioan Negură, apoi a lui M. Can-

---

43. Răspunsul Divanului, 23 Maiu 1856. *Ibidem*, III, p. 485. Adresa jud. Tutova, 22 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 595.
44. Memoriul lui Ghica citat. *Ibidem*, II, p. 988.
45. Thouvenel c. Walewsky, 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 573.

tacuzino şi în sfârşit la acea a lui C. Hurmuzaki, publicate toate trei în *Steaua Dunărei*[46].

Logofătul Vasile Ghica, în *Adresa lui către Românii din Moldova şi Valahia*, arata cum pentru a redà patriei liniştea şi a asigurà trainicia aşezamintelor ei, trebue să facem jertfe; sa lepadam vechile noastre prejudecaţi; să parasim vechile noastre privilegii; să nu ne mai privim unii pe alţii decât ca cetaţeni liberi în fapt şi egali în drept, şi desfacând deasupra noastra pe omul cel vechiu, sa ne îmbracam cu toata dreptatea şi cu toata buna inima, fară de care nici un aşezamânt nu are trainicie . In un *Proiect de formulă a dorinţelor României*, Vasile Ghica se rosteşte astfel asupra nevoei Ţarilor Române de a se contopì într'un singur stat: In puterea dreptului sau suveran de autonomie, poporul român (valah şi moldovan) declara ca el nu este decât un singur popor; ca despartirea lui în state deosebite i-a fost totdeauna spre rău; ca identitatea sa desavârşita de limba, de tradiţie, de religie, de legi şi de aşezaminte localnice, de obiceiuri, de moravuri, de simţiminte şi de nazuinţi, de nevoi şi de interese, îl împing a dorì cu înfocare de a alcatuì un singur corp politic, un singur stat neîmparţit [47]. In o broşura româneasca tiparita în Paris: *Ce se cuvine să cerem dela Adunările ad-hoc*, se sfatueşte sa se ceară unirea, Principe strain ereditar dintr'o familie domnitoare, restrângerea drepturilor Porţei numai la luarea tributului şi la învestitura, bucurându-ne altfel de o deplină autonomie launtrica. Se mai cere apoi şi o Constituţie reprezentativa; dar se sfatueşte a nu se face nici o propunere de reorganizare interna, pentru a nu jigni principiul autonomiei [48]. O broşura franceza, intitulata: *Privire asupra trecutului şi*

46. Reproduse articolele în *Acte şi Documente*, III, p. 635, 657 şi 663.

47. Adresa şi proiectul, ambele din 16 Aprilie 1856. *Ibidem*, III, p. 439, 440. V. Ghica cu toate aceste, devenind mai târziu ministrul lui Vogoride, se preface în unul din cei mai aprigi duşmani ai unirei.

48. Din 1857. *Ibidem*, III, p. 283. De aceeaşi părere este şi Place în o depeşă către Walewsky, 13 Iunie, 1856. *Ibidem*, III, p. 535.

prezentului Principatelor Moldo-Române, expune, mai ales dupa istoricul german Hammer, relațiile Principatelor cu Poarta Otomana; analizeaza dupa aceea tratatul din Paris, pentru a arătà ca Turcia nu a pastrat nici macar umbra unei suveranitați asupra Țărilor Române, dovedind aceasta mai ales cu stipulația Congresului care oprește pe Poarta de a încalcà teritoriul lor, fara comunul consimțimânt al puterilor, întrebând ca ce soiu de suveran este acela care nu are dreptul de a intrà în țara ce și-o pretinde ca a lui»? Broșura trece dupa aceea la analiza protocoalelor Congresului de Paris și arata rolul cel însemnat ce este atribuit de congres poporului român care va avea singur sa hotarască despre soarta lui, întrucât unirea va aveà sau nu loc, dupa cum se vor rostì dorințele poporațiilor moldo-valahe pentru dânsa sau în contra ei [49]. Alta broșura franceza: *Reorganizarea Provinciilor Dunărene,* aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune ca Principatele vor aveà o organizare *națională;* caci, argumenteaza autorul anonim al acestei scrieri: Administrația provinciilor dunarene nu ar posedà acest caracter, daca ar fi de o parte speciala Valahiei, pe de alta Moldovei; caci întrucât ar fi *națională* o administrație moldoveneasca și una munteneasca? Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta? Nu; aceste două provincii sunt părțile aceluiași trup, nația româneasca. *Pentru ca administrația țărilor locuite de Români să fie națională, este neapărat ca această administrație să poată apucà și conduce cu aceeași mâna toate puterile vii ale nației* [50].

Marele boier Rossetti Teţcanu, în scrisoarea lui catre *Steaua Dunărei,* explica astfel alipirea lui mai târzie la mișcarea unionista: «Dorința unirei, fiind pe atunci iscalita numài de boieri și de fiii acestora, pe cari eu, în

---

49. *Coup d'oeil sur le passé et le présent des Principautés Moldo-Valaques,* Paris, 1857. *Ibidem,* III, p. 271.
50. *Réorganisation des Provinces Danubiennes,* Paris 1856. *Ibidem,* III, p. 115.

împrejurarile cele mari naţionale, pun cel mai mic temeiu, apoi m'am marginit a aşteptà ca mai întâiu aceasta dorinţa sa câştige o formă naţionala» [51].

In sfârşit o ultima lucrare franceza, publicata sub pseudonimul de Sanejouand, apara cu mult avânt drepturile Principatelor şi mai ales acel al unirei, cautând printr'un frumos apel la puteri, sa convinga pe fiecare, dupa alta struna şi alte interese [52].

Nu numai barbaţii politici însa manifesteaza dorinţa lor dupa unirea Ţărilor Române. Clerul iea şi el o parte însemnatoare la aceasta mişcare. Aşà arhiereul Neofit Scriban, profesor şi rector al Seminarului Socola, în broşura lui *Unirea şi neunirea Principatelor Române*, sfârşeşte caldurosul sau apel pentru înfraţire, prin cuvintele: între moarte şi lumina, o Moldovo, alege! [53]. Tot aşà şi Melchisedec, rectorul Seminarului din Huşi, în cuvântarea rostita la serbarea hramului Episcopiei Huşilor, spune, între alte multe frumoase lucruri, ca pentru Românii din Principate a sosit o epoca ce-i chiamă la unire. Aceasta este o dovada ca ei sunt pe calea progresului universal al omenirei; ca ei sunt chemaţi a se suì cu o treapta mai sus pe scara acestui progres veşnic, care este acea tainica scara pe care a vazut-o Iacov că uneà cerul cu pamântul şi ca îngerii lui Dumnezeu se sueau şi se pogorau pe dânsa [54]. Mitropolitul Sofronie Miclescu arată la început temeri în privirea unirei, care trebuind sa se faca sub un Principe strain, ar puteà periclità biserica ortodoxa; apoi se mai temeà şi de desfiinţarea Mitropoliei moldovene şi reducerea ei la o simplă episcopie. Intr'o interesanta convorbire, Place demonstrându-i ca temerile sale erau neîntemeiate, Mitropolitul

---

51. Din 23 Iunie 1856. *Ibidem,* III, p. 115.
52. *Les Principautés roumaines devant l'Europe,* 1856, Paris, reprodusă de *Acte şi Documente,* III, p. 352 370.
53. Din 1856. *Ibidem,* III, p. 1—7.
54. Din Iulie 1856. *Ibidem,* III, p. 626—627. Locul raportat la p. 620.

care în inima lui erà pentru unire, devenì unul din sprijinitorii ei cei mai de seama [55].

Dându-se un banchet la via lui M. Kogalniceanu, pentru a se sarbatorì reîntoarcerea în țara a capitanului Filipescu care fusese trimis în surgun de Ruși, pentru ca avuse nespusa îndrazneala de a se opune la luarea oștirei moldovene cu ei în Rusia, când se retrasesera din Principate în 1853, Kogalniceanu închina un pahar pentru unire [56].

Și poeții se pun în rând pentru a proslavì marele eveniment. In afară de Dimitrie Ralet care scrie un fel de cronica rimata a întâmplarilor zilei, gasim pe T. Porfiriu publicând poezia *Crezul meu*, pe A. Donici fabula *Vaporul și calul* și pe V. Alecsandri dialogul politic *Tândală și Păcala*, în care pune fața în fața pe un prieten al unirei cu un protivnic al ei, din care cel dintâi izbutește la sfârșit sa convinga pe cel de al doilea despre binefacerile unirei și, prinzându-se la joc, cânta *Hora unirei*, una din cele mai frumoase inspirații ale marelui poet al neamului românesc, în care Alecsandri a turnat bucuria Românilor în versuri nepieritoare, menite a fi îmbinate cu acordurile muzicei și cu saltul picioarelor [57].

In Muntenia principele Știrbeiu lucreaza și el tot în interesul unirei. El protesteaza întâi contra tendinței Porței de a legà tot mai strâns Principatele de Imperiul Otoman, spunând, ca orice lovitura data spre a ferecà lanțul care leagă aceste nenorocite țari de Turcia, va aveà drept rezultat a le aruncà în brațele Rusiei . Știrbeiu sprijine și el unirea prin doua memorii, unul din 1854 catre cabinetul vienez, altul din 24 Ianuarie 1856 catre

55. Place c. Walewsky, 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 554. Părerea că mitropolia Moldovei trebueà redusă la o episcopie, fusese susținută de N. Crețulescu in acelaşi memoriu c. Thouvenel, în care el sprijine şi Bucureştii de capitală. *Ibidem*, III, p. 727. Comp. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 553.

56. Din 3 Iunie 1855. *Ibidem*, III, p. 497. Asupra faptei sărbătoritului vezi darea de seamă din Gazeta de Moldova. *Ibidem*. III, p. 506.

57. Reproduse aceste poezii. *Ibidem*, III, p. 274, 574, 585, 613 şi 615.

cel francez, în care el susţine şi nevoia punerei ţărei unite sub o Dinastie europeană [58].

Şi Muntenii publica mai multe scrieri cari pun pe de o parte în lumina folosul unirei, şi pe de alta dovedesc dreptul Românilor de a cere contopirea vieţei lor. Aşà Vasile Boerescu, în broşura lui franceză, tiparita în Paris, *România după tratatul de Paris*, constată ca unirea este poporana, mai ales fiindca nevoia ei e viu simţita de starea a treia [59]. Aceasta lucrare este în deobştie un puternic studiu asupra dreptului public al Românilor din acele timpuri, în care autorul cere, pentru prefacerea în bine a vieţei româneşti, unirea Principatelor, Principe strain ereditar, suveranitatea launtrica a poporului şi mai multe principii constituţionale. I. C. Bratianu, în *Memoriul său asupra situaţiei Moldo-Valahiei după tratatul de Paris*, publicat de asemenea în franţuzeşte, dupa ce stabileşte, la rândul lui, dreptul de unire al Principatelor, analizeaza şi critica cu mult temeiu dispoziţiile electorale ale firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc; protesteaza apoi contra regimului firmanelor introdus de Turcia dela 1856 încoace, din cari unul desfiinţase libertatea presei cea harazita de Grigore Ghica. Bratianu sfârşeşte studiul sau cu cuvintele calde: Am început lupta, când atot puternicia Rusiei faceà pe mai mulţi dintre noi sa se îndoeasca de putinţa izbânzei. Cum am stà oare la îndoeală de a o urmarì astazi, când Rusia nu mai poate înşelà pe nimeni cu puterea ei, şi când regii înşuşi au fost nevoiţi, prin taria lucrurilor, de a se face aparatorii neatârnarei noastre? Nu! nimic nu va puteà oprì avântul nostru! Am repurtat până acuma o mare victorie. Europa a recunoscut sa suntem un popor de 10.000.000 de oameni, menit a luptà şi a triumfà prin libertate. Locul nostru este însemnat printre na-

58. *Memoriul Principelui Ştirbeiu asupra Protocolului Conferinţelor din Constantinopole*. Fevruarie 1856. *Ibidem*, II, p. 963. C. Hurmuzaki şi Ioan Maiorescu, *Desvoltarea drepturilor Principatelor*, 1857. *Ibidem*. III, p. 206, nota.
59. *La Roumanie après le traité de Paris*. *Ibidem*, III, p. 13-113.

ţiile cari alcatuesc republica europeana. Avem datoria a'l cucerì»[60].

Altă broşura a unui Român din Bucureşti, întitulata: *O aruncătură de ochi asupra unirei Principatelor Române*, după o înfocată apărare a drepturilor Românilor, arata ca unirea e «mântuirea proprietaţei, desmorţirea şi învierea industriei, zborul învaţaturei, ridicarea miliţiei la adevarata ei însemnătate, înnalţarea clerului la cuvenita lui vrednicie şi îmbunataţirea soartei slujbaşilor . Toate aceste erau exagerari, de oarece nu aveau nevoie de unire pentru a se înfáptuì, precum pe de alta parte nu puteau izvorì din simplul fapt al unirei, fara alte silinţi corespunzătoare. Dar orice mişcare sentimentala trebue sa aiba şi depăşirile ei[61]. Tot atunci Francezul Vaillant, fost profesor la Sf. Sava în Bucureşti, publica un fel de proclamaţie, în care înşira drepturile Românilor, în 31 de punte, şi sfârşeşte lunga lui enumerare prin un frumos apel la lupta pentru izbânda[62]. Mai amintim şi pe cea mai elocventa pledoarie pentru drepturile poporului român, cele atât de adânc încalcate şi cari cu atâta greu îşi faceau iar cale la lumina zilei: scrisorile lui Dimitrie Bratianu asupra circularei Porţei din 31 Iulie, în care el spune: Odata ce s'a dovedit ca unirea Principatelor este un lucru cu desavârşire legiuit, şi ca ea nu vatáma drepturile nici unei puteri, s'ar pareà ca diplomaţia trebue sa fie mulţămita. Dar fiindcă se cere ca Principatele sa arate şi foloasele ce le aşteaptă dela unire, fiindca se cere a se şti pentru ce noi Românii ţinem la aceasta unire, le-o voiu spune: Noi voim unirea pentruca suntem acelaşi popor, omogen, identic, ca nici un alt popor al pământului; pentruca avem aceeaşi obârşie, acelaşi nume, aceeaşi limba, aceeaşi religie, ace-

---

60. *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie après le traité de Paris*, 1857. *Ibidem*, III, p 129—179 (vezi p. 164 şi 179).

61. Din 1857. *Ibidem*, III, p. 288—341. Locul reprodus se află la p. 297.

62. Anexat la o depeşă a lui Thouvenel c. Walewsky, 6 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 608 - 610,

leaşi tradiţii, aceeaşi istorie, aceeaşi civilizaţie, aceleaşi moravuri, aceleaşi aşezaminte, aceleaşi legi şi obiceiuri, aceleaşi regulamente administrative, aceleaşi nazuinţi, aceleaşi interese, aceleaşi nevoi de întimpinat şi aceleaşi speranţe ce ne leagana sufletul, aceleaşi meniri de îndeplinit; pentruca nici un hotar nu ne desparte; pentruca totul ne apropie şi nimic nu ne deosebeşte, afara doară de reaua voinţa a acelora cari voiesc sa ne vada desuniţi şi slabi, pentru a face din noi o treapta spre cucerirea Imparaţiei Otomane [63].

In sfârşit sa nu uitam o scriere eminenta care apara toate interesele poporului român; acea datorita conlucrarei unui Moldovan, C. Hurmuzaki, şi a unui Transilvanean din Muntenia, Ioan Maiorescu, sub titlul *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tractatului de Paris.* tiparita la Bruxelles în 1857. In ea autorii arata întâiu importanţa Principatelor din punct de vedere politic, ca bariera cu putinţa între Rusia şi Turcia, apoi din cel comercial ca aşezata la gurile Dunarei; pun în lumina adevarata raporturile ce exista între Principate şi Poarta Otomană, protestând contra numirei unor Caimacami individuali, în despreţul chiar al dispoziţiilor Regulamentului Organic. Broşura cauta sa lovească şi în Turcia prin analogia ce o stabilişte între Poarta care doar nu-şi pierduse suveranitatea prin faptul ca se pusese sub protecţia Europei, întocmai cum nu şi-o pierduse Ţarile Române punându-se sub acea a Turciei . Dupa ce limpezesc în toate amarunţimile situaţia Ţarilor Române faţa cu Poarta, autorii trec la analiza dorinţilor Principatelor asupra reconstituirei lor politice, combatând mai ales parerea ca Românii, ca unii ce sunt de o religie cu Ruşii, se vor plecà, fiind uniţi, în partea acestora, dovedind cu toata istoria anterioara, frica Românilor de Muscali şi antipatia lor pentru ei. Dupa aceea autorii cerceteaza: 1) daca Principatele au

63. Din 31 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 764.

dreptul de a se unì într'un singur Stat; 2) daca Poarta are dreptul de a se opune unei atari nazuinți; 3) daca unirea este în folosul Principatelor; 4) daca este în interesul Europei. Trec apoi la analiza chestiei neutralitații și la acea a ereditații. Nu spun însa nimic asupra Principelui strain, pe care par a nu'l socotì neaparat pentru regenerarea politica a poporului român; caci autorii rezuma în chipul urmator cererile lor de reforma: *Uniunea Principatelor, neutralitatea noului Stat român și restaurarea principiului de sucesiune ereditară pentru Domn»* [64].

Mai gasim o îndoeala asupra foloaselor ce le-ar aduce un Principe strain, în *Proiectul de o formula a dorințelor României* a logofatului Vasile Ghica care spune, ca cu toate ca poporul român nu-și ascunde neajunsurile probabile ce ar întovarașì alegerea unui Domn pamântean și *primejdia sigura de a primi pe un Principe de rasă straina și care nu ar aveà simpatiile lui*, pe atâta el dorește a șterge pentru totdeauna linia maestrita de despartire între Moldoveni și Munteni [65]. Principele strain este bine înțeles combatut cu mai multa staruință de N. Istrati, acel ce combateà și unirea, în scrierea lui *Asupră puterei legiu toare și privilegiile Principatelor Moldo-Române* [66].

Aceasta neîncetata frământare a minței trebueà sa adune tot mai multe convingeri în jurul marei idei, și ne trage rândul să aratam elementele sociale din cari se alcătueà partidul unirei, însemnând chiar individual pe conducatori; caci fara aceștia nici o mișcare nu este cu putința în sinul societaților. Orice s'ar zice de rolul masselor, și oricât de însemnat ar fi el în mersul trebilor, aceste masse ar rămâneà nemișcate sau ar bâjbâì

64. Reprodusă în *Acte și Documente*, III, p. 179 218 Locul citat la p. 216.
65. *Ibidem*, III, p. 440.
66. *Sur le pouvoir législatif et les privilèges des Principautés Moldo-Roumaines*, 1856. *Ibidem*, p. 145 147.

în întunerec, fără faclele minţilor mai luminate ce se pun în fruntea lor. De aceea în capul unei societăţi este de nevoie un preşedinte sau un director; în capul unei armate, un general; în al unei corporaţii, un staroste; în al unui partid un şef. Se înţelege ca cercetând elementele alcatuitoare ale partidului unionist, se vor alege dela sine acele ce'i erau protivnice şi cari sprijineau stăruirea Ţarilor Române în viaţa lor despărţita de păna acuma.

In Muntenia toata lumea erà pentru unire, întrucât, cum am luat'o aminte, ea veneà în folosul acestei ţari, şi rari numai erau acei ce nu voiau sa o primeasca. Unul din aceştia erà maiorul Papazoglu care însereaza în *Vestitorul*, organ semi-oficial al guvernului, un articol privitor la *Sâmbăta Moşilor* aratând, după istoricul Grec Fotino, ca aceasta serbare fusese instituita de Mateiu Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, ci cere ca să se ridice un monument în acea câmpie glorioasa, spre veşnica pomenire a învingatorului. Separatistul moldovean, de altfel marele iniţiator al regenerarei culturale a Moldovei, Gh. Asaki, reproduce întregul articol al lui Papazoglu, nu numai în româneşte, ci şi în traducere franceză; însa pentru a raspunde pe aceeaşi tema gazetarului muntean, Asaki propune «sa se neutralizeze simţimântul de umilire pe care monumentul valah l'ar inspirà Moldovenilor, ridicând un altul lui Ştefan cel Mare, biruitorul Muntenilor [67]. Alţi separatişti munteni combateau unirea pe motivul ca «sa nu fie concuraţi, în posturile lor, de mai numeroşii boieri moldoveni [68]. Dar la atâta se mărgineau în Muntenia încercarile de a combate unirea care, în ochii tuturor şi mai ales în ai Bucureştenilor, trebueà sa le aducă mana şi bogaţia, prin concentrarea, în oraşul lor, a întregei vieţi a poporului român din ambele Principate.

---

67. Corespondenţa din Iaşi c. *l'Etoile du Danube* din 24 Iunie, *Ibidem*, III, p. 948.

68 Corespondenţa în Bucureşti a lui Bois le Comte din 1834, reprodusă de *Moniteur Universel*, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 828.

Cu totul altfel în Moldova. Aici unirea puteà devenì amenințătoare pentru starea oamenilor, mai ales pentru acea a Ieșenilor, și trebueà deci mult încordată struna patriotică, pentru ca sunetul ei să acopere pe acel al interesului personal. Unirea se arătà deci în Moldova mai mult ca o jertfa în folosul neamului, decât ca un câștig pentru țara însași. Cu toate aceste, prin un fenomen greu de înțeles, dar care totuși se repeta în rari răstimpuri în sinul societaților menite spre propașire, instinctul de pastrare al neamului rapuse pe al păstrarei individuale, și nu numai Moldova, dar și Iașul, fură cuprinși de o înflacărare neoprită pentru ideea unirei, care puse stapânire pe cele mai multe minți ce se înălțau macar cât de puțin peste nivelul zilnicei existenți.

Partidul unirei aduna în sinul lui toate elementele, înmanunchiază în el toate cugetele și încoardă toate voințele, spre a puteà ajunge ținta mult dorita, și aceasta adunare, înmanunchiare și încordare erà de nevoie, de oarece nici odată poate o cauza mai dreapta nu a avut de luptat cu mai multă racredința, rautate și manopere ascunse, decât cea aparată de mica și slaba Moldovă, contra unor uriași ce voiau să'i înnabușe glasul.

Inainte însă de a expune lupta omerica purtata de un popor întreg, în numele dreptului, contra interesului celor puternici, sa trecem în revistă oștirea ce erà dusă în crâncena batălie.

Câtva timp dupa subsemnarea tractatului de Paris, în 30 Martie 1856, se înființeaza în Iași comitetul unirei în ziua de 21 Maiu (6 Iunie) 1856, care pune în programul sau, ca idei de sprijinit: unirea Țarilor Române sub un Principe strain dintr'o familie domnitoare europeana, afarà de dinastiile statelor marginașe; guvernul provizor să fie alcatuit din cei trei mari dregători prevăzuți de Regulamentul Organic; sa se iea masurile cele mai active de propaganda prin țara și să se alcătuiască un proiect de lege electorala la Divanul ad hoc, pentru ca în cazul când comitetul ar fi consultat

asupra acestei materii, el să nu se afle nepregătit. Mai adaoge şi cererea, cam stranie a unei capitale noue în centrul ţărei, mai mult pentru a strânge para invidiei contra Bucureştilor, decât pentru a scăpà perspectiva ce aşteptà Iaşul. Această decizie este subsemnată numai de boierii mari, cei mai mulţi Ieşeni, şi anume: Ştefan Catargiu, P. Mavrogheni, Lăţescu, Leon Ghica, Constantin Ghica, Iancu Ghica, Alexandru Ghica, Alexandru Catargiu, C. Rolla, C. Hurmuzaki, N. Suţu, D. Ralet, C. Negri, M. Kogălniceanu, I. Pisoschi, V. Alecsandri şi A. Panu [69].

In 11 Iunie comitetul este sporit la numarul de 180 de membri, luaţi din întreaga clasă luminată a poporului moldovan: mai toţi boierii cei mari, mulţi boieri mici şi mai mulţi încă oameni din popor, din cari citām la întâmplare pe: T. Codrescu, I. Holban, D. Gusti, I. Codrescu, Vasile Baltă, I. Agarici, C. Corjescu, Economul Ion Bobulescu, I. Vârgolici, C. Kerniski, Scarlat Pastia, C. Bosie, G. Stihi, C. Teodorini, Neculai Ionescu, St. Darzeu, M. Balaşescu, Anton Camban, St. Nei, Dim. Tacu, I. Macărescu, şi Dr. Fătu [70].

Logăfătul G. Sturza dela Dulceşti nefiind faţa la alcătuirea celui dintâiu comitet, cere prin o scrisoare să'l privească şi pe el ca membru, spunând în ea, că blăstămătă şi fără cuget şi netrebnică zidire va fi acela care, şi în minutele aceste scumpe, va mai cugetà la interesul său particular» [71]. Judeţele trimit unul după altul *acte de adeziune* către comitetul ieşan. Cel din *Bacău* este subsemnat de boierii cei mari ai ţinutului: Rosetti Teţcanu şi alţi Rosetti, Aga C. Biberi, A. Docan, de un mare număr de boieri mici: 8 sărdari, 4 spătari, 2 cluceri, 3 căminari, 8 pitari, 2 jitniceri, 2 şatrari, şi 1 sulger şi mulţi oameni neboieri. Unul din aceştia A.

69. *Ibidem*, III, p. 520—522.
70. *Ibidem*, III, p. 530—532, unde se află 171 de subsemnături, 9 fiind declarate nedescifrabile.
71. Din 9 Iunie. *Ibidem*, III, p. 527.

Gheorghiu adaoge după subsemnătura lui: unirea, unirea şi iar unirea , iar altul, D. Lupu: unirea e dorinţa poporului romăm şi pe ea o dorim ›. Actul de adeziune din Bacau însa cere ca Prinţul strain sa fie de origine latină» [72].

Actul de adeziune din *Dorohoi* este subsemnat de marele boier Dim. Ghica logofăt şi apoi de vreo 30 de boieri mici şi de mai bine de 60 de oameni din popor. El întareşte cererea facută prin programul comitetului, anume ca sa fie ‹ o capitală nouă aşezata în centrul ţarei» [73].

Din judeţul *Neamţ* vine de asemenea un act de adeziune în care subsemnară pe lângă marele boier I. G. Cantacuzino, vreo 60 de boieri mici şi vreo 40 de oameni neboieri şi toţi calugării dela manastirea Neamţului, în frunte cu stareţul Dionisie. Cererile sunt şi în el unirea sub un Domn strain şi o noua capitala [74].

Cu acelaşi text ca şi actul de adeziune al judeţului Neamţu, este şi aceleal judeţul *Roman*, subsemnat de Episcopul Nectarie, de arhimandritul Bartolomeu, de marii boierii Gheorghe Sturza logofat, G. Ghica şi Scarlat Vârnav, de vreo 40 de boieri mici şi vreo 20 de oameni din popor [75].

Actul de adeziune al judeţului *Tutova* este mult mai bogat în subsemnari, cuprinzând afară de ale boierilor mari M. Costache, C. Sturza, Aga Costin şi I. Miclescu, înca peste 60 de boieri mici şi vreo 80 de oameni nebnieri [76].

Din *Tecuci* s'a păstrat numai scrisoarea colonelului I. Frunza, prin care se rosteşte pentru unire [77].

Din judeţul *Putna* vine însă o foarte bogata împartaşire, subsemnată de mai mult de 200 de persoane, toate dintre boierii mici şi neboieri, repetând fără schim-

72. Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 545.
73. Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 547.
74. Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 548.
75. Din 23 Iunie. *Ibidem*, I I, p. 552.
76. Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 553.
77. Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 558.

bare dorinţile însemnate în programa comitetului din Iaşi [78].

Actul de adeziune din judeţul *Fălciu* este subscris de patru boieri mari, Aga D. Catargiu, N. Catargiu, N. Costache şi I. Ralet, vreo 70 de boieri mici şi vreo 80 de neboieri [79].

Cel din judeţul *Botoşani* este subsemnat de 7 boieri mari, din cari patru membri ai familiei Cananău, apoi Miclescu, Aga Grigoriu, şi Aga Jianu, şi un numar însemnat de boieri mici şi de neboieri [80].

Din *Fălticeni* vin doua acte, unul din partea locuitorilor oraşului, celalt din partea celor din judeţ. Boierii mari sunt A. Millo, Vasile Canta, Aga Al. Botez.; din cei mici, în număr de vreo 30, însemnam pe Mateiu Ganea paharnic şi vreo 30 de neboieri [81].

Floarea deci a Moldovei, oamenii mai cu vaza, mai avuţi, mai luminaţi, atât cei din Iaşi cât şi cei din judeţ sprijineau ideea unirei. Faţa cu aceasta aproape unanimitate a clasei mai culte din popor, reprezentanţii separatismului erau foarte rari. Şi lucru curios, mai multe din numele ce le gasim în rândurile lor începuse prin a fi unioniste, pentru a trece apoi, bine înţeles nu fără pricina, la separatismu. Aşà gasim bunăoară pe separatiştii de mai târziu Alecu Millo vornicul, N. Docan, N. Mavrocordato, Dimitrie Cornea şi chiar Neculai Istrati la început subsemnaţi fie în actele de adeziune, fie în cererea îndreptată catre Domnitorul Ghica, prin care protesteaza contra conferinţelor de Constantinopole *cerând unirea cu Principele străin* [82]. De asemenea şi Vasile Ghica pe care l-am vazut pledând cu aşà înfocare pentru unire, îl vom gasì primind Ministerul Justiţiei sub

78. Din 30 Innie. *Ibidem*, III, p. 580.
79. Din 2 Iulie. *Ibidem*, III, p. 587.
80. Din 4 Iulie. *Ibidem*, III, p. 596.
81. Ambele din 9 Iulie. *Ibidem*, III, p. 616 şi 617. Vor fi venit fără îndoeală acte de adeziune şi din partea celorlalte judeţe; dar ele s'au rătăcit şi nu sunt conţinute în bogata publicaţie a *Actelor privitoare la Regenerarea României*, pe care se intemeiază expunerea.
82. Vezi această cerere din 28 Fevruarie 1856. *Ibidem*, III, p. 427.

Vogoride și trecând apoi la cel de Interne, de unde se putea mai bine gâtuì unirea.

Dupa cum se vede și precum o vedeau și oamenii timpului, partidul anti-unionist era mult mai puțin numeros decum se credeà [83]. De aceea și fața cu numeroasele alipiri catre unire, gasim în namolul de acte asupra acestor evenemente, numai o singura petiție a separatiștilor din Bârlad adresata Sultanului, în care spun ca deșì au subsemnat pentru unire, dar au facut aceasta numai sub amenințarile guvernului precedent (Grig. Ghica) [84].

Care erà ținuta țaranilor, a clasei calei mai numeroase a poporului în chestia unirei? Ei nu se rosteau nici într'un fel, pentruca nu pricepeau însemnatatea lucrului.

Aici stă deosebirea între rasunetul revoluției din 1848 în Muntenia, care putem zice ca lațise ideile ce sprijineau mișcarea pâna în straturile cele mai adânci ale poporului, pe când partidul unirei trebuì să se marginească numai la patura suprapusa a orașelor. Și este lesne de înțeles de unde proveneà aceasta deosebire. Revoluția din 1848 în Muntenia atinsese un interes real, simțit al țaranimei, care o usturà și o înjunghià și pe care deci puteà sa-l patrunda: desființarea clacei și darea unui petec de pamânt în proprietatea țaranului. Pentru acest interes, țăranimea trebueà sa se scoale. Numai în mințile mai luminate se îmbinà acest interes nemijlocit cu ridicarea starei obștești a țărei. Mințile țaranilor, în orizonul lor cel îngust, nu puteau vedeà soarele răsarind dupa dealuri. In întrebarea unirei însă, lucrul de căpetenie erà tocmai acel soare pe care pentru a'l vedeà, erà de nevoie ca acei ce erau să se bucure de lumina și de caldura lui, sa iasa din vizuina rece și intunecoasa în care sufletele lor putrezeau de atâta timp. Aceasta însă nu o puteau face țăranii cei lipsiți,

83. Place c. Walewsky, 24 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 706.
84. Din 19 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 775.

nu numai de cultură, dar şi de binefacerile unei vieţi omeneşti [85].

Partidul unirei în luptă. — Am spus ca, pentru a aduce la îndeplinire ideea în jurul căreia se închegase partidul unirei, el trebueà să ducă o lupta apriga împotriva duşmanilor acestei alcătuiri politice, duşmani constituiţi mai ales din puterile protivnice ei şi cari se ajutau de elementele launtrice, pentru a repurtà izbânda.

Puterile europene ce se împotriveau unirei erau, în întâiul loc, Turcia şi Austria cari aveau interes ca aceasta întarire a organismului românesc să nu se îndeplinească. Catre ele se alipise însă şi Anglia, de îndata ce această putere vazuse că Rusia sprijineà unirea, căci ea banueà că, în acest sprijin, Rusia planueà o lovitură ascunsa contra Imparăţiei Otomane.

Puterile duşmane unirei se gândiseră cu drept cuvânt, că ele trebuiau sa se silească a împiedicà rostirea dorinţelor pentru unire, numai în Moldova, fiindcă după cum am vazut, raspingerea acestei combinari politice erà destul de firesc lucru a fi aşteptata dela ţara ce erà sa se piarda prin ea.

De Muntenia ele puteau sa nu se preocupe; căci o dorinţa a unirei din partea ţarei ce erà sa tragă un folos, nu puteà fi împiedicata, şi ar fi fost a se da prea pe faţa uneltirile puse în lucrare, daca şi Muntenia s'ar fi rostit contra unirei. Dar puterile protivnice nici nu aveau nevoie ca unirea sa fie respinsă de ambele ţări; caci fiind vorba de a se cunoaşte dacă contopirea erà dorită, erà neaparat ca voinţele *amândurora* sa se întâlnească, şi refuzul uneia din ţari erà îndestulator pentru a face să cadă combinaţia planuita.

85. „Les paysans, denués de toute éducation politique, livrés à l'omnipotence des sous-administrateurs (privighitori), habitués à obéir à tous les ordres du gouvernement, étaient en effet, par leur nombre, un moyen des plus efficaces pour organiser une manifestation contre l'Union". Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ianuarie 1857. *Ibidem*, III, p. 1034.

De aceea și toate silințele pentru a împiedică rostirea dorinței de unire se concentreaza asupra Moldovei, și lupta partidului unionist pentru izbânda înfrățirei este dată numai în această țara. Asupra ei căzù tot greul frământarilor; ei i se cuvine însa și cununa de lauri pentru izbânda dobândită.

Austria și Turcia aveau la îndemâna cele mai puternice mijloace, pentru a înnăbușì rostirea dorinței de unire din partea Moldovei. Cea dintâi ocupase Principatele cu armatele ei, dupa retragerea Rușilor catre Crimeea cea atacată de aliați în 1853, și se înțelege cât de greu cadeà în cumpana prezența baionetelor austriace în o țara ce trebueà să dea un vot protivnic dorințelor habsburgice. Ocupația se facuse în 1854 în toiul razboiului, și avuse de cauza, sau mai bine de pretext, împiedicarea Rușilor de a reocupà iarași Țarile Române, fiind deci facuta chip în folosul aliaților [86].

Dar razboiul se sfârșise, și în 30 Martie 1856 se încheiase tratatul de Paris. Trupele aliate părasisera curând dupa aceea Rusia; dar Austriacii nu se gândiaù a ieșì din Principate.

Ei pretextau ca nu pot sa o facă, pană nu vor vedeà sfârșită delimitarea Basarabiei retrocedata de Congresul din Paris, după stăruințele ei. Comisia europeana ce trebueà sa privigheze lucrarile Divanurilor ad-hoc, având însa a se întrunì în București, delegații Rusiei nu voesc să vină acì, înainte ca Austriacii sa fi deșertat Principatele. Deabià către jumatatea lui Martie 1857 Austria nemai putând iscodì nimic, este nevoită să'și retraga oștirile din Țarile Române [87].

Lupta între cele două partide, unioniștii sprijiniți numai de Franția și anume prin autoritatea sa morală, dar având pentru ei convingerea puternică în dreptatea

---

86. Sanejouand, *Les Principautés roumaines devant l'Europe*. *Ibidem* III, p. 363. Convenția între Turcia și Austria, pentru ca această din urmă să ocupe Principatele, din 14 Iunie 1854. *Ibidem*, II, p. 484. La 13 Sept. generalul austriac Coronini erà acum în București, *Ibidem*, IV, p. 98.

cauzei ce susţineau, şi separatiştii fara mulţi împartaşitori în ţara, dar tari prin sprijinul armatei austriace, acel al Turcilor şi întregul aparat ocârmuitor al ţareì, pus la îndemâna Caimacamului, înfăţişează doua perioade în a ei desfaşurare: întâia este cea pregătitoare, urmărita pe timpul ocupaţiei austriace şi a Căimăcămiei lui *Toderiţa Balş* dela 15 Iulie 1856 păna la Martie 1857, şi a doua dupa retragerea trupelor austriace, care începe după moartea lui Toderiţă Balş[88], sub Caimacamia lui *Neculai Vogoride*, dela Martie 1857 până la alegerea desavârşită a Divanurilor ad-hoc.

a) *Sub căimăcămia lui T. Balş.*—Incotrò erà sa tindă ocârmuirea lui T. Balş, se vede de pe împrejurarea, ca ceremonia instalărei lui în scaunul Caimăcămiei se face cu concursul oştirei austriace. T. Balş, având de ambele sale laturi pe generalii austriaci Gablentz şi Resnicek, şi urmat de mai mulţi adiotanţi şi ofiţeri ai armatei de ocupaţie, trece în revista trupele moldoveneşti[89]. Se dovedeà în destul, prin aceasta împărtăşire a armatei austriace la afacerea absolut lăuntrica a învestirei autorităţei supreme în Moldova, cine erà să fie adevaratul stăpân al ţărei. Consulul V. Place se arata cu totul surprins de à vedeà trupele austriace luând parte, alaturea cu cele moldoveneşti, la sărbatorirea instalarei [90]. Cu toate acestea, Caimacamul, pentru a'şi mascà purtarea, pune sara la luminaţie şi un transparent care simbolizà unirea, prin doua femei ce se ţineau de mâna. Tot Balş iea mai târziu iniţiativa de a se ridicà un monument lui Ştefan cel Mare[91]. Tovarăşa şi îngăduitoarea

87. In ziua de 14 Martie părăseşte ultimul corp de austriaci Moldova. Place c. Walewsky, 16 Martie 1857. *Ibidem*, IV, p. 98.

88. Firman pentru numirea lui Balş, de Caimacam, 15 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 648. Moartea lui Balş, 1 Martie 1857. *Ibidem*, III, p. 1164.

89. Buletinul săptămânal din *Steaua Dunărei*, 14 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 672.

90. Place c. Walewsky, 23 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 680.

91. Relaţ'a Stelei Dunării din 23 Iulie 1857, *Ibidem*, III, p. 655. Jurnalul comitetului însărcinat cu ridicarea statuei, 18 Decemvrie 1856. *Ibidem*, III, p. 985.

Austriei în apasarea Moldovei, Turcia, pune îndată în lucru un nou soiu de autoritate asupra Principatului, impunându-i voința ei în afaceri cu totul lăuntrice, prin firmane trimise din Constantinopole. Prin unul, Sultanul revoaca concesia facuta unei companii franceze, pentru privilegiul plutirei pe Siret. Erà aceasta un semn al îndepărtarei Turciei de Franția care cu toate aceste îi scapase existența [92]. Păna acolo mergeà sila ce o resimțeau Turcii pentru foasta lor aliata și patrona, ca cu prilejul trecerei unui pașa prin Iași, el viziteaza pe toți comisarii puterilor ce venisera aici spre a cercetà cum stau lucrurile cu dorința unirei. afara de comisarul francez, ceeace ambasadorul francez din Constantinopole nu lasa sá treaca, ci aratând Vizirului purtarea necuviincioasa a pașei, acesta primește ordinul de a se întoarce îndata la Iași, din Basarabia unde trecuse, spre a săvârșì și față cu comisarul francez datoria de politeța pe care lipsise sa o îndeplineasca.

Alt firman anuleaza concesia unei bănci prusiene, desigur din cauză ca și Prusia sprijineà unirea; al treilea suprima libertatea presei încuviințatà de Domnitorul Ghica, pentru a puteà, prin oprirea ziarelor ce sprijineau unirea, să înnăbușe parerile. Place observa asupra acestei întrebari, că ziarele au trebuit sa înceteze de a apăreà, așà că în momentul când țara are mai multa nevoie ne a fi luminata, toate organele cari sprijiniau unirea au fost silite a amuțì. Ceea ce face aceasta tacere încă mai simțitoare este, că Gazeta oficiala (Gazeta Moldovei) continuă mereu articole contra unirei țarilor române» [93].

Prin un al patrulea firman în sfârșit, se oprește reîntrarea în țară a emigraților din 1848. Ambasadorul francez tăgăduеà în zadar în chipul cel mai formal,

---

92. Vezi o serie de acte începând dela 8 August 1856. *Ibidem*, III, p. 747 și urm.
93. Place c. Walewsky, 29 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 851.

fața cu art. 23 al tratatului de Paris, dreptul de a anulà prin firmane măsuri de ocârmuire lăuntrica luate la București sau la Iași [94]. Poarta acuma nu mai asculta de Franția, ci de puterile acele ce bateau în struna ei, și cari cautau să împiedice unirea: Austria și Anglia. Ambasadorul francez se mira, însa fara temeiu, ca sfetnicii Sultanului nu au fost loviți de strania situație pe care și-o creeaza, prin alipirea lor de părerile cabinetului din Viena, și părasirea celorlalte puteri reprezentate la Congres, și mai ales a celor ce au combatut alaturea cu Turcii în contra Rusiei [95].

Caimacamul T. Balș schimba îndata pe dregatorii lui Ghica, punând în locul lor oameni cunoscuți pentru parerile lor împotriva unirei, cau câștigându-i contra ei, tocmai prin numire.

El luase în minister pe Neculai Vogoride care declarase lui Place, înca de pe când îl văzuse în Paris, că lucrà din partea Porței pentru a împiedecà unirea; apoi pe Neculai Istrati, cunoscutul teorician al separatismului, și pe Neculai Canta care faceà o opoziție pe fața ideei unirei [96]. Caimacamul destitue pe un cap pe toți dregatorii precum: directorii departamentelor, prefecții județelor, perceptorii darilor, cea mai mare parte din președinții și asesorii Divanului și ai tribunalului, capii jandarmeriei, toți subadministratorii plașilor, cari erau banuiți de a fi unioniști și îi înlocuește cu persoane aparținând vechiului partid rusesc și cari sunt totodată protivnicii unirei Principatelor [97]». Pentru a scapà

94. Thouvenel c. baronul de Prokesch, 8 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 747.
95. Walewsky c. Thouvenel, 9 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 749.
96. Place c. Walewsky 24 Dec. 1856 *Ibidem*, III, p. 997. In 28 Fevruarie 1856 Istrati subsemnase petiția pentru unire către domnitorul Ghica (Mai sus p. 335, nota 82. In depeşa lui Place c. Walewsky din 24 Dec. citată aici, se spune despre Istrati că ar fi „depuis *six mois* l'écrivain et le chef du parti séparatiste". El trecuse deci în tabă a anti-unionistă pe la Iulie 1856, când cu numirea lui Balş de Caimacam. Data lunară a scrierei *Chestia zilei* care erà din 1856, trebue să cadă tot pe atunci.
97. Thouvenel c. Walewsky, 13 Oct. 1856, şi art. din *l'Etoile du Danube* 8 Ianuarie 1857. *Ibidem*, III, p. 876 şi 1034.

de Divanul domnesc al caruia preşedinte erà tocmai unionistul Vasile Sturza, dar pe care nu'l puteà destituì ca pe mulţimea tuturor dregătorilor, Balş întrebuinţaza următoarea manoperă pentru a'l îndepărtà. Pune pe Neculai Canta ca, într'un proces al lui, sa'i dea o tânguire foarte ofensatoare contra Divanului, cerând garanţie Caimacamului contra «nedreptaţilor *neruşinate* ale Divanului . Caimacamul, ca şi când nu ar fi vazut insulta, recomanda petiţia Divanului care îşi da dimisia în întregime. Neculai Canta este mulţamit de Balş pentru această faptă, prin luarea lui în Minister [98].

Pe lânga aceste masuri obşteşti luate de Caimacam contra unirei, prigonirile individuale plouau pe capul unioniştilor. Trei tineri sunt surguniţi, pentruca îşi aratasera prea pe faţa aplecarea lor pentru unire. Se violează domiciliul şi se aresteaza alţi doi tineri, Holban şi Voinov, cari se întorceau dela o petrecere dela ţara îmbracaţi în costum naţional. Colonelul Frunza este destituit din postul de comandant, pentruca se rostise în favoarea unirei [99]. Comandantul jandarmeriei ţinutului Tecuciu, Diamandescu, este de asemene destituit. Muzica militară şi chiar bandele de lăutari sunt împiedecate de a cântà *Hora unirei*; dialogul politic *Tandală şi Păcala* al lui Alecsandri este oprit de a se mai jucà şi câte alte masuri de acelaş fel [100].

Pentru a ilustrà şi mai limpede ura contra unioniştilor, întâmplându-se sa moara Mihail Cantacuzino Paşcanu, partizan al unirei, în timpul ce el zăceà mort în casa lui, alăturea cu el Neculai Istrati dadeà un bal şi se înveseleà cu muzici şi lautari [101].

---

98. Place c. Walewsky, 29 Dec. 1856. *Ibidem*, III, p. 1008.

99. Mai sus p. 334, nota 77, actul de adeziune a lui Frunză către proclamaţia comitetului ieşan al unirei.

100. Art. din *L'Etoile du Danube*, 8 Ian. 1857. *Ibidem*, III, p. 1034. Gazeta *Steaua Dunărei*, oprită a mai ieşi la Iaşi, se strămută la Bruxela unde apare sub titlul *L'Etoile du Danube*, în limba franceză, sub direcţia lui N. Ionescu.

101. Place c. Walewsky, 2 Martie 1857. *Ibidem*, III, p. 1169. Necrologul lui Paşcanu. *Ibidem*, p. 1053.

Dar Balş ştieà din vremuri vechi, că numai cu slujbe, ori cât de mari ari ar fi ele, nu se răsbate la Constantinopole, şi că inimile Turcilor nu se descuie decât cu chei de aur. El se împacase deci cu banchierii Zarifi şi Vlastò din Constantinopole, ca sa trateze în numele sau cu Miniştrii Sultanului, asupra numirei lui la Gospodoratul Moldovei, însarcinând pe aceasta casa a merge până la 80.000 de galbeni (1.000.000 de lei noi), spre a obţineà domnia, şi în caz de izbutire, Caimacamul se obligà a da zisei case, cu preţ neînsemnat, în arendă, salinele şi dreptul de exportare a cerealelor. Casa de banca îi raspunde ca şi-a asigurat cooperarea ambasadorilor Franţiei (ceeace nu erà decât un sfruntat neadevar) şi Angliei, şi ca ea cauta deocamdata a procurà lui Balş Căimăcamia pentru 25.000 de galbeni. Balş îi raspunde ca va primì Caimacamia, adecă va da 25.000 de galbeni, numai daca i se va asigurà Domnia [102]. Mai la urma Balş se hotăraşte a face jertfa cea mai mică, spre a pune mâna pe Căimăcamie, mijlocul cel mai sigur de a ajunge la Domnie.

Purtarea lui T. Balş în chestia unirei este pe deplin înţeleasa. Atât Austria cât şi Turcia îi fagaduisera Domnia, în cazul bine înţeles când unirea nu s'ar înfaptuì [103], şi pentru a înlaturà aceasta putinţa luptase din rasputeri Caimacamul Balş. El uitase însa sa se asigure şi din partea morţei, care venì sa-l umfle pe neaşteptate, tocmai când erà să intre în toiul luptei celei mari: alegerile pentru Divanul ad-hoc.

b) *Sub căimăcămia lui N. Vogoride.* — La moartea lui T. Balş, partidul unionist cauta în zadar a face sa se orânduească Caimacamia de trei persoane prevăzuta de Regulamentul Organic, caci Turcii numesc pe Neculai Vogoride, un Grec paşă turcesc ce fusese împă-

102. V. Place c. Walewsky, 10 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 617.
103. Comp. Place c. Walewsky, 19 Iulie 1856, cu Place c. Thouvenel, 12 Dec. 1856. *Ibidem*, III, p. 680 şi 970.

mântenit în Moldova, prin căsătoria lui cu fiica lui Costache Konaki. Acest nou agent al Porței și al Austriei înșală pe Francezi, prin o fagaduința iscalita, de purtare neutrala, în cauza unirei. Unioniștii însa care știeau cu cine aveau a face, rămasera înmărmuriți la vestea acestei numiri [104].

Venirea lui Vogoride în capul Moldovei se întâlnea cu trimiterea firmanului pentru alegerile Divanului adhoc și cu adunarea în București a Comisiei europene. Lupta cea hotarâtoare erà să se încinga.

Vogoride începe prin a marginì îndatorirea pe care și-o luase catre consulul francez din Iași, interpretând astfel declarația lui scrisă: că va sprijinì *cu cumpătare* unirea, daca va dobândì convingerea ca aceasta combinație va fi sprijinita de Congres, după ce va fi fost votata de Divanuri [105]. Dar cum erà cu putință sa obțina aceasta convingere, asupra unui act înca ascuns în tainele viitorului? Apoi împlinirea condiției impuse de Vogoride atârnà tocmai de sprijinul ce erà sa'l dee el cauzei unirei, sau de împrotivirea ce erà sa i-o arăte. Făgaduința Caimacamului ascundea deci un cerc vicios; erà o îndatorire sofistică care nu'l legà la nimic.

Ministrul de interne rânduit de Vogoride, Neculai Canta, recunoscând însa, fața cu puternica mișcare din Moldova, că nu ar puteà luà îndatorirea de a face ca alegerile sa iasa contra unirei, schimba Ministerul lui, al Internelor, cu Costin Catargiu care iea asupra-și aceasta îndatorire [106].

Vogoride însceneaza mai multe uneltiri falșe contra ideei unirei. Așà el raspândește vestea, că unirea ar trebuì sa aiba de rezultat împărțirea pamânturilor, fiind

104. *L'Etoile du Danube*, 9 Martie 1857. *Ibidem*. IV, p. 7. Că Vogoride erà pașă, vezi doleanța unioniștilor Moldovei c. Comisia din București, 30 Martie 1857. *Ibidem*, IV, p. 166.

105. Place c. Walewsky, 14 Martie 1857. *Ibidem*, IV, p. 48: „S'il obtenait la certitude que cette combinaison triomphera dans le congrès, après qu'elle aura été votée par les divans".

106. Place c. Thouvenel, 25 Martie 1857. *Ibidem*, IV, p. 131.

o reînnoire a mişcarei socialiste din 1848. Presa fiind încatuşată, unioniştii nu puteau combate atari neadevăruri primejdioase, decât prin placarde litografiate şi prin întruniri; dar şi un mijloc şi altul fu oprit de guvern ca aţiţător al duhurilor. Guvernul anume susţineà că trebue ferite alegerile de orice înriuriri sau uneltiri cari într'un duh exclusiv de partid, sunt de fire a aduce ratacirea şi a amenință sinceritatea alegerilor [107].

După teória constituţionala a guvernului lui Vogoride, discuţia teoretica, convingerea pe calea ideilor, se socoteà şi ea uneltire primejdioasa.

Fiind însa ca unioniştii tot nu încetau de a lucrà, apoi arestul împraştiat cu mânoşie în dreapta şi în stânga venì sa asigure încа şi mai mult sinceritatea alegerilor . Pe lângă siluiri, guvernul întrebuinţă şi ademenirea şi favorurile nemeritate, pentru a îndemnà şi mai mult elementele protivnice unirei.

Urmatoarea scrisoare a lui Costin Catargiu catre prefectul de Putna, care trebueà sa lucreze mai cu sălbaticie contra numeroşilor unionişti din judeţul sau, este caracteristică în această privire: Am vorbit E. S. Caimacamului, spune Ministrul prefectului sau, în favoarea fiului d-tale Mitica, spre a fi înnaintat la gradul de ofiţer. Deşì sunt încredinţat ca nu face nimic şi bate numai uliţele, d-tale însa nimic nu ţi se poate refuzà [108]. Tot soiul de silnicii, batai, încalcari de domiciliu şi perchiziţii nelegale, destituiri din dregatorii, anulare de alegeri ale autoritaţilor rânduite pe aceasta cale, până ce ieşeau candidaţii placuţi guvernului, şi câte altele toate, sunt puse în lucrare în toate părţile ţărei. Cu toate aceste prigoniri, partidul unionist se întareà, în loc de a da îndărat, şi de aceea, lucru vrednic de însemnat, pe când acest partid erà organizat în comitete pe ca-

107. Incunoştiinţarea Departamentului de Interne, 3 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 216. Circularea lui Costin Catargi, 2 Aprilie. *Ibidem*, IV, p. 202.
108. Min. de Interne c. Iord. Pruncu, prefect de Putna, 13 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 322.

lea privată, cel antiunionist nu lucrà în acelaşi chip, deoarece el partizani nu aveà decât pe agenţii ocârmuirei şi nu erà reprezentat decât de puterea acesteia, căptuşită cu acea a Turciei şi a Austriei [109]. Agenţii francezi, atât consulul din Iaşi cât şi membrul comisiei din Bucureşti şi ambasadorul din Constantinopole, înţelegând că, daca s'ar tolerà sistemul de intimidare urmat de guvernul lui Vogoride, cauza unirei ar fi nu numai compromisa ci chiar cu desavârşire pierdută, îşi dadeau toate silinţele pentru a pune în lumină cât se poate mai vie uneltirile Caimacamului, spre spre a silì pe Turcia a revenì la respectul stipulaţiilor tratatului de Paris [110]. Dar toate sforţarile erau zadarnice. Poarta se prefaceà a fagăduì schimbarea sistemului, pe când în realitate ea erà aceea care înteţeà pe Caimacam la cea mai straşnica încordare în combaterea unirei.

Unioniştii banueau ca Vogoride lucrà dupa îndemnuri scrise ce îi soseau din partea agenţilor politicei turceşti, şi deci ei se gândiră a pune mâna pe corespondenţa cea tainica a Caimacamului. Ei câştigară pe o persoana din casa lui şi, platind-o bine (se spuneà cu 14.000 de galbeni), o ademenira sa fure scrisorile lui Vogoride. Aceste scrisori, toate în limba greaca, fură date publicităţei întaiu prin ziarul unionist din Bruxelles *l'Etoile du Danube*, de unde ele fura reproduse în mai multe ziare europene. Ele destainueau într'un chip neîndoelnic acţiunea rudeniilor lui Vogoride şi a autoritaţilor turceşti, precum şi uneltirile Austriei în contra unirei. In ele tatal şi fratele Caimacamului îl îmbieau sa se poarte ca un protivnic hotarât al unirei care ruinând drepturile Moldovei, el nu ar trebuì niciodata sa consimtă ca, în timpul Caimacamiei lui, asemenea drepturi sa fie pierdute şi nimicite în favoarea Valahiei; că cele trei puteri

109. Place c. Walewsky, 5 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 246: „D'un côté les comités unionistes, c'est à dire le pays; de l'autre le gouvernement ou pour mieux dire l'Autriche et la Turquie".
110. Thouvenel c. Walewsky, 6 Aprilie 1857. *Ibidem*, p. 256.

îi vor fi recunoscatoare dacă va izbutì ca Divanul Moldovei sa se rostească contra unirei; că sublima Poarta îi cere ca sa fie tare şi neclintit, şi că trebueà să'i apere interesele, pana când va puteà ea însăşi să se declare pe faţa contra unirei. Un agent al Porţei, Fotiadi Bei, scrieà lui Vogoride, ca el sa lucreze fară vuet şi fară a destainuì ca ar primì pentru aceasta instrucţii dela Poarta». Şi cu toate acestea, în momentul ce agentul Porţei scrieà aceste lucruri Caimacamului, Marele Vizir «protestà ambasadorului francez *cu lacrimile în ochi* ca ar condamnà excesele lui Vogoride [111].

Principesa Vogoride, fiica lui Konaki, nu puteà însa îngaduì apriga harţueala pe care, după parerea ei, Ministrul de Interne o aplicà ţărei, şi ea cere dela barbatul ei înlaturarea lui din Minister, sub ameninţarea desparţeniei de el, lucru de care Vogoride se temeà mai mult decât de acea de iubitul său Ministru [112].

Costin Catargiu fu înlaturat şi înlocuit cu Vasile Ghica, fostul aprig unionist, dar care îşi vânduse convingerile pe blidul de linte [113]. Inlocuirea schimba însa numai persoana, nu şi sistemul; ba noul venit dorind sa se recomande, îndruma o şi mai aspra prigonire a unioniştilor, documentata prin acte de silnicie de o nemaipomenita sălbatacie, îndrăznind chiar a se napustì asupra capului bisericei, pe care voeà sa'l silească a destituì pe cei doi fraţi, arhimandriţii Scriban, unionişti înfocaţi, din cari unul aparase chiar în scris sfânta pentru el cauza a unirei [114].

In o elocventa depeşa catre comitele de Walewsky, consulul francez din Iaşi arata, cum din organul Mitropolitului rasuna ţipetul unui popor întreg ce se calca

111. Talleyrand c. Walewsky, 12 Iunie 1857. *Ibidem*, IV, p. 800. Vezi şi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, pag. 581 şi urmare.
112. Asupra rolului soţiei lui Vogoride, vezi interesanta depeşă a lui Place c. Walewsky, 2 Maiu 1857. *Ibidem*, IV, p. 478.
113. A nu se amestecà V. Ghica cu V. Sturza care a fost şi a rămas unionist până la sfârşit.
114. Vezi mai sus pag. 325, nota 53, scrierea arhim. Neofit Scriban.

și se ocarește, în despreţul garanţiilor pe cari Europa i le-a dat, și acest ţipet este cu atâta mai duios, cu cât este dat de un pastor obosit de vârsta, dar însufleţit de primejdia neamului sau. Dupa ce a siluit toate clasele societaţei, ocârmuirea moldoveneasca ataca pe arhiereu, ultima și cea mai serioaza piedică. Nu se ataca atât prelatul, cât viitorul preşedinte al Divanului. Se tinde deci la rasturnarea operei a însuşi Congresului»[115].

Cu toate apasarile însa, Vogoride simţeà ca nu va puteà zdrobì hidra unirei, a careia capete rasareau înşeptit la fiecare taiere. El se hotarî deci a le taeà pe toate deodata, și anume printr'un mijloc la care, daca s'ar fi gândit mai de demult, nici nu ar fi avut nevoie a mai întrebuinţà și alte constrângeri.

Acest mijloc erà falșificarea listelor electorale.

Trebueà însa lucrat repede, caci Turcia aveà cel mai mare interes, ca «alegerile din Moldova sa se faca înnaintea celor din Muntenia, pentru ca un vot protivnic unirei sa vina din Iași sa loveasca cu stârpiciune votul ce se știeà bine ca erà cu neputinţa de împiedecat din partea Divanului valah»[116]. Inscrierile în liste se și facura în mare graba și în chipul cel mai samavolnic, fara a se respectà nici prescrierile firmanului, nici starea corespunzătoare a alegatorilor. Singura norma de alegere erà plecarile unioniste sau anti-unioniste ale indivizilor. Se făcura nenumarate protestări din partea unioniștilor respinși sau trecuţi cu vederea; dar judecarea protestelor urmând sa se faca de comitete alcatuite din organe de ale ocarmuirei, raspingerea erà totdeauna deslegarea ce se dadeà acestor tânguiri. Cele mai de multe ori protestul se restitueà fara nici o rezoluţie, pentru ca sa nu aiba nici un mijloc de dovada ca a fost înaintat. Uneori se puneau pe acele protesturi rezoluţii cu totul nehotarâte cari nu puteau fi controlate, precum bunaoara,

115. Place c. Walewsky, 7 Iunie 1857. *Ibidem*, IV, p. 747.
116. Talleyrand c Walewsky, 23 Iunie 1857 *Ibidem*, IV, p. 934.

că «cercetând reclamaţia cu luare aminte, a găsit'o neîndestulătoare în marginirea înaltului împărătesc firman »[117]. Cât despre ţarani, se tipăreau formulare în alb cari se umpleau cu numele delegaţilor plăcuţi guvernului. Listele fusese alcătuite de N. Istrati, Costin Catargiu şi de consulul austriac, Gödel de Lannoy, mai luând parte la şedinţele în cari persoanele suspecte erau desbatute şi N. Cantacuzino şi uneori chiar Caimacamul. Multe informaţii le dobândise consulul austriac dela starostii lui din provincie. Place spune în prea interesanta depeşa, în care raportează aceste lucruri, că «Domnul Gödel a supraveghiat această lucrare până în ultimul moment, mergând adeseori la tipografia Statului, diriguită de Asaki, în timpul cât se tipareau listele, şi acolo înca a mai facut stergeri» [118].

Rezultatele acestor operaţiuni fură ca din 2.000 de proprietari mari ai Moldovei numai 750 fură înscrişi în liste; din 20.000 de proprietari mici, numai 2.264; din vre-o 11.000 de neguţitori şi meseriaşi, fura înscrişi numai 1.190, iar în tot cuprinsul Moldovei nu se găsiră din profesiile liberale: avocaţi, doctori, ingineri, arhitecţi, mai mult de 11 persoane cu drepturi de alegători! Aşà fiind, listele în total cuprindeau numai 4.215 nume, în loc de 40.000 cât ar fi trebuit să însumeze. Se făceà, nu e vorba, mare caz de cei 167.222 de ţărani cari însa, faţa cu modul cum li se luà votul, nu însemnau absolut nimic pentru rezultatul alegerilor.

Partidul unirei, scos din rabdare, erà cât pe ce să se dedee la vre-o mişcare violenta, lucru de care se temeà consulul Place care spune, într'o depeşă către Walewsky, ca «până acum poporul s'a mănţinut în căile legale; dar cred că a ajuns la ultimele margini ale răbdarei, şi daca se îngadue a se face alegerile în condiţiile de faţă, nu mai răspund de liniştea publică» [119].

117. Reclamaţia lui Botez din 18 Iunie 1847. *Ibidem*, IV, p. 880.
118. Place c. Walewsky, in Iulie 1857. *Ibidem*, V, p. 36. Comp. corespondenţa din Iaşi către *L'Etoile de Danube*, 12 Iunie 1857. *Ibidem*, IV, p. 800.
119. Place c. Walewsky din 18 Iunie 1857. *Ibidem*, IV, p. 884.

Dar ar fi fost și mai rau pentru cauza unirei, dacă intervenea vreo rasvrătire; căci ea ar fi atras numai decât o ocupație a țărei care ar fi facut sa amuțeasca orice năzuință după unire.

Românii însă dadură dovada de o desavârșita înțelepciune, înghițindu'și amarul și pastrând liniștea în afară, când în sufletul lor clocotea înverșunarea cea mai încordata. Ambasadorul Franției, văzând ca pe calea staruințelor nu poate ajunge la nimic, se hotaraște sa apuce pe aceea a amenințarilor. Reșid Pașa marturisește atunci lui Thouvenel, ca el ar fi gata sa se retragă din vizirat, daca s'ar găsi în Turcia alt personaj care sa primească combinația unirei [120].

Tocmai pe atunci vine în sprijinul partizanilor unirei altă destainuire grava asupra Caimacamului, asemuitoare celei provenite din publicarea corespondenței lui secrete. Anume Alexandru Cuza, pârcalabul de Galați, unionist ramas încă în dregatorie, desgustat de masurile nedrepte ale caror aplicare i se cereau necontenit, da o rasunatoare dimisie, în care arata toate manoperele ce le întrebuință guvernul pentru înnabușirea dorinței unirei [121].

Zdruncinata prin aceste lovituri, Turcia era aproape sa cedeze și sa încuviințeze revizuirea listelor electorale, în care se concentrau acum cererile unioniștilor; dar sprijinită de Austria și mai ales de aliata Franției, Anglia, Turcia își revine în fire și manținând listele cum erau făcute, ordonă lui Vogoride sa proceadă la alegeri. Dar chiar din cei înscriși pe lista, cei mai mulți cari aveau simpatii pentru unire, deși fusese priviți ca protivnici, nu ieau parte la vot. Se alege totuși un Divan ad hoc alcătuit numai din anti-unioniști. Atunci Thouvenel, ambasadorul Franției, precum și ai Prusiei, Rusiei și Sardiniei declară ca părasesc Constantinopolea, rupând re-

120. Outry c. Thouvenel, 14 Maiu, și Thouvenel c. Walewsky, 14 Maiu 1857. *Ibidem*, IV, p. 610 și 581.
121. Din 6 Iulie 1857. *Ibidem*, V, p. 447.

laţiile diplomatice. Românii însa pe de alta parte nevoind cu nici un preţ să desfacă chestia Principelui strain de aceea a unirei, Poarta se aflà în alternativa sau de a pierde prietenia a patru puteri, sau de a vedeà, dupa convingerea ei, România unită şi apoi şi Serbia desfacându-se de împărăţie. Ea se hotărî deci a jertfì prietenia Franţiei şi a celorlalte trei puteri şi manţinù refuzul anulărei alegerilor din Moldova.

Napoleon vazând ca din cauza Angliei nu poate înfrânge încăpăţinarea Turciei, se înţelege cu regina Victoria la Osborne, renunţând la unirea totală a Ţărilor Române şi multamindu-se numai cu o unire vamala, militara şi judecatoreasca; iar Anglia fagadueşte în schimb Franţiei, pentru aceasta concesie la vederile ei, sa obţină dela Turci, ca o satisfacţie morala pentru Franţia, anularea alegerilor moldovene. Outry spuneà prea bine asupra acestei împăcari, că Franţia câştigase forma, iar Anglia, Austria şi Turcia fondul şi ţinta tuturor silinţelor lor [122], ceeace va reeieşì mai limpede înca din Convenţia de Paris.

In Moldova însa ştirea, deocamdata nedeplina, avù un efect înnălţator. Vogoride fusese răpus; alegerile anulate şi partidul unirei triumfase. Intr'adevar Caimacamul vazându-se desaprobat de înşişi stapânii pentru cari lucrase, îşi schimba cu totul purtarea, şi din aprig duşman al unirei, devine un proteguitor nepartinitor al alegerilor. Rezultatul nouei rostiri a Moldovei da un Divan aproape în unanimitate pentru unire, şi din care numai doi membri erau hotarît protivnicii ei. Vrednic de însemnat este, pentru a judecà sub ce presiune fusese ales Divanul cel anulat, că din el numai trei inşi fura realeşi în cel nou [123].

Se înţelege că lupta cea încordată, data de partidul unionist contra adversarilor săi a trebuit să'i închege

122. Ontry c. Thouvenel, 17 August. *Ibidem*, V, p. 474.
123. Place c. Walewsky, 22 Sept. 1857. *Ibidem*, V, p. 612.

din ce în ce mai mult rândurile, încât partidul unionist ieşì din această luptă cu mult întărit. El însă aveà nevoie de aceasta întărire, întrucât desbaterile încinse în Divanul Moldovei erau să devină aşà de amenințătoare, încât dacă partidul unirei nu ar fi fost aşa de puternic chituit, prin apriga luptă susținuta de el, s'ar fi risipit — şi Divanul ad-hoc al Moldovei, cu toate ca erà compus numai din partizanii unirei, ar fi putut da un vot protivnic idealului lor.

CAPITOLUL XIV

PARTIDELE POLITICE ÎN SINUL DIVANURILOR AD-HOC

Unirea reîntregise iarăşi partidul naţional. Nu erà vorba, în realizarea acestui ideal, de o luptă de clase, în care să se poată ivì tendinţi liberale sau reacţionare. Cum am văzut, anti-unioniştii nici nu alcătueau un partid politic. Erau numai oameni alipiţi prin interesul lor individual, de Căimăcami sau de puterile duşmane unirei, încât ei erau sprijinitorii intereselor străine. Unioniştii apoi deşì erau despărţiţi în tabere neprietene prin deosebirea de concepţii sau de interese sociale, cătau să înnabuşe aceste deosebiri, pentru a mântuì principiul cel mare al unirei care precumpeneà aşà de puternic pe toate celelalte, încât ele amuţiră sub vajnica lui presiune [1]. Aproape toată boierimea cea mare şi cea mică, deci toată clasa privilegiată, neguţitorii şi meşterii, profesiile liberale şi în deobştie proprietarii erau pentru unire, şi dacă o parte din proprietari şi mai ales din boierii mari împărtaşeau alte vederi asupra reformelor launtrice, decât sprijinitorii claselor ru-

1. Victor Place c. Walewsky, 5 Oct 1857. *Ibidem*, V, p. 693: „Cette grande idée de l'union domine les autres préoccupations".

rale, aceasta deosebire de principii nu-i împiedicà pe toţi de a cere delaolaltă unirea Ţărilor Române [2].

Şi într'adevăr ce aveà a face interesul de clasă faţă cu acel al unirei? Românii doreau contopirea ţărilor lor pentru a'şi întărì neamul, lasând ca în organismul aşà consolidat să se iee apoi la ceartă dela întocmirile vieţei sociale. «Să ne unim întâi, şi de acolo vom vedeà ce este de făcut; caci atunci întăriţi în afară, vom puteà desbate în de noi interesele noastre, iar nu dupa voinţele altora . Aceasta erà gândirea de temelie atât a celor cu plecări liberale cât şi a celor ce ţineau la vechea stare a lucrurilor.

Am văzut în cotro tindeau ideile liberale şi egalitare atât în Muntenia cât şi în Moldova, cu prilejul expunerei revoluţiei din 1848. Ele erau bogat înrămurate pe trunchiul libertăţei şi pe acel al egalitaţei. Dar cea mai de căpitenie din ele, aceea care fusese chiar nervul revoluţiei muntene, erà schimbarea soartei muncitorilor plugari. Erau în Divanurile ad-hoc mulţi reprezentanţi ai acestor idei care nu erau de loc împartaşite de acei ai majoritaţei boierimei şi proprietăţei. Deaici vor provenì în Divanul ad-hoc al Moldovei acele vajnice desbinări între membrii lui, care amenințară într'un rând chiar cu primejduirea ideei unirei.

Partidul liberal se despărţise de trunchiul pe care rasarise, partidul naţional, tocmai din pricina ideilor liberale şi egalitare, mai ales în aplicarea lor la îndreptarea soartei ţăranilor. De câte ori asemenea idei nu erau în joc, partidul naţional se reintregeà, pentru a se desbinà iaraşi, la cea d'intăi suflare a vântului dreptaţei şi al egalitaţei. De aceea partidul naţional se arată ca un singur darab de marmură în chestia unirei, pentru a se frânge iar în două, când se atinseră reformele sociale.

2. Lucru în destul de straniu, nicăieri în actele timpului, anti-unioniştii nu sunt botezaţi cu epitetul de reacţionari care răsunà atât de des pe buzele partidului liberal din 1848. Numai într'un rând, delegatul Porţei la comisia din Bucureşti din 1857, numeşte pe anti-unionişti: «le parti conservateur». Şedinţa din 8 Iunie 1857. *Ibidem*, VI, 2, p. 414.

Partidele în Divanul ad-hoc al Munteniei. — Divanul ad-hoc al Munteniei se deschide în 30 Septemvrie 1857. Această adunare cuprindeà oameni din toate clasele și reprezentând toate interesele țărei, oricât de vicioasă erà legea electorală în puterea căreia ei fuseseră aleși. In privirea spiritului ce trebueà să însuflețească pe deputați, vom luà aminte, că printre ei se numărau pe de o parte principii Bibescu și Ştirbeiu, pe de alta «mai toți capii revoluției din 1848 — acești din urmă aleși totdeauna cu o mare majoritate» [3], și lucru caracteristic pentru nedeosebirea de păreri în privirea *unirei sub Principele străin*, sunt tocmai acele ale foștilor Domnitori ai Munteniei care și ei sunt sprijinitorii acestor principii. Așà principele Ştirbeiu este cunoscut, înca din timpul Domniei lui, ca partizan al unirei sub un Principe străin, iar Gh. Bibescu rostește urmatoarele cuvinte în ședința din 7 Octomvrie a Divanului Munteniei. ‹Pe valea repede pe care ne aflăm și în jurul căreia este prapastia deschisa, singura scăpare pentru noi va fi o mâna tare și puternică care să ne poata oprì până a nu da de râpă; iar acea mână o vedem numai la un Prinț strain, caci el ne va aduce pe lângă puterea materială cea trebuincioasă și acea putere morală ce-i vor da-o alianțele și relațiile sale de aproape cu capetele încoronate; căci el singur ne va puteà scăpà de acele vrăjbi, de acele rivalitați care se vor înmulțì în urma unirei Principatelor, și care amenințând să câștige până la clasele cele de jos, vor face din această nenorocită țara o arenă unde toate puterile, toata vitalitatea ei se vor stânge în lupte de partide și de facții» [4].

In urma acestei plecări a tuturor cugetelor cătră unire,

3. Coresp. din Buc. c. *l'Etoile du Danube* 29 Sept. 1857. *Ibidem*, V, p. 661.
4. Proces-verbal No. 4. *Ibidem*, VI, 2, p. 17. Asupra întipărirei produsă de această cuvântare vezi Talleyrand c. Walewsky, 28 Oct. 1857. *Ibidem*, V, p. 736.

Divanul Munteniei votează în unanimitate cele 4 punte în care Românii vedeau putința regenerărei vieței lor, anume: *unirea, Principele străin, autonomia și regimul reprezentativ*, după care apoi adunarea; sculându-se întreagă în picioare, strigă: «Să trăiască unirea, să trăiască România, să trăiască puterile garante» [5]!

La puntul ultim, guvern reprezentativ, deputații săteni propun prin unul din ei, Gh. Lupașcu, un amendament subsemnat și de alții, prin care cer, ca «în alcătuirea adunărei sa fie și săteanul cu dreptul de alegător și de ales» [6]. Asupra acestei propuneri C. A. Crețulescu, observă că «mai înnaite de a se intra în desbaterea ei, să vedem ce principiu primim: ne abținem de a intra în chestii interioare, mărginindu-ne de o camdată à desvoltà pe cele exterioare, sau făcând greșala ce au făcut-o frații noștrii, Moldovenii, intrăm în chestii interioare» [7]? Oratorii ce vin după Crețulescu, conjură pe țărani să'și retragă amendamentul, căci se înțelege prin guvern reprezentativ că și țăranii vor fi reprezentați. Ei izbutiră a obține retragerea amendamentului, și dacă se stăruise atâta pentru a ajunge la acest rezultat, se făcuse tocmai pentru a se înlătura atingerea întrebărilor lăuntrice. Se hotărește, după o lungă desbatere asupra acestui punt al Memorandului desvoltător votului Adunărei ad-hoc a României, că «dacă membrii acestei adunări ar trebuì acum să intre în examenul chestiilor de legiuire internă, ar întreprinde o lucrare pentru care nu ar aveà competența cerută; pe lângă aceasta s'ar atinge chestiuni delicate, interese diverse, fără a le puteà da soluțiunea; apoi nu ar aveà nici timpul trebuitor pentru a cercetà miile de chestiuni care toate

---

5. Ședința din 8 Oct. 1857. Proces-verbal No. 5 *Ibidem*, VI, 2, p. 26 și 34. Procesul-verbal al votărei celor 4 punte, p. 43. Memorandul desvoltător menit a fi supus comisiei internaționale, p. 51-62. Votul asupra Memorandului întâlnește însă, din cauza formei cum fusese redactat, pe lângă o mare majoritate, și o minoritate de 6 glasuri. *Ibidem*, VI, 2, p. 144

6. Ședința din 1 Noemvrie 1857. Proces-verbal No. 10. *Ibidem*, VI, 2, p. 84.

7. Ședința din 2 Noemvrie 1857. Proces-verbal No. 11. *Ibidem*, VI, 2, p. 101.

vor prefaceri, așà că lucrarea ar fi precipitată și defectuoasă, și în sfârșit nu s'ar ștì cum să se întocmească noul așezământ care ar trebuì să fie de un fel, în caz când s'ar admite unirea, și de altfel, în caz când țările ar rămâneà despărțite» [8].

Pentru a înțelege însă mai limpede motivul care a împins pe divanul Munteniei a nu se apucà de desbaterea reformelor interne, trebue să expunem raporturile politice de partid ce existau în Adunarea ad-hoc din București.

Am văzut că în acest divan se aflau reprezentanți din ambele partide pe care revoluția din 1848 le pusese în o vie activitate politică, și anume dela capii mișcărei din acel an, până la Principele ce neputându-i îmbrățișà principiul, trebuì să se retragă înaintea ei. Oamenii timpului și arată, conform cu această stare a lucrurilor, «că Valahia ar numărà într'adevăr numai două partide: acela ce se arată mulțămit cu trecutul și chiar cu prezentul, și partidul național care voește, în grad deosebit, o stare de lucruri întemeiată pe așezăminte mai largi și mai liberale» [9]. Cel d'intâi, numit partidul *conservator*, se temeà că «dacă s'ar intra în cercetarea reformelor lăuntrice, adunarea actuală, în care membrii lui nu alcătuesc decât o slabă minoritate, să nu propună cumva prefaceri prea radicale, mai ales în ce privește chestiile de proprietate și de dări» [10]; căci cum spune baronul de Talleyrand, reprezentantul Franției în comisia de supraveghere a alegerilor pentru Divanurile ad-hoc: «Partidul conservator care este cel mai interesant prin proprietățile pe care le deține, se arată ca cel mai îngrijit» [11].

8. Memorandul citat. *Ibidem*, VI, 2, p. 142. Comp. o coresp. din Buc. c. l'*Etoile du Danube* 13 Oct. 1857. *Ibidem*, V, p. 716.
9. Le Sourd c. Talleyrand 3 Oct. 1857. *Ibidem*, V, p. 671.
10. Coresp. c. *Le Courrier de Paris* 6 Dec. 1857. *Ibidem*, V, p. 827.
11. Talleyrand c. Walewsky. 25 Oct. 1857. *Ibidem*, V, p. 737.

Dacă însă minoritatea conservatoare din Divanul ad-hoc se temeà să atingă chestiile de reorganizare internă, pentru a nu primejduì proprietatea, majoritatea alcătuită mai ales din membri ai partidului liberal se înfricoșeà pe de altă parte, că atingând chestii de acest fel, să nu provoace o desbinare în adunare, compromițând astfel chestia de căpitenie și de care erà alipit sufletul ei, unirea. De aceea, cum spune tot Talleyrand, se temeau cu drept cuvânt liberalii, ca un cuvânt nesocotit, un incident neprevăzut, să nu deștepte antipatiile de castă, urile politice și sociale și silniciile reformatoare› [12].

Tot așà găsim și pe I. C. Brătianu arătând pe comitetele adunărei, întocmite pe clase, ca ‹ foarte primejdioase, întru cât s'ar puteà ca ele, uitând interesele generale, să nu se ocupe decât de cele particulare și proprii numai clasei lor» [13].

Chestia proprietăței erà cu atât mai grava în Muntenia, unde revoluția din 1848 o rascolise până în adâncurile ei, și unde o reînviere a ei nu ar fi putut duce la alte rezultate decât la acele la care ajunsese comisia proprietaței instituită de acea mișcare, adecă la îndușmănirea reprezentanților celor două clase, care ar fi amenințat interesul cel mare al unirei, după cum în 1848 amenințase interesul cel mare al libertăței. De aceea și bagă de samă Talleyrand, că Divanul moldovenesc, alcătuit din alte elemente și reprezentând o țară în care ideile din 48 nu se putuseră produce, putù fără neajuns (?) să intre în desbaterea chestiilor lăuntrice» [14].

Divanul ad-hoc al Munteniei se oprește în desbaterile sale la cele patru punte și nu cedează la stăruințele puterilor, nici chiar la acele binevoitoare ale

12. Actul citat în nota precedentă, p. 738.
13. Ședința din 7 Oct. 1857. Proces-verbal No. 4. *Ibidem*, VI, 2, p. 11.
14. Talleyrand c. Walewsky 7 Novembre 1857. *Ibidem*, V, p. 790-791. Vom vedeà că atingerea chestiei reformelor agrare în divanul Moldovei este departe de a nu fi pricinuit nici un neajuns.

Franţiei, care cereà, « ca Divanurile să se rostească chiar de pe acuma şi fără a'şi întrerupe lucrările, asupra tuturor chestiilor privitoare la organizarea lăuntrică a ţărei» [15].

Partidele politice în Divanul ad-hoc al Moldovei. — Dacă în Divanul ad-hoc al Munteniei, desbinarea partidului naţional în cele doua grupe ale lui, acel conservator şi acel liberal, se arătà numai ca putincioasă, în acel al Moldovei, această desbinare păşì la lumina zilei, şi urma greşalei ce făcù acest Divan de a atinge, în desbaterile sale, şi chestiile de reorganizare lăuntrică. Dar vom vedeà că această împoncişare de idei se arată numai la o singură întrebare, aceea a regularei raporturilor între proprietari şi ţărani, dovada cea mai bună despre adevarul celor ce am susţinut chiar dela începutul acestei cercetari, anume, că «formaţia socială de căpitenie pe temelia căreia s'a închegat mai târziu alcătuirea partidelor politice, este acea dată de cele două clase ale poporului român: nobleţa (boierii) şi poporul de jos (ţăranii)» [16]. Ori cum s'ar întoarce şi s'ar răstălmacì faptul, cevà rămâne statornic şi neîndoielnic, anume că partidele politice se alcătuiră în România pe temelia luptei între cele două mari clase sociale din ţările lor: proprietarii mari şi ţărănimea, şi că dupa modul cum se vor grupà ideile şi oamenii ce le împărtăşesc, în jurul intereselor acestor două clase, se va îndrumà viaţa partidelor politice la Românii dela Dunăre.

Divanul ad-hoc al Moldovei se deschide ceva mai de vreme decât acel al Munteniei, anume în 22 Septemvrie 1857. Ca şi în Muntenia vom găsì totdeauna cea mai deplină înţelegere între deputaţii tuturor nuanţelor, de câte ori va fi vorba de chestii naţionale, adeca de acele ce se ating de vrednicia şi cinstea ţărei; căci precum spune deputatul vornicul Manolache Costache

15. Walensky c. Talleyrand, 20 Noemvrie, 1857. *Ibidem*, V, p. 795.
16. Mai sus, p. 1.

Epureanu: ‹ In expresia sentimentelor patriotice nu există nici o diferenţă între membrii adunărei› [17]. Aşà chiar în şedinţa din 3 Octomvrie, a doua în care adunarea, după ce sfârşì cu anevoioasa adeverire a alegerilor, începù lucrările ei, se ridică următoarea întrebare: După firmanul de convocare mănăstirile neînchinate pe cât şi acele închinate aveau dreptul a trimite câte doi deputaţi în adunare. Calugării greci nu voiesc să aleagă deputaţii şi atunci ministeriul numeşte, pentru a îndeplinì locurile, doi egumeni români ca din partea mănăstirilor închinate. Kogălniceanu prin o propunere subsemnată şi de Lascar Catargiu, Sandu Miclescu, Sebastian Cananau, Constantin Iacovachi, Iancu I. Cantacuzino şi Alecu Jian, cere şi obţine dela unanimitatea adunărei răspingèrea deputaţilor numiţi de guvern, rezervând locurile manastirilor închinate pentru când egumenii greci se vor supune legiuirei cuprinsă în firman [18].

In şedinţa din 7 Oct. M. Kogălniceanu înfăţişeaza propunerea cea mare a celor 4 puncte, subsemnata pe lângă el încă de 18 alţi deputaţi, prin care se cere unirea, Principele străin, autonomia şi regimul reprezentativ. După ce C. Hurmuzaki o susţine, deputatul Alecu Balş care se lăudà că e proprietarul a 80.000 de fălci de pamânt, depune o contrapropunere, în care combate unirea spunând că nu se poate împăcà «cu încorporarea patriei sale în Principatul Valahiei»; sprijinind aceasta parere a sa pe temeiurile cu totul nehotărâte, că ‹ asemene fuzie nu ar produce decât elemente de discordii, lupte, vrăjmăşii şi neprevăzute amenințătoare intervenţii de a pururea vătămătoare». Această propunere este susţinuta în contra regulamentului care cereà cel puţin 5 membri, pe lângă propunătorul ei, Balş, încă numai de un singur alt deputat, Nectarie Hermeziu episcopul Romanului, în contra căruia mai mulţi deputaţi întimpină că ar fi

17. Şed. din 3 Oct. 1857. Proces-verbal No. 5. *Ibidem*, VI, 1, p. 46.
18. Acelaş proces verbal, p. 43.

subscris în anul trecut un act pentru unirea Principatelor, întimpinare la care Preasfinţitul episcop nu se sfieşte a răspunde, «că subscrisese în adevăr acel act, însă *între patru ochi* şi prin urmare nu se poate ţineà în samă» [19]. După cuvântarea sprijinitoare a propunerei, rostită de M. Kogălniceanu, Divanul ad-hoc a Moldovei votează cu 81 de glasuri pentru şi 2 contra — acei cesub scriseseră propunerea contra unirei—cele 4 puncte identice în formulare cu acele din ţara soră. Adunarea rădică şedinţa în strigătele de «Vivat unirea! [20].

Adunarea moldovenească însă socoate de datoria sa a intrà şi în cercetarea proiectului de reorganizare launtrică; dar iea măsura de a preveni comisia europeană, că întru cât ea lucrează despărţită de adunarea Munteniei, «eventualele deosebiri în rostirea dorinţelor ambelor adunări asupra reformelor viitoare, să nu poată prejudicià în contra unirei politice, cerută de unanimitatea deputaţilor ambelor ţări» [21]. Şi în adunarea moldovenească se rădicară întimpinări în contra acestei atingeri a chestiilor interne. Aşà C. Hurmuzaki se temeà ca această atingere «să nu lovească în suveranitatea şi mai ales în autonomia Principatelor». Rostirea asupra organizărei din lăuntru ar fi cu alte cuvinte, după Hurmuzaki, ‹desbinarea de fraţii noştri de peste Milcov, lovirea autonomiei Principatelor şi abaterea dela programul nostru› [22]. Manolache Costache răspunde lui Hurmuzaki, că rostirea dorinţelor asupra reorganizărei launtrice nu însemnează a jignì autonomia, căci deşì autonomia noastră este scrisă în Capitulaţii şi în tratatul din Paris, însuşi prezenţa acestui Divan chemat de puteri şi ales după o lege dictată de Poartă, dovedeşte că autonomia nu este realizata . M. Kogălniceanu

---

19. Procesul-verbal No. 7. Propunerea lui Balş şi nostimul răspuns al lui Nectarie Hermeziu. *Ibidem*, VI, 1, p. 74—75.
20. Acelaş proces-verbal p. 79.
21. Şedinţa din 10 Oct. 1857. Proces-verbal No. 8. *Ibidem*, VI, 1, p. 86.
22. Şedinţa din 18 Oct. 1857. Proces-verbal No. 10, *Ibidem*, VI, 1, p. 90—92.

adaogă, ca Europa tocmai pentru a puteà judecà cu ce fel de ţări are a face, şi dacă organismele noastre au de gând a fi nişte elemente de ordine în viaţa europeană, trebue să-i arătăm «că nu voim a fi nici China, nici republică socială, ci o societate europeană, ţiind la toate condiţiile unei societăţi în cale de progres [23]. Se alcătuesc 12 chestii de reorganizare lăuntrică, în care lucru destul de însemnat, nu se pomeneşte nimic despre schimbările de făcut în relaţiile dintre proprietari şi ţărani. Comisia pare a fi înlăturat înadins această chestie, pentru a se ferì de desbateri primejdioase [24].

La chestia întâi care se pune în desbateri, acea a libertăţei conştiinţei şi a cultului, clerul din adunare şi cu unii deputaţi voeau să pună oarecare restrângere. In amendamentele lor cuprinse în cuvinte acoperite, voeau sa supună «învoirea cultului evreesc purtărei ce ar observà-o Jidovii»; apoi mai cereau chiar pentru ortodoxi, «oprirea procesiilor şi mărginirea numărului bisericilor» [25]. Kogălniceanu şi aici rosteşte cuvântul hotărâtor, cerând ca libertatea cultelor să fie deplină, primind numai restrângerea în privirea cultului mahometan care să rămână în cercuirea capitulaţiilor; iar motivul pentru care Kogălniceanu cereà această restrângere ce păreà în contrazicere cu sprijinirile lui teoretice, erà că «de lipsa geamiilor în ţările noastre este lipită însăşi chestia autonomiei noastre: căci dacă Poarta susţine cum că facem parte integrantă din împărăţia ei, oprirea cultului mahometan şi a sălăşluirei Musulmanilor în Principat sunt cea mai puternică dovadă a autonomiei noastre. Astăzi când această autonomie este contestata, nu pot primì ca cea mai mare dovadă a existenţei ei să se desfiinţeze [26].

Toată adunarea primeşte în sfârşit propunerea în următoarea redacţie: «Religia domnitoare în România

23. Acelaş proces-verbal, p. 96.
24. Cele 12 chestii la p. 87.
25. Şedinţa din 25 Oct. Proces-verbal No. 11. *Ibidem*, VI, 1, p. 114.
26. Aceeaşi şedinţă p. 118.

este religia ortodoxă a Rasăritului. Exercițiul celorlalte religii recunoscute va fi liber, însă cu restricția prevăzută în capitulații».

Această propunere, dacă nu întrunește unanimitatea și rămân 13 cu osebită socotință, aceștia sunt mai toată partea bisericească iar din mireni numai doctorul Anastasiu Fătu și C. Morțun. Trei din acei opozanți însă cereau o lărgire a toleranței, răspingând și restricția capitulațiilor [27].

Chestia a doua privitoare la organizarea puterei armate se primește cu 70 de voturi, unanimitatea membrilor de față. In ședința din 25 Octomvrie se pășește la încheieri foarte însemnate: oborârea privilegiilor, egalitatea înaintea legei, așezarea contribuțiilor după averea fiecăruia, supunerea tuturor la slujba militară și accesibilitatea tuturor Românilor la toate funcțiile statului. Adunarea adoptează în unanimitate și prin aclamații desființarea privilegiilor. Vicepreședintele C. Negri felicită adunarea pentru votul său, adaogând, că «această abnegație dovedește patriotismul care însufla pe adunare, și este un act care va fi prețuit nu numai de nație ci și de Europa și de istorie» [28].

De asemenea se votează principiul libertaței individuale [29], neatârnarea bisericei din Principat de orice chiriarchie [30], despărțirea puterei legislative de cea executivă și ca autoritate reprezentativă o singura adunare [31], înlaturarea jurisdicției consulare [32], dreptul Principatelor de a'și regulà ele singure relațiile lor comerciale [33], îndreptarea hotarelor Principatelor prin o comisie europeană [34].

In ședința din 9 Noemvrie se arată pentru întâia

27. Aceeași ședință, p. 120.
28. Proces-verbal No. 12. *Ibidem*, VI, 1, p. 130, 137 și 141—142.
29. Ședința din 31 Oct. 1857. Proces-verbal No. 13. *Ibidem*, p. 151.
30. Ședința din 4 Noem. 1857. Proces-verbal No. 14. *Ibidem*, p. 161.
31. Ședința din 6 Noem. 1857. Proces-verbal No. 15. *Ibidem*, p. 182,
32. *Ibidem*, p. 191.
33. Ședința din 9 Noem. Proces-verbal No. 16. *Ibidem*, p. 207.
34. Ședința din 12 Noem. 1857. Proces-verbal No. 17. *Ibidem*, p. 218.

oară fulgerul ce ameninţă cu o mare furtună desbaterile până acum destul de liniştite ale Adunărei ad-hoc, anume Anastase Panu dă cetire propunerei locuitorilor pontaşi care atăcă cu o mare violenţă pe marii proprietari. Această propunere este însă lăsată spre desbatere pe mai târziu, după isprăvirea chestiilor generale[35].

Cu prilejul propunerei asupra dreptului de cetaţenie de încuviinţat tuturor pamântenilor de orice religie creştină, se naşte o desbatere foarte vie. Unii deputaţi ca G. Sturza sprijinind părerea că pământeni nu pot fi decât ortodoxii şi căruia Kogălniceanu îi răspunde ca prin aceasta s'ar creà un monopol de împământenire numai pentru Greci şi Ruşi şi s'ar exclude dela drepturi o numeroasă poporaţie armeană şi o mai întinsă încă poporaţie ţărănească catolică. Aceasta chestie aprinzătoare este însă înlaturată din desbatere, declarând'o rezervată pentru adunarea legiuitoare viitoare[36].

Se mai votează apoi neatârnarea puterei judecatoreşti de puterea administrativă şi neamovibilitatea judecătorilor din care cea dintâi este primită, iar a doua rezervată pentru adunarea legiuitoare ca şi chestía împământenirei eterodoxilor[37].

După votarea prin aclamaţie a principiului respectului proprietăţei care nici nu dă măcar loc la discuţii mai îndelungate[38], M. Kogălniceanu propune o nouă serie de chestii generale în care iarăşi nu se atinge chestia relaţiilor dintre boieri şi ţărani[39]. Se votează din ele: responsabilitatea ministerială[40], respingerea înfiinţărei unui senat sub orice formă şi denumire[41]. Se mai vo-

35. *Ibidem*, p 196.
36. *Ibidem*, p. 249 şi şedinţa din 14 Noem. 1857. Proces-verbal No. 18. *Ibidem*, p. 251.
37. *Ibidem*, p. 263.
38. Şedinţa din 18 Noem. 1857. Proces-verbal No. 19. *Ibidem*, p. 266
39. Noua serie de chestii generale. *Ibidem*, p. 267.
40. Şedinţa din 20 Noem. 1857. Proces-verbal No. 20. *Ibidem*, p. 293.
41. Şedinţa din 23 Noem. 1857. Proces-verbal No. 21. *Ibidem*, p. 300.

tează apoi hotărârea cătimei tributului către Poartă într'o sumă fixată de puterile garante[42].

După istovirea acestor chestii generale, venì rândul acelor ale comitetelor, în cercetarea cărora se lăsase chestia îmbunătăţirei stărei plugarilor, ca una ce erà privită de interes special pentru clasa lor. Dar prin aceea că se atingeà şi starea proprietarilor şi cele mai vajnice interese ale ţărei, ea ar fi trebuit votată în şirul chestiilor generale. Această punere a ei pe al doilea plan fu răzbunată prin lunga şi înverşunata desbatere căreia dădù loc, şi care o puse sus în rândul întâi între toate chestiile atinse de Divanul ad-hoc al Moldovei.

Chestiile privitoare la interesele claselor şi care veneau în desbaterea adunărei prin canalul comitetelor şi organizate pe clasele sociale reprezentate în adunare, încep iarăşi prin nişte propuneri paşnice venite din sinul proprietăţei mari. Aşà sunt înfiinţarea comisiilor judeţene, suprimarea taxei de export pe grâne, vite, materii brute, toate aceste părând a voì să îndepărteze cât mai mult chestia rurală a căreia atingere se ştieà că va provocà furtuna. In şedinţa însă din 18 Decemvrie venì pe tapet propunerea care fusese citită în şedinţa din 9 Noemvrie, dar a căreia desbatere fusese amânată până acum, când ea nu se mai puteà înlăturà.

Acel care citeşte această propunere este marele boier Constantin Hurmuzaki. Prin această propunere, ţăranii, arată cum «am fost trimişi ca să fim răsunetul a douaspreze sute de mii de suflete, pentru a mărturisì, că până în ziua de azi toate sarcinele cele mai grele asupra noastră au fost puse, şi noi mai de nici unele bunuri ale ţărei nu ne am îndulcit, iară alţii fără să fie supuşi la nici o povară, de toată mana ţărei s'au bucurat; că numai noi biruri grele pe cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici şi judecători, privighitori şi jandarmi numai noi am ţinut; drumuri, poduri

42. Şedinţa din 25 Noem. 1857. Proces-verbal No. 23. *Ibidem*, p. 312.

şi şosele numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi şi havalele numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; clacă de voie şi fără de voie numai noi am dat; la Jidovii arendaşi ca să ne sugă toată vlaga numai noi am fost vânduţi; băutura scumpă şi otrăvită numai noi am băut; pâne neagră şi amară, udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bătălii şi rezmeriţe când au fost, tot greul numai noi l'am dus; oşti când au venit, noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere, ţara părăseà, peste hotare treceà. Ţara asta nici băi, nici măestrii nu are. Toată bogăţia, toată îmbelşugarea braţele şi sapele noastre o aduc. Câtă e Dunărea de mare şi de largă curge riul sudorilor noastre, se duce peste mări şi peste hotare, acolo se preface în râuri de aur şi de argint şi curg iarăşi înapoi de se revarsa în ţara noastră, iar noi nici rândueala, nici dreptaţe nu am avut. Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit, păsurile când ne-am spus, ispravnicul ne-a bătut, privighitorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul de moşie ne-a bătut; cine s'a sculat mai dimineaţă, cine a fost mai tare, acela erà mai mare. Boiereşcul erà odinioară şese apoi douăsprezece zile, dela răsăritul până la asfinţitul soarelui. Acum lucrăm din primavara până în toamnă; lucrăm cât zice legea şi mai des şi peste lege; lucrăm şi nu mai mântuim. Când treci pe lângă holdele noastre, ţi se rumpe inima; ogoarele ne rămân în paragină, popuşoii ni se înneacă în buruiană şi rămân necopţi de îi bate bruma; cei boiereşti aşezaţi de noi în coşere şed ca aurul de frumoşi. Inainte de Reglement, săteanul aveà 10, 15 şi 20 de fălci; rădicam vite, ne prindeam nevoia; cu Reglementul munca ni s'a împovorat, iar pământurile s'au micşurat. Noi unii la facerea legei acesteia, nici la celelalte nu am fost chemaţi, nici întrebaţi, nici la vre-o învoială nu am statut.

După această introducere, deputaţii ţăranilor cer ca

să fie şi ei puşi în rândul oamenilor, rădicându-se bătaia; toate beilicurile şi havalele şi birul pe cap să fie oborâte; satele să-şi aibă dregătorii lor. Mai cer apoi înlăturarea boierescului, căci ei voesc să-l răscumpere cu toate greutăţile cu care sunt împovăraţi. «Voim să scăpăm, voim să ne răscumpărăm de robia în care suntem; să nu mai fim ai nimărui, să fim numai ai ţărei. Nu voim să jignim dreptul nimărui, dar nici al nostru să nu se întunece, pentru ca omul să fie stăpân la casa, vatra şi ogorul său şi să lucreze cu tragere de inimă la a lui rascumpărare»[43].

Proprietarii mari în contra cărora mai ales erà îndreptată jălania ţăranilor şi care aveau cunoştinţă de ea încă din şedinţa din 9 Noemvrie, în încheerea pe care o fac, ca răspuns la dânsa, o tratează de comunistă, susţinând ca deşi unele din tânguirile arătate sunt adevărate şi prin urmare merită cea mai compătimitoare luare aminte, totuş starea de astăzi a ţăranilor moldoveni este mult mai bună decât acea a locuitorilor din ţări mai civilizate; ca trista stare a lor provine mai mult dela guvernele ce au avut, iar nu dela proprietari; că erà o urmare neapărată a necontenitei schimbari a domnilor şi a ocupaţiilor militare». Incheierea proprietarilor mari vreà apoi să dovedească dreptul istoric al boierilor asupra ţăranilor, după care venind la Regulament, caută de explică pentru ce acesta a îngreuiat în aparenţa condiţiile dintre boieri şi ţărani, arătând cum mai înainte când poporaţia erà mică şi comerţul cu grâne nul, «boierii încuviinţase cu plăcere exploatarea întinselor lor moşii ori cui, cu îndatorirea a dà măcar dijma din productele culese de el; astazi însă, când în urma repedei desvoltări a comerţului,

---

43. Proces-verbal No. 28. *Ibidem*, VI, 1, p. 342—346. Deputaţii săteni sunt: I. Roată, Sim. Stanciu, Rădııcanu Sava, Danilă Bălan, Ç. Ostahi, T. sin Pavăl, I. a Babei, D. Savin, Pandelachi Croitoru, Dimitrie Sacalov, I. Olariu, V. Balaiş, I. Leverdă, I. Roşca şi V. Stan. *Ibidem* p. 346.

agricultura a luat o întindere așà de mare, încât puține moșii de câmp mai au încă locuri pentru creșterea vitelor; astăzi când prețul pământului s'a suit la un grad proporționat cu acea desvoltare, când pe de altă parte prețul lucrului, din cauza înmulțirei brațelor și a înlocuirei lor prin mai multe mașini, n'a putut crește întru aceeași proporție, Regulamentul Organic a trebuit să puie și a și pus în proporție mai potrivită anuala valoare a pământului ce proprietarul dă țăranului, cu lucrul ce acesta da celui d'intâi . La fraza rasunătoare din tânguirea țăranilor, cu riurile de aur și de argint în care s'ar schimbà Dunărea sudorilor lor», proprietarii raspund, ca ‹aurul și argintul ce intră în țară provine nu numai din sudoarea tânguitorilor, ci în mare parte și din însemnatele capitaluri întrebuințate de proprietari în cumpărături de vite și unelte de agricultură, în năimiri de argați și lucratori, atât din proprii lor sateni cât și din sate streine și din locuri îndepărtate, ba chiar și din alte țări, precum din Bucovina, Galiția și Transilvania . Comitetul proprietarilor mari rezumă deci în următoarele, socotința sa asupra schimbărilor de introdus în raporturile dintre ei și țărani: că ei întâi, prin lepădarea de privilegii și primirea egalităței înnaintea legei au făcut cel mai mare pas spre îmbunatațirea condiției satenilor; că și acești săteni se pot împroprietări prin învoeli de bună tocmală; că este bine a se desființà răspunderea echivalentului în muncă dat de țăran proprietarului pentru pământul de hrană ce îi pune la îndămână; dar că «prin expresia de *răscumpărarea boierescului* care este o sofismă comunista, se tinde în ascuns numai la împroprietărirea universala, fără cumpărarea și plata pământului, pe care compuitorii propunerei locuitorilor îl înțeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele; căci boierescul nu este doar un drit feodal, ci numai un echivalent al întrebuințărei pământului ce locuitorii primesc spre a lor hrană dela proprietar; este prețul anual

al posesiei plătit în muncă proprietarilor, nu numai boierilor, ci şi mănăstirilor şi proprietarilor neboieriţi» [44].

Prin urmare socotinţa proprietarilor mari erà desfiinţarea obligaţiilor pe care ei le credeau corelative: munca ţăranului şi dare pamântului din partea proprietarului. Ţăranii să rămână stăpâni pe braţele lor şi proprietarii pe moşiile lor, iar raporturile. între aceste două clase sa fie regulate prin alcătuiri de bună voie. Cu alte cuvinte se *desfiinţà cu totul dreptul ţăranilor de a se hrănì pe pământul ţărei care erà declarat de pământ boieresc.*

In sinul proprietaţei mari se făcuse însa o desbinare. O minoritate constatà şi ea, că recriminaţiile ţăranilor ar fi neîntemeiete; că ar arătà tendinţi regretabile care pot dà îngrijiri pentru proprietate, principiu de conservare al societaţilor; ca s'a facut mult pentru îmbunatăţirea soartei sătenilor prin oborârea privilegiilor; că reforma cerută de ţărani nu s'ar puteà îndeplinì fară studii serioase; caci o măsura silnică şi nechibzuită ar puteà paralizà agricultura. făra a aduce o reală îmbunatăţire în starea locuitorilor; că ar trebuì a se luà măsuri uniforme în ambele ţări — ajungând la încheerea sprijinita şi de majoritatea proprietarilor mari, anume desfiinţarea resplatirei prin muncă a pământului ce se da locuitorilor de catre proprietari după aşezământul de azi, şi facerea unei legi de către o viitoare adunare legiuitoare care sa reguleze raporturile între proprietari şi ţărani» [45]. Până aici se păreà că proprietarii mici mergeau mână în mână cu cei mari.

Deosebirea între socotinţa majorităţei şi a minorităţei proprietarilor mari stà în aceea, ca majoritatea cereà

44. Incheierea propr. mari. *Ibidem*, p. 349—359. Această încheiere este subsemnată de I. Docan, A. Botez-Forăscu, Gr. Balş, G. Sturza, C. Sturza, A. Aslan, I. Pruncu, N. Catargiu, S. Miclescu, Gr. Şuţu, N. Carp, Lascar Catargiu şi Gr. Costachi.

45. Propunerea minorităţei proprietarilor mari. *Ibidem*, p. 359—365, subsemnată de D. Miclescu, M. Kogălniceanu, D. Rallet, M. Iora, N. Cănănău, G. Teriachiu, M. Costachi, I. Fotea, C. Rolla, P. Mavrogheni şi V. Sturza.

după desfiinţarea prestaţiei în muncă, alcătuirile de bună voie, pe când minoritatea, fară a se rosti asupra viitoarei deslegari, deferea chestia la adunarea legiuitoare, lăsând deci sa întrevadă putinţa ca ţăranii sa ramâna pe moşii. Rosetti-Teţcanu apara şi el pe proprietarii mari de învinuirile ţaranilor; «caci ei nu au fost nici aşà de nedrepţi nici aşà de asupritori, precum locuitorii s'au înşălat a se rostì». Rosetti crede că deslegarea chestiei acesteia ar fi în «desfiinţarea boierescului, adecă a plaţei prin muncă a venitului proprietăţei, şi în posesiunea locurilor de care vor aveà nevoie pentru hrană, pe preţurile curente din an şi din localitate» [46].

Majoritatea proprietarilor mici este şi ea de părere, «că principiul de a'şi rascumparà cu bani munca ce sunt îndatoriţi a face locuitorii — princip ce erà recunoscut şi de Regulamentul Organic pentru moşiile razaşeşti şi pentru cele dela munţi — este singurul care n'a dat loc la abuzuri. Dar ea adaoga apoi socotinţa, ca a se pune astăzi un alt princip în care sa râdice locuitorului dritul de a se hrănì pe moşia pe care şede, cu preţuri măsurate şi hotarâte de legi, ar fi a se lovi într'o rădacină care fiind foarte îmbătrânita în ţară ar puteà aduce rezultate primejdioase, caci dându-se locuitorului slobozenia braţelor, pentru ca să capete proprietarul slobozenia pământului, locuitorul ar fi redus la o munca de trei ori mai mult . Comitetul proprietarilor mici în majoritatea lui socoate deci, că locuitorii să nu poată fi scoşi din pământurile pe cari se hrănesc, dar sa platească preţul zilelor de muncă, în bani, şi să se oboare îndatorirea proprietarilor de a mai da pamânt familiilor nou întocmite [47]. Din majoritatea proprietarilor mici se alege cu socotinţă deosebita, V. Zaharia care cere să se adaogă, că dacă locuitorul n'ar urmà cu

46. *Ibidem*, p. 361—363.
47 *Ibidem*, p. 363—366, subsemnaţi: D. Cracte, C. Morţun, I. Hrisanti, N. Roşu, G. Masian, C. Bădărău, St. Călin, G. Vârlan, Chiriac Ciocârdie şi T. Stiun.

plata în bani, să fie îndatorit a răspunde în muncă [48]; iar C. Hurmuzaki și C. G. Sturza ‹cer să se reguleze raporturile între proprietari și țărani pe baza alcătuirilor de bunăvoie [49].

Se mai prezentă un amendament la propunerea sătenilor cu care se deschisese focul, amendament ce este un adevărat studiu documental al chestiei rurale, care studiu deduce din analiza istorică a faptelor, că «două treimi din moșia proprietarului sunt așerbite către sateni; și satenii la rândul lor sunt așerbiți la munca personala către stăpânii moșiilor; că daca s'ar statornicì învoielile de bună voie, nu numai că s'ar jignì principiul dreptului de coproprietate ce'l are sateanul în moșii, dar s'ar lasà sătenii cu totul la dispoziția proprietarilor de a le impune prețul ce ar voì aceștia; că daca li s'ar luà pamântul ar devenì niște proletari nomazi; ca sateanul trebue pus în o poziție neatârnată, fară a-i rapì mijlocul prin care, cu munca sa, să poata subvenì trebuințelor sale și a cererilor statului; ci plântându-l în particica de pamânt pe care o udă cu sudoarea sa, sa'i deștepte amorul patriei și râvna de a o aparà; că nici o lege veche sau noua n'a învoit pe stapânul moșiei a alungà pe săteni de pe pământurile ocupate de ei; ca din contra răzeșii nu pot cere muncă dela sateni și nici răzeșii nu sunt îndatoriți a le da pământ›.

Ca o încheere a acestor premise, amendamentul propune răscumpararea boierescului și lăsarea în întreaga și deplina stăpânire a satenilor a cătimei de pământ atribuită lor dupa statul quo [50].

Constantin Negri face o propunere în acelaș sens, anume cere împroprietarirea țaranilor cu despagubire pentru proprietari, întru cât este de cel mai mare in-

48. *Ibidem*, p. 366.
49. *Ibidem*, p. 367—369.
50. Amendamentul, *Ibidem*, p. 369—385. Subsemnat de: Episc. Ghenadie Șendre, Arhim. Neofit Scriban, Arhim. Melchisedek, Icon. D. Matcaș, V. Mălinescu, D. Cozadini, D. Cracte, D. Ghidionescu, T. Sacalov, L. Galeardi, N. Bosie, C. Știun, D. Romov, I. Hrisanti și C. Bădărău.

teres ca elementul cel mai numerós și temeinic al acestei țări să fie strâns legat de ea, așà că pentru a apărà ceva, să aibă și ceva de aparat» [51].

Propunerile cari se împoncișau mai deplin erau acele ale deputaților țărani, fie în forma cea dintâi, fie în forma cea schimbată și mai limpede formulată a amendamentului Șendre sau a lui C. Negri, boier mare și el, dar care se întovărășește cu țaranii pentru a le sprijinì interesele.

Toate propunerile însă tindeau la desființarea plăței prin muncă a pământului dat de proprietar spre hrană plugarului. Majoritatea proprietarilor mari voeà să înlocuească această răsplata prin o chirie în bani, alcătuită însă de bună voie între țărani și proprietari. Dupa acest sistem se desființà și dreptul țăranului de a i se da pământ de hraná de către proprietari, și daca munca rămâneà liberă, rămâneà liberă și proprietatea. Țăranul erà deci lăsat cu brațele libere, însa desprins cu totul de vr'un drept asupra pământului; el rămâneà în stare plutitoare, nomadă, având a'și căutà în întreaga țară locul unde s'ar puteà împăcà cu stapânii moșiilor, și dacă aceștia erau să cheme lucrători străini pentru muncile agricole, el rămâneà deställarat în propria lui țară, sau nevoit a se supune condițiilor ce i le-ar pune proprietarul în privința răsplátirei cuvenită muncei lui.

Propunerile țăranilor și a partizanilor lor mantineau din prótiva dreptul țăranilor de a rămâneà pe pământul pe care se hrăneau, schimbând însă condițiile juridice ale folosirei lui. Desființându-se claca sau boierescul, adecă răspunderea în muncă a echivalentului folosirei, se substitueà plata muncei în bani: dar munca rămânând acuma liberă în privința catimei săvârșirei ei, nu se mai puteà stabilì prin lege câtă muncă și pe cât preț aveà să fie facută. Țăranul însă trebuind să se folosească de

51. *Ibidem*, p. 385—387. Subsemnat pe lângă Negri de: Răducanu Savu Ioan Leverdă, Ioan Roată, V. Balaiș și Dimitrie Bălan.

pământul pe care se hrănea după Regulamentul Organic, el trebuea să devină stăpânul absolut al acestui pământ și deci să fie împroprietărit pe el. Se îmbrăcă însă această răscumpărare a pământului în forma răscumpărărei boierescului, primindu-se oare cum principiul, că țăranul a fost totdeauna proprietarul acelui pământ, așerbit însă prin îndatorirea boierescului, de care șerbire eră să se mântuie acuma prin răscumpărare.

Chestia deci cea gravă ce se desbătea între proprietari și țărani în Divanul ad-hoc al Moldovei nu eră decât reînvierea acelei ce turburase atât de adânc relațiile între cele două mari clase ale poporului român în revoluția din 1848: *chestia împroprietăririi țăranilor.*

Asupra acestei chestii de temelie se încing desbaterile din adunarea moldovenească. Rosetti Tețcanu caută să înlature împroprietărirea țăranilor prin o împosesuire a locurilor, care să'i ducă, prin câștigarea de avuții, dela sine la cumpărarea pământului. Grigore Balș explică în apărarea temei pe care se pusese proprietatea mare, ca «răscumpărarea boierescului nu are alt înțeles decât desbrăcarea proprietarilor de dreptul lor, de pământul cumpărat de dânșii cu bună credință; căci dacă locuitorii vrau să rascumpere ceva, trebue să răscumpere pământul ce nu este al lor, iară nu munca ce este a lor» [52]. Dar atât Tețcanu cât și Balș presupun că li se va luà pământul fără despăgubire și anume fară despăgubire în numarătoare [53]. După A. Panu care susținù că chestia nu este încă coaptă pentru a fi deslegată și că trebue lăsata hotărârea ei la viitoarea adunare legiuitoare, iea cuvântul Mihail Kogălniceanu care arata mai întâi greutatea deslegărei acestei chestii care cere nu numai patriotismu ci și tact și prudență. «De la deslegarea acestei chestii atârnă soarta nației noastre. Ce ar fi nația, ce ar fi țara, dacă țăranii noștrii ar fi nenorociți, ei care sunt elementul cel mai puternic al na-

52. *Ibidem*, p. 399—400.
53. *Ibidem*, p. 389 și 400.

ţionalităţei române? Ţaranii sunt însuşi ţara; greutatea deslegarei constă însă în mai multe împrejurări. Mai întâi mulţi din deputaţi au fost aleşi numai pentru acele patru punturi ale programului. Dar comisia internaţionala a cerut sa păşim mai departe spre reformele din launtru care au deschis gura şi celor mici. Am cautat pe cât a fost prin putinţa să ne ţinem departe de ambele pericule, de a nu ne supune voinţei Europei şi de a atinge chestii prea arzătoare. Deputaţii pontaşi s'au aratat în adunare cu propunerea rascumparărei boierescului care într'alte cuvinte însamnă tot aceeaşi cât şi deplina împroprietarire a obştiilor sateşti pe pamânturile pe care ele astăzi le au numai ca uzufruct, în contra muncei îndatoritoare ce dau proprietarilor de moşii. Aceştia califică pe tot deputatul cu idei liberale, de comunist. Dar este învederat că proprietatea fonciara la noi nu e libera; ea este supusă unei grele şerbiri, dreptul pontaşilor de a se hranì pe acea proprietate. Dacă s'ar tăgaduì acest drept, s'ar atacà o mai mare lege decât proprietatea, dreptatea, care tocmai consfinţeşte proprietatea. Dar propunerea deputaţilor pontaşi în forma în care a fost facută a compromis chestia, căci a dat o grozava arma în mâna adversarilor noştri politici. Această propunere a raspândit spaima între proprietarii de moşii. Ce mijloc puternic pentru ca, sub valul proprietăţei amenințate, sa se atace voturile naţionale şi liberale ale adunarei şi sa se întarească planurile separatiste şi reacţionare! Oare în zadar se atacă boierimea noastră; că ea nu voeşte a aveà un popor strădan şi patriot; că singurul motiv care a facut'o să îmbrăţişeze cu atâta ardoare ideea unirei a fost speranţa de a puteà sub acest strag a'şi pastrà privilegiile sale ? Kogălniceanu cere, ca şi Panu, să se dee timp resentimentelor să se liniştească, ideilor sa se limpezească [54].

Dupa ce mai vorbeşte şi N. Bosie care cere şi el

54. Cuvântarea lui Kogălniceanu. *Ibidem*, p. 409—417.

împroprietarirea sătenilor, se pun pe rând la vot toate propunerile și, lucru caracteristic pentru spiritul ce însuflețeà adunarea, nici una din ele nu întrunește majoritatea, încât toate propunerile sunt declarate raspinse.

Se frământase deci în deșert adunarea moldoveneasca, caci ea nu putuse află nici o deslegare a chestiei rurale. Dar pentru mersul vieței politice, aceste desbateri conțin cele mai de preț destainuiri pe care le culegem din motivările deosebitelor pareri și din cuvântările rostite întru a lor aparare; anume că această întrebare erà poate cea mai însemnata a vieței românești; și că de aceea erà tot odată și cea mai plina de primejdii, de oarece atingeà cele mai grele interese ale poporului: pe de o parte acel al masselor de a fi împroprietarite, pe de alta acel al proprietarilor care raspingeà aceasta formă de îmbunatațire a vieței țărănești, care cu toate aceste erà singura cu putința — fiindcă pe de o parte toată lumea recunoșteà ca nu se mai puteà mănținea boierescul adeca munca drept plata a pamântului de hrană al satenilor, pe de alta însă nu se puteà cu nici un preț primi teoria proprietarilor mari de a'și eliberà proprietatea de șerbirea la care erà supusa catre țarani, după cum se cereà eliberarea sateanului din șerbirea muncei catre proprietari. S'ar pareà deci ca erà neegalitate și nedreptate între aceste doua masuri; dar întru cât toate clasele recunoșteau că starea țaranului trebueà îmbunatățită, aceasta îmbunatațire nu se puteà face decât pe sama acelor cari prin situația lor fața cu țaranii o înrăutațiseră, deci pe sama proprietarilor. Altfel o îmbunatațire a soartei țăranilor erà cu neputință.

Dar teama proprietarilor mari erà ca li se vor luà moșiile *fără despăgubire*, și într'adevar daca acesta ar fi fost gândul reformatorilor, el ar fi ascuns o mare nedreptate. Dar nu se cugetà nici acuma la așà ceva, cum nu se cugetase nici în 1848.

Totdeauna țăranii și sprijinitorii lor vorbeau de răscumparare și deci nu ținteau la despoierea silnică a

proprietarilor de avutul lor. Dacă însă erau să fie despagubiţi, atunci proprietarii nu pierdeau nimic; căci nici aşà ei nu se puteau folosi nici odata de pamânturile de hrană ale ţăranilor, întru cât *ei trebuiau să le dee aceste pământuri spre folosinţă şi nu îi puteau nici odată lipsi de ele.* Ce pierdeà deci proprietarul, daca se schimbà numai titlul deţinerei pământurilor, şi ţăranii din uzufructuari de veci deveneau proprietari de veci?

Cauza adevarata a nevoinţei proprietarilor de a primì deslegarea problemei îmbunătaţirei soartei ţaranilor prin rascumparare, erà deci frica de a nu fi plătiţi pentru luarea pamântului lor; caci ţăranii trebuind sa rămâna pe locurile lor, iar munca lor trebuind de acum înnainte plătita, prin desfiinţarea boierescului, proprietarii credeau ca pământurile lor vor fi luate de ţarani pe *de geaba.* Erà deci fireasca împrotivirea lor la îmbunataţirea starei ţaranilor pe calea împroprietărirei.

Şi precum la 1848 proprietarii erau în stare să cheme pe Ruşi pentru a scăpa de primejdia a ceea ce ei credeau că erà o curata despoiere, aşà acuma erau în stare sa arunce unirea peste bord pentru a scăpà de acelaşi pericol, căci doar se adevereau cele ce se zvonise dela început, că unirea aveà să aducă împărţirea comunistă a proprietăţilor [55].

Prin urmare ceea ce în Muntenia se arătase numai ca erà cu putinţă, desbinarea partidului conservator de ideea naţională din cauza intereselor de clasa, în Moldova se adeverì prin rostirea pe faţă a cugetarilor, invederând înca odata principiul ca e totdeauna primejdios de a pune altruismul în lupta cu egoismul şi instinctul pastrarei speciei în luptă cu acel al pastrarei individuale.

---

55. Mai sus, p. 334.

CAPITOLUL XV

PARTIDELE POLITICE LA ÎNCEPUTUL DOMNIEI LUI CUZA VODĂ.

Primele neînţelegeri. — Adunările ce aveau să aleagă pe Domnitorii Principatelor, potrivit Convenţiei din Paris, nu avusera să sufere apăsarea duşmănească sub care se zbătusera alegerile Divanurilor ad-hoc. De astă dată puterile europene, pentru a păstrà ţărilor o libertate de rostire, nu mai încredinţaseră ocărmuirea lor unui singur caimacam, ci orânduisera un guvern provizor alcătuit din trei persoane, conform prescrierilor Regulamentului Organic.

Prin această măsură se întâmplă ca ocârmuirea Moldovei să încapă pe mâna a doi progresişti, Anastase Panu şi Vasile Sturza, şi numai al treilea caimacam, Ştefan Catargiu, erà din închinătorii trecutului. In Muntenia însă frânele ţărei intrară în mânile a trei partizani ai foştilor domnitori, Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbeiu, anume: I. A. Filipescu, M. Baleanu şi I. Manu.

Deşì în ambele ţări, după cum s'a văzut din capitolul asupra unirei, partidul progresist erà în o vadită majoritate, totuşi din o purtare greşită a căpeteniilor lui, alegerile dădură ca rezultat un număr de partizani ai foştilor Domnitori şi odrasle de Domnitori — Bibescu şi Ştirbeiu în Muntenia, Mihail Sturza şi fiul său Grigore Sturza în Moldova, — nepotrivit cu puţina vază de care se bucurau aceşti candidaţi în ochii poporului.

In Moldova din 64 de deputați erau 31 progresiști, iar 33 se împărțeau între Sturza tatăl (20) și Sturza fiul (13) [1]. In Muntenia «numărul cel mai mare de glasuri l'ar fi avut pentru alegere, Bibescu, pe când Știrbeiu aveà numai vr'o 7, iar partidul progresist care aveà mai puține glasuri decât Bibescu, l'ar fi putut rapune numai dacă s'ar fi aliat cu partizanii lui Știrbeiu [2].

Numarătoarea atât în Moldova cât și în Muntenia erà însă îndoielnica, de oarece mai mulți deputați înnotau în două ape ; apoi față cu marele fagăduinți de bani ale lui M. Sturza, se puteau așteptà lepadari [3].

Tactica cea greșită a partidului progresist care făcuse ca el să fie în minoritate în ambele adunari, stà în aceea, că el nu facuse alegerile în vederea unui candidat de Domnie. Ba acest partid se mândrea cu hotarârea luată ‹de a nu patronà nici o candidatura, ci numai pe acea a unei adunari obștești libera și neatârnată , cum spuneau fruntașii Moldoveni, sau cum se rosteà pe de altă parte C. A. Rosetti în București, ca chestia cea mare nu este cum va fi Domnul ci mai întâiu cum vor fi deputații! › [4].

Mai înțelept decât progresiștii lucrasera partizanii Domniilor vechi. Francezul I.' A. Vaillant care luptà în rândurile lor, spune în o broșură a lui, că nația înainte de toate trebue să se gândească la alegerea Domnului › [5].

Daca însă neîngrijirea de adevaratele interese politice adusese minorizarea partidului progresist în adunarile Țărilor Române, cum se explicà atunci, că rezultatul alegerilor sa fi fost nu numai favorabil candidatului progresist, dar chiar că aceeași persoană, Colo-

1. Fiziologia alegerilor din Moldova, art. de G. Sion, *Românul* 3 (15) Ian. 1859. *Acte și Doc.*, VIII, p. 298.
2. *Steaua Dunărei*, 29 Ianuarie 1859. *Ibidem*, VIII, p. 345.
3. *Ibidem*. Adaogă Place c. Walewsky 18 Ian. 1854. *Acte și Doc.*, IX, p. 231. Mai vezi și articolul din ziarul *Patria* 15 Ian. 1859. *Ibidem*.
4. Răspuns la Gregorieni *Steaua Dunărei* 21 Noemvrie 1858. *Românul* 20 Ian. 1454.
5. „Glasul poporului glasul lui Dumnezeu" Ian. 1858.

nelul Alexandru Cuza, să fi fost ales Domn în ambele Principate, și anume în amândouă cu unanimitatea glasurilor?

In Moldova lucrul se putù întâmplà numai mulțămită împrejurărei, că sprijinitorii lui Grigore Sturza nu înțelegeau cu nici un preț să ajute tatălui acestuia la căpatarea domniei. Deși ei se arătau dispuși a votà pentru fiu, o faceau tocmai pentru a nu fi ales tatăl. De altfel partizani lui Gr. Sturza precum C. Hurmuzaki, Gr. Balș, Al. Scorțeanu, Iorgu Radu, G. Hasnaș erau progresiști adevărați, și ei declarasera că mai bine să li se taie mânile decât să voteze pentru Mihail Sturza. Din această cauza a fost peste putință contopirea Grigorienilor cu Mihailenii, și nu cumva, cum s'ar puteà crede, dintr'o neîmpăcată îndușmănire între tată și fiu [6]. La votarea pentru înscrierea lui Gr. Sturza în numărul candidaților, el neîntrunind decât 19 voturi, partizanii lui vazând că nu vor aveà majoritatea, se duc în partea naționaliștilor, și atunci Mihăilenii înțelegând că sorții batrânului Sturza erau cu totul pierduți, trec și ei—pentru a nu se da de protivnici ai candidatului progresist, ce erà să fie ales și fără ei — în partea acestuia, și Cuza este astfel proclamat, peste toate așteptarile, cu unanimitatea glasurilor.

In Muntenia izbânda tot a Colonelului Alexandru Cuza nu se datorește, jocului politic petrecut în adunare chiar, ci exclusiv presiunei puse în lucrare de popor asupra deputaților ce erau, cum am văzut, plecați în majoritate pentru alegerea unui fost Domnitor, și cu deosebire a lui Gh. Bibescu.

Alegerea lui Cuza se făcù însă tot așa pe neașteptate ca și în Moldova; caci dacă chiar a fost o înțelegere între membrii partidului progresist din ambele țari, privitoare la aceasta alegere, înțelegerea intervenì abeà în ultimul moment. De aceea bunaoară gasim pe Cuza spunând, în manifestul lui către țara, dupa alegerea lui

6. Articolul lui G. Sion citat în nota 1. Vezi *Domnia lui Cuza Vodă* de A. D. Xenopol I, p. 37 38.

în Moldova, că «*îndată după alegerea fratelui nostru Domnul din Valahia,* vom păşi la înfiinţarea comisiei centrale»[7]. Dar precum nu se gândeà Domnitorul Moldovei că va fi ales şi în Bucureşti, aşa nu se gândeà nici lumea, precum se vede lucrul din o scrisoare trimisă *Stelei Dunărei* în preziua alegerei, 23 Ianuar, şi în care nici nu se pomeneşte numele lui Cuza ca unul ce ar puteà fi ales în Muntenia, şi după cum nici consulilor nu le trecea prin minte aşa cevà, din care pricină cu toţii telegrafiaseră guvernelor lor, că are să fie ales Bibescu [8].

Cu toate aceste ieşise vorba şi despre putinţa alegerei lui Cuza în Muntenia, şi aceasta încă din ziua de 16 Ianuarie, când Grigore Sturza publicase în *Steaua Dunărei* scrisoarea prin care tăgadueà orice împărtăşire la complotul din Focşani, arătând cum din potrivă el, după alegerea Domnitorului, mergând să'l feliciteze, a dat o dovada de abnegaţie, încredinţându'l că ar fi gata a'i da tot concursul, *spre a fi ales Măria Sa şi în Valahia*»[9].

Cu toate aceste, numele lui Cuza Voda nu umblà încă pe buzele oamenilor din Bucureşti. Erà însa o mare mişcare în acel oraş care dacă nu'şi dădeà bine sama despre cele ce voeà, ştieà prea bine cele ce nu voeà; anume răspingeà cu orice preţ reîntoarcerea trecutului, şi deci alegerea Domnitorului dintre acei ce stătuseră pe scaunul Munteniei. Caimacamii trebuisera să iee măsuri contra adunărei sătenilor în Bucureşti, şi dupa deschiderea adunărei, contra îmbulzirei poporului pe Dealul

7. Manifestul lui Alexandru Ioan I Domnul Moldovei 5 (17) Ian. 1859. *Acte şi Doc.*, VIII, p. 353.
8. Corespondenţa c. *Steaua Dunărei. Ibidem*, VIII, p. 578. Părerea consului austriac dată de *Oesterreichische Zeitung* reprodusă de *Românul* 10 Febr. 1859. *Ibidem.*
9. Scrisoarea din numărul din 16 Ian. al *Stelei Dunărei. Ibidem*, VIII p. 490. Alte izvoare care pomenesc acelaş fapt, vezi în *Domnia lui Cuza Vodă.* I, p. 45—46.

Mitropoliei [10]. Ţăranii cereau ca domn pe Golescu; «că de nu se va face aceasta, vor ajunge iarăşi robii ciocoilor» [11].

Ceea ce însă mişcà mult poporaţia Bucureştilor erà aşteptarea unirei care trebueà sa aducă strămutarea capitalei întregului stat în Bucureşti şi deci o uriaşă sporire a daraverilor. Cum să se faca lucrul, nu se pricepeau să o spună; dar mişcarea oraşului erà tot atât de puternic zădarită de această ţintă, precum acea a satelor erà înteţita de amintirile şi reînnoirea perspectivelor din 1848.

Când trecù însă prin Bucureşti deputaţia trimisă la Poarta de Domnitorul Moldovei, în persoanele lui C. Negri, N. Catargiu şi Colonelul Mavrichi, ea se înţelese cu partidul progresist muntean, ca să realizeze unirea, alegând pe Domnitorul Moldovei şi în Muntenia [12]. Partidul progresist care cum am văzut, nici în Muntenia nu se adunase împrejurul unui nume, se prinde de această idee şi o propune în o întrunire ţinuta la otelul Concordia, chiar în sara de 23 Ianuarie ce precedà ziua hotărâtă pentru alegere. Principele Dimitrie Ghica se face organul acestei idei care este îmbrăţişata cu cea mai mare căldura de toţi cei de faţă. Cu toate că se hotarâse păzirea secretului până a doua zi, ştirea se răspândì ca fulgerul prin Bucureşti şi deştepta în popor o frământare nemai pomenită, întru cât acuma visul lui, aducerea capitalei ambelor ţări în oraşul său, luà un trup şi o fiinţă, în alegerea Domnului Moldovei de Domnitor şi în Ţara Românească. «Toată noaptea de 23 Ianuarie se petrecù în un mare neastâmpar atât din partea poporului cât şi din a guvernului. Toată oştirea de cavalerie

10. Adunări de săteni: Scrisoarea din 23 Ianuarie citată în nota 8. Un ordin al poliţiei contra adunărei sătenilor în capitală, din 22 Ian. 1859. *Ibidem*, VIII, p. 573. Béclard c. Walewsky, 5 Februarie (23 Ian.) 1859. *Ibidem*, IX, p. 260. Asupra îngrămădirei poporului în contra căruia căimăcămia adusese armată, vezi acelaşi către acelaşi 7 Febr. (25 Ian.). *Ibidem*, IX, p. 269.

11. Corespondenţa din Bucureşti către Patria din 23 Ian. (4 Febr.) 1859. *Ibidem*, VIII, p. 585.

12. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 14.

şi infanterie umblà în patrule pe poduri. Dar tot odată bande de sute de oameni se încrucişau cu patrulele [13].

Când poporul se aduna în ziua alegerei, la Mitropolie, el venì cu gândul neclintit de a cere alegerea lui Cuza Vodă. Se şi auziră strigate de «sa traiasca Cuza ! Poporul erà hotarât, că dacă adunarea ar stăruì în alegerea lui Bibescu, să năvălească asupra ei şi sa o sileasca să aleagă pe Cuza. Se auzeau din cameră cum, afară, macelarii din Bucureşti îşi ascuţeau cuţitele. Faţă cu o asemenea presiune poporană, propunerea lui V. Boerescu de a se alege Domnul Moldovei trecù tot cu unanimitatea glasurilor [14].

Aceste împrejurari dovedesc fară nici o îndoiala ca Alexandru Cuza fusese ales, mai vârtos în Muntenia, în contra voinţei majorităţei deputaţilor, prin un concurs de împrejurări care le impusese voinţa minorităţei ce erà însă şi acea a poporului. Partidul naţional, cu toată alegerea unanimă (însa silita), a Domnitorului comun, iarăşi se desbinase. El ceruse, în întregimea lui în Divanurile ad-hoc, unirea sub un Principe străin. Convenţia de Paris însă respinsese aceasta plazmuire politica, şi ţările ramânând tot despărţite sub doi domni băştinaşi, ‹partidul unionist şi cel separatist se desfacusera şi se alcătuiseră alte împreunari pentru alegerea Domnitorilor [15]. Totuşi desparţirea cea noua a Românilor fruntaşi în partide, nu aveà caracterul cel exclusiv personal din vremile vechi, ci erà şi o deosebire de principii între ele. Cu toata lepădarea, mai mult silită, a privilegiilor în Divanurile ad-hoc, majoritatea boierilor înţelegeau să

13. *Revista Carpaţilor,* 1860. I, p. 74. Vezi în *Reforma,* 24 Ian. 1859.

14. *Tribuna Română,* 29 Noemvre 1859. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă,* p. 15. Valenţineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza Vodă,* p. 10. Cuvântarea lui M. Kogălniceanu în şedinţa din 7 Februarie 1864. (*Monitorul Oficial* suplement, 24 Februarie 1862): In ziua de 24 Ian. 1859, poziţiunea deputaţilor fiind ameninţată de cuţite, erà rea în acea zi, pentru acei ce nu voeau să asculte de glasul naţiunei . Raportul citat al lui Béclard, *Acte,* IX, p. 276.

15. Articolul lui G. Sion, citat în nota 1.

facă acea jertfa cu socoteală şi îngăduinţă, şi apoi dacă se lepadaseră de privilegiile sociale, ei înţelegeau să rămâna stăpâni pe acele politice, pe care şi Convenţia le garantase prin legea ei electorală. De aceea conducătorii Ţarilor Române se deosebiră iarăşi în progresişti sau *liberali* şi naţionali (în sensul mai strâns al cuvântului) şi reacţionari numiţi şi *conservatori* [16], sau cu termini mai parlamentari, aplicaţi la deputaţii din adunare, în *stânga* şi *dreapta*. Dacă însă aceste două tabere erau desbinate pe cât pe chestia Domnitorului pe atât şi pe alte întrebări de natură socială, puntul care le despărţeà fundamentul în alcatuiri duşmane erà tot vechea protivnicie nascuta din chestia ţărănească. Progresiştii erau cei mai mulţi comuniştii din 1848 . Reacţionarii erau acei care combătuseră totdeauna împroprietarirea ţaranilor.

In toata expunerea urmatoare aceasta întrebare va înalţà fară încetare capul ei de hidră pentru a înveninà relaţiile; dar de pe acuma trebueà atrasă luarea aminte asupra ei. Ea reiese mai ales din ţinuta faţa cu ea a doi barbaţi de sama ai Moldovei, M. Kogalniceanu şi Lascar Catargiu, care reprezentau cei doi poli opuşi în jurul carora se învârteau sorţii poporului român. Bolintineanu ne spune anume că într'o imponcişare între cei doi fruntaşi ai Moldovei L. Catargiu ar fi zis ca, nu va da votul său pentru acela care, daca s'ar face Domn, i-ar luà moşiile şi le-ar da la ţarani. Nici eu, strigă Kogalniceanu, nu voi da votul meu D-lui Catargiu care, daca ar fi Domn, m'ar trimete peste graniţă, pe mine care sunt pentru împroprietarirea ţaranilor» [17]. Voda Cuza erà însă cunoscut, din Divanul ad-hoc al Moldovei că votase pentru propunerea lui C. Negri care cereà împroprietărirea ţăranilor, precum se rostise contra încheierei majorităţei proprietarilor mari care răspingeau

16. Conservatori retrograzi». Articolul aspirările la domnie de ziarul *Constituţionarul,* 14 Nov. (6 Dec.) 1858. *Acte* şi *Doc.* VII, p. 1021.
17. *Viaţa lui Cuza Vodă,* p. 10.

această împroprietărire [18]. E drept că Cuza votase şi în contra propunerei prea aprinsă a ţăranilor care fusese însă răspinsă, din cauza tonului ei prea revoluţionar, şi de mulţi alţi partizani ai lor [19].

Vodă Cuza fiind ales în contra voinţei multor din acei ce'l votasera, înţelegem pentru ce îndată după alegere, vedem izbucnind comploturi şi uneltiri îndreptate contra îndoitei alegeri. Aşà mai întâi se iveşte vestea unui complot urzit la Focşani şi care ar fi avut de scop întronarea lui Gr. Sturza, deşì acesta se apără de asemene învinuire ce i-o aduceau ziarele timpului [20]. C. Negri într'o scrisoare către Cuza Vodă, din $^{14}/_{26}$ Martie 1859 adevereşte tendinţele unor Munteni de a zadărnicì îndoita alegere, spunând în ea, că «intriganţii şi ambiţioşii, mai ales din Muntenia, s'au pus în campanie pentru a împiedecà izbutirea îndoitei alegeri» [21]. Alt complot mai serioz, îndreptat de astă dată contra vieţei chiar a Domnitorului, este descoperit în Bucureşti, în ziua de 30 Martie şi deci adevereşte spusele lui Negri. Unul din indivizii implicaţi în afacere, Evreul Şain, declară că alegerea lui Cuza este neplacuta Austriei şi Turciei şi chiar boierilor nu poate să le fie pe plac, şi mai cu samă Principilor Ştirbeiu şi Brancovanu, şi că de aceea se hotarâse omorârea lui Cuza› [22].

Sunt deci bine caracterizate partidele Ţărilor Române la începutul chiar al oblăduirei Domnitorului comun: Partidul liberal primì alegerea îndoită a omului nou în lipsa Principelui străin, acest partid dorind îndrumarea unei vieţi de egalitate şi de dreptate şi ţinând mai ales la îmbunatăţirea soartei ţăranilor. Partidul protivnic, cel conservator, care combăteaă pe alesul Ţărilor

18. Şedinţa din 19 Decemvrie 1857. Proces-verbal No. 29. *Acte*, VI, 1, p. 422. Propunerea lui C. Negri, vezi mai sus, p. 371.

19. *Ibidem*, *Acte*, VI, p. 425.

20. Scrisoarea prin care Grig. Sturza răspinge învinuirea citată în nota 9.

21. Publicat după original în *Arhiva* din Iaşi XII, 1901, p. 66.

22. Depunerea lui Şain *Anunţiatorul român*, 15 Ian. 1859. Comp. *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 72. Comp. p. 83, nota 16.

Române ce fusese întronat prin siluirea voinţei şi a intereselor lui, căută să zădărniceasca aplicarea reformelor egalitare şi mai ales se va opune la împroprietărirea ţăranilor, stafia neliniştitoare de care se temeà mai mult.

Să vedem aceste partide la lucru.

In timpul adunărilor elective. — Partidele pe atunci erau departe de a fi închegate în chip aşà de excluzivist precum sunt astazi. Cu toată natura arzătoare a chestiilor pipăite, lupta nu aveà înca acel caracter de înverşunare care nu mai cautå nici dreptate, nici adevăr, nici forma, nici fond, ci numai interesul gruparei sprijinite. Erà încă loc pentru înălţarea minţei deasupra interesului momentan, catându-se numai acel superior al ideilor atinse; erà încă o doza de idealismu în începatornicile lupte parlamentare, pe care timpurile de mai târziu trebueau să le înlocuească desăvârşit cu precumpenirea intereselor de partid, daca nu chiar a celor individuale [23].

Aşà în timpul fierberilor pentru alegerea Domnitorului, liberali moldoveni ştieau că vor aveà de luptat contra lui Grigore Sturza, nu numai ca deputat, dar chiar ca râvnitor la domnie; ar fi fost deci în interesul lor, ca Sturza să nu fie primit în adunare. La tăgăduirea validarei alegerei Principelui Gr. Sturza de colegiul din Iaşi, facuta de progresistul I. G. Cantacuzino, trei alţi liberali sprijin această candidatură anume: M. Kogalniceanu, An. Panu şi Alex. Cuza care pe atunci încă nu fusese desemnat de partidul său drept candidat la domnie, şi aceasta cu toate ca alt progresist Em. Costache Epureanu combăteà alegerea principelui Sturza, încât vedem cum în tabăra progresistă cugetele erau desbinate asupra unei chestii de cea mai mare însemnatate; căci chiar dacă am lăsà la o parte persoana viitorului Domn care se arătâ în fiinţa lui Grigore Sturza, am

23. *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 81.

vazut cum liberalii susţineau, ca ceea ce'i îngrijeà pe ei nu erà cine aveà să fie Domnul, cât cine erau să fie deputaţii; şi deci în orice caz nu erà înţelept pentru liberali de a lăsà să pătrundă în adunare un conservator de puterea lui Grigore Sturza, Dar se cunoaşte, de pe cuvintele vorbite de Alexandru Cuza, cu prilejul validarei alegerei lui Gr. Sturza, ceea ce împingeà pe liberali a'şi neîngrijì interesul. Erà o părere de tot idealista asupra lucrurilor acestei lumi.

Cuza spune anume: «Sunt de parere, ca ar trebuì sa punem patimile la o parte şi să deschidem era Constituţiei prin dreptate și frăţie»[24]. Alegerea lui Grigore Sturza se validează; însă Kogalniceanu nu uită a apasà, ca el îl recunoaşte ca deputat și să se înțeleaga bine, *numai ca Deputat* [25].

Și mai stranie înca, cel puţin daca judecam dupa chipul nostru de înţelegere de astăzi a vieţei de partid, trebue sa ne para purtarea lui Anastase Panu, în şedința din 4 Ianuarie, privitoare la înscrierea tot a lui Gr. Sturza, de asta data printre candidaţii la Domnie, prin care el veneà în concurenţă cu omul partidului naţional, Colonelul Alexandru Cuza, care fusese acum desemnat de acel partid drept candidatul sau la Domnie, în sara premergatoare de 3 Ianurie. Inscrierea lui Sturza este combatuta de progresistul Manolache Costache Epureanu cu cuvinte foarte grele: că «nu ar vrea sa aibă în lista candidaţilor la Domnia Moldovei, pe un om ce este şi în acea a' Paşilor turceşti». Cu toate acestea Anastase Panu care subsemnase şi el procesul verbal încheiat în sala de la Elefant, prin care toţi cei 31 de progresişti se îndatoriseră «să sprijine prin vot pe faţă pe Colonelul Cuza», Anastase Panu zicem, cere cu stăruinţă înscrierea lui Gr. Sturza, protivnicul lui Cuza la Domnie, în rândul candidaţilor», spre a do-

24. Şedinţa din 31 Decemvrie 1858; Pr. verbal No. 2 *Ibidem*, VIII p. 195.
25. *Ibidem*, p. 196.

vedì ca adunarea nu lucrează în spirit de partid, ci numai în acel al dreptaţei şi înţelepciunei unei adunări naţionale . Pe lângă Manolache Costache, maì combat această candidatură şi Vasile Alecsandri, Lascar Catargiu şi Mihail Kogălniceanu. Explicarea purtărei lui Panu poate stà sau în cavalerismul ce predomnise şi la validarea alegerei lui Sturza ca deputat, cavalerismu ce depăşeà acum hotarele cuvenite, sau poate mai curând în tactica lui Panu de a'şi pastrà buna plecare a lui Grigore Sturza, în cazul de alegere a lui, prin unirea partizanilor bătrânului Sturza cu acei ce'l sprijineau pe dânsul. La vot pentru înscrierea lui Gr. Sturza între candidaţi, aceasta unire nu se îndeplineşte, şi Gr. Sturza întruneşte numai 19 voturi pentru înscriere, având împotriva lui 35[26], ceeace mijloceşte apoi, la votul definitiv asupra alegerei, alipirea sprijinitorilor lui de partidul progresist, şi aduce alegerea lui Cuza. Dar chiar în aceste 19 glasuri erau 6 glasuri mai mult decât acei ce sprijineau dela început pe Gr. Sturza, încât se vede ca pe lânga Panu mai votasera pentru Principele Grigore încă alţi 5 liberali. Iata deci ce şubred erau închegate partidele politice la ivirea zorilor lor pe orizonul vieţei politice româneşti.

Dacă însă în unele împrejurari, chiar însemnate, ca acea a alegerei Domnului, partidele politice arătau o ţinuta şovaitoare, nu era tot astfel, de îndată ce se atingea, macar cât de departe, chestia ţărănească. Aici îndata ele faceau front unul în faţa celuilalt, aruncând totul peste bord, numai spre a nu clătì nici cât un fir de păr parerile sprijinite de ele.

Cea d'intâi cerere pe care Domnitorul comun al Principatelor o face către ţările ce'l alesesera este privitoare la nevoile băneşti, pentru a întimpina cheltuelile trebui-

26. Vezi şedinţa din 4 Ianuarie 1859. Pr. verbal No. 5, *Ibidem*, p. 305—306. Vom mai avea prilejul de a revenì asupra acestor lipse de înţelegere între membrii aceluiaş partid, fie la liberali fie la celalalt.

toare la reorganizarea ambelor Principate. Anume Domnitorul cere prin un mesaj de la adunarea Moldovei un ajutor de 5.000.000 de lei care ar fi să se iee din o dare impusă asupra proprietaţei fonciare, şi ministrul Gr. Balş în expunerea lui de motive îndreptăţeşte prin cuvintele următoare înfiinţarea acestei dări noue şi neauzite până atunci în Moldova: Dacă se face o împotrivire a se impune darea pe proprietate, cu ce drept se urmează a se luà darea dela locuitorii ţărani, când art. 46 din Convenţie rosteşte egalitatea înaintea darilor [27]? Intr'un moment de buimăceală, legea se voteaza; dar majoritatea conservatoare a adunărei se caeşte în curând de pasul făcut, şi propune sa se dee vot de blam ministerului care promulgase această lege înainte de a trece prin Comisia centrală, după cum prevedeà Convenţia de Paris. Este însă de observat că Comisia centrala nu erà constituită încă la acel timp; dar se crezuse că aceşti bani fiind necesari pentru a îndrumà unirea, Comisia centrală erà desigur să ractifice votul dat, când era să fie întocmită. Ce înţeles avea deci votul de blam? Nici un altul decât acela că majoritatea voeà să facă sa se înlature darea votată asupra averilor ei, după cum judecă *Steaua Dunărei* care spune, ca ‹moţiunea de blam nu erà decât o revocare din partea boierilor a darei de 5.000.000 asupră proprietăţei», şi după cum arată şi Epureanu mai târziu, că adevăratul motiv al măsurei adunărei erà, că ea votase 5.000.000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenţie; dar că în urmă l'a *desvotat*»[28].

Ceea ce însă trebuie sa ne pară straniu şi neînţeles şi adevereşte încă şi mai mult şubreda închegare a partidelor la începutul înjghebarei lor, este împrejurarea

27. *Monitorul oficial al Moldovei* 12 Fevruarie 1859.

28. *Steaua Dunărei* din 4 şi 11 Mai 1859 şi din 9 Fevruarie 1860. Şi că lucrul erà aşa, se dovedeşte şi din împrejurarea că împrumutul de 8.000.000 din Muntenia se realizază după un vot al camerei, de şi nici legea lui nu trecuse prin Comisia centrală; dar aici erà vorba de *un împrumut* care lăsà neatins sistemul dărilor existente. Vezi şi *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 90-99.

ca mai mulţi liberali, între care însuşi Mihail Kogălniceanu, sprijin moţiunea de blam a partidului conservator, şi aceasta contra unui minister pus sub preşidenţia marelui naţionalist, fostul caimacam V. Sturza şi compus din ceilalţi naţionalişti: Epureanu, V. Alecsandri, C. Rolla, D. Miclescu şi generalul Milicescu. Moţiunea de blam trece în adunare cu o mare majoritate, şi ministerul Vasile Sturza este silit să se retraga. Adevaratul motiv al răsturnărei fusese îndrăzneala lui de a voi sa puna deopotriva pe boieri şi pe ţărani în privirea darilor[29].

Şi în ţara Românească lucrurile, de şi pe alta cale, ajunsera la acelaş rezultat, răsturnarea ministerului Filipescu, tot în vederea stafiei chestiei ţărăneşti ce aparea în dosul lui. Anume în această ţara Cuza cercase a formà un minister «ce avea misiunea de a înfrăţì partidele . De aceea el numise, sub un preşedinte conservator, I. Filipescu, şi alaturi de alţi conservatori ca Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu şi generalul Vladoianu, pe doi din liberalii cei mai înaintaţi, N. Golescu şi D. Bratianu, amândoi titulari la departamentele cele însemnate ale trebilor din launtru şi ale celor din afara[30].

Domnitorul cerând şi în Muntenia un ajutor banesc de 8.000.000 de lei, legea este votata numai cu o majoritate de 28 de glasuri fiind şi 19 bile negre: «19 pete pe pagina cea mai frumoasă a istoriei de astăzi a vieţei noastre[31]. Opoziţia îşi explica refuzul său de a votà cea d'întai cerere a Principelui, «pentru ca acesta să cunoasca neliniştea ce domneşte în ţară, când se vad la cârma administraţiei interioare oamenii care la 1848 au prejudecat chestia proprietaţei ce în curând

29. Vezi chestia tratată pe larg în *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 76—81.
30. *Monitorul of. al Ţărei Româneşti*, 26 Ianuarie 1859. Comp. cuvintele lui Manolache Costache rostite în şedinţa din 6 Fevruarie 1863. *Mon. Of.*, 3 Martie 1863.
31. Dim. Ghica *Mon. of. al Ţărei Româneşti*, 27 Martie 1859. Comp. acelaş în şed. din 27 Iunie. *Ibidem*, 12 Sept. 1859.

are să vina în desbaterile adunărei». Gh. Lenș adaoga la această explicare, că «deslănţuirea cea prea mare a necuviinţelor presei şi politica din lăuntru a ministerului a împiedicat singura votul unanim al adunarei [32]. Adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulata în acest înţeles, aduce dimisia ministerului.

Incercarea Domnitorului de a alcătuì în Bucureşti un minister de contopire adusese răsturnarea lui de catre adunare care, cum spune Bolintineanu, nu puteà vedeà oamenii dela 1848 conducând trebile statului; dar el observă, că «această îmbrâncire a persoanelor din 1848 nu însemnà alt cevà decât îmbrâncirea Convenţiei de Paris, de oarece această Convenţie primise tocmai principiile dela 1848 [33]. Şi ministerul muntean cazuse deci indirect tot din cauza chestiei ţaraneşti, încât este foarte dreaptă băgarea de sama a unei broşuri de mai târziu care spune ca la 1859 chestia rurală provocase desbinarea în adunări» [34].

Şi erà firesc lucru ca partidul conservator care combătuse totdeauna îmbunătăţirile starei ţăranilor aşà cum le plănueà partidul liberal să'şi fi aratat cugetul la cel întâi prilej, voind cum zice Românul să taie apa dela moară novatorilor primejdioşi. Şi lucru erà cu atâta mai firesc, cu cât Convenţia alcătuise o lege electorala încă mai restrânsă decât acea a Regulamentului Organic, primind ca alegatori numai pe acei ce aveau cenzul cerut, pe când Regulamentul Organic dând acest drept tuturor celor cu pitace de boierie, primeà şi pe boierii săraci între alegători [35].

Totuşi nu se poate zice cum susţineau organele timpului, că «în adunările Ţărilor Române erà reprezentată o singură clasă, şi că nu ar fi în ele o luptă de prin-

---

32. *Mon.* din 27 Martie 1859. Comp. acel din 18 Martie 1859.
33. Ziarul *Dâmboviţa,* sub direcţia lui D. Bolintineanu, 8 Martie 1859.
34. *La vérité sur la Roumanie.* La Haye 1864, p. 8.
35. Comp. dispoziţiile din *Reg. Org.* cu art. 3 şi 4 din legea electorală a Convenţiei. *Acte şi Doc.*, VII, p. 314.

cipii, ci numai una de persoane»[36]; caci deşì poporul de jos nu erà reprezentat în adunări, el aveà în sinul lor o falangă de oameni înfocaţi, convinşi şi elocvenţi care apărau cu atât mai bine interesele lui, cu cât o făceau numai din adânca convingere şi adese ori contra însuşi interesului lor personal›[37]. Mai sprijineau ziarele liberale şi o altă exagerare, anume că «partidul trecutului (conservator) ar vrà să ne ducă înapoi spre cele ştiute»[38]. Aceasta nazuinţă devenise însă cu neputinţă faţă cu Convenţia de Paris şi cu voturile Divanurilor ad-hoc de lepadare a privilegiilor; atâta erà numai adevărat, ca privilegiaţii voeau sa întârzie pe cât se puteà mai mult înfăptuirea reformelor şi să le reducă la cât mai puţin cu putinţă.

Conservatorii înţelesera în curând, că Domnitorul erà sa loveasca în situaţia lor şi ei voiră a'i slăbì autoritatea şi a'l reduce din poziţia de Domnitor la acea de simplu Caimacam, urmarind mai departe cererea Principelui străin pe care Convenţia o înlaturase din sistemul de reorganizare a Principatelor Române; căci daca Principele român nu trebueà decât să caute a realizà aducerea unui Principe străin, atunci rolul sau de reformator trebueà să înceteze, şi privilegiaţii se mai puteau bucurà de situaţia lor, în timpul de trecere cât ar ţineà pană la îndeplinirea dorinţei lor.

Alexandru Cuza şi fusese ales numai cu scopul de a alcătuì o verigă care sa lege starea trecută de viitorul întrevăzut. Aşà chiar în ziua alegerei din Moldova, Kogălniceanu, înnainte de a se păşì la vot, face propunerea, ca deşì Convenţia n'a primit alegerea unui Principe străin, adunarea moldovenească stărueşte în această dorinţă, şi ca Domnul ce va fi ales sa nu uite, că cea mai înnaltă a lui misie este tocmai coborârea de pe tron

36. *Steaua Dunărei,* 17 Mai 1859.
37. *Domnia lui Cuza Vodă,* I, p. 88.
38. *Românul,* 4 Aprilie 1859.

pentru a aduce în locul lui o Dinastie străină»[39]. In o scrisoare a lui Alexandru Cuza catre Napoleon, Domnitorul român recunoaşte, că poporul său doreà alegerea unui Principe strain[40], şi el confirma mai mult încă aceasta a lui declaraţie, prin o «mijlocire adresată tuturor puterilor garante, după a lui alegere în ambele ţari, în care mijlocire el spune, că «deşì a fost ales Domn al Moldovei şi al Munteniei, se ştie că aceste ţari au cerut unirea sub un Principe strain; că el a lucrat totdeauna pentru realizarea acestei ţinte şi ca alegerea lui nu a putut să'i schimbe convingerile; ca el nu ar consideră retragerea lui ca un sacrificiu, dacă soarta Românilor ar fi hotarâtă conform cu dorinţa exprimata de naţia întreagă[41]. In şedinţa din 26 Martie, cu prilejul unei desbateri asupra modului remunerărei membrilor Comisiei centrale, Kogalniceanu revine, cam fară cale, asupra acestei chestii, amintind cum Inalţimea Sa Alexandru Ioan I a aratat puterilor că numai în unire sub un Principe strain îşi vede ţara fericirea, şi ca el a făgaduit a sprijinì aceasta cauza naţională înnaintea marelui areopag european[42].

Erà deci tot atât de bine stabilit ca alegerea lui Cuza de Domn în ambele Ţari Române se făcuse numai ca o punte de trecere către unirea desăvârşită sub un Principe strain, pe cât pe de alta parte erà neîndoielnic ca puterile europene, fară nici chiar a exceptà pe Franţia, nu puteau primi aceasta din urma cerere a poporului român.

Partidul conservator deşì trebueà sa fie bine convins de zadarnicia staruinţelor lui, nu lipseşte a aduce aminte Domnitorului la deosebite prilejuri îndeplinirea făgaduinţei lui, de a cautà să obţină Domnia străina, şi aceasta o faceà acel partid cum am spus numai în scopul de a

39. *Monit. Of. al Moldovei*, 25 şi 28 Ian. 1859. Place c. Walewsky, 29 (12) Ianuarie 1859. *Acte şi Documente*, IX, p. 242.
40. *Ibidem*, IX, p. 250.
41. *Monit. Of al. Moldovei*, 5 Febr. 1859.
42. Şedinţa din 23 Martie *Monit. Of. al Moldovei*, 31 Martie 1859.

convinge pe Domn, că el nu este decât un locoţiitor al Domnitorului adevărat, aşteptat din mâna soartei, şi ca deci sa nu prea facă pe grozavul, caci nu aveà pentru ce, nefiind decât un Domnitor provizor iar nu unul definitiv.

E drept ca primul atac facut lui Cuza Vodă în această privire îi venì dela liberali care în slaba închegare a ideilor de partid de atunci faceau greşala de a contribuì şi ei la slabirea puterei omului nou ce tocmai ei izbutisera a aduce în fruntea ţarei, şi care deci ar fi trebuit să'i mulţămeasca, în lipsa Domnitorului strain. Aşà am vazut pe Kogalniceanu cu prilejul unei desbateri, unde nu prea erà la locul ei, amintind lui Cuza Vodă făgăduinţa dată de el în ceea ce priveà Principele străin. Alt liberal, Ioan Ghica, care deşì Muntean, se afla în fruntea cabinetului moldovenesc, se grabì de a se unì cu propunerea lui Kogalniceanu, şi ea este primita de adunare cu o mare majoritate. Domnitorul jignit prin primirea cam pripita a acestei propuneri care, cu toate că o împartaşeà pe deplin, dupa cum o dovedesc repetatele lui declaraţii, ar aveà însa, cum spune Vodă Cuza, în gura adunarei caracterul unei doleanţe în potriva chiar a Domnului şi ar constituì o imprudenţa pe care vrajmaşii nu ar lipsì a o reprezentà ca un rebelion (sic) contra puterilor garante . Domnitorul zicem, descuviinţeaza moţiunea şi deci şi purtarea ministerului, şi Ioan Ghica se retrage de la cârma Moldovei [43].

In curând însa partidul conservator pregateşte Domnitorului o punere în întârziere şi mai pe faţă în chestia Principelui strain. Anume înfiinţându-se Comisia centrală, adunările trimit în ea barbaţi din ambele partide în numar aproape egal, ceea ce erà iaraşi caracteristic pentru lipsa de călauza politica a ambelor tabere.

---

43. Ordinul lui Vodă Cuza c. consiliul miniştrilor, 2 Aprilie 1859. *Arhiva*, XII, 1900, p. 72. Comp. o scrisoare a lui Docan c. Domnitor, 28 Martie 1859. *Ibidem*, p. 179. Victor Place c. Walewsky, 12 Mai (30 April) 1859. *Acte şi Doc.*, IX, p. 314, explică supărarea lui Vodă Cuza prin aceea «qu'il se serait promptement habitué un pouvoir et qu'il lui serait impossible de l'abandonner».

Intre cei delegaţi în Comisia centrala din partea Moldovei, se aflau cei doi mai mari protivnici în ideile lor asupra chestiei ţărăneşti care trebueà tocmai să vină în desbaterile Comisiei: M. Kogalniceanu şi Lascar Catargiu, şi ne întrebăm, cum putuse majoritatea conservatoare din Adunarea moldoveneasca sa trimita în Comisie pe un reprezentant al ideilor din 1848, când am vazut mai sus cum, din cauza prezenţei unor oameni din acel timp în ministerul muntean al lui I. Filipescu, acesta fusese răsturnat tocmai din pricina temerei de rezolvire a chestiei ţărăneşti în sensul ideilor revoluţionare? Mintea şi concepţia noastra politica de astăzi stă pe loc, înnaintea unor asemenea acte pretinse politice. De aceea cu drept cuvânt se întreabă *Steaua Dunărei:* Formatu-s'a în sinul Adunarei, în curgere de patru luni, o majoritate fie liberala, fie reacţionara chiar, care să lucreze anumit după un ţel fix, fie oricare, numai să fie unul; nu a fost majoritate, ci numai fracţiuni [44]. Aceeaşi observaţie o face ministrul cultelor din Ţara Româneasca asupra Adunărei de acolò : Preocuparea dominanta a adunarei e sa se rapoarte la persoane şi nu la principii; în ea nu există nici o busola, şi de aceea unii din Dreapta votaseră contra altora din aceeaşi parte, şi nu s'a văzut să se aleagă o adevărata opinie liberala; nu erà o majoritate [45].

Pentru a mai da un exemplu despre aceasta lipsa de închegare a spiritului de partid în Muntenia, amintim cele ce se petrec în chestia celor 200.000 de galbeni de dat comercianţilor zdruncinaţi prin o mare criza financiară, criza ce se atribueà de ministerul conservator al lui Filipescu, schimbărei prea liberale a regimului ocârmuirei. Cu toate că liberalii aveau interes să combată o asemenea motivare, ceea ce se şi face de liberalii N. Golescu (ministrul!!) şi I. Brătianu — alt progresist V. Boerescu o sprijine alăturea cu Barbu Catargiu ministrul finanţelor (un frun-

---

44. ***Steaua Dunărei,*** **17 Mai 1859.**
45. Şedinţa din 24 Martie 1860 ***Mon. Of. al Ţărei Româneşti,*** **15 Aprilie 1860. Suplement.**

taş conservator)! Vra să zică în o chestie, găsim pe un ministru liberal combătând pe colegul său ministrul conservator; iar un deputat liberal combăteà partidul său, sprijinind părerea ministrului reacţionar. Erà o adevărată babilonie politică.

Comisia centrala fusese alcătuită aşà că în ea predomneà, deşì cu o foarte mică majoritate (de un glas), partidul Dreptei, adeca conservatorii, nelipsind bine înţeles nici amestecul de tendinţi reprezentate în ambele adunări. Despre predomnirea elementului Dreptei ne da dovada refuzul lui Kogălniceanu de a luà parte în delegaţia care trebueà sa întocmească raspunsul la mesajul Domnitorului, motivând acest refuz pe aceea, ca «proiectul de răspuns trebuind să fie facut în simţul majoritaţei, el nu socoate a face parte din ea [46]. Şi organele timpului priveau Comisia centrală ca «un aşezământ conservator în chestiile sociale» [47]. Şi că în adevăr în Comisia centrală predomneà cugetatea conservatoare, se vede de pe ţinuta ei în chestia legei electorale a careia schimbare fusese propusă de Stânga Comisiei, dar pe care majoritatea o răspinsese pe motivul invocat de unul din membrii ei, Principele Gr. Sturza, că « adunările fiind alese pe 7 ani, ar fi destul timp pentru a se gândì la reforma acelei legi, şi că daca această reformă s'ar face acuma, s'ar da prilej guvernului de a disolvà adunările şi a'şi constituì, în nouele adunări, majorităţi după placul său [48].

Nu se uità Comisia la absurditatea legei electorale întocmită de Convenţia de Paris, lege care restrângea dreptul de vot numai la posesorii averilor mari, excluzând cu totul orice capacitate necăptuşită cu avere. Legea Convenţiei socoteà că rostirea voinţei Moldovei trebueà

46. *Protocolul Comisiei centrale*, No. 9, 26 Mai.
47. *Steaua Dunărei*, 18 şi 30 Mai 1859. Această părere rostită şi de *Dâmboviţa* lui Bolintineanu este reprodusă şi încuviinţată cu totul de ziarul *Curierul Principatelor Unite*, 21 Iunie 1859, organ oficios al guvernului.
48. *Protocolul Comisiei centrale*, din 2 Iunie 1859.

sa fie marginita la cei 1724 de *alegători* care să reprezinte voinţa a 2.000.000 de suflete, iar în Muntenia părerile unei poporaţii de 2.500.000 de oameni sa fie rostite de un corp de alegători în număr de 2072 de inşi din clasa privilegiaţilor care aveau tot interesul de a nu schimbà starea de lucruri, în sinul careia ei se aflau aşà de bine [49]. Cum spune prea nimerit ziarul *Tribuna:* »Convenţia pe de o parte ştergeà privilegiul; pe de alta însărcinà pe privilegiaţi cu facerea legilor de egalitate›[50]. Nu se uità apoi Comisia centrala la rezultatul ridicul al legei electorale a căreia manţinere o sprijineà, ca în puterea ei erau judeţe în care numarul alegatorilor abià ajungeà la 5, iar în acel al Izmailului nu erà decât *unul* singur, vestitul Vladimir Stoica, care se convocà pe el însuşi în ziua alegerei, constitueà el singur biuroul şi subsemnà în procesul verbal al alegerei tot el şi ca preşedinte şi ca secretar şi ca *corp* electoral şi în sfârşit se alegeà pe el însuşi, cu *majoritatea de un vot, adeca unanimitatea* [51]. Această împrejurare care stârnì un râs nesfârşit în adunarea moldovenească la verificarea alegerilor, nu stânjeneà de loc Comisia centrală şi nu o împingeà la schimbarea legei electorale.

Dar parerea că lucrurile nu trebue schimbate ci *păstrate precum sunt cât se va puteà mai mult,* era împartaşita nu numai de majoritatea deputaţilor şi ai membrilor Comisiei centrale, ci şi de marea mulţime a celor 1724 sau 2072 de alegatori ai Ţarilor Române. Aceasta se vede cu prilejul facerei unei catagrafii, spre a se şti pe ce temelie sa se aştearnă noua întocmire a darilor. Proprietarii se ascundeau pe un cap, spre a nu da ştiinţele cerute. Comisiile rânduite pentru întocmirea

49. Asupra numărului alegătorilor din ambele ţări vezi *Tribuna,* 10 Mai 1859. *Mon. of. al Ţărei Rom.,* 21 Februarie 1860. *Naţionalul,* 26 Dec. 1859.

50. *Tribuna,* 18 Iunie 1859. Un boier liberal, Em. Creţulescu, în o broşură a lui din Paris, *La Roumanie* 1859, spune: «La Convention organise plus solidement l'aristocratie foneière dans un pays que doit tous ses malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cela suffit pour la condamner .

51. Constatat în chip oficial. Vezi *Mon. of. al Mold.,* 16 şi 28 Martie 1860.

catagrafiei se jaluesc către ministrul finanţelor, «că nu pot lucrà, din pricină că proprietarii şi chirigii lipseau de a casă, sau când erau, pretextau că stau la masă sau ca dorm dupa prânz . Delegatul guvernului e nevoit să-i someze să aştepte comisia [52]. Preşedintele Comisiei centrale, Radu Rosetti, omul însărcinat cu conducerea corpului ce trebueà să prefacă sistemul vechiu în unul modern, ameninţă pe guvern, că la cel d'intaiu abuz de putere din partea agenţilor guvernului, va aplica legea talionului [53], iar Gr. Sturza când este să se puna bazele Constituţiei celei noue, propune să se iee de normă Regulamentul Organic» [54], de care tocmai Ţările Române se credeau scăpate prin Convenţia de Paris care trebueà luată ea ca temelie în reînnoirea vieţei politice a Principatelor.

Acestea fiind dispoziţiile partidului conservator faţă cu noua stare de lucruri pe care Convenţia de Paris voeà s'o introducă în Ţările Române, nu ne vom mirà de reîmprospatarea atacurilor, tot din punctul de vedere al Principelui străin, îndreptate contra omului ce personifică tendinţele noue, Domnitorul comun.

Proiectul de răspuns la mesaj al Comisiei centrale nu se ocupà prin nici un cuvânt de numeroasele propuneri de legi necesare pentru îndrumarea nouei organizări, ci revine iarăşi asupra temei iubite Conservatorilor: amintirea făgaduinţei dată de Principe, atunci când se suise pe tron, de a staruì pentru unirea Principatelor sub un Principe străin, şi roagă pe «Inălţimea sa ca, fără a lasà să se piardă momentul favorabil, să faca a se ajunge la scopul dorit» [55].

Lucru iarăşi straniu: în comisia de redactare a raspunsului se vede figurând şi liberalul Chr. Tell care nu formulează o părere a minorităţei, iar la desbaterea asu-

52. *Steaua Dunărei*, 26 şi 27 August 1859.
53. *Tribuna*, 22 Oct. 1885.
54. *Protocolul Com. centrale*, din 8 Iunie 1889.
55. Proiectul de răspuns la mesaj în *Steaua Dunărei*, 18 Aug. 1859.

pra àcestui act, combătut de liberalii Steege și Vasescu, Tell și cu Mălinescu îngăimează, cerând numai să se schimbe oare care rostiri nepotrivite. Și aici se găsește șovairea părerilor în sinul partidelor și mai cu seamă în acel al partidului liberal care tocmai, fiind în minoritate, ar fi avut nevoe de o mai mare unitate de idei. Această șovaire în o chestie atât de grea erà cu atât mai primejdioasă, cu cât principele Grigore Sturza se însărcineaza a explicà ce înțeles trebueà să se dee raspunsului la mesaj. El spune anume, ca «Domnul ori cât timp ar guvernà, nu poate fi privit decât ca depozitarul demnitatei domnești, și că este chemat a stapânì țara noastra până când Europa ne va da un Principe străin .

Aceasta parere a lui Grigore Sturza o întrupează el chiar într'un articol, când se reieà în desbatere chestia Principelui străin, cu prilejul Constituției celei noue ce trebueà data Țărilor Române unite. Anume prin art. 34 se prevedeà, ca îndata ce se va putea dobândì un Principe străin, puterea constituționala se va exercità de M. S. Domnitorul Alexandru Ioan I în numele Principelui străin, pǎna la instalarea acestuia»[56].

Aceasta purtare a Dreptei erà primejdioasa, pentru că «însuși organul însarcinat cu custodia dispozițiilor constituționale ale Convenției de Paris, tindeà la răsturnarea ordinei politice consacrate de Europa»[57].

«Votarea acelui articol at fi fost o neiertată greșală, căci cum voeà Comisia centrală ca Domnitorul să-i îndeplineasca dorința, când această cerere fusese respinsa de Convenția de Paris, în puterea căreia lucrà tocmai Comisia centrală»[58]?

Și într'adevăr art. 33 din Convenție prevedeà că Comisia centrală este chemată a privegheà intacta păstrare a dispozițiilor constitutive ale nouei organizări a Principatelor. Cum puteà ea atunci să propună Princi-

56. Proiectul de Constituție în *Protocolul Com. cent.*, 24 din 8 Iulie 1859.
57. *Tribuna* 27 Aug. 1859.
58. *Românul* 15 Aug. 1885.

pele strain și ereditar care nu fusese admis de Convenție [59]? Acelaș lucru îl susțineà și liberalul Ștefan Golescu în Comisia centrală, când spunea, că «este foarte probabil ca lucrând contra sfaturilor date de puterile bine-voitoare, de a nu mai face nici un pas contra Convenției, vom desface cu mânile noastre edificiul pe care l'am ridicat cu atâta greutate în ziua de 24 Ianuarie»[60]. De asemenea și capul liberalilor, Ioan Brătianu, întrebà pe Dreapta: Cine a avut cugetul primejdios și vatămător în împrejurările actuale, a cere Prinț străin și unirea absoluta? Tot D-voastre și Comisia centrala în care Dreapta este în majoritate? [61] Insuși Domnitorul, răspunzând la Focșani unei deputații a orașenilor venita spre a'l saluta, spune: «Convenția să ne fie linia din care să nu ieșim: a o calca *fără timp,* ar fi o trădare de țară [62]. Ea fusese călcata odata, și Domnitorul însuși hraneà gândul să o calce și să o sfășie, însă aceasta la timpul său, când împrejurările vor fi favorabile. Și tot așa priveà și strainătatea lucrurile. St. Marc Girardin scrieà în *Journal des Débats,* că alegerea îndoita a lui Cuza Vodă când țarile au ramas tot despărțite, nu poate întru nimic jignì drepturile Porței. Dacă camera română ar fi votat unirea desăvârșită și sub un Principe străin, atunci Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plânge și de a reclamà»[63]. Vasile Boerescu se rădică și el contra art. 34 din constituție, întru cât el nu puteà fi aplicat, și votarea lui nu ar puteà decât discreditã și paralizà guvernul actual și a'i răpì ori ce energie spre a lucrà în simțul Convenției; ar aduce complicări politice, desbinări în țară, poate chiar invaziuni. Dacă membrii comisiei centrale doresc în adevăr unirea, ei nu ar trebuì s'o compromită prin declarații

59. *Tribuna*, 3 Sept. 1859.
60. Protocolul 35.
61. Șed. din 27 Iunie 1854 *Mon. Oficial Țărilor Române*, 22 Sept. 1859.
62. *Ibidem*, 6 Iunie 1859.
63. *Journal des Débats* 22/10 Iunie 1859.

inoportune›[64]. Şi într'adevar această cerere a Domnitorului străin absolut rău văzută de Europa întreagă încă din timpul framântărilor pentru unire, nu puteà fi privită ca o rostire sinceră a dorinţelor partidului conservator, întru cât el ştieà prea bine că erà zadarnică. Ţinta cererei lui erà pe de o parte compromiterea, pe de alta slăbirea autorităţei Domnitorului ce erà reprezentantul ideilor liberale. De aceea, cum prea bine se întreabă *Naţionalul:* Cum se face oare, ca astăzi cei mai vechi amici ai unirei complecte şi ai Principelui strain, acei care au fost cei mai arzători apărători ai acestor idei şi care s'au expus pentru dânsele, se opun la realizarea lor actuală, în vreme ce alţii, amici foarte echivoci ai acestor principii şi care până la 24 Ianuarie conspirau în contra lor şi persecutau pe adepţii unirei, astazi din contra au devenit cei mai exaltaţi ai lor apostoli şi cei mai radicali revoluţionari? Cauza este că cei d'intăi nu vor sa piardă unirea prezentă, grăbind unirea complecta, pe când cei de al doilea vor o unire complectă spre a pierde şi unirea prezentă›[65].

Ce să fie adevarat din aceste învinuiri? Se puteà oare ca privilegiaţilor în majoritatea lor să le fi parut rau după starea de mai înainte; să fi dorit iarăşi desparţirea ţarilor române? Ca să fi vrut ei reîntoarcerea la starea veche, aceasta pare cu neputinţă, cu atât mai mult ca şi ei votaseră în Divanurile ad-hoc, şi încă cu atât foc unirea ambelor ţări. Dar ei ceruseră cu convingere Domnitorul străin şi alegerea celui pământean se făcuse contra voinţei lor. Ei îl primiseră căci nu putuseră face altfel; dar ei se simţiră adânc jigniţi, că autoritatea supremă să fie încredinţată unui om ieşit din rândurile mai mici ale boierimei şi ca să nu fi putut dobândi ei — căci fiecare se credea doar vrednic de scaun[66] — această

64. *Naţionalul* 26 Iulie şi 2 August 1859.
65. *Naţionalul*, 26 Iulie 1859.
66. Se înscriseră doar 38 de candidaţi la domnia Moldovei. Vezi *Acte şi Documente*, VIII, p. 180.

înalta demnitate. De aceea și reprezentanții privilegiaților votară articolul 34 din Constituție, care coboreà pe Domnitorul ambelor Principate la rangul unui locoțiitor al Domnului străin. Vechea compețire: *pentru ce el și nu eu,* își schimbase formula în acea rostită de Kogălniceanu: «*dacă nu eu, nici tu,* sau cel puțin dacă ești, să fii numai Căimăcam»[67], Prin urmare și purtarea să'i fie potrivită cu poziția. Țara deci să ramână până la realizarea dorințelor ei tot în *statu quo* în care se află, și atunci se va vedeà ce se va chibzuì. Oborârea privilegiilor se votase în un moment de nevoie și poate și de entuziasmu, după cum se votase în Muntenia și alegerea lui Cuza și după cum privise și norodul din Iași ideea unirei; dar lucrurile făcute fără chibzuință aduc, când sunt cercetate mai târziu cu raceală, părerei de rău, și dacă nu se poate îndreptà de tot nenorocirea amenințătoare, cel puțin cată să i se întârzie îndeplinirea cât mai mult. Cum prea bine spunea *Curierul Principatelor Unite:* Privilegiul vrea înainte de toate să pazască formele și formele aduc amânare, iar privilegiul în amânare caută o punte de scăpare [68]. Acesta era punctul de vedere al partidului conservator din Principatele române. De aceea am vazut cum privilegiații cauta să împiedice sau să întârzie facerea catagrafiei care premergeà înființarei impozitului funciar[69].

Dacă însa partidul conservator se arată nemulțamit cu chipul cum se tindeà a se reformà așezamintele Principatelor, partidul liberal, înțeles asupra fondului, nu se împacà adese ori cu forma în care reformele erau înfaptuite, Art. 47 din Convenție prevedeà că, pâna se va procede la revizuirea legiuirilor existente, acestea vor fi manți-

67. Vezi protocolul 35. Ṣed. din 31 Iulie 1859. Comp. *Tribuna română,* 17 Ian. 1860, și *Les Principautés devant les Conférences,* Paris 1866, p. 25: „Que l'on fasse le choix de l'un des boyards pour être Prince et tous les autres se retourneront immédiatement contre lui et travailleront à le détruire".
68. *Curierul Principatelor unite* 7 Iunie și 20 Aug. 1859.
69. Mai sus, p. 396—397.

nute numai în dispozițiile care nu vor fi protivnice Convenției de față». Ce însemnà această prescriere, decât desființarea privilegiilor pe cale administrativă, până când se vor alcătuì legile desăvârșite de egalizare a tuturor claselor societaței? De aceea și vedem că ministerul moldovenesc al lui Em. Costache Epureanu procede la egalizarea drepturilor pe cale de ordonanțe ministeriale. Inca din 30 Maiu 1859, el intinde îndatorirea lucrarei șoselelor la toții locuitorii, învoindu-se răscumpărarea și în bani; alta din 31 Mai desființează slujbașii volnici ai boierilor, supuindu-i la dări, și alte câteva. Lucru caracteristic, Kogălniceanu protesteaza contra acestui sistem de aplicare a Convenției căci, cum spunea *Steaua Dunărei*, el nu putea suferì sa calce Convenția nici pentru bine; căci «ceeace astazi se face pentru bine, mâni se va puteà face pentru rău [70].

Acest punct de vedere al partidului liberal, reprezentat acuma de Kogălniceanu, va fi întrupat de alții mai târziu în contra lui și a Domnitorului, când cu lovitura de stat. In orice caz erà neîndreptațită învinuirea de calcare a Convenției facută prin reformele pe calea ordonanțelor, pe care însăși Convenția le îndrumà.

Care trebueà sa fie purtarea Domnitorului fața cu aceste doua partide care ambele se aratau nemulțamite cu chipul sau de ocârmuire? Organul oficios al guvernului, *Curierul Principatelor Unite*, ne arată cam ce îndreptare voeà sa dee Cuza Vodă politicei sale lăuntrice: «Sunt în țara noastră, zice ziarul, două tabere de oameni, acei ai trecutului care reprezinta sistemul vechiu de ocârmuire și alții, oamenii progresului reprezentând idei de libertate și demnitate națională. Dacă cei dintâi, prin stăruitoarea legătură cu cele ce au fost până acuma, nu pot da garanții pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în samă împrejurările politice în care se găsesc țările noastre, de-

70. *Steaua Dunării*, 3 Sept. 1859.

vin cu totul imposibili. Ambele tabere, fac cu neputinţă o adevărată aplicaţie a sistemei constituţionale»[71]. Domnitorul se fereà pe cât puteà de ambele partide extreme şi căutà să'şi alcătuiască ministerele din progresişti moderaţi care împărtăşeau mai mult sau mai puţin părerile lui. Vom vedeà însă cum Domnitorul fu nevoit să se abata mai târziu dela acest principiu. Se înţelege însă ca ministerele astfel alcătuite, nefiind luate din majoritatea adunărilor, duceau o viaţă efemeră de azi pănă mâne.

Dar adunările aşà cum erau constituite nu erau de loc pe placul Domnitorului. Ştieà el doară, cum şi pentru ce îl aleseseră pe dânsul; văzuse apoi cum majorităţile atât din ele cât şi din Comisia centrală, priveau Domnia lui ca acea a unui uzurpator. Apoi politica lui Vodă Cuza erà de a înnaintà cu prudenţa şi de a nu jucà totul pe o carte. El trebueà să ţină samă de voinţa puterilor garante; dar pe altă parte majorităţile adunărilor şi a Comisiei centrale îl împingeau pe calea măsurilor îndrazneţe. Erà deci pus în poziţia de a alege între voinţa reprezentaţiei ţărilor pe care domneà sau acea a Europei. El prefera pe aceasta din urma şi de aceea disolvă adunarile Principatelor. Acesta este înţelesul declaraţiilor lui Epureanu în şedinţa din 25 Aprilie 1860 şi tot aşà cugetà şi Domnitorul în un memoriu comunicat lui C. Negri pentru a obţineà dela puterile reprezentate în Constantinopole încuviinţarea disolvărei [72]. Căci gândul lui Cuza Voda se înnegrise asupra adunărilor. Daca el tolerase pană acuma toate neajunsurile ce i le pricinueau, o facuse cât timp poziţia lui, alegerea îndoită nu fusese recunoscută de guvernele europene. De îndata însa ce, în urma izbânzei repurtate de Franţia asupra Austriei în razboiul pentru Italia, puterile duşmane unirei fusesera nevoite să primească ca un fapt îndeplinit îndoita alegere

71. *Curierul Principatelor unite*, 28 Mai 1889.
72. *Mon. Oficial al Mold.*, 7 Maiu 1866, Memoriul C. Negri în *Archives diplomatiques*, 1861, IV, p. 263. Vezi şi *Memoires du Prince N. Şuţu* p. 379.

prin protocolul din 24 Sept. 1859 [73], Domnul se gândì a se mântuì de adunarile în ființă și a cercà dacă nu s'ar puteà schimbà fizionomia reprezentației naționale chiar cu legea electorala în putere pe atunci. De aceea în ziua însăși a deschiderei sesiunei a doua a adunarilor elective, ele sunt disolvate, cu toate că prin mesaj se puneà în perspectivă un bogat plan de reforme.

Cu acest prilej fostul secretar al Divanului ad-hoc al Moldovei, Dimitrie A. Sturza scrie un foarte violent articol în *Steaua Dunărei*, ceea ce'i atrage un proces de presa și o osândire la o închisoare de două luni în o manăstire. Sentința se execută cu mare grabă. In 20 Ianuarie 1860, D. Sturza telegrafiază din Piatra prietenilor săi: Astăzi merg în închisoare de unde trimit salutari amicilor mei politici [74].

Partidul Dreptei simțind că disolvarea adunarei erà o lovitura ce'l țintea de a dreptul, și dându-și seama ca trebueà sa se supună și el puterei împrejurarilor și sa lupte cu armele cu care erà atacat, înnaintea unui tribunal păna atunci necunoscut în Țarile Române, *Opinia publică*, înființeaza cu începutul anului 1860 o foae în București, care sa reprezinte interesele și modul sau de a vedeà în mersul trebilor publice. Foaea fu botezata *Conservatorul progresist*, cautând prin titlul său să se arate ca reprezentantul ambelor curente, a pastrarei trecutului și a îndrumarei pe calea viitorului. *Românul*, saluta apariția acestui ziar cu cuvintele: iesă în sfârșit și pentru întâiași dată și partida cea veche în fața națiunei, cu stindardul său și recunoaște astfel a ei suveranitate» [75].

---

73. Protocolul și *Archives diplomatiques*, 1866 Paris, p. 161.
74. *Steaua Dunărei*, 18 și 20 Ianuarie 1859 *Monitorul Of. al Moldovei*, 21 Ianuarie 1859.
75. *Românul* 9 Ian. 1860. *Conservatorul progresist* din 1 Ian. 1860. Comp. *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 142.

CAPITOLUL XVI

LUPTA INTRE CUZA VODĂ ŞI PARTIDELE POLITICE

Cele două disolvări. — In contra aşteptarei nu prea îndreptăţite a Domnitorului, adunarile ieşite din alegerile cele nouă nu se prea deosebeau de cele desfiinţate, fiind trimise de un corp electoral aşa de îngust şi aşa de puternic închegat prin interesul de clasă încât, erà aproape peste putinţă de rupt, fie chiar prin ademeniri guvernamentale. ‹ Colegiile electorale, observă foile timpului, aleseseră pe aceiaşi bărbaţi din adunările trecute [1]. De aceea cu drept cuvânt observă Grigore Cuza, că «a se spune că ţara a fost atinsa prin disolvare, este a se exagerà lucrurile, întru cât ea nu participă la viaţa publica, adunarea fiind mai mult reprezentanta unei clase decât aceea a ţărei, şi aceasta fiind cu atât mai nepăsătoare de soarta adunărei, cu cât pănă acum nu s'a făcut mai nimic în scopul îndeplinirei art. 46 din Convenţie» [2]. Majoritatea era însă de părere a nu se atinge dispoziţiile electorale stabilite de Puterile europene. Aşa când fu vorba de proiectul pentru camerile de agricultură,

1. *Naţionalul*, 23 Martie 1860, *Conservatorul progresist*, 21 Iulie 1860, *Steaua Dunărei* 26 Oct. 1860. *Românul* 24 Februarie 1860 socoteşte pentru Muntenia: 28 Dreapta, 22 Stânga, 17 guvernamentali. *Dâmboviţa* citată de *Steaua Dunărei*, 14 Martie 1860 stabileşte următoarea comparaţie între adunările muntene din

1859,	74 deputaţi,	21 ultra-conservatori,	23 conserv.,	10 liberali,	20 ultra-lib.	
1860,	68 „	10 „	25 „	19 „	14 „	

2. Şed. din 25 Aprilie 1860. *Mon. Of. al Mold.*, 7 Mai 1860.

adunarea munteană primì un amendament, că numai proprietarii cu 1000 de lei venit fonciar să poată face parte din ele, dând deci până și îngrijirea de interesele agricole tot numai oamenilor înstăriţi. Cu toate acestea, de astă data adunarea moldovenească nu poate face altfel decât să anuleze alegerea ridicula a deputatului de Izmail ales, ca și în anul trecut, prin un singur vot, al său propriu, arătând prin chiar această anulare pe acel colegiu ca nefiind în stare a trimite un deputat și lipsind deci pe un judeţ întreg de representantul său legal în parlament, — cea mai bună osândire a legei electorale.

Guvernul încercase oare care uneltiri în alegeri în scopul de a'și înmulţì partizanii, ceeace aduce votarea unei anchete parlamentare și demisionarea a celor doi miniștri, Gr. Balș și I. Miclescu, care făcuseră aceste ingerinţi. Domnitorul însă trimite lui Balș o scrisoare, prin care îi rostește parerea sa de rau pentru ieșirea lui din minister, aprobând deci indirect purtarea guvernului în alegeri și descuviinţând votul de anchetă al adunarei. Această purtare a Domnului ne pare înţeleasa, daca luăm în privire teoria Organului oficios al guvernului asupra elementelor cu care se poate guvernà ţara, anume liberalii moderaţi[3]. Și aceasta teorie este întarită de Domnitor care răspunde următoarele deputaţiei adunărei muntene: «Voi rămânea tare în linia mea de conduita care constă în a oprì pe aceia care ar voì să prăvalească ţara într'o cale hazardoasa, și sa fac sa meargă înainte pe acei care ar voì să împiedice cursul progresului, ţinând ţara în vechea stare sau cutezând mereu a o face să meargă înapoi»[4].

Este adevarat că prin această politică, Domnitorul se expuneà atât pe dânsul cât și pe ministerele lui să aiba «doi dușmani în loc de unul»[5] ceeace aduce la sfârșit chiar răpunerea Domniei lui Cuza Voda; iar Bolintineanu

3. Mai sus p. 402–403.
4. *Steaua Dunărei* 15 Februarie 1860.
5. *Dâmbovița* 2 Aprilie 1860.

adaoga, că Domnul nu se hotărî a merge nici cu liberalii, nici cu boierii, dar nici nu aveà o partidă a sa credincioasă şi capabilă»[6]. Ceea ce începù a desbinà pe Domnitor de liberalii înaintaţi fu chestia presei. Nu e vorbă, Domnitorul se arătase la început dispus a tolerà chiar «cevà licenţă în presă, decât a o încătuşà»[7]. Dar la sfârşit, mai ales în Muntenia, unde nu existà nici o legiuire de libertate a presei, ca acea a lui Grigore Ghica din Moldova, Vodă Cuza fu nevoit, după cererea ministerului N. Creţulescu, liberal şi el însă moderat, sa suspendă două foi: *Românul* şi *Nichipercea*, ceeace aduce o întrunire de protestare a liberalilor înaintaţi în sala Bossel, spargerea acelei întruniri de către poliţie şi caderea ministerului. Cu prilejul acestei întruniri ai căreia organizatori fură daţi judecaţi, se ivì *cel întâiu proces politic* în Ţarile Române[8]. Acum în timpul nouelor adunări, se repetă iarăşi o închidere a ziarelor *Independenţa* şi *Nichipercea* în 30 Noembrie 1860, ceeace aduce în adunare o interpelare din partea lui C. A. Rosetti[9].

Cu prilejul retragerei ministerului Epureanu, Domnitorul însărcinează pe Mihail Kogalniceanu cu formarea cabinetului. Aceasta este cea d'intăi apropiere între Voda Cuza şi capul partidului progresist din Moldova, şi trebue sa cercetăm relaţiile lor anterioare.

Kogălniceanu fusese mai cu deosebire aparatorul ideei Principelui străin, atât înainte cât şi dupa alegerea lui Cuza Vodă. Ba prin repeţirea acestei păreri în adunarea moldovenească cu prilejul desbaterei asupra renumerărei membrilor Comisiei centrale, el jignise pe Domnitor care îndepărtase ministerul lui Ioan Ghica ce primise cu prea mare grăbire propunerea lui Kogal-

6. *Viaţa lui Cuza Vodă*. p. 33.
7. *Patria* 18 Iunie 1859. *Naţionalul* 7 Iunie 1859. Place c. Walewsky 30/18 Iunie 1859. *Acte şi Doc.*, IX, p. 347.
8. Vezi broşura: *Instrucţia procesului întâmplat la 28 Sept. în sala Bossel*, Bucureşti 1859. Cf. *Reforma* lui G. Valentineanu 1 Noemvrie 1859.
9. *Mon. Of. al Ţărei Rom.*, 1 Decemv. 1860. *Naţionalul* 11 Dec. 1860.

niceanu[10]. Cu toate aceste Kogălniceanu vazând că această idee este întrebuinţată de partidul conservator ca armă în contra Domnitorului, schimbă tactica şi combate cele susţinute de acel partid în privirea Principelui străin în Comisia centrală, prin care combatere Kogalniceanu se apropie de Vodă Cuza, care'l însarcinează cu preşidenţia Consiliului în Mai 1860.

Elementele cele noue din ţară aplaudează din toate parţile la această veste. Aşa *Steaua Dunărei* se felicită că venise la cârma ţărei unul din redactorii ei, prin care se vede că sacrele principii de libertate şi de dreptate au mai încetat de a mai fi caua guvernelor acestei ţări»[11]; iar femeea patriotă Sofia Hrisoscoleu născută Cocea, din Falticeni, scrie cu căldură, la vârsta de 20 de ani: «Bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căci ranele tale în curând vor fi vindecate de fiii tăi cei buni [12]. In programul sau, Kogălniceanu apăsà cu deosebire asupra nevoiei a trei reforme de capetenie: legea electorală, chestia ţărănească şi manăstirile închinate [13]. Dacă această din urmă era sprijinită şi de partidul conservator, ca mare interes naţional, nu erà tot aşa cu cele două punte dintâi care trebueau să pună pe Kogălniceau, chiar dela început, într'o lumină nefavorabilă la partidul conservator; caci cum am văzut acest partid nici nu voeà sa auda de schimbarea sistemului alegerilor şi se temeà de chestia ţaranească ca de cea mai mare nenorocire ce ar fi putut să'l ameninţe.

Tot pe atunci căzând şi ministerul Ioan Ghica din Muntenia, pentru arestarea Principelui Ştirbeiu de către prefectul de Dolj, Domnitorul cearcă şi în Muntenia o plecare către liberalii înaintaţi cari însă aici erau mult mai radicali decât cei din Moldova. Domnitorul constitue ministerul sub N. Golescu ca preşedinte şi V.

10. Mai sus, p. 393.
11. *Steaua Dunărei*, 3 Mai 1860.
12. *Românul*, 26 Iunie, 1860.
13. *Steaua Dunărei*, 5 Mai 1860.

Boerescu, D. Bratianu, I. Bratianu, C. A. Rosetti, I. I. Filipescu şi generalul Vlădoianu ca membri. Aceasta lovire atât de gravă adusă majoritaţei conservatoare a adunarei prin chemarea la guvern a oamenilor din 1848, aduce imediat răspunsul acesteia, prin alegerea lui Barbu Catargiu, capul partidului conservator, la vicepreşidenţia adunărei, preşedinte fiind de drept mitropolitul ţărei [14]. Ambele guverne însa nu trebueau să aiba o viaţa lunga. Cel muntean este îndepartat de însuşi Domnitorul din pricina unei încurcături diplomatice în care este pus, prin purtarea lui în adunare.

Venise anume în desbaterile adunărei muntene validarea alegerei lui Cesar Bolliac (arheologul) ce erà banuit de nemoralitate de către Consulul austriac şi de un paşa turcesc, pentru sustragerea unor pietre scumpe de la o antichitate ce-i fusese încredinţată; se încinge asupra acestei chestii o desbatere din cele mai pătimaşe între miniştri şi deputaţi.

In focul desbaterilor, ministrul de culte Rosetti spune cuvintele, foarte grave pentru situaţia exterioara a Principatelor, că «preşedintele vra să puna la vot excluderea unui deputat acuzat pe banuială, de *către un guvern neamic al autonomiei şi naţionalităţei noastre* . Era ţintită Austria, căreia de şi i se puteau prea bine aplicà cuvintele lui Rosetti, erà însa una din puterile garante ale existenţei Principatelor Unite şi nu puteà fi înfruntata în adunarea ţarei şi încă de catre un membru al guvernului. V. Boerescu colegul lui Rosetti dela externe se repede îndata la tribuna şi observă, că Rosetti ar fi vorbit ca deputat şi nu ca ministru . Se vede însa ca cuvintele lui Rosetti fusese rostite cu scop şi nu scapate numai cât în caldura improvizaţiei, de oarece imediat lucrul se repetă şi se îngreuiaza încă din partea celuilalt ministru ultra liberal, I. Brătianu, care *având parola*, cum se spunea pe atunci, susţine că «*inter-*

14. *Monitorul of. al Ţărei Rom.*, 30 Mai 1860. *Naţionalul*, 5 Iunie 1860.

nunţiul Austriei, vizirul şi ceilalţi ambasadori nu au nici o autoritate în notele lor şi că pentru onoarea noastră nici nu ar trebuì cetite. Protestez de a se luà notele turceşti ca acte într'o cauză ce înfierează drepturile române . Protestarea ee şi foarte îndreptăţita, erà foarte puţin la locul ei în gura unui ministru al Principatelor Unite, ţară care de abeà deschisese ochii la lumina zilei din îngaduinţa tocmai a acelor puteri pe care Bratianu le înfruntà. V. Boerescu este nevoit sa se scoale a doua oară pentru a explicà şi mai limpede, că «încă dela început d-l Brătianu a spus ca ieà cuvântul ca deputat, iar nu ca membru al guvernului. E adevarat că guvernul este cu totul indiferent în această chestie; dar distincţia nu poate fi aşà de absoluta, încât să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca ministru. Astfel cuvintele d-lui Bratianu contra Porţei Otomane, nu numai guvernul nu le iea asupra'şi, dar şi protestează în contra lor [15].

Se înţelege că un guvern al caruia membri atacau cu aşa înverşunare pe unele din puterile semnatoare ale tratatului de Paris, încât se simţeà nevoia de a fi desminţiţi în plina şedinţa de alţi membri ai lui, nu puteà fi manţinut la cârma ţărei de Domnitor, şi Vodă Cuza îi cere dimisia, a doua zi chiar dupa acea şedinţa, şi numai dupa vre-o şese săptamâni de zaborire la putere. Această lepadare a Domnitorului de partidul ultra liberal nu trebueà uitata, daca este sa înţelegem actul final al Domniei lui Cuza Voda.

Dimisia ministerului nu însămnà însa îndepartarea Domnitorului de partidul progresist, ci numai curaţirea lui de elementele lui prea radicale: N. Golescu, Rosetti şi fraţii Bratianu, de oare ce în noul minister Epureanu constituit în Muntenia, rămân: V. Boerescu, I. I. Filipescu şi Vlădoianu.

---

15. Vezi această desbetere petrecută în şed. din 5 Iulie 1860, reprodusă pe *Monitorul of. al Ţărei Rom.*, 4 şi 5 Aug. 1860.

Dar odată cu această noua constituire a ministerului muntean care era compus tot din elemente progresiste, şi cu prezenţa unui minister de aceeaşi coloare în Moldova, greutăţile din lăuntru nu încetează.

Ceeace am observat în mai multe rânduri, se repetă şi sub ocârmuirea acestor ministere liberale. Legile şi măsurile de întărire naţională nu întâlnesc în adunări nici o împotrivire. De îndată însa ce se propuneau măsuri de egalizare ale claselor sociale, armonia se stinghireà şi opoziţia înalţà iarăşi fruntea. Aşà se propusese o lege pentru stârpirea lacustelor, în care se pastrase tot spiritul de neegalitate al vremilor de mai 'nainte, de oarece la 10 ţărani, proprietarii mari erau datori sa pună din partea lor numai doi oameni, cu toate că bunurile de aparat erau mai ales acele boiereşti[16]. Deşì se pusese în aplicare darea celor 5.000.000 de lei pe proprietatea fonciara, dare ce trecuse acuma prin Comisia centrala, încasarea nu se poate face decât pentru a treia parte din suma prevazuta în lege, din cauza şicanelor şi a relei voinţi a persoanelor impuse la dare[17]. Domnitorul iea aminte, ca cea mai mare greutate a fost de a se iniţià ţara la un sistem de dări bazat pe egalitate, când pâna acum sistemul erà acel al privilegiului şi al scutirilor»[18]. Când fu sa se voteze o lege definitivă de impozite, proiectul Comisiei centrale care propunea 5% din venitul fonciar, fu redus de adunarea munteană la $3\frac{1}{2}$%, şi Barbu Catargiu îşi daduse chiar mari silinţe de a împinge reducerea la 3%[19]. Cu prilejul acestei desbateri, unii deputaţi cerura amânarea votărei impozitelor pe sesiunea viitoare, lucru în contra căruia protestează cu cea mai mare energie I. Brătianu, cerând ca sa se proceada numai decât la regu-

---

16. *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct. 1860. Comp. *Steaua Dunărei* 24 Apr. 1860.
17. *Mon. of. al Mold.*, 29 Oct. 9 Noem. 14 Dec. 1860. Pănă acolo se ajunsese, că se mituiseră comisarii, spre a scăpà de înscrierea dărei. Constatat lucrul oficial *Ibidem*, 18 Ian. 1861.
18. *Ibidem*, 9 Decemvrie 1860.
19. Şed. din 2 Sept. 1860. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 24 Sept. 1860.

larea nouelor impozite, prin care să se iasă din starea regulamentară spre acea convențională; iar adunarea să stee zi și noapte la lucru, spre a votà legile de contribuții [20]. Adunarea, înfricoșată de cuvintele lui Brătianu nici nu se desparte pană nu votează toate legile privitoare la dări.

Pe lângă aceste masuri de egalizare a drepturilor, Kogălniceanu mai tinde și la egalizarea socială. Prin un comunicat din 7 Mai 1860, el oprește întrebuințarea titlului de Excelență dat miniștrilor și dă ordin, ca aga să nu mai umble prin oraș întovărășit de un alaiu de jandarmi. Tot Kogalniceanu se consulta cu deputații ținutali asupra numirei prefecților, din care început se va desvoltà cu timpul amestecul deputaților în administrațiile locale, o serie istorica foarte interesantă de cercetat pentru țarile noastre [21].

Dar toate aceste măsuri tindeau pare ca a face să se uite vulcanul ce clocoteà în ascuns; anume lupta conservatorilor contra scopurilor hrănite de liberali în privirea țaranilor. Dar acest foc isbucnì cerând la suprafața pământului.

Anume Kogălniceanu urmărind îndeplinirea programului său, oprește prin o circulare bătaia aplicată țăranilor, spunând în ea, că «a venit timpul ca și țăranul să fie considerat ca cetățean, că și el să fie apărat în persoana, în cinstea și în averea lui; ca trebue să se iee măsuri pentru a liniștì pe țărani care în multe locuri ar fi întețiți contra ocârmuirei și a'i face să aibă încredere în viitor» [22]. Kogălniceanu dădeà deci pe față simpatiile sale pentru clasa sătenilor, și cu un astfel de ministru adunarea trebueà se desbată legea rurală ce fusese alcatuită de Comisia centrală și trimisă ambelor adunări din Iași și din București! Adunarea dorind să scape de un ministru așà de primejdios, aduce în des-

20. Ședința din 19 Iulie 1860 *Ibidem* 14 Aug. 1860.
21. *Steaua Dunării* 7 și 26 Mai 1860.
22. *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.

batere chestia suspendărei şi arestărei Mitropolitului Calinic Miclescu care se făcuse vinovat de o purtare cam răzvrătitoare faţă cu capul statului. Adunarea numeşte o comisie care depune un raport făcut de Lascar Catargiu cu încheerea darei în judecată a Ministerului Kogălniceanu, în urma cărui raport, acesta îşi dă demisia în ziua de 17 Ianuarie 1861 [23]. Lucru straniu însă, în actul de acuzare alcătuit de adunare contra lui Kogalniceanu, nu se vede trecută nici învinuirea purtarei lui faţă cu Mitropolitul de care pomeneà raportul ce'l răsturnase, nici pricina adevărata pentru care se căutase o acoperire cu chestia Mitropolitului, tendinţele primejdioase ale lui Kogălniceanu în chestia ţărănească. Dar gândul tăinuit ce'i frământà pe toţi trebueà sa pătrundă din desbateri, şi Kogălniceanu este cel d'intâi care 'i dă fiinţă, în apărarea lui contra celor şapte punte de acuzare pentru care fusese dat în judecata. Cel de pe urmă punt fiind arestarea şi darea în judecata a preşedintelui municipalităţei din Iaşi, Balica, Kogălniceanu raspunde: ‹Dar am facut'o, fiindcă a fost necuviincios faţa cu ministrul ţărei lui. Dar de ce nu protestaţi oare contra încalcarilor libertăţei individuale faţă cu ţaranii, zilnic nesocotiţi de subprefecţi, de jandarmi, de gospodarii moşiilor, de vechili, de vataji şi de feciori boereşti? Dacă merit un blam, este că nu am întrebuinţat toata energia, pentru ca art. 46 din Convenţie să devina un adevar, nu numai pentru cei tari ci şi pentru cei slabi›. Sprijinitorii actului de acuzare fură nevoiţi prin această arătare a lui Kogalniceanu a părasì şi ei învinuirile care nu aveau nici o tarie, şi a se abate şi ei pe tema ţăranilor. Radu Rosetti susţineà bunaoara, că Kogalniceanu ar fi tins prin circularile lui a înteţì pe o întreaga parte din locuitorii pamânteni care poarta cu supunere toate sarcinile statului, contra celeilalte, fagadu-

23. *Mon. of. al Mold.,* 18 Ian. 1861. Raportul publicat numai în *Viitorul* 21 Ian. 1861. Asupra chestiei Mitropolitului vezi *Domnia lui Cuza Vodă* I, p. 164 şi 177—180.

indu-le nici mai mult nici mai puţin decât fericirea; iar Grigore Balş îndemnà să se citească bine circulara d-lui Kogălniceanu din ziua de 18 Noemvrie, către prefecţi spre a vedea dacă viaţa şi proprietatea puteau fi ocrotite sub ministerul d-sale, după asemenea provocări»[24]. Kogălniceanu răspundeà însă acestor învinuiri: «Declar cu francheţă că sunt pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor; că în această îmbunătăţire văd fundarea naţionalităţei române. Până când ţăranii nu vor fi cetăţeni, noi nu vom aveà naţie; cât timp îi vom lăsà asupriţi, bătuţi, trataţi ca nişte dobitoace, nelegaţi de ţară prin nimic, ce sprijin vom putea aştepta dela ei? Este timpul ca înainte de a ne gândi la interesul privat, să gândim la acel obştesc; că înainte de a ne ocupa de moşia cea mică să ne ocupăm de moşia cea mare. Câta vreme ţăranii, grosul poporului, nu vor aveà interese vitale, materiale, pentru a sărì şi a'şi apărà moşia contra strainilor năvălitori, apărare a ţărei noastre nu va fi. *2000 de boieri nu fac o naţie.* Am avut îndrăzneala în circularele mele, a vorbi ţaranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Români; le-am vorbit de gloria strămoşilor lor, de timpurile lui Ştefan cel Mare şi ale lui Mihai Viteazul, când şi ţaranii simţeau ca au o patrie şi alăturea cu boierul se bateau pentru apărarea ei». Ca o încheiere a acestor cuvinte Kogălniceanu arată unde stà adevarata pricină a răsturnărei lui. Frica cea mare a acuzatorilor mei, este că, fiind ministru în timpul ce erà să se trateze chestia rurală, aş puteà să mă slujesc de influenţa guvernului pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegărei acestei chestii şi a face sa prevaleze opiniile mele»[25].

Kogalniceanu aratase adevărul care nu prea conveneà protivnicilor lui să fie dat pe faţă.

Amestecul adunarei muntene în o chestie judecăto-

24. Şedinţele din 4 şi 13 Fevruarie 1861 Pr. verb. No. 12 şi 20 *Procesele verbale* ale *Adunărei Moldovei* p. 204 şi 259.
25. *Ibidem* p. 301.

reasca care o puse într'o grea neînţelegere cu ministerul Epureanu, provocă o nouă disolvare, de astă data numai a acelei adunari. Dar alegerile noue aduc pe tot acei deputaţi înapoi în parlament, care furioşi pentru scopul ministerului de a scăpa de ei, dau şi în Muntenia pe ministru în judecata; şi nici se puteà altfel, întru cât cum observă ziarul *Trecutul:* «Aceeaşi o mie, două de oameni care au scos din urna pe deputaţii cu care guvernul nu se împăcà, vor trimite de sigur tot pe acei deputaţi, daca nu chiar unia şi mai puţini liberali». Dar ministerul disolvase Camera numai spre a se răzbunà. In 17 Aprilie 1861 el îşi dă demisia [26].

Unirea. — Unirea, actul cel mare naţional pentru care se facuse atâtea silinţi urieşe şi atâtea jertfe şi care cutremurase atât de adânc inima tuturor celor ce conduceau mai mult sau mai puţin, mersul lucrurilor, erà dorita de întreaga clasa conducătoare a poporului român, şi de mandatarii taberei privilegiate din adunările Moldovei şi a Munteniei.

Dobândirea învoirei mai ales a Porţei la realizarea acestei dorinţe erà însă de o nespusă greutate, mai ales din cauza ca Turcii erau convinşi că unirea va duce, prin chemarea unui Principe străin, la desmădularea împărăţiei lor. Trebueà deci lucrat pe de o parte cu mare energie, pe de alta însă şi cu mare ghibăcie la Constantinopole, pentru a dobândì învoirea Porţei la contopirea vieţei Principatelor Române şi rolul întru aducere la îndeplinire a acestei vajnici daraveri cazuse asupra lui Costache Negri, reprezentantul lui Cuza Voda în capitala Imparăţiei Otomane.

Cuza Vodă cercase, cum se zice, marea cu degetul înca dela vizita lui la Sultanul din 1860, prin care vizită râ-

26. *Trecutul* redactat în Iaşi de Ioan Strat şi G. Mărzescu, 4 Fevruarie 1861. *Monit of. al Ţărei Rom.*, 20 Aprilie şi 2 Mai 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curţea de Casaţie în 20 Iunie 1862 şi este achitat. *Ibidem*, 29 Septembre 1862.

dicase atât de sus vaza Ţărilor Române în urma stralucitei lui primiri din partea Padişahului; dar stăruinţele lui în privirea unirei nu ieşiseră de astă data la nici un rezultat [27].

Vodă Cuza revenì asupra lucrului prin un Memorandum trimis Porţei la începutul anului 1861, în care el sprijine unirea ca ‹fiind neaparată pentru liniştea ţarilor încredinţate ocârmuirei lui, aratând că ele ar cere unirea cu cea mai mare stăruinţă; că realizarea acestei dorinţi ar fi singurul lui mijloc de a câştigà vaza trebuitoare pentru a aplicà principiile civilizatoare ale Convenţiei de Paris, mai ales că aveà de luptat şi cu multe ambiţii încă ramase aprinse în conşiinţele foştilor candidaţi la domnie. Complicata maşina guvernamentală, cu două adunari, doua ministere şi o Comisie centrală la Focşani, îngreueà apoi la nesfârşitele mersul trebilor, cu atâta mai mult, că Convenţia concentrase reprezentaţia ţărilor în mânile unui mic număr de privilegiaţi care se foloseau de nerealizarea unirei, pentru a acoperi cu o vapseà patriotica nemulţamirile lor de alta natura. Cum se poate aşteptà o sincera aplicare a art. 46 din Convenţie întrebà Domnitorul, când dânsa îndepartà de reprezentaţia naţională pe toţi acei ce aveau de aştepte-cevà dela reformele sociale impuse de marele act internaţional? Analizând apoi legea electorala impusă de acest act, Cuza Vodă citeaza cazul ridicul al alegatorului unic din judeţul Izmailului. Domnitorul cere deci ca condiţie neaparata pentru a puteà guvernà, unirea ministeriilor şi a camerilor şi reforma legei electorale. Dacă în puntul cel dintâi, urmeaza Memorandul, acel al unirei, foştii privilegiaţi se arataseră a nu gasì motive

27. Thouvenel în circulara din 19 Aprilie (1 Mai) 1861, publicată de *Arhives diplomatiques*, 1866, p. 190. „Lorsque le Prince Couza avait eté à Constantinople au mois d'Octobre pasée (1860), il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. Le Porte ne lui fit pas immédiatement connaitre ses intentions". Cuza căută să acopere această neizbândă. Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 160.

de nemulţămire, ei nu puteau de loc să încuviinţeze reforma sistemului electoral, care nici nu ar puteà fi aşteptată dela o sinucidere politica a elementelor interesate .

Acest Memorandum pe de o parte sprijineà interesul unirei, pe de alta loveà cu maciuca în clasa care aveà pe mâni toata puterea politică a Ţarilor Române. Inţelegem deci furia ce a trebuit să cuprindă pe privilegiaţi când acest act fu cunoscut în ţară [28].

Ei răspunsera imediat loviturei plănuite prin una reala, reînnoirea cererei Principelui strain, facuta în adunarea moldovenească prin o interpelare a lui Lascar Catargiu. Deputatul conservator întreabă, în şedinţa din 3 Mai 1861, dacă având a se deschide o conferinţă la Paris, guvernul a luat masuri a se încunoştiinţà din nou pe puteri despre viile aşteptari ale ţărei de a vedeà realizate dorinţele rostite de Divanurile ad-hoc . Ştirea fiind telegrafiată la Bucureşti, Barbu Catargiu propune să se adreseze o mulţămire deputatului moldovan ce radicase aceasta chestie. Inţelesul interpelarei tindeà fară nici o îndoială sa întrebe guvernul daca el va *face demersuri pentru Principele străin ?* [29].

Această interpelare căzù ca o bomba în silinţele lui Cuza Voda pentru realizarea unirei, ameninţând să dărapene toată munca titanică depusă pana acuma în acest scop; căci iată pană atunci în ce stadiu ajunseseră tratările pentru unire.

Dupa Memorand, Domnitorul mai trimite lui Negri o notă în care se plânge, ca «de şi el pusese la mijloc răspunderea lui personala, prin acte ce nu erau totdeauna simpatice ţărei, dar prin care el cautà a'şi atrage simpatia puterilor, el este mereu bănuit» [30]; dând a în-

28. Memorandul publicat pentru prima oară în Ţările Române de ziarul *Unirea;* apoi în *Viitorul* din 6 şi 8 Iulie. Data lui este, după *Arhives diplomatiques* 1866, p. 78, acea de 19 April (1 Mai) 1860. Asupra redactărei lui vezi o notă a secretarului Domnitorului, *Baligot de Beyne*, în *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 207, nota 53.

29. Chestia întreagă cu depeşa din Iaşi în *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 20 Mai 1861. (Şedinţa adunărei din 18 Mai).

30. *Archives diplomatiques* 1866, p. 170.

ţelege ca de acuma înnainte va luà sfat mai mult dela interesele Principatelor, decât dela cele europene. In urma comentarului adaos de Negri acestei note, Poarta îi răspunde, că «ar fi dispusă a recunoaşte această cerere, în măsura putincioasă», adecă după cum înţelegea Negri din alte convorbiri avute mai înnainte, pentru timpul Domniei lui Cuza. Ambasadorul Franţiei, Lavalette, întareşte presupunerea agentului român sfătuindu-l, că «mai bine ar fi a se primi o unire sub condiţii, decât de loc; ca altfel ar fi greutăţi nerăsturnabile; că el crede chiar că această restrângere ar aveà puţină însemnătate, întru cât faptul îndeplinit nu ar mai puteà fi desfiinţat»[31]. Tot pe atunci Turcia cerând Franţiei un împrumut, aceasta din urma puteà să'i impună primirea unirei ca preţ pentru încuviinţarea lui[32]. Poarta însă dorind a se folosì de prilej pentru a afirmà încă odată autoritatea ei asupra Principatelor ca compensare pentru întărirea lor, propune ca mijloc de a tăeà greutaţile, trimiterea unei comisar turc care sa se încredinţeze, dacă într'adevăr poporaţiile vroeau unirea desavârşită. Negri se opune la această măsură jignitoare atât autonomiei cât şi demnităţei Ţarilor Române, spunând că lucrul nu s'ar puteà face, decât cu învoirea tuturor puterilor, întru cât nici un articol din Convenţie nu prevedeà aşa cevà. Dar Negri mai inspiră lui Lavalette ideea, că comisarul otoman ar puteà să-şi atragă demonstraţii neplăcute din partea poporaţiei, părere care fiind comunicată Marelui Vizir, el se leapădă de acest plan. Negri însă merge mai departe în ţinuta lui energică şi hotărâtă. Răspândeşte pretutindeni vorba, însă mai mult ca părere personala a lui, că Principele s'ar vedeà nevoit, faţă cu încordarea spiritelor, să facă unirea şi fără învoirea Porţei; căci el nu ar puteà aruncà Principatele în o revoluţie primejdioasă pentru ele şi neplăcută pentru Turcia. Ministrul

31. Negri c. Domnitor, 2 Fevr. şi 2 Aprilie 1861. *Corespondenţa.* Manuscript la Acad. Rom., p. 75 şi 103.
32. Negri c. Domnitor, 2 Fevr. şi 2 Martie 1861. *Ibidem*, p. 83 şi 87.

Franţiei iea pe Negri la Ali paşa, pentru ca să'i repete aceste cuvinte [33].

In urma tuturor acestor demersuri, Negri scrie Domnitorului, că are temeiu de a crede că «zdravenele sale declaraţii în ceea ce priveşte unirea au produs aici un efect priincios. Am deprins pe toată lumea cu ideea, că în cazul când Poarta nu ar încuviinţà unirea, Inălţimea Voastră aţi proclama-o dela sine». In cazul când unirea nu ar fi primită, Negri cereà să fie rechemat [34].

Pe când însă Turcii urmau sistemul lor de a trăgănà lucrurile, adunarea moldovenească făceà un pas foarte grav, votând o propunere, că pentru desbaterea chestiei rurale, ambele adunari să se întrunească [35] — un mijloc iaraşi pieziş de a se realizà unirea, dar care erà îndreptaţit prin un temeiu foarte puternic, pe care Negri nu lipseşte a'l pune în lumină. «Erà anume neapărată nevoie ca chestia rurală să fie hotărâtă în acelaş fel în ambele ţări, fară de care s'ar putea întâmplà neorânduelі primejdioase, dacă într'o ţară ea ar fi întocmită într'un chip mai priincios decât în cealaltă; că el Negri ar fi mai la urmă bucuros, dacă Poarta ar tot trăgănà învoireà, întru cât ar da prilej Domnitorului de a proclamà unirea cu dela sine putere». Ambasadorii Franţiei, Angliei şi Austriei stăruesc la Negri «să nu facă cevà pripit şi să mai aştepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali paşa roagă pe Negri să conjure pe Domnitor sa mai aştepte puţin». Negri, văzând această stăruinţă a ambasadorilor, sfatueşte pe Domnitor să le facă pe plac [36].

Când se aflau lucrurile în aceasta stare încordată şi Poarta pe punctul de a cedà, cade întocmai ca un trăs-

---

33. Negri c. Domnitor, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 şi 96.

34. Negri c. Cuza 24 Martie 1861 *Ibidem*, p. 98. Zvonul despre energia desfăşurată de Negri pătrunsese prin ziarele timpului. Vezi bunăoară *Tribuna română* 30 Aprilie 1861.

35. Două depeşi în Iaşi în *Mon. of. al Ţăr. Rom.*, 31 Mar. şi 1 Apr. 1861.

36. Negri c. Cuza 2 Aprilie 1861 *Coresp.*, p. 101. Ali paşa roagă pe Negri, de prier, de supplier le prince de patienter encore un petit peu».

net interpelarea lui Lascar Catargiu (3 Mai) privitoare la reînnoirea cererei Principelui străin, pe care Turcii nu puteau, după convingerea lor, s'o încuviinţeze cu nici un preţ şi pentru care ei declaraseră în mai multe rânduri, ca mai curând ar face războiu decât sa o primeasca.

Daca se făcuse câţi va paşi înnainte în chestia unirei, aceea a Principelui străin ramasese tot acolo unde erà, încă dela întâiele frământari privitoare la unire. Avem ştiri, că chiar după publicarea Memorandului şi interpelarea lui Lascar Catargiu, ‹ ideea unui Principe strain erà cu neputinţă , cum telegrafia agentul Principatelor dela Paris, I. Alexandri, catre acel din Constantinopol, C. Negri, şi aceeaşi declaraţie erà făcuta de a dreptul acestui din urma de către Lavalette, ambasadorul francez la Poarta Otomana, care 'i spuneà, că «Franţia este pentru unire însa contra Principelui străin› [37]. Domnitorul care speră sa poată obţineà de o cam data unirea, se temeà sá nu se facă iarăşi prea mare zvoană cu Principele strain care puteà compromite totul, şi deaceea el iea toate masurile pentru a stămpără pe cât se puteà această cugetare în ţara. El formează ministerul moldovan sub preidenţia lui An. Panu, al doilea mare unionist din Căimacamia de trei, din barbaţi partizani declaraţi ai înfrăţirei Românilor, dar prudenţi în aprinderea lor: C. Hurmuzaki, P. Mavrogheni, Dr. Cuciureanu, C. Rolla şi D. A. Sturza care acest din urma fusese iertat de Cuza Voda de închisoarea la care fusese osândit şi reintrase în favoarea Domnitorului [38].

Monitorul oficial al Ţarei Româneşti inserează un comunicat în care se spune, că «cele din urmă ştiri ale agentului Ţărei la Paris sunt, că chestia Principelui strain este neadmisibilă; că nimeni nu s'a gândit la aceasta şi că asemene propunere, ori de unde ar veni, va întim-

37. Negri c. Cuza 18 Iunie şi 2 Iulie 1861 *Ibidem*, p. 120-122.

38. Sturza fusese închis în ziua de 20 Ianuarie 1860 (Mai sus pag. 404). In 25 Ianuarie el fusese graţiat împreună cu ceilalţi osândiţi p. delicte de presă. *Mon. of. al Mold.*, 25 Ian. 1860 *Steaua Dunărei* 26 Ian. 1860.

pina împotriviri»[39]. De aceea nu trebue sa ne miram dacă aflăm pe atunci îndrumari pentru sprijinirea înfiinţarei unei Dinastii pamântene, care puteau provenì chiar din inspiraţie guvernamentală, şi despre care organul Conservator *Viitorul* spunea, ca ideea pare a aveà o origina mult mai înnalta decât o slabă pana de publicist [40]. Ulysse de Marsillac, directorul organului oficios francez din Bucureşti, *La voix de la Roumanie*, cauta sa dovedeasca cât de falşă e parerea ca nu s'ar puteà gasì o dinastie între Români [41]; iar *Dâmboviţa* lui Bolintineanu cereà ca sa se decida ereditatea în familia alesului dela 24 Ianuarie [42]. Mai însemnătoare însă decât rostirile presei, se aratara doua întruniri ţinute, una pe câmpia Filaretului lângă Bucureşti, alta pe acea a Frumoasei lângă Iaşi, în care întruniri se subsemnara nişte petiţii care cereau constituirea statului unitar sub alesul dela 5 şi 24 Ianuarie şi cu absoluta respingere a Domnului strain [43]. Dar nu numai foile şi întrunirile ce stăteau mai mult sau mai puţin în legatura cu guvernul, sprijineau ideea Principelui naţional, ci chiar acele liberale înaintate care nu erau şi nu puteau fi prietene ale Domnitorului, după cele petrecute între el şi capii lor. Aşà C. A. Rosetti scrieà în *Românul*, ca «şi noi facem apel la toata naţiunea, nu ca sa se supuna condiţiilor noastre, ci să le desbata în public şi sa le lepede, subscriind în public petiţia ce circula în ascuns pentru guvern strain, sau sa *le aprobe în public, subscriind petiţia noastră pentru alesul naţiunei* [44]; iar *Tribuna Română* spuneà, că fericeşte pe Români, că n'au dobândit unirea cu Principe strain, mulţămind mai ales diplomaţiei engleze ca nu a dat România de moştenire unui Principe strain [45].

39. *Mon. of. al Ţăril Rom.*, 7 Iulie 1861.
40. *Viitorul*, 13 Aprilie şi 2 Mai 1861.
41. *La Voix de la Roumanie* 25 Mai 1861.
42. *Dâmboviţa* 23 Maiu 1863.
43. *Ibidem*, 28 Iunie şi 1 Iulie 1861. *Românul*, 8 Iulie 1861.
44. *Românul*, 12—15 Iunie 1861. Circulà şi o petiţie pentru Principele strain, patronată de partidul Dreptei.
45. *Tribuna Română*, 4 Mai 1861.

Partidul liberal nu că doar se lepădase de ideea Domnitorului străn; dar dorind să vadă cel puţin unirea efectivă realizată, părăseà pentru un moment îmbinarea ei neapărată, cererea Principelui străin. Partidul Dreptei din contra care provocase această reînnoire a cererei, prin interpelarea lui Lascar Catargiu, se întarătà şi se încordà cu atâta mai mult, cu cât vedeà făcându'şi drum în ţară ideea unei Dinastii naţionale. Aceasta ar fi însemnat aşezarea definitivă a familiei Cuza pe tronul Ţărilor Române, poziţie prea mândră şi prea frumoasă, pentru a nu păreà rău aproape fiecărui membru din acel partid, că nu o ocupase el, şi'l făceà să'şi iasă din fire la gândul că *un Cuza* sa o dobândească. Numai o aşa stare psicologică explică rostirile ziarelor conservatoare ale acelui timp şi mai ales tonul acelor rostiri[46].

Aşa *Viitorul* întreabă întâi, că ‹ce este unirea făra Principe străin›? Apoi, intrând în amărunte arata, că sperienţa ce am făcut'o timp de doi ani ne arată, că singurul mijloc de a ne organizà este de a luà în fruntea noastră un Principe străin». In sfârşit unind necuviinţa în rostire cu duşmănia gândirei adaoge, că «şi *Prinţul Cuza* el însuşi a arătat, că este gata a se coborî de pe tron, spre a realizà pe deplin dorinţele poporului». Aiurea iarăşi observa că «nu ne-am putut oprì de a indicà ideea unirei sub un Prinţ pământean ca o ţintire personală a unei ambiţii căreia îi lipseşte până şi umbra unui titlu» [47].

Domnitorul, paralizând încercările desperate ale conservatorilor de a'şi realizà visul lor de aur, unirea sub un Principe străin, aduce după alt rând de zdravene sforţări, înfăptuirea unirei sub oblăduirea lui şi anume punând la o parte condiţiile restringătoare ale firmanului de învoire a unirei, realizază desăvârşita contopire a Moldovei cu Muntenia prin unificarea ministeriilor, adunărilor şi a capitalei în Bucureşti.

In zădar se opintiseră conservatorii de a face sa se

46. Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 201 şi urm.
47. *Viitorul*, 13 Aprilie şi 2 Mai 1861.

realizeze unirea sub Principele străin, adecă într'un alt chip de cum erà menită a se îndeplinì de puterile fatale ale istoriei, şi dacă ei puseseră atâta înverşunare în împrotivirea lor, o făcuseră numai fiind că nu voiau să dee lui Cuza Vodă marea strălucire dinaintea căreia însuşi conservatorii, prin organul lui Barbu Catargiu, fură nevoiţi să se închine, când fruntaşul lor fu silit să recunoască în public izbânda cea mare repurtată de Domnitor, strigând el însuş: *„Să trăiască Domnitorul nostru care singur prin a sa stăruinţă ne-a dat o zi atât de fericită“* [48].

Se temeau conservatorii de această înnălţare în vaza a lui Vodă Cuza, căci ştieau că prin ea i se întăreà puterea pe care el voeà s'o întrebuinţeze spre a le luà moşiile şi a le împărţì la ţărani, încât se vede că lupta conservatorilor atât cu liberalii cât şi cu Domnitorul se învârteà mereu în jurul axei vieţei politice a acelui timp — şi putem zice chiar a tuturor timpurilor istoriei Românilor — chestia rurală.

Separatiştii cei noi. — Sub acest nume înţelegem pe acei partizani ai vieţei despărţite a poporului român care se nascură sau îşi reîmprospătara tendinţele lor de desbinare, după înfăptuirea unirei, din pricina efectului pe care unirea trebuì să'l aibă asupra capitalei Moldovei,

Urmând ca să se strămute centrul ocârmuirei în Bucureşti, se desfac ambele ministerii separate, constituindu-se unul singur sub presidenţia lui Barbu Catargiu, voind Domnitorul să atragă prin această numire conservatorii către el, în speranţă că astfel să'i împace cu îndeplinirea unirèi sub domnia pământeană, şi tot odată sa mulţămească lui Catargiu pentru salutarea călduroasă a realizărei unirei. Ministerul din Moldova este desfiinţat şi se păstrează numai directorii de departamente pentru expeduirea mai departe a afacerilor speciale Moldovei. Catargiu explică pentru

48. Ziarul *Unirea*, 5 Decemvrie 1861.

ce a fost nevoit sa pastreze de o cam dată această ocârmuire pana la un punt separată pentru Moldova; căci «nu puteà stamutà aşà de repede toate cancelariile Moldovei la Bucureşti, spre a nu aducè o prea mare desordine în lucrari şi a *nu face să strige Moldova că unirea a fost pentru ea o prăpastie* [49].

Dar stramutarea deşì se face mai pe îndeletele, nu se îndeplineşte cu mai puţina stăruinţa. Mai întâi se stramuta arhivele; apoi ministerul cultelor; apoi directoratul afacerilor straine, ramânând ca paspoartele să fie eliberate în Iaşi de poliţia oraşului; se desfiinţează în urma Curtea întariturilor din Iaşi şi administraţia centrala a postelor; în sfârşit ultimul directorat de departament, acel al Justiţiei ce mai rămăsese în Iaşi. In 4 August se centralizează oficiul statistic la Bucureşti şi dupa aceease concentreaza şi direcţia sanitară superioara în noua capitala a Principatelor Unite sau mai bine zis acum a României. *Monitorul oficial al Moldovei* încetează de a mai apareà, înlocuit fiind cu o simpla *Foaie de publicaţie oficială.* Se mai urmeaza aşâ din obiceiu şi în chip neconştiut a se da încă Iaşului numele de capitală, chiar în acte oficiale, precum în un tablou statistic din 3 Fevruarie, şi în programul examenelor de iarna al şcoalelor din Iaşi din 6 Fevruarie. Dar lista alegătorilor Moldovei din 24 Martie publicata în *Foaia publicaţiilor oficiale* nu mai conţine ca suprascripţie decât: *oraşul Iaşi;* apoi pentru examenul de vara se fac publicaţiile pentru Moldova sub indicaţia: *orăşul Iaşi.*

Propunerea de a se despăgubì Iaşul prin înfiinţarea Curţei de casaţie în el, cade în adunare cu 52 de voturi contra 36, însuşi Kogălniceanu şi Panu combatând'o. In urma acestei combateri, separatiştii din Iaşi: N. Istrati, D. Cornea, I. Corjescu, P. Cornescu, C. Corjescu, P. Cristea, D. Lăzărescu, Baldovin şi alţii pun să se ardă portretele lui Kogălniceanu şi a lui Panu şi li se trimite o depeşa

49. *Monitorul of. al Moldovei,* 20 Fevruarie 1862. Suplement.

în care li se spune, ca întru cât au tradat cauza Iaşului, Ieşenii nici odată nu-i vor mai alege ca deputaţi». C. Rolla, alta data unionist înfocat, se pune şi el în capul protestatorilor şi alcătueşte o suplică contra unirei care este raspândită în judeţ spre subsemnare.

O scrisoare din Iaşi trimisă ziarului *Românul* enumerà loviturile date oraşului şi spuneà între altele, că brutarii, macelarii, bacanii, loviţi în micile lor interese, toţi striga. Ce ştie pietrarul, tâmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, fiind lipsit de lucru! D'alde autorii petiţiei le spun ca unirea e de vina, şi ei striga: jos unirea! [50]. Organele franceze sunt întrebuinţate de separatişti pentru a combate unirea Principatelor şi anume acele ce combateau şi unirea Italiei, precum ziarul parizian *La France*. In el separatiştii întreabă, daca ei prin unire au înţeles o centralizare a administraţiei care atrage totul la ea? Sa se poata numì unire aceasta absorbire a puterilor care restrânge şi înghite pana şi stabilimentele de instrucţie şi de utilitate publică şi le duce cu dânsa la Bucureşti? [51].

Şi într'adevar se desfiinţase şi şcoala militara din Iaşi pentru a se contopì cu acea din Bucureşti, cu toate că Kogalniceanu protestase contra centralizărei şcoalelor în capitala, spunând ca Iaşul are mai multa nevoie de cele mai multe şcoale, ca unul ce este plin de o poporaţie mai mult straină şi este aşà de aproape de Prut›[52]. Alte ziare franceze precum *Le Constitutionnel*, *Le Pays* se fac rasunetul aceloraşi plângeri care sunt combătute de organele franceze, prietene guvernului român, precum *Le Siècle*.

Mişcarea separatista erà sprijinita mai ales de femei şi de Evrei. Femeile pentru că se loveà în strălucirea oraşului şi deci în putinţa lor înşile de a se pune în

50. *Românul*, 28 Sept. 1862. Toate celelalte dovezi documentate vezi în *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 226 şi urmare.
51. *La France*, 23 Oct. 1862.
52. Şedinţa din 19 Martie. *Monit. of. al Principatelor Unite*, 22 Iunie. Supl.

vază; Evreii pentru că li se tăiase multe din mijloacele de câştig. O broşură franceză spune asupra acestor din urmă: ‹Câţivà bogaţi Izraeliţi din Iaşi, loviţi momentan în interesele lor prin unire şi prin strămutarea capitalei la Bucureşti, se făcusera instrumentele separărei [53].

Kogălniceanu se sileà a da Iaşului o compensare pentru lovitura suferita, şi el propune mai mult mijloace de îmbunătăţire, între altele consolidarea Universităţei [54]; Adunarea însă când răspinge propunerea pentru Curtea de casaţie nu iea de loc în consideraţie propunerile lui Kogălniceanu. Cu toate aceste gazetele din Bucureşti ele însăşi, precum *Românul* şi *Ţăranul Român*, cereau pentru Iaşi, instituţiuni şi înlesniri care să satisfacă jignitele lui interese şi pagubele ce a suferit în urma strămutarei capitalei în Bucureşti› [55]. Dar mijloacele de îndreptare sunt cu totul nehotărâte. Mai platonice încă sunt manifestările de simpatie pe care comercianţii din Bucureşti le arată catre fraţii lor din Iaşi când spun într'un banchet, că ei se vor silì a face pe comercianţii Moldovei sa găsească o compensare în fraţia şi amoarea noastră [56].

Una câte una se desprinsese din diadema de capitală a Iaşului foile şi nestimatele ce o împodobeau, şi la caderea fie căreia, un ţipet rasunà din inima acelor care simţeau sleindu-se tot odată şi izvorul pânei lor de toate zilele. Atunci abeà înţeleseră oamenii mici ce însemnà *faptul* unirei, a căreia *cuvânt* magic şi înşelător îi facuse sa salte de bucurie când el rasunase pentru întâiaş dată la urechile lor. Toţi aceşti oameni loviţi în interesele lor îngroşau acuma rândurile separatiştilor care înainte de unirea înfăptuită erau aşà de rari în Moldova. Acest partid al separatiştilor va aveà şi el un rol în desvol-

53. *Intrigues de la Russie en Roumanie*, Paris 1862, p. 3.
54. *Mon.. of. al Pr. Unite*, No. 68, 1862.
55. *Românul*, 16 Martie 1862. *Ţăranul român*, 18 Martie 1862.
56. Vezi *Viitorul*, 9 Mai 1861.

tarea împrejurărilor vieţei româneşti şi de aceea trebueà arătată naşterea şi întărirea lui.

Prima desbatere a legei rurale. — Masura luată de Vodă Cuza de a'şi constituì ministerul din majoritatea adunărei, nemulţumise tot atât pe partidul Stângei, pe cât îl încântase îndeplinirea marelui vis naţional. Dar fiindcă interesul politic este mai viu decât acel naţional, nemulţumirea întrecù mulţumirea. Chiar în ziua de 24 Ianuarie, ziua cea mare prin aniversarea alegerei îndoite a lui Cuza Vodă, zi mai mare încă prin deschiderea adunărei comune în Bucureşti, Valentineanu directorul ziarului *Reforma*, scoata foaia lui în alb cu o mare inscripţie la mijloc care conţinea cuvintele desperate; România e lovita de moarte; ne am întors înapoi pe timpul Domnului Tudor. Fanarioţii sunt la putere. Eu îmi sfărm pana astazi »[57]. Dacă Domnitorul din interese politice superioare păruse a da pentru un moment cel puţin, ţara pe mâna reacţionarilor, o mişcare destul de serioasă între ţărani arătă că şi ei voiau să se folosească din unire, şi folosul ce voeau să'l tragă erà singurul ce puteau să'l înţeleagă: împarţeala pamântului ce le fusese pusă în perspectiva încă dela 1848, şi pe care mişcarea pentru unire îl deşteptase din nou în minţile lor întunecate. Mişcarea pornita din judeţul Buzăului sub unul Niţă Malaierul avea de scop însă şi răsturnarea ministerului pe care ţăranii îl aflaseră că erà în contra îndeplinirei îmbunătaţirei soartei lor. Barbu Catargiu iea măsuri energice pentru înnăbuşirea acestei răscoale care îşi manifestase pe faţă scopul «de a merge în Bucureşti spre a luà capul grangorilor ce nu ţin cu ţara». Procurorul Deşliu trimis în anchetă este de părere, că «ţăranii se resculaseră spre a răsturnâ noul ordin de lucruri, în vederea împrejurărilor »[57]. Barbu Catargiu este

57. *Reforma*, 24 Ian. 1862.
58. Rechizitorul procurorului în *Românul* 22 Sept. 1862.

interpelat în adunare de I. C. Bratianu asupra arestarei a mai bine de 200 de ţarani. Catargiu nici nu aşteaptă ca Bratianu sa'şi desvolte interpelarea şi îi şi răspunde, închizându-se discuţia îndata după cuvântarea lui[59].

Aceasta mişcare a ţăranilor fusese însoţită de o agitaţie din Bucureşti pentru largirea dreptului de vot. Tribuna română cereà prefacerea legei electorale. Adunarea în raspunsul ei la mesaj, spunând că e organul credincios a cinci milioane de Români, *Ţăranul Român* se întreaba: cum îşi iea acest rol, când nu reprezinta decât 5000 de proprietari [60]? Mai grava fu lovitura data adunărei de Deputatul Scarlat Miclescu, boier mare care 'şi dadù dimisia, « pentru că el înţelegea ca legea rurală şi toate legile de organizare să fie votate de o adevarata reprezentare a poporului, în care sa intre şi burghezii şi profesiile liberale şi ţaranii [61].

Adunarea însa se prefaceà că nici nu se uità la aceste cereri. Ea se îndeletniceà cu votarea de masuri reacţionare, precum buna oara cu amânarea schimbarei felului impozitelor, cu raspingerea juriului în materie de delicte de presă, pentru care *Românul* însă în doliu în ziua când reproduce desbaterile asupra acestei legi [62].

Ceeace însa îngreueà mult situaţia ţarei întregi erà împrejurarea, ca în această sesiune şi sub ministerul conservator, neplecat ţaranilor, erà sa vină în desbatere proiectul de lege rurala. Aceasta se deschide în ziua de 25 Mai 1862 prin un mare şi însemnat discurs al lui Kogalniceanu care ataca proiectul venit din Comisia centrala.

Kogălniceanu începe prin a arată parerea sa de rau ca minoritatea liberala din Comisia centrala nu alcătuise şi ea un proect de lege rurala, aşa ca astăzi adunarea să fie pusă în putinţa de a se rostì între două legi.

59. Şedinţa din 21 Februarie *Monit. of.* 47, 1862 supt.
60. *Ţăranul român*, 11 Februarie 1862.
61. Şed. din 9 Martie *Mon. of.* No. 59, 1862 supl. *Trib. română* 17 Mar. 1862.
62. *Românul* 25 Martie 1862.

Apoi arata cum art. 46 din Convenţie prevede revizuirea legilor existente care regulează raporturile dintre proprietari şi ţarani, şi că aşà au făcut şi comisiile însarcinate după Convenţia dela Balta Liman cu întocmirea proiectelor de reformă precum şi legile lui Grigore Ghica şi Barbu Ştirbeiu care manţin toate drepturile ţaranilor de a se hrănì şi de a locuì pe moşiile proprietarilor. Proiectul de faţă al Comisiei centrale, în loc de a revizuì legile vechi, le desfiinţeaza, înlocuindu-le cu libertatea braţelor şi acea a proprietaţilor. Cât de puţin serioz lucrase însă membrii majoritaţei Comisiei, se vede de pe aceea că unul din ei, raportorul Ioan Docan, mărturiseşte că nu cunoşteà aşezamântul Valahiei, că l'a cerut de vr'o două ori, dar ca ne dându-i-se, s'a raportat la cele ce i se spuneà. Kogălniceanu apoi dovedeşte că nici Comisia centrala, nici secţiile adunarilor din Iaşi şi din Bucureşti nu cunoscuseră şi nu avusesera sub ochii lor nici legiurile lui Ştirbeiu şi Gr. Ghica, nici legea lui Mihai Sturza din 1864 privitoare la moşiile de la munte, nici aşezământul coloniştilor bulgari din Basarabia retrocedata. Pe ce revizuire deci se întemeià proectul Comisiei centrale?

Prin acest proiect se izgoneau locuitorii săteni din bucaţica lor de pământ, osândindu-se la proletariat 3.000.000 de oameni, întregul popor românesc din Principate. Ţăranii nu sunt salahori, nu sunt simpli chiriaşi pe moşiile pe care stau. Ei au dreptul de a locuì şi de a se hranì pe ele. Ei sunt uzufructuari pe anume cătimi de pământ hotărâte de legi. Izgonindu-'i în totul sau în parte de pe aceste pământuri lucrate de ei de sute de ani, stropite şi rodite cu sudoarea, ba chiar adese ori cu sângele lor, am face cea mai mare strâmbătate a secolului. Aici Kogălniceanu intră în o cercetare amărunţită istorică şi comparativă a deosebitelor timpuri şi popoare, pentru a arătà de unde provine modul de constituire a proprietăţei la Români. El închee că dreptul proprietăţei în România este un drept

cu totul particular care nu se aseamăna de loc cu acel de proprietate absolută din apusul Europei; căci proprietarul la Români este mărginit întăi în dreptul sau prin alt drept de stăpânire al pământurilor lor din partea locuitorilor și apoi prin îndatorirea de a da urmașilor acestor locuitori pământuri nouă de hrană, până la întinderea de $^2/_3$ din moșia lui, marginindu-se deci dreptul lui absolut de proprietate numai la $^1/_3$ din cuprinsul întregei lui moșii. Locuitorii decì au dreptul de a se strămutà de pe proprietatea care stau, dar proprietarul nu are dreptul de a'i alungà. Toate legile vechi, pănă la pragul proiectului actual, prevăd că și țăranul nu este proprietar deplin asupra pământului de care se folosește, căci el nu poate înstreinà acel pământ; dar el nu poate, pe de altă parte, fi înlăturat de pe dânsul, nici schimbat fără învoirea lui.

Art. 46 din Convenție prevede însă îmbunătățirea stărei locuitorilor, care stare este deci privită ca rea; apoi rău nu poase fi dreptul lui de a se folosì de cătimea de pământ. Țăranii nu se plâng doar, că li s'ar impune prea mult pământ de lucrat în folosul lor, încât să caute a le îmbunătăți soarta îngustându-le sau luându-le acel pământ. Tânguirile sătenilor au fost și sunt numai despre munca silită, claca sau boierescul, la care ei sunt supuși, și ei cer răscumpararea și plata lui în bani. In rezolvarea acestei chestii stă misiunea noastră.

Voiți să reformați legiuirile în folosul celor puțini, în loc de a celor mulți care nu sunt reprezentați în această adunare? Dar gândiți-va că este un Dumnezeu și aduceți-vă aminte de cele ce spuneau stramoșii noștri când desființau vecinătatea; «Nu este lucru creștinesc și este de mare pagubă sufletelor noastre să supunem pe frații noștri sub jugul robiei».

Țăranii sunt declarați de legile vechi ca lipiți pamântului și nu puteau nici să'l părăsească fără a fi urmăriți și readuși înapoi cu sila, dar nici puteau fi izgoniți de pe moșia pe care stăteau. *Nu putem deci*

emancipà pe ţăran, nu putem îmbunătăţì soarta lui decât emancipându'l împreună cu pământul pe care stă.

Pin urmare orice îmbunătăţire a soartei ţăranilor nu se poate îndeplinì decât cu respectarea posesiunei lor asupa pământurilor ce legile în vigoare le dau spre exploatare.

Daca se admite acest principiu, soluţia îmbunătăţirei poate fi găsită prin imitarea legiuirilor statelor ce ne-au mers înainte în aceasta cale: Rusia şi Austria. Kogălniceanu nu vra altcevà, decât să ne luăm după aceste legiuiri, spre a stabilì la noi o era de dreptate mai desăvârşită pentru massa cea mare a poporului român›.

Kogălniceanu sfârşeşte cuvântarea lui prin o elocventa chemare către inima deputaţilor. «O! nu drămăluiţi, zice el, brazda de pământ trebuitoare hranei ţăranilor. Gândiţi-vă la durerile, la patimele, la lipsurile trecutului lor; gândiţi-vă la originea averilor D-voastră. Gândiţi-vă că cea mai mare parte din ele o datoriţi muncei şi sudoarei lor. Inchipuiţi-vă că părinţii lor s'au luptat alăturea cu parinţii noştri pentru salvarea ţărei şi a altarului. Gândiţi-vă că poate mâne oara pericolului va sunà iarăşi, că fara dânşii nu veţi puteà apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre, şi că ţara odată căzută nu veţi fi decât slugile strainilor, când astazi sunteţi în capul României, în capul unei ţării libere şi autonome».

Răspunzând lui Kogălniceanu, Gr. Sturza arată că împroprietărirea silită a locuitorilor le-ar aduce mai mult rău decât bine, întru cât ar fi apăsaţi mai mult prin anuităţile cele mari prin care şi-ar răscumpăra claca, adecă ar cumpara pământul (este acelaş lucru); apoi să nu să creaza, ca partidul conservator este izolat; căci el constă nu numai din marii proprietari ci şi micii răzăşi au interes de a'şi apărà proprietăţile; arată cum Comisia centrală hotăreşte unde se pot face împroprietăririle pe moşiile statului, şi că această putinţă de împroprietărire ar silì şi pe proprietari a face concesii ţaranilor în arendarea pământurilor, de teamă a nu le rămâne moşiile pustii.

La sfârşitul şedinţei din 24 Mai intervine o cuvântare a preşedintelui consiliului, Barbu Catargiu, care începe prin a calificà discursul lui Mihail Kogălniceanu de o himeră, o himera ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiţa, fagaduind multa blândeţă, cu trunchiul de aspidă plin de venin şi cu coada de şopârla măglisitoare; căci dupa ce ne-a fagăduit împaciuirea, abnegaţie de pasiune şi de interes meschin, apropiere şi înfraţire, a stigmatizat proprietatea cu cele mai înveninate cuvinte, cu cele mai degrădătoare calomnii, cu un cuvânt a sanctificat principiile lui Prondhon, că proprietatea e o hoţie; în fine a încheiat cerând, cu multa umilinţă a se da ţaranului, ca un fel de milostivire, pământul ce'l cultiva astazi. Ţăranii însă sunt cea mai mare parte a naţiei şi o naţie nu traeşte prin milostivire. Daca voiţi să faceţi pe ţăran liber, nu'l învaţaţi a hrăpi ce este a altuia . După această introducere, Barbu Catargiu împarte în trei proiectul, pe care'l analizează, privindu-l din punt de vedere juridic, economic şi politic. Toate drepturile asupra proprietaţei ce se invoaca din partea apăratorilor ţăranilor, sunt numai provizorii. Servagiul a fost introdus de un mare Domnitor, Mihai Viteazu, nu în interesul boierilor, ci pentru a împiedicà despoporarea ţărei. Convenţia nu a putut aveà în vedere când a vorbit de îmbunatăţire, luarea averei unora spre a o da altora, ci numai eliberarea ţăranului care, prin libertate, va fi pus în putinţa de a câştigà şi de a se înnalţà în treptele sociale. Daţi ţăranilor libertatea şi ei vor cumpărà pământ, când vor socoti de trebuinţa; dar să nu se impună împroprietarirea şi celor ce o doresc şi celor cărora le e silă de dânsa. Şi apoi ce credeţi, că numai în proprietatea cea mică sta scăparea şi puterea unei ţări? Vedeţi doar Anglia care pe 28.000.000 de oameni are numai 225.000 de proprietari. Aglomeraţia capitalelor, a averilor mari este, în ordinea economică, ceeace Creatorul a făcut în ordinea fizică a pământului. El a acoperit o parte din

faţa pământului, cu mare, cu ocean, cu lacuri, cu torente, cu gârle, de unde se trag aburii ce prefăcându-se în ploae vin de răcoresc şi fructifică secerişurile. Dacă din contra toate aceste ar fi împărţite uniform în mici picături rare şi parcimonioase de umezeală, pământul s'ar fi prefăcut într'un corp trist şi uscat ca luna, într'un corp mort ce n'ar mai fi produs nimic». Mai adaogă Barbu Catargiu, că «Românul nu are atât nevoie de pământ cât de a scutura lenea care este la el un viciu de veci, acel al rasei latine, mai fiind încă adăosă şi prin lipsa de trebuinţi». Cuvântarea lui Barbu Catargiu este de sigur cam scurtă pentru subiectul tratat, şi ea mai mult mustră decât combate pe Kogălniceanu [63].

După cuvântarea lui Barbu Catargiu, desbaterile urmează înainte, fară ca el să mai intervină în ele, până la 8 Iunie când sunt întrerupte prin un incident. Anume partidul liberal voeà să ţină o întrunire publică pe câmpul libertaţei, spre a celebra ziua de 11 Iunie, amintirea revoluţiei din 1848. Guvernul se hotărăşte a oprì această manifestare. Interpelat în adunare de C. Arion, Barbu Catargiu îi răspunde în limbagiul său înflorit, că «trandafirii din buchetele cu care se pregăteau să serbeze ziua de 11 Iunie erau tot acei cu care voeau să celebreze ziua de 24 Ianuarie şi care se pot vedea la Văcăreşti: topoare, cuţite, ciomege şi chiar puşti, şi de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar aveà acea serbare». El sfârşeşte cuvântarea lui cu vorbele: «Pacea domnilor, pacea e odihna şi liniştea ţărei, şi voi prefera a fi zdrobit .decât a îngăduì slăbirea liniştei; voi preferà moartea înainte de a călca sau a lăsa să se calce vre una din instituţiile ţărei» [64]. Nu ştieà Catargiu că, în momentul ce rosteà aceste cuvinte, moartea îl aştepta la uşă. In adevăr la sfârşitul şedin-

63. Desbaterile asupra legei rurale în *Monit.* din 25 şi 29 Mai 1862. Suplementele dela No. 100 înainte.
64. Şedinţa din 8 Iunie. *Mon. Of.*, No. 124, 1862.

ţei ieşind din adunare pentru a se duce acasă şi fiind luat în trăsură de prefectul de poliţie N. Bibescu, Barbu Catargiu este ucis de o lovitură de pistol, când treceà pe sub poarta Mitropoliei.

Nu s'a putut descoperi cine a fost omorâtorul şi probabil nici nu s'a pus mari silinţi pentru a lui descoperire In orice caz un lucru poate fi privit ca sigur. Nu era vorba de o răsbunare privată cum susţineà *Românul*[65], ci de un omor cu caracter politic. El nu puteà însă să fi pornit decât din rândurile Stângei, fie pentru a răzbunà oprirea serbărei aniversarei revoluţiei, fie pentru a şterge de pe faţa pamântului un protivnic atât de primejdios al ţaranilor. Această constatare ne este îndestulătoare pentru stabilirea relaţiilor politice din acest timp între cele două partide, conservatorii şi liberalii, care mergeau până la omor pentru a'şi asigurà interesele[66].

Legea rurala se voteaza dupa moartea lui Catargiu, în forma înfaţişată de partidul conservator, dar ea nu este sancţionata de Domnitor care spune despre dânsa, în mesajul său din 1863, că «necorespunzând vederilor lui, nu a putut'o încuviinţà [67]. Prin aceasta respingere a legei votată de adunare în greaua chestie a ţaranilor, Domnitorul declarà razboiu pe faţă partidului conservator.

Izbucnirea luptei întrə Domnitor şi adunare. — In urma acestei respingeri, duşmănia partidului conservator contra alesului din 24 Ianuarie care duşmănie până atunci clocise mai mult în ascuns şi sub aparenţa de opoziţie contra ministeriilor lui, trece acuma peste capetele acestora, îndreptându-se contra Domnitorului însuş.

---

65. In un articol foarte bine scris de C. A. Rosetti: „Asasinatul politic" 23 Aug. 1862. Comp. 9 Iunie 1862.

66. Chestia omorului lui Barbu Catargiu desbătută pe larg cu toate dovezile în *Domnia lui Cuza Vodă* I, p. 235 şi urm.

67. Mesajul de închidere din 23 Iunie *Mon. din acea zi* şi acel din 2 Noemvrie 1863.

Chiar de la primele desbateri ale sesiunei extraordinare din Noemvrie 1862, se ivesc unele încordari ale lucrurilor. Aşà adunarea votează, contra părerei ministerului N. Creţulescu, înscrierea în budget a venitului de 20.000.000 de lei de la moşiile mânăstirilor închinate, voind pe de o parte să facă o manifestare naţională, pe de altă parte să pună şi pe Domnitor în greutăţi diplomatice, tocmai în momentul tratarilor celor mai delicate pentru chestia locurilor sfinte, după cum făcuse şi cu chestia Principelui străin în acea a Unirei. Domnul apoi, după moartea lui Barbu Catargiu, rosteşte într'un rând cuvintele, că «în urma unui trist eveniment, am luat eu însumi cârma guvernului». Ministerul este interpelat asupra acestor vorbe ale Domnitorului, punându-i-se înainte principiile constituţiei engleze, după care regele domneşte, dar nu ocârmueşte, la care teorie ministerul răspunde cu textul Convenţiei care zice, că «Domnul *ocârmueşte* ţara împreună cu ministrii săi . Dar răspunsul ministerului nu se margineşte aici. El merge mai departe, destăinuind mişcările ascunse care căutau se fie acoperite cu teoriile constituţionale. Ministrul Tell anume adaogă, că «se zice că între deputaţi se fac adunări care au de scop să răstoarne starea de lucruri; că s'au format programe; că s'a compus chiar guvernul provizoriu; că s'au facut liste de proscripţii şi altele [68].

Cu prilejul răspunsului la mesaj furtuna se deslănţueşte în toată puterea ei. Sub forma unui amendament, se prezinta un contra proiect de răspuns care atacă nu atât ministerul de atunci, ci întreaga guvernare de 4 ani a lui Cuza Voda. Lucru se vedeà din faptul, ca din acei ce subscriseseră raspunsul erau şi mulţi ministri care nu ar fi putut criticà ei însuşi modul lor de ocârmuire. Apoi scopul de a lovì în Cuza Voda se vede de pe mulţamirile adresate pentru unire numai lui Napoleon,

68. Şed. din 15 şi 18 Ian. 1863 *Mon. Of.* No. 22, 1863. supl.

şi trecând cu totul sub tăcerea silinţele depuse de Domnitor întru a ei înfăptuire. In sfârşit tot ţintind pe Domnitor, se cere darea în judecată a lui C. Negri care ar fi transmis Porţei memoriul Domnitorului, ne contrasemnat de nici un ministru.

Acest proect de răspuns care şi trece în adunare, este subsemnat atât de conservatori, ca: G. Stirbeiu, Bibescu Basarab Brâncoveanu, A Mavrocordat, Gr. A. Şuţu, I. Cantacuzino, C. M. Brăiloiu, Gr. M. Sturza, Dim. Ghica, şi alţii, precum şi din liberalii înaintaţi, ca: A. Panu, C. A. Rosetti, St. Golescu, Al. G. Golescu, I. Bratianu, D. Brătianu şi alţii[69]. Erà prin urmare o unire a celor două partide, cel conservator şi cel liberal înaintat, în contra Domnului care unire atât de nefirească şi fu botezată de oamenii timpului cu numele de *Coaliţia monstruoasă*. Partidul tronului alcătuit din liberalii moderaţi ca Kogălniceanu, Em. Florescu, G. Vernescu, Manolache Costache, V. Apostoleanu ieau cuvântul pentru a apără domnia

Kogălniceanu protestează contra ideei de ‹ a se pune pe seama unui singur om, Domnitorul, răul la care cu toţii am contribuit. Să nu facem din Domnitorul nostru Christul României şi să cerem răstignirea lui. Cum socotiţi d-voastră că din decăderea cea mare, urmare neapărată a secolilor de urgie care au trecut asupra capetelor noastre, că din nămolul de abuzuri şi de viciuri sub care am fost cufundaţi, vom puteà, ca prin o vărguţă magică, să ne transformăm şi să ne ridicăm la perfecţiune. Oare civilizaţia aşà iute păşeşte? Nu; în lumea morală ca şi în cea fizică, lucrurile nu merg aşà de grabnic. Fie care generaţie are menirea ei; fie care nu poate pune decât o piatră la edificiul viitorului. Aduceţi-vă aminte de umilinţele ce aşteptau pe părinţii noştrii, când mergeau la Constantinopole, pentru a luà

69. Depus în şed. din 22 Ian. 1873. *Românul* 23 Ian. 1863. El fusese redactat de An. Panu. Vezi ziarul francez *La Patrie* din 2 Martie 21 Feb. 1863.

învestitura; ei îşi încovoeau capul la pământ şi sărutau pulberea de sub piciovrele sultanului. Comparaţi vizita lui Alexandru Ioan I la Poartă cu primirea ce se făceà mai înainte Domnilor noştri, şi apoi mai jaluiţi-vă de prezent. Şi cu un trecut de ieri atât de degrădator, noi astazi am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Marei Britanii? Libertatea şi constituţia engleză, strănepoţii noştri vor vedeà soarele lor; noi să ne mulţămim să le putem salutà zorile! [70].

Două erau pricinele pentru care ambele partide se coalizasera contra Domnitorului: 1) Ambele partide erau, din motive bine înţeles deosebite, nemulţămite de modul cum Domnitorul se purtase cu ele. 2) Persoana lui nu mai erà acum aşà de trebuitoare, după ce realizase unirea.

Despre partidul Dreptei, pricinile de nemulţămire ce le aveà faţa cu acţiunea politica a Domnitorului sunt cunoscute. Scopul lui cu conservatorii erà văzut; el voeà schimbarea legei electorale şi respinsese legea rurala votată de ei, căci el hrăneà în gând împroprietarirea ţaranilor; voeà deci să le distrugă privilegiile politice şi, cum se credeà, să le iee şi moşiile. Erà mai mult decât îndestulător pentru a'şi face din partidul conservator cel mai neîmpacat duşman. Că aceasta erà chestia care despărţeà partidul conservator de Domnitor, mai reiese încă odată, dacă ar mai fi de nevoe de stăruit asupra ei, din desbaterile asupra răspunsului rechizitor din 1863. Apostoleanu spunea anume, că «la noi partidele nu pot fi decât sociale, cei progresişti şi cei staţionari. Noi nu luptăm pentru rezolvirea chestiilor politice, ci pentru rezolvirea chestiilor sociale, din care cea mai vitală este chestia rurala. Acuma întreb în deslegarea acestei chestii, cine este acel interesat? Camera sau Domnitorul? Eu zic, şi afirm că partea interesata este Camera. Mişcarea progresului în această privire

70. Şedinţa din 9 Febr. 1863 *Mon. Of.* No. 59, 1863.

reşede numai în Domnie». Kogălniceanu revenind asupra explicărei situaţiei, adaogă: «Până nu vom rezolvì chestiunile sociale, în zădar vom strigà, că tabere nu au existat înainte de 1859 şi vom atribuì unui om politica de basculă. In câtă vreme chestia proprietăţei nu va fi hotărâtă, în câtă vreme apăratorii proprietaţei absolute vor trătà pe apărătorii împroprietărirei ţaranilor, de himeră cu capul de porumbiţă, cu trupul de aspidă şi cu coada de nu ştiu ce, fiţi siguri că ori care ar fi Capul statului, totuşi vor existà în ţara noastră două tabere». Duşmănia mergeà atât de departe, încât conservatorii puneau tot în seama Domnitorului şi omorul lui Barbu Catargiu, aparătorul cel mai puternic al intereselor conservatoare[71].

Dar chestia rurală nu explicà un lucru, anume ţinuta extremei Stânge faţă cu Domnitorul. Acest partid care luptase în 1848 cu atâta energie tocmai pentru împroprietărirea ţăranilor şi pentru doborârea privilegiaţilor, ar fi trebuit să meargă acuma alăturea cu Domnitorul, al căruia purtare se mişcà în aceiaşi direcţie. Şi cu toate acestea vedem pe fruntaşii lui: St. Golescu, fraţii Bratianu, Rosetti subsemnând alăturea cu conservatorii actul de acuzare contra Domniei lui Cuza Voda. Ba pentru a o puteà face, partidul din 1848, al caruia ideal suprem fusese chestia ţăranească, ce face că se desintereseaza de dânsa. Aşa I. Brătianu, intr'o prea caracteristică cuvântare ţinută în şedinţa din 11 Fevruarie 1863 spune: «Când ne făceà d. Kogălniceanu şi alţii din Moldova imputarea de ce nu discutam chestia proprietăţei, noi răspundeam că există încă între ambele parţi litigante, prejudecăţi; că chestia cere să fie discutata în toată linіştea cu tot sângele rece; că trebue sa aşteptăm până ce vor vedeà proprietarii, că modul proprietăţei de astăzi nu este acel mai profitabil pentru dânşii; să vadă ca au alte resurse mai bune decât

71. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 56.

acele ce le dau legile existente. Să începem cu alte reforme; cu moralizarea funcţionarilor, cu garanţiile comerţului, cu instituţiile de credit. A intrat în capul ţăranului ideea, că toată cauza răului de care sufere ţara este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaşte, cauza este că proprietarii au proprietăţi. De aceea am zis Capului statului când eram la guvern, să nu atingem chestia proprietăţei; să căutăm întâi a înfraţì spiritele, a luminà pe ambele părţi; să facem întâi instituţiile necesare, şi când vom rezolvì chestia proprietăţei s'o rezolvăm astfel încât să aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existenţa noastră naţională, căci un razboiu civil este nefericirea cea mai mare »[72].

Bratianu vorbeà aproape ca şi Barbu Catargiu care şi el susţineà nevoea înfiinţărei instituţiilor de credit, a rădicărei morale şi a luminărei ţaranului. Apoi chiar ironia lui Brătianu la adresa ţaranilor cu «ploaia de broaşte , arată până la un punt un spirit neplecat ţăranimei care trebue să ne mire mult în gura unui om din 1848. In acel an revoluţionarii, din care făceà parte şi Bratianu, nu credeau că ar trebuì lăsata chestia rurală până ambele parţi vor ajunge a se pătrunde de adevaratele lor interese, adecă pană la calendele greceşti. Ba partizanii din 1848 ai ţăranilor nu se temuseră de a deslanţui nu numai războiul civil, dar şi revoluţia contra a două mari împărăţii pentru a introduce în Principate libertatea, egalitatea şi mai ales dreptatea socială prin împroprietărirea ţăranilor. Dar în ipoteza lui Brătianu, ce se făceà cu cerinţa neaparată a Convenţiei care, prin art. 46, puneà între îndatoririle nouei organizări, şi *grabnica* revizuire a legilor care regulau raporturile între proprietari şi ţarani?

Apoi toată purtarea Stângei în acel timp faţă cu partidul privilegiaţilor este o gacitoare. *Românul* bună oară

72. *Monit. Of.* p. 61, 1863.

vede în răspunsul la mesaj, pe care nu e vorbă că şi directorul său îl iscălise, actul cel mai liberal care ar fi cerut reforma legei electorale, reforma rurală, libertatea tiparului, acea a întrunirilor — toate aceste curate iscodiri pentru a înfrumuseţa «amendamentul» care nu pomeneà prin nici un cuvânt despre toate aceste cereri. Apoi acelaş ziar este de părere că nu ar trebuì disolvata adunarea care intrase în neînţelegere cu ministerul dela respingerea unui proiect de instituire în ţară a 6 guvernatori deasupra prefecţilor. Pe de altă parte tot *Românul* laudă foarte mult discursul lui Kogălniceanu în chestia rurală numindu'l sublim, cu toată ca Brătianu combate cum am văzut mai târziu, în Februarie 1863 împroprietarirea[73].

Această purtare în două ape a organului celui mai de frunte al partidului liberal înaintat şi a oamenilor lui cei mai cu vază, ne dovedeşte că acest partid îşi părăseà pentru un moment principiile chiar ale existenţei lui, pentru a puteà lovì în Domnitor şi pentru a puteà merge în această privire mână în mână cu partidul conservator.

Tot din această ţinută a membrilor extremei stânge faţa cu chestia rurală, se explică, cum se face de Rosetti şi cu Bratianu îşi dau dimisia din adunare chiar în ajunul marilor desbateri din 1862 asupra acelei legi. Ori care ar fi fost motivele acestei dimisii, ea nu ar fi fost dată, dacă cei doi capi ai partidului radical din acele timpuri ar fi privit legea împroprietăririi ca o parte esenţială din programul reorganizărei poporului român, şi dacă ei nu ar fi pus pe planul întâi chestiile politice. Ba, după Bolintineanu, această reţinere a partidului Stângei faţă cu chestia rurală, provineà din împrejurarea că partidul liberal unit într'o idee cu bo-

73. *Românul* 8 Februarie 26 şi 27 Mai 1863.

ierii asupra răsturnării Domnitorului şi voind a-i câştigà, nu mai apărà chestia rurală [74].

Pe liberalii înaintaţii îi interesau mai mult chestiile de formă: libertăţile şi respectarea principiilor constituţionale. Brătianu când atacă pe Domnitor în desbaterea răspunsului la mesaj, o face numai pe această temă: «Domnitorul, spune el, nu poate fi în acelaş timp o ficţiune şi nu om. Ca ficţiune este sacru, ca om nu. Dacă este Domnitorul o persoană sacră ridicată deasupra tuturor valurilor, atunci o asemenea persoană nu administrează; iar dacă se amesteca în ocârmuire, atunci cer dela el raspunderea faptelor sale, şi el nu mai poate fi neresponsabil» [75].

Aiurea Brătianu face aceeaşi profesie de credinţa în privirea crezului său politic. In şedinţa Camerei din 18 Ian. 1867 el spune, ca «D-l N. Ionescu ştie cât eu unul am luptat pentru libertăţile publice, şi că nici piezіş nici de a dreptul nu am dat consimţamântul meu acelor care au atacat aceste libertăţi. Noi am luptat şi am luptat cu sudori de sânge ca să dobândim iaraşi libertaţile pe care le pierduserăm» [76].

Ca motive reale ale îndepărtărei partidului liberal de Domnitorul Cuza găsim tot pe Brătianu arătând, că erà teama abuzului ce se puteà face cu art. 3, din puntele modificătoare ale Statutului, care învoeà Domnitorului de a luà măsuri urgente făra autorizarea adunărei. ‹După ce se dăduse concesia drumului de fer Bucureşti-Giurgiu, spune Brătianu, am văzut că se proiectà a se da în concesie vămile, salinele, iluminatul

74. *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 21. Aceeaşi părere reiesă din un dialog intre Kogălniceanu şi Calimach în şed. din 7 Decemvrie 1890: *Kogăln.:* liberal am fost, liberal sunt şi liberal voi muri.—*Calimach:* Ai fost cu Cuza, şi n'ai fost cu Brătianu. — *Kogăln.:* Atunci aveam la ordinea zilei legea rurală şi . . . — *Calimach:* Roşii n'au voit legea rurală.—Discursul lui Kogălniceanu, Bucureşti 1895, p. 38. Dimisiile lui Rosetti şi Brătianu vezi în *Românul* din 15, 18 şi 19 Mai 1863. Motivul dimisiei lui Brătianu este foarte slab, neînvoirea cuvântului în desbaterea unei legi financiare, (15 Mai).

75. Şed. din 11 Februarie *Monit. Of.* 61, 1863.

76. *Monit. Of.* 23 Ian. 1867 (p. 107, col. 2).

Bucureştilor, apa Bucureştilor, pavagiul şi podurile statului (sic). Se dă domnilor, se dă, încât se dă ţara întreagă. Iată ce făceà fostul Domnitor cu art. 3. Acest art. 3 a fost cauza precipitării căderei fostului Domnitor» [77].

Apoi am văzut cum liberalii fuseseră goniţi într'un chip atât de năprasnic după 6 săptămâni de deţinere a cârmei statului. Am mai văzut apoi cum organul Domnitorului, *Curierul Principatelor unite*, declarà pe faţă, că Domnul nu poate merge cu extrema Stângă din cauză că ar duce statul la prăpastie [78].

Erà deci destul de firesc lucru ca să se unească contra Domnitorului Dreapta cu extrema Stângă, întru cât ambele partide aveau motive de-a fi nemulţămite cu purtarea lui Vodă Cuza faţă cu ele, şi având fiecare din ele a se plânge de modul cum Domnitorul înţelegeà să conducă ţara.

Dar persoana Domnitorului nici nu mai era acuma aşa de trebuincioasă de când realizase unirea, ci din contra venise timpul ca el sa fie înlăturat şi să se aducă Principele străin ca încoronare a cladirei politice naţionale. Partidul conservator tindeà la această schimbare de regim încă şi după principiul *dacă nu eu, nici tu, ci un Principe străin*, şi sprijineà deci lucrul şi din motiv egoist. Cât despre partidul liberal care nu aveà candidaţi la Domnie, unirea lui cu partidul conservator puteà să se facă numai pe principiul Dinastiei straine, întru cât el nu ar fi consimţit nici odată la întoarcerea către vremurile vechi.

Principele străin era tărâmul comun pe care se puteau înţelege aceste două partide atât de îndepărtate prin năzuinţele lor, dar unite momentan prin interesul da scăpa de un Domn ce nu le erà pe plac nici unuia nici altuia, şi nici nu mai erà un element folositor după ce realizase unirea.

---

77. Şed. din 21 Martie 1863 *Monit. Of.* 28 Martie 1867 (p. 415 şi col. 4).
78. Mai sus, p. 402.

Am văzut că în tot decursul anilor domniei lui, Vodă Cuza fusese amenințat cu Principele strain: așa la a lui alegere, la desbaterea constituției în Comisia centrală, cu prilejul interpelărei lui Lascar Catargiu și în alte dăți. Bine înțeles că acuma când opoziția atăcă întreaga activitate ocârmuitoare a lui Cuza Vodă, chestia Principelui străin este readusă în adunare și anume de Principele Grigore Sturza. Propunerea lui Sturza sprijinită de Brâncovanu întâlni o împotrivire din partea apărătorilor Domnitorului: Boerescu, Gh. Radu și Kogalniceanu. Acest din urmă explică noua revenire la Principele strain, prin dorința ascunsă a tuturor celor ce ar putea fi principi, că «daca nu se poate dobândì o dinastie straină să se întoarcă la separatismu, mai bine decât familia Cuza se se agațe de tronul României unite»[79]. Fostul ministru al lui Cuza Vodă, Alex. Papadopol Calimah, explicà destul de bine mișcarea contra lui Cuza Vodă cel puțin din punctul de vedere al conservatorilor: ‹Pretendenții la Domnie, zice el, nu pieriseră. Din cauză că unirea se făcuse nu sub o dinastie ci sub un om, și la moartea lui Cuza trebueà să revină pe tapet chestia unirei, pretendenții sperau că Cuza se va înnecà în oceanul de silinți și de reforme, de greutați contra Turciei și a Convenției provocate prin unire. Dar Cuza tot domneà; el începuse a devenì urât. De aici se explică coaliția contra lui Cuza Vodă. *Două Mai* erà fatal[80].

Dela 1860-1863 se petrece o stranie schimbare în jocul partidelor din Principatele-Unite. Domnitorul nemulțamindu-le pe amândouă, și pe conservatori și pe liberalii înaintați prin chipul său de a înțelege conducerea trebilor, adecă să nu se lase răpit nici de curent nici de contra-curent, ci să se caute între ele două, albia plutitoare, le împinsese pe ambele la lupta comună.

79. Șed. din 9 Febr. *Monit. Of.* 59, 1863.
80. *Amintiri*, manuscris la Acad. rom., p. 402.

în contra persoanei lui. Razimul Domnitorului erà în o frântură din partidul liberal care s'ar puteà numì cel moderat, alcătuit mai ales din Moldoveni de seamă, ca Manolache Costache, Epureanu, V. Apostoleanu Al. Papadopol Calimah, Costache Negri, Vasile Alexandri, în fruntea lor cu Mihail Kogălniceanu, şi din câţi va Munteni ce intraseră în apele lui, ca N. Creţulescu, Em. Florescu, G. Vernescu şi alţii.

Această opoziţie contra Domnului intrând în faza ei cea ascuţita, întunecă chiar în conştiinţa liberalilor înaintaţi interesul pentru idealul cel mai de seama al năzuinţelor lor, împroprietărirea ţaranilor, care trebuì să se şteargă pentru un moment din programul lor, pentru a face cu putinţă lucrarea comună cu conservatorii, răsturnarea Domnitorului. Lupta contra lui Cuza Vodă veneà bine înţeles mai mult în folosul partidului conservator care credeà că va câştigà prin ea înlăturarea reformei rurale şi chiar întârzierea celorlalte reforme egalitare, pe când partidul liberal, al caruia temeiu de a fi erà tocmai aceste reforme, se desfiinţà oare cum pe sine însuşi, pentru a slujì conservatorilor de coadă de topor. Dar se ştie că duşmănia personală este cel mai ascuţit din toate simţimintele omeneşti. Dorinţa de răzbunare pentru umilinţile suferite de liberalii înaintaţi dela Cuza Vodă, le întunecà cu totul vederile şi ei nu se mai gândeau la altceva decât la înlăturarea aceluia care îi înlăturase pe ei însăşi din minister într'un chip aşa de neprasnic şi care declarase totdeauna, că ei nu sunt un element cu care o ţară să se poată ocârmuì, adăogându-se la aceasta şi încercările de guvernare tot mai personale ale Domnitoruiui care nu răspundeau de loc principiilor constituţionale doctrinare pe care le împărtaşeau oamenii din 1848.

Dacă însă chestia rurală erà părăsită de acei ce ar fi trebuit să-i fie cei mai devotaţi apărători, ea îşi găsi apostolul ei cel mai călduros şi tot odată cel mai puternic în însuşi Domnitorul care îşi pusese în gând,

atunci când se urcase pe tronul României, pe lângă multe alte reforme, şi acele trei mari de care numele lui s'a alipit în istorie: unirea, secularizarea averilor mânăstirilor greceşti şi rezolvirea chestiei rurale. Cea d'intăi o îndeplinise. El căută prin săvârşirea celei de a doua care erà dorită de toată suflarea românească să recâştige partidele ce fugeau de el. Partidele însă îi mulţămiră şi pentru marele act al secularizărei, precum îi mulţămiseră pentru unire. Dar ele nu desarmară de loc, ci îndată după oprirea pentru o clipă a curentului de ură şi de înverşunare, el se restabilì în toată a lui putere.

Cuza Vodă împins la rândul lui tot mai mult pe calea silniciei, voì să răzbească toate împotrivirile, pentru a realiză marele vis al Domniei lui, ceea ce'l împinse la lovitura de stat, la care partidele îndârjite replicară prin stoarcerea abdicărei.

Aceste fapte ne mai remân de limpezit până la anul 1866, când se petrec în Principatele Unite schimbări radicale care dau cu totul un alt rost jocului partidelor politice.

CAPITOLUL XVII.

DEMOCRATIZAREA VIEŢEI POLITICE ÎN ROMÂNIA

Nevoia loviturei de Stat. — Cuza Vodă prin purtarea lui, silită de împrejurări, îşi înstrainase simpatiile partidului liberal în majoritatea lui mai închegată, şi 'l făcuse să ţintească mai mult decât la realizarea programului său de raspândire a dreptăţei în alcătuirea statului român, la înlaturarea Domnitorului din fruntea ţărei, pentru ajungerea cărui scop partidul liberal se unise chiar cu cel conservator[1].

Domnitorul însa pe de alta parte mândrit, între alte izbânzi însemnate câştigate până atunci, mai ales prin realizarea unirei şi secularizarea averilor mânăstireşti, devenise mai îndrazneţ şi tindeà tot mai mult să faca să precumpenească voinţa lui în conducerea trebilor publice.

Această ţinută a lui Cuza Vodă erà cu atât mai firească, cu cât organul ce ar fi putut să'i stee împotrivă, adunarea, nu reprezintà ţara decât într'un chip cu totul nedeplin, prin deputaţii trimişi excluziv de marea proprietate.

Domnitorul simţeà sa nu va puteà să facă să treaca legea de împroprietărire cu o adunare a careia membri

---

1. In circularea lui Ioan Ghica min. af. străine către agenţii săi, din 20 Febr. (4 Martie) 1866 cetim: „Jinqu'au jour où les divers partis se donnant la main se sont entendus pour ne pas laisser le pays tomber dans l'anarchie“ *Chartes I Roi de Roumanie, Chronique, actes, documents* par D. A. Sturza, I, p. 4.

aveau interese personale protivnice ei. Liberalii cei mai mulţi, acei înregimentaţi în partid, de şi în inima lor nu puteau fi contra unui asemenea proiect, se făceau că se desinteresează de el, pentru a puteà merge mână în mână cu conservatorii la răsturnarea Domnitorului. Conservatorii care se credeau în primejdie de a'şi vedeà moşiile rasluite, urau pe Cuza de moarte şi erau hotărâţi la orice pas, numai să nu 'şi vadă atinse proprietăţile lor. Inţelege ori cine cât de falşă trebueà să se desemneze viaţa politică a acestui timp, faţă cu aceste complicări de interese şi cu o strămutare atât de stranie a jocului partidelor.

De aceea în cursul sesiunei din 1863-1864 care urmează votarei legei de secularizare nu se mai poate alege nici o îndreptare normală în viaţa politică a statului român. Aşà bună oară, cu prilejul desbaterei legei organizărei armatei, vedem pe C. A. Rosetti susţinând alăturea cu An. Panu şi cu Lascar Catargiu (doi liberali de seamă şi un fruntaş conservator) un amendament privitor la garda naţională menită după părerea lor, a înfrânà tirania, şi din pricină că în acest aşezământ adunarea ar puteà găsì un sprijin contra guvernului.

Proiectul conţineà însă în locul gardei naţionale, înarmarea gloatelor pe care camera o considera ca primejdioasa, caci puteà să devină în mâinile guvernului un mijloc de siluire pentru trecerea împroprietărirei. Tot aşà de desordonate sunt conbaterile şi sprijinirile acestor doua propuneri. Aşa vedem pe Boerescu, liberal însă din cei moderaţi şi agreaţi de Domnitor cum erà şi Kogălniceanu, combătând propunerea gloatelor. Văsescu iarăşi un liberal de aceiaşi nuanţa primeşte din potrivă înarmarea gloatelor, spunând că ar fi un mijloc foarte minunat de deslegare a chestiei rurale pe cale violentă, daca nu pe cea legală[2].

2. Şed. din 7 Fevr. 1864 *Monit. Of.*, No. 97-101 supl. 1864. Să nu ne mirăm, că vedem pe mai mulţi bărbaţi clasaţi acum ca liberali ca Manolache Costache, Boerescu, care mai târziu sunt hotărâţi conservatori. Aceştia erau oameni ai propăşirei care însă după 1866 crezuseră că trebue să reţină mersul prea repede al societăţei române.

Mai curios este însă faptul că de şi opoziţia combătuse înarmarea gloatelor şi partizanii guvernului garda naţională, legea trece la vot în întregimea ei, adecă cu dispoziţia privitoare la înarmarea gloatelor şi cu amendamentul gardei naţională, încât se înfăţişà ca o pregătire armată a poporului român din cap până în picioare, şi acest efect îl avù şi asupra străinătăţei trezind protestarea Turciei, dar totodată şi intimidându-o şi făcându-o să se lepede de gândul de a cere anularea votului privitor la secularizarea averilor mânăstirilor închinate [3].

Dacă însă în privirea organizărei armatei se întâlneşte în adunare aceea buimăceală în păreri provocate de perspectiva cât de îndepărtată a legei rurale, în o alta întrebare în care numai interesul naţional era în joc, întâlnim iarăşi o desbatere cu oarecare rost, care mai că ne ar putea minunà în o adunare atât de pornită pe pârtia intereselor personale.

Anume cu prilejul votărei legei comunale, se iveşte o desbatere privitoare la drepturile Evreilor. Boerescu, Manolache Costache şi Costaforu sprijin pe Evrei, pe motivele cunoscute de toleranţă, de libertatea conştiinţei. Vernescu însă şi mai ales primul ministru Kogălniceanu care cu toate acestea în *Dorinţele partidului naţional din Moldova*, primise şi emanciparea Izraeliţilor [4], combat întinderea drepturilor electorale la Evrei. Kogălniceanu spune într'altele, că «dacă se primeşte părerea lui Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce fel, se întreabă el, acei oameni care se ţin îndepărtaţi de lumea noastră, care nu trimit copii în şcoalele noastre, care nu se îmbracă ca noi şi nu'şi taie nici perciunii, acei oameni să aibă ţara în mâini!» Kogălniceanu se techeà pentru a'şi întări părerile, la *Lipitorile satului* ale

---

3. Cu toate că, cum spune ziarul francez, *La Presse*, din 10 Fevr. 1864 : „le grand vezir avait adressé au prince Couza une seconde letre le sommant de désarmer".

4. Mai sus, p. 248.

lui Alexandri unul din acele prea rari cazuri din viața parlamentară a Românilor, în care o lucrare literară fu invocată în sprijinul unui interes politic[5]. Văsescu combate mai ales cu mult haz pe oratorii munteni care se arătaseră favorabili Evreilor, spunând că «unirea contopind viața ambelor țări, este drept ca să iee Muntenii ca zestre Jidanii pe jumătate», și el se bucură mult de împrejurarea, că între anii 1860-1864 mai bine de 6000 de Jidani moldoveni se așezaseră în București.

Adunarea respinge toate amendamentele favorabile Jidanilor și hotărăște, ca «până ce ei vor arătà că au simțiminte și moravuri românești, să fie admiși la mica împământenire numai acei Jidani ce vor dobândi în armată rangul de subofițer, acei ce vor fi făcut studii universitare sau vor fi întemeiat mari stabilimente industriale[6].

Antisemitismul ca partid politic se născù în țară atunci când Evreii începură a năzuì la cetățenia română. Până la domnia lui Cuza Vodă, situația Românilor băstinași era așa de rea în cât Evreii nu tindeau de loc a se naturalizà Români; ba chiar este cunoscut că foarte mulți Români îmbrățișau supușia străină. De aceea și Kogălniceanu, în scrierea lui din 1848 *Dorințele partidei naționale din Moldova,* precum și Heliade, în proclamația dela Islaz, cu articolele privitoare la Emanciparea Israeliților, tindeau nu atât a răspunde unei dorinți a Jidanilor, cât a luà o poziție vrednică de popoarele apusene, atunci când vroiau să se pună prin revoluție în rândurile lor.

Nici măcar la Convenția de Paris nu se văd stăruinți de ale Evreilor de a fi primiți în cetățenia română, deoarece și ea păstrează, deși încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetățenia română numai creștinilor. De aceea și o foae evreiască intitulată *Gazeta româno-evreiască*

5. Ședințele din 5 și 6 Martie 1864 *Mon. Of.* No. 144 și 146, 1864.
6. Șed. dela 6 Martie *Mon. Of.* No. 148, 1864.

aparută în Iaşi sub redacţia lui B. Feldman, în numărul întăi din 12 Martie 1859 zice, că se va ocupà numai cu literatura, comerţul şi industria, «întru cât edíficiul politic a rămas ìnchis Iudeilor locuitori în Principatele Unite». Dar foaia nu protestează, nici nu face vreun comentar asupra acestei închideri. Evreii se considerau de Germani, şi cer în Aprilie 1860 ca limba de predare în şcoalele lor sa fie cea germană, cerere pe care ministerul o respinge ca protivnică aşezământului şcolar[7].

Evreii căutau pe atunci nu drepturi politice ci uşurari economice. Aşa după ce ei obţinusera în 1852 învoirea de a ţineà crâşme prin sate[8], mai dobândiră în 1860 desfiinţarea taxei Jidovilor, pentru răspunderea căreia li se încuviinţase din vremuri mai vechi sporirea preţului cărnei cuşer. Prin această măsură se adusese comerţul cărnei în deobşte, în cele mai multe din oraşele moldoveneşti, în mâinele Evreilor, deoarece ei vânzând carnea cuşer cu 70 parale oca, pe când pe ei îi costà numai 14 parale ca preţ de cumpărătură, ei câştigau aşà de mult, încât pe lângă plata taxei, erau puşi în poziţie de a vinde carnea trif (necurată pentru ei) creştinilor pe un preţ atât de mic, că puneà pe aceşti din urmă în neputinţă de a concurà cu dânşii la vânzarea acestui lucru de hrană[9]. Desfiinţarea taxei Jidovilor ar fi trebuit sa aibă de urmare suprimarea facultăţei de a puteà urcà preţul cărnei cuşer, ceeace iar fi silit a ridicà pe acel al cărnei trif şi le-ar fi răpit avantajul în concurenţa cu creştinii. Lucrul însă nu se făcù, cu toate că ziarele cerură această măsură, şi aşà comerţul cărnei rămase confiscat de Evrei în mai totalitatea oraşelor moldovene, cum este şi astăzi.

---

7. Câteva numere din gazeta *română-evreiască* se află la Biblioteca din Iaşi. Compară V. A. Ureche, *Istoria şcoalelor*, III p. 234.
8. *Manualul administrativ*, II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria Igienei în Romània*, Partea I, memoriul II, p. 100.
9. *Patria* 24 Iunie 1859.

Evreii se convinseră însă în curând, faţă cu schimbarea situaţiei Ţărilor Române prin unirea lor într'un singur stat, că ar fi bine să renunţe la poziţia păna acuma atât de râvnită de ei, de Unterthan[10]. De aceea îi vedem pe Jidani dând primul asalt la cetăţenia româna, bine înţeles pe cale toretică, în o broşură scrisă de un Israelit român, intitulată *Emancipaţiunea Israeliţilor în România* şi apărută în Paris în 1861. Broşura nu este agresivă şi spune, că «avem de chezaş al speranţelor noastre simpatia manifestă a unor bărbaţi eminenţi între Români şi frumoasele cuvinte ale Principelui, ca nu vrea să vadă în Principatele Unite, nici Creştini, nici Jidani, ci numai Românii»[11].

Daca însă nu li se recunoaşte această cerere, ei dobândesc totuşi o nouă concesie, aceea de a avea şcoli confesionale[12].

Cu prilejul loviturei de stat, Evrei pun în lucrare uneltiri ascunse spre a dobândi cele ce doreau, ceeace motiveaza cea dântâiu campanie antisemită din partea presei române, şi anume prin două lucrări mai ales: un articol al lui Al. D. Holban în *Viitorul* din Iaşi şi o broşură a lui D. Popasu, absolvent în ştiinţele politice dela Halle. Acest din urmă sfârşeà lucrarea lui cu părerea, că numai atunci când Evreii se vor desnaţionalizà, când se vor desbrăcà de legea lui Moise, vor puteà nazuì la cetăţenia română»[13]. Tot atunci în 1863, publica şi Al. Pelimon romanul său *Jidovul rătăcitor în Moldova şi Bucovina*, în care el arată cum Evreii otrăvesc poporul prin alcool amestecat.

10. Unterthan = Un târtan.

11. *L'Emancipation israélite en Roumanie* pas un Israélite roumain, Paris, 1861. Aceste cuvinte nu se află în nici un act oficial al timpului. In mesajul său însă din 1865, Domnitorul spune, că „va luà măsurile necesare pentru *emanciparea Românilor de rit israelit*". *Mon. Of.* 7 Dec. 1863. Evreii se grăbesc a mulţămi Principelui. Vezi adresa de mulţămire în *Le Courrier d'Orient,* 21 Ian. 1865.

12. *Mon. Of.* 22 Noemvrie 1861.

13. *Viitorul,* 2 Iunie 1863 şi D. Popasu: *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor Unite,* Bucureşti 1864.

Lui Holban îi răspunde Silberzweig iar lui Popasu un anonim care subseamnă un Român şi care pare să fi fost în adevăr Român, de oarece el pune mâna pe răul adevărat care băntue societatea românească de pe atunci şi care de atunci în loc de a se micşurà, a tot sporit mereu: «Credinţa Românului e că cine învaţă carte trebue să fie funcţionar, şi visul său îndată ce se apuca de învăţătură este funcţiunea, cu hotărâre de a întrebuinţà toate mijloacele spre a înaintà, a se boierì, a se chivernisì. A fi lipscan, postăvar, peptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, erà privit, dacă nu ca o desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foate umilit de catre clasele înnalte ale societăţei. Starea de agricultor chiar nu erà mai onorată».

Apoi numărul Evreilor în oraşele Moldovei erà de fel de a pune în îngrijire pe toţi. In Dorohoi, Botoşani şi Fălticeni ei întreceau poporaţia creştină; în Piatra şi Roman ajungeau la jumătate. In celelalte capitale de judeţe mai puţin. In Iaşi erau lângă 40.000 de Creştini 34.000 de Evrei[14].

Astfel se pune chestia izraelită la noi în ţară şi se îndrumează cele două păreri care până la un punt se manifestă sub formă de partide politice: antisemiţii şi filosemiţii. Vom vedea încă cum această plecare pentru sau contra Evreilor nu cadrează cu partidele politice cele cunoscute ale conservatorilor şi liberalilor, de oare ce se întâlnesc adese ori, în sinul aceluiaşi partid, păreri protivnice.

Numai în timpurile din urmă s'a ivit un partid hotărât antisemit, acest al *naţionaliştilor* despre care ne vom ocupà atunci când se va ivì pe scena istoriei.

De abeà însă se mai împăcaseră cugetele pe tema naţională a împrotivirei la cererile jidoveşti, şi de odată

14. Din *lucrările statistice ale Moldovei, Cap. V, Populaţiunea* pe 1859 şi 1860 Iaşi, p. 109. Din tinerii recrutaţi în Iaşi în 1860, erau 1488 de Creştini şi 1375 de Evrei. *Mon. Of.* 16 Noemvrie 1860.

ele sunt adânc turburate, când Kogălniceanu aduce în desbaterea adunărei noul proiect de lege rurală. Raportul comitetului delegaţilor respingeà puntul de căpetenie al proiectului, împroprietărirea, primind-o numai cât pentru locul de casă şi grădină şi pentru minimul de întindere de pământ ce s'ar fi cuvenit acelui ce aveà numai o vacă, rămânând ca săteanul să se înţeleagă cu proprietarul asupra vitelor în mai mult ce ar poseda.

Ministrul Kogălniceanu, declarând că face din acest punt chestie ministerială, este îndată întimpinat cu un vot de blam, motivat pe împrejurarea, că el s'ar sluji de chestia rurală ca de o armă de răzbunare şi de învrăjbire între clasele agricole şi proprietarii; că cugetà a exercità o presiune asupra adunărei, prin oficiala şi întinsa publicare însoţita de circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proectului său, declarat de comitetul delegaţilor ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciuni prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorând pe cei râdicaţi şi rădicând pe cei împilaţi; că înarmase sătenii preumblând chiar pe o seamă din ei pe străzile Bucureştilor, spre a spăimântà pe deputaţi; că adunarea prevăzând lucrul, căutase să desfiinţeze ministerul prin răspingerea lagărului (o lege care fusese răspinsă cu câteva zile mai înainte), sperând că se va retrage; dar că el persistând a rămâneà la putere şi adunarea neputând desbate legea rurală cu un aşà minister, rosteşte deplina sa neîncredere în el»[15].

Din aceste învinuiri câteva erau adevărate, şi nu se poate tăgăduì, că Kogălniceanu nu căutase a apăsà asupra adunărei prin agitarea maselor, spre a înfrânge împrotivirea proprietarilor.

Dar în afară de această agitaţie provocata de minister, ţăranii puteau foarte uşor să se mişte ei singuri, când ar fi văzut că adunarea raspinge proiectul înfăţişat de guvern şi care le dădeà pământul atâta de dorit.

15. Şedinţa din 10 Aprilie 1864. *Mon. Of.* No. 203, 1864.

Nu erau ei să vină sa iee capul «grangorilor», cum voise s'o facă Niţă Mălăierul când cu deschiderea adunărei unice în Bucureşti[16]? Această teamă fu chiar rostita în adunare de către Iorgu Ghica, spunând, că «după ce proiectul guvernului s'ar răspinge, însăşi prezenţa lui ar fi un element de desordine»; cu alte cuvinte ar ameninţà cu revoluţia ţărănească. Kogălniceanu însă le răspunde cu energie, că «adunarea nu vrea sa trateze chestia sub un punt de vedere naţional şi să o apere ca o chestie naţională; că el vrea să facă o lege pentru ţară iar nu pentru proprietari; că noi o vom tratà ca o chestie din cele mai mari de care se ţine toată avuţia, neatârnarea, şi forţa acestor 5 milioane de Români ce locuesc în aceasta ţară şi pe care d-voastră îi priviţi ca pe nişte paria. Daţi-ne un vot de blam şi mai mult încă spânzuraţi-ne; dar binevoiţi a vă gândi că nu daţi un vot de blam guvernului, ci legei rurale ce vi s'a înfaţişat de mine, Kogalniceanu, şi dovada este, că cu ocazia acestui vot, aţi analizat şi criticat toate parţile legei rurale»[17]. Boierii protivnici ţăranilor erau însă hotarâţi să nu se lese cu nici un preţ, şi cu toate ca ei reveniseră dela îndărătnicia din 1862 şi ca încuviinţau în principiu împroprietarirea, nu voiau în ruptul capului sa primească întinderea de pământ cerută prin legea lui Kogalniceanu. Se gaseà o asemenea pretenţie ceva absolut lipsit de bun simţ, şi o broşură din acest timp spuneà, ca «pentru a se da naştere unei legi de aşà fel, trebueà mintea unui nebun[18].

Pentru a caracterizà însă pană unde mergeà înverşunarea acelor uniţi pentru răsturnarea Domnitorului şi care aruncaseră în baltă pentru această umbra prada cea manoasă a legei rurale, aducem vorbele lui C. A. Rosetti, acel care în 1848 nu găseà cuvinte destul de fierbinţi pentru a aparà cauza împroprietărirei, dar care în

16. Mai sus, p. 427.
17. Şedinţa din 11 Aprilie. *Mon. Of.* No. 217, 1864.
18. *La vérité sur la Roumanie.* La Haye 1864, p. 98.

1882, pentru aşi puteà acoperì purtarea lui din 1862 protivnică ţaranilor, susţineà în plină şedinţă, că «în preziua loviturei de stat, camera înţelese şi încuviinţa *tot ce i se cereà;* ea încuviinţă pământurile ţăranilor, concedă totul într'un chip maí plin de foloase, decât toate binefacerile ce puteà să le aducă o lovitură de stat. D. Kogălniceanu chiar în ziua aceea spunea de pe innălţimea tribunei: să mă trăsnească Dumnezeu în ziua în care voi călcà libertatea acestei tribune [19]. Nici un cuvânt nu este adevărat din toate cele spuse de Rosetti; căci este cunoscut că nu a fost nici o preziuă la lovitura de stat, de oarece ea s'a făcut chiar în ziua de 2 Mai în care adunarea fusese convocată, şi din nici o desbatere, din nici un act, nu se constată că proprietarii să fi consimţit la cătimea de pământ cerută de legea lui Kogalniceanu; apoi în ziua de 2 Mai nici n'a mai fost vorba de legea rurală, ci s'a desbătut numai asupra înfaţişerei legei electorale. In sfârşit juramântul lui Kogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Mai 1864 nici în preziua lui, ci cu *doui ani* mai înainte, în sesiunea din 1862. Iată cum se falşifică adevărul în desbaterile politice. Şi dacă în aceasta falşificare nu am pus mâna pe cea d'intai schimonosire a adevărului, pe înaugurarea ei scrisă, de oarece sistemul falşificărei faptelor este de esenţa chiar a desbaterilor politice, apoi desigur că răstalmăcirea lucrurilor de către marele fruntaş liberal, C. A. Rosetti, constitue în orice caz o puternica piatră de temelie la sistemul de falşificare a lucrurilor în relaţiile dintre partidele politice.

Din votul de blam dat ministerului care înfaţişase legea rurală, Cuza se convinsese încă odată, dacă mai aveà nevoie, că alcatuirea adunarei aşà cum erà ea, numai din reprezentanţii marei proprietăţi, cu tot manunchiul de barbaţi altruişti rătăciţi în sânul ei, nu ar fi lăsat nici odata ca legea de împroprietărire să treacă

19. Şedinţa din 12 Fevruarie 1882. *Mon. Of.* 13 Fevruarie 1882.

în forma pe care o doreà, şi el se hotărî deci să mai facă o ultimă cercare de a zdrobì împrotivirea marei proprietăţi, anume propunând prefacerea legei electorale, una din cugetările care'l preocupaseră încă dela începutul Domniei lui. El respinge deci dimisia pe care ministerul i-o înnaintase după primirea votului de blam, şi când convoacă după sărbătorile Paştelui din nou adunarea *în ziua de 2 Mai 1864,* Kogălniceanu îi înfăţişează un proiect de modificare a legei electorale.

Cu alte cuvinte Domnitorul cereà adunărei să se desfiinţeze ea însăşi, pentru ca apoi cu noua adunare aleasă din alte elemente, să aducă la fiinţa uricioasa lege rurală. Adunarea nu puteà să se sinucidă, şi ea vrea să repete votul de blam, refuzând să iee în desbatere proiectul de lege electorală.

Domnitorul erà pus în cea mai grea încurcătură. Adunarea nu voeà să primească împroprietărirea ţăranilor şi răspingeà şi legea electorală, aşà că speranţa de a deslegà această întrebare pe calea legală erà închisă din toate părţile. Cuza însă credeà că una din datoriile sale cele mai sfinte erà îndeplinirea art. 46 din Convenţie, şi că el nu se puteà coborî de pe tron înnainte de a fi îndeplinit tot programul pentru care fusese ales. Aveà două deslegări înnaintea lui; abdicarea sau călcarea legilor. El alese pe aceasta din urmă şi aveà pe lângă el pe omul acela ce puteà să-i stea mână dreaptă la îndeplinirea gândului său.

Aşà se ajunse la lovitura de stat.

Innainte însă de a expune urmările ei cele de seamă pentru viaţa partidelor româneşti, să mai arătăm încă un fapt însemnat care caracterizează de minune, dacă nu partidul conservator în întregime, cel puţin pe unii membrii marcanţi din el, anume reînnoirea încercărilor din 1848, de a chemà intervenirea puterilor străine, pentru a apărà interesul cel mare al proprietăţei ameninţate.

Constantin Şuţu, tatăl deputatului Grigore Şuţu trimite la Constantinopole pe doctorul Lambert cu însăr-

cinarea a protestà din toate puterile contra legei rurale și a cere intervenirea armată a Turciei pentru a scăpà Principatele de Domnul și de guvernul lor de atunci care duceau țările la peire. In tânguirea către Poartă, epitetele de «tălhari de drum mare și sanculoți» ilustrează stilul înflorit al jălaniei [20].

Acest apel la străini, pentru a apărà interesele de clasă amenințate prin o răscoală lăuntrică, nu erà doar ceva nou în lume. Și Franția dăduse un asemenea exemplu prin emigrații ei, în vremurile marei ei Revoluții.

Urmările loviturei de stat asupra vieței de partid în România. — Lovitura de stat a lui Cuza Vodă avù ca efect un complex de mai multe fapte de întâia însemnatate pentru soarta României. Ne vom ocupà aici numai de acele care inriurirà constituirea sau jocul partidelor politice.

a) *Legea rurală:* Mai întâi lovitura de stat hotări chestia rurală, împroprietărind pe țărani. S'ar părea deci ca cu această deslegare a întrebărei s'ar fi pus capăt desvoltărei acestei serii istorice, precum pusese un capăt unirea, acelei ce o pregătise de atâta timp; precum secularizarea pusese crucea pe seria inriurirei grecești.

Dar cu relațiile dintre proprietari și țărani lucrurile nu se puteau petrece tot astfel, fiindcă pe când unirea sau predomnirea grecească erau fapte ce se puteau sfârșì în un mod oare care, legăturile dintre cele două clase ale societăței românești trebueau să ramână veșnice ca și aceste clase însăși. Legea rurală nu fu deci o deslegare desăvârșită a marei întrebări, ci numai un popas, ce e drept foarte însemnat pe calea veacurilor, spre această deslegare.

Prin legea rurală din 1864 a lui Cuza Vodă s'a făcut un pas uriaș în desvoltarea vieței naționale a popo-

---

20. Corespondența între Șuțu și d-r Lambert în V. Kogălniceanu, *Actele dela 2 Mai*, p. 28—61. Vezi și comunicatul, cum s'au găsit hârtiile asupra lui Lambert în *Mon. of.*, 11 Mai 1864.

rului român; căci s'a alipit iar masele lui cele mari și adânci de țara pe care o locuesc și de care le desprinseseră vremile de urgie prin care trecusera. Cum spuneà prea bine Kogălniceanu în 1862; «Două mii de boieri nu fac o nație» care nu se poate înțelege ca alcătuită numai din proletari; iară acolo unde cazul se întâlnește, el arată o stare bolnăvicioasă. Un popor este cu atâta mai puternic, cu cât e alipit mai strâns de pământul pe care se hrănește, și alipirea cea mai trainică este aceea care'l leagă pe vecie, prin proprietate și moștenire, de glia pe care stă. Erà deci o chestie de mare dreptate istorică care trebueà deslegată, de a se face stăpâni pe țară, coborâtorii acelora ce o apăraseră în vremile grele și cari își vărsasera sângele pentru păstrarea ei. Pamântul frământat cu sângele satenilor nu erà o simplă figură metaforică, și ea înfațoșà, în cuvinte poate pompoase, un adevăr istoric din cele mai temeinice.

Dar Cuza Voda nu țintișe numai la acest țel prin legea de împroprietărire. El voise sa ridice și condiția socială și economică a țaranului român, liberându-l din lanțurile așerbirei lui catre boier și dându-i putința de a se hrănì el singur din *munca lui pe pământul țărei lui.*

In privirea aceasta legea nu'și ajunse ținta și de aceea chestia țăraneasca nu s'a stâns cu legea din 1864, și ea frământa și astazi încă societatea noastra și va frámânta-o înca, pană se va stabilì cumpenirea între munca și exploatare, dacă se va statornicì vre odata limba acestei cumpene atât de mișcătoare.

Intr'adevăr legea lui Cuza Vodă mănținù catimea de pământ încuviințată săteanului de Regulamentul Organic, deci îl lăsase în îngustarea mijloacelor de traiu în care'l restrânsese legiuirea rusască [21]. Țăranul tot trebueà să atârne de boier pentru hrana vitelor lui. Dar legea lui Cuza Vodă înrăutățì chiar situația economică a țaranului de cum erà sub Regulament; căci sub acea legiuire,

21. Mai sus, p. 153.

boierul erà dator a da pamânt *nou* fiecarei *case nouă* ce se întemeià în satul său; aşà că ţăranul nu aveà nevoie să se gândească cum să'şi aşeze copiii. De dânşii îngrijeà proprietarul pănă la absorbirea a $^2/_3$ din moşia lui, şi pe urmă însurăţeii erau aşezaţi pe moşiile vecine. Părticelele de moşie date ţăranilor spre hrană nu se puteau deci îngustà prin moştenire. Fiecare casă noua aveà asigurată existenţa ei, prin un număr de fălci de pamânt potrivit cu numărul capetelor de vită ce noua gospodărie puteà să înjghebe, iar la moartea bătrânilor bine înţeles, că pământurile lor reîntrau în domeniul proprietarului.

Această dispoziţie erà foarte folositoare ţăranului, caci îl aparà de lipsa de pământ de hrană care trebueà sa'l ajunga numai decât sub legea lui Cuza Vodă, de oare ce proprietatea ţărănească, împărţindu-se între moştenitori, trebueà sa se farămaturească într'atâta, încât să nu mai poată hranì pe nimene.

Dar Cuza Voda pe de alta parte nu putuse, şi sa atribue pamântul în deplină proprietate ţaranului, şi să pàstreze şarbirea regulamentară impusă proprietăţei, privitoare la însurăţei, pentru că atunci legea lui ar fi avut caracterul unei despoieri. Se liberasera braţele de munca robită a careia echivalent erà tocmai punerea la îndemâna ţaranului a pamântului de hrană cu adaosul îngrijirei de însuraţei. Oborându-se robia muncei, trebueà să se stânga şi echivalentul ei, robia proprietaţei către ţăran în toată întinderea sa, adecă cuprinzând şi îndatorirea catre însuraţei. Erà o întrebare de echitate care într'o lege de echitate ca aceea a lui Cuza Vodă nu puteà sa fie lasată la o parte.

Apoi Cuza Voda crezuse că tocmai prin această desrobire a proprietaţei de îndatorirea veşnic reînnoită de raşluire pe care proprietatea trebueà s'o supoarte din partea nouelor gospodarii, va hotărî pe boieri la primirea legei. Dar el se înşelase. Improtivirea nu puteà fi îndulcită prin nada, ci numai cât zdrobita prin sâlnicie

Nu e vorba, Cuza Vodă şi cu agerul său ministru Kogălniceanu văzuseră unde erà neajunsul cel mare al legei lor: primejdia împărţirei părticelelor prin moştenire, şi ei prevăzuseră împroprietărirea însurăţeilor pe moşiile statului. Dar aceasta erà o chestie de aplicare care se realiză abeà mai târziu, şi ea se arătă în curând ca neîndestulătoare, mai ales fiind dată repedea creştere a poporaţiei ţărei.

Ţăranul deci care, în urma Regulamentului Organic, erà nevoit să iee pământ cu învoială dela boier pentru vitele lui, se văzù silit în urma legei lui Cuza Vodă a luà pământ *dela el şi pentru însuşi a lui hrană*, căci părticica lui dispărù în curând în repeţitele împărţeli de moştenire, aşà că nici părinţii, nici copiii, în cele mai multe cazuri, nu mai aveau pe ce se hrănì.

Fiind însă că ţăranul nu aveà bani cu ce plătì pământul de care aveà trebuinţă, iar boierul aveà nevoie mai ales de muncă pentru ogorul lui necontenit mărit, apoi ţăranul se îndatoreà a plătì în muncă pamântul ce'l luà dela boier pentru hrană fie a vitelor lui, fie a lui proprie, încât astfel el *primind pământ de hrană în schimb pentru muncă, recăzù iarăşi în robia proprietăţei mari, din care legea lui Cuza Vodă crezuse că'l emancipează.*

Problema reînnoindu-se şi sub regimul legei din 1864, înţelegem cum chestia rurală nu fu stânsă prin această lege, ci se prefăcù în alt chip, urmând mai departe seria ei ameninţătoare pentru existenţa patriei române.

b) *Schimbarea legei electorale.* Lovitura de stat fusese făcută nu din pricina răspingerei legei rurale, ci din acea a celei electorale; căci dacă adunarea din 1864 ar fi primit schimbarea legei electorale, alte elemente ar fi pătruns în reprezentaţia ţărei şi zdrobirea constituţiei nu ar fi fost trebuincioasă pentru a puteà împroprietărì pe ţărani. De aceea şi Kogălniceanu în scurta lui vorbire premergătoare disolvărei spune: «Dom-

nitorul, refuzând să primească dimisia cabinetului, s'a gândit să facă apel la ţară. Dar singuri d-v. a'ţi recunoscut în mai multe rânduri că această adunare nu reprezintă pe deplin ţara (murmure, protestări energice din partea mai multor deputaţi); d-v. a'ţi cerut de atâtea ori reforma legei electorale şi această dorinţă s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la ţară, însă la ţara reprezentată după o nouă lege electorală, şi precum camera declară, că nu mai poate discutà cu ministerul actual, aşà şi noi miniştrii zicem, că nu putem primì a se rostì adunarea decât asupra legei electorale şi a creditelor până la 15 August, când are să vină o nouă cameră, căci pe aceasta avem să o disolvăm»[22].

Adunarea refuzând propunerea, este disolvată şi se recurge la un plebiscit pentru reformarea legei electorale. Dar această lege făceà parte din constituţia aşezată de Convenţia de Paris, încât trebueà răsturnată toată acea constituţie pentru a puteà reformà legea electorală. De aceea prin lovitura de stat s'a mers mai departe decât numai cu lovirea în clasa privilegiată. S'a scuturat de asupra ţărei constituţia impusă ei de areopagul european şi s'a tins la dobândirea adevăratei autonomii a României, autonomie care a şi fost recunoscută de puteri prin *Modificările îndeplinitoare Statutului.* Prin aceste stipulaţii, puterile Europei prevedeau, că „*Principatele Unite să poată în viitor modificà şi schimbà legile care privesc la ocârmuirea lor lăuntrică cu concursul legal al tuturor puterilor statului şi fără nici o intervenire din afară, exceptându-se bine înţeles legăturile ce unesc Principatele cu Imperiul Otoman*“[23]. Această recunoaştere a Europei făcù cu putinţă chemarea Dinastiei străine în 1866.

Actul lui Cuza Vodă erà de o îndrăzneală nemaipomenită,

22. Şedinţa din 2 Mai 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.
23. Affaires étrangères, documents diplomatiques, 1865, p. 93.

de oarece înfruntà de odată în launtru ţara legală, în afară actul internaţional în virtutea căruia statul român văzuse lumina zilei. Dar lozinca Domnitorului fusese în toate împrejurările, că pe îndrăzneţi îi sprijine norocul, şi tot de acest principiu fu călăuzită a lui purtare în grelele momente prin care trecea.

Noua constituţie sancţionata prin 683.928 de glasuri pentru, şi în contra căreia se rostiseră numai 1.307, iar 50.232 se abţinuseră, prevedeà introducerea unui senat numit în mare parte de Domn şi care senat erà menit să privegheze paza constituţiei. Pe lângă senat erà şi o adunare a căreia membri erau să fie desemnaţi prin alegere. Intru cât constituţia cea noua, cu precumpenirea senatului numit de Domnitor, restrângeà mult puterea corpurilor legiuitoare, s'ar pareà că o largire a dreptului de vot erà în contrazicere cu principiul unei ocârmuiri mai personale. In România însă lucrurile trebueau să fie altfel, şi legea electorală, tocmai pentru a da o adunare mai plecată voinţei Capului statului, trebueà să fie mai largă; să scoată reprezentanţii ţărei din mânile clasei privilegiate şi să'i coboare în popor.

Legea electorală a loviturei de stat prevedeà două colegii: acel al alegătorilor primari cu vot indirect care alegeau pe delegaţii ce la rîndul lor alegeau pe deputaţi, şi acel al alegătorilor direcţi cari votau personal. Alegători primari erau toţi acei ce plăteau o dare între 48—110 lei şi patentarii până la clasa a V-a incluziv, adecă toţi ţăranii, toţi neguţătorii şi meseriaşii cei mici din oraşe şi dela ţară. Alegători direcţi erau toţi acei ce plăteau în orice comună o dare de cel puţin 4 galbeni şi ştieau cetì şi scrie. Erau scutiţi de cenz: preoţii, profesorii, doctorii, avocaţii, inginerii şi pensionarii cu 2.000 de lei anual cel puţin. Eligibili erau Românii alegători de 30 de ani cari ştiu cetì şi scrie. O sută de alegători primari alegeau un delegat. Numărul deputaţilor erà de 1 la 25.000 de suflete; în total 160 de deputaţi[24].

24. Legea electorală în V. Kogălniceanu, *Actele dela 2 Mai*, p. 3.

Nici într'o ţară din lume nu se făcuse o săritură aşà de uriaşă dela un regim electoral atât de răstrâns — încât în judeţul Ismail nu se găseà decât un singur alegător care se alegeà pe el însuşi ca deputat[25] — la unul aşà de larg ca acel reprezentat prin noua lege electorala. Inteligenţa cea săracă de bunuri materiale putù sa patrundă în adunare în virtutea acestei legi, şi mai mult încă ţăranii cari pâna atunci fuseseră numai aluatul social bun de frământat cum le plăceà boierilor, ajunseră şi ei pitari cari erau să frământe acum împreună cu boierii aluatul ţarei.

Viaţa politică a României se democratizase prin o singură lovitura mai mult de cum ar fi făcut-o ani îndelungaţi de silinţi ale maselor care ajunsera să ocupe şi ele locul cuvenit în reprezentaţia ţarei.

Prin urmare sporirea netăgăduită a puterilor Domnitorului, prin constituţia loviturei de stat, nu s'a făcut din punt de vedere egoist, ci pentru a veni în ajutorul claselor nedreptăţite. Tot aşà de sigur este însă, că lovitura de stat grăbì încă răsturnarea lui Cuza-Vodă, cea planuită de mai înnainte. Iar el ştieà, că nu va mai puteà domnì mult, după toate cele ce le făcuse; că vasul prea plin trebueà să se verse. In orice caz el îşi îndeplinise programul ce şi-l pusese la suirea lui în Domnie: înnălţarea demnităţii ţărei, unirea, secularizarea, împroprietărirea ţăranilor şi egalizarea claselor sociale.

Acum puteà să-l răpească potopul!

Democratizarea vieţei politice. — Pentru istoria partidelor politice ne interesează mai cu deosebire fizionomia camerei celei alese în baza nouei legi electorale. In loc de numele mari cari se răsfăţau ele singure pe bancile adunărei în vremile de predomnire a privilegiului, vedem că în adunarea din 1865 numele mari au dispărut aproape cu totul. Numai 11 din cei 160

25. *Mai sus, p. 396, 406 şi 416.*

de deputaţi mai sunt dintre oamenii cunoscuţi de mai înainte, anume: Costache Negri, N. Lambrino, N. Cantacuzino, C. Ralet, Scarlat Lambrino, Al. Florescu, A. Teriachiu, V. Romalo, N. Lahovari, Hr. Tell şi Gr. Cuza, şi din acestea chiar câteva nume erau însemnate prin rolul ce ele jucaseră, iar nu prin ţinerea lor de protipendà. Toţi ceilalţi deputaţi sunt oameni noi cari nu s'ar fi întâlnit nici odată cu deputăţia sub legea electorala a Convenţiei. Aşà apelul nominal făceà să răsune bolţile camerii de nume ca acestea: Toma Furduescu, Dicu Erbaciu, Stan Teodorescu, Vasile Niculescu, Neculai Gazanacli, Toader Bordaşu, Ioan Anuş (Armean), Coman Chiţcan, C. Zătreanu, I. Zoiadi, Tănase Popescu, Nanaescu, Paraschiv, Droc, Zugrăvescu, Ipceanu, Rufu, Sâmboteanu, Roşu, Titorov, Iliescu, Crăsnaru, Băzăşanu, Roibu, Gaiţă, ş. a.[26].

Opoziţia contra lui Cuza Vodă, compusă din tagma boierească nu putuse alege un singur deputat, caci oamenii mai de seamă aflători în cameră erau toţi partizani de ai Domnitorului încă de mai înnainte[27].

Organele acelui timp observaseră caracterul acestei adunări: *Reforma*, ziar favorabil guvernului spune despre noii deputaţi, că «dacă sunt puţini dintre ei cari se bucură de o celebritate oare care prin antecedentele lor, dacă puţini dintre ei sunt oratori distinşi, teoretici profunzi sau politiciani experimentaţi, în schimb însă sunt oameni cinstiţi şi buni patrioţi» [28].

De aceea deputatul C. Aricescu, nu prea spune neadevărul, când scrie în *Concordia* din Budapesta,

---

26. Enumerarea tuturor deputaţilor vezi în *Progresul*, 1 Decembre 1864.

27. *Le Temps*, 10 Dec. 1864: „ On n'a pas laissé à l'opposition un seul endroit où elle put faire élire un député". Cu prilejul loviturei de Stat d. G. Gr. Cantacuzino îşi da dimisia din magistratură, 5 Mai 1864, spunând in ea: „Astăzi când sanctuarul puterei legislatoare este violat, când constituţia şi legile sunt călcatc în picioare, a conservà incă funcţia ce ocupam ar fi o uitare culpabilă a jurământului meu". Textul acestei dimisii este dat de N. Blaremberg, *Essai sur les Institutions de la Roumanie*, p. 725. Este primul act politic ai d-lui G. Gr. Cantacuzino.

28. *Reforma*, 7 Dec. 1864. In 3 Dec. acelaş ziar mărturiseà că „nu cunoaştem decât pe vr'o câţi-va din cei 160 de depntaţi".

că ‹în această adunare sunt numai 5—6 deputaţi cari pot vorbì; ceilalţi sunt incapabili; ca ei pot fi lesne influenţaţi, după cum s'a dovedit aceasta cu ocazia formărei comisiei budgetare şi a comisiei de raspuns la mesaj; că votul pe faţă presupune deputaţi independenţi iar nu funcţionari sau aspiranţi la funcţii, oameni timizi ce se tem chiar a rostì o parere .

Intre deputaţi erau şi vr'o 20 de ţăranì despre cari tot *Concordia*, prin propria ei redacţie, spune, ca ‹ar fi nişte ignoranţi ai căror serviciu nu poate fi decât spre stricare şi compromitere, neputând servì nici guvernului, nici chiar cauzei clasei lor› [29]. Daceea bună oară proiectul de răspuns la adresa Tronului este votat cu unanimitatea celor 120 de deputaţi prezenţi [30]. Ţinuta deputaţilor erà de tot stângace, şi ei se temeau de a rostì cea mai mică părere protivnica guvernului; iar când unul se încumetà să o facă, erà îndata ţistuit de majoritate; adese ori miniştrii erau nevoiţi să-i încurajeze a-şi rostì cugetările. In şedinţa din 30 Dec. 1864, Tell, unul din vechii parlamentari ce se aflau în Cameră observa, asupra modului cum adunarea îşi înţelegeà rolul, ca «el nu'şi aduce aminte ca undevà să fie scris în regulament, că numai când guvernul primeşte o opinie, numai atunci să se voteze» [31].

Aşà erà întâia reprezentaţie democratica a României! Ar fi putut fi mai de seamă, după chiar puţinele elemente inteligente de cari dispuneà ţara în acele vremuri. Totuşi oricum ar fi fost ea alcatuită, se realizase un principiu până atunci necunoscut în Ţările Române, reprezentarea intereselor ţarei dată pe mâna tuturor. Dacă de o cam data nivelul intelectual al adunărei erà prea jos pentru a puteà îndeplinì această menire, acest nivel erà să se înnalţe deodată cu acel al ţărei; dar principiul erà sa

29. *Concordia* reprodusă din *Regeneraţiunea*, 28 Ian. 1865.
30. Şed. din 4 Ian. 1865. *Mon. Of.*, 10 Ian. 1865.
31. *Mon. Of.*, 21 Ian. 1865.

ramâna, şi niciodată ţara nu erà să se întoarcă înapoi la reprezentarea intereselor tuturor prin o singură clasa [32].

Şi totuşi camera aceasta atâta de blajină în arătarea ei şi atât de supusă guvernului, pricinuì retragerea ministerului dela 2 Mai.

Kogălniceanu anume omul autoritar care sfărâmase adunarea privilegiaţilor, înţelegeà să conducă pe aceasta de acuma cum conduce un pedagog aspru o clasă de copii.

Ciocnirea începù prin o lecţie de cuviinţa dată de Kogălniceanu bătrânului Grigore Cuza, unchiul Domnitorului, care *îndrăznise* să arăte păreri de rău asupra retragerei din guvern a doi miniştrii, Creţulescù şi Sturza. Camera ramase indignată de purtarea ministrului. In şedinţa din 28 Ianuarie deputaţii Tell şi Aricescu îşi dau dimisia din cauza schimbărei în procesele-verbale a cuvintelor lor. Kogalniceanu vreà să îndreptăţească procedarea biuroului spunând, că biuroul are dreptul a schimbà chiar fraze care aprind pasiunile; că d-l Aricescu nu are dreptul a se plânge şi nici vârsta d-sale nu poate să'l justifice. «Toţi suntem maturi urmează Kogalniceanu; cine se simte nematur şi-'şi dee dimisia; nevrăstnicia afară, nu aici precum şi acei cari sunt uşori la minte» [33]. Aceste cuvinte fiind îndreptate în deobşte asupra adunarei, o supără, şi Domnitorul care nu aveà interes să'şi înstrăineze o cameră aşà de bine dispusă pentru el, se hotărì să-'i dee satisfacţie cerând dimisia ministerului, aceasta cu atât mai mult, că Cuza Vodă fuse jignit de Kogălniceanu care, în o călătorie făcută de el în Oltenia, fusese primit cu

32. I. Grădişteanu, în adunarea aleasă după disolvarea Constituantei, spune în şed. ei din 26 Noemvrie 1866, cu privire la această chestie, că „2 Mai nu are de ce să se teamă, 2 Mai este în catechismul politic actul cel mai liberal; este *democraţia* în plina ei vigoare". *Mon. Of.* 29 Noemvrie 1866.

33. *Mon. Of.* din 31 Ian. 1864. *Correspondance générale* din Viena, nu e vorba organ protivnic lui Cuza Vodă şi deci şi lui Kogălniceanu, reproduce cuvintele ministrului într'un mod mult mai ascuţit: „Elles sont acceptées vos démisions et j'accepte même celles d'un tas d'idiots et de crétins qui ont peut être envie de suivre votre exemple".

prea mare caldură, ca şi când el ar fi vrut să atragă asupra lui tot meritul legei rurale[34].

Lucru mai curios este că şi ministerul Bozianu ce înlocueşte pe Kogălniceanu este nevoit să demisioneze tot din cauza neînţelegerilor dintre adunare şi minister. Anume cu prilejul votărei legei pensiilor, ministrul justiţiei Gh. Vernescu înfruntând pe deputatul Cristian Tell cu cuvintele de «lecţii ce ar trebuì date deputaţilor ce se abat de la calea bunei cuviinţi», adunarea protestează în mare număr în contra acestei atingeri a demnităţei ei, şi Domnul care nu voeà cu nici un preţ să supere o Cameră atât de ascultătoare, îi dă de a doua oară satisfacţie chemând la minister pe Nicolae Creţulescu în ziua de 14 Iunie 1865.

Ce caracter aveà această Cameră atât de cultivată de Cuza Vodă? Fără îndoială că erà compusă din absolut alte elemente decât acele ale clasei privilegiate, şi că boierii constituiau faţă cu dânsa opoziţia care nu putuse face sa patrunda nici un membru dintr'însa în reprezentaţia ţarei. De aceea şi ziarele străine care deveniseră ecoul nemulţămirilor clasei boiereşti din România, apreţuesc în cuvinte foarte amărâte rezultatul dat de noua lege electorală. Aşà *Le Temps* spune, că: «este aproape indiferent de a ştì dacă dreptul electoral va fi mai mult sau mai puţin restrâns, de vreme ce mandatarii corpului electoral nu vor mai aveà asupra mersului trebilor ţărei de cât o neînsemnată înrâurire[35]». *Le Mémorial diplomatique* din Viena reproduce o corespondenţă din Bucureşti în care se spune, că ‹Cuza a venit în Muntenia înconjurat de Moldoveni cari au năvălit în toate funcţiile şi cari tratează pe Munteni ca biruitori adăogând, că dacă ar fi să reînceapă chestia unirei, aceştia nu ar mai votà

34. Şed. din 23 şi 26 Ian. *Mon. Of.* din 26 şi 27 Fevruarie 1864. Comp. *Domnia lui Cuza Vodă* de mine, II, p. 12.
35. *Le Temps*, 26 Decembrie, 1864.

niciodată pentru dânsa»[86]. Muntenii pentru a lovì în Domnitor dadeau în Moldoveni, neamul Domnitorului. Mai căutau ziarele străine, mai ales acest din urmă, sa înnegrească situaţia Domniei lui Alex. Ioan I, răspândind felurite veşti compromiţatoare: ba că o revoluţie erà gata sa izbucnească în Bucureşti; ba că se descoperise un complot contra vieţei principelui; ba că erà să se proclame starea de asediu, ori că în fine se pregăteà o nouă lovitura de stat ce erà sa proclame ereditatea şi regalitatea[87].

Este deci învederat că opoziţia priveà noua adunare ca productul ideilor liberale, şi nici nu se puteà altfel, deoarece ea erà compusă de oameni din popor după idealul partidului liberal. Şi cu toate acestea acest partid, în închegarea lui cea rotunzită, combăteà pe Domnitor din răsputeri alături cu partidul conservator *ce primise lovitura de moarte dela Cuza Vodă tocmai în favoarea ideilor liberale.*

Pe atunci se organiză în Bucureşti un fel de revoluţie care izbucnì în ziua de 3 August 1865, pe când Domnitorul se aflà afara din ţară, la baile dela Ems. Mişcarea însă care nu aveà o întindere însemnata fu uşor înnabuşita de armată. Este interesant de constatat, ca unul din cei ce fusesera în capul ei erà tocmai Ion Brătianu, care printr'o scrisoare către prefect publicata cu doua zile mai înainte de revoluţie, protestase în contra putinţei unei asemene mişcări în Bucureşti, spunând într'însa cu ironie, că «i s'ar pareà peste putinţa ca poporul din Bucureşti să se revolte contra unui regim atât de drept şi de părintesc ca acel sub care se aflà ţara. Nu se poate deci — sfârşeşte scrisoarea — să fie o revoluţie în Bucureşti ci va fi numai o evoluţie prin care poporul va trece dela o stare de lucruri ce nu'i convine la una mulţămitoare, şi aceasta se va întâmplà fară lupta, printr'o singura manifestare a voinţei naţionale [88].

36. Memorial diplomatique, 8 Ianuarie, 1865.
37. *Ibidem,* toată luna Ianuarie. Compară şi Correspondance Havas, 10 şi 12 Ianuarie 1865.
38. *Santinela,* 1 August 1865. Reprodus cuprinsul scrisorei şi de ziarul englez *Daily News,* 31 Aug. 1865.

Brătianu fu arestat în urma acestei scrisori, dovadă deci, că acel ce erà de pe atunci privit ca şeful partidului liberal se aşteptà la căderea Domnitorului printr'o simpla manifestare a voinţei poporului, lucru în care el se înşelà foarte mult; căci dacă Domnia lui Cuza ajunsese a nemulţămì atât pe conservatori cât şi pe liberali, poporul în de obşte nu puteà s'o vadă cu ochi răi.

In anul al doilea al legislaturei celei noue se ivesc însa într'un chip destul de neaşteptat semne de opoziţie între Roibii şi Gaiţele din care se compuneà noua adunare[39]. Bine înţeles că deputaţii, cei mai mulţi necuvântători se luau după câţiva corifei precum Const. Boerescu care, supărat pe guvern pentru luarea unui post în care se aflà, îl atacase cu multa amăraciune. In voturile date asupra diverselor chestiuni propuse de guvern, minoritatea, adeca opoziţia ce se înjghebase în noua adunare, şovaeşte însă în numarul ei, fiind când de 38, când de 50, când de 21 de voturi, încât se vede că lipseà din adunare o adevarata închegare de spirit de partid, lucru ce nu erà de loc afară din cale între oameni ce nu aveau nici o coloare politică, deşì erau productul unei masuri liberale.

Aceasta confuzie în viaţa politica a ţarei ne dovedeşte că chestia între Domn şi partidele politice se pusese pe tarîmul personal, şi de aceea şi Cuza-Voda nu fu rasturnat nici printr'o revoluţie, nici prin o opoziţie legala căreia el ar fi trebuit sa cedeze, ci acei cari l'au răsturnat au trebuit sa recurgă la o lucrare individuala, la un *complot*, pentru a pune un capăt Domniei lui, ceeace se intâmpla după cum se ştie în 11 Februarie 1866.

Ca rezultat al desvoltarei vieţei de partid sub Domnia lui Cuza Voda, găsim dar o mare propăşire a ideilor liberale, adusă însa nu prin lucrarea partidului liberal

39. Lucrul s'a observat şi de oamenii timpului. Ioan Brătianu spune în şed. din 21 Martie 1867, (*Mon. Of.*, 28 Martie 1867, p. 415. col. 3) că „art. 3 din statut s'a adaos la Constantinopole fiind că Domnitorul Cuza aveà nevoie de el spre a se emancipà de adunare. Nu s'a pus în aplicaţie imediat, căci nu a avut nevoie, întru cât Camera votà tot ce-i cereà Cuza Vodă. S'a servit însă de el când a avut trebuinţă, adecă atunci când Camera a început să arate că are conştiinţă de drepturile şi de răspunderea ei".

din 1848, ci prin aceea personală a Domnitorului care *realiză cele două mai însemnate cereri din programul dela 1848, anume împroprietărirea ţăranilor şi reprezentarea ţărei în adunare prin toate clasele societăţei.*

Cugetarea liberală izbutì deci a pătrunde mai adânc în conştiinţa poporului român şi ridică nivelul vieţei politice pentru viitor. Se sfârşise era privilegiului politic; se democratizase reprezentaţia ţărei şi se deschisese drumul tuturor către această reprezentaţie. Pasurile însă făcute înainte în sfera politică se întorc numai foarte cu greu înnapoi, şi pe aceasta se întemeiază puterea faptului îndeplinit (fait accompli). Constituţia din 1866 va puteà deci fi un progres iar nu un regres asupra celei a loviturei de stat.

Domnia lui Cuza Vodă aduse în privirea desvoltarei partidelor politice întâi rezultatul, că pregătì constituţia liberală din 1866; apoi facù cu putinţa întronarea dinastiei străine, ultima garanţie de existenţă a României, cerută de Divanul Ad Hoc.

Este însa afară de orice îndoiala că din cele două idei patronate de partidul liberal, egalitatea şi libertatea, numai cea dintâi îşi găsì deplina ei realizare sub Cuza-Vodă, iar a doua trebueà să fie ştirbită prin luptele cu partidul privilegiilor pană ce acesta fu zdrobit prin lovitura de stat, bine înţeles că şi în dauna ideei liberale. De aceea şi *Românul* care consideră fapta din 11 Februarie ca o descatuşare a libertăţei, e nevoit sa recunoască că «acea zi a fost reclamarea naturală din partea egalităţei în favoarea sorii sale libertatea»[40]. *Românul* deci, şi cu el cei interesaţi a ponegrì pe Cuza Voda, sunt nevoiţi a mărturisì, că egalitatea fusese înfiinţata de Domnitorul detronat, şi că această idee a egalităţei adusese şi realizarea dorinţei libertăţei pe care Cuza Vodă voise, după părerile lor, s'o încătuşeze.

---

40. *Românul*, 14 Februarie 1867.

CAPITOLUL XVIII

PARTIDELE POLITICE IN VREMILE LOCOTENENŢEI DOMNEŞTI

(11 FEVR.—10 MAI 1866).

Statutul lui Cuza Vodă. — Guvernul întocmit după detronarea lui Cuza Vodă nu puteà fi decât rostirea coaliţiei care săvârşise acel fapt. El se alcătueà din un fruntaş liberal, Neculai Golescu, unul conservator, Lascar Catargiu, către cari se adăusese ca personaj mai neutru, un militar în activitate, colonelul Haralamb, de oarece şi armata activă luase o parte — şi cea mai hotărâtoare — la schimbarea lucrurilor.

Ministerul se alcătuì după acelaş chip. Sub Ioan Ghica se vedeà alăturea cu membrul cel mai radical din partidul liberal, C. A. Rosetti, miniştrii conservatori P. Mavrogheni şi chiar acel ce erà privit ca şeful conservatorilor, Principele Dimitrie Ghica [1]. Tot aşà erau alcătuiţi din membrii luaţi diu ambele partide, sau dintre oamenii făra coloare politică rostită, misiunile trimise

1. Că Dimitrie Ghica şi Ioan Brătianu erau priviţi ca şefii celor două partide, ne-o spune *Trompeta Carpaţilor* a lui Cezar Boliac (vezi numărul din 16 Oct. 1866): „In semn de împăcare a acestor două partide spre lucrare comună, ei sunt acei ce se sărutară pe câmpia Filaretului". Memoriile Regelui Carol I caracterizase astfel pe Rosetti, perechea nedespărţită a lui I. Brătianu: „Der Kultusminister, C. A. Roseti, ist das treibende Element der liberalen Partei, das Haupt der extremen Radikalen" *(Aus dem Leben König Karl's von Romänien)*, I, p. 56). Despre D. Ghika spune scrisoarea Principelui Anton de Hohenzollern către fratele său Principele Carol: „Fürst Ghica scheint sehr conservativer Färburg zu sein" (*Ibidem*, I, p. 79) şi aiurea: „D. Ghica und I. Brătianu, die Häupter der Rechten und Linken" (*Ibidem*, I, p. 302).

la Constantinopole şi Paris; cea dintâi alcatuita din Manolache Costache şi G. Costaforu (conservatori), şi Alexandru Golescu (liberal); a doua din Vasile Boerescu (conservator) şi doi neutri: Ludovic Steege şi Sc. Falcoianu. Agenţi ai guvernului pe lângă puteri erau Ioan Bălaceanu (conservator) la Paris, şi Al. Golescu (liberal) la Constantinopole. Ioan Brătianu, capul liberalilor, fusese însărcinat în special, după refuzul Contelui de Flandra de a primì tronul Principatelor Unite, cu negociarile privitoare là chemarea Principelui Carol de Hohenzolern [2].

Guvernul dela 11 Fevruarie protestase contra loviturei de stat a lui Cuza Voda şi îşi bătuse joc de plebiscitul pe care ea se întemeiase, spunând ca nici nu se puteà mai mare deriziune decât acel Statut supus în bloc la sufragiul popular, într'o ţară unde majoritatea naţiunei nu ştie măcar scrie şi cetì»[3]. Ar fi trebuit dar ca acest guvern să răspingă şi toate urmările actului de sâlnicie săvarşit de Cuza Vodă. In loc de aceasta, aflam pe Locotenenţa domnească urmând înnainte a conduce ocârmuirea ţarei, cu aşezămintele ieşite din lovitura de stat, şi încuviinţând deci în fapt ceeace se prefăceà a descuviinţà în principiu.

Anume, Constituţia întocmita pe baza plebiscitului este pastrata, împreună cu corpurile legiuitoare rămase din Domnia Principelui detronat: Adunarea, Senatul şi Consiliul de stat. Ba nici măcar aceste corpuri gasite în fiinţa la 11 Fevruarie, nu sunt disolvate, ci ele recunoscând schimbarea făcută, sunt păstrate aşà cum erau, şi lucreaza mai departe sub Locotenenţa domnească la reorganizarea statului. Aşà guvernul din 11 Fevruarie face să se voteze mai multe legi ca aceea a tocmelilor agricole, aceea a împarţirei armatei în patru diviziuni teritoriale, acea pentru chemarea sub steag a

---

2. *Ibidem*, p. 61 şi 73. Golescu erà şi agent şi delegat, p. 85. Asupra lui I. Brătianu, vezi p. 109.
3. *Românul*, 27 Fevruarie 1866.

unui contigent de 4.000 de oameni şi mai multe altele [4]. Mai însemnată fu însă împrejurarea că guvernul cereà Adunarei şi Senatului rămase din vremile lui Cuza Vodă, proclamarea lui Filip de Flandra ca Domn al României, delegând astfel acestor corpuri legiuitoare, ieşite din lovitura de stat, menirea cea mare de a transforma organizarea de temelie a statului român [5]. Statutul lui Cuza Vodă este chiar recunoscut pe faţă de lege a ţarei. Anume, cu prilejul cererei deputatului Neculai Ionescu de a se cetì nişte petiţii contra Evreilor în adunare, preşedintele răspinge cererea pe cuvânt că legea ţarei, statutul, opreşte pe adunare a primì petiţiuni [6].

Nu numai atâta: Locotenenţa domneasca se întemeiază pe *Preambulul* adaos de Conferenţa europeană Statului lui Cuza Vodă, pentru a sprijinì «dreptul Principatelor-Unite de a schimbà legile care priveau administraţia lor din launtru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite şi fără nici o intervenţiune straina (cu respectul numai cât al legaturilor faţa de Poarta otomană)», text care este invocat ca unul din argumentele de capetenie în *Memoriul* prezentat Conferinţei din Paris de catre delegaţii Locotenenţei, pentru a sprijinì punerea în fruntea Principatelor a unei dinastii ereditare din o casa europeană [7], căci daca Românii nu cereau să modifice relaţiile în cari se aflau cu Poarta, schimbarea Domnului pământean cu o dinastie străină nu puteà fi privită decât ca o modificare a sistemului de ocârmuire launtrică.

Ziarul *Românul* care erà considerat şi se dadeà el însuşi de foae guvernamentala, deci de organ oficios al Locotenenţei domneşti [8], recunoaşte că învoirea încuvi-

---

4. *Monitorul oficial*, din 18, 20 şi 22 Martie 1866.

5. Propunerea de alegere a Contelui de Flandra se face chiar în şedinţa din 11 Fevruarie. Vezi rezumatul desbaterilor în *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1866

6. Şedinţa din 17 Mai. *Mon. of.*, 18 Mai 1866.

7. Statutul cu modificările îndeplinitoare adause de Conferenţa europeană s'a publicat de numeroasele ori, între altele şi în *Codicile române* de B. Boerescu, 1873, I, 22. Memoriul vezi în *Trompeta Carpaţilor*, 16 Mai 1866.

8. *Românul* 3 Martie 1866 zice că „e o foae nesubvenţionată, dar guvernamentală, având aceleaşi credinţe politice ca bărbaţii din capul statului". Tot aşà este privit *Românul* de protivnica sa, *Trompeta Carpaţilor*, 14 Martie 1866.

inţată Principatelor Unite de a'şi schimbà constituţia lăuntrică este dobânda loviturei de stat, spunând că «lovitura lui Cuza Vodă pune într'un nou relief dispoziţiunile europene în această privinţă. Actul adiţional care fu elaborat la Constantinopole confirmă experienţa unirei Principatelor, confirmându-le dreptul de a'şi modificà legile cari hotărăsc administraţia lor lăuntrică, fără consimţimântul marilor puteri». Şi daca aceste cuvinte erau numai reproducerea, fără îndoială aprobătoare, din articolul lui Valfrey publicat în *Le Mémorial diplomatique* aiurea *Românul*, bagă de seamă, de astădată dela sine şi prin pana lui Grigore Păucescu, că «dreptul de modificare autonomă a orgănizărei noastre interne ne este recunoscut prin un articol special introdus de puterile garante în chiar Statutul lui Cuza Vodă[9]». De aceea acelaşi ziar ne şi arată motivul pentru care Locotenenţa domnească nu a desfiinţat Corpurile legiuitoare; căci «dacă ea ar fi rupt organizaţia ţărei, *ar fi rupt negreşit şi Statutul lui Cuza care ne dă dreptul de a face orice legi în lăuntru, fără să fim datori a cere o sancţiune din afară»*[10].

Faţă cu o asemenea mărturisire a unui căştig politic atât de însemnat în poziţia internaţională a Principatelor-Unite, pornirea cea atât de duşmănească a acestui ziar împotriva fostului Domnitor este greu de înţeles.

Locotenenţa domnească mănţinù deci Statutul ca sa se poată folosì de dispoziţiile lui favorabile ţărei, şi deci ea crezù că nu trebue să lovească nici în aşezămintele izvorite din Statut; de aceea şi Ministerul spune în o proclamaţie a lui, că «guvernul cel nou, recunoscut îndată de Corpurile legiuitoare, voeà să întreţină cu ele cea mai deplină armonie, mergând până la prelungirea sesiunei»[11].

9. *Românul* din 17 şi 22 Martie 1866.
10. *Ibibem* 21 şi 22 Fevruarie 1866.
11. Prelungirea se face prin decretul din 5 Martie 1866, *Monit. Ofic.*, 6 Martie 1866. Motivul prelungirei era că în timpuri de grea cumpănă „trebue să stăm în permanenţă".

Deodată însă şi fără nici un motiv văzut, Adunarea este disolvată şi Senatul este închis în ziua de 18 Martie ; iar colegiile electorale sunt chemate de la 9—17 Aprilie pentru alegerea unei noue adunări, fără a se preciză însă prin decretul de convocare dacă această adunare eră să fie o constituantă[12]. Ea trebueă să înceapă lucrările ei în ziua de 28 Aprilie 1866.

Nu e vorbă, ministerul dădeă drept cauză a disolvărei, că «adunarea, în şedinţa din 17 Martie, făcuse încercarea de a negă Locotenenţei domneşti una din prerogativele ei cele mai esenţiale, acea de a puteă consultă naţiunea[13].

Dacă cercetăm desbaterile adunărei din ziua arătată, găsim că numai un singur deputat, Christian Tell, tăgăduise acest drept guvernului, spunând, că «fără un mandat din partea Domnitorului (Contele de Flandra ce fusese ales de adunare şi nu dăduse încă răspunsul negativ), Locotenenţa nu aveă dreptul să disolve Corpurile legiuitoare» ; cuvinte ce fură întovarăşite de vorba «protestăm» pornită din rândurile deputaţilor. Dar nu se luase nici un vot asupra acestei chestii şi nici nu se ştieă dacă protestările plecaseră dela o majoritate sau numai dela o minoritate[14]. *Românul* aflând de tăgada deputatului Tell spuneă, că ‹d-sa voeşte să facă din această adunare o convenţiune naţională franceză», şi apoi adaogă că ‹guvernul poate înţelege câtă dreptate aveam noi când ceream afirmarea revoluţiei din 11 Fevruarie prin convocarea unei constituante»[15]. Ori cum ar fi stat însă

12. Aşà o consideră *Românul*, 18 Martie 1866, Ioan Negură, deputatul de Bacău, spune în *Darea de seamă către alegătorii colegiului din districtul Bacău* din 15 Octombrie 1866, că „adunarea numai pe la sfârşit se numi constituantă". In această dare de seamă intâlnim unul din cele d'intâiu atacuri personale în polemicile politice. Negură califică pe I. Brătianu de „un pitic gângav cu ochi sclipitori".

13. Proclamaţia care îndreptăţeşte disolvarea. *Mon. Of.*, 14 Martie 1866.

14. Desbaterile din 17 Martie publicate în *Mon. Of.*, 22 prilie 1866, compară broşura lui C. Aricescu : *Disolvarea Camerei electorale* 1866.

15. *Românul* din 18 Martie 1866, Camera din 1864, care se prelungise până atunci eră considerată de *Trompeta Carpaţilor*; din 28 Aprilie 1866, ca „o cameră naţională, democratică, venită prin votul universal" şi ea protestă contra disolvărei ei, „ca una ce eră aleasă după legea cea mai liberală care se poate închipui".

lucrurile cu pricinele disolvărei, faptul se îndeplinise, şi să vedem acuma modul de procedare la alegerea nouei adunări. Ea se face tot pe temeiul legei electorale a Statutului, produs al loviturei de stat celei atât de urgisite dê oamenii dela 11 Fevruarie, Açeasta lege electorala erà foarte liberală, dacă este asemanata cu acea a Convenţiei; căci coborise dreptul de alegător destul de adânc în rândurile masselor. Adunarea din 1866 (care a votat Constituţia sub care trăim), s'a ales deci tot după legea lui Cuza Voda din 1864, şi din aceasta a ei recrutare se explică caracterul ei absolut progresiv şi liberal. De şi compusa în majoritatea ei din oamenii de nuanţa conservatoare, ea nu mai înfaţişà oase sfinte în rândurile ei decât în o măsura aproape tot atât de rastrânsă ca şi adunarea aleasă dupa lovitura de stat şi care fusese disolvată pentru a face loc acesteilalte[16]. Am văzut cum pe de. alta parte, dreptul Principatelor de a chemà în capul lor Dinastia străina se întemeià tot pe Statut şi pe anexele lui. Din aceste constatari învederate reiesa, ca *întreaga noastră organizare politică nouă, cea din 1866, îşi are rădăcinele ei în lovitura de stat din 1864 a lui Cuza Vodă.*

Plebiscitul cel nou. — Cu toate ca guvernul din 11 Februarie se slujise de legea electorala a Statutului pentru alegerea adunarei, nu se mai luă nici o masura în privirea constituirei unui nou senat. El este, curat vorbind, lăsat la o parte, uitat. Declarat de închis prin jurnalul consiliului de miniştri care hotărâse disolvarea adunarei, senatul nu mai este nici convocat, nici disolvat de Locotenenţa domneasca.

Nu numai atâta. Lovitura de stat fusese atacată de

16. In adunnrea din 1864, întâlnim bună oară în şedinţa din 5 Martie 1866, *(Mon, Of.*, 3 Aprilie 1866), din 130 de nume de deputaţi, numai 3 aristocraţi Lambrino Sc., Lambrino N, şi Lahovari N. In adunarea din 1866 (şed. din 6 Mai *(Mon. Of.* 8 Mai 1866), aflăm din 160 de nume de deputaţi numai 19 din familiile cele mari.

oamenii rasturnărei, mai ales din pricina plebiscitului, despre care am văzut ca ziarul *Românul* spuneà ca ar fi fost o deriziune, întru cât nu se puteà cere pentru un act încuviinţarea unei ţări a careia locuitori erau neştiutori de carte[17]. Recursul la voinţa acestui popor neştiutor este însa aplicat de Locotenenţa domnească când, dupa ce Contele de Flandra refuza tronul românesc, guvernul pe de o parte face pregatirile trebuitoare pentru alegerea nouei adunări, *pe de alta ordonă un alt plebiscit care să se rostească asupra alegerei Principelui Carol de Hohenzollern*, noul Domnitor pe care Locotenenţa voeà sa'l câştige a primì Domnia. Acuma ziarul oficios al guvernului nu mai gaseşte derizoriu a apelà la comiţiile primare, ci din protivă socoate, că plebiscitul va da rândul naţiunei a vorbì în deplina libertate şi în deplină cunoştinţă de sine»[18]. Dar de aceste rostiri contrazicatoare să nu ne mirăm, acolo unde intră în joc interesele politice; caci vom întâlnì în cursul volumurilor viitoare nenumaraţe repeţiri ale acestei încalecari a raţiunei de catre pasiune şi interes.

De unde proveneà însă această contrazicere atât de gravă în purtarea Locotenenţei? Ioan Ghica în o circulară către agenţii ţărei la curţile straine crede, că «poate unul din motivele ce au îndemnat pe Contele de Flandra a refuzà Principatul României a fost împrejurarea, ca el îi fusese oferit de o adunare a careia formare puteà să banuiasca calitatea ei, adăogând apoi ca ori care ar fi autoritatea unei adunari viitoare rezultând din liberul sufragiu, nu poate să echivaleze cu întiparirea unei manifestaţiuni exprimată de a dreptul de naţiunea întreaga [19]. Alt motiv pentru culegerea voturilor prin plebiscit erà,

---

17. Mai sus, p. 472.
18. *Românul*, 2 Aprilie 1866.
19. Circulara din 5 Aprilie în *Mon. Of.*, 15 Aprilie 1866. Jurnalul care ordonă plebiscitul, din 30 Martie. *Ibidem* 2 Aprilie 1866. Tot acelaş lucru îl susţine şi *Românul*, 16 Iunie 1866: „Insuşi votul prin care adunările rămase dela Cuza Vodă aleseseră pe Filip I de Domnitor, a fost slăbit numai fiind că fusese dat de ele".

că «nu se puteà aşteptà constituirea unei noue adunari spre a se hotărî despre încetarea vacanţei tronului, mai ales când evenimentele dela 3 Aprilie din Iaşi dovedeau că acea vacanţă turbà ambiţiile şi încurajà uneltirile. Mai erà apoi de temut ca să nu se bănuească viitoarei adunări că a fost zugrumată de presiunea poporului din Bucureşti şi că a votat sub ameninţarea baionetelor»[20], adecă teama ca să nu se creadă, că unirea care favorizase atât de mult numai pe foasta capitală a Munteniei, a fost mănţinută prin presiunea poporaţiei ei.

Şi cu toate acestea, lucru şi mai straniu, Locotenenţa fu silită de voinţa Conferenţei europene care nu primì să recunoască consultarea ţărei în massă, ci numai prin reprezentanţii ei, a face ca plebiscitul, aceà «manifestare directă a naţiunei» să fie ratificată de adunare, adecă de manifestarea ei indirectă. Ioan Heliade Rădulescu spune asupra acestui vot întăritor al adunărei: «Adunarea nu poate votà contra deciziunei naţiunei dela care purcede, şi cu atât mai puţin să se pună ca o autoritate mai pre sus de naţiune spre a confirmà de sacră prin vot, decizia suveranului actual care este naţia»[21]. Dar puterile cereau această confirmare şi nu erà vorba de a se desbate temeinicia acestei hotariri; trebueà ascultat!

Intreaga purtare a Locotenenţei care nu puteà cere ca alţii să respecte ceea ce ea însăşi nu respectà, erà lipsită de logica cea mai elementară.

Neculai Creţulescu, unul din oamenii devotaţi lui Cuza Vodă, în o broşură ce a făcut mare zvon pe acele vremuri, spune, că «dacă oamenii dela 11 Februarie au crezut că trebue a se servì de legile Statutului, ei ar fi trebuit să respecte Statutul şi toate instituţiunile emanate dela el; dar ei au păşit la lucru cu o Cameră creată de acel oribil Statut, fără a conservà şi senatul»[22]. Aceeaşi băgare de seamă ar fi putut-o întinde autorul şi

20. Vezi Jurnalul Consiliului miniştrilor, publicat în *Mon. Of.*, 12 Aprilie 1866.
21. Vezi ziarul *Legalitatea*, 30 Aprilie 1866.
22. N. Creţulescu, *11 Februarie 1866*, p. 11.

asupra Consiliului de Stat şi mai cu seamă asupra întrebuinţărei plebiscitului.

In o şedinţă de mai târziu deputatul ieşan Gh. Mârzescu observă, că atunci când ne vine bine ţinem ca Statutul există, iar când nu ne vine bine, îl răspingem»[23].

Este destul de curios de băgat de samă, cum de oamenii ce veniră acum la cârma statului nu înţeleseră că cea d'întâi lucrare ce trebueau să facă, erà tocmai aceea cerută de organul lor de încredere *Românul*, anume chemarea unei Constituante, care i-ar fi scutit şi de aparenţa de uitare în care lasaseră senatul. Se puteà anume, în lipsa totală de ori ce dispoziţii privitoare la prefacerea întocmirei fundamentale a statului, se puteà, zicem, concepe chemarea unei singure adunări, pentru a întreprinde această lucrare, şi Constituanta s'ar fi rostit şi asupra alegerei Principelui Carol care nu ar fi trebuit să fie supusă unui mod de votare discreditat de însuşi acei cari îi cereau aplicarea. Când deci *Românul* pretinde, că a se conservà senatul ar fi a se contrazice, a nu fi logică adunarea nici cu chemarea ei speciala, nici cu actele ei, el însuşi înfăptueà pacatul de care învinueà pe alţii» [24].

Nu e vorba, protivnicii Domniei lui Cuza-Vodă căutau sa strămute chestia pe tărâmul moral. Aşà Neculai Ionescu spuneà în şedinţa din 1 Mai, că «legea Statutului, lege despotică, a dat rezultate bune, fiindcă a fost aplicata în un spirit liberal» [25]; dar acestea erau numai vorbe, cum tot vorbe erà şi critica plebiscitului lui Cuza-Vodă faţă cu acel al Locotenenţei. Şi unul şi altul nu erau şi nu puteau fi îndeplinite, ca toate plebiscitele, decât sub înrîurirea guvernului»[26]. Ba sunt oare cari indicii că plebiscitul lui Cuza fusese lasat poate ceva mai liber decât acel pentru alegerea facută sub Locotenenţă, de

23. *Mon. Of*, 17 Iunie 1866.
24. *Românul*, 16 Iunie 1866.
25. *Mon. Of.*, 6 Mai 1866.
26. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 31.

oare ce în cel d'întâi tot întâlnim 1.307 *nu* și 52.000 de abțineri cari pot fi considerate tot ca voturi protivnice, pe când în plebiscitul Locotenenței, găsim numai o cifră cu totul neînsemnată care se rostise împrotiva Principelui străin: 224 de glasuri contra, și nici o abținere. Cât despre modul cum fură luate voturile pe timpul Locotenenței, avem arătarile lui Ioan Heliade Rădulescu, marele nume din 1848, care spune că a votat cu prefectul de poliție alăturea care l-ar fi conjurat și silit moralmente a votà pentru Principele strain, când convingerile lui, nu numai intime dar și arătate, erau pentru Domnia naționala[27]. Ori cum ar fi fost însă culese voturile, în ambele plebiscite, ele slujiseră a îndeplinì două acte folositoare desvoltarei poporului român; căci, cum spune *Tribuna Română* în întâiul ei numar, când reapare în 1866: «Aceste două decrete au purces ambele, de și indirect, din aceeași sorginte, adeca din voința majorităței poporului român. Amândouă se vad că sunt consecvențele educațiunei politice a plebei române în timpurile noastre, de oarece prin plebiscitele din 1864 și 1866 generațiunea prezenta a națiunei române din Principat, a repudiat atât predomnirea oligarhiei feudale în România cât și Domnia electivă [28].

Situația exterioară și partidele. — Ceea ce este interesant pentru jocul partidelor politice este reîntregirea partidului național în vederea primejdiilor în care țara i se păreà pusa prin Domnia lui Cuza-Vodă, și în care într'adevăr intrase prin a lui detronare.

Situația exterioară a Principatelor devenise din cele mai grave, în urma celor petrecute în București. Chiar în Conferența întâi ținuta în 26 Februarie 1866 (10

---

27. Ședința din 1 Mai. *Mon. Of.*, 7 Mai 1866. Textul plebiscitului în *Aus dem Löben König Karl's von Rumänien*, I, p. 57. Că Heliade erà contra Principelui străin se vede din multe articole publicate sub iscălitura lui în ziarul *Legalitatea*, 1866.
28. *Tribuna Română*, 11 August 1866.

Martie stil nou), după schimbarea starei lucrurilor din Principate, plinîmputernicitul turc «cetì o notă în care amintind stipulaţiile internaţionale privitoare la Principate, se împrotivì la toate hotărârile cari ar puteà sa le atingă. El cerù sa se iee, ca bază a deliberărilor, tratatul de Paris şi toate actele ulterioare cari fac parte întregitoare din el; că din aceste deliberări să fie cu totul înlăturată întrebarea numirei unui Principe străin, sub orice formă sau numire ar fi propus, precum şi principiul eredităţei şi acel al consultărei dorinţelor ţărei, fara ca mai înainte puterile să fi publicat în chip oficial hotărârea nerevocabilă de a nu primì alegerea unui Principe nebaştinaş» [29].

In a doua conferenţa din 28 Februarie (12 Martie) se iea în desbatere întrebarea unirei, şi Turcia cere aplicarea firmanului ei din 1861 care admiteà unirea numai pentru timpul vieţei lui Cuza, iar la încetarea Domniei lui, să se convoace două adunări, una în Muntenia şi alta în Moldova, care să proceadă la alegerea de gospodari deosebiţi pentru ambele ţări» [30].

Intemeiat pe aceste protocoale, guvernul Porţei cereà, ca puterile să trimită comisari în Principate spre a cercetà rezultatele experienţei facute cu unirea. Inţelege ori cine pericolul unui asemenea amestec al puterilor, care pe de o parte, ar fi nimicit cu desăvârşire toate izbânzile pe calea autonomiei dobândite dela 1856 încoace, pe de alta, ar fi pus unirea în mare cumpănă, prin culegerea de către comisari a nemulţămirilor cu chipul cum ea se înfăptuise, care nemulţămiri în Moldova erau multe şi reale, şi ar fi putut găsì în minţile diplomaţilor europeni un răsunet mult mai puternic de cum ar fi trebuit să'l aibă.

Puterile se înţeleg în sfârşit în 2 Mai 1866, să nu mai trimită comisari cercetători în Principate, şi să aştepte

29. Protocolul reprodus în D. A. Sturdza. *Charles I Roi de Roumanie, Chronique, actes et documents*, I, 1866—1871, p. 14.
30. *Ibidem*, p. 28.

hotarârea asupra manţinerei sau ruperei unirei dela adunarea ce erà să se convoace în Bucureşti. Conferinţa din Paris dispuneà însa în chip amenințător, că «dacă majoritatea deputaţilor moldoveni sau a celor munteni s'ar rostì contra unirei, acest vot va aveà de urmare despărţirea celor două Principate. După ce această întrebare va fi hotărâta, se va procede la alegerea. gospodarului care, dupa art. XIII al Convenţiei, nu puteà cădeà decât asupra unui băştinaş» [31].

Cum spuneà deputatul Sihleanu: «Ţara erà între doua pericole: naţia alesese pe Carol prin plebiscit, iar puterile cereau alegerea unui Principe indigen şi prin adunare [32] ; sau cum adaogă ziarul *Desbaterile*, organ conservator din Bucureşti: «Ţara noastră, în cei 7 ani trecuţi nu a putut să contopească toate ambiţiunile, să împace toate intereele, să lege toate rănile. In afară de tranziţiunea în care suntem, multe speranţe pe care le credeam moarte s'au deşteptat şi micile şi mizerabilele interese particulare încep a rădicà glasul lor; căci nu se mai aude vocea puternică a unei mari cugetari, a unei mari speranţe. Intr'un cuvânt, *fără Prinţ străin unirea este în pericol* [33] .

Şi într'adevăr, dacă după refuzul Comitelui de Flandra, nici Principele Carol nu puteà primì? Unirea se rupeà dela sine; caci erà învederat, cá experienţa cu un Principe din ţara erà absolut cu neputinţa în starea de atunci a spiritelor.

In o situaţie aşà de primejdioasă, înţelegem pe de o parte încetarea desbinarei dintre liberali şi conservatori; pe de alta loviturile date pe întrecutele logicei şi consecvenţei politice.

Mişcarea separatistă din Iaşi. — Primejdia se şi arată în curând în o mişcare turburatoare iscata în Iaşi în ziua de 3 Aprilie 1866, care tindeà pe faţă la desfacerea unirei.

31. Protocolul din 2 Mai 1866. *Ibidem* p. XXII, comp. pp. 135 şi 141.
32. Şed. din 1 Mai *Mon. Of.*, 7 Mai 1866.
33. *Desbaterile*, 26 Fevruarie, 1866.

In acea zi, dupa ieşirea lumei din biserica Mitropoliei, unde se adunase o mare mulţime de oameni, gloata plecă cu Mitropolitul Calinic Miclescu în frunte, însoţit de marele boier ieşan Neculai Roznovanu, de cumnaţii acestuia, cnezii Moruzi, din care Constantin erà supus rusesc; de Teodor Lăţescu, Neculai Ceaur Aslan şi Arnăutul Inge Rober [34], spre Palatul administrativ, strigând şi zbierând: *jos unirea!* Răspinsă de trupele ce erau aşezate în piaţa palatului, mulţimea se întoarce la casele Roznovanului unde, fiind urmărită, se întâmplă o încăerare în care mor vr'o 2 soldaţi şi vr'o 15 dintre resculaţi, iar numărul răniţilor nu s'a stabilit niciodată cu siguranţa. Mişcarea fu îndata înnăbuşită [35].

Dupa strigătele scoase de mulţimea întărâtată, se vedeà că mişcarea erà îndreptată contra unirei, şi erà deci un răsunet al partidului separatist ce se înjghebase în Iaşi în urma căderei fostului centru al Moldovei [36]. Capul adevărat al mişcarei erà boierul Neculai Roznovanu care vânà pentru el domnia Moldovei despărţită.

Bine înţeles că făptuitorii mişcărei căutară mai târziu să-i dee altă înfăţişare decât acea pe care o aveà în adevăr. Ei pretindeau că voiseră să facă numai o manifestare contra celor doi Munteni, Ştefan Golescu prefectul judeţului Iaşi şi I. Cornescu colonelul comandant al garnizoanei, precum şi în contra subsemnărei plebiscitului privitor la Principele Carol de Hohenzollern, subsemnare ce se faceà la Palatul administrativ, şi că «guvernanţii nu s'au sfiit a alergà, în numele libertăţei, în numele naţionalitaţei, la plumb, la baionetă şi la calomniile cele mai ridicule, pentru a înnăbuşì manifestarea dorinţelor unei populaţiuni întregi» [37].

---

34. Instrucţia mai întinde învinuirea şi asupra lui Iacovache Stoianovici, Baragini şi avocatul Panaite Cristea. Vezi *Românul* 30 Aprilie 1866.
35. Descrierea pe larg a mişcărei în *Trompeta Carpaţilor*, 27 Aprilie 1866. Compară actele oficiale asupra ei în *Mon. Of.*, 5 Aprilie 1866.
36. Vezi mai sus: Separatiştii noi, p. 423 şi capitolul din *Domnia lui Cuza Vodă* de mine „Moldova şi căderea Iaşului" I, p. 226 şi urm.
37. N. C. Aslan. *Iaşii şi d. C. N. Brăiloiu*, Iaşi, 1866, p. 26.

Cu toate aceste din rostirile scrise ale altor capi ai mişcărei şi anume din acele ale supusului rus, cneazul Constantin Moruzi, se poate vedeà că adevărata cauză a mişcărei erà sfărămarea unirei; căci spune Principele Moruzi în o scrisoare publică către Ioan Ghica, preşedintele consiliului miniştrilor, sub guvernul Locotenenţei, ca ‹Europa nu acceptase niciodată unirea cu un Principe străin de casă suverană, precum au dorit-o şi cum o doreau toţi cei ce sunt de bună credinţă; iar unirea sub un Principe pământean este o păgubitoare înşălăciune pentru Moldova». Dacă însă erà aşà şi daca protestarea aveà numai scopul de a înlăturà unirea sub un Principe băştinaş, pentru ce atuncea mergeà acea gramadă de oameni să «manifesteze răspunsul la plebiscit› (sic) care tocmai cautà realizarea unirei sub Principele străin? Apoi comitetul de la care plecase toată întreprinderea, se constituise cu mult înainte chiar de a se fi îndrumat plebiscitul, pe atunci pe când aceasta consultare a poporului nu puteà fi ţintită. Dar în realitate, nu erà vorba de un Principe străin sau pământean. Unirea erà urgisită în ea însăşi, pentru a desface Moldova ca Principat separat, şi a pune în capul ei pe boierul Roznovanu. Lucrul reiesă în destul de limpede din un loc înfocat al aceleiaşi scrisori, în care patima covârşeşte prudenţa rostirilor: «Să nu credeţi, zise Principele Moruzi, că aţi sfârşit lupta sângeroasă. Eu vă spun că nici nu a început. Credeţi că veţi puteà săvârşì *crima ce se numeşte unire; credeţi că ea va puteà aveà viaţă?* Nu, nu, nici odată! S'a schimbat persoana fară a se schimbà sistema. Aţi făcut să înţeleagă Moldovanul ce-i rămâne de aşteptat dela unire. Toate clasale societăţei nu văd în unirea d-voastră decât o desăvârşită calicie: proprietarul, depreciarea fondului său; comerciantul, moartea creditului; lucrătorul pământului, împătrirea birurilor şi micşorarea veniturilor. Credeţi că veţi puteà mănţine unirea întemeiată numai pe interesul câtorva indivizi din Moldova? Unirea ar fi putut să se facă, ar

fi trebuit sa se facă; însă nu personificata în anarhie, în revoluție și în calicia obștească»[38].

O altă broșură mai cuprinzatoare, a unuia Moraru din Cernauți, pledeaza mai pe larg pentru sfărămarea unirei. Autorul ei care se vede a fi un Moldovan spune, că «cea mai periculoasă faza prin care a trecut Moldova a fost acea din 1859, când acei pretinși liberali au făcut fuziunea în țară și au reușit de au ales pe Cuza de Domn al Principatelor-Unite. Acesta a adus țara la sapa de lemn, impunând o suferința mizerabila Moldovenilor dela opincă până la vladica, dela bordeiu până la palat. Guvernul revoluționar care detronase pe Cuza a cerut dela cameră și dela senat să proclame de Domn pe Filip de Flandra, fără să aiba acea camera și acel senat autorizația poporului pentru numirea unui Principe străin și fără a consultà mai întâi ambele țari, dacă mai primesc o asemenea unitate a fi și sub un Prinț strain . După mai multe aprețuiri rau voitoare la adresa Muntenilor, Moraru închee, ca Moldovenii au avut dar dreptul a cere separațiunea teritoriului lor de Valahia îndată dupa abdicarea lui Cuza; iar Muntenii împreună cu o fracțiune de Moldoveni, doresc a apăsà pe poporul moldovan nevinovat, când acest popor nu mai *vrea de fel unirea nici cu Prinț străin, nici cu Prinț indigen*, pe amândoua țările. Să meargă deci sănatoși Muntenii în țara lor; facă ei acolo ce vor voì cu pretinșii liberali moldoveni; iar țara Moldovei s'a îngrozit de benefisurile unirei și să o ferească Dumnezeu de asemenea benefisuri. Noi Moldovenii adevarați vom cere a fi despărțita Moldova de Valahia pentru totdeauna»[39].

Incă mai încheietoare este apararea unuia din capii

38. *Scrisoarea Principelui Moruzi către primul ministru*. Iași 1866.

39. *Expunerea situației Moldovei dela 1859 și pentru tristul evenement din Iași dela $^{3}/_{15}$ Aprilie, prelucrată după adevăr* de Ioan Moraru din ocolul Moldovei. Cernăuți 1866. Broșura lui Moraru apare pe la 15 Septemvrie acel an, când se anunță împrăștierea ei prin țară de ziarul *Românul*, 26 Sept. 1866.

mişcării dela 3 Aprilie, acea a lui T. Boldur-Laţescu, care se pune şi el tot pe tema separatismului. El susţine, că mulţimea sub conducerea Mitropolitului se îndreptà în spre palat, ca să «supună Locotenenţei domneşti ce se aflà acolo, cu încredere dorinţele sale; că mulţimea strigà: trăiască Moldova, trăiască Convenţia de Paris (care prevedeà despărţirea Principatelor); că întrucât un Prinţ străin cu independenţa noastră complectă şi cu avantaje reciproce pentru ambele Principate este o soluţie imposibilă, atunci Convenţia (cu desbinarea Ţărilor Române) rămâne religia şi inima fiecărui Moldovan. Ori ce om înzestrat cu următoarele însuşiri, fie Roznovanu, fie Petru sau Pavel, îl voi dorì de domn al Moldovei, îl voi recunoaşte de Prinţul meu»[40].

Mişcarea din Iaşi însă nu erà nici cum pretinde proclamaţia guvernului ‹opera numai a unei cete de perturbatori, a vr'o 500 de inşi salariaţi, de către o fracţiune compusă din străinii făra capataiu, din Evrei şi din servii casei Roznovanului»[41]. Vor fi fost şi de aceştia; dar mişcarea erà şi izbucnirea unei nemulţamiri a Iaşului — ceea ce nu erà decât în destul de firesc, dacă ne gândim la decăderea în care stramutarea capitalei adusese pe fostul centru al Moldovei. Iata cum descriu organele timpului starea acestui oraş: ‹Inchipuească'şi ori cine un oraş cu o populaţiune de vr'o 80—90.000 de locuitori din cari o mare parte Ovrei vagabonzi, venetici din Rusia şi Galiţia, făra capătăiu, făra meserii, murdari, râioşi, păcătoşi şi lipsiţi de ori ce mijloc de existenţă; închipuească'şi rămăşiţa, scoţând vr'o 2—3.000 de funcţionari, stăpâni şi servi murind de foame în casuţele lor mizerabile, suferind torturi mai rele decât o mie de morţi, din cauza lipsei hranei şi a lucrului, din cauza frigului şi a boalelor. Nu faci un pas făra a nu da de un

40. *Adevărul adevărat sau relaţia evenementelor petrecute în Iaşi la 3 Aprilie 1866* de T. Boldur Lăţescu, Cernăuţi 1866.
41. Proclamaţia lui Ştefan Golescu, prefectul de Iaşi, din 4 Aprilie 1866. *Mon. Of.*, 5 Aprilie 1866.

cerşitor. Nu este zi în care să nu auzi crime nouă. Inchisorile sunt pline cum nu a mai fost. Inchisoarea preventivă are la 500 de arestanţi; închisorile prefecturilor sunt tixite. Peste acestea, holeră, tifos şi an rău; lipsă absolut de lucru şi toate ramurile în cari s'ar puteà câştigà ceva acaparate de Evrei. Lipsa absolută de credit şi de speranţă în viitor [42].

Această mişcare turburătoare dela 3 Aprilie erà bănuită a fi fost sprijinită de Ruşi, mai ales din împrejurarea, ca între capii ei cei mai de seamă se întâlneà şi cneazul Constantin Moruzi, supus rus. O dovada că această învinuire nu erà lipsita de temeiu ne-o dă tocmai gazeta separatista a lui Lăţescu, care răspundeà *Românului* ce repetà fară încetare imputarile de vândut străinilor şi creaţiuni ruseşti, spunând acea gazetă, că «ea speră în o modificare a afacerilor Europei, în vre-un eşec ce ar primì strainii adica Franţujii cari au trădat Moldova în prada Munteniei, şi care ar aduce oare care uşurare la suferinţele nenorocitei noastre ţări». O dare de seamă a răscoalei facută de o foae ieşană spune, că «poporul strigà: jos unirea; Ruşii vin în ajutorul nostru; Locotenenţii erau liniştiţi, căci ştiea de cu sară, ca banii ruseşti aveau sa faca scandaluri . Se scrieà tot pe atunci în ziarele straine că se pregăteşte în Moldova un memorandum în care rusofilii vrau să adune sute de mii de iscălituri, pentru a le da reprezentantului Rusiei, când s'ar ţineà vre-un Congres sau vre-o Conferenţă» [43].

Asemenea banuială de amestec al Ruşilor îşi face cale în un chip nu prea chibzuit şi în adresa guvernului către decanul corpului consular prin cuvintele, că «mijloacele şi sprijinul secret de cari dispuneà cneazul Moruzi au adus învălmăşala întâmplată», şi aduce o complicaţie diplomatică. Offenberg, consulul rusesc, luând cuvintele ca ţin-

42. Vezi ziarul ieşan *Constituţiunea* sub redacţia lui Iordache Beldiman, C. Negruzzi, V. Pogor, C. N. Şuţu, Gh. Mârzescu. Numărul din 5 Oct. 1866.
43. *Moldova* din 25 Aprilie. *Românul* din 4 Mai 1867. Comp, *Voacea Naţională* din Iaşi, 5 Aprilie 1866.

tind pe statul său, răspunde lui Ioan Ghica, protestând contra unor atare rostiri cari ar puteà aduce bănuiala amestecului Ruşilor în o afacere ce le este cu totul străină. Ghica caută să tâlmăcească spusele lui în sens neofensator pentru Rusia, şi aşà incidentul e închis[44].

Chestia strămutărei Curţei de Casaţie la Iaşi. — Ca mişcarea din 3 Aprilie fusese rostirea văzuta şi pâna la un punct provocata, a unei stări de reală nemulţamire a Iaşului, se vede şi de pe urmarea mai departe a spiritului ce o însufleţise, de şi pe alte căi desbracate de violenţa.

Modul cum unirea se înfăptuise de Cuza-Vodă nu avuse pentru oraşul jarfit în interesul obştesc al ţărei şi al neamului, nici cea mai mică băgare în samă. Viaţa întreaga a statului centralizându-se în Bucureşti, ea se retrase cu totul din foasta capitala a Moldovei, care trebuì să platească scump aceasta descapitalizare. Indată dupa stramutarea tuturor aşezămintelor din Iaşi, şi a suferinţelor economice ce căzura asupra oraşului, oamenii politici se gândiră la chipul de a lecuì macar întru cât-va rănile aduse foastei capitale a Moldovei. Imbunatăţirea starei oraşului Iaşi se crezù a se puteà aduce prin stramutarea în el a Curţei de Casaţie, şi iată cum această idee se născù şi apoi se desvoltă în minţile contimpuranilor.

In anul realizarei unirei 1862, se înfiinţase şi Curtea de Casaţie, şi pentru motiv de economie se ivì ideea de a se instalà noul aşezământ în palatul domnesc din Iaşi ce ramăsese aproape gol prin strămutarea autoritaţilor la Bucureşti. Nu e vorba această strămutare trebueà sa fie numai provizorie, pană la aşternerea unui drum de fier între Iaşi şi Bucureşt. Propunerea fu sprijinită în 1862 de deputaţii Lascar Catargiu, P. Cazimir, Gh. Văsescu şi Gh. Ghica şi combătuta de Anastase Panu şi

44. Corespondenţa diplomatică în *Mon. Of.*, 10 Aprilie 1868.

M. Kogalniceanu deputaţi ai Iaşului, apoi dintre Miniştrii de B. Ştirbeiu şi I. C. Brătianu. Propunerea căzù cu 52 de voturi contra, având pentru ea numai 35 [45].

Kogălniceanu care, mai ales după arderea lui în efigie de catre Ieşeni, aveà pe suflet suferinţele Iaşului, facù în 22 Oct. 1863 un raport catre Domnitor, în care îi propuse, că guvernul şi adunarea sa fie puşi în poziţie de a putea compensà macar în parte sacrificiile vechei capitale a Moldovei, şi anume consultând spre acest scop însuşi poporaţia din Iaşi despre trebuinţele ei». Se înfiinţeaza prin decret domnesc, o comisie ieşană, sub preşidenţia Mitropolitului, din reprezentanţii tuturor autoritaţilor, către cari se adaug şi acei ai câtorva corporaţii din Iaşi, care comisie să'şi dee parerea asupra îmbunătaţirilor ce s'ar puteà aduce în starea oraşului [46].

Românul observa asupra acestei comisii, ca ar fi alcatuita din 40 de persoane mai toate oficiale, şi banueà, că guvernul ar fi voit a face mai mult o manoperă electorala decât o îngrijire serioaza de soarta Iaşului» [47].

Turburările politice provenite din pricina coaliţiei monstruoase, a loviturei de stat şi a urmarilor ei, zadărniciră însă lucrările acestei comisii, chiar în cazul când ar fi avut scopul a face cevà, şi ori ce îmbunătaţire a starei Iaşului ramase o zadarnica aşteptare. Cu drept cuvânt bagă de samă organul ieşan *Tribuna Română,* redactat de Neculai Ionescu, că dela 1863 până astazi (21 August 1866) Ieşenii au păzit o discreta tacere asupra dorinţelor lor în genere, şi asupra dorinţelor particulare pentru Curtea de Casaţiune [48].

Turburările din Iaşi dela 3 Aprilie 1866 adusera pe Locotenenţa domnească în Iaşi pentru a liniştì lucrurile a evità rumperea unirei şi împiedecarea alegerei Principelui strain. Atunci reînviè chestia Curţei de Ca-

45. Vezi *Domnia lui Cuza Vodă,* I. p. 230.
46. Raportul şi decretul din 22 Oct. 1866 în *Mon. Of.,* 23 Oct. 1863.
47. *Românul,* 25 Oct. 1863.
48. *Tribuna Română,* 21 August 1866.

saţie prin aratările lui Lascar Catargiu facute în şedinţa adunărei din 29 Iunie 1866, că «noi trebuind a liniştì pe Ieşeni, le-am promis între altele şi strămutarea Curţei de Casaţiune în oraşul Iaşi, şi am alcatuit un proiect de lege depus în Cameră. Lascar Catargiu adaoga, că îndată ce am ajuns în Iaşi, am chemat toate corporaţiile şi am luat angajamente de a raspunde cerinţelor lor [49].

Proiectul de lege al Locotenenţei domneşti se întemeiază pe consideraţiile, că «guvernul trecut uitând ca Iaşul s'a pus totdeauna în capul mişcarilor naţionale şi a făcut sacrificii însemnate pentru consolidarea şi întărirea României, a luat măsuri care au zdruncinat interesele acestui oraş, în vreme când, în urma strămutarei capitalei la Bucureşti, ar fi trebuit sa caute a uşurà pierderile ce trebueau să provină din această schimbare. Având în vedere dorinţele exprimate de Ieşeni către domnii Locotenenţei domneşti N. Golescu şi Lascar Catargiu, cu ocaziunea mergerei lor acolo, am hotarât a luà mai multe măsuri administrative în folosul Iaşului, ca strămutarea şcoalei militare, încuviinţarea de 500.000 de lei pentru dregerea pavagiului, complectarea facultăţilor la Universitatea din Iaşi şi altele, iar ca masura mai însemnată strămutarea Curţei de Casaţiune în Iaşi [50].

In preziua deschiderei adunarei constituantei, 27 Aprilie 1866, se ţine o consfătuire la Primăria de Bucureşti, în care se desbate între altele şi chestia aşezarei Curţei de Casaţie la Iaşi. Deputatul Iaşului Gh. Mărzescu raportează astfel cevà mai târziu cele petrecute în acea consfatuire: ‹Când s'au adunat în localul Primăriei deputaţii Moldovei cu acei ai Ţărei Româneşti, aceştia erau foarte îngrijiţi de atitudinea celor dintâi. Deputaţii munteni, în număr de 50, pentru a linişti spiritele spuneau celor moldoveni, ca *să nu se îndoiască că promisiunile date de Locotenenţa domnească au să fie rea-*

49. *Mon. Of.* 5 Iulie 1866 (p. 652, col. 4).
50. Jurnal din 18 Aprilie 1866. *Mon. of.*, 23 Aprilie 1866.

lizate şi să se liniştească, pentru că toate se vor votà. I. C. Brătianu care preşedeà şedinţa întrebă pe Gh. Mărzescu, «dacă nu ar vreà să se facă un proces verbal pe care noi toţi deputaţii munteni sa'l subsemnăm că vom votà dorinţele d-voastre». Mărzescu însă, îndemnat de un îmbold cavaleresc, îi răspunse, că «nu are trebuinţă de un asemenea proces verbal şi că'i este destul cuvântul confraţilor lui» [51].

Când Principele Carol vine în Iaşi, cetăţenii îi făcură o primire destul de călduroasă; dar nu lipsiră a'i înmânà şi o tânguire, în care ei arătau: «cum se vede că oraşul lor este ţinta unei sistematice prigoniri; că guvernul de azi a obştit prin foaia oficială [52] un şir de masuri de îmbunătaţire ce'şi propuneà să facă Iaşului; dar când a trebuit ca ele să se realizeze, s'a ridicat o furtuna de batjocuri asupra Ieşenilor; că s'a desfiinţat şcoala de arte şi meserii, şcoala de muzica, şcoala de bele-arte; ca cel puţin daca nu se acoardă îmbunătăţirile promise, sa nu se iee şi ce a mai rămas. Cutezăm a Vă rugà, urmează plângerea, prea Innalte Doamne, sa binevoiţi a îndeplinì toate promisiunile facute Iaşului, pentru realizarea cărora guvernul s'a angajat atât de solemn, între altele cea mai de căpetenie din toate transferarea Curţei de Casaţiune care s'ar puteà operà cât de curând [53].

---

51. G. Mărzescu în şedinţa din 13 Martie 1867. *Mon. of.* 17 Martie 1867 (p. 366, col. 2—3). Comp. N. Ionescu în şed. din 29 Iunie 1866. *Mon. of.*, 5 Iulie 1866 (p. 653, col. 5). Numărul deputaţilor munteni de 50 este dat de *Românul*, 21 Martie 1867 care spune: „Deputaţii constituantei în număr de 50 au promis în sala Primăriei că vor împlinì cererea politică a Românilor de peste Milcov. Nu este nici un Român care să nu ştie, că deputaţii munteni au vrut a luà acel angajament prin un proces verbal subscris de toţi; dar deputaţii de peste Milcov au declarat că le este destulă iubirea de patrie şi simţimântul de frăţie al deputaţilor de dincoace de Milcov".

52. Jurnalul din 18 Aprilie 1866 citat în nota 50. *Poporul* din Iaşi 18 August 1866 arată că primirea Principelui în Iaşi a fost cam rece; aceasta din cauza mizeriei în care erà oraşul. N. Ionescu fracţionistul antidinastic îşi bate joc de Principe în *Tribuna Română* din 31 Mai 1866 spunând: „iacă aşà! Principele a mulţămit Ieşeniior în româneşte".

53. Petiţia Ieşenilor către M. S. reprodusă, între alte multe ziare, de *Trompeta Carpaţilor*, 2 Septemvrie 1866. Memoriul Municipalităţei în ziarul

In afară de această petiţie, municipalitatea Iaşului mai face un memoriu pe care îl dă Principelui şi în care consiliul comunal caută să îndreptăţească mişcarea dela 3 Aprilie, ca pricinuită de apăsarea şi nedreptatea trecutului. Se jălueşte apoi ca Universitatea în loc de a fi complectată i s'a redus Facultatea de Teologie; ca s'a suprimat şcoala de muzica, cea de sericicultură; arată după aceea decăderea comerţului ieşan sub concurenţa jidovească. Municipalitatea cere: 1) ca ungerea M. S. Domnitorului să se facă în Iaşi; 2) ca Domnitorul să reşadă în acest oraş 6 luni pe an; 3) îngrijirea de biserici; 4) complectarea Universităţei; 5) şcoala de industrie; 6) vânzarea proprietăţilor statului numai Românilor; 7) colonizarea cu Români împrejurul Iaşului; 8) strămutarea Curţei de Casaţie în Iaşi; 9) luarea dreptului Evreilor de a speculà cu lucrurile de mâncare şi de băutura; 10) un munte de pietate, şi alte câteva.

Principele Carol, în cuvântarea pe care o ţine la primirea oficială a autoritaţilor ieşene, ce se face în casele Mavrogheni, spune, ca ‹în ceea ce priveşte Iaşul care a fost unul din centrele principale ale marelor şi frumoaselor idei naţionale şi care a sacrificat totul pentru a da naţiunei româneşti o mai mare putere, unirea, eu îl consider ca a doua capitala a României şi sunt decis a reşedeà regulat în el, dacă voi puteà, o parte a anului, îndata ce chestiile de organizare generală interioară mi-o vor permite. Strămutarea şcoalei militare, de şi de un folos secundar, este totuşi o dovadă de îngrijirea guvernului meu, şi daca permutarea Curţei de Casaţiune nu a putut până acuma să se îndeplinească, sper totuşi că viitoarea reprezentaţiune naţionale. va ţineà seama de dorinţele d-voastră ›[54]. Aceste fagaduinţi, ori cât erà

Poporul, 25 August 1866. Compară şi dorinţele alegătorilor ieşeni. *Ibidem*, 22 Sept. 1866. Petiţia erà subscrisă după *Tribuna Română*, 26 Aprilie 1866, de 800 de persoane. Consiliul comunal erà compus din C. Balaiş, T. Codrescu, T. Tăutu, C. I. Iorga, Al. Şendre, Economul Al. Ionescu, C. Panaitescu, P. Idieriu, N. Măcărescu şi G. Hristofor. *Legalitatea* din 9 Sept. 1866 dă iscăliturile lor pe memoriu.

54. Reproduse de *Trompeta Carpaţilor*, 2 Septemvrie 1866.

de sus locul de unde plecau, fiind îngrădite cu condiţii potestative şi lăsate în speranţa voturilor adunărei, nu puteau încălzì mult inimele Ieşenilor. Dar Principele Carol care jurase pe Constituţie, cum bagă de samă organul ieşan *Constituţiunea*, «nu puteà să facă totul, şi dacă a spus, ca sperează că viitoarea adunare va strămutà Curtea de Casaţiune, trebue ţinut samă de condiţiile regimului constituţional»[55]. De aceea amarăciunea Ieşenilor se dă pe faţă în răspunsul primarului D. Gusti la toastul Principelui, dela banchetul dela Teatrul naţional. Gusti reflectând mai mult la durerile trecutului decât la speranţele viitorului, spune, că «Iaşul a suferit mult; dar să aruncăm un val asupra trecutului şi să bem acest pahar în sănătatea Mariei Sale»[56].

La votarea Constituţiei, când se ajunge la art. 104 care vorbeşte de Curtea de Casaţie, deputatul Iaşului Gh. Mărzescu propune un amendament, ca acest corp judecătoresc să fie aşezat în Iaşi. După o foarte lungă desbatere, se hotăreşte ca asemenea dispoziţie sa nu fie înserată în Constituţie, ci să alcătuească obiectul unei legi a parte ce fusese chiar formulata de guvern încă din 18 Aprilie, şi care lege erà să se iee în desbatere îndată dupa votarea Constituţiei[57]. Când această lege vine la rând, se repeta cele ce se petrecusera în 1862, când aşezarea Curţei de Casaţie în Iaşi fusese combătuta de Panu şi Kogălniceanu; anume tot un Ieşan, deputatul N. Ionescu, este acel ce combate mai cu înverşunare strămutarea Casaţiei la Iaşi. Adunarea primeşte cu 58 de voturi, contra 39, amendamentul lui C. Boerescu care propuneà în locul strămutărei o despăgubire de 10.000.000 de lei Iaşului[58]. Strămtorarea în care se aflà casa statului face pe guvern să ceară dela Principe

55. *Constituţiunea* din 4 Septembrie 1866. *Tribuna Română* mai ascuţită, tratează această făgăduinţă de *vorbe*.
56. *Trompeta Carpaţilor*, 6 Sept. 1866.
57. Şed. din 28 Iunie *Mon. Of.*, 2 Iulie 1866 (p. 644, col. 2) şi 3 Iulie (p. 646, col. 3).
58. Şed. din 29 Iunie, *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 654, col. 4).

nesancţionarea acestei legi de despagubire, şi ministerul se îndatoreşte a propune din nou strămutarea Curţei de Casaţie într'o nouă legislatură. Jurnalul consiliului de miniştri arată, pe lângă motivul financiar, ca «de s'ar sancţionà proiectul votat de Adunare, s'ar închide Iaşului şi judeţelor de prin prejur speranţa pentru o îmbunătăţire imediată, atât de urgent reclamată» [59].

Trebue însă luat aminte că strămutarea nu fusese propusă numai de Moldoveni şi combătută de Munteni, cum curge legenda obicinuita [60]. Dacă N. Ionescu este singurul Moldovan care o combate, sunt câţiva Munteni care o sprijin, cum se vede aceasta din subscrierile puse pe amendamentul lui Gh. Mărzescu care ceruse introducerea principiului aşezărei Casaţiei în Iaşi în art. 104 din Constituţie. Pe lângă 16 deputaţi moldoveni care subscriseseră amendamentul, găsim în el şi pe următorii deputaţi munteni: G. Lahovari, N. Blaremberg, C. Blaremberg, N. Golescu, C. Cantacuzino, G. Serurie, C. Racoviţă (deputat al Buzăului), N, Slăvescu (Argeş), Vladimir Ghica (Olt), A. G. Golescu şi St. Golescu [61]».

Nu a fost deci strămutarea Curţei de Casaţie la Iaşi o chestie pusă între Moldoveni şi Munteni în deobşte pe tărâmul separatismului, ci una care a împărţit toată

59. *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866. C. Cristodulo Cerchez, într'o întrunire a comitetului electoral conservator din Iaşi, spune, că „transferarea Curţei de Casaţiune nu este dorinţa numai a Iaşului ci a intregei ţări de dincoace de Milcov". *Constituţiunea* 28 Sept. 1866.

60. Comp. Lăţescu în *Moldova*, 27 Ian. 1867: „strămutarea Curţei de Casaţiune a fost şi este împiedicată de opoziţiunea turbată a celor mai mulţi Munteni".

61. Intre deputaţii Moldovei cari subsemnaseră amendamentul lui Mărzescu, şi care sunt în număr de 16, este şi Dimitrie Ghica (Roman), care nu trebue amestecat cu Principele Dim. Ghica din Muntenia, care acesta erà contra strămutărei. Şed. din 21 Iunie, *Mon. Of.*, 2 Iulie, (p. 644, vol. 2). Comp. lista tuturor deputaţilor, după ţinuturile unde au fost aleşi, în *Voacea naţională* din Iaşi, 20 Aprilie 1866. Programul electoral conservator din ţară spune, în apelul său; „Nu trebue să uităm că acei 15 deputaţi (cu Mărzescu 16) care cerură la constituantă transferarea Curţei de Casaţiune, au avut pe lângă ei alţi 24 de deputaţi din România de peste Milcov, şi că unul din aceştia N. Blaremberg în numele colegilor săi s'a ridicat cu o nobilă indignaţiune contra tristelor argumente invocate de deputatul moldovan, adversar al proiectului, N. Ionescu, *Constituţiunea*, 28 Sept. 1866.

adunarea în două tabere, din care bine înţeles că majoritatea Muntenilor trebueà să hotărască votul. Ştim însă că din această majoritate 50 de deputaţi munteni se oferiseră să se îndatorească în scris la consfătuirea dela Primărie, a votà şi strămutarea Curţei de Casaţie. Este evident că cei mai mulţi nu se ţinura de cuvântul dat; dar numai cu acest preţ se face politică.

Motivele pentru care se combateà stramutarea Curţei de Casaţie în vechea capitala a Moldovei erau întâi stinghirirea ce s'ar aduce întregei Oltenii prin îndepartarea atât de mare de ea în care s'ar aşezà Casaţia ; apoi împrejurarea ca centrul afacerilor judecătoreşti ar trebuì sa fie acolo unde este centrul întregei vieţi româneşti, intru cât Casaţia e nu numai o instanţa judecatorească ci şi una politică care ar fi chemata a judecà şi pe miniştri în caz eventual. Tot aşà sta lucru cu dreptul de cenzura pe care erà chemata a'l pune în lucrare asupra magistraţilor inferiori, precum şi cu dreptul de a atacà, în interesul legei, hotărârile Tribunalelor. Toate aceste atribuţiuni trebuind a fi exercitate în înţelegere cu ministrul Justiţiei, cereau numai decât aflarea Curţei în apropierea acestui minister, iar nu la distanţă de zile întregi, cum ar fi când s'ar aşezà în Iaşi, în lipsă de drumuri de fier care să înlesnească comunicaţia [62]. Curtea de Casaţie erà apoi menită a unificà legile şi prin influenţa ce are aplicarea lor asupra obiceiurilor, a unificà şi obiceiurile, aceasta a doua natura a omului, încât astfel Curtea fiind un agent perpetuu de asimilare, un puternic legamânt de unitate, ar aveà şi o misiune politică de îndeplinit [63]. In sfârşit Curtea de Casaţie ar aveà o legătură legala cu ministerul de Razboiu pentru casa dotaţiunei oastei, cu acel de Instrucţie pentru consiliul general al

62. *eflexiune asupra proiectului de strămutare în Iaşi a Curţei de Casaţiune*, Bucureşti, 3 Martie, 1867, (p. 10—12).
63. *Strămutarea Curţei de Casaţiune*, Buc. 1866 (tipogr. Rasidescu), p. 9. A doua ediţie a acestei broşuri adăogată cu o introducere istorică, Bucureşti 1866 (tipogr. naţională).

Instrucţiei publice şi mai la urma urmelor aşezarea Casaţiei în Iaşi nu ar aduce nici un folos real Iaşului, decât câştigul câtorva posesori de oteluri evreeşti [64].

Acei ce sprijineau strămutarea la Iaşi a Curţei de Casaţie se puneau pe tărâmul unirei. Aşà N. Blaremberg spuneà, că «este un interes care trebue să primeze pe toate celelalte: acel al naţionalităţei române, acel al unirei. Daca cerem unirea, trebue mai întâi s'o facem iubita. Dacă voim să cimentăm această unire, trebue să îndepărtăm tot ce poate aveà chiar aparenţa unei anexiuni. Pe lângă realizarea altor cereri, singura satisfacţie ce se poate da imediat Iaşului este transferarea Curţei de Casaţiune. Să presupunem chiar că aceasta ar fi un sacrificiu. Oare el poate fi pus în cumpănă cu acela ce l-a făcut Iaşul în favoarea unirei? Să redăm Iaşului o parte din splendoarea lui trecută, şi să'i dovedim că unirea nu e absorbţiune, şi atunci edificiul nostru politic va fi tare, căci va fi întemeiat pe iubire şi afecţiune» [65].

Chestia îmbunatăţirilor de încuviinţat Iaşului, ca rasplată pentru jertfirea lui cea cam neprecugetată pe altarul unirei, deşteaptă mai multe pareri cari mergeau chiar uneori mai departe decât strămutarea Curţei de Casaţie. Aşà, mai întâi cităm dorinţele rostite de grupul fracţionist [66] al alegătorilor ieşeni, care stăruise mult nu numai asupra stramutărei Casaţiei ci şi asupra celorlalte punte din memoriul Municipalităţei [67].

Unul din subscriitorii rezumatului deliberaţiunilor grupului fracţionist, avocatul Gh. Cigaras, în o broşură a

64. Comp. afară de cele două broşuri citate în notele precedente, şi cuvântarea lui N. Ionescu, calificată de „admirabila" de însuş protivnicii lui (!!), rostită în şedinţa din 29 Iunie *Mon. Of.*, 8 Iulie 1866.

65. Şed. din 29 Iunie, *Mon. Of.*, 5 Iulie (p. 652, col. 3).

66. Vom vedea în curând ce erà *Fracţiunea*.

67. *Rezumatul deliberaţiunilor urmate în întrunirea alegătorilor din Iaşi în sala Primăriei.* Iaşi, 1866. Se văd subsemnaţi în el: D-r An. Fătu, P. Suciu prof. univ., A. Şendre avocat, A. I Gheorghiu, D. Tacu, Arhiereii Scriban şi Bobulescu, Arhimandritul Clement, N. C. Aslan, Gr. Cobălcescu, A. Racoviţă farmacist, G. Cigaras avocat, A. D. Holban inginer, V. Gheorghian ziarist, Sandu Dudescu, Panaite Cristea avocat, M. Buznea profesor, preotul Gh. Ionescu, colonel Gh. Pavlov şi C. Aslan.

parte, cere pentru îmbunătăţirea stărei Iaşului instituirea în el a unei administraţiuni civile centrale pentru Moldova, de care să atârne toate prefecturile, şi care să aibă singură dreptul de a prezentà pe prefecţii din districtele ei, pe cât şi pe acei ai Iaşului; apoi, înfiinţarea unei casierii centrale de care să atârne toate casieriile Moldovei, acestea pe lângă strămutarea în Iaşi a Curţei de Casaţie. Se înţelege că instituirea unei ocârmuiri civile separate pentru Moldova atrăgeà numai decât pe acea a unui cap al acestei ocârmuiri care având singur dreptul de a recomandà prefecţii şi casierii nu însemnà altă ceva decât guvernatorul separat pentru Moldova, pe care îl propuneau Ruşii tocmai pentru a paralizà cererile de unire ale Ţărilor Române[68].

Alt apărator al aceleiaşi teme este D. M. Caţichi, vechiu maior, care cere întâiu o condiţie *sui generis* pentru râdicarea Iaşului, anume, «ca toţi deputaţii moldoveni să fie îndatoraţi, în anul înaintea deschiderei adunărei, să vina să asculte odată sfânta Liturghie în Mitropolia din Iaşi şi să facă o vizită Mitropolitului, sub pedeapsa pierderei a jumătate din diurnă în folosul Primăriei ieşene». Pe lângă această condiţie, pe care Caţichi pareà a pune un mare preţ, el nu uită nici instalarea în Iaşi a Curţei de Casaţie[69].

Tot aşà gasim pe deputaţii Iaşului Dimitrie Tacu şi Teodor Lateş cari cer pe lângă introducerea în Constituţie a principiului Domniei naţionale stramoşeşti, şi strămutarea Curţei de Casaţie în Iaşi[70].

Un Bucureştean C. N. Brăiloiu găseşte de cuviinţa a criticà cu asprime cererile Iaşului în un articol publicat în ziarul conservator *Ordinea*, sub titlul «Memoriul Muni-

68. Broşura lui Cigaraş este *Echilibrul Unirei*, Iaşi, 1866. Comp. *Domnia lui Cuza-Vodă*. I, p. 221.

69. *Reformele necesare pentru Principatele Unite* de d. M. Caţichi vechiu maior. Iaşi, 1866.

70. *Darea de samă la alegătorii Municipiului Iaşi* din partea foştilor deputaţi T. Lateş şi D. Tacu. Iaşi, 1866.

cipalităţii ieşene»[71]. N. C. Aslan îi răspunde în o broşură citata mai sus, în care apără şi manifestaţia dela 3 Aprilie, spunând între altele: «Cum? se sfarma unirea, fiind că înţelepciunea şi ecuitatea Românilor ar fi decis a nu lăsà în părăsire Iaşul, de unde au purces toate razele măreţelor idei de astăzi, şi a se venì în ajutorul unui oraş mare, a unei vechi capitale, care cere uşurarea pentru suferinţele sale provenite în mare parte din simţimântul lui de abnegaţie? Intr'o populaţiune de 100.000 de oameni cu tradiţiuni politice, cu interese materiale nimicite din cauză că nobile simţiminte patriotice i-au împins la îndeplinirea unei măreţe idei naţionale, oare poate fi permis ecuităţei şi recunoştinţei de a se folosì de fapte îndeplinite prin puterea brutală, pentru a târguì cu cerinţele leale ale unei populaţiuni suferinde, mai cu samă când îndeplinirea acelor cereri nu vatămă decât închipuita unitate guvernamentală a d-lui Brăiloiu?»[72].

Brăiloiu făcuse greşala în articolul sau, de a ameninţà Iaşul spunând, că «municipalitatea lui va cugetà şi nu va *cutezà* să deschidă o luptă între Iaşi şi Bucureşti».

La clubul naţional din Iaşi în şedinţa dela 2 Aprilie 1866, sub preşedinţia lui V. Pogor, Titu Maiorescu propune pentru înflorirea Iaşului alte mijloace decât strămutarea Curţei de Casaţie, de care el nu pomeneşte prin nici un cuvânt. Maiorescu cereà ca «Iaşul să devină centrul de ştiinţi al României, precum Bucureştii trebue să rămână centrul ei politic. Toate şcoalele superioare, şcoala militară, şcoala de arte, facultăţile de Litere şi Ştiinţi, şcoala de Medicină, afară de o şcoală de Drept ce este necesară Capitalei, trebue transferate la Iaşi. Prin aceasta, tinerii de dincolo de Milcov vor fi siliţi să cunoască bine aceasta parte a României şi apoi, întorcându-se în Capitală pentru a ocupà funcţiuni, vor lucrà în cunoş-

71. Adecă memoriul dat Principelui când cu venirea lui în Iaşi. Mai sus, nota 53.

72. Vezi broşura citată mai sus nota 37. Altă broşură tot pe tema lui Brăiloiu este aceea a Bucureşteanului G. Brătianu, urzită însă mult mai ghibaciu pe teze generale, întitulată *Viitorul nostru este în Unire*, Bucureşti 1866.

tință de cauză la tot ce privește România din stânga Milcovului. Apoi va rezultà un mare folos pentru învățătură care se va puteà mult mai bine dobândì în un oraș liniștit și depărtat de frământările politice ale Capitalei» [73].

Din aceste fapte și cugetări bine adeverite rezultă cu siguranță împrejurarea, că în afară de manifestarea mai mult neserioază dela 3 Aprilie, fierbeà în Iași în toate straturile sociale, o adâncă jignire asupra modului cum se înțelesese a se aduce unirea la îndeplinire, cu centralizarea întregei vieți a statului numai în București. De aceea poate cu drept cuvânt bagă de seamă organul ieșan *Constituțiunea*, că «s'a calomniat Iașul cu 3 Aprilie; căci să vorbim drept: Iașul dacă voeà erà în stare sa facă o altfel de demonstrațiune»[74]. Se poate zice, că partidul propriu zis separatist ce se ivise în Iași, înca dinainte de înfăptuirea unirei, își jucase ultima carte în ziua de 3 Aprilie 1866, și că de atunci viața lui cea de altfel de tot scurtă, apusese pentru totdeauna [75].

Din el însă ramăsese totuși un vlăstar înfrățit, acel al *revendicărilor moldovene și mai ales ieșene* care va aveà o mult mai trainică putere de viață, ca unul ce este întemeiat pe fapte netagăduite ce lovesc în simțimântul dreptății altoit pe jignirea intereselor.

Se înțelege ca este o tranziție între apusul partid separatist și acel al revendicărilor ieșene, căci cererile foastei capitale a Moldovei se pot coborì, dela acele ce nu se pot împăcà cu unitatea statului, la acele care ar răspândì macar cevà și cătră periferie din prea multa

---

73. Vezi darea de samă a cuvântărei lui Maiorescu în *Vocea Națională*, 16 Aprilie 1866. Este după cum credem cea d'întâiu manifestare politică a d-lui T. L. Maiorescu.

74. *Constituțiunea*, 5 Oct. 1866.

75. Tot așà consideră și d. T. L. Maiorescu *Discursuri parlamentare*, I, 1897, p. 13, mișcarea din 3 Aprilie, când spune despre ea, că „epoca deosebirei exploatate între Moldoveni și Munteni *ajunsese acum pe sfârșit*". In numărul ce din 7 Iunie 1866, *Trompeta Carpaților* vorbește încă de existența „unui *mic* partid separatist în Moldova, cu Iordache Beldiman în frunte".

viață adunată numai în centru. Dintre aceste cereri, chiar strămutarea Curței de Casație în Iași nu erà de fel de a periclità această unitate; căci Casația fiind un *singur așezământ* — strămutat aiurea decât în capitală, duceà cu sine acolo unde erà să fie transferat, în *unicitatea* lui chiar, ideea unirei. Dar dacă această strămutare păreà îndoielnică în rezultatele ce erà să le dee, de sigur că părerea lui Maiorescu asupra prefacerei Iașului în centru de cultură al României puteà fi realizată spre binele țărei întregi. Vom vedeà însă cum, dacă școalele din Iași propășiră, aceasta fu mai mult o urmare a desvoltărei învățământului în România, decât acea a unei îngrijiri deosebite pentru foasta capitală a Moldovei. Ba de mai multe ori chiar și ceea ce aveà din trecut, ca Universitatea, Conservatorul, școala frumoaselor arte, școala centrală de fete, fură puse în primejdie de a fi absorbite de București, prin mai departea urmare a plecărei fatale spre centralizare a întregei vieți românești în capitala țarei. De aceea și partidul revendicărilor ieșene nu poate dispărea, și în el tot se oglindește, din când în când, și câte o rază furișată din vechiul partid separatist.

Alegerea Principelui Carol. — Nu ne vom ocupà cu greutățile diplomatice ce au trebuit învinse pentru a aduce la îndeplinire întronarea Dinastiei străine în România, al 4-lea și ultimul punt din dorințele rostite de Divanurile Ad-hoc, ci numai de ținuta partidelor față cu Principele pe care împrejurările istorice îl aduseră în fruntea statului român [76].

---

76. De nicăeri nu se pot mai bine cunoaște aceste greutăți decât din Memoriile Regelui Carol I, apărute în câteva ediții germane sub titlul *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, von einem Augenzeugen, Stuttgard, vol. I. Memoriile au apărut și în traducere română și franceză. O culegere bogată de acte interne și externe dela 1866 încoace este conținută în volumul d-lui D. A. Sturza, *Charles I Roi de Roumanie*. Bucarest, reeditată acum în o nouă formă în 3 vol. *Regele Carol I al României, Acte și cuvântări*, 1909. Aceste două publicații nu înlocuesc însă prețioasele Memorii.

Am văzut mai sus, că mai mult sau mai puţin sinceră, chemarea unui Principe străin erà o dorinţă obşteşte mărturisită, şi în contra căreia nu se rădicaseră decât puţine glasuri din sinul păturei culte.

De altfel ambele partide «istorice» ce se înjgebasera în viaţa politică românească, mărturiseau acest crez politic, şi coaliţia monstruoasă contra lui Cuza Vodă, ori de ce îmboldire ar fi fost împinşi acei ce o alcătuiră, tindeà nu numai la răsturnarea Domnitorului român, ci şi la înlocuirea lui cu o Dinastie straina. Prin această întâlnire a ambelor partide în o cugetare şi o voinţă comună se reîntregì iarăşi partidul naţional ce fusese atât de desbinat în cele două ramuri ale lui: conservatorii şi liberalii dela 1848 înnainte. Dar precum la 1821, la 1857 şi la 1859, aceste două braţe ale marelui fluviu îşi amestecaseră iaraşi apele într'o singură matcă, astfel şi acuma, cu toată umflarea lor tot mai manoasă sub adaosul vremurilor, despărţite iarăşi sub Domnia lui Cuza Vodă, ele se întrunisera din nou pentru a înlăturà Domnia naţională şi a realizà în sfârşit dorinţa întocmirei statului român sub obladuirea unei mari familii europene.

Chemarea Principelui Carol de Hohenzollern la cârma României nu fu opera unuia din cele doua partide politice, ci a ambelor împreună. Precum erà compusă Locotenenţa domnească şi ministerul din reprezentanţi ai ambelor taberi, aşà şi agenţii trimişi pe la Curţile europene pentru îndrumarea şi rezolvirea acestei mari probleme fura luaţi nedeosebiţi de toţi oamenii politici. Dacă Ioan Brătianu fu acela ce se puse în mai mare lumină în aceste grele negocieri, aceasta se datorà destoiniciei şi capacităţei sale deosebite, altoite pe un element ce nu este de loc de despreţuit în relaţiile cu oamenii: «exteriorul său simpatic»[77].

77. *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, I, p. 4: „Bratianu hat den besten Eindruck auf den Prinzen und die fürstliche Familie gemacht, sowohl durch *sein einnehmendes Aüssere*, als durch die staatsmännischen Eigenschaften die er bewiesen hat".

Prin urmare când e vorba de ţinuta partidelor ţărei faţă cu alegerea Principelui Carol, s'ar păreà că neavând de constatat decât unanimitatea cugetelor tuturor, nu ar fi loc pentru desvoltări mai cuprinzătoare.

Totuşi această alegere întâlnì în Principatele Unite o împrotivire datorită la început unor manifestări individuale, care însă se înmănunchiara în un partid politic. De şi totdeauna răstrâns în număr, acest partid nu încetă totuşi de a jucà un rol oare care în viaţa statului român din acel timp.

Se văzù chiar din subsemnarea plebiscitului, că centrul împrotivirei contra Principelui străin erà Iaşul, cu toate că şi în Bucureşti am văzut cum unele voinţi ca acea a lui Ioan Heliade Rădulescu care spuneà, că «nu vrea ca două corpuri în care curge sânge românesc să fie puse sub un cap în care curge sânge străin» [78], trebuiră îndoite prin stăruinţi care aproape cotigeau silnicia. In Iaşi însă se arătă numărul cel mai mare de voturi contra Principelui străin.

In Muntenia erà protivnică acestui principiu gruparea din jurul *Trompetei Carpaţilor* cu Cesar Boliac în frunte care publică nenumarate articole contra acestei înnoiri politice în viaţa românească. Ca încheere a combaterei sale, Boliac spune, că «noi am fost contra Principelui străin; am fost contra plebiscitului» [79].

Mai însemnată este pornirea cugetelor moldovene contra Principelui Carol I. Opoziţia contra Dinastiei din familia prusiană se înfăţoşă în Iaşi sub două forme: Una die ele răspingeà numai pe Principele nelatin, primind

---

78. Şedinţa din 1 Mai 1866, *Mon. Of.*, 6 Mai 1866. Ziarul *Legalitatea* întemeiat de Heliade în Bucureşti, de şi nu este sub direcţia lui, conţine însă mai în fiecare număr un articol contra Principelui străin, d. e. în 17 Aprilie, 1866: „Noi care nu voim să înstrăinăm domnia Românilor, suntem pentru respingerea oricărui Domn străin". Cu toate acestea, după ce Hohenzollern depuse jurământul pe Constituţie, Legalitatea inspectând'o în totul, spune: „să trăiască marele reprezentant al României Carol I" (4 Iulie, 1866).

79. *Trompeta*, 16 Mai, 1866.

pe unul de viţă latina; cealaltă erà protivnică ori cărei Domnii străine.

Cea dintâi grupare dadù în cunoştinţă parerea ei prin o *rezoluţiune* în care spuneà, că «recunoaşte necesitatea mănţinerei unirei sub un Principe străin de viţă latină, două puncte nedespărţite în care trebue să persiste cu energie. Unirea o înţelege însă cu deplina decentralizare, şi declară că pentru realizarea acestor dorinţi va da mandat imperativ deputaţilor aleşi de ea». Această rezoluţiune erà iscălită, pe lângă alţii rămaşi necunoscuţi, şi de Dim. Tacu, V. Pogor şi T. Maiorescu[80]. In şedinţa din 30 Martie 1866 a clubului naţional din Iaşi sub preşidenţia lui V. Pogor, T. Maiorescu demonstrà necesitatea absolută a unui Principe strain, aratând între altele, că faţă cu concurenţa ce ar fi sa se ivească între candidaţii băştinaşi, alegerea unui Principe din ţara nu ar puteà fi decât opera corupţiei»[81], iar o corespondenţa din Iaşi catre ziarul *Mercuriu* din Galaţi spune, că ‹astăzi (30 Martie) s'a unit întreaga partidă naţionala din Iaşi (vr'o 400 de oameni) şi a proclamat în entusiasmul tuturor, că dorinţa Românilor este unirea cu Principe străin de viţă latină [82]. Şi învăţatul Besarabian şezator în Iaşi, Bogdan Petriceicu Hajdău, fusese la început pentru această părere. Văzând însa trista scenă de reacţiune petrecuta la Iaşi, îşi retrage votul dat contra Principelui Carol la plebiscit şi, în interesul salvărei unirei, se declară pentru alegerea acestuia»[83].

Dacă, după cum se vede, întreg partidul naţional

80. Rezoluţiunea a fost cetită de Gh. Mărzescu în şed. din 1 Mai, *Mon. Of.*, 7 Mai, 1866. Iscăliturile celor 3 sunt adeverite şi de arătările *Trompetei Carpaţilor* care spune, că „pentru a combate mişcarea de desunire dela 3 Aprilie tinerii înţelepţi şi patrioţi, Pogor, Maiorescu şi alţii, au alcătuit îndată programa mănţinerei Unirei cu un Principe străin de viţă latină“ (19 August, 1866).

81. *Vocea naţională*, 5 Aprilie, 1866, reproduce argumentele lui Maiorescu într'un articol: „Principele străin oricum ar fi“.

82. Suplement la *Mecuriu*, Galaţi, 17 Aprilie, 1866.

83. *Românul*, 6 Aprilie, 1866, *Concordia* din Budapesta combate şi ea Principele german, spunând, că „nici un Român nu i-ar putea măcar rosti numele. Apoi că Prinţul străin ar trebuì să garanteze dobândirea neatârnărei; la din contră ar fi de preferat un Prinţ indigen“ (6 Mai, 1866).

erà la început pentru Principele străin de viţă latină, se vede că el, ca şi Hâjdău, se întoarse curând dela acest gând şi se rostì în favoarea Principelui german reprezentat prin Carol I de Hohenzollern.

Nu tot aşà însă urmă cealaltă grupare de împrotivitori contra Principelui străin. Aici întâlnim o înlănţuire a cugetelor pe temeiul unui întreg sistem de gândire datorit unei însemnate personalităţi, Simion Barnuţ, refugiatul transilvănean, apostolul Românilor ardeleni din 1848, şi care erà pe atuncea profesor la Universitatea din Iaşi.

Inainte însă de a expune reţeaua de idei pe care se înjghebase noul partid al *Fracţiunei libere şi independente* să vedem de unde-i vine acest nume: Neculai Ionescu în şedinţa din 12 Ianuarie 1867 când se desbateà împrumutul Offenheim, spuse cuvintele, că «el de şi reprezentantul unei *fracţiuni libere şi independente* de orice spirit de partid, şi prin urmare indiferent de chestia ministerială, nu poate votà împrumutul Offenheim» [84]. Toţi vorbitorii ce luară cuvântul după el, îl zeflemisiră asupra termenului de *Fracţiune*, încât cuvântul înaripat purtându-se mult timp prin gură, rămase alipit de gruparea pe care o reprezintà Neculai Ionescu.

Simion Barnuţ părintele *Fracţiunei* împărtăşeà un complex de idei originale asupra menirei şi nevoilor poporului român. Marele Transilvănean se bucurà în Moldova de o strălucită reputaţie, provenită din aureola cu care'l încununà bogata şi spornica lui împărtăşire la revoluţia Românilor din Ardeal din anul 1848, unită cu vaza unui mare învăţat. El căutase un adăpost în Moldova contra prigonirilor cărora rolul sau îl expusese, şi adusese aici, împreună cu cultura lui vastă şi însemnată pentru acel timp, un mănunchiu de idei subte din acele ce umblau pe atunci în mintea Ardelenilor cărturari, şi cari

84. *Mon. Of.*, 15 Ianuarie (p. 771, vol. 3).

erau hrăniţi cu toate exagerările ideei obârşiei romane a poporului român. Invăţământul său de 8 ani, 1855—63, la cursul superior dela şcoalele din Iaşi (dela 1860 în Universitate) avuse de urmare «a fundà o adevărată şcoala de principii în politica română[85] . Barnuţ priveşte pe poporul român nu numai ca pe un coborâtor, dar şi ca pe un continuator al poporului roman. De aici urmează ca consecvenţa, că pământul ar trebuì împărţit din nou conform legilor agrare ale Grachilor; că guvernul constituţional nu este potrivit pentru Români, şi că ţara ar trebuì organizata în republica, cu funcţionari aleşi; că Românii au dreptul de a dà afară pe străinii cari le-ar împedicà interesele agricole, industriale şi comerciale. Mai adaogă Bărnuţ, ca «naţiunea română poate reduce numarul străinilor cât să nu fie condamnaţi Românii a ţineà toate Sâmbetele şi sarbătorile jidoveşti şi a-şi cumpărà îmbrăcămintea, pană şi pâinea de toate zilele, dela Jidovi, Nemţi şi dela alte adunături . Barnuţ este nu numai antisemit, ci în deobşte protivnic străinilor. Aşà el este contra colonizărei ţărei cu Evrei, Slavoni sau Germani. Evreii am văzut pentru ce; Slavonii pentru că parte au nimicit pe Români; parte i-au rărit foarte tare; Germanii fiindcă vrau să germanizeze pe toate popoarele: Mai cere sa se reduca numărul strainilor pe pamântul românesc, aşà ca să nu fie primejdioşi naţiei. Pe lângă propovăduirea antisemitismului, Barnuţ mai este şi contra Principelui străin, care va reprezintà totdeauna interesul ţărei de care s'ar ţineà. Cât de departe mergeà Bărnut în combaterea Domnitorului strain, se vede din aceea, că el primeà părerea, că «votul unui singur Român contra Principelui străin ar fi de ajuns pentru a anulà valabilitatea juridică a unei alegeri [86].

85. T. L. Maiorescu. „Dreptul public al Românilor şi şcoala lui Barnuţiu" în *Convorbiri literare*, I, 1867, p. 273 şi urm. Cursul lui Barnuţ a fost publicat după moartea lui, de elevii săi, în Iaşi, 1867.
86. *Dreptul public al Românilor* de Simion Barnuţiu, 1867, p. 92—94, 321.

Aceste pareri susţinute cu cu o voace blânda, în o limbă limpede şi frumoasă, cu tot latinismul ei covârşitor, şi de un om cu autoritatea de care se bucurà Bărnuţ, avură de efect a răspândì ideile lui în minţile tinerimei, şi de a creeà în Iaşi o şcoala întreagă în jurul magistrului. Dar aceasta şcoală mai urmà învăţătorului şi în privirea prelucrarei limbei române, pe care Barnuţ dupa exemplul dascalilor săi ardeleni, o latinizà pe cât puteà, spre a o apropià de forma limbei latine. Tot aşà şi ortografia limbei române căutà sa fie cât se poate mai etimologica, încât şcoala lui Bărnuţ, din care pe tarâmul politic s'a format *Fracţiunea*, se arată ca un complex de idei politice pe un fond cultural.

Fracţiunea va fi reprezentanta mai ales a antisemitismului şi va combate Principele strain, Dacă în această din urma direcţie nu va puteà repurtà mare izbândă, prin pornirea ei contra Evreilor, ea aduse încurcături în situaţia internaţionala a României care adese ori atinse proporţii îngrijitoare, dupa cum se va vedeà din expunerea de mai la vale. E drept că în această privire ideile *Fracţiunei* corespundeau cu simţiminte masselor.

Fracţiunea care rămâne statornică în împrotivirea ei contra Principelui străin, ajunge a trimite în adunare câţiva reprezentanţi cari dădura nota discordantă în recunoaşterea plebiscitului de adunare. Din 115 deputaţi faţă la acea votare, 109 fură pentru omologarea plebiscitului, iar 6 contra ei. Intre cei subsemnaţi *pentru*, găsim şi pe V. Pogor care subscrisese rezoluţiunea» din Iaşi pentru Principele latin, dar care în urmă, ca şi Hăjdău, se întorsese. Rămaseră statornici în opoziţia lor contra Principelui străin: Dumitru Tacu care trecuse la fracţionişti, T, Laţeşu, I. Negură, N. Iamandi, Ioan Leca şi Neculai Ionescu.

Adunarea cea nouă care erà să devina constituantă, îşi deschide şedinţele în ziua de 28 Aprilie 1866. De şi

nu fusese aleasa cu această anumită ţintă, rolul ei erà de a da o nouă organizare României unite, sub oblăduirea unei Dinastii străine. Ea trebueà deci să întocmească o nouă constituţie. Dar în timpul de 12 zile cât mai stătù la cârma statului Locotenenţa domnească, dela 28 Aprilie pănă la 10 Mai, când Principele Carol depune jurământul înnaintea adunărei, aceasta nu intră în desbaterea actului de temelie, ci se ocupă numai cu verificarea alegerilor şi cu votarea regulamentului ei. Constituţia se votă deci chiar la începutul domniei lui Carol I. Cu acest act care alcătueşte o dată însemnata şi mersul vieţei partidelor politice, ne vom îndeletnicì în capitolul următor:

Locotenenţa domnească retragându-se în ziua de 10 Mai, Principele Carol ieà în mână frânele guvernului. Ministerul se retrage şi el, spre a lăsà noului Domnitor libertatea de a'şi alcătuì dupa voie cabinetul, pe care îl ieà tot din ambele partide cum fusese şi păna atunci. Conservatorul L. Catargiu este însărcinat cu preşidenţia consiliului. Alăturea cu el mai figurau, din partidul lui, Petre Mavrogheni, şi spre a le ţineà cumpăna, ei fura întovărăşiţi de cei doi liberali mai de seamă şi mai înaintaţi, I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti; iar ca elemente mai neutre fură luaţi în minister: I. Cantacuzino, generalul I. Ghica şi Dimitrie Sturdza[87].

Ministerul cel nou, în declaraţia lui din 13 Mai, spune, că schimbarea guvernului Ioan Ghica în acel al lui Lascar Catargiu s'a facut fără să fi urmat vreo diferenţă de opinii între cele 10 persoane care compuseseră gucernul din 11 Februarie şi după o împreună consfătuire şi o înţelegere urmată între acele persoane, cu toate ca

---

87. Decret din 10 Mai, *Mon. Of.*, 12 Mai 1866. Comp. *Aus dem Leben König Karl's I*, p. 55, unde miniştrii sunt ast-fel caracterizaţi: „Lascar Catargi, Moldauér, conservativ; I. Brătianu, Walache, liberal; P. Mavrogheni, Mold. cons.; C. A. Rossetti, Walache, aüsserste Linke; I. Cantacuzino, Walache, centrum., general Ghica, Mold., Rechte, Dim. Sturdza, Mold. centrum.

aceasta înțelegere nu merse fără ‹ oare cari greutăți» cum spune Regele în memoriile lui[88].

Principele găsise de cuviință a păstrà la ocârmuirea țărei coaliția care'l chemase la Domnie, și de aceeași părere erau și oamenii politici ai timpului. Tatăl Principelui îi spune, în o scrisoare, despre Principele Dim. Ghica, șeful conservatorilor, ca din o convorbire avută cu el, a văzut, că «de și Bratianu și Rosetti îi sunt ca un ghimpe în ochi, totuși el mărturisește, că pentru stadiul începătornic, un minister de compromis este neapărat». De aceeași părere erau și miniștrii luați din coaliție[89]. Acest minister conduse trebile în timpul însemnatei legislaturi a Constituantei care înzestră România cu constituția sub care traim și astăzi.

---

88. Programul noului minister în *Trompeta Carpaților*, 31 Mai 1866. *Aus dem Leben*, I, p. 55: „nach einigen Schwierigkeiten".

89. *Aus dem Leben*, I, p. 79. Comp. p. 68: „Das Ministerium Catargi scheint indessen darin einig zu sein, dass es selbst mit Aufopferung persönlichen und principiellen Auschaunngen, vor Allem gilt zusammen zu halten, weil sonst der ganze Bau gefährdet wäre". Mai vezi și asupra șefiei Pr. D. Ghica, mai sus, nota 1.

CAPITOLUL XIX

CONSTITUŢIA DIN 1866

Chestia evreească. — Incă înnainte de a venì în desbatere întocmirea cea noua a statului român, se răspândì zvonul, că prin proiectul ce se redactase de guvernul Locotenenţei, se încuviinţau drepturi politice şi Evreilor. Această ştire care se cunoscù în urma ar fi adevărată în principiu, umplù de îngrijire ţara întreagă şi mai ales Moldova, în care Evreii erau mai numeroşi. Incă din 11 Mai, înnainte de a se fi dat tot proiectul la lumină[1], cetăţenii români de dincoace de Milcov trimit către adunare o petiţie foarte lungă şi motivată, prin care ei protestează contra încetaţenirei Evreilor. In ea se spuneà, că «în proiectul lucrat de Consiliul de stat, unii Români conduşi de un umanitarismu greşit încuviinţează drepturile politice Jidanilor . Motivele pentru cari petiţia protestează contra acestei dispoziţii sunt: că ‹Jidanii fiind cu totul deosebiţi prin limbă, origine, moravuri, tradiţii, morală şi religie, constituesc o ameninţare permanenta pentru naţia româna, caci ei nu se fuzionează cu rasa indigenă; ca ei ar fi răpit prin uzură proprietaţile fonciare din oraşe; că tot comerciul cel mare cu bogatele-i izvoare de câştig, de asemenea şi cel mic care asigură viaţa poporului mai mărunt, a încăput pe mâinile Jidanilor; că tot ei au desorganizat breslele şi au

---

1. Proiectul de Constituţie a fost publicat pentru întâiaş dată în *Românul* din 5 Mai 1866. Prin art. 6 se prevedeà, că „religia nu poate fi un obstacol la împământenire".

sfărâmat industria şi meseriile româneşti, aşà că au desfiinţat starea mijlocie a poporului român; că toate obiectele de hrană sunt acaparate de Jidanii cari le falşifică şi le strică, în dauna sănătăţei poporului; că Jidanii se întind acuma şi la singura specula ce mai rămăsese în mâinile băştinaşilor, arenda moşiilor, întrebuinţând această ramură da activitate spre a exploatà şi mai aprig pe ţărani, prin unirea arendaşilor cu crâşmarii; că şi proprietatea moşiilor este atacată prin uzura cea neomenoasă care ar preface pe Jidani, de îndată ce li s'ar dà drepturile politice, în proprietari de moşii; că atunci Românii Moldoveni ar rămâneà o oardă de vagabonzi şi de iloţi, făra drepturi în propria lor patrie, căci Jidanii substituindu-se lor în bunurile strămoşeşti, ar dobândì prin însuşi acest fapt, drepturi naţionale în locul Românilor, fiindcă orice naţionalitate este bazată pe posedarea pământului şi, pierzând proprietatea, naţionalitatea se stinge; că pe lângă aceasta Jidanii sunt un element totdeauna favorabil străinilor, şi ca morala lor judaică este opusă celei creştine». Dupa aceea petiţia trece la nişte argumente «istorice», încheind prin aceea, ca «departe a admite un moment măcar putinţa acordărei de drepturi politice Jidanilor sau facultăţei de a puteà cumparà moşii în România, noi venim să vă cerem legi de excepţie pentru apararea noastră contra acestui flagel neîmpăcat». După aceea petiţia înşiră mai multe legi de răstrângere de aplicat la Evrei[2].

In urma acestei petiţii premergătoare, se organizeaza comitete în toate judeţele moldovene, spre a întinde în toate părţile petiţionarea în contra Evreilor.

Ştirea scopului guvernului de a împământenì pe Evrei pătrunzând în minţile mai aprinse de simţiri naţionale precum erau profeeorii şi elevii crescuţi în ideile Fracţiunei, provoacă oare cari turburări antisemite în mai multe oraşe din Moldova Aşà în Iaşi elevii atacă pe Evrei

2. Petiţia publicată de *Trompeta Carpaţilor*, în 24 Iunie, 1866.

în grădina publică; în Bârlad şi în Roman li se sparg geamurile la case şi dugheni; în Botoşani se pregăteà chiar o lovitură mai gravă. Manolache Costache Epureanu arată în adunare, ca acolo Comitetul organizase nişte bande din soldaţi liberaţi şi din oamenii de strânsură cari să cadă asupra Evreilor [3]. Aceştia speriaţi, trimit pe bancherii şi negustorii lor fruntaşi la Prefecţi, spre a le cere apărarea, şi în acelaş scop se îndreaptă şi către Consulul austriac din Iaşi. Prefectul de Iaşi care nu împărtăşeà de loc ideile antisemite ale Fracţiunei, se hotărăşte să intervină cu energie în contra comitetului din Iaşi care conţineà persoane ce erau în adevăr protivnice Evreilor, dar despre care se puteà cu greu admite ca să fi patronat mişcările antisemite de stradă. Intre aceste persoane citàm pe doctorul Anastase Fătu care mai târziu ajunge preşedinte de Cameră, Petru Suciu profesor universitar, Economul Ursu, Dimitrie Anghel mare comerciant, A. I. Gheorghiu, N. Culianu, P. Poni profesori, A. D. Holban inginer şi V. Gheorghian ziarist. Prefectul publică o proclamsţie în care spune, că «*nişte indivizi ce nu se sfiesc de nimica şi cari sunt oarbe instrumente ale inamicului* au cugetat a se formà în comitet spre a face propagandă contra Izraeliţilor» şi sfârşeşte cu asigurarea, că «Izraeliţii se pot răzimà pe guvern care este decis a mănţineà liniştea *cu orice preţ, lovind şi pedepsind cu asprime pe cine ar urmà această propagandă barbară»* [4]. Tot pe atunci ministrul instrucţiunei publice C. A. Rosetti trimite o circulara către directorii şcoalelor din Iaşi, în care le spune, că «plângerile ce s'au făcut contra Izraeliţilor nu înseamnă, că religia să poata aveà vre un loc în ori ce respingere li s'ar face dela drepturile politice în România» [5]. Cu toate că această circulară conţineà o părere

3. Man. Costache în şedinţa adunărei din 22 Mai, *Mon. Of.*, 25 Mai 1866. Scrisoarea Botoşenenilor N. Cananău, Caruz St. George şi alţii prin care protestează contra acestei invinuiri, în *Trompeta Carpaţilor*, 21 Iunie.
4. Proclamaţia în *Mon. Of.*, din 31 Mai, 1866.
5. Reprodusă de *Românul*, 1 Iunie, 1856.

îndreptăţită, de oare ce Jidanii nu erau duşmăniţi din punctul de vedere religios ci din acel economic, totuşi ea fu interpretată de antisemiţi tot ca o cugetare apărătoare a Evreilor. Prefectul din Iaşi însă nu se mulţămeşte numai cu provocătoarea lui proclamaţie. El mai cere şi autorizarea de a arestà pe membrii comitetului, ceea ce ministru de interne încuviinţează, şi se pun la oprealä dr. Fătu şi Petru Suciu; dar ei sunt liberaţi în curând în urma intervenirei rectorului Universităţei.

Ziarul «Românul», pentru a fi consecuent cu principiile liberale, protestează contra acestei arestări arbitrare, de şi face rezerve asupra acţiunei celor bănuiţi» [6]. Studenţii din Iaşi ce de pe atunci erau porniţi contra Evreilor, combat tânguirile şi pârile lor, arătând ce ei le iscodisera înnadins, pentru a împedicà subsemnarea petiţiilor. Scrisoarea ce o trimit *Trompetei Carpaţilor* cautà sa îndepărteze de pe ei banuiala de mişcări violente contra Evreilor» [7].

Neculai Ionescu, unul din membrii Fracţiunei şi din cei mai vajnici antisemiţi, face două interpelari în adunare: una în şedinţa din 20 Mai, iar a doua în cea din 29 Mai: cea d'intâi în cauza împiedicarei subsemnarei petiţiilor; cealalta în chestia arestarei membrilor comitetului ieşan [8].

După multă întârziere pricinuita întâi de votarea Regulamentului, apoi de interpelări şi de votarea câtorva legi, se începe, după staruinţa personală a Principelui [9], în şedinţa din 16 Iunie, desbaterea Constituţiei după

6. *Românul*, 30 şi 31 Mai, 1866: „Nu înţelegem, spune ziarul oficios al guvernului, unde am ajunge, dacă nn organ al guvernului ne-ar puteà arestà în ori ce moment, fără a se expune la altcevà decât de a ne eliberà a doua zi".

7. *Trompeta Carpaţilor*, 14 Iunie, 1866.

8. *Mon. Of.*, 21 şi 31 Mai 1866. Depeşa lui Fătu, Poni şi Holban care motivează interpelarea, vezi în *Tromp. Carp.*, 5 Iunie, 1866.

9. *Aus dem Leben*, I, p. 74: (15 Iunie). „Der Fürst lädt eine grosse Anzahl Deputirten zu sich in den garten von Cotroceni, und beschwört sie, angesichts der ernsten internationalen Lage, die Beratung über die Konstitution schueller zu beendigen".

aproape două luni dela convocarea adunărei. Intâia desbatere ce vine la rând este chestia evreească, de oare ce proiectul guvernului prevedeà în art. 6, că «religiunea nu poate face un obstacol la împământenire». Comitetul delegaţilor pentru a mai indulcì chestia care stârnise, cum spune Regele în Memoriile lui, «un strigăt de spaimă în toată Moldova» [10], adaogise articolului 6 un alineat, in care mănţinându-se principiul conţinut în el, se lăsà regularea modului cum «această populaţiune eterogenă ar puteà dobândì drepturi civile şi politice, fără a aduce vre o leziune desvoltărei noastre naţionale,—adunărei legiuitoare viitoare» [11]. Cu toată redactarea cu tendinţa antisemită a amendamentului, poporul din Bucureşti nu înţelegeà să facă nici o îngăduire Evreilor, cu atât mai mult că o vizită neaşteptată în Bucureşti înflăcărase mai mult încă spiritele contra Evreilor.

Cu vreo două săptămâni înnainte de a se începe desbaterile Constituţiei, anume în 3 Iunie, sosise în Bucureşti fostul membru al guvernului provizor din Paris, din anul 1848, Evreul Adolphe Crémieux, cu scopul de a stăruì pentru drepturile politice ale coreligionarilor săi. Pentru a câştigà mai sigur adunarea şi guvernul la această încuviinţare, el propuneà procurarea unui împrumut de 25 de milioane de franci [12], care în marea nevoie de bani a statului, erà o nadă îndestul de ademenitoare. Tocmai pe atunci, ministrul de finanţe I. Brătianu propusese admiterea de hârtie-monedă, pentru a inlăturà îngrozitoarea criză financiară în care se zbăteà statul; dar proiectul lui fusese răspins de adunare, încât guvernul se aflà în cea mai grea situaţie cu putinţă. Crémieux luă parte la o consfătuire intimă a unui

10. *Aus dem Leben*, I, p. 75: „Ein Schrei des Entsetzens geht durch die Moldau".

11. Raportul comitetului delegaţiilor cetit de Aristid Pascal raportorul, *Mon. Of.*, 17 Iunie, 1856.

12. *Aus dem Leben*. I, p. 71: „Durch Crémieux lassen die Juden der Regierung ein Darlehen von 25.000.000 Franken zu billigen Zinsen, als Gegenleistung anbieten".

grup însemnat de deputaţi, chiar în localul camerei, unde le ţinù un lung discurs, în care apără cu mare stăruinţă chestia Evreilor din România. O broşură favorabila acestor din urmă spune asupra acestei împrejurări: «Bătrânul Crémieux alergase acolo la Bucureşti, pentru ca, prin cuvântarile lui cele calduroase şi convingătoare, sà iee partea coreligionarilor săi. El izbutì a întrunì într'o şedinţă nepublică pe miniştri şi pe deputaţi». Crémieux insuş arata aceasta în ziarul parizian *Le Siècle* spunând, că preşedintele Camerei, om al secolului, a convocat într'o zi mai mult de 50 de deputaţi, în unul din biurourile Camerei, care deputaţi au binevoit a ma ascultà [13]. Această intervenire a lui Crémieux contribuì la mănţinerea din partea guvernului a principiului nedeosebirei de religie în chestia dreptului de împamântenire, cu toate protestarile, petiţiile şi interpelările protivnice lui.

Membrii Locotenenţei domneşti şi miniştrii fară deosebire de coloare politica şi chiar mulţi deputaţi erau de părere a se încuviinţà articolul cu Evreii, în forma pe care i se daduse prin amendamentul comitetului delegaţilor, când poporul din Bucureşti încunjurând adunarea şi ameninţând-o prin strigate şi urlete înfricoşate a respinge pe Evrei, Bratianu sub imperiul presiunei poporului înfuriat, declara că retrage acest articol banuit. Se repetă deci acuma iaraşi scena petrecută în Bucureşti la alegerea lui Cuza Voda ce se înfaptuise tot sub apăsarea poporului, împins de marele interes de a aveà capitala în Bucureşti. S'ar puteà chiar găsì mai mult altruismu în mişcarea de acum, de oarece primejdia evreească erà socotită ca atare mai ales în Moldova [14].

13. *China auf der Balkanhalbinsl oder die rumänische Judenfrage* von Iericho Polonius, 1901, p. 13. Comp. Verax. *La Roumanie et les Juifs*, Bucarest, 1903, p. 125. Scrisoarea lui Crémieux din *Le Siècle* a fost reprodusă de *Trompeta Carpaţilor*, 19 Aug. 1866.

14. Desbaterile în şedinţa din 18 Iunie, *Mon. Of.*, 19 Iunie, 1866. Proclamaţia guvernului din *Mon. Of.* din aceeaşi dată spune: „Deputaţii n'au mai voit a deliberà, căci li s'ar fi sfăşiat inima de durere de s'ar fi putut măcar

Poporul din Bucureşti nu se mulţumeşte însă numai cu izbânda dobândită; în furia lui neoprită el se duce şi dărâmă sinagoga evreească.

Să cercetăm acuma ţinuta partidelor faţă cu aceasta chestie care se păreà atât de gravă poporului român. Nici liberalii, nici conservatorii în deobşte nu erau în contra întinderei drepturilor politice şi la Evrei. Că lucrul erà ast-fel pe partea liberalilor, aceasta nu erà atât de afară din cale, de oarece ei încă din 1848 atât în *Proclamaţia dela Islaz* a lui Ioan Heliade Rădulescu, cât şi în *Dorinţele partidului naţional din Moldova* redactate de Mihail Kogălniceanu erau înscrise, între principiile reformatoare, şi emanciparea Izraeliţilor[15]. Dintre organele liberale, cel mai de seamă *Românul* da pe faţă părtinirea lui pentru Evrei, când puneà în o lumină atât de favorabilă figura lui Crémieux, pentru a creeà în jurul lui o atmosferă de simpatie. In panegiricul alcătuit pentru dânsul, *Românul* spune: «Ne facem o datorie a amintì cetitorilor capitalei sosirea d-lui Crémieux, acel însemnat bărbat către care avem o datorie de îndeplinit ca Români, cà Bucureşteni, adecă întâii autori ai revoluţiei din 1848, a căreia scut s'a facut el Crémieux şi colegii săi dela guvernul Franţiei, de oare ce Rusia se ofereà a recunoaşte Republica franceză din 1848 cu condiţia, ca Franţia păstrând întreaga acţiune asupra Occidentului, să lase Rusiei acţiunea liberă în Orient şi mai ales în Principatele române; dar că Crémieux şi ceilalţi membri ai guvernului ar fi refuzat această condiţie, spunând că toate naţionalităţile, fie mari fie mici, sunt sfinte şi că Franţia nu poate primi sacri-

bănui de străini, că ei au deliberat şi au hotărât sub această presiune; că guvernul încă de acum trei zile, spre a curmà orice tălmăciri, retrăsese articolul pe care il înscrisese în Constituţiune". Tot aşà spune şi ministrul Finanţelor I. Brătianu, când se aud în Cameră strigătele ameninţătoare. că „încă alaltă ieri a declarat că retrage articolul şi că acuma repetă această declaraţie". (*Mon. Of.*, *Ibidem*).

15. Mai sus, p. 248 şi 252. Compară I. Tanoviceanu, *La Question juive en Roumanie*, Paris, 1882, p. 21.

ficiul nici unei naționalități»[16]. Cercetând istoriile revoluției din 1848, nu am aflat nicăiri aceste alcătuiri, în cât se vede că ele au fost iscodite de *Românul* înadins pentru a recomandà poporului bucureștean pe Evreul său proteguit, atribuindu-i lui și guvernului francez din 1848, cuvintele schimbate între Napoleon I și Impăratul Alexandru I după înțelegerea dela Erfurt.

Dintre Liberali C. A. Rosetti erà unul din cei mai hotărâți apărători ai libertăței conștiinței, principiu ce căutà să acopere adevărata natură a chestiei evreești ce nu erà o chestie religioasă, ci una economică care îmbracă nu e vorbă mantia religiei, pentru a pune pe poporul român în lumina netoleranței. Ca ministru al Cultelor, Rosetti dispune să se desființeze școalele cele neigenice ale Evreilor; dar pentru a nu se atinge principiul toleranței, el merge până a învoì ca în școalele române pe cari copiii de Evrei erau să le frecuenteze, cursul religiei lor să le fie predat de dascali evrei[17].

Românul pune chestia evreească numai pe tărâmul religios, și combate înlăturarea încetățenirei lor ca o prigonire meschină contra unei confesiuni. Să se pună, spune ziarul, restricțiuni cât de grele la dreptul de împământenire; dar să nu venim a lovì în principiul toleranței. Acelaș ziar mai protestează contra dărâmărei sinagogei, arătând cum asemene scandaluri și desordini pot să stinghirească recunoașterea lui Carol din partea puterilor și deci să zădărnicească revoluția din 11 Fevruarie[18]. De aceea când e vorba de a se lovi în apărătorii Evreilor, cel d'intâiu țintit este Rosetti cu organul său *Românul*[19].

Cât despre I. Brătianu el, de și în fundul cugetărei lui erà pentru nedeosebirea religioasă în întinderea drep-

16. *Românul* din 15 Iunie, 1866.
17. *Mon. Of.*, 14 Mai, 1866.
18. *Românul*, 15 19—22 și 25 Iulie, 1866.
19. *Trompeta Carpaților* passim (d. e. 5 Iun. 1866). Mai vezi și I. Negură *Darea de seamă* citată mai sus p. 475, nota 12.

turilor politice, cum o dovedise cuvântul lui rostit atunci când este nevoit să retragă articolul 6 privitor la Evrei, ca om politic el ţineà seamă şi de părerile mulţimei. El se rosteşte deci destul de aspru contra Evreilor, în o cuvântare a lui la desbaterea articolului din Constituţie privitor la condiţiile cu care se poate dobândì impământenirea, când atunci chestia evreească este readusă în adunare, punând-o pe adevăratul ei târâm şi arătând, că nu are aface cu religia, ci că este o chestie socială. El mustră pe acei «ce ar comite crima, de a pune această chestie pe târâmul religiei (lovind aşà în tovarăşul său politic, Rosetti) şi de a aduce agitaţii ale căror rezultat ar fi de a înstrăinà simpatiile şi solicitudinea naţiei române; ba chiar a întregei Europe». Brătianu nu se sfieşte a arătà cum «Evreii au devenit o *plagă* socială pentru Români, şi când naţiunea este ameninţată, atunci se deşteaptă şi devine nu intolerantă ci prevăzătoare. Numai măsuri administrative nu ne pot scăpà de această *lepră* oprind pe proletarii străini a inundà ţara; că aceşti Evrei au umplut Moldova venind din Galiţia şi din Rusia, făcând concurenţă comerţului naţional pe care l'au dărămat; că mai înnainte Evreii nu erau aşà de urâţi, ci numai de când, inundând totul, au devenit *o plagă pentru ţara noastră*». Aceste cuvinte, ce e drept, cam greu se protiveau cu sprijinirea putinţei împământenirei Evreilor, pe care Brătianu o propusese şi o apărase. Dar nu este cinevà în zadar om politic. Trebue să ştie să se mlădieze după împrejurări[20].

Cât despre conservatori, părtinirea lor pentru Evrei este tot atât de vădită, cum se va vedeà mai la vale, şi mai ales în volumul următor, când cu prilejul înnecărei în Dunăre, de către barcagii, a unor Evrei expulzaţi din Iaşi în Turcia.

Ambele partide ale ţărei erau deci pentru admiterea în principiu a naturalizărei Evreilor, o deslegare pe

20. Şed. din 21 Iunie, *Mon. Of.*, 23 Iunie, 1866), (p. 616, col. 4 şi 5).

care mai târziu Românii au fost nevoiţi să o primească prin o impunere din afară. Massa poporului erà însă protivnică oricărei concesii către Evrei. Ba am văzut chiar, că petiţia Moldovenilor cereà încă legi de restrângere în protiva lor. Deşi clasa conducătoare erà în majoritatea ei protivnică Evreilor, împartăşind simţimântul instinctiv al maselor, şi numai de ruşinea principiilor umanitare şi de civilizaţie ar fi consimţit poate a primì art. 6 aşà cum fusese formulat de autorii proiectului de Constituţie, se poate susţineà cu siguranţa că majoritatea Camerei fu mulţumita de presiunea poporană care o împedicase de a o face.

Acei care reprezentau pe faţă în adunare ideile mulţimei în chestia evreeasca, erau cei câţiva deputaţi moldoveni din partidul *Fracţiunei* şi din Muntenia acei grupaţi în jurul *Trompetei Carpaţilor.*

Antisemiţii însă afară decât în mica Fracţiune, nu alcatueau un partid deosebit, ci erau răspândiţi în toate grupările politice, şi tot aşà şi în restul clasei culte, care în majoritatea ei erà protivnică Evreilor.

De aceea bună oară găsim pe doi deputaţi liberali Vasile Maniu şi Ioan Străjescu, ca'şi dau dimisia din comitetul partidului lor, pentru ca li se respinsese un amendament, prin care ceruseră restrângerea comerţului evreesc în sensul petiţiei Moldovenilor[21].

O altă dovadă a aceleiaşi împrejurări avem în ţinuta studenţimei, din care aproape totalitatea studenţilor din Iaşi sunt în contra Evreilor. Apoi un grup de 50 de studenţi din Bucureşti salută pe acei din Iaşi «pentru că cei d'intâi au rădicat salutarul lor cuvânt spre a combate criminalele uneltiri ale cosmopoliţilor noştri»[22].

Din numărul de mai bine de 100 de studenţi români din Paris, numai 35 aparţinând deosebitelor straturi sociale, sprijineau părerile guvernului în chestia îm-

21. Motivul demisiei în *Trompeta Carpaţilor*, 16 Oct. 1866.
22. *Românul* publică această scrisoare, însă cu litere foarte mici, drept curiozitate, în numărul său din 16 Iunie, 1866.

pământenirei Evreilor, şi «reprobau cum o spune în o scrisoare publicată în *l'Opinion nationale*, în chipul cel mai energic, orice idei de netoleranţă religioasă [23].

Chestia evreeasca revine a doua oară în desbaterea adunărei, când se reieà întrebarea, că numai străinii de rit creştin pot dobândi împământenirea, dispoziţie cu care se înlocueà articolul 6 din proiectul de Constituţie, ce fusese retras. Conservatorii Ghica Comănişteanu, I. Strat şi Manolache Costache sprijin iarăşi părerea, că nu trebue facuta deosebire de religie în chestia dreptului de naturalizare; dar camera răspinge amendamentul care readuceà iarăşi în desbatere articolul retras. Răspingându-se Evreii de la dreptul de a fi împământeniţi, se răspinge şi amendamentul lui T. Lateş care voeà să facă din proprietatea de moşii un drept politic, parere ce va fi reluată, atunci când România va fi îndatorită de a încuviinţà în principiu împământenirea Evreilor, întinzând atunci această oprire în deobştie la toţi străinii [24].

Chestia Senatului. Sub acest titlu se vor îmbinà două întrebări deosebite care stau totuşi în legătură, şi care se învârt în jurul aşezământului corpului ponderator» cum obicinueà pe atunci a se înfruseţà numele Senatului.

Intrebarea întâi a fost atinsă de noi odată, anume atunci când, vorbind de aşezămintele pe care guvernul din 11 Fevruarie le pastrase din Statutul lui Cuza Vodă, arătasem contrazicerea în care se puseseră membrii acestui guvern lăsând la o parte ca neexistent aşezământul

23. Scrisoarea din *L'Opiniou nationale*, reprodusă de *Trompeta Carpaţilor*, 23 August, 1866, subsemnată de următorii studenţi din Paris: I. Câmpineanu, C. F. Filitti, C. Nacu, N. Prisăceanu, C. Economu, D. Sergiu, I. Lerescu, N. Calenderolu, Al. Lupaşcu, A. Stoicescu, G. Marian, G. Dimitriu, G. Antochi, Ferekide, C. Lahovary, A. Zeuceanu, N. M. Dimitriu, Caloteseu, V. Zisu, M. Borănescu, G. Iatropol, Ioan Lahovary, Iacob Lahovary, Niculescu, Cosjin, D. Drăgănescu, şi V. I. Vlădescu.

24. Şedinţe din 21 şi 22 Iunie, *Mon. of.* din 22, 23 şi 24 Iunie 1888.

senatului, cu toate că păstraseră toate aşezămintele şi imitaseră procedările loviturei de stat.

Dacă revenim acuma asupră acestei chestii, o facem fiind că desbaterile asupra ei se deschid în adunarea constituantă, şi este foarte interesant de văzut cum priveau oamenii timpului această însemnată întrebare de drept public.

Ideea dreptului este una din aceste ce chinuesc mai mult sufletul omenesc. Ea se întâlneşte la toate prilegiurile, în toate afacerile, şi nu lasă pe om în pace până ce nu a dobândit pe partea ei, dacă nu chiar fiinţa ei aeve, cel puţin înşălătorul ei miraj. Ideea dreptului este aceea care încheagă societăţile şi preşede la desvoltarea lor către idealul organizărei bazat pe a sa îndeplinire. Ea este aceea care a mişcat totdeauna popoarele contra popoarelor, udând întâlnirile lor duşmăneşti cu şiroae de sânge care a curs însă adesea ori tot atât de îmbelşugat şi din luptele lăuntrice între clasele sociale sau între societate şi guvern, lupte întemeiate tot pe revandicările juridice. De aceea justiţia joacă un rol atât de mare în organizarea statului; căci nu numai că el trebue s'o ocrotească în manifestările ei legale, dar trebue s'o şi realizeze cât se poate mai deplin în formaţiile sociale şi politice, îndreptând pe cele dintâi şi îndemnând pe cele de al doilea pe calea ei cea atât de spinoasă. Tot de aceea, ori ce act făcut în un moment de criză, de uitare de sine, când patima vorbeşte stăpânitor în sufletul omenesc, este supus unei revizuiri, atunci când valurile se mai liniştesc, spre a vedeà dacă el consună cu principiile dreptăţei, şi omenirea nu se linişteşte până nu s'a convins, sau s'a momit cel puţin, că fapta adusă la îndeplinire poate sta în faţa normelor ideale din lumea dreptăţei.

Aşà se întâmplă lucrul şi în raportul dintre faptele Locotenenţii domneşti care dădură naştere constituantei, şi izvorul din care plecaseră toate înjghebările cele nouă,

lovitura de stat a lui Cuza Vodă. Şi aice se puneà o chestie juridică din cele mai ascuţite şi mai greu de rezolvit, şi care frământă mult şi în adânc societatea politică a acelui timp.

Am arătat cum atunci când se disolvă adunarea cea rămasă din domnia lui Cuza Vodă, şedinţele senatului se declarară de *închise,* fără deci a se disolvà şi acest corp legiuitor. După ce însă se alese adunarea cea nouă, senatul nu mai fu convocat, încât legile ce se votară pe timpul Locotenenţii domneşti, trecură numai prin adunare, fără a fi supuse şi deliberărei senatului.

Se născù dela o vreme în mintea oamenilor chiar din guvern ideea, că *legile* votate de adunare erau *nelegale.* Ministrul de Finanţe spuneà în o şedinţă secretă, că «legile votate de adunare nu le poate pune în lucrare, şi adunarea nu vrea să facă nimic în această privinţă. Ei bine adaogă Ministrul, responsabilitatea unei asemenea situaţiuni nu o pot luà asupra'mi»[25], Ceea ce voeà să spună ministrul erà, că legile votate numai de cameră fără concursul senatului nu erau îndrituite. Pentru a acoperì această nelegalitate, mai mulţi deputaţi din ambele partide propuseră, în şedinţa din 14 Iunie, o rezoluţie prin care se spuneà, că «având în vedere urgenţa oare căror legi votate de Adunare, această autorizà pe guvern a le aplicà imediat». Ca şi când s'ar fi sâit a spune lucrurile pe faţă, conservatorul Manolache Costache, în susţinerea acestei propuneri, caută întăi se acopere, prin vorbe nehotărâte gândul ce'i însufleţeà propunerea spunând, că «după Statutul nostru, legile ar fi trebuit supuse la *nişte formalităţi oare care,* afară de votarea lor de către cameră». La sfârşit însă Manolache Costache dă fiinţă gândului adevărat ce motivase propunerea, anume că ar fi o idee comună între guvern şi între noi, aş puteà zice identică, ideea inoportuni-

25. *Mon. of.* 16 Iunie 1866 (p. 581 col. a 5-a).

tăței convocărei senatului. Nu vrem nici noi nici guvernul a luà inițiativă de a convocà senatul, Camera nu voește să'l silească sa'l convoace [26].

Nu conveneà nici guvernului, nici adunărei convocarea senatului care rămasese dela Cuza Vodă și care erà compus în marea lui majoritate din bărbații *numiți* de el. Pentru ce însă nu s'a recurs la disolvarea senatului și la numirea altor membrii în Corpul ponderator? Probabil fiindcă chemat pentru a funcționà, sau și numai pentru a fi disolvat, erà să răsune în el voacea lui Kogalniceanu care erà de sigur să pună în lumină contrazicatoarea purtare a guvernului Locotenenței.

Pentru a înnăbușì această voace, camera chiar recursese la masura răspingerei lui Kogălniceanu din sinul ei ca om nemoral, sperjur și calcator de lege. Și cu toate acestea, pe actele acestui om atât de rău notat de membrii constituantei, se întemeià nu numai constituanta, dar și toata organizarea reînnoita a statului român. Pe actele săvârșite de Kogalniceanu, ca organ al Domnitorului, care nu mai puteà fi pus în cauză, și anume pe legea electorală, pe preambul Statutului recunoscut de Europa și pe ideea plebiscitului, se razamau toate actele cele mari cari erau menite sa transforme România.

Primul ministru Ioan Ghica complicase însa mult chestia prin o declarație stoarsă iarăși de situația juridică încurcată în care se puneà întreaga ocârmuire, prin ignorarea senatului și sub presiunea dreptaței și a legalitaței care strângeà de gât pe toți. El spusese anume, că senatul exista; numai că nu a fost convocat, fiind că nu ar fi avut ce lucrà și apoi fiind mare lipsă de bani, statul nu ar fi avut de unde platì diurna senatorilor». V. Pogor atrage luarea aminte asupra acestei declarări a guvernului, și încheie spunând, că «convocarea

26. Vezi desbaterile asupra acestei întrebări în cele trei ședințe din 29, 30 Aprilie și 1 Mai în *Mon. Of.* din 3, 4 și 5 Mai 1866.

senatului erà singurul mijloc de a intrà pe calea legalităţei, recunoscută de însuşi ministrul. Nu se poate votà de o singură cameră o propunere prin care să declarăm, că puterea legiuitoare aparţine numai Domnitorului şi camerei, fără a mai trebuì şi senatul. Ieri d. Ministru de Finanţe ne-a observat, că printr'o propunere nu se poate schimbà regulamentul; astăzi observ că prin o simplă propunere se tinde a se schimbà însuşi Constituţia ţărei.» Deputatul Tell susţine, că «pentru a eşì din încurcatura, nu rămâne alt mijloc decât convocarea senatului; că altfel propunerea d-lui Manolache Costache pune franc revoluţia în adunare, unde trebue să fie totdeauna respectul legilor». Pogor revenind la chestie, susţine parerea că pentru dânsul senatul a fost desfiinţat de dispoziţiile ultime ale Conferenţei de Paris care hotărâse ca adunările Ţarile Române să voteze fiecare în parte, şi deci senatul nu mai aveà nici un rost, de oarece nu aveà unde să fie pus. Senatul deci nu mai poate existà; dar daca pentru unii stau lucrurile astfel, guvernul este legat prin declararea d-lui Ministru de interne care susţine, că senatul exista şi că numai din oarecare împrejurări nu s'a convocat. Guvernul deci însuşi şi-a pus sabia asupra capului. Intru cât guvernul a declarat ca senatul există, nu putem intrà în legalitate decât convocând acest senat; căci dacă senatul există, cum spune guvernul, atunci binevoiţi a'l convocà, ori la din contra nu puteţi aveà legi».

Logica şi legalitatea aşà cereau. Dar în protiva acestor elemente raţionale, luptau în inimi şi în suflete pornirile urei şi ale patimei care trebueau mai la urmă să repoarte izbânda. Deputatul G. Mârzescu pune puntul pe i când spune curat, că «procedarea cerută prin rezoluţia ce este pusă în desbatere nu însamnă altceva decât, că atunci când Statutul ne vine la îndămână îl respectăm, iar când nu ne vine îl lepădăm, şi de vom urmà astfel, nu vom aveà nici un principiu după care să ne conducem în lucrările noastre». Se întimpină însă

contra lui Mârzescu, că «el însuşi recunoscuse de bună alegerea Domnitorului, cu toate că fusese făcută fără senat». Se răspunde acestei întâmpinări că «Domnul fusese ales prin plebiscit». Dar Radu Ionescu ripostează, că «conferenţa nu recunoscuse plebiscitul, şi că de aceea votul poporului a trebuit întărit prin acel al adunărei, care însă l'a dat în chip nelegal după părerea acelor ce susţin cooperarea senatului».

Primul ministru luând cuvântul arată, că «întreaga desfăşurare a evenementelor dela 11 Fevruarie încoace a fost extra legală; că mai gravă ar fi ilegalitatea comisă prin votarea mănţineri unirei şi prin adoptarea Dinastiei ereditare decât acea a câtorva legi ordinare trebuitoare pentru conducerea ocârmuirei; că nici guvernul dela 11 Fevruarie nu a venit doar pe o cale legală, ci pe una revoluţionară, şi că nu se poate face mare caz din asemenea abateri, pentrucă sunt cazuri anormale. Adaogă că toate aceste încurcături a provenit din faptul, că adunarea a tărăgănat cu votarea Constituţiei». Dar se puteà naşte încă întrebarea dacă adunarea convocată singură puteà votà o Constituţie fără concursul senatului? O puteà de sigur dacă s'ar fi declarat dela început răsturnat Statutul şi s'ar fi dat adunărei caracterul de adunare constituantă. Toate greutăţile proveneau dela interesul pe care 'l aveà guvernul din 11 Fevruar de a declarà Statutul de valabil şi de existent, pentru a puteà chemà pe baza lui Dinastia străină şi pentru a puteà convocà adunarea pe baza legei electorale a Statutului. Cu toate aceste greutăţi de logică juridică, se adoptă propunerea comitetului delegaţilor care înlătură senatul din jocul aşezămintelor constituţionale [27].

Chestia senatului trebuea să treacă şi prin o a doua fază, aceea a primirei sau lepădărei acestui corp din

27. **Desbaterile asupra senatului lui Cuza Vodă se fac în şedinţele din 14 şi 15 Iunie în *Mon. Of.* din 16 şi 17 Iunie 1866.**

noua Constituţie a statului român. Această a doua întrebare stă totuşi cu cea d'intâi, a luărei sau nu în consideraţie a senatului român din Domnia lui Cuza Vodă, în o legătură neapărată. Anume încă pe când se desbătea chestia aceasta din urmă, mai mulţi deputaţi rostiseră temerea, ca desbaterile să nu înriurească asupra părerilor viitoare despre păstrarea sau lepădarea senatului din Constituţia ce erà la ordinea zilei.

Proiectul guvernului propuneà o singură adunare. Raportul comitetului delegaţilor susţineà sistemul de două corpuri legiuitoare, adunare şi senat. Adunarea se împărţeà în două păreri reprezentate de cele două partide. Neculai Ionescu spuneà, că «chestiunea senatului a fost singura ce a putut divizà mai cu osebire opiniunile în această onorabilă adunare, şi ea a format pe acea parte a adunărei care se numeşte conservatoare, fiindcă vrea să conserve acel capital de idei politice. Această chestiune a senatului formează cum s'a zis diviziunea adunărei în două tabere». Observăm că stranii idei aveà N. Ionescu despre partidele noastre politice, dacă el consideră, că naşterea celor două partide ale ţărei se datoreà chestiei senatului, când am văzut că ele erau despărţite prin interese mult mai vajnice decât forma de dat corpurilor legiuitoare în noua Constituţie a României. Dar aceste tabere erau aproape egal reprezentate în adunare, şi N. Voinov rosteà temerea, că «dacă ar trece proiectul cu două camere, el nu va fi votat de o minoritate impozantă, poate chiar de o majoritate care s'ar desbinà de proiect şi ar face ca Constituţia să fie votată de o prea mică majoritate». [28].

Liberalii ca N. Ionescu, Pană Buescu, A. Sihleanu, Cernătescu, propun un amendament prin care reveneau la sistemul unicameral al guvernului, părere sprijinită şi de organul partidului liberal, *Românul*.

In raportul comitetului majoritatea delegaţilor susţineà

28. Şedinţa din 18 Iunie. *Monitorul Oficial* 19 Iunie 1866 (p. 594, col. 2).

senatul mai întâi pe motivul, « că pretutindeni în Europa şi chiar în republicele americane unde libertăţile publice sunt desvoltate în cel mai mare grad, există aşezământul senatului. Apoi că prin diviziunea reprezentaţiunei naţionale în două camere, se evită precipitaţiunea în deliberaţiuni· şi surprinderile din partea puterei ministeriale. Intervalul ce se pune, între deliberaţiile celor două camere dă acestor deliberaţii o mai mare maturitate. Membrii unei camere devin mult mai circonspecţi când ştiu ca rezultatul consfătuirilor lor va fi examinat şi controlat de a doua cameră. O singură cameră apoi tinde la omnipotenţa, şi venind în luptă cu puterea executivă tinde să o răstoarne. Experienţa ne arată în modul cel mai palpabil cari pot fi tristele consecinţi ale unor asemenea lupte. A doua cameră devine necesarmente o stâncă în care vin să se izbească aceste lupte dintre adunarea reprezentativă şi puterea executivă. Legile ieşite din deliberările a două camere au mai multa autoritate, fiindcă sunt făcute de reprezentanţii tuturor claselor societăţei. Dacă pentru a garanta justiţia sunt înfiinţate mai multe trepte de organe care sa o împarta, pentruce să nu se admita un sistem de control şi pentru puterea legiuitoare, mai ales pentru Românii cei cu caracterul ardent şi pasionat ca acel al tuturor naţiunilor meridionale .

Insfârşit reflectând la colegiile electorale deosebite din care trebuea să iasă senatul, raportul comitetului adauga, că «cu o lege electorala întinsă şi care astazi nu s'ar puteà restrânge fară inconveniente neprevazute şi în care condiţiile ce se cer pentru a fi deputat nu pot garantà nici experienţa, nici erudiţiunea, nici ştiinţa, nici cunoştinţa de afaceri publice, este teama că nu s'ar puteà obţine o adunare legislativă a cărei deciziuni să poată fi totdeauna productul unei mature cugetări».

Minoritatea combătea aceste argumente în însuş comitetul delegaţilor, sprijinindu'şi părerea pe faptul, că sistemul bicameral ar fi în contra tradiţiilor ţărei; ca innovaţia făcută de Cuza-Vodă dovedeà răutatea sistemului;

că asemenea instituţiune este nepopulară şi nu este în armonie cu voinţa poporului; că senatul ar constitui un fel de aristocraţie ce este nepotrivită cu aspiraţiile poporului român; în sfârşit, că «aceste două ramuri ale puterei legislative reprezentând interese diverse, în loc de a face să dispara luptele şi să aducă înfrăţirea, ar tinde din contra a creeà două tabere ostile una alteia, prin chiar linia de demarcaţiune trasă prin diferenţa condiţiunilor sau calităţilor de admisibilitate cerute de lege» [29].

La desbaterea din adunare, N. Ionescu care declară însuşi, că «totdeauna a făcut profesiunea unui respect nealterat către anticele şi venerabilele instituţiuni engleze, combate totuşi senatul, arătând, că cu un sistem bicameral, adunarea ar reprezentà elementul progresului, pe când senatul ar fi cuibul conservatismului; dar conservatismul şi progresul nu au la noi raţiunea de a fi în desbinare, fiindcă şi conservatorii din partea dreaptă a camerei sunt tot progresişti, pe cât sunt tot atât de conservatori liberalii din stânga; prin urmare ar fi un pericol de a se divizà aceste doua elemente. Mai aduceà ca argument, ca Divanurile adhoc, pe dorinţele cărora se întemeià întreaga mişcare de regenerare politică a poporului român, când ceruseră introducerea sistemului, constituţional răspinseseră anume aşezământul senatului care prin urmare nu s'ar puteà introduce acuma ca o încoronare a unui edificiu în al căruia plan dela început nu figurà». Se observà cu drept cuvânt lui N. Ionescu, că «dacă el se arată aşà de respectuos pentru cerinţele Divanului ad-hoc, pentru ce votase contra Principelui străin care erà unul din punctele de căpetenie cerute de el» [30]? N. Blaremberg răspunde din partea conservatorilor lui N. Ionescu. El rezumă astfel lungile sale consideraţii asupra nevoei unui senat: «O a doua cameră este maturitatea în deliberaţiunea, moderaţiunea în mişcarea legislativă, controlul în două

29. *Mon. Of.* din 27 Maiu 1866.
30. Şedinţa din 28 Iunie *Mon. Of.*, 28 Iunie (p. 631 col. 2).

grade de discuţiune în ordinul politic, mediaţiunea în caz de disentiment, un tampon necesar pentru a neutraliza ciocnirile, o stavilă opusă tiraniei unei adunări unice». După aceea Blaremberg intră în o cercetare istorică foarte erudită şi amăruntă a acestei instituţii cari însă probà tot atât de puţin nevoia introducerei senatului, precum digresiile istorice ale lui Ionescu dovediseră nevoia înlăturărei lui, de oarece ambele excursii istorice se întindeau în viaţa altor popoare. Cu toate că liberalii erau pentru o singură cameră, mulţi din ei votează pentru senat, şi A. G. Golescu explică această discordanţă dintre păreri şi vot, că ar fi provenit din pricină, că Europa cereà introducerea senatului, căci altfel se temeà de vecinicul neastâmpăr al Românilor şi neîncetatele lor revoluţii. Apoi liberalii nu voiau să aibă desbinare în adunare asupra acestei chestii care mai la urmă, faţă cu interesul cel mare al ţărei, erà o chestie secundară. «Vom votà senatul, ziceau ei, pentrucă voim să avem o Românie»[31].

Ce înţeles pot aveà însă cuvintele lui Golescu că Europa ne cere votarea Senatului? Lipsa de documente ne sileşte a recurge numai la ipoteza, că aşà ar fi fost indicările consulilor sau ale Principelui Carol el însuş. Această părere poate să-şi găsească un argument de analogie în cele ce se petrecură cu dreptul de veto al Principelui. Proiectul adunărei dădeà Capului statului numai un veto suspensiv, cu dreptul de disolvare a camerei. Dacă însă adunarea cea nouă mănţineà cererea unei legi, Principele erà dator să o primească. Principele Carol însă stărui numai decât pentru introducerea dreptului de veto absolut, ceeace adunarea constituantă primì şi care trecù în Constituţie[32].

Libertăţile publice. — Constituţia din 1866 este din cele mai liberale ce există în toate ţările lumei. Rapor-

31. Desbaterile asupra senatului în *Mon. Of.*, din 28 Iunie citat (Vezi pag. 631. col. 5).
32. *Am den Leben König Karl's I*, p. 80.

tul comitetului delegaţilor spune în această privinţă: «În acest proiect veţi găsì că se dă şi se garantează poporului român toate libertăţile publice de care se bucură popoarele cele mai liberale din Europa civilizată. Astfel libertatea conştiinţei, libertatea individuală, egalitatea înaintea legei, egalitatea în dobândirea exercițiului drepturilor politice, inviolabilitatea domiciliului, libertatea întrunirilor, libertatea presei, dreptul de asociaţiune, inviolabilitatea proprietăţei de orice natură, libertatea învăţământului, participarea tuturor Românilor la drepturile civile şi politice şi în fine toate libertăţile publice, încunjurate de toate garanţiile ce au putut produce până acuma spiritul uman, se găsesc în proiectul de Constituţiune» [33].

Şi într'adevăr că toate aceste libertăţi erau asigurate prin proiectul comitetului delegaţilor; dar liberalii nu erau mulţămiţi nici cu atâta. Ei doreau ca aceste libertăţi să fie declarate ca drepturi naturale ale omului, după pilda declaraţiei din Constituanta franceză din 1789. Apoi ca sancţiune a lor mai adăogau un alineat în care se prevedeà, că «nici o lege, nici un regulament sau articol introdus în vr'o lege să nu poată restrânge aceste drepturi în nici un caz, nici să se creeze penalităţi excepţionale în aceste materii» [34]. Boerescu deputat conservator observà, că dacă s'ar admite acest alineat, atuncea îndemnul la omor făcut prin presă ar trebuì să rămână nepedepsit. Când apoi Boerescu adaugă, că prin acest adaos se abrogă indirect cea mai mare parte din dispoziţiile codicelui penal şi comercial, stânga adunărei, adecă liberalii protestează contra unor asemenea cuvinte; iar *Românul* susţine de asemenea, că permisiunea de a creeà penalităţi excepţionale în chestiuni de libertate este nimicirea, uciderea acesteia» [35].

Conservatorii nu erau contra libertăţilor, ci numai

33. Şedinţa din 16 Iunie *Mon. Of.*, 17 Iunie 1866.
34. Şedinţa din 20 Iunie *Mon. Of.*, 22 Iunie 1866 (p. 602 col. 2).
35. *Românul* 22 Iunie 1866.

contra exagerărei lor. «Nu este drept, spuneà Manolache Costache, ca unii din noi să atribue celorlalţi intenţiuni cu totul străine de cugetarea lor; intenţiunea că ar fi ostili libertăţilor publice, libertăţei conştiinţei, libertăţei presei, libertăţei întrunirilor. Cu atât mai nedrepte sunt nişte asemenea insinuaţiuni, cu cât dv. cari le faceţi, ştiţi foarte bine că aceia pe cari îi acuzaţi au recunoscut toate aceste libertăţi şi le au înscris anume şi pe larg în proiectul de Constituţiune»[36]. Aceste cuvinte sunt aprobate de dreapta conservatoare pe când stânga protesteaza contra altui conservator, N. Blaremberg, când el combăteà amendamentul lui Lapati, acel ce nu pedepseà delictele comise în puterea libertăţilor publice. La rândul ei dreapta aproba şi aplaudă pe Ştirbeiu, când el sprijine ideea, că libertăţile trebueau să fie încuviinţate «dupa cultura, după înaintarea societăţei, adaogând, că de aceea şi libertaţile sunt deosebite după fiecare ţara; altele sunt ele în Anglia, altele în Franţa şi alta este libertatea Mormonilor . Prin o abatere de gând apoi catre împiedecarea necreştinilor dela împământenire, Ştirbeiu spune, că «înnainte cea mai mare marire a istoriei noastre erà libertatea conştiinţei care deşi nu erà scrisă în Constituţiunea noastră o puneam necontenit în practică. De când am început să vorbim de toleranţă de libertate, de atunci rădicăm chestiuni religioase. Ce folos să dai poporului libertăţi pe hârtie care în realitate nu pot existà astfel!»[37].

Aproape la atâta se marginiră desbaterile din Constituanta privitoare la libertăţile publice. Amendamentul Lapati este respins, şi Adunarea primeşte redacţia comitetului.

Se naşte însă o altă desbinare foarte vie cu privire la titlurile de nobleţă. Anume art. 10 din proiect de-

36. *Mon. Of.*, (p. 603, col 2).
37. *Ibidem* p. 604, col. 1.

venit art. 12 din Constituţie prevedeà două chestii cu totul deosebite îmbinate într'o singură dispoziţie, anume desfiinţarea privilegiilor de clasă şi împiedecarea Românilor de a primi titluri de nobleţă străine fără autorizarea statului român. Articolul 10 erà astfel conceput: «Toate privilegiile de clasă sunt oprite pentru totdeauna în statul român. Românii nu au şi nu pot primi titluri de nobleţa străine. Decoraţiile străine vor fi purtate numai cu autorizaţia Domnitorului».

N. Blaremberg observă cu cuvânt, că trebue facut o deosebire între privilegiile cari au fost desfiinţate încă dela Divanurile ad-hoc şi titlurile considerate nu ca privilegii ci ca ceva nominal şi onorific, aşà cum există şi în ţările cele mai egalitare [38].

Articolul erà într'adevăr, conceput cam fără înţeles şi mai curioz e încă faptul că, cu toate desbaterile în destul de amanunţite cari urmează asupra lui, el rămâne tot aşà de puţin limpede şi în textul definitiv al Constituţiei în care acest articol sună:

Toate privilegiile, scutirile şi monopolurile de clasă sunt oprite pentru totdeauna în statul român. Titlurile de nobleţă străine precum principi, grafi, baroni şi altele asemenea, ca contrarii vechiului asezământ al ţărei, sunt şi rămân neadmise în statul român. Decoraţiunile străine se vor purta de Români numai cu autorizarea Domnului .

Ce se face însă cu titlurile de nobleţă *băstinaşe*, nu se spune nimic. Mai rămân sau nu rangurile de boierie, bineînţeles numai ca vrednicii onorifice, şi fără alipirea de ele a nici unui privilegiu?

Chestia fiind nelimpede formulată, dă loc la o desbatere care nu lămureşte lucrurile, încât se păşeşte din confuzie în confuzie. Aşà principele D. Ghica cere lămuriri, dacă prin dispoziţia, ca «titlurile să fie oborâte, se înţeleg acele ce vor fi conferite în viitor; căci cele

38. Şedinţa din 22 Iunie *Mon. Of.*, 24 Iunie 1866 (p. 616, col. 4).

dobândite până acum nu cred să poată fi atinse» [39]. Tot așà susține și Blaremberg, că «nu poate să se asocieze la un vot cari ar nimicì drepturi câștigate, mai cu seamă când ele nu consfințesc nici un privilegiu, când ele se mărginesc a perpetuà suvenire istorice și oarecare glorii naționale». Rosetti răspunde că și guvernul a cerut suprimarea alineatului privitor la titlurile de nobleță din articolul comitetului, și că articolul astfel modificat nu ar luà nimănui nimic. Se iea numai ce a fost luat și prin Convențiune, adecă privilegiile; dar titlurile, gloriile acelea al familiilor nu le poate luà și nu le va luà nimene. Toți au fost până acuma și vor fi dispuși a respectà titlurile dobândite prin fapte mari; prin urmare se ieau privilegiile, iar titlurile nu» [40].

Aceeași declarație o făcù și președintele consiliului, amestecând însă, în o neînțeleasă confuzie, titlurile de nobleță cu decorațiile străine; că «guvernul nu înțelege a revenì asupra titlurilor trecute, și că se unește cu amendamentul d-lui Boerescu, ca să poată cineva purtà ornamente și decorațiuni cu voea Domnitorului» [41].

Ce însemnau aceste vorbe? Aveau ele înțelesul ca bunăoară titlul de *Principe* al lui Dim. Ghica erà să fie respectat, și că se va puteà bucurà de el și sub noua Constituție? Și dacă ele aveau acest înțeles, el putea fi întins și la celelalte titluri de boierie, de origină nu străină ci românească, ce fuseseră totdeauna întrebuințate după vechile datini ale țărei. Această interpretare a vorbelor lui Rosetti erà cu atât mai firească, cu cât nici odată și prin nici un act formal aceste titluri de boierie nu fuseseră desființate. Așà este știut că Divanul ad-hoc al Munteniei nu atinsese de loc chestii de organizare lăuntrică, ca acel al Moldovei care se îndeletnicise și cu aceste întrebări, și că divanul Munteniei înlăturase numai privilegiile de clasă, fără a pomenì prin nici un cuvânt

39. *Ibidem* (p. 616. col. 2).
40. *Ibidem*, (p. 616, col. 3).
41. *Ibidem* (p. 616 col. 4).

despre titlurile de boierie [42]. Numai în Constituţia prelucrată de Comisia centrală din Focşani se prevăzuse în art. 7, că *„ranguri de boerie nu se vor mai puteà dà nici primì în viitor, iar titlurile actuale nu mai păstrează nici un privilegiu.* Titlurile de nobleţă străine precum principe, cneaz, graf, baron şi alte asemenea, ca contrare vechiului aşezământ al ţărei, sunt şi rămân neadmise în statul român. Aceste dispoziţii nu privesc pe străini» [43]. Această Constituţie care însă nu venì la vot dar care are o mare valoare lămuritoare pentru gândurile ce se purtase asupra acestei chestii, abrogà titlurile *anumit* numai pentru viitor, păstrând dar pe acele existente, deslipind de ele bine înţeles toate privilegiile cu care ele fuseseră îmbinate în trecut.

N. Ionescu care aminteà, în cuvântarea lui, dispoziţiile Constituţiei din Focşani, se încredinţase de lipsurile ce înfăţişà articolul 10 din proiect. El cerù deci «ca în Constituţia noastră, să fie bine expusă dorinţa generală ca *nici cu numele nici cu titlul* să nu mai existe vr'o diferenţă între cetăţenii statului român». Şi Rosetti când adăogà — la asigurările date de el, că gloriile străbune nu vor fi atinse adecă titlurile existente nu vor fi înlăturate, — o altă sprijinire, anume, că «a primi să se mai dee titluri de către străini, *pe când noi nu le mai dăm*, ar fi cu totul anormal» [44], se gândise a nu se mai da titluluri de atunci înainte, iar nu a se oborì titlurile existente.

Dar de unde se luase chiar acest principiu, că nu se vor mai da titluri de boierie în România? Doar dela un obiceiu ce se stabilise aşà din senin de pe vremile Domnitorilor dela Balta-Liman; căci vr'o dispoziţie legislativă care să oboare rangurile de boierie din ţară,

---

42. *Acte şi Documente privitoare la Renaşterea României*, VI, 1 p. 128. *Comp. Istoria Românilor din Dacia traiană* VI, p. 215.
43. Reprodus de N. Ionescu în şedinţa din 22 Iunie *Mon. Of.*, 24 Iunie (pag. 616 col. 3).
44. *Ibidem* (p. 616 col. 3).

afară de dispoziția, netrecută în stare de lege, a Constituției din Focșani, nu întâlnim în Țările Române.

Dacă ne-am luà numai după dispozițiile legislative, apoi s'ar puteà susțineà cu cea mai deplină izbândă, că titlurile și rangurile de boierie băstinașe nu au fost nici-odată rădicate în Principate, și că ele și astăzi ar mai puteà înfrumuseța numele acelora ce nu s'ar teme de ridicolul de a le purtà, fie în cap fie în coadă.

Pe când se credeà că desbaterile se închiseseră și erà să se voteze articolul 10 (12), se scoală Laurian cu un nou amendament prin care caută indirect să lovească în principele D. Ghica. Anume Laurian propuneà în chip cu aparență foarte serioz, că toți locuitorii României să poarte titlul de Principe, întru cât ei ar fi cetățeni ai Principatelor. Acest joc de cuvinte care introduceà gluma în desbaterile camerei, atrage lui Laurian o zdravănă lecție de purtare cuviincioasă. El este chemat la ordine și este nevoit să ceară iertare întregei adunări pentru nesărata lui încercare.

Legea electorală. — În Convenția de Paris ca și în Statutul lui Vodă Cuza dispozițiile electorale făceau parte întregitoare din actul de temelie al organizărei statului; însă ele erau formulate a parte în o lege electorală anexata pe lângă acel act. Constituția din 1866 primește în însuși corpul ei principiile fundamentale ale acelor dispoziții, reproducându-le apoi cu amărunțimile trebuitoare în legea electorală. Ea voeà să alipească și mai mult încă chipul alegerii mandatarilor țărei de organizarea obștească a statului, fiind acei ce-i dădură naștere convinși, că «numai o bună lege electorală este baza regimului constituțional»[45].

Toți deputații de ambele colori, liberali și conservatori, cereau sufragiul universal, însă într'un cu totul alt înțeles decât acel ce se dă de obiceiu acestui ter-

45. Radu Ionescu în ședința din 26 Iunie *Mon. Of.* 29 Iunie (p. 634 col 3).

min, adecă dreptul de vot egal al tuturor locuitorilor ţărei; căci toţi admiteau să cheme pe toţi locuitorii la vot, însă nu în chip egal, ci ţinând seamă şi de reprezentarea intereselor, împărţind deci corpul electoral în colegii. Principiul sufragiului universal propriu zis erà răspins chiar de liberali, pe motivul rostit de N. Ionescu, că «nu este cerut de starea de cultură în care se află societatea noastră» [46]. Erau însă şi unele păreri răzleţe, pe din afară de adunare care cereau egala împărtăşire a tuturor cetăţenilor la dreptul de vot. Aşa în *Românul* apăruseră articole care apărau această teză, sub iscălitura «un abonat». Dar aceasta erà o părere singuratecă. Chiar *Românul* când scrieà prin propria lui redacţie, cereà «împărţirea corpului alegătorilor în colegii, ca să se poată stabilì şi garantà contra predominărei numarului, a masselor, asupra inteligenţei şi asupra celorlalte condiţiuni sociale» [47].

Desbaterea se încinse asupra acestor colegii. Proiectul guvernului, prefăcut de comitetul delegaţilor, prevedeà 4 colegii pentru camera şi 2 pentru senat, în totul deci 6, şi anume pentru camera unul al proprietăţei mari, unul al celei mici, al 3-lea al industriei, comerţului şi inteligenţei şi al 4-lea al tuturor contribuabililor, adecă al massei poporului.

Liberalii sprijineau sistemul a două colegii, unul urban şi cellalt rural, în care să iee parte toata poporaţia cu vot direct, dela un cenz oarecare şi cu vot indirect sub acel cenz. În acest înţeles prezintă N. Ionescu un amendament în jurul căruia se încinge în parlament lupta oratorică.

Amendamentul lui Ionescu este bine înţeles raspins de comitetul delegaţilor căruia i se trimite spre a'şi da părerea, pe motivul, că «pe cât votanţii vor fi împărţiţi în mai multe colegii, pe atâta se face o mai sinceră aplicaţiune a votului universal» [48].

46. Şedinţa din 26 Iunie *Mon. Of.* 29 Iunie (p. 634 col. 1 şi 2).
47. *Românul* 28 şi 29 Mai şi 8 Iunie 1866.
48. *Mon.* citat în nota 44.

După părerea conservatorului R. Ionescu, împărţirea în 4 colegii «ar fi cea din urmă expresiune a democraţiei, cea mai perfectă formă la care poate ajunge votul universal bine regulat» [49]. Manolache Costache eră «pentru restrângerea pe cât se poate a reprezentaţiunei naţionale, căci nu este cea mai bună lege electorală aceea care dă cel mai mare număr de alegători, de oarece nu se poate impune unei populaţiuni .un drept politic, când acea populaţiune nu are conştiinţă de acel drept» [50]. El combate deci din acest punct de vedere amendamentul lui N. Ionescu. Blaremberg adaogă la această combatere, că «în sistemul alegerei în două caturi (à deux étages) a fiecărui colegiu, în care trebueà să voteze şi alegători direcţi şi delegaţi, sau cei d'intâi vor covârşi pe aceşti din urmă, sau cei din urmă pe cei d'intâi; şi în ambele cazuri nu vom aveà reprezintat decât interesul unei clase, cu toate că două sau mai multe clase vor fi votat în fiecare colegiu, ceeace ar fi protivnic recunoaşterei din partea întregei camere a nevoiei de a fi reprezintate interesele în adunare» [51].

Ceeace poate încă păreà curioz, este de a vedeà pe unii liberali, ca Brătianu, combătând sistemul celor două colegii, sistem sprijinit de liberali, întrucât spuneà el, «amendamentul nu dă nici un avantaj mulţimei care şi după el votează indirect» [52].

In zadar căută N. Ionescu să pună chestia pe un tărâm mai înalt, arătând cum amendamentul lui puteà contribuì la formarea unei clase mijlocii; căci i se răspunde, că «clasele în popor nu se formează în chip măestrit şi prin artificii electorale, ci numai pe temelii economice, şi că clasa a III-a se va creeà atunci când societatea se va linişti de patimile politice; când agricultura îşi va puteà

49. *Ibidem* (p. 635, col. 4).
50. *Ibidem* (p. 636 col. 5).
51. *Ibidem*, col. 3.
52. *Ibidem*, col. 5.

desvoltà bogăţiile, când tot atunci şi comerţul va contribuì la alcătuirea acelei clase» [53].

Ceeace este însă mai interesant în desbaterile legei electorale este destăinuirea raporturilor în care noul proiect stăteà cu legea electorală a Statutului lui Cuza Vodă. Dacă conservatorii primiseră, în contra părerei fruntaşului lor, Manolache Costache, votul universal cu 4 colegii, ei se supuseseră unei nevoi, neputând face altfel, «de oarece moşteniseră aceasta dela regimul lui Cuza, şi acum nu mai puteau desbrăca numărul, gloatele, de acest drept câştigat care le este dat prin Statut» [54]. Tot aşa spun şi alţi conservatori de samă ca Ioan Strat, când recunoaşte şi el, că «populaţiunile rurale au fost înzestrate cu sufragiul universal prin Statut» [55]; iar N. Blaremberg, alt conservator, adaogă, că «nu am voit a se zice că am făcut mai puţin decât Cuza Vodă, şi nu am *putut uità mai vârtos, că chiar noi suntem fructul votului universal*» [56], mărturisire pe cât de însemnată pe atât şi de adevărată, de oarece Constituanta fusese aleasă după legea electorală din 1864.

Nu e vorbă, se căutà a se înnegrì legea lui Cuza Vodă, prin aceea, că N. Ionescu spunea că «votul universal al lui Cuza erà minciuna universală, căci cei mai mulţi din Români nu votau deadreptul pe deputaţi ci numai prin delegaţi cari erau singurii alegători adevăraţi, fiindcă numai ei alegeau pe deputaţi» [57]. Ca şi când legea electorală din 1866 nu ar fi făcut tot aşà, şi nu ar fi aruncat massele cele adânci ale poporului român tot în votul indirect, ba chiar amendamentul criticului legei lui Cuza Vodă lăsà tot mulţimea să voteze indirect în cele două colegii cel urban şi cel rural. Deaceea

53. *Ibidem*
54. *Ibidem* col. 5.
55. Şedinţa din 26 Iunie *Mon. Of.* 29 Iunie (p. 695 col. 2).
56. *Ibidem* (p. 634, col. 2.)
57. *Ibidem* (p. 634 col. 3).

nu fără dreptate critică *Românul* legea electorală a Constituantei, spunând, că «se împarte corpul electoral în 6 colegii din care patru sunt ale proprietăţei fonciare, al averei, iar poporul nu are în el nici cea mai mică parte. Din ceilalţi doi deputaţi, unul este al comerţului, industriei şi inteligenţei, şi tot unul numai ar fi să reprezinte interesele massei imense a majorităţei poporului. Dar acest colegiu cu votul indirect este numai o mare minciună. El este numai o zestre guvernamentală cari se va colorà totdeauna după coloarea partidului de la putere. Legea lui Cuza Voda, urmează *Românul*, cel puţin păstrà o măsură pentru toţi; ea impuneà votul indirect tuturora. Legea comitetului delegaţilor nu este nici dreaptă, nici francă. Ea stabileşte privilegiul, monopolul reprezentaţiunii naţionale în favoarea averei»[58].

Ori cât de neperfectă ar fi fost legea lui Cuza Vodă, nu ramâne mai puţin adevărat că ea spărsese pentru prima oară cetatea oligarhiei şi rostise marele principiu, că tot Românul are dreptul a trimite reprezentanţi în parlamentul ţărei. Dacă poporul se împărtăşise din acest drept mai mult sau mai puţin, erà mai la urma cu totul indiferent, şi este firesc lucru ca legea din 1866 sa fi înfaţişat un progres asupra celei din 1864. Dar fără legea lui Cuza Vodă, legea din 1866 ar fi fost cu neputinţa; căci ceeace hotarâse chiar pe conservatorii cei mai îndărătnici a votà sistemul celor 4 colegii, din *cari unul al ţărănimei*, erà tot ideea rostită de Manolache Costache, că «astăzi nu mai putem desbrăca numarul, gloatele, de dreptul câştigat de ei prin Statutul lui Cuza Vodă»[59].

Constituanta şi Constituţia din 1866. — Dacă căutăm a ne da seamă despre elementele care alcătueau adunarea constituanta din 1866, pentru a în-

58. Românul 18 Iunie 1866.
59. Mai sus, nota 53. Comp. *Românul* 18 Iunie 1866.

ţelege lucrarea ei, Constituţia din acel an, constatăm că majoritatea membrilor erau din partidul conservator, şi numai minoritatea reprezentà partidul liberal. Aceasta se vede întâiu din alegerea preşedintelui adunărei, la care demnitate este urcat conservatorul Manolache Costache, cu 76 de voturi contra lui I. Brătianu care dobândeşte numai 46 [60]. Tot aşà şi comitetul delegaţilor pentru Constituţie este compus din o majoritate conservatoare: P. Grădişteanu, col. Catargiu, N. Racoviţă Aristide Pascal care a fost şi raportorul proiectului; iar minoritatea liberală erà reprezentată prin N. Ionescu Pană Buescu şi A. Sihleanu [61]. De aceea şi Bratianu la desbaterea articolului privitor la putinţa împământenirei Evreilor, spune, că «el nu poate fi banuit a fi introdus acel articol în Constituţie, de oarece ea nu este opera lui, nu este făcută de dânsul [62]. Prin urmare nu este exactă sprijinirea *Trompetei Carpaţilor* că «alegerile pentru Constituantă se făcuseră după placul ziarului *Românul* adica ieşiseră mai toate liberale» [63].

E drept că elementele conservatoare din adunare erau de cu totul altfel deçât acele ce se înţelegeau mai din vechime sub acest nume; că o suflare liberală le atinsese pe toate. Nu se mai întâlneau în Constituantă multe nume de tot mari ale ţărei, nici mai ales reprezentanţi ai ideilor patronate odinioară de capul conservatorilor de altădată, logofătul Mihail Sturza, care considerà «orice schimbare făcută în principiile unei ocârmuiri ca o înnoire a unor aşezăminte consfinţite prin legitimitate şi cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător» [64]. Conservatorii din Constituantă erau în felul lor tot liberali, deşi nu aşà de înnaintaţi în idei ca partidul *Roşilor*, după cum s'a văzut aceasta din

60. *Mon. Of.* 14 Maiu 1866.
61. *Ibidem*, din 18 Iuaie *Mon. Of.* 19 Iunie 1866.
62. *Ibidem* din 21 Iunie *Mon. Of.* 33 Iunie (p. 611 col. 5).
63. *Trompeta Carpaţilor* 1 Maiu 1866.
64. Mai sus, pag. 90.

desbaterile urmate în chestia senatului şi în acele ale legei electorale. Conservatorii din 1866 sunt acei ce votaseră în Divanurile ad-hoc oborârea privilegiilor şi cari nu înţelegeau să mai considere poporul prin perspectiva principiilor aristocratice ale privilegiului, ci prin acea a democraţiei şi egalităţei. In profesia de credinţă a ziarului conservator *Desbaterile* de sub direcţia lui N. Blaremberg, I. Cantacuzino, P. Carp, Pantazi Ghica şi Al. Lahovari cetim: «In timpul de faţă când Românii scăpaţi de sub un regim conrumpător se deşteaptă ca din mormânt şi încep a răsuflà aerul curat al libertăţei, când un guvern liberal (acel al Locotenenţei) şi onest primeşte şi chiar chiamă controlul tuturor, opiniile cele mai diverse pot ieşì la lumină»[65]. Aceste cuvinte puteau fi subscrise şi de liberali.

Lovitura de stat a lui Cuza-Vodă mai avuse încă şi priinciosul efect de a destinde încordarea relaţiilor dintre conservatori şi liberali. Nu mai erà acuma în desbatere interesul cel ascuţit al proprietăţei care înveninase atât de mult raporturile între cele două partide în 1848, 1862 şi 1864. Legea rurală pătrunsese în aevea lucrurilor. Proprietatea se luase dela boieri şi se dăduse ţăranilor, fără ca pentru aceasta cei d'intâiu să ajungă la sapă de lemn, cum se temeau la început. Bonurile rurale date în schimbul moşiilor împărţite, se plăteau regulat atât ca procent cât şi ca amortisment. Prin urmare ideea că proprietarii fuseseră desbrăcaţi, trebuì să dispară, şi cu stingerea acestor temeri închipuite trebueà să se îmblânzească şi raporturile dintre conservatori şi liberali. Opoziţia nu încetase între aceste două tabere; dar ea se restrânse din imboldurile ascuţite ale interesului individual, la desbaterile unor chestii mai ideale care puteau deşteptà numai pasiunile, nu şi patimile. De aceea găsim că însuşi conservatorii recunoşteau, prin ziarul lor *Desbaterile*, că «*chestiunile sociale fiind terminate*, nu

65. *Desbaterile* No. 1 din 24 Februarie 1866.

mai este cu putinţă decât un singur partid, acel al oamenilor morali şi capabili». Aiurea acelaş organ adaogă, că «confraternitatea partidelor politice cari au combătut pentru menţinerea regimului constituţional şi care de o potrivă au fost victimile crimei la 2 Mai, *a sters diferenţa de interese între ele*»[66]. Apoi tot conservatorii din mintea cărora ieşise proiectul de Constituţie, prevedeau în art. 132, că «inalienabilitatea pământurilor clăcaşilor prevăzută de legea rurală rămâne neatinsă» [67].

Conservatorul Manolache Costache spune mai târziu în adunarea din 1867, că «nu e nici un proprietar care ar dorì să mai revină la starea de mai înainte»;[68] iar ministrul G. Văsescu, în un raport către Consiliul de Miniştri din 21 Iulie 1867, constată creşterea însemnată a arenzilor, spunând, că «desrobirea muncei şi a proprietăţei prin legea rurală a fost o măsură în favoarea agriculturei în genere, şi că 4 ani au fost de ajuns pentru ca perturbaţiunea în relaţiunile survenite între proprietari şi ţărani, prin aplicarea legei rurale, să înceteze cu totul» [69].

Tot aşà spune ziarul conservator *Constituţiunea* din Iaşi, că «astăzi când nu mai este între noi discuţiuni de clasă, iar orice chestiuni sociale au dispărut şi proprietatea foştilor clăcaşi s'a recunoscut, prin Constituţiune, tot aşà de sacră ca şi orice altă proprietate, şi când, pe de altă parte drepturile politice sunt garantate tuturor cetăţenilor—era revoluţiilor s'a închis» [70].

Această primire din partea proprietarilor a nouei stări de lucruri, mult mai anevoie de schimbat decât întinderea dreptului electoral, nu-i opreà însă de a căutà

66. *Desbaterile* din 1 Martie 1866 subsemnat de N. Blarenberg şi alt articol de Brăiloiu.
67. Şedinţa din 28 Iunie *Mon Of.* 3 Iulie 1866 (p. 622, col. 2).
68. Şedinţa din 9 Ianuarie 1867. *Mon. Of.*, 13 Ian. 1867.
69. *Mon. Of.*, 2 Septembre 1867.
70. Programul politic al comitetului electoral (conservator) din Iaşi. *Constituţiunea* 28 Septembre 1866.

să înlănţuească pe altă cale munca ţărănească. Chiar sub guvernul Locotenenţei domneşti şi cu camera încă rămasă dela Cuza Vodă, se întocmise cea întâi *lege de munci agricole* desbătută şi votată în ziua de 16 Martie 1866 şi care admiteà execuţia personala a ţăranilor pentru acei ce nu'şi îndeplineau tocmelile. Art. 13 prevedeà, că «Primarul să *îndemne* pe locuitori la executarea tocmelilor, iar la caz de refuz, *va executà* el pe locuitori». Şi art. 14 se rosteşte încă şi mai limpede: ‹Primarul *prin mijloacele executive de care dispune va aduce pe datornici la munca la care s'a tocmit;* când ei se vor îndărătnicì, se vor tocmì oameni în locul lor, cu orice preţ». Inţelege oricine ce însemnà, în moravurile şi obiceiurile timpului şi în raporturile dintre ţărani şi boieri, din care cei d'intâiu abea ieşiseră din lanţurile iobagiei, rostiri ca acele subliniate mai sus, şi lucru curioz este că nici un deputat, măcar dintre apărătorii ţăranilor, nu se ridică contra execuţiei *manu militari* prevăzută în legea tocmelilor agricole votată în 1866 [71].

Dacă însă proprietarii fară deosebire de partid politic îşi asiguraseră interesele prin legea tocmelilor agricole, iară pe de altă parte ei vedeau că despăgubirea încuviinţata de legea rurală erà reală şi sunatoare, apoi pe lângă aceste, când se ştieà, că şi sub regimul vechiu trebueau să lese ţăranilor pământul spre folosinţă, ba încă cu mult îngreuietoarea îndatorire de a da pământ nou însurăţeilor, îndatorire stânsă de legea lui Cuza Vodă—se înţelege de la sine, că ei nu mai aveau nici un interes a reluà proprietăţile ţărăneşti, lucru ce pe de altă parte nici nu ar fi îndrăznit să facă. De aceea şi vedem cum Locotenenţa şi

71. Desbaterile legei în *Mon. Of.* din 18 Martie 1866. Pe lângă aceste legi se mai întrebuinţau şi alte mijloace pentrn a apăsà pe ţărani. In 5 Iunie 1866 Fălcoianu interpelează pe guvern asupra faptului, că „nu numai intinderea pământului dat ţăranilor pe moşiile statului a fost mai puţină decât se cuveneà, dar li s'a dat ce e fost mai rău: prund, răpi şi ponoare, locuri ce nu se pot cultivà, ca să poată supune pè acei ţărani cu totul arendaşilor". *Trompeta Carpaţilor* 7 Iunie 1866.

ministerul ei, compuse din prieteni dar şi din protivnici ai ţăranilor şi ai împroprietărirei, prin o *proclamaţie către locuitorii săteni,* îi asigurà, că «pământurile pentru care a-ţi făcut în trecut clacă şi boieresc şi care vi s'a trecut în 1864 în deplină stapânire, sunt fără cea mai mică deosebire o proprietate tot atât de consfinţită ca orice altă proprietate. Nimeni sub nici un cuvânt, fie guvern, fie obştească adunare, nu poate atinge stăpânirea d-voastră asupra acelor pământuri, precum nu poate atinge nici un fel de proprietate ori de ce fire ar fi. Fostul domn Cuza precum şi foastele adunări obsteşti n'au facut şi nu puteau face altceva, decât a constatà un drept câştigat de foştii clăcaşi asupra pamânturilor ce le aveau în posesiune şi pentru care făceau clacă. Dacă satenii nu ar fi avut nici un drept asupra acestor pamânturi, fostul domn Cuza n'ar fi putut luà da la unii şi dela alţii, căci aceasta ar fi fost o tâlhărie pe care Europa nu ar fi putut-o suferì» [72], şi aşà mai departe. Acuma proprietarii dela olaltă se faceau apărătorii principiului, că ţăranii fuseseră totdeauna proprietarii pamânturilor concedate lor, principiu cari îi făceà să spumeze şi să se încrunte în 1862, şi care îi împinsese la acea luptă disperată contra Domnitorului ce'l impusese.

Cum se face că oamenii cari susţinuseră altădată cu atâta convingere, că ţăranii nu sunt decât chiriaşi ai pământului [73], sa spună acuma că ei au fost totdeauna stăpânii lui, şi că numai în puterea acestui drept al lor de proprietate putuse Cuza Vodă a decretà principiul legei rurale? Conservatorii ecau nevoiţi să schimbe acuma tonul, căci ei nu puteau să mai adaoga la zdruncinarea exterioară a statului român şi revoluţia internă ce i-ar fi ameninţat în cazul când s'ar fi gândit a se atinge de pământurile ţăranilor, lucru despre care le dăduse chiar oarecare îngrijire zvonurile de temerile iscate printre ţăranii din Calafat pentru păstrarea pământurilor lor [74]. De aceea găsim, că

72. Reprodusă de *Gazeta Oficială din Focşani,* 17 Aprilie 1866.
73. Vezi *Domnia lui Cuza Vodă* de mine, I. p. 454.
74. *Trompeta Carpaţilor* 27 Maiu 1866.

toate guvernela care urmară după 11 Februarie, fie conservator, fie liberal, se silesc a convinge pe toată lumea despre nestrămutarea legei rurale. Așà bunăoară în al doilea minister al Domnitorului Carol pus sub președenția lui Ioan Ghica, acesta în însușirea lui de ministru de interne spune în o circulară către prefecți, să «caute a se încredință unde legea rurală este încă neaplicată în toată a sa întregime să pună stăruinți, ca fără întârziere să se aducă la îndeplinire toate dispozițiunile zisei legi»[75]. Apoi dacă legea erà așà de bună, așà de neapărată pentru înflorirea țărei, pentru ce atâte uri și atâta înverșunare contra acelui ce o înfăptuise, și pentru ce atâtea ponegrire contra actului care singur îi putuse da ființă ?

Lovitura de stat a lui Cuza-Vodă și urmările ei nemijlocite, legea rurală și noua lege electorală, căzuseră ca o lovitură de măciucă pe capetele conservatorilor. Ele trebuiseră să schimbe și mentalitatea acestui partid, mai întâiu în privirea dreptului de proprietate pe care conservatorii, din excluziv atribuit lor, cum îl crezuseră până atunci, se vedeau nevoiți a'l împărțì cu țăranii; apoi în acea a îndrituirei de a reprezentà poporul pe care zdrobirea privilegiului politic o răspândise de asemenea în masse. Ideile de libertate și de egalitate erau urmările neapărate unei astfel de prefaceri psichologice. *Lovitura de stat democratizase nu numai în deobște societatea românească, ci democratizase și partidul conservator însuși.* Această nouă concepție a raporturilor dintre oameni își făcù calea tocmai prin opera cea mai de seamă a partidelor noastre politice românești : Constituția din 1866.

Partidul conservator care făcuse ideilor liberale atâtea concesii pe tărâmul libertăței și a egalităței, voì să se mai rețină pe povârnișul pe care alunecà sub goana timpului, păstrând pentru el reprezentanția țărei, ceeace

75. *Mon. Of.* din 20 Iulie 1866.

obţinù dela liberali prin un soiu de transacţie tăcută, prin legea electorala care dădù precumpenirea proprietaţei, şi mai ales proprietăţei mari, atât în cameră cât şi în senat. Este într'adevar altfel aproape de neînţeles, cum alăturea cu libertăţile exagerate în forma încuviinţată lor de Constituţia din 1866, să întâlnim dispoziţii electorale atât de restrângatoare pentru reprezentarea poporului. Din 6 colegii, numai unul pentru mulţime, şi acela mai mult cu vot indirect, şi altul, iaraşi unul singur pentru industrie, comerţ şi inteligenţa; iar *patru* colegii păstrate proprietăţei mai mari. Numai pe aceasta tocmală în folosul lor, consimţiră conservatorii a votà nămolul de libertaţi gramadit în Constituţie; apoĭ tot ei mai puseseră mâna, încă de mai înainte, pe legea tocmelilor agricole, încât pentru nişte concesii mai mult de principiu, conservatorii deveniseră stăpânii tuturor coardelor de reală mişcare a ţarei. [76].

Daca însă partidul liberal cedă celui conservator în chestia senatului şi în acea a legei electorale, şi el câştigă mult pentru viitor; caci libertaţile propuse de el şi primite de conservatorĭ nu erau doar sa rămână pentru vecie aşternute numai pe hârtie, ci odata cu deşteptarea poporului erau sa se introducă în moravuri şi obiceiuri.

Această transacţie încheiată între liberali şi conservatori dintre care nu se ştieà deocamdată cine vor ieşì păcaliţi, explică primirea Constituţiei de ambele partide reprezentate în Constituanta, şi votarea ei cu unanimitatea tuturor deputaţilor prezenţi în număr de 91 [77].

---

76. Comp. Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Bucarest 1900, p. 169: „Les Rouges avaient obtenu la liberté absolue de la presse et la liberté d'association, droits sur lesquels on ne pouvait plus revenir. En échange ils avaient concédé aux Blancs la loi éléctorale, qu'il leur serait facile de modifier plus tard (cum, când erà înscrisă în Constituţie?) et la loi sur les contrats agricoles". Scrierea lui Damé atât de aspru criticată de d. Iorga este în destul de bine informată; dar trebueà să cadă în păcatul părtinirei, de îndată ce se apucà de apreţuit evenementele, scrisă fiind după vechiul sistem de istoriografie.

77. Şedinţa din 29 Iunie. *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 655, col. 1).

Românul organul liberalilor înnaintați se declară «mulțămit cu actul de temelie al țarei votat de adunare și care, spune el, cuprinde mai toate condițiile neapărate unei bune organizări politice»[78]; iar *Desbaterile*, ziarul conservatorilor arată, că «pentru a votà Constituția s'a facut de ambele părți ale adunarei, pe cât convicțiunile și credințile sale proprii a permis fie carui deputat, concesiunile neaparate, și cu modul acesta nimic nu a ramas nediscutat și nelămurit . Conservatorii trebueau să fie cu atât mai mulțamiți cu textul votat, că acest text erà acel înfățișat sub masca anonimatului de însuși partidul lor, și prin care se înlăturase proiectul cel mult mai radical în privirea libertăților ce fusese prezentat de guvern[79].

Constituția din 1866 poate dar fi privită ca opera comună a ambelor partide, a conservatorilor și a libelilor, reîntregit iarăși în marele și unicul partid național, în care cele două frânturi ale lui se contopiseră totdeauna, când erà în joc existența țarei.

Principele Carol jură pe Constituție în 30 Iunie 1866[80].

Constituția din 1866 erà fară îndoială cea mai liberala din Europa. Luată dupa cea belgiană, ea o depașeà în unele priviri. Un așezământ însa nu poate să se împlânteze în o țară care nu este pregătită, prin mintea ei, a'l primì; el poate să deștepte și să grăbeasca pregătirea acestor minți; dar până să se îndeplinească lucrul, va fi o discordanță între starea de fapt și îmbrăcamintea juridică. Urmările acestei discordanțe se vor vedeà tocmai în jocul partidelor politice care căpatasera, prin marile și nețărmuritele libertăți, deplina voie de rasfațare.

Principele Carol primì Constituția votată și jură manținerea ei; dar el nu se putù împiedecà de a gândì, că «pentru țară ar fi fost mai nimerit un regim mai absolutist

78. *Românul* din 8 Iunie 1866.
79. *Desbaterile* din 17 și 28 Iunie 1866.
80. *Mon. Of.* 5 Iulie 1866.

dar că un atare regim nu mai este acuma cu putinţă» [81]. Şi Doamna Cornu care jucase un rol atât de însemnat, prin sprijinirea alegerei Principelui Carol pe lângă curtea franceză, scrieà Principelui că «regretà, lipsa unui mic grăunte de absolutismu care ar fi necesar, pentru a face să precumpenească bunele Voastre scopuri» [82]. Iată deci cu ce dispoziţii sufleteşti paşeà noul Principe la aplicarea Constituţiei.

Aceste dispoziţii puteau să'l îndrumeze pe două căi: sau pe aceea de a căutà să zădărnicească jocul prea liber al vieţei statului, introducând pe furiş acel grăunte de absolutismu de a căruia lipsă dânsul se plângeà—sau lăsând deslănţuirea acestui joc în toată deplinătatea lui, să se expună a deveni o minge aruncată în toate părţile de conducatorii politici. Vom vedeà cum Principele Carol căuta sa înlature această îndoită primejdie [83].

Termenii de conservator şi de liberal.—Adăogim câteva ştiri asupra timpului şi a chipului cum au aparut aceste două denumiri ale celor două mari partide ale ţărei; căci la început nici unul nici altul din ele nu purtau asemenea nume.

Cea mai veche în dată din aceste două denumiri este acea de *conservator* care, cum am văzut, apare încă din 1 Fevruarie 1823 în o scrisoare a lui Mihail Sturza către un dregător rus [84]. Dar atunci se vorbeşte numai de principii în jurul cărora se grupase oamenii timpului, nu de această grupare însăşi. Mult mai târziu, abeà în 1858 găsim termenul de conservator aplicat partidului însuşi, în o scrisoare a lui T. Balş către Ali paşa în care se vorbeşte despre «partidul nostru conservator» [85]. In o corespondenţă către ziarul *Le Nord* din 21 Decembre 1858 se vorbeşte iaraşi despre «par-

81. *Aus der Leben*, I, p. 98 (2 Aug. 1866).
82. *Ibidem*, I, p. 153 (23 Oct. 1866).
84. Mai sus, p. 94.
85. Scrisoarea din 26 Ianuarie 1858 în *Acte şi Documente*, VII, p. 54.

tidul conservator›[86]. Ziarele opoziției însă numesc foarte rar pe acest partid cu numele ce singur își dădeà. Termenii favoriți sunt: retrograzi, aristocrați, partidul trecutului[87].

Tribuna din Iași este unul din cele d'intâiu organe liberale care numește pe partidul advers: «conservator». Așà spune într'un rând, că în chestia Domnului străin *conservatorii* vor venì la desperare de a zice: nici tu nici eu, ci un domn străin [88]. Diplomații și organele straine numesc bine înțeles pe conservatori pe numele ce și'l dadeau ei [89].

Totuși vedem că conservatorii găsesc în curând nevoia de a'și modificà întru câtva firma sub care se arătau. Când partidul lor apare pentru întâia oara în câmpul publicitației, ei botează organul menit a le apărà interesele: *Conservatorul progresist*, făcând deci o concesie spiritului timpului, cum fusesera nevoiți sa întrebuințeze ca arma de luptă a timpurilor noue—ziaristica pentru a'și sprijinì vederile.

Partidul *liberal* iea acest nume abeà mult mai încoace, mai ales dela 1866 înainte. La început el erà însemnat cu epitetele batjocoritoare în gura celor ce le iscodisera, de novatori, carvunari, bonjuriști și ciocoi. Acest din urma este însa aplicat chiar de liberali lor înșile, ca un titlu de glorie, schimbându'și

«porecla în renume»,

și am vazut mai sus cât sunt de laudați ciocoii de unele scrieri ale timpului[90]. Revoluția din 1848 vorbește însă foarte mult de libertate și de liberal, ca adiectiv pentru

86. *Ibidem*, p. 7. Vezi și *Mon. Of.* 49 1863.

87. Corsp. c. l'*Etoile du Danube* 2 Aprilie 1856. *Acte și Doc.*, IV, p. 336. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 33. Gr. M. Sturza în ședința din 6 Fevruarie 1861. *Mon. Of. al Țărei Româmești*, 20 Maiu 1861. *Steaua Dunărei* 7 Ian. și 17 Maiu 1859. Pentru epitetul batjocoritor de *cacocrați* vezi *Anul 1848* în *Pr. rom*, IV, p. 687 citat mai sus, p. 262.

88. *Trib. română* 17 Ian. 1860.

89. Le Sourd c. Talleyrand 3. Oct. 1857. *Acte și Doc.*, V, p. 674.

90. Mai sus, p. 245.

a însemnà actele ce se deosebeau de acele ce ţineau la lucruri învechite. Aşà bună oară întâlnim în *Steaua Dunărei* întrebarea: dacă s'a format vreodată în adunare o majoritate fie *liberală* fie reacţionară», sau găsim pe Ministrul de culte din Muntenia din 1859 spunând, ca nu s'a văzut sa se aleagă o adevarată opinie *liberală* . Vasile Boerescu vorbeşte asemenea despre instituţii *liberale.* Numele însá de *partid liberal* nu întâlnim nicăiri înnainte de 1866. Ar fi fost natural ca adiectivul liberal sa fi fost substantivat şi să se întâlnească numele de *partid liberal* în numeroasele acte ale timpului. Dar lucrul nu se întâmpla, şi liberalii de pe atunci se numesc pe ei înşişi democraţi, partid democratic, partidul patrioţilor sau partidul naţional[91], iar termenul de liberal apare regulat abeà după 1866. Cea întâi data când am întâlnit terminul de *Liberali* în desbaterile parlamentare este în şedinţa din 21 Martie 1862, când deputatul Cernatescu spune: ‹ celelaltă parte de ţară este compusa din *liberali* şi conservatori ›. Ziarele începuseră ceva mai de timpuriu a întrebuinţà acest termin. Costaforu scrie în *Ordinea,* ziar conservator din Bucureşti încă la 1860 despre aceia ce sub nume de *liberali* şi de conservatori se sfâşiesc în lupte [92].

---

91. Le Sourd. c. Talleyrand citat note 89. Coresp. c. l'*Etoile de Danube* citată nota 87. Coresp. din *Le Nord* cititată nota 87.
92. *Ordinea,* 20 Aug. 1860.

CAPITOLUL XX.

SERIILE ISTORICE ÎN DESVOLTAREA PARTIDELOR ISTORICE

Seriile istorice. — În desvoltarea universului atât ca materie brută și organică, pe cât și ca spirit omenesc — în istorie — nu există legi după cari să se înșire fenomenele în succesiunea timpului, cu toate ca fiecare fapt succesiv este productul unei legi de manifestare a puterilor naturei, prin mijlocirea condițiilor în care ele lucrează asupra existenței. Ceeace nu este și nu poate fi stăpânit de legi în desvoltarea fenomenelor nu este producerea acestora, *ci înșirarea lor în lanțul succesiunei.* Așà bunaoară producerea unei revoluții se va face după lucrarea legilor cari stăpânesc mișcarile sufletului masselor, și toate revoluțiile vor constituì, în mersul lor, fenomene de repețire în privirea chipului cum izbucnesc. Legile psicologice cari le împing la lumină vor puteà fi deci formulate pentru toate, după aceeași normă. Dar legătura unei revoluții cu stările anterioare din care a ieșit nu va mai fi stapânită de nici o lege, ci de o înlănțuire în timp care este unică și se arată o singură data în decursul veacurilor. Modul cum o revoluție se înfăptuește, prelucrarea masselor prin cuvântări sau întețiri ascunse, în timpurile mai nouă prin presă, îmboldirea voințelor spre acte violente și spre răsturnarea unei stări de lucruri neplacuta, scularea poporului sub conducerea unor capi mai întreprinzători, sugestia mutuală a indivizilor când se văd

adunați în număr mare — toate aceste pârghii ale unei mișcări revoluționare se repetă mai mult sau mai puțin în fiecare din ele; dar cauzele cari au produs nemulțămirile, încordarea sufletelor și chipul cum mișcarea se va desfășură, vor fi altele la fiecare revoluție și nu se vor mai repetă niciodată în timp.

Istoria în sensul cel larg al cuvântului fiind expunenerea desvoltărei materială sau intelectuală, adecă țintind a arătà chipul cum s'au succedat fenomenele sau evenementele, ea nu'și va îndreptà luarea aminte asupra ceeace se repetă în omenire, asupra legilor care împing aceste fenomene sau evenemente la lumina zilei, ci asupra succesiunei, adecă asupra unicităței înlănțuirei faptelor în timp, deci asupra seriilor de desvoltare.

Această înșirare a faptelor în serii este neapărată pentru expunerea științifică a desvoltărei. Prin ea se strâng faptele singuratece în mănunchiuri mai cuprinzătoare care dau cugetarilor un caracter general, fără de care știința nu poate existà. *Precum științele de repețire leagă faptele în legi, așà acele de succesiune le înlănțuesc în serii.* Astronomia, fizica, chimia, biologia psicologia și sociologia nu există ca științi, decât din momentul când pot formulà legi de producere ale fenomenelor pe care le cerceteaza. Pe de altă parte însa geologia, transformismul, preistoria și istoria care alcatuesc grupul științelor de succesiune, nu pot existà ca discipline științifice, daca nu vor formulà seriile faptelor pe cari le înregistrează. Numai prin această legare împreună a faptelor succesive, istoria va ajunge a înlesnì minței stapânirea asupra nămolului de fapte singuratice, va limpezì înțelegerea și patrunderea lor de inteligența omeneasca, după cum legile științelor de repețire fac aceeași slujbă pentru faptele ce se repeta în univers.

Prin ce este însa constituită seria istorică? Simpla înșirare a faptelor după o laltă nu'i dă ființă. Se cere între ele un element de legătură. În legi elementul de închegare între faptele de repețire este *generalizarea.*

În serii acest element al generalizărei nu se poate întâlnì, de oarece în ele nu mai e vorba de a se contopì mai multe fapte într'o singură idee; elementul de legatură care va da ființă seriei va fi *legătura cauzală* între faptele ce se succeda, și cu cât această legătură va fi mai puternică și mai bine întemeiată, cu atâta și istoria va dobândì un caracter mai științific.

Aceste principii pe care le-am desvoltat în *Teoria Istoriei*[1]) și pe care le-am aplicat în expunerea *Domniei lui Cuza Vodă*, le-am pus și aici ca temelie la expunerea istoriei partidelor politice la Românii de dincoace de Carpați.

Seria Partidului Național. — Seria desvoltărei partidelor politice în Țările Române nu este decât o verigă mai târzie a lanțului de fapte ce strabate întreaga lor istorie. De aceea am și văzut cum partidul național, trunchiul pe care s'a altoit viața de partid la poporul român din Principate, își are împlântate ambele lui radăcini, — acea de reacție contra apăsărilor străine și acea lăuntrică de năzuință după o viață de sine stătatoare și mai vrednică de oameni, — în pamântul roditor al istoriei sale întregi. Partea vieței acestui popor care se rasfrânge în partidele lui politice, nu puteà fi decât rezultanta tuturor faptelor pe care cursul timpului le varsase în lata albie a desvoltarei lui.

Seria care dă naștere desfașurărei partidelor politice se leagă deci, prin cursul ei, de curentul cel mare al istoriei românești, ca una din ramurile bogatei ei încrânguiri. Ea își are obârșia mai îndepărtată în acea a istoriei însăși, și se va urmarì și în veacurile ce au să vina, și pentru care istoria încă nu este nascută.

Partidul național întâia manifestare de grupare a unor cugetari politice se naște atunci când poporul ro-

1. *Théorie de l'Histoire* Paris 1908, deuxième édition des *Principes fondamentaux de l'Histoire*, Paris 1899 și românește; *Principiile fandamentale ale istoriei*, Iași 1900. *Le Théorie de l'Histoire* a fost tradusă și în spaniolește, Madrid 1911.

mân, adus prin suferinţi a dorì mântuirea de stăpânirìle straine, cea turcească, cea austriacă şi cea rusască, întâlneşte pe una izvorâta din cea d'intâi, mai slaba însa prin ea însăşi, şi slăbită încă prin împrejurari, şi cu care stăpânire poporul român îndrăznì să'şi masoare puterile. Erà acea a Grecilor, unealtă numai cât al Turcilor, dar care se compromiseseră în ochii stăpânilor lor, prin o nechibzuită revoluţie. De aceea partidul naţional românesc se încheagă pentru întâia oară în o opoziţie în potriva elementului grecesc, şi cea întâi izbândă a Românilor pe tarâmul politic este răsturnarea Domniei fanariote (mai sus pag. 13).

Tot cătră mântuirea de această asuprire, pusa în lucrare nu mai mult pe din afară ci pe din lăuntru, trebueà să tindă şi desfaşurarea tot mai lămurită a cugetarei naţionale, înnabuşită şi apăsata pană atunci de ameninţătoarea grecizare a societaţei.

Odata însă cu izbânda aceasta naţională, trebueà sa se manifesteze în viaţa poporului român alt curent de o covârşitoare însemnătate, venit de foarte departe ca sa'i înriurească viaţa. Erà acel al Revoluţiei franceze care samană pentru întâia oară în minţile unor Români ideile de libertate şi egalitate zemislite din sângele poporului francez.

Şi acest curent este hrănit de valuri vechi, de acele ce venieră să îmbogăţească viaţa românească cu înriurirea civilizaţiei franceze, importata întâi de Greci în Ţarile Române, apoi întarita prin conştiinţa latinitaţei neamului ce se săpă tot mai adânc în sufletul Românilor. Cunoştinţa limbei franceze, pătrunderea scrierilor revoluţionare şi atingerea cu Francezii care erau reprezentanţii ideilor nouă în Ţările Române, deschiseră câteva minţi altruiste catre aceleaşi idei, cum a fost Vasile Mălinescu în Moldova şi Constantin Radovici din Goleşti în Muntenia (p. 39 şi 120). Urmările mai însemnate ale nouei îndrumări a minţilor se văzură întâi în Moldova, unde se ivì o mişcare către libertate şi ega-

litate, mărginită deocamdată în sinul boierimei mici şi îndreptată contra celei mari, în vestita Constituţie din 1822 a lui Ioan Sandu Sturza Voevod (p. 76 şi urm.) Dar paralel cu această mişcare mai mult ideală se ivi o alta care urmăreà o ţintă practica şi precizâ; îmbunătăţirea soartei muncitorului de pământ. Acesta fusese tot mai apăsat în decursul veacurilor; dar suferise în tăcere şi resemnare jugul ce i se lasà tot mai greu pe grumaz, necercând nici măcar calea turburătoare prin care să tindă a scăpà de el, cum făcuseră fraţii săi din Transilvania. Tocmai către lucirea veacului al XIX-lea, când se infiltrează în Ţarile Române ideile franceze, vedem şi la ţărani nişte începuturi de mişcări de nemulţămire. Pe când boierii cei mici din Moldova ameninţau pe cei mari cu grozăviile *răvoluţiei franţozeşti* (1804), ţăranii de aici puneau în grija pe Mitropolit în 1805 cu încercările lor de a nu se supune boierescului (p. 13 şi 95). Aceasta mişcare ţărănească culminează în revoluţia lui Tudor Vladimirescu care are la început un caracter esclusiv social, îndreptat contra asuprirei boierilor, şi numai cât mai târziu este întoarsă tocmai de aceştia, spre ţinta naţională, îndepartarea Grecilor (p. 47 şi urm.). Boierii întinsera o capcana lui Vladimirescu, facându-l să se lepede de revoluţia socială şi să se unească cu ei pentru alungarea Grecilor, ceeace pierdù pe Vladimirescu (p. 53 şi urm.). Trebue facut însă o deosebire între mişcarea spre libertate şi egalitate, şi cea mai adânc reformatoare care ţinteà la schimbarea soartei ţăranului, tendinţi care nu vor merge totdeauna mână în mână, deşi îngemanate erau din firea lor şi îngemănată le erà obârşia.

Aceste idei însă de egalitate şi libertate introduse în cugetele unor reprezentanţi ai clasei conducătoare — a boierilor,—fie într'o măsură mai întinsa şi gândindu-se şi la ţărani cum o ceruseră V. Mălinescu şi C. Radovici din Goleşti, fie în una mai restrânsă cum erà formulată în Constituţia din 1822 — avuseră de rezultat a rupe şi a despărţi partidul naţional în două părţi cari dădură naştere celor două partide, cunoscute mai târziu sub numele de *conservatori* şi *liberali.*

Seria desvoltărei partidului conservator.—Despre tendinţele partidului boieresc din Ţările Române dau dovadă următoarele două propuneri făcute în urma fugei lor din ţară, de frica turburărilor întâmplate în 1821. Acei din Moldova cereau încetarea gospodaratului şi înlocuirea lui cu un guvern aristocratic, compus din un număr de boieri cu un baş-boier în frunte; iar acei din Muntenia merg atât de departe în supunerea lor către Ruşi, că cer contopirea desăvârşită a ţărei lor în Impărăţia rusască (p. 78 şi 126). Ambele aceste cereri erau repetarea celor făcute către împărăteasa Catherina a II-a (p. 18).

Dupa numirea lui Ioan Sandu Sturza în Moldova văzând boierii desţăraţi, că el îşi întemeià puterea pe partidul novatorilor care voeà să răstoarne privilegiile protipendadei, ei caută la Ruşi apărare contra ceea ce ei îmbracau în cuvintele pompoase de teamă de peire a ţărei. Boierimea cea mare voeà să împiedice atât emanciparea ţaranilor cât şi îndrituirea altora decât ei singuri la conducerea ţarei; doreà deci să menţină neştirbite privilegiile ei sociale şi politice. Este adevărat însă ca acest recurs la straini se făceà de boierimea Ţarilor Române numai atunci când i se atingeau interesele. De altfel ea pusese însăşi de mai multe ori piept contra îngenunchierei patriei sale, când ea erà prea înjosita de străini; căci tot se deşteptă şi în aceste clase stapânitoare dorul de ţară care nu poate niciodată sa se stingă cu totul în inima omenească.

De aceea vedem bunăoara, pe timpul ocupaţiei ruseşti, când comisiile însarcinate cu lucrarea Regulamentului Organic sunt puse sub preşidenţia unui dregător rus, că boierii fără deosebire de progresişti sau conservatori protestează contra acestui amestec al Ruşilor în o daraveră lăuntrică a ţărilor, cum erà prefacerea legiuirei ce erà sa le ocârmuească (p. 147 şi urm.). Dar tot aceşti boeri şi tovarăşii lor se arată foarte mulţamiţi de chipul cum Ruşii se îngrijiseră de interesele lor, prin apasarea ţăranilor în legiuirea acelui Regulament, (p. 191 şi urm.). Ba chiar Kiseleff, guvernatorul rusesc, trebuì să

lupte contra boierilor, spre a le mai zmulge câte o concesie în favoarea poporației rurale (p. 152).

Sub domnia lui Alexandru Ghica se întâmplă iarăși o mișcare de opoziție a partidului conservator unit cu acel al ideilor noue care reîntregește iarăși partidul național într'o singura suflare, anume opoziția cea înverșunata contra introducerei articolului fraudulos în Regulamentul Organic. Intre acei ce protestasera contra acestei fară de lege este și Emanoil Baleanu care este arătat mai târziu ca unul din boierii cei mai protivnici emancipărei țaranilor (comp. p. 164 și p. 259), prin urmare un conservator neînduplicat. De aceeași natură, cu toate ca mai puțin altruistă, este împotrivirea întregei clase boierești, fară deosebire de idei, în chestia concesiei minelor, încuviințată de Principele Bibescu companiei rusești Trandafiroff, prin care se credeà amenințata proprietatea moșiilor (p. 183).

Tot acestei îmboldiri generoase de aparare a neamului este datorită și purtarea boierilor atât din Muntenia cât și din Moldova în sprijinirea pe care o dau limbei, învățământului și teatrului național Acela dintre ei care sprijinise mai cu seama ‹ paradosirea învățaturilor în limba națională› este Mihail Sturza, acel boier care pe de altă parte nici nu înțelegea macar, cum se pot cere schimbari în organizarea unui stat careia succesiunea veacurilor i-a întiparit un caracter neschimbător› (comp. p. 90 și 206). Un conservator retrograd din cei mai rostiți se face deci apostolul propășirei cugetărei românești! Tot așà fac boierii în deobștie când sprijinesc Societatea filarmonică din București, Conservatorul filarmonic dramatic din Iași sau Societatea studenților din Paris (p. 180, 207 și 237). De aceeași fire este și purtarea Principelui Gh. Bibescu care la suirea lui în scaun se îmbraca în costumul lui Mihaiu Viteazul și apoi ducându-se la mănăstirea Dealu, îngenunchiaza pe mormântul eroului muntean (p. 182). Toate aceste avânturi date cugetărei naționale de către reprezentanții

conservatorilor erau datorite unei covârşiri a interesului obştesc asupra celui al clasei lor de care părere mai târziu vedem cum tot ei sunt nevoiţi sa se lepede, anume atunci când ei se conving unde conduceà deslanţuirea cugetarei naţionale. De aceea vedem pe Mihail Sturza care susţinuse limba naţionala ca cel mai spornic mijloc de învăţământ şi pe Gh. Bibescu care spusese că teatrul naţional este menit a desvoltà limba patriei, că amândoi desfiinţează învăţământul naţional din Ţările Române, pentru a taeà izvorul din care se hraneau ideile răsturnătoare (p. 186, 188, 217). Şi la aceasta desfiinţare se întovarăşesc toţi boierii conservatori care doara tot ei sprijiniseră societaţile desvoltatoare ale culturei neamului.

Daca însa conservatorii se umplusera de grija când vazusera încotrò tindeau ideile desvoltate prin şcoale, ei rămăsesera îngroziţi în Muntenia, când se convinseră că revoluţia din acea ţară din anul 1848 tindeà să le iee moşiile. Faţă cu asemenea primejdie şi nedând nici o crezare revoluţionarilor, că moşiile vor fi luate cu despăgubire din banii dobândiţi dela mănăstirile închinate, boierii conservatori uitară şi ţara şi tot şi recurseră la ultimul mijloc de a'şi aparà proprietaţile, la ajutorul străinilor pe cari îi chemară pe întrecutele în ţară, ca să o ocupe milităreşte şi sa faca să înceteze «mascaralâcurile ce se petreceau în ea» dupa cum le calificà boierul conservator Scarlat Ghica (p. 260). Mitropolitul Neofit organul cel mai autorizat al conservatorilor, Principele Dimitrie Ghica capul recunoscut al acestui partid, Banul Gh. Filipescu, Emanuil Baleanu, Scarlat Ghica, căpeteniile cele mai de seama ale conservatorilor, chemau cu toţii, mai pe faţă sau mai pe ascuns, pe Ruşi care să-i scape de ameninţarea socialistă (p. 259, 265). Aceleaşi tendinţi contra ţăranilor le arată conservatorii în Divanul ad-hoc al Moldovei, când venì în desbatere chestia rurală, propunând înlocuirea boierescului cu o plată în bani a muncei prin bună în-

ţelegere, însă cerând ca să nu mai fie îndatoraţi a pune pământ de hrana la îndamâna ţăranilor decât acel la care s'ar învoì prin tocmală cu ei. Ţăranii din contra, prin o propunere foarte agresivă, cereau împământenirea lor pe locurile de care până acum se folosiseră ca uzufructuari. Deşi desbaterile nu ajunseră la nici un rezultat, ele reînnoiră însă punerea în lumină a antagonismului celui neîmpăcat între clasa boereasca a proprietarilor şi acea ţărănească a muncitorilor.

Dar conservatorii trebuiră să renunţe la privilegiile lor sociale, când tratatul de Paris impuse Ţărilor Române regimul constituţional şi principiile vieţei moderne. Ascultând de un îndemn căruia nu se puteau opune, ei votară, în memorabilele şedinţi din Divanurile ad-hoc, oborârea privilegiilor; dar ei înţelegeau ca această desfiinţare sa se facă pe îndeletele şi în o măsură cât se poate de restrânsă; apoi ei voeau sa menţina privilegiile politice, împărtăşindu-se singura clasă boierească la conducerea ţărilor, ceea ce'i fusese înlesnit şi oarecum garantat prin legea electorală a Convenţiei din Paris (p. 395).

In tot timpul Domniei lui, Cuza Vodă avù de luptat cu oligarhia boiereasca. Boierii se supusera numai cu mare greutate la impunerea la dari. Aşà proprietarii căutau să zădărnicească facerea catagrafiei (p. 397 şi 401); iar când fù vorba să se voteze o lege definitivă de impozite, conservatorii se siliră să'i reducă procentul la cât mai puţin (p. 411). Mai ales însă nu voeau boierii sa audă de o îmbunătaţire a soartei ţăranilor care nu se puteà îndeplini decât pe seama lor. In tot decursul Domniei lui Cuza Vodă, ceea ce mişcà mai mult clasele privilegiate contra lui erà chestia rurală care apare în dosul celor mai multe legi ţintitoare la reforme de altă natură.

Cuza Vodă care fusese mai mult impus de împrejurări decât ales de bună voie şi de conservatori, venise cu gândul hotărât, nu numai de a aplicà în toată întregimea lor reformele formulate de Convenţia de Paris

(egalizarea drepturilor şi îmbunătăţirea soartei muncitorilor plugari) dar şi de a le depăşi, realizând unirea, rădicând puterea şi vaza ţărei şi mântuind cu totul pe Români de stăpânirea grecească. Noul Domnitor aveà să lucreze în două direcţii, acea naţională plăcută partidului conservator şi primită de el, şi aceea liberală care erà să'l pună în luptă cu dânsul. De acea şi vedem bună oară cum conservatorii mulţămesc Domnitorului pentru înfăptuirea unirei şi pentru secularizare; dar îndată după aceste momentane izbucniri de simţiminte favorabile Domnitorului, se întorc în protiva lui, când el atacă problema ţărănească (p. 423 şi 434, 445), sau acea a introducerei egalitaţei, mai ales a celei politice, prin reforma legei electorale, care şi ea aveà de ţinta tot rezolvirea chestiei rurale, prin o adunare alcătuită din elemente mai favorabile masselor.

In loc de a merge în acest sens, adunările Ţarilor Române manţin reprezentarea lor tot în rândurile averei chiar şi pentru comisiile de agricultură (p. 405).

Aceasta opoziţie a partidului conservator contra Principelui Cuza din cauza plecărei lui către ţărani reiesa în tot cursul Domniei lui; aşà chiar de la început, când cele două întâi ale lui ministere cad din cauza unui sprijin indirect dat ţaranilor (p. 387—390).

Kogalniceanu în primul său minister (1 Iunie 1860— 17 Ianuarie 1861) opreşte bătaia aplicată ţăranilor, şi arătându-se astfel favorabil clasei lor, împinge pe conservatori a cere darea lui în judecată pentru purtarea lui faţa cu mitropolitul, spre a scăpa de ministerul său, în momentul când legea rurală erà să vină, din sinul Comisiei centrale, în desbaterea adunărei.

Cuza Voda caută să zdrobească oligarhia prin intervenţia puterilor străine cărora le trimise memorandumul lui din 1861, ceea ce aflându-se în ţară încoarda încă şi mai mult relaţiile Domnitorului cu conservatorii.

După realizarea unirei şi deschiderea adunărei comune în Bucureşti, legea rurală venită din comisia centrală

fiind votată contra convingerilor Domnitorului pe temeiul libertăţei mutuale şi a muncei şi a proprietăţei, Domnitorul refuza sancţionarea ei, ceea ce aduse izbucnirea luptei pe faţă între Domnitor şi partidul conservator. In această luptă însă partidul conservator izbuteşte a atrage de partea lui şi pe acel liberal, nemulţumit şi el cu purtarea lui Cuza Vodă din alte motive, ceea ce dă naştere la coaliţia monstruoasa.

Cuza Voda prezentând o noua lege rurala, Kogălniceanu este expus din nou la un vot de blam, apoi în 2 Maiu 1864 adunarea refuzând a desbate şi legea electorală, Domnitorul şi cu ministrul sau se hotarasc să sfarme Constituţia prin lovitura de Stat, decretând legea rurala în puterea Statutului, ceea ce atrage din partea coaliţiei răsturnarea Domnitorului prin complotul cunoscut.

In guvernul Locotenenţei domneşti iarăşi nu se mai întâlnesc două partide. Marele interes al introducerei Dinastiei straine împacă cugetarea politică şi o adună iaraşi în matca naţională, din pricina marei primejdii în care rasturnarea lui Cuza Vodă şi tendinţa de a întronà o Dinastie europeană aruncaseră ţara. Dar fiindca Locotenenţa domneasca fusese nevoită, tocmai din cauza introducerei Dinastiei străine, a manţineà şi respectà Statutul lui Cuza Vodă, apoi se mănţinù şi legea electorală a loviturei de stat prin care se democratizà viaţa politică a României, chemând-o să reprezinte toate puterile vii ale naţiunei şi mântuind'o de privilegiul politic al aristocraţiei. De aceea Constituţia din 1866 care este opera unei adunări în majoritate conservatoare este aşà de liberală. Prin lovitura de Stat se democratizase chiar partidul conservator.

Seria desvoltărei partidului liberal. — Este greu de determinat originele partidului liberal, pentru că ele se îmbină cu înjghebarea partidului naţional nedeosebit încă în cele două ramuri ale sale de mai târziu; dar semânţa

ideilor despărţitoare ale acestor două ramuri sunt aruncate chiar de primele manifestări ale ideilor naţionale, de oare ce pe baza acestora se va desvoltà partidul liberal, pe când cel conservator va bate în retragere înaintea lor, îndată ce va vedeà că ele lovesc în interesele sale de clasă.

Pentru a ne ţineà strâns numai de ideile egalitare, ele se manifestă în acelaş timp pe mai multe căi, îndrumate toate de marea îmboldire venită din Franţia.

Pe la 1805 se temeau boierii din Moldova de o împrotivire a ţăranilor la lucrarea boierescului şi cu acest prilej boierul cu idei egalitare, Vasile Mălinescu, propune Mitropolitului Veniamin împroprietărirea tăranilor (p. 39).

Revoluţia mai de samă condusă de Tudor Vladimirescu tindeà şi ea, fără un plan hotărât, la scoaterea ţăranilor din iadul în care erau frământaţi. Dar acea revoluţie este înnăbuşită odată cu a Grecilor, şi singurul folos pe care Ţările Române îl traseră din ea nu se întoarse către acei ce o îndrumaseră, ci către boierii care se slujiră de dânsa pentru a aduce Domniile româneşti iarăşi în mânile clasei lor. Ideile egalitare nu dobândiră deci nici un îndemn din mişcarea violentă din Muntenia. Aceste idei trebueau să'şi facă drumul pe altă pârtie decât pe aceea a revendicărilor ţărăneşti, şi anume prin o pornire a boierilor contra boierilor, adecă a celor mici contra celor mari. Sub îmboldul ideilor pripăşite din Franţia în minţile încă înapoiate ale clasei boiereşti din Moldova, vedem de odată apărând încă în anul 1804 un pamflet care cereà egalizarea tuturor boierilor în împărtăşirea lor la conducerea ţărilor, sub ameninţarea repetărei scenelor sângeroase din Revoluţia franceză (p. 95).

Optsprezece ani mai târziu, aceste idei înfrăţindu-se şi cuprinzând minţile tuturor boierilor mai mici şi ale câtorva boieri mari, aceştia cer dela Ioan Sandu Sturza, Voevodul naţional numit de Turci după stângerea re-

voluției grecești, și care Domnitor erà tocmai din partida «novatorilor», ca el să consfințască niște «Ponturi», în care se cereà deplina egalizare a boierilor mici cu cei mari în conducerea daraverilor publice (p. 81).

In Muntenia nu vedem apărând o asemene mișcare, ci ideile egalitare sunt răspândite mai mult pe cale individuală, de o parte prin scrierea Golescului, de altă prin propoveduirea lor din viu graiu de catre cei patru bursieri reîntorși în Muntenia din Piza și Paris pe la 1825—1828: Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Simion Marcovici și Petru Poenaru (p. 119 și 176).

Tot la așà rezultat duce și reorganizarea liceului Sf. Sava de către profesorul I. A. Vaillant (p. 179).

Dacă însă în Muntenia ideile egalitare nu se înmanunchiaseră ca în Moldova în un partid politic, Domnitorul Bibescu realizază până la un punt aici cele ce boierii ceruseră lui Sturza prin Constituția din 1822. Anume Bibescu iea măsura ca boierii ce locueau în capitala să nu mai poată fi aleși ca deputați în ținuturi, dând astfel și celor mici putința a'și pune candidaturile pe acolò (p. 187). Tot către egalizarea condiției oamenilor tinde măsura lui Bibescu de a emancipà pe Țiganii statului și ai mănăstirilor (ibidem).

Pentru a revenì la Moldova- către acelaș timp, sub domnia lui Mihai Sturza, întâlnim o reînviere a mișcarei boierilor mici sprijiniți și de câte va nume mari care voeau sá prefacă iarăși Constituția țarei; de astadatá însa nu în unire cu Domnitorul ca pe timpul celuilalt Sturza, ci plănuind o sângeroasă răsvrătire. Conjurația comisului Leonte Radu este însă descoperită și înnăbușită în fașa (p. 193). În proiectul de oblăduire a țărei Moldovei închipuit de minteosul comis, se mergeà însă mai departe cu ideile egalitare de cum ajunseseră tovarășii lui de gândire din 1822; anume primirea în tribunalele și isprăvnicatele țărei și a unor «comisari» luați dintre răzeși și dintre țărani, cea întâi propunere de introducere a elementului de jos în con-

ducerea ţărei, păstrată până atunci numai clasei boiereşti (p. 197). Tot pe atunci Ruşii cer lui Mihail Sturza strămutarea la Berlin a câtorva studenţi Moldoveni ce se duseseră la Paris, în focarul ideilor răsturnătoare, şi această cerere este mai apoi repetată de Rusia cu prilejul ducerei însuşi a fiilor Principelui Sturza, Dimitrie şi Grigore şi a lui Mihail Kogălniceanu (p. 200 şi 213). Mihail Sturza se mai plânge lui Titoff asupra emisarilor turburători care ar venì din Muntenia şi Moldova, între alţii I. Vacărescu, acel care protestase contra preşidărei comisiei Regulamentului Organic de către Minţiaki (p. 201.) Tot aşà arată M. Sturza îndoielile lui, dacă şcoalele primare deschise în Muntenia în 1838 nu ar puteà deveni un izvor de idei pierzătoare pentru poporaţia câmpului (ibidem). M. Sturza promite Ruşilor ca'şi va îndreptà toata privigherea asupra acelora care vin din străinătate cu idei primejdioase (p. 203), şi el opreşte intrarea în Moldova a scrierei lui Felix Colson, *Précis des droits des Moldo-Valaques* (ibidem).

O lovitură mai directa şi mai puternică este data clasei privilegiaţilor şi deci partidului conservator de către Mihail Kogalniceanu care, întors din Berlin şi fiind favoritul Domnitorului, este numit de el profesor de istoria Românilor în Academia Mihaileană unde, în lecţia lui introductivă, el loveşte fără cruţare în despoitorii ţărei lui, Austria şi Rusia, precum şi în «aristocraţia cea neştiutoare care ţine în înlanţuire un popor de mai bine de două milioane de suflete» (p. 216). Kogălniceanu este bine înţeles destituit din catedra creată care şi ea este desfiinţata. Elevul Academiei N. Ionescu recitând prea cu înfocare versurile lui Asaki care încep cu apostrofa:

«Nobili plini de îngâmfare

în care răsunà iarăşi cu putere struna ţărănească, este oprit de M. Sturza a urmà mai departe cu declamarea (ibidem). Ideile liberale şi egalitare încuibându-se mai

ales în clasele superioare ale şcoalelor din Iaşi şi Bucureşti, aceste clase sunt suprimate.

Revoluţia din 1848 din Muntenia aduce la lumină pe lângă prima întruchipare a ideilor liberale şi egalitare, şi pe aceea ce pareà a fi nedeslipit legată de ele, dar care rămăsese de mai multe ori uitată, anume îmbunătăţirea clasei ţăranilor, şi anume prin măsura cea radicală a împroprietărirei. Această măsură apăruse chiar la zorii cugetărei liberale în Ţările Române, cu Vasile Mălinescu în anul 1805; dar ea fusese cu totul uitată în constituţia moldovenească din 1822 şi în repetarea aceleiaşi încercări în 1839; iar în Muntenia nu mai fusese reînnoită dela Constantin Radovici din Goleşti. Aceasta idee este însă susţinută în Muntenia mai ales de marii boieri liberali, ca Goleştii, Grădiştenii, Câmpinenii, Creţuleştii, Filipeştii precum şi de mai mulţi boieri mai mici, precum fraţii Brătianu, Magheru, Ipătescu, Pleşoianu cum şi de o pleiadă întreagă de oameni culţi ridicaţi din sinul poporului, ca Heliade, Tell, Serurie. Toţi aceşti conducători ai mişcărei de regenerare caută să deştepte mai ales pe ţărani spre conştiinţa de sine, spre preţuirea ideilor de libertate şi egalitate, şi ei ajung după straşnice sforţări a luminà puţin mintea norodului, şi lucru în destul de afară din cale, a'l pornì chiar în contra fraţilor săi întru Hristos, pravoslavnicii Ruşi, despre care izbutiră a'l convinge că erau î[illegible]epatorii apăsărei lui prin legiuirea Regulamentului Organic (p. 259). Partidul liberal autorul revoluţiei vroì însă să rămână liberal nu numai în realizarea dorinţelor lui, ci şi în mijloacele pe care le întrebuinţà spre a'şi ajunge ţinta să convingă anume pe boieri prin argumente, prin desbaterea intereselor comune împreună cu ţăranii, ca să'i hotărască a primì împroprietărirea, şi de aceea instituì el acea comisie a proprietăţei, ce pentru oameni cu privirea sănătoasă a lucrurilor reale trebueà să fie osândită chiar dela început, şi care comisie de aceea

nu ieşĭ la nici un capăt; atâta doar numai izbutiră desbaterile din sinul ei, ca să pună într'o lumină şi mai vie încă, antagonismul cel neîmpăcat dintre ţărani şi boieri în deobşte, şi deci între partidul conservator şi acel liberal în grava chestie care le despărţise pe amândoua chiar dela a lor obârşie, — chestia proprietăţei (p. 292—206).

Revoluţia din 1848 fiind însă zdrobită, ideile liberale trebuiră să aţipească din nou, cu toate că Ruşii nu mai strângeau acuma frânele atât de tare, de frica ca sa nu provoace turburări noue (p. 230). Ideile liberale însă dacă fuseseră zugrumate în Principate, înviară cu atât mai puternic peste hotar, mai ales în Parisul cel generos, unde ele se înfrăţira cu acele ce tindeau la regenerarea naţională a Românilor şi la contopirea mai ales a celor două Principate în un singur corp.

Tratatul şi Convenţia de Paris din 1856 şi 1858 puseră aceste idei ca temelia reorganizărei vieţei poporului român şi dădură deci partidului liberal, dacă nu sprijinul Europei întregi, cel puţin al majorităţei puterilor hotăritoare, inspirate şi stăpânite de puternica Franţie. Convenţia de Paris, deşì nu recunoscuse toate dorinţele rostite de Divanurile ad-hoc, totuşi impusese Ţarilor Române două prefaceri ale aşezămintelor lor care erau tocmai acele pe care partidul liberal le apărase în 1848 şi anume: guvernul constituţional cu oborârea tuturor privilegiilor de clase şi îmbunătăţirea stărei poporaţiei rurale. Dacă prin înnăbuşirea revoluţiei din 1848 partidul conservator ieşise triumfător, urmările războiului Crimeei răsturnase situaţia de-a totului tot, dând izbânda partidului liberal.

Această izbândă se mărì însă atunci când din urnele alegerei Domnitorilor din 1859, ieşì un singur nume, acel al colonelului Alexandru Cuza, bărbat cu vederi liberale care erà menit sa preşideze el, «om nou» la aplicarea «ideilor noue».

Puţin timp însă după a lui întronare şi mai ales după realizarea unirei, liberalii văzură că Domnitorul nu erà hotărât a intrà cu totul în apele lor şi că el voeà să aplice ideile liberale în felul cum le înţelegeà el, şi care nu erà acel al partidului liberal constituit şi organizat în 1848. Din această deosebire de păreri se face o ruptură între partidul liberal şi Domnul care erà cu toate acestea reprezentantul ideilor acestui partid, ruptură ce se dădù pe faţă, mai ales cu prilejul chemărei la putere a partidului liberal, urmat după puţine zile de o răsunătoare răspingere a lui dela cârma statului (p. 408).

Cuza Vodă care înfăptuise două mari izbânzi politice, unirea şi secularizarea, voeà să conducă soarta României tot mai mult după cugetul lui, ceea ce partidul liberal, îndoctrinat mai ales de teoriile liberale pe atunci în curs, nu puteà îngăduì, şi care şi găsiră rostirea în cuvântarea lui Bratianu din adunarea din 1863 (p. 402, 406, 441—442).

În timpul Domniei lui Cuza Vodă trebue facuta deci o deosebire între ideile liberale reprezentate de Domnitor şi acele apărate de partidul liberal. Pe când Cuza Vodă se interesà mai mult de *egalitate* şi între ideile din această sferă în întâiul loc de îmbunătăţirea stărei claselor de jos, partidul liberal se făceà apărătorul *libertăţilor formale* (presă, drept de întruniri, neamestecul Domnitorului în ocârmuirea ţărei şi altele de acelaş fel), şi fiindcă Cuza Vodă nu înţelegeà de loc să conducă astfel ţara, el care realizaze până atunci atâtea reforme însemnate tocmai prin intervenirea lui personală, — partidul liberal se îndepărtă atâta de fostul său ideal, încât nu numai că se unì cu conservatorii pentru a lui răsturnare, dar ceea ce erà mai grav, jărtfì conservatorilor, pentru a puteà merge alătureà cu ei, chiar idealul cel mai scump al vieţei lui, sprijinirea claselor de jos, pentru care acest partid în 1848 pusese în cumpănă chiar existenţa patriei române.

Se 'nţelege că lovitura de stat făcând pe Domnitor sa înnainteze încă mai departe pe calea puterei personale, a înăsprit şi mai mult relaţiile între el şi partidul liberal care nu s'a mai uitat nici la legea rurală care îndeplinise visul liberalilor din 1848, nici la legea electorală care pusese pe adevarata lui temelie — voinţa naţiunei, — sistemul constituţional, şi mergând mai departe mână în mână cu conservatorii, puseră capăt Domniei omului ce reprezintase cele mai însemnate din ideile lor.

Deşi liberalii pusese umărul la răsturnarea lui Cuza Vodă, totuşi tot ei se folosiră din lovitura de stat, de oare ce constituţia din 1866, atât de conformă cu ideile din 1848, făcù să se aducă la îndeplinire mai ales prin protivnicii lui — conservatorii — idealul politic al partidului liberal.

Partidul unirei şi al Principelui străin. — Aceste doua tendinţi ale poporului român au fost îmbinate de la întâia lor arătare în câmpul faptelor politice. În documente apare chiar ideea Principelui străin întâi în anul 1824 (p. 99). Apoi curând după aceea se văd apărând ambele idei, acea a Principelui străin şi acea a unirei îngemănate în aceeaşi dorinţă (p. 137). Regulamentul Organic se face răsunetul ideei unirei şi chiar Principele străin erà să fie primit de Ruşi, dacă Români nu ar fi cerut excluderea caselor domnitoare ale împărăţiilor vecine dela ocuparea tronului românesc (p. 172, 176).

Totuşi Românii cercară unirea şi fără Dinastie străină, când în 1841 Muntenii propun la căderea lui Al. Ghica tronul ţărei lor lui Mihail Sturza (p. 181). Acesta neprimind propunerea, Bibescu este ales în Muntenia şi el face să înnainteze ideea unirei, prin desfiinţarea vămilor între Moldova şi Muntenia (p. 185).

In conjuraţia confederativă a lui Leonte Radu se văd iarăşi apărând numai cererea Principelui străin fără acea

a unirei care se pierde în mai marea înglobare a ideei unei confederaţii balcanice (p. 282).

In revoluţia din 1848 unirea iea un caracter mai obştesc, tinzând la contopirea vieţei tuturor Românilor, ceea ce face pe Rusia a combate o idee a căreia germene primordial îl favorizase (p. 274, 277). Pe lângă aceasta unire mai mare, revoluţia din 1848 strânge legăturile intelectuale între Muntenia şi Moldova (p. 282).

Ideile revoluţionarilor români fiind răspândite în Paris, Napoleon şi le însuşeşte şi propune în Congresul de Paris unirea Ţărilor Române sub o Dinastie străină (p. 310).

Voinţa aproape unanimă a Ţărilor Române fiind însă pentru unire şi partidele cele două, conservatorii şi liberalii văzând în ea acelaşi ideal, ele se rostinseră cu mare putere pentru unire sub Dinastie străină, înscriind această dorinţă între cele patru punte ale Divanului ad-hoc.

Opoziţia însă a Turciei şi Austriei adausă apoi cu aceea a Angliei care se alipì pe lângă ele, zădărnicì toate sforţarile, şi Convenţia de Paris recunoscù numai cât o aparenţă de unire, păstrând ocârmuirea separată a Principatelor.

Conservatorii se hotărăsc atunci să aleagă candidaţii lor, adecă pe foştii Domni ai Ţărilor Române: Sturza şi Bibescu. Dar partidul liberal făcù să triumfe în Moldova indirect, în Muntenia chiar direct prin presiunea poporului, pe candidatul naţionalist şi partizan al ideilor liberale, Alexandru Cuza. Sprijinit de Franţia care tocmai repurtă izbânda asupra Austriei în războiul pentru Italia, Cuza fu recunoscut de Domnitor al ambelor Ţări Române pentru timpul vieţei sale, unire temporară care se schimbă însă în una desăvârşită, când Cuza dobândì învoirea Porţei de a contopì ambele Domnii, unificând camerile şi ministeriile şi strămutând capitala la Bucureşti.

In tot timpul Domniei lui Cuza Vodă, conservatorii care nu puteau îngăduì tendinţele prea liberale ale Domnitorului, întrebuinţaseră ideea Principelui străin ca un mijloc de coborâre şi de încurcătură pentru Domnia Principelui băştinaş.

Nemulţămind Cuza şi pe liberali, ambele partide se uniră iar din nou, nu numai pentru al răsturnà pe dânsul, dar pentru a întronà şi Dinastia străină care fu introdusă în ţară după îndepărtarea lui Cuza în 1866. După cum seria privitoare la unire se sfârşise cu realizarea unirei reale de Cuza Vodă în 1862, aşà şi seria privitoare la Principele străin se închise cu întronarea lui Carol de Hohenzolern în 1866.

Partidul separatist şi acel al revendicărilor ieşene se născù de când începù sa se coboare unirea din lumea închipuirei în realitatea lucrurilor. Impotrivirea cea d'intâi se întrupează în broşura «Chestia zilei» de N. Istrate (p. 317). Partidul separatist însă fu totdeauna foarte slab, şi dacă el luptă, la început chiar cu izbânda, contra partidului unirei, o putù face numai mulţamită sprijinului Turciei şi Austriei, din care aceasta din urmă ocupà Moldova chiar cu armele, precum şi acelui personal interesat al Caimacanilor care vânau Domnia fie cărei ţari în parte, pentru fie care din ei. Cu efectuarea unirei partidul separatist se stinse şi rămase în urma lui, nu atât un partid, cât nişte apucături individuale care se încorporau în *revendicările Iaşului*, oraşul ce suferise atât de mult, jertfindu-se el întâi şi apoi fiind jertfit de Cuza Vodă pentru a înfăptuì Unirea.

Zemisliri de partide.—a) *Antisemitismul* este destul de vechiu în Ţările Române. Aşà îl vedem manifestându-se încă în 1823 în Muntenia (p. 131 şi 135), luând dela început încă caracterul şi de xenofobie. Tot în sens antisemit trebue interpretate şi îngrijirea Muntenilor când văd cum Evreii din Moldova încep a se aşezà în Bucureşti (p. 132). Tot într'acolo tinde conjuraţia confederativă a lui Leonte Radu care opreà pe Jidovi de a lua moşii în arendă (p. 198). Şi dacă revoluţia din 1848 tinde la aşà numita emancipare a Izraeliţilor (p. 248, 252), aceasta rămâne numai un desiderat care nu se

realizează. Când Moldovenii descriu nenorocita stare a Iașului, ei apasă cu deosebire asupra stoarcerei poporului de către Evrei (p. 486). Când este vorba să se întindă drepturile electorale comunale la Evrei, Kogălniceanu care cu toate acestea în *Dorințele partidului național din 1848* primise și emanciparea Izraeliților, se temeà ca o asemenea împărtașire de drepturi să nu aduca un măcel în Moldova (p. 448).

Pornirea contra Evreilor nu erà însă închegată în o grupare de partid. Simțimântul poporan le erà nu e vorbă dușman; dar această ținută nu se reflectă în idei cristalizate în un mănunchiu de oameni din clasa conducătoare. Abeà cu alcătuirea *Fracțiunei,* apare antisemitismul ca un crez al unui partid politic.

b) *Feminismul.*— Mai puțin încă decât antisemitismul apare feminismul pe orizonul vieței noastre politice pe care nici astăzi încă nu s'a urcat sub formă de partid, nici macar între femei.

Câteva femei se amestecaseră în luptele politice ale bărbaților lor. Ana Ipatescu, Efimia Pleșoianu, Maria Heliade, Maria Rosetti (p. 254-256) și Sofia Hrisoscoleu nascuta Cocea (p. 408) dar atâta-i tot, și nici o cugetare pentru largirea drepturilor femeei nu se îndrumează în epoca pe care am cercetat-o.

SFÂRȘITUL VOL. I.

ANEXE

I

PROIECTUL DE CONSTITUŢIE DIN 1822

INTOCMIT SUB TITLUL:

Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obştiei Moldaviei în atocmire cu cele cuprinse prin obşteasca jalbă sa, trimisă către prea înnaltul Devlet şi în temeiul sfântului şi înnalt împărătescului ferman ce s'a slobozit la ...... ca să fie obşteşte sfinţite aceste cereri, spre a slujì pământeştei ocârmuiri de temelie până se va puteà înfiinţà pravila ţărei într'o desăvârşită alcătuire.

Pontul I-iu. Norodul Moldaviei, ca un norod ce din învechime şi până astăzi a avut şi are sfinţit privileghiul slobozeniei şi acela al volniciei de a se oblăduì cu ocârmuitoriul său şi cu pravilele ţărei supt umbrirea prea puternicei împărăţii căreia este supusă, cere de a aveà şi folosinţa acestui privilegiu întru deplină legiuire cele căzute a dreptăţei şi în păzirei celei datornice a sa supuneri şi a credinţei sale către prea înaltul Devleat, adecă:

2-le.—Să'şi aibă întru nestrămutare viaţă stăpânitoare a pravoslavnicei credinţe creştineşti a răsăritului, spre a urmà cu toată slobozenia după rânduelele ei cele legiuite şi

Ad 1: Autonomia în privirea ocârmuirei prin Domn deosebit, recunoscută prin hatişerifurile (nu tractatele) de închinare şi mai ales prin practica neîncetată. Deşi această autonomie a fost ştirbită, înlocuindu-se alegerea Domnului prin numirea lui, şi Domnul naţional prin străini, principiul Domniei deosebite n'a fost nici odată încălcat. Ţările române n'au fost paşalâcuri. (Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană,* II, pp. 108, 195, 514 şi 516).

Ad 2: Autonomia religioasă, respectată de Turci mai mult decât cea politică. Turcii n'au făcut nici odată geamii pe pământul românesc.

obicînuite în pământul acesta; să fie suferiţi însă toţi cei de alte credinţi, după obiceiul din vechiu păzit în pământul acesta, de a avea slobodă lucrare credinţei lor, încât nu ar mijloci sub pricină de legi din partea acelora vre-o atingere de vătămare în credinţa pământească.
toare şi nemişcătoare, volnic fiind fieşte cine de a hotărî precum îi va plăceà pentru dreapta avere a sa, pentru roadurile ostenelelor şi a iscusinţei, şi nesupus fiind către aceastǎ vre-unei altei îndatoriri decât acea sfinţită de pravilele ţarei.

4.— Sa nu poată fi nimenea oprit de a face cele ce nu vatamă pravilele.

5.— Să nu poata fi nimenea lipsit de vre-o parte din averea sa fără slobodă voinţa sa, afară numai de are vre-o întâmplare când o neapărată obşteasca trebuinţa pravilicește îndreptaţita o va cere aceasta; dar şi atunci dupa ce i se va face o despagubire potrivita cu lucrul ce sa va cere a i se luà.

6.— Să nu poată fi nimenea învinovaţit, râdicat la închisoare sau pedepsit decât numai întru întâmplarile hotărâte pirn pravila şi după formele pravilei.

7. Tot acela ce să va chemà sau s'a râdicà din porunca după hotărârea pravililor şi a formelor ei să sa supue îndată; iar împrotivirea să fie cunoscuta de vinovăţie şi să supue judecăţei praviliceşti.

8. Tot cela ce va cutezà vre-o lucrare în potriva cuivà nevolnicita în pravilă şi în formele pravilei, fie macar şi judecator sau stăpân aceluia, precum şi tot cela ce ar

---

Ad 3: Respectul proprietăţei, principiu adese ori încălcat în vremile mai vechi. Chiar dacă lăsăm la o parte dreptul de confiscare şi nevoia de a'şi reinnoì uricele de proprietate la suirea fiecărui Domn nou în scaun, încă amintim abuzurile comise în proprietatea mişcătoare. Ori-ce curier al Domnului sau al Turcilor aveà dreptul să iea calul celui întâiu om ce'l întâlneà pe drum, dacă animalul era mai bun sau mai odihnit ca al lui. (Xenopol, *op. cit.,* V, p. 526.)

Ad 5: Principiul exproprierei pentru cauză de folos public, introdus pentru întâia oară în aşezămintele Românilor.

Ad 6: Un fel de *habeas corpus acta*, principiu iarăşi cu totul necunoscut vremilor mai vechi cari lăsau, nu numai libertatea omului, dar şi viaţa lui, la bunul plac al ocârmuitorului. (Xenopol, *op. cit.,* II, pp. 151, 153 şi III, p. 585.)

Ad 8: Principiul egalităţei inaintea legei, cu desăvârşire străin obiceiurilor vechi. *Fără alegere de obraji,* rostire cu totul necunoscută în ţările române, unde totul atârna până atunci de consideraţiunea *obrazelor.* Ba articolul este îndreptat chiar în contra celor ce deţin puterea, de îndată ce ar întrebuinţa-o în contra pravilei.

îndemnà, ar uneltì, ar iscălì, ar săvârşì sau ar poruncì a se savârşì ori ce altă faptă neiertată în pravilă şi numai după volnicia şi plăcerea cea de sine, să fie supus vinovăţiei şi judecăţei pravilicești, fără alegere de obraji.

9. Pentru tot cela ce se va învinovăţì cu vre-o faptă, şi mai înainte de a se dovedì fapta vinovăţiei lui, trebuinţa ar cere neapărat de a se pune la închisoare, toată asprimea acea de prisos peste trebuinţa siguranţei despre persoana lui sa fie oprita şi neiertată.

10. Tot cela ce s'ar atinge de cinstea altuia sau prin graiu sau înscris sau prin oricare altă mijlocire în chip ocarnic, batjocoritor sau defăimător, precum însuşi cei trimişi cu porunci din partea zabeţilor, a judecătorilor şi a orice dregător, daca vor păşì din cuprinderea poruncei şi să vor atinge de cinstea persoanei sau îi va face altă asemene suparare nevolnicita, să fie supuşi fară iertare pravilicești certări.

11. Tot cela ce va face entrigă (sic) şi spionlâc, prigonire sau viclenire, precum şi tot cela ce ar ridicà turburare sau răzvrătire împotriva binelui patriei, sa fie neapărat supus pedepsei pravilicești, asemenea urmându-se şi pentru cei ce ar cutezà vre-o silnicie asupra persoanei obladuitorului.

12. Nici un fel de slujba obştească, nici de judecatorie, nici de zabetlâc, nici de ori-ce altă trebuinţă sa nu se socotească de clironomie sau de chiverniseală, şi nici sa se dee vre odinioara subt acest fel de socotinţă.

13. Lucrarea pământului în tot chipul, meşteşugurile, deschiderea de fabrici de ori-ce trebuinţă, precum şi alcătuitura (sic) de iscusinţi cele nevinovate şi tot felul de negustorie sa fie neoprita în pământul Moldovei, slobode fiind productele pamântului de ori-ce fel a trece şi peste hotar, afară din ţară, spre folosul alişverişului ţarei, fara să fie supusă vre-unei dări sau altei îndatoriri, afară de cea a vamei legiuită, precum şi înlauntrul ţarei de a se alişverişuì, aceasta fara nici o îndatorire de plată, ase-

---

Ad 9: Deosebire între preveniţi şi osândiţi, care însă nici astăzi, din lipsă de închisori sistematice, nu este adusă la desăvârşita îndeplinire. *(Raportul asupra închisorilor centrale*, de Gr. I. Dianu, 1897).

Ad 10: Apărarea onoarei oamenilor chiar faţă cu trimişii ocârmuirei; principiul respectului persoanei. — *Zabet* = administraţiune, ocârmuire.

Ad 12: Principiul meritului, recunoscut. După cum *obrazul* mai înainte scuteà de răspundere în faţa legilor, aşà tot el dădeà drept la dregătorii. Articolul cere în locu-i destoinicia.

Ad 11 şi 13: *Product,* entrigă, neologisme.

menea slobozenie păzindu-se şi pentru lucrurile trecătoare din părţile străine aicea în ţară, după trebuinţa ce va aveà ţara de acest fel de lucruri, ca să nu fie însărcinată cu vre-o altă plată afară de cea a vămei legiuite.

14.—Pământean al Moldovei să se numească tot cel născut în Moldova din părinţi moldoveni slobozi şi aşezat cu locuinţa în Moldova, care să se îndulcească şi cu driturile pământenilor celor legiuite; să se numească pământeni şi tot streinul ce va veni de acum înainte în Moldova în vârstă legiuită şi se va însurà cu vre-o pământeancă cu avere nemişcătoare. După ce cu bune purtări va petrece necurmat 10 ani în Moldova, să se înfăţoşeze neapărat la judecătorie, ca să'şi arăte hotărârea, de va voì să între în rândul pământenilor, şi aceasta fiind, judecătoria să dee mărturie, după care de acolo înainte să rămâe în rândul pământenilor, ca să aibă şi driturile şi îndatoririle unui pământean.

15.—Ocârmuirea Moldovei să fie în slobodă voinţă de a primì sau de a nu primì de pământean pe ori-care va socotì din străinii cei după paragraful al 14.

16. Dritul de pământean să nu'l poată avea cela ce se va face din Moldovan pământean la altă ţară; să contenească de a'l aveà şi tot cel ce să va dovedì în faptă criminalicească sau în pricini de comploturi împotriva ocârmuirei şi a obştei liniştiri a pământului, care nici odinioara în slujbele pământeşti să nu poată fi puşi, nici primiţi.

17.—Pravila ţărei în deplină cuprindere şi al (sic) îndatoririlor şi a îndreptărilor obştiei să se dee în obşteasca cunoştinţă, ca să ştie fieşte cine ce este slobod şi ce nu este slobod a face.

18. Inaintea pravilei să fie socotiţi toţi deopotrivă şi fără deosebire, având a fi şi pravila una şi aceiaşi pentru toţi, sau pentru a ocrotì, sau pentru a pedepsì. In pra-

---

Ad 14—16: Regularea împământenirei, care mai înainte decurgeà numai din căsătoria cu o pământeancă, acuma este îngreuiată cu alte trei condiţiuni: *a)* pământeanca să aibă avere nemişcătoare, *b)* străinul să fie căsătorit cu ea, de 10 ani şi *c)* cererea lui să fie primită de judecătorie, şi încă atunci tot rămânea la voia ocârmuirei a primì pe străin între pământeni sau nu. De asemenea art. 16 hotărăşte cazurile în cari se perde dreptul de pământean.—*Complot*, neologism.

Ad 17: Publicarea legilor, cu desăvârşire necunoscută în vremile mai vechi, când bună-oară impozitele se impuneau şi se executau prin aceeaşi măsură.

Ad 18: Principiul egalităţii înaintea legilor, recunoscut şi în chip teoretic: Pravila să fie una şi aceeaşi, pentru a ocrotì, şi pentru a pedepsì, pe boieri, şi pe neboieri.

vilă nu poate să se hotărească decât ceia ce este drept şi folositor şi nu poate să se oprească decât ceia ce este nedrept şi de stricăciune.

19. Norodul, spre a i se ocârmuì trebuile sale cele din lăuntru în chipul cuviincios, ca să se poată folosì cu dreptăţile vechilor sale privilegiurî, cere ca să i se întărească şi legiuirea aceia a sfatului obştesc ce au avut-o pământul acesta iarăşi din vechime, legiuire după care puterea ocârmuirei şi a împlinirei să fie în singura mână a Domnilor, iar puterea hotărârei să fie pururea în mâna Domnului împreună cu sfatul obştesc.

20.—Spre a se întemeià această legiuire subt o încuviinţată siguripsire cererilor obştiei, este ca sfatul obştesc să se alcătuiască într'acest chip, adecă de mitropolitul ţarei, de amândoi episcopii, a Romanului şi a Huşului, de toate persoanele înfiinţătoare a divanurilor şi a departamenturilor, de câte un boïer vechil rânduit dela fieştecare ţinut—şi adunarea sfatului să se facă cu toată slobozenia persoanelor ce o alcătuesc, sau în domneasca curte. sau afară de aceasta într'un loc hotărât; şi să se înfiinţeze şi de sineşi din poronca Domnului, prin ţidulă chemat.

21.—De adunarea sfatului obştesc să atârne toate pravilele acele de obştie privighitoare, precum: îndreptarea pravilelor dupa trebuinţa ce ar fi, sau de adăogire sau scadere, sau de înnoire, întâmplările cele ecstraordinare, poruncile împarateşti de vre-o cerere sau de vre-o îndatorire de havalelile (sic), îndreptarea birului, îmbunataţirea economiei câmpului, întemeierea comerţiei (sic), întocmirea moralului, aşezarea de şcoale şi alte publiceşti aşezaturi (sic), buna orânduială bisericilor şi a mânăstirilor ţărei, pricinile atingatoare de lege şi alte puneri la cale pentru saraci, obşteasca trebuinţa, încât spânzura binele obştesc.

22. Asupra a ori-ce pricină sfatului (sic) obştesc să aiba a da cu toata slobozenia gnomile sale şi a încheià socotinţa sa în chip de hotărâre, pururea după gnomile celor maï mulţi (sic) din persoanele sfatului. O asemenea hotarâre însă să nu se poată încheià, dacă feţile sfatului nu vor fi toate de faţa în numărul şi persoana (sic) lor. Pentru aceea, ori-care din feţele sfatului, ori pentru pricină de boală, sau pentru ori-ce altă pricină bine-cuvântata, nu va puteà merge în adunarea sfatului, să fie

---

Ad 19—23: Regimul constituţional reprezentativ în hotarele părerilor timpului. Important e că, în caz de conflict între părerea Domnului şi acea a Sfatului obştesc, aceasta din urmă precumpeneşte (art. 23). Reprezentarea

dator a rândui neapărat a veni în locul său, nu însă din persoanele alcătuitoare a sfatului nici odinioară, ci numai din boierii acei ce nu vor fi în slujbă, pentru care să aibă a ridica toată răspundire (sic).

23.—Sfatul obştesc încheind socotinţa sa la ori-ce pricină de obştească trebuinţă, acea cunoştinţă să se facă cunoscuta Domnului stăpânitor prin anaforà iscălită de toate feţile adunărei, în a se întarì şi aduce întru împlinire, dacă se va unì şi gnomia Domnului cu acea socotinţa. Iar dacă Domnul va aveà a da a sa gnomie cu vre-o deosebire, atunci acea gnomie sa o facă cunoscută prin ţidulă gospod sfatului obştesc, întorcând înapoi şi anaforaua; şi dacă acea gnomie va fi primită întru o covârşitoare socotinţă şi unire de glasuri, atunci anaforaua să se prefacă şi încheindu-se hotarârea pricinei după acea gnomie. Iar dacă nu va fi primită cu aceasta covârşire de unire, atunci Domnul, primind anaforaua iarăşi, să o întăreasca spre a luà fiinţa de hotarâre şi a se duce întru împlinire.

Pentru locurile unde să se caute dreptatea politicească şi criminalicească.

24. — Cel întâi loc să fie divanul întâiu. Acest divan să se alcatueasca de şapte persoane, adeca de un vel logofat, de patru vel-vornici, de un halè spatar şi de un halè ban.

25.—Al doilea loc sa fie divanul al doilea, alcatuit de cinci persoane, adecă de un boier de cei ce nu vor fi halè, socotit de întâi şezator în divan, de un vel-comis, de un vel-paharnic, de un vel-sardar, de un vel-stolnic.

26.—Departamentul pricinelor straine, care sa se alca-

---

stărilor ţărei este, fără îndoială neîndestulătoare, întru cât ea este dată numai clasei boiereşti. Totuşi acest sfat are, în toate măsurile de interes general, putere mai mare decât Domnul. Acesta este deci pus sub lege şi sub autoritatea care'i dă fiinţă: — esenţa principiului constituţional. (Vezi şi art. 74). Deşi reprezentarea ţărei este dată boierilor—din modul cum e compus sfatul obştesc (Mitropolitul şi doi Episcopi, 16 boieri ţinutali şi tot personalul Divanurilor, din care cei mai mulţi puteau fi boieri mici), se vede că majoritatea lui treceà la boierimea cea mică. De aici se explică lupta înverşunată a boierimei celei mari contra acestui proiect de Constituţie. (Vezi şi art. 46.)

Extraordinar, *cumerţie*, *moral*, *publicesc*, *persoană*, neologisme.— *Gnomiile* = părerile.

Ad 24—28: Organizarea judecătorească. Divanul I, singur păstrat protipendadei, şi anume Logofătul şi cei patru Vornici puteau fi şi simpli titulari ai rangurilor, pe când Spătarul şi Banul trebueau să fie *halè*, adecă în func-

tuească de cincì boieri, aleşi fără osăbiri de ranguri, din acei ce nu sunt halè, orânduindu-se după vrednicia cunoscută pentru acel loc.

27. Departamentul criminalicesc care să se alcătuiască de cinci persoane, alegându-se iarăşi din boierii acei ce nu vor fi halè, fără osăbiri de rang şi numai pentru o cunoscuta vrednicie pentru acel loc. La acest departament să aibă şi vel-armaşul atârnarea sa, unde poate fi împreuna şezător şi a da şi gnomii. Iar la încheierea hotărârilor să nu se amestece, nici să iscălească.

28 — Câte un judecător la fieşte-care ţinut, care dimpreună cu ispravnicul ţinutului, să caute toate pricinile de judecata ce se vor înfăţoşà acolo, în casa-i sau în osebită casa de judecatorie se vor face, având nestrămutat judecătorul fieşte-carui ţinut o condică de zile pentru totdeauna statornică, care să păzească toata lucrarea şi toate hârtiile şi condicile canţaleriei.

29. Inceputul a ori-ce judecată, sau de pricină politicească sau criminalicească, să se facă pururea la judecătoria ţinutului unde să va aflà lucrul de pricină sau persoana trasă în judecată.

30. Pornitorul pricinei să aibă a da jalobă în scris, iscalita de sine, sau la judecătoria ţinutului său la Domnie, pentru ca sa se rânduiască la judecătoria ţinutului; şi pricina de va fi dîn acele ce cercetarea (sic) după pravila politiceasca sau criminalicească, să se caute de către judecator dimpreună cu ispravnicii; iar dacă pricina va fi

---

ţiune efectivă. In celelalte divanuri (al II-lea, cel al pricinelor străine, şi departamentul criminalicesc) se admit boieri mici, deci *fără deosebire de rang*, numai cât *cu vrenicie cunoscută.* Dacă facem socoteala glasurilor din sfatul obştesc, găsim că dela ţinuturi erau 16 boieri aleşi de obştia boierilor ţinutali (art. 20), care obştie fiind în majoritate compusă din boierì mici, erà să trimită mai curând din asemenii lor. Dar dacă chiar socotim să fi trimis ţinuturile $^1/_2$ boieri mari şi $^1/_2$ mici, încă avem în sfatnl obştesc: *boieri mari,* din divanul I 7, plus 8 dela ţinuturi=15; *boieri mici,* 8 dela ţinutururi+15 dela cele 3 divanuri al II-lea = 23. Feţele bisericeşti, chiar dacă s'ar fi dat în partea celor mari, nu puteau schimbà majoritatea. De acest rezultat, totdeauna cu putinţă, se spăimântară boierii mari.

Ad 28—37: Rânduiala judecătorească. Din art: 33 se vede că Divanul I era o curte de casaţie, celelalte divanuri erau curţi de apel, iar tribunalele erau alcătuite de un judecător ţinutal şi de ispravnic. Din art. 34 se vede că principiul lucrului judecat era recunoscut numai în parte. Nu se mai puteà reîncepe prncesul la orice Domnie nouă, cam se făcea în vremile vechi (Xenopol, *op. cit.*, IV, p. 114); dar el se puteà intenta din nou, în cazul când se descoperiau dovezi nouă — un soiu de revizuire.

Canţălerie, adresarisi, ruport, apelaţie, pont, rezon, copie, trataţie, acturi: neologisme.

din acele ce atârnă de buna orânduială târgului, a economiei câmpului, a neguţitoriei, de darea birului sau de vre-o havalè, sau ori-ce altă din trebile ce sunt supuse datoriei în pravile, să se caute numaĭ de is: (ispravnici) şi să se hotărască.

31.—Nemulţumindu-se vre-o parte cu hotarârea sau a judecătoriei, sau a isprăvniciei, aceea parte să aiba slobod dritul apelaţiei, şi atunci, după nemulţumirea ce va arata-o în scris şi sub iscalitură acea parte (un loc alb, probabil: împotriva) ispravniciei sau judecătoriei, să-i pue zi de soroc pentru o vreme hotărâtă, ca să mearga la divanul al doilea, sau la departamentul pricinelor straine, sau la acel criminalicesc, unde va fi pricina atârnatoare; şi spre aceasta is: (isprăvnicia) sau judecătoria sa aiba a adresarisì pricina aceea cu raport înadins şi în tot actul ei la locul unde va aveà a merge apelaţia, spre a întrà acolo pricina în de iznoavă cercetare.

32. Daca apoi şi în această al doilea (sic) cercetare va ramânea vre-o parte nemulţamită şi va voì sa faca iaraşi apelaţie, acea apelaţie sa se faca la divanul întâi, şi dara cu asemenea rânduiala precum la pontul de maĭ sus s'au însemnat, adecă cu raport înadins şi cu primire a tot actul pricinei, şi acolo, în divanul întâi, să iee pricina cea desavârşita şi mai de pe urma hotarâre.

33. Divanul întâi să nu poata strica actul judecaţei făcute în judecatoria aceea de unde au paşit apelaţia catra dânsul, ce numai sa cerceteze pricina dupa cursul actului şi dupa cuvintele părţei nemulţumite ce au cerut apelaţie, şi daca va găsì vre-o greşala, sau vre-o urmare de nedreptăţi, sa întoarca înapoi actul iara la judecatoria de unde l'au primit, întovaraşit cu poruncă aratatoare de greşală sau pricina găsită şi îndatoritoare ca să preface actul şi sa îndrepteze greşala.

34. Judecătoria ce va primì actul iară înapoì şi porunca divanului întâi, îndată să fie urmatoare poruncei. Dacă însă de cuvinte de rezon (sic) a divanului întâi nu va fi vre-o nedumerire; iar fiind aceasta, atunci să facă iarăşi raport la divanul întâi, trimiţându-i şi actul tot precum au fost, şi divanul ori îl va întărì, ori prin înfaţoşare a Domnului, care poate să adune şi sfatul obştesc spre mai desăvârşită deslegare a pricinei, va face obştească izbrănire şi va da hotărâre, care hotărâre, ori că va fi să rămâe actul bun, ori să se prefacă, să fie cea maì de pe urmă, fără a mai primì altă apelaţie sau mai

multe cercetări; şi o pricină de judecată săvârşită după chipul acesta să nu se mai poată căută alt-fel, decât numai când se vor fi înfăţoşat alte dovezi vrednice care nu s'au văzut la cercetările de mai înainte.

35. Pricinile de obştie de judecăţi, ori ce fel ar fi şi ori de unde s'ar luà început, să se alcătuiască în acturi, în care să se lege la un loc jalobele în orighinalul lor, răspunderile (sic) în scris date a fieşte căruia din cei cu pricini, despre o parte, şi despre alta mărturiile de cercetare ce s'ar urma în cursul pricinelor, iscălită (sic) de cei ce le-au facut, copiile sau perilipsurile şi toate alte, ori ce hârtii vor mijlocì în pricină şi se vor ţineà de trataţia pricinei, şi apoi în aceleaşi acturi să-şi teamă (sic) şi judecătorìa lucrarea cercetărei, lămurirea şi încheierea cea desăvârşita a hotărârilor.

36.—Cautarea tuturor pricinelor de judecăţi în toate locurile judecatoriei sa se facă cu cea mai întreaga liniştire şi cu toata luarea aminte, spre pătrunderea adevarului, iscălindu-se hotărârile cu păzirea dreptaţei şi întocma, făra cea mai mică stramutare din glasurile pravilelor şi a formelor ei, şi hotărârea să i se dea pururea dupa gnomiile cele mai multe la număr şi cu fiinţa de faţă a persoanelor ce sa judecà.

37.—Fieşte-care din judecătoriile însemnate mai sus să'şi aiba a sa canţalerie, alcătuita de logofeţi şi scriitori, dupa trebuinţa, şi de un povaţuitor al cantăleriei, care să nu sa pagubeasca din dreptul ce li s'ar cadeà de pe şi fără pasuire de vreme, şi de a ferì fieştecare de cea mai puţina greşală, având să fie supuşi răspunderei, fară iertare pentru urmare dimpotrivă şi mai vârtos pentru prelungirile ce ar face în săvârşirea lucrărei hotarârilor şi a slobozirei actelor.

Pentru alte mansupuri şi dregătorii.

38. Vistiernicul halè să fie ocârmuitor şi implinitor

Ad 38: *Modèlele* este pluralul dela modè (modeà), însemnând cancelarie, biurou, după cum se poate vedea aceasta mai bine din art. 45, care vorbeşte despre împărţirea casei aşezăturilor obşteşti în mai multe *modèle*, după deosebitele case (a spitalului Sf. Spiridon, a şcoalelor, a podurilor, a cutiei milelor) întocmite în ea — precum şi de pe dregătoria de *modeţi*, pusă alăturea cu scriitorii, în art. 39 şi 45. Să nu se amestece acest termin de modeà cu acela semănător de *modă* (plural: mode), sau *lude*, sau *cruce:* o asociare de patru familii pentru plata unor contribuţii. (Xenopol, *Op. cit.*, V, p. 417.)

modèlelor ce atârnă de vistierie, fără să poată însă lucrà vre-o prefacere cât de puţin în vre-o modè, lucru care atârnă de obşteasca socotinţă şi de întărirea Domnului unită cu a sfatului obştesc.

39.—Vistieria să aibă, precum şi până acum, un logofăt de visterie, un sameş de vistierie şi atâţa modèţi şi scriitori câţi vor trebui neaparat pentru căutarea trebilor după cea mai atocmită (sic) bună orânduială, şi întru toate cele ce atârnă de slujba vistieriei să fie sub ascultarea vistiernicului halè şi subt povăţuirea logofătului de vistierie, şi supuşi find şi acestei închezaşluiri pentru răspunderea la orice cusur ar da, şi legându-se subt îndatorire de a nu păşì cât de puţin ori care din rânduiala acea legiuită a trebei sale.

40. Hatmanul halè sa aibă subt a sa purtare de grijă paza marginilor ţărei şi prinderea tălharilor cu plăieşii şi slujitorii ţarei, iar nu cu alt feliu de oameni straini. Capìtanii marginilor sa şi'i orânduiasca hatmanul; iar prìcinile ce vor avea căpitanii cu locuitorii ţărei sa le judece şi sa le hotărasca ispravnicii; iar prin târgurile din ţara sa nu să mestece hatmanu a rânduì capitanii, fiind ispravnicii însărcinaţi cu nezamul în acele targuri; apoi pentru rânduiala a (sic) pazirei marginilor cum sa se urmeze, sa se pue la cale precum se va găsì mai cu cuviinţa dupa socotinţa Domnului şi a sfatului obştesc, având a fi hatmanul halè supus poruncilor Domnului stapânitor şi pavaţuirei (sic) sfatului obştesc.

41. Vornicul de aprozi să aiba datorie de înfaţoşat în divan pre cei cu pricini de judecaţi, pazind rândul fieşte caruia dupa numarul jalbelor, sau după altă regulă hotărâtă, şi sa nu poata luà nimic dela cei ce vor câştigà judecaţi pentru orice pricina ar fi. Volnicii sub protocalarea şi iscalitura sa sa nu se urmeze, nici pentru a împlinì cevà, nici pentru a aduce pe cineva, ci volniciile să fie protocalarea (sic) de vel logofăt sau de întâiul şazator a fieşte caruia loc de judecătorie, şi trimiterea volniciilor sa fie numai prin aprozi, dar nu şi prin ţidulă şi ciohodari, care se făcuse obiceiu dela o vreme a se tramìte pentru împlinire de bani, şi mergerea lor nu erà pentru alta decât numai pentru a jăcuì; şi aprozii îşi vor lua ostineala lor după condica Domnului Grigore Ghica; dar pentru alte pricini de învinovăţiri încredinţată, pot să se trimată şi din

Ad 40: *Nezamul*=ordinul, porunca.
Ad 41: *Volnicie* = formula executorie.

oamenii curței, luând ce va cere trebuința după socotința Domnului.

42. Aga halè să aibă slujba sa de a privigheà pentru paza târgului de foc și pentru siguranții de furtișaguri și alte supărări personalicești și de averi a târgoveților, precum și pentru vânzarea lucrurilor cele de trebuință, adecă pâne, carne și celelalte ale îndestulărei, ca să se facă pe mansupurile cele drepte și cu prețurile legiuite, spre a se pazì eftinătatea și buna orânduială în târg, orânduindu-se la agie și un judecător pentru căutarea pricinilor de judecăți, dimpreună cu vel aga, și această judecatorie va slujì, precum și judecătoriile de pe la ținuturi, pentru începerea a orice pricini de judecată ce se va (sic) întâmplà între locuitorii orășeni locului, având și apelații a pașì dela acest loc la celelalte giudecatorii, în tocma după rânduiala însemnata la giudecătoriile ținuturilor.

43. Comisul halè și ispravincul de curte sa'și aibă sluja în curtea domnească.

44. Logofatul al doile, ca unul ce are o slujbă spre rânduirea tuturor jalbelor și la hotărârile giudecaților sa vie și în divanul domnesc, sa fie ales din pamânteni, bărbat cinstit și ispitit în credința de a pazi datoria slujbei în nevătamarea dreptației.

45.— Casa rasurilor, casa cutiei milelor, casa datoriilor, casa podurilor din Eși, casa cișmelilor, casa școalelor obștești, casa spitalului Sf. Spiridon și casa epitropiei celor nevârstnici, care pana acum se aflà împărțite în multe locuri, toate aceste sa sa adune numai într'o o (sic) casă, alcătuita sau la curtea domneasca, sau afara din curte, unde se va gasì loc cu îndămânare, și sa se încredințeze în mânile a șese boeri, care sa vor socotì, numindu-se aceasta casă casa așăzaturilor (sic) patriei și boierii numindu-se epitropii a casei așăzăturilor patriei.

Indatorirea acestor epitropi sa fie privigherea ca să pazească casa în cea mai bună stare, ca să se caute fiștecare modè deosebi și cu socotelile ei deosebite, neamestecându-se una cu alta, ca să să păzască fără cea mai puțină

Ad 42: *Mansup* este o greșaiă evidentă de copist pentru *măsuri*. Mansup înseamnă funcțiune, rang. (Șăineanu. *Elemente turcești în limba română* în *Revista p. istorie, arheologie și filologie* a lui Gr. G. Tocilescu, V. p. 323). Asemenea greșeli se mai întâlnesc și aiurea. — *Siguranță*, neologism.

Ad 45: Așăzături pentru așăzământuri cuvântul nostru de astăzi. Se vede silința limbei de a alcătuì cuvinte nouă după spiritul ei.— *Proiecturi*, neologism.

vatămare în trebile fieşte căreia modè după ponturile lor şi rânduelile aşăzate de Domn şi de sfatul obştesc, ca sa privigheze pentru strângerea banilor şi pentru sigură păstrarea lor, ca să nu se cheltuiasca dintr'înşi decât numai în trebuinţele pentru care sânt legiuiţi după izvoade şi proiecturi mai înainte arătate Domnului şi sfatului obştesc, ca pe fişte care an să facă sami deosabi pentru fişte care modè şi să le închee în divanul sfatului obştesc, cercetându-se cu toata cuviincioasa lamurire, şi în sfârşit să se sirguiască a face cea mai bună sporire în obştescul folos al acestor aşazaturi, adaugând şi aşazând şi din nou şcoale, spitaluri, doctori şi altele, unde va cere trebuinţa, dupa păvaţuirea sfatului obştesc; şi aceasta casa sa'şi aiba şi canţaleria ei, alcătuita de atâţa modeţi şi scriitori câţi vor trebuì neaparat pentru căutarea trebilor.

Pentru alegerea persoanelor de slujba.

46.— Toate feţele ce alcatuesc sfatul obştesc, afara de şasasprezece boieri vechi vechili a ţinuturilor, toate feţele alcatuitoare a divanului întâiu, a divanului al doile, a departamentului pricinelor straine şi a depart. criminalicesc, toate feţile ce au a împlinì locurile osăbitelor pamânteşti dregatorii (loc alb), vel vestiernicul, hatmanul, vel aga, vel vornic de aprozi, vel armaş, persoanele casei aşazaturilor patriei, giudecatorii şi ispravnicii de pe la ţinuturi, aşişdere şi toate persoanele povaţuitoare a canţaleriilor, precum logofatul de taina ce este pavaţuitor canţaleriei divanului întaiu, a canţaleriei sfatului obştesc, logofatul de visterie, logofatul casei mitropoliei, pavaţuitorul canţaleriei casei aşăzăturilor, asemine şi sameşii modèlelor vistieriei a ţinuturilor, a hătmăniei, a agiei şi a orice alte modèle de obşteasca trebuinţa, să să aleagă toţi aceştia dupa socotinţa Domnului unita cu a sfatului obştesc, urmându-se alegerea numai dupa meritul bunelor fapte şi după puterea vredniciei fieşte căruia pentru slujba ce este sa se încredinţeze şi după socotinţele cele mai covârşitoare la numarul sfatului obştesc, fără să poată fi primiţi însă la vre-o slujbă pământească cei ce se vor afla atârnând de alţi supuşi, fie în casnica slujbă,—rămâind slobod Domnul de a face oarecare schimbare între cei aleşi de sfatul

---

Ad 46—47: Alegerea dregătorilor este dată Domnului şi sfatului obştesc, in înţelesul articolului 19, adecă cu precumpănirea voinţei sfatului în caz de

obştesc, şi de va fi vre-o pricină neapărată şi privitoare, iaraş numai spre binele obştesc al pământului.

47. Spre a lipsì entrigile (sic) şi prigonirile şi spre a puteà între (sic) toţi pamântenii după meritul al lor (sic) în slujbele pământului, *obştia* găseşte cu cale ca toate feţile sau persoanele arătate la paragraful patruzeci şi şasa, până la unu, dela mare până la mic, să se schimbe la plinirea fieşte căruia an, purtându-se bine, iar din potriva, praviliceşte găsindu-se vinovaţi, să să schimbe şi mai înainte de plinirea anului.

48. Şasasprezece boieri vechili de pe la ţinuturi, ce au sa fie de pururea în sfatul obştesc, să fie aleşi după sloboda voinţă şi socotinţa obştiei boierilor ţinutaşi.

49. Lefile tuturor celor din slujbă de giudecatorii şi de celelalte dregătorii şi mansupuri a curţei şi a pământului, precum şi cheltuelile cănţaleriilor, să să regularisasca şi sa sa hotarască, ca sa fie într'un chip încuviinţate după treapta şi materia slujbei şi într'un chip vrednic de mulţamire pentru cei ce slujasc, ca să poată aveà oarecare folosinţa, spre a fi îngăduiţi dela urmarile netrebnicilor câştiguri şi cu dreptate supuşi pedepsei pentru cutezările din potriva; iar avaeturile şi pocloanele şi alte venituri a toate mansupurilor şi slujbelor să să pue la cale prin înadins socotinţa Domnului şi a sfatului obştesc cum sa se urmeze.

Dar pentru acei din slujba curţei, precum: logofat, muhurdar, divictar, scriitori şi toţi ceilalţi, să se urmeze, pana se va da şi pentru această obştească hotarâre, după ţidula gospod făcută în vremea Domnului Scarlat Calimah, fară alta adaugire cât de puţin, pentru orice mansup sau persoană va fi. Şi împlinele pentru bani ce se împlinesc din oricare zabetlâc ca sa iee numai câte o para la leu, iar nu

---

conflict. Sfatul trebue să hotărască deci cine să ocupe atât dregătoriile divanurilor, cât şi acele mai mici, enumerate în articolul 46. Domnul puteà numai face nişte schimbări în atribuţiunile persoanelor alese de sfat, bună-oară să numească în divanul pricinilor străine pe o persoană aleasă de sfat pentru departamentul criminalicesc şi aşa mai departe. Sfatul fiind compus în majoritatea lui din boieri mici (vezi nota la art. 19—23), se înţelege toată furia boierilor mari contra acestui proiect de aşezământ al Moldovei.

Entrigele, *meritul*, neologisme.

Ad 49: *Regu'arisască*, *materia*, neologisme. — *Avaet* = taxă, venit. — *Muhurdar* = cel care pune pecetea. — *Divictar* = îngrijitorul călimărei Principelui. (Hurmuzaki, *Documente*, X, *Rapoartele prusiene*, colecţiunea N. Iorga, p. 532. *Zabetlâc* = daraveră de ocârmuire. — Mansup are aici înţelesul său obişnuit de *funcţie*. Vezi mai sus nota la art. 42.

la zece unu—lucru ce să urmà până acum—după obiceiul ce nu se mai urmează acum în vre-o altă ţară. Aceste câte o para la leu, cu toate aceste, luându-se până când şi pentru aceasta se va face obşteasca hotărâre, să fie supus datornicul a da plata, iar nu cel ce are să iee, şi să iee numai pentru banii ce se vor împlinì cu adevărat, iar nu şi pentru acei ce se vor paşuì prin vadele, macar ori şi cum se vor siguripsì, şi apoi împlinirea să se facă pururea după pravilicestile hotarâri a pricinilor prin giudecătorie.

50. Cei ce vor îndraznì a urmà protivnice datorii (sic) slujbei, precum şi cei ce se vor dovedì că au primit mită sau ruşfert dela cineva, spre vatamarea dreptaţei sau a dreptului cuiva, sa fie supus sub giudecata praviliceasca.

51. Numirea boierilor prin îmbracare de caftan sa fie pururе numai pentru cinstile vredniciei şi pentru oarecare rasplatire a fiştecaruia pentru slujbele sale, şi potrivirea cinurilor să fie pe aceste masuri a vredniciei după orice trebuinţa a patriei. Numirea boierilor, atât cei de punere în slujba, cât şi aceia ce au sa privivasasca (sic) prin slujbe pe trecut, sa se facă purure după socotinţa Domnului unita cu a sfatului obştesc. Iar boieriile cele alcatuitoare numai din slujba cea din launtru carţei (sic) gospod, precum şi alte caftane de miluire, sa se faca dupa singura voinţa şi socotinţa Domnului, şi acele din slujba curţei întru toate urmarile întrebuinţarei lor la pricini pamânteşti şi alte urmari particularnice atingatoare de pamânteni sa fie supuşi ca şi pamântenii pravililor ţarei.

52. Modèlele ce atârna de vistierie, ca nişte lucruri ce se ating de cele mai simţitoare drituri şi entiresuri (sic) obştiei pamântului, *obştia* cere de a se aduce întru îndreptarea cazută şi întru orânduială, ca să lipsască nesuferitele catahrisuri în care erà pana acum supusa.

Chipul îndreptarei cerut de obştie pentru acele mai jos însemnate.

53. Adetul lacuitorilor ţarani catra stapânii moşiilor sa să îndrepteze întru o potrivire, ca nici stapânii moşiilor

---

Ad 50: Cerinţă foarte greu de pus în practică. Nici azi încă *ruşfertul* (= présent donné pour corrompre, Şăineanu, *l. c.*, în nota la art. 42) nu a putut fi cu totul desrădăcinat.

Ad. 51: Acest articol arată, că erau unele excepţiuni la alegerea dregătorilor prin sfatul obştesc. Dregătorii curţei, precum Logofătul, Muhurdarul, Aga, Postelnicul şi alţii, erau numiţi direct de Domn.—*Particularnice*, neologism.

Ad. 52: *Entiresuri*, neologism.

Ad. 53: *Adet* = obiceiu.

să nu se pugubească din dreptul ce li s'ar cadeà de pe drept pământul lor ce'l dau lăcuitorilor de se hrănesc, dar nici lăcuitorii să nu se asuprească. Iar adeturile târgoveţilor şi mai vârtos a târgurilor, ce au fost drepte ale pământului şi le-au înstrăinat Domnii prin danii, să se împuţineze, uşurându-se în cât se poate mai mult, pentru ca să se poată întemeià târgurile, ştiut fiind că ticăloşia târgurilor şi a politiilor aduc (sic) neapărată ticăloşie şi lucrătorilor de pământ şi comerţiei.

54. Birul ţărei, care până acum n'au avut dreapta lui cumpănire, să să puie întru orânduială, ca acea ce s'ar socotì mai bine şi mai nimerit, pentru ca nici să se asupreasca prin el pamântenii, dar să lipsască şi toate greutaţile, analogând (sic) şi strângerea, acele ce aduc purure greşală, încurcaturi şi prilejuri de scăderi şi de adăugiri nedreaptă şi asupritoare, şi spre acest sfârşit să se rânduiască la fieşte care ţinut câte trei boieri, doi din boierii ţinutaşi şi unul care se va socotì din partea ocârmuirei, ca să facă scriere în ivala de tot numarul lăcuitorilor, cu arătare lămurita de toate starile şi îndemănările fieşte căruia sat, care scriere sa se cerceteze de sfatul obştesc, spre a slujì la socotinţa de îndreptarea birului.

55. — Dajdia mazililor şi a ruptaşilor aducând întru îndreptarea acea cuviincioasa, să fie păzite şi pravilele ce au aceste trepte prin vechi hrisoave, asemine urmându-se şi pentru neguţitorii hrisovoliţi; iar ruptele cămărei, acei ce nu vor fi din starea orăşenească, să se dee în birul obştesc. Feciorii de preoţi, după rânduiala de mai înainte hotarâta, sa intre tot la rânduiala ruptaşilor, şi toţi banii dajdiilor acestor trepte sa intre în socoteala birului legiuit al ţărei.

56. Slujbele ruzumaturi, goştina, desetina, vadraritul, precum şi venitul dela vami şi al ocnilor, să se urmeze şi de acum după rânduiala obicinuită din vechi, fără a se mai face vre-o sporire peste ceeace este legiuit; şi aceste slujbe, ori în vânzare sau în credinţă de vor fi, să se caute numai de pamântenni şi într'un chip ca să lipsască tot feliul de asuprire şi de jăcuire ce se armà până acum, dându-se

---

Ad. 55: Asupra maziliilor, ruptaşilor şi ruptelor Vistieriei, vezi Xenopol, *Op. cit.*, V. pp. 572 şi 598.

Ad. 56: Chitanţa pentru plata contribuţiunei cerută pentru întâia oară în ţările române.—*Ruzumaturi* = dări indirecte cuvenite Domnului. (Xenopol, *Op. cit.* V, p. 574.)—*In vânzare*=întreprindere; *în credinţă*=regie.

spre acest sfârşit şi ţidule în tipariu pe la toate satele ţărei, arătătoare lamurit cât are să plătească la fieşte care ruzumat, şi îndatorindu-se slujbaşii ca să dee şi ei neaparat ţidule iscălite şi lămurit arătătoare de câţi bani s'au luat dela fieşte cine anume şi pe câte bucate.

57. — Spre ţinerea menzilurilor care după rânduiala ce se urmà pană acum, cu darea în natură a fânului şi a orzului trebuincios, se pricinueà atâta supărare şi greutate ţărei, să socoteşte a fi din (sic) cel mai nimerit lucru şi din cea mai neaparata trebuinţă, că atât pentru suma cailor trebuincioşi sa cumpere, cât şi pentru hacul surugilor, plata fânului şi a orzului, a imaşurilor şi toate celelalte neapărate cheltuele (sic), să socotească câţi bani trebuesc, şi acea sumă să să analoghisasca în ţara pe banii birului, dupa cuprinderea înaltului împaratesc hatişerif dat la anul 1803, şi să se strângă banii (apărându-se de aceasta dare însa scutelnicii şi breslaşii), şi apoi menzilurile sa se vânza sau toptan sau pe drumuri, şi muşterei ce se vor gasì a le luà, primindu'şi banii după tocmeala vânzarei, sa rămae singuri cu purtarea de grija de a cumparà cai, de a platì surugiile (sic), de a platì fânul şi orzul şi caratura lor, precum şi emaşurile (sic) şi toate celelalte cheltueli, fara să rămâe a se mai îngrijì vistiria (sic) cu ceva, având a luà acei cumparatori şi plata *ugeritului* câte cincisprezece parale sau şi mai gios, pana se va pune pe un cal pe ceas. In care bani a ugeritului nimene altul sa nu se mai amestece, ca sa se împartaşasca cevà din trânşii. Iar pe lânga altele, sa se regularisască şi ceasurile poştilor, pentru ca să râdice asuprirea acea urmatoare cu rânduiala (sic) de acum, dar merimetul şi întocmirea poştelor cere trebuinţă să se facă cu ţara la al treile an.

58.—Innoirea hrisoavelor şi a cărţilor treptelor, ce se obicinuesc la toată prifacerea de Domnie, ca un lucru nedrept şi pricinuitor de struncinare, să se râdice din aceastǎ obicinuinţă, având'şi toţi aceştia nestrămutate privileghiile, fara sa le mai înnoiasca carţile şi hrisoavele.

59. Pentru zaharelile, oile de *mumbaeà* şi cherestelile ce din porunca împărătească se cer a merge de aici la

---

Ad. 57: *Menzil*=postă pentru slujba Turcilor.—*Hacul*=dreptul, ceea ce se datoreşte.—*Toptan*=cu ridicata, *en gros.* — *Ugeritul*=? *Natură*, neologismu.

Ad. 58: Introducerea stabilităţei, urmare a garantărei proprietăţei prevăzute la art. 3 şi 5.

Ad. 59: *Mumbaeà*=aprovizionare.—*Caban*=caftan; la figurat: curte, palat.—*Rizapazar*=mezat, licitaţie.—*Capanlâi*=neguţitori turci.

Țarigrad, cererea *obștiei* este de a se urmà sfântului înalt împărătesc hatișerif ce este dat la anul 1803, sau după înaltă milostivnică poruncă împaratească ce se va da pentru aceasta pricină, și vitele de zalhana (sic) de tot felul, ce se vor face în țară, să se tae la zalhanalele țărei, și săul, cerviciul și pastramaoa (sic), afara de suma acea trebuincioasă pentru țară, pogorindu-se la Galați pentru ca să meargă la împărătescul caban, să se vânză cu riza-pazar capanlâilor, sau se va urmà dupa înalta împărătească poruncă ce se va da.

60. — Scutelnicii, breslașii și slugile, ca un privileghiu legiuit, să se dee neapărat și făra osabiri fieşte caruia boier, după rangul său și ori la ce loc îi va cere, slobozindu-se acest privileghiu pururea din șfertul următor dela vremea ce se va arăta cererea, cu plata și a banilor legiuiți din vistirie (sic), câte doi lei de liude. Nimine însă sa nu fie suferit nici de cum de a'și scutì un om mai mult peste numarul acesta legiuit și rânduit din vistirie; iar apoi acei legiuiți să nu fie suparați nici cu un fel de havalele sau angarii.

Strainii sa fie departați cu totul de acest privileghiu care este numai al pamântenilor, dându-se și pentru giupânesele văduve și acei numarul (sic) știut care n'au îmbracat caftane, în tocma dupa vechiul obiceiu.

Breslași sa aiba fieşte cine la moșiile sale, iar slugile unde va aveà trebuința, afară însă de câte două slugi și doi pădurari, fiind paduri pe moșii, la fieşte care moșii, și morari după morile ce vor fi la o moșii (sic) care și aceștia să fie scutiți.

61. Darile cele din nou scornite, precum cfitul căldarilor de velnița, cfitul papușoilor ce trec peste hotar pentru neguțitorie, vama ce se luà pe perjă și pe tițcovină (sic), plata pentru tot felul de vin ce trece peste hotar, afara de suma legiuita analoga a zalhanalei din ialovița de negoț, banii potirilor de pe la crâșme, banii beşlegăritului ce se luà sub orice fel de numire, toate aceste, fiind de o vătamare vederată pentru neguțitori și asupriri pentru lăcuitori, să se ridice ca să nu mai fie, fiindcă din vechiu aceste nu au fost.

Ad. 60: Asupra scutelnicior, vezi Xenopol, *Op. cit*, V. p. 110 și VI, p. 110. Orânduirea ca numai boerii pământeni să aibă scutelnici se trage dela Scarlat Calimah. (Xenopol, *Istoria și genealogia casei Callimachi*, București 1897, p. 126.)

Ad. 61: *Cfit*=taxă.—*Potir*=pahar.—*Beşlegărit*=dare pentru întreținerea beşegilor, dregători pe la județe.

Alte cereri de obştească trebuinţă

62.— Mitropolitul ţărei şi episcopii Romanului şi a Huşului, să se pazască legiuire de a orândui, precum din vechi s'au urmat şi până acum, numai din pământeni şi prin alegerea sfatului obştesc. Asemine şi egumeni prin toate mănăstirile ţărei să se rânduiască numai din pământeni moldoveni şi iarăş prin sfatul obştesc; iar alţi arhierei sau şi egumeni străini, aceia în ţară să nu fie primiţi.

63.— Toate mănăstirile cu moşiile lor, ce sunt în pământul acesta deîntru învechime facute şi date de moşii şi stramoşii noştri pentru miluire şi spriijnire săracilor patrioţi şi pentru dare din veniturile lor supt nume de embatic la Ierusalim, la Sinaia şi la Sfetagură, să se dee pe socotinţa pământenilor, subt îndatorire de a plati embaticul legiuit la locurile unde sunt închinate şi de a face şi agiutorare de miluire cătră saraci după hotarârea danielor vechi; nu mai puţin şi de a se scoate de subt sarcina datoriei în care se gasesc unele din aceste manastiri.

Iar mănăstirile Neamţul şi Secul sa ramae slobode, precum au fost şi pâna acum, încât vor pazi rânduiala lor acea dupa cuviinţă. Veniturile Agapiei şi a Varaticului sa să unească la un loc şi sa să întrebuinţeze la amândouă mănăstirile, şi socoteala vatrăturilor (sic) şi a cheltuelelor sa se caute la epitropia celorlalte manastiri, supt care epitropie sa se dee şi toate manastirile pamânteşti ce sunt sau supuse mitropoliei sau slobode, legiuind spre aceasta de a să rândui prin sfatul obştesc patru boieri înadins din boierii pamânteni şi doi din partea bisericeasca, pe care se vor socotì, ca sa strânga veniturile lor, să grijasca de buna cuviinţa bisericile şi de moşiile lor şi de a împlinì şi celelalte hotarâte, şi să dee socoteala pe tot anul în sfatul obştesc; iar prisosul veniturilor să se dee la casa aşăzăturilor patriei. Supt această epitropie să fie şi casa mitropoliei şi amânduror episcopilor, urmându-se epitropia lor dupa hrisovul domnului Alex. Moruzi din anul 1804.

64.— Pentru preuţi şi diaconi, prin sfatul obştesc sa se pue la cale ca să se aduca în starea acea după cuviinţă pentru vremea viitoare, ca sa nu fie mai mulţi de câţi va cere trebuinţa, şi acei care se vor face de acum, sa fie în-

---

Ad. 62: Insemnat pentru îndreptarea lui în contra Grecilor, cari pe atunci 1822 erau disgraţiaţi de Turci. (Xenopol, *Istoria Românilor,* VI, p. 56).

Ad 64 : Catabris = abuz.

vățați la școalele patriei cu știința cea deplină pentru ale bisericei și a legei și cu acea știință cuviincioasă; pentru această vrednicie, și toți preuții bisericilor și a mănăstirilor să fie numa din pământeni moldoveni. Iar pentru plata peciurilor de cununie, ce ieu protopopii, și pentru plata preuților pentru tot felul de cetire, ca să lipsască catahrisul ce urma până acum din cetire, acele plăți prin sfatul obștesc să să pue la cale, hotărându-să ce plată să iee.

65. Spre obștescul folos și pășire înainte pentru învațatura neamului moldovenesc, să se așăze școale obștești în Eși (sic) și pe la toate târgurile din țară, în rânduiala cea maı buna și mai cuviincioasă, într'un chip ca acela ca să poată învăța oricine în limba noastră; gramatică, aritmetică, geometrie, logică și meșteșugul alcătuitor de scris, aceste fiind cele mai de trebuința pentru toată starea de obștie, pe lânga știința celor cuviincioasă a legei, a pravilei și a datoriei obștești. Apoi dupa aceasta, să între cei (ce) vor voi în scoale de limbi streine, așezându-se și acest fel de școale cum se vor socotì și unde, spre a se da învațaturi într'însele în limbile ce sunt mai de trebuința pentru acest pământ, în care limbi să se dee și orice alta știința de tot felul.

66.— O tipografie obșteasca în limba patriei, afara de acea ce o aveà mitropolia, să se sloboada a se deschide și a se alcatuì în cea mai buna orânduiala, care de nu o va face ocârmuirea, sa se sloboada voie ori carui din pământeni s'ar gasi ca sa o alcatuiasca cu a sa cheltuiala, dând însa și ocârmuirea tot agiutorul cel putincios din partea ei, spre a se înființa după trebuința și a slujì spre tipărirea a tot felul de carți ce se vor înfațoșà trebuincioasa fiind și fără pricina vederat vrednica de oprire.

67.—Pentru a se încontenì înmulțitele chipuri de sarăcie și bântuelele ce urmeaza cu pricinele împresurărilor de moșii, să se rânduiască prin sfatul obștesc câte o comisie înadins de boieri și cu ingineri pe la toate ținuturile, ca sa hotarasca toate moșiile după puterea scrisorilor ce va înfățoșà fiește care; care boieri să fie aleși acei mai cunoscuți întru știința și mai ispitiți întru dreptate, supuindu-se subt giuramânt, ca vor pazì singura dreptatea acea următoare dupa puterea scrisorilor, și sa dee sfârșit hotarârilor la fața locului. Iar unde vor fi niscaivà pricini mari, cu ne-

Ad 63 -66: Introducerea limbei române în școale și tipografie.

Ad 67: Ingineri hotarnici eșise în 1818 din cursul de inginerie în limba română a lui Gh. Asaki.

mulţămire despre o parte, pentru ca să se curme şi acele tot într'o vreme, sa aiba voe amândouă părţile a'şi mai alege doi sau patru boieri hotarníci, ca împreună cu boierii comisiei sa mai cerceteze la faţa locului şi să isprăvească hotarâtura cu izbândirea de istov. Iar când socotinţa boierilor comisiei şi cu a hotarnicilor nu se vor unì spre mulţamirea amânduror parţilor, atunce să să dee sfârşit şi acelei pricini cu domnescul divan, prin vadeà hotărită de un an, ca să iee sfârşit. Iar pentru plata ostinelei (sic) boierilor comisiei şi a inginerilor, să să socoteasca cu sfatul obştesc un preţ cuviincios şi fară asuprire, care să'l platească moşinaşii dupa analoghia cât va agionge (sic) pe fieşte care pe moşie sau partea sa de moşie.

68. Streinii (sic) sa nu poată de acum înainte a mai cumpăra moşii şi alte acareturi stapânitoare de veci în pamântul acesta. Iar pentru lucrarea neguţitoriei, sa fie slobozi tot felul de straini (sic) de a urma în pamântul acesta, fără a puteà să să statornicească cu lacuinţa (sic) în ţara.

69. —Strânsura acea de Arnăuţi şi alţii, ce se obicinuise a fi în pamântul acesta purtatoare de arme, ca nişte oameni ce au fost pururea turburatori şi suparători patriei, sa se incontineasca (sic) şi niciodată sa nu se mai primească subt nici un fel (de) chip în Moldova.

70.— Neamul jidovesc fiind ca o sarcină pentru lacuitorii pamânteşti, dupa chipurile cu care se chivernisesc (sic), nefiind lucratori de pamânt, să nu fie îngaduiţi de acum înainte a se mai înmulţì cu venirea din alte parţi, şi acei ce sunt să nu fie slobozi a ţineà moşii cu anu sau orânzi pe la sate, sau sa locuiasca statorniciţi prin sate, precum nici de a face velniţi pre la târguri sau a ţineà casapii şi a vinde norodului creştinesc carne, având slobozenie numai pentru dânşii să'şi tae carnea trebuincioasă; iar velniţa pentru lucrare de holercă şi rachiu sa aibă voe numai stăpânii de moşii a deşchide (sic) şi a ţineà pe mo-

---

Ad 68: Oprirea străinilor de a cumpără moşii *şi alte acareturi* (case în oraşe). In vremile vechi străinii puteau cumpăra moşii. (Xenopol, *Istoria Românilor*, IV, p. 106). In tratatul lui Cantemir cu Petru-cel-Mare se prevede clauzula ca Ruşii să nu poată cumpăra moşii în Moldova (*Ibidem*, IV, p. 514 şi 525 530.) Străinii au avut în toate timpurile dreptul de a cumpăra case în oraşe; Armenii şi pe acela de a cumpăra vii. (*Ibidem*, IV, p. 108 şi VI, p. 202.)

Ad 70: Oprirea Jidovilor de a ţineà moşii în arendă, orânzi, adecă crâşme pe la sate, velniţe şi căsăpii pentru creştini, arată că ei se îndeletniceau cu asemenea daraveri pe la începutul veacului al XIX-lea, de oare-ce proiectul voieşte să'i oprească dela ele.

şiile lor, atunci însă când và fi lipsă de pâne în ţară, şi cu alt feliu de plată să nu fie supăraţi, afară de acea a vămei legiuită pe câtă holercă şi rachiu vor scoate când vor trece peste hotar.

71. Ţiganii lăieşi şi lingurari ce sunt robi boiereşti şi umblă cu şătrile prin ţară din loc în loc, fiindcă pricinuesc multe supărări de furtişaguri şi păgubiri lăcuitorilor ţărei şi stăpânilor de moşii, să fie opriţi din obicinuinţa umblărei lor acestei nestatornici, îndatorind pe stăpânii lor de a-i statornicì pe la moşiile lor, sau şi pe la târguri, acei ce au meşteşuguri; asămine şi pentru Ţiganii domneşti, prin sfatul de obşte să să pue la cale, ca să lipsască supărările şi păgubirile ce pricinuesc şi aceştia în ţară.

72.—Pentru Domnii acestei ţări, rămăind după milostivnica îndurare pre puternicei noastre împărăţii ca să fie din pământeni Domni, atunce alegerea Domnului să fie prin obştesca adunare, alcătuită de mitropolit şi de episcopii ţărei şi de toată obştia boierilor, dela logofăt mare şi până la şatrar, alegându-se Domnul numa din pământeni şi pi (sic) acel ce va fi mai cu deplină ispitire, cunoscut şi însămnat pentru faptele sale cele bune, pentru râvna patrioticească, pentru vrednicia cea cuviincioasă unui Domn şi pentru credinţa sa cătră pre puternica împărăţie, şi făcându-se alegirea (sic) după socotinţa şi primirea celor mai mulţi, după care, făcându-să cunoscut pre puternicei împărăţii prin obştesc Arz-magzar pentru acel ales, să facă şi rugăminte de a se întărì şi a se orânduì Domn.

73.—Legiuindu-se privileghiul acesta a sfatului obştesc, ce l'au avut din învechime (sic) pământul, după rugătoarea cerere a se face din parte (sic) obştiei pământului, tot ce se va hotărì de Domn împreună cu sfatul obştesc să fie şi să se cunoască de hotărâre şi voinţă a toată ţara. Acea hotărâre are să fie desăvârşita pravilă, căreia toată obştia norodului este datoare neapărat a se supune.

74. Pravilelor ţărei şi hotărârilor celor săvârşite şi de Domn unit cu sfatul obştesc este supus însuş Domnul şi sfatul obştesc, până când nu s'ar anerisì acea hotărâre prin altă pravilicească hotărâre.

75. Pravila fiind tot temeiul în care stă stavila întregei slobozenii, hotarul puterei celor ce plinesc trebile obşteşti, pravăţul cel povăţuitoriu (sic) spre ocrotirea acestei

Ad 74: **Articol însemnat, care rosteşte pe faţă principiul ce resultă implicit din art. 19—23, anume că Domnul şi Sfatul obştesc trebue să se supună orânduirilor întocmite de el, până când ele se schimbă; cu alte cuvinte:** ***supunerea autorităţilor ocârmuitoare sub legi,*** **esenţa regimului constituţional.**

(sic), a averei şi a drepturilor obşteşti sau în partea fieştecăruia, şi în sfârşit temeiul puterei care plineşte şi face a se plinì toate aceste legături soţialiceşti, cererea obştiei este ca, pe temeiul cererilor sale aceste arătate şi acele următoare de aceste, precum şi acele ce se vor mai găsì de cuviinţă[1]) afară de aceste, să înfăţoşăze o pravilă a ţărei în deplină cuprindere şi a pravililor politiceşti şi acele criminaliceşti, precum şi a tuturor orânduelilor celor sfinţite a pământului, care pravă (sic), alcătuindu-se în limba noastră, să se întărească şi să se dee în cunoştinţa cea de obştie, spre a o aveà fieşte cine de pravăţ asupra dreptăţilor şi asupra îndatoririlor sale; dar păn se va alcătuì şi se va (sic) înfiinţà pravilele ţărei după chipul arătat, se va urmà în pricinile de giudecăţi politiceşti dupa împărăteştile pravile şi în pricinile de giudecăţi criminaliceşti după...[2]) până când va luà sfârşit pravila ţărei.

76.— Sfatul obştesc fiind lucrul cel mai cu dinadinsul ce se cere de către toată *obştia* pământului şi fiind-că prin acesta, dimpreună şi cu Domnu stăpânitoriu, are să se facă începutul şi pornirea a toată lucrarea privitoare către sfârşitul cererilor însămnate pentru binele patriei, adauge obştia şi această rugătoare ceriri (sic), ca, legiuindu-se privileghiul acesta pământului (sic), acum de odată adunarea sfatului să înfăţoşăze prin însuş ocârmuirea. Ocârmuirea Domniei să facă adecă înadins luminata porunca domnească către boierii ţinuturilor, ca să'şi aleagă dela fieşte care ţinut câte un boier vechil şi să se trimeată aici la Eşi: să facă iarăşi înadins luminata poroncă[3]) domnească către boierii orăşeni din Eşi, ca să să aleagă doisprezece boieri de toată treapta pentru acest dintâi sfatul (sic) obştesc; şi aceasta făcându-se, apoi, prin alta luminata (sic) poruncă către preosfinţia lor mitropolitul şi episcopii ţărei şi către toţi aleşii boieri vechili de pe la ţinuturi şi acei din boieri orăşeni a Eşului, ca în zi hotărâtă să se adune toţi la un loc socotit, spre a înfiinţa sfatul obştesc, după care să se facă în adunări sa (sic), şi socotinţa de alegirea a boierilor celor ce au să plinească locurile osăbiţilor dregători, mansupuri şi celelalte slujbe de pământeşti trebuinţă.

Ad 76: Lucrul de căpetenie pentru reformatori era înfiinţarea Sfatului obştesc, prin care tocmai se putea îndruma domnia legii în locul arbitrariului Ori-cât de rudimentar, era un început de Parlament.

1. Punctat pe de desupt şi înlocuit cu: *trebuinţă.*

2. Lăsat loc alb.

3. Cuvântul *luminată,* uitat, e scris deasupra.

Ad. 74: Anerisì = *schimbi.*

77. Fiindcă jalbele obştiei în trebuinţele patriei cătră prea puternica şi umbritoarea noastră împărăţie au fost oprite dela o vreme încoace de cătră Domnii greci, din care pricină niciodată obştia cea adevărată al (sic) acestui pământ nu au putut să'şi arate nevoile şi tânguirile sale, pricină pentru care au şi venit pământul nostru în această nenorocită stare, cerirea obştiei este, ca slobozindu-se de cătră împărătească milostivire pământurilor dritul acesta ce din vechiu l'au avut, să fie slobodă şi lucrarea acestui drit în orice vreme de trebuinţă. Iar osăbit jalobe, afară de trebuinţele cele obşteşti a patriei şi numai de vre-o pără unuia asupra altuia, să fie oprite şi neertate.

Incheere

De nu ar fi fost sădită în oameni pricina stăpânirei de patimi, precum mănia, pizma, lăcomia, mândria, ambiţia şi celelate câte le înfăţoşază iubirea cea de sineşi şi enteresul (sic), întru adevăr că nu ar fi trebuit ominirei (sic) nici un fel de pravilă sau orânduială. Toţi ar fi putut atunce să petreacă întru o liniştită unire şi mulţămire. Omul catră om şi norod cătră norod ar fi avut o firească stavilă, care nu i-ar fi lăsat să jignească nici să vatăme unul pe altul. Pronia însă n'a rânduit ominirei o asemene soartă. Moldova înfăţoşază dovada cea mai vie şi mai luminată că o soţietate de oameni, ce nu se păvăţueşte cu pravila şi cu bunele orândueli, este starea cea mai ticăloasă şi mai nesuferită ce se poate da pentru om. Acest pământ a ticăloasei noastre patrii, după ce prin însuş întâmplarea nenorocirii ce i-au venit asupră, au agiuns acum a se deşlegà (sic) un minut din legăturile impilărei supt care zăceà, este cu neputinţă să stee mult şi să nu'şi iee locu mântuirei din acele împilătoare legături prin cea ce s'au putut (sic). Pre puternicul şi întru tot îndurătoriul nostru împărat, prin a sa firească nemărginită iubire de oameni, învrednicindu-ne cu miluirea de a vedeà acum înnainte (sic) ocârmuitor din adevăraţii noştri pământeni şi cu întemeierea celor din vechi legiuite pravili, cum şi orândueli ale pământului nostru, negreşit a privileghiilor şi a orânduelilor ce vor urmà înainte de începere rălelor în pământul acesta (sic), ne-a slobozit cu a sa înaltă milostivire şi întărirea acestui privilegiu, prin înadins sfânt şi vrednic de toată închinăciunea împărătesc firman, întru care se mărturiseşte în destul de luminat împărăteasca sa îndurătoare bună voinţă de a se desrădăcinà din sânul pământului

nostru nedreptatea şi asuprirea şi de a se întemeeà iarăş liniştea, pacea şi buna vieţuire.

Obştia norodului acestuia, însufleţită de această înalta şi plină de milostivire îndurare a prea puternicului împărat, nu se stânjineşte de a luà îngrijirea acea prin putinţă, ca să închipuiască o mijlocire prin care să-şi dovedească şi folosinţa cea dreaptă şi cuviincioasă a miluirei acestei sârguinţe; dar şi pune de faţă înainte pre înălţatului şi milostivului stăpânitor sau Domn aceste însemnate prea plecate cererì, care s'au alcătuit încât s'au putut mai atocmit cu cererile cuprinse prin obşteasca jaloba sa acea mai de înnainte trimisă către prea strălucitul pre a înaltului (sic) şi pre puternicului devlet, şi cu hotărârea cea milostivnică a sfântului împărătesc firman, ce s'au slobozit asupra norocitei înnoiri a Domniei pământului nostru.

De urmează în alcătuirea acestei cereri oreş ce (sic) puţină abatere dela cele obicinuite din învechime ale pământului sau de alte obiceiuri ale vremii acestei de mai în urmă a Domniilor streine, aceasta însuşi firea lucrurilor o au cerut a se face. Scoposul nu priveşte aiure decât la o temelie de siguranţă încât s'ar putè mai atocmită, pentru ca să se ocrotească şi să se întrunească dreptaţile cele de obşte a (sic) norodului şi a fieşte căruia, şi această temelie pământul nu o găseşte a sta în alta decât numai întru alcătuirea de pravilă pământească, îmbrăcată cu toată destoinicia acea cuviincioasă pentru binele cel de obştie. Intru acest scopos, năzueşte obştia pământului a pune înaintea prea înălţatului stăpânitorului său Domn prea plecatele sale ceriri aceşte (sic), care se întovărăşesc şi cu cea mai adâncă obştească rugăciune de a se primì şi de a se luà acum de odată dreptul temeiu, drept oareşi care lumină de povăţuire în lucrarea pământeştilor noastre trebuinţe, până se va alcătuì pravila ţărei, pentru ca să se poată desrădăcinà relele cele adânc străbătute a neorânduelei urmate întru atâta delungare de vreme, a stăpânirii Domnilor streini, pentru ca să putem înfiinţà, după tristele sfărmături a nevoei acestia, în care am venit, o oareşi care adăpostire de odihnă, cu dreptăţile micşuratelor noastre averi şi cu sudorile feţii noastre, ca să depărtăm în sfârşit deasupra noastră urgia proniei acei ce nici odinioară, dela începutul veacurilor şi până acum, n'au blagoslovit nici un fel de fericire aşezată pe temeiul nedreptăţii şi a impilărei.

Făcută în Eşi, la anul 1822, Sept. 13.

II

A. Mr. le Conseiller d'Etat Dasckoft, à St. Petersbourg

Monsieur le Conseiller d'Etat,

J'ai eu l'honneur, dans mon rapport sub No. 70 de l'année dernière, de vous annoncer que les boyards réfugiés en Bucovine venaient d'adresser à la Porte un nouvel arz-magzar, dont je vous présenta la substance, avec les reflexions que cette démarche m'avait fait naître. Je joins ici la traduction de cet arz-magzar, qui se trouve conforme à ce que j'en avais dit.

J'ai reçu la copie du règlement proposé pour la province par les boyards d'Iassi et dont ils espèrent recevoir sous peu la confirmation par la Porte, ainsi que je l'ai annoncé par mon rapport No. 79. Cet acte, étant volumineux, n'a pu être encore traduit; pais j'aurai l'honneur de vous en présenter une traduction exacte par le prochain courrier.

A la solennité de la fête de Noël, au moment où l'officiant sort du sanctuaire, pour offrir le st. sacrement à l'adoration des fidèles, l'évêqûe de Housch, qui officiait, fit au rituel une innovation qui fut généralement remarquêe, en ce qu'elle tendait à établir, qu'on ne devait reconnaître aucune noblesse.

Et ce n'était point sans but; car quelques jours après les boyards ont présenté à l'hospodar un anaphora, dans lequel ils exposent que les boyards émigrés, en refusant de rentrer dans leur pays, n'ont d'autre but que d'entraver l'organisation demandée à la Porte, afin de prolonger leur suprématie; que plusieurs, et particulièrement ceux qui sont en Bucovine, ne cessent de machiner contre les bo-

yards fidèles et tendent même à exciter en Moldavie une révolution contre le gouvernement présentement etabli. En conséquence, ils demandent, que les boyards émigrês soient déclarés n'être plus Moldaves, et que leurs biens soient confisqués.

L'hospodar doit envoyer cet anaphora au Serasquier Pacha de Silistrie.

J'ai l'honneur d'être etc.

(*Comunicat de d. A. de Giers*).

III

Traduction de l'arz-mahzar adressé à la Sublime Porte par les boyards réfugiés en Bucovine[1]).

1823.

Nous les très soumis et indignes sujets, habitants fidèles de la Moldavie, le Métropolitain avec tout l'état ecclésiastique et nous les boyards qui par succession sommes en effet vraiment sujets Moldaves profondément soumis, cependant à cause de nos pêchés égarês présentement à l'étranger, nous nous prosternons au pied du trône de la Sublime Porte et, priant le Tout-Puissant pour la grandeur suprême de notre Monarque (dont la force soit éternellement invincible), c'est avec des larmes que nous osons exposer que, depuis que Dieu a bien voulu que nous ayons le bonheur d'être soumis à la Sublime Porte. nous n'avons cessò un moment de remplir les devoirs sacrés d'une profonde soumission et de notre fidélite et que, tant que nous respirerons, nous ne cesserons de continuer le droit chemin qui mène à la soumission, ayant cette soumission par une succession paternelle, soumission que le peuple entier conserve aussi, en conduisant la charrue et labourant la terre, afin de pouvoir accomplir ensemble les ordres suprêmes et de procurer à Constantinople l'abondance des vivres. Avec la conservation de la

(1) Traducerea se vede a fi făcută de un personagiu ce ştie rău franţuzeşte. Acest arz este un altul decât acel trimes în 1822, prin care boierii cer guvern municipal (arz publicat în *Uricarul*, IV, p. 123), ceeace se vede ch'ar din raportul care înaintează această traducere către Daschkoff, şi în care se spune, „que les boyards réfugiés en Bucovine venaient d'adresser à la Sublime Porte un *nouvel* arz-mahzar".

fidélité, nos aïeuls laissèrent à nous, vrais enfants issus des familles des premiers boyards, le présent malheur, afin que nous puissions voir de nos jours les plus tristes circonstances de la contagion qu'amena dans la patrie le choix des Princes grecs du Fanal, par suite duquel nous avons été victimes de l'injustice et spectateurs de la violence, de l'insurrection que le révolutionnaire Souzzo a mis par malheur parmi les Moldaves innocents. Vu qu'après même que l'insurrection fut passée, et que les révolutionnaires furent défaits à nos dépens, il en resta encore une semence empoisonnée que le Prince Michel Souzzo, comme révolutionnaire, répandit lui-même dans les âmes faibles des hommes bas et ignorants de la seconde et troisième classe, qui descendent de ceux qui ont servi nos ancêtres ainsi que nons-mêmes, et que le révolutionnaire Souzzo entraîna dans son parti et excita contre nous, les plus anciens, seulement parce qu'il avait senti que nous sommes immobiles dans les bornes de la fidélité. C'est de cette classe d'habitants, dont la plus grande partie est constituée de ceux qui ont servi chez nous et d'étrangers, qui plusieurs ont été pris du néant et élevês à des rangs distinguês, pour les assimiler avec nous, les premiers boyards, et les soulevant ainsi contre nous, il foula aux pieds les privilèges et statuts du pays qui ordonnent, que les titres de noblesse ne soient donnés qu'aux enfants et aux descendants des premières familles, ainsi qu'à ceux qui avec fidélité et en sacrifiant leurs peines auront rendu de longs services. Nous avons redouté de faire plutôt une représentation sur eux, vu qu'ils sont du nombre de nos chers habitants. Nous tressaillons même à présent; mais le devoir sacré nous forçant de faire connaître ceci au pied du trône de la Sublime Porte, pour ne point tomber dans la faute terrible que nous nous sommes tus, jusqu'à ce qu'ils se sont par malheur appropriés ces titres, nous osons représenter ceci pour nous délivrer de la faute évidente provenue de la faiblesse de quelques habitants du pays, que les bienfaits de nos ancêtres ainsi que de nous-mêmes, qu'ils ont reçus sans reconnaissance, ont cependant distingués. Le révolutionnaire Souzzo ne s'est pas contenté seulement avec ceux qu'il éleva à des titres marquants, étant sur le trône de la Principauté; il distribua des rangs par écrit même après sa malheureuse fuite, et tout cela parce qu'il était insatiable et qu'il voulait avoir des complices de ses malveillants procédés. Il est vrai

que, si même ils ont agi de la sorte, ils n'ont pas pu trouver un grand bonheur pour eux-mêmes et pour le peuple Moldave et d'une manière propre à lui donner une promte récompense, vu que nous avons su par succession inspirer aux inférieurs et dans tous les esprits, l'observation des devoirs convenables, et c'est pourquoi pendant des siècles la vraie soumission a été observée. Mais l'animosité contre nous de la seconde et troisème classes, et les troubles intérieurs de nos compatriotes les ont affermis dans ce bonheur. Cependant, après cela même, le mal a augmenté encore, attendu que, lorsque, du temps de la Kaïmakamie du hetman Vogarides, les armées invincibles de la Sublime Porte ont été en Moldavie, la même usurpation des privilèges du pays a eu lieu, et que nous, quoique supérieurs, en versant des larmes, nous nous sommes retirés dans les pays étrangers, à cause des révolutionnaires qui mettaient notre vie en péril, seulement parce que nous nous sommes efforcés de faire faire des rapports au pied du trône de la Sublime Porte, par des boyards que nous avons envoyés au grand Séraskier de Braila, pour la destruction des révolutionnaires. C'est pour ces devoirs sacrés qu'ils ont donné par ecrit, que nos biens, ceux des premiers bovards, sont confisqués. Cependant le nommé Kaïmakam, malgré lui peut-être (car nous en doutons) ou même de bon gré, fut forcé par ceux de la seconde et de la troisième classes, ennemis connus de ceux de la première, à les élever par l'intervention des principaux janissaires et autres à des rangs distingués et à faire par des billets une infinité de nobles parmi eux, ce qui produit l'entière usurpation des privilèges du pays et des ordres suprêmes, ainsi que des statuts, vu qu'anciennement il n'était pas d'usage que le Kaïmakam eût le droit de distribuer des titres; ceci n'était permis rien qu'aux Princes légitimes. Ces derniers mêmes ne peuvent nommer aux rangs, qu'après l'exécution de toutes les formes, par l'investiture du caftan impérial Ainsi le mal s'est multiplié à un dégre tel, que les élevés du néant, étant unis entr'eux, cherchent le péril de notre vie, pour qu'il puissent être les premiers de la patrie, et c'est pourquoi ils ne cessent de nous charger de paroles injurieuses, comme si nous méditions sur des intérêts étrangers, comme si nons travaillions à des intérêts etrangers, en confirmant leurs machinations pour les décharger sur nous, et ils disent tout haut qu,aussitôt que nous viendrons dans notre patrie, ils mettront notre vie en

danger et qu'avec un mahmoudié ils rachèteront la perte de nos âmes, se louant assez qu'ils ont servi et que leurs rangs sont semblables aux nôtres. Mais le peuple innocent souffre, s'appauvrit et se ruine. Car si nous attribuons l'incendie et les autres désastres du pays au grand nombre de nos pêchés, les suites fâcheuses dériveront de l'insouciance des esprits, tendant à s'approprier nos biens. C'est avec des larmes que les pauvres laboureurs cherchent la protection des vieux boyards et comment nous approcher, car voilà la véritable cause de ce que nous n'osions pas faire un rapport dans le sein de la patrie et sous la protection des maitres miséricordieux de l'empire. Ils osèrent composer d'après leur conscience des lois écrites du gouvernement et demander la ratification, afin de déprimer les grands et d'atteindre leur but. Car si en effet la véritable cause qu'ils allèguent était la douleur que nous serions des oppresseurs et extorqueurs, voilà l'équitable prince du pays. Ils n'ont qu'à porter plainte de toutes les injustices qu'ils croient avoir éprouvées, vu que nous ne savons rien et que nous connaissons que c'est de nous que leur fortune a pris son existance. Mais si au contraire il était prouvé qu'ils eussent essayé quelque injustice, qu'elle soit rectifiée en vertu des lois du pays, ainsi que des statuts établis depuis des siècles. C'est avec toute la soumission possible que nous avons porté tous ces détails à la connaïssance du Prince régnant du pays, reconnaissant la nomination de ce Prince pour une bonté stable inspirée par la justice, attendu qu'il est d'une des premières familles, doué de sagesse et d'affabilité, et pour cela, en rendant grâce de notre sort heureux, c'est avec une profonde reconnaissance et des larmes de joie envers la Sublime Porte, que nous déclarons le bienfait que nous avons reçu de sa grande bonté, et nous avouons, avec des voix humiliantes, que nous avons obtenu avec abondance sa protection impériale, vu qu'il nous a été donne des hattischeriffs plenis de bonte et dignes de vénération, pour le maintien de la police et pour la consolidation des anciens privilèges, ainsi que de la continuation de notre vit (sic). De plus, vers la fin de l'année ottomane 1217, il a eté donné entr'autres pour les cas de cette nature, un décret impérial digne de vénération, par lequel, sous peine de condamnation, il est défendu que les principaux boyards ne soient respectés de la part des petits, et par lequel le respect est confirmé pour un devoir. Il y est arrêté encore l'éloïgnement de ceux

qui fondent leurs espérances hors des fontières ét le maintien de là police en général. Car si les vieux boyards de la première classe, descendants des familles anciennes, qui à cause de leur fidélité se sont sacrifiés pour leurs devoirs envers la Sublime Porte, et qui sont connus depuis trois siècles comme enracinés dans leurs obligations, ne rendaient pas au Prince régnant le devoir de leur soumission et de leur fidélité, et si ceux de la seconde et troisième classes ne gardaient pas envers ceux de la première le respect et l'obéissance, ainsi qu'il a été d'usage anciennement, comment serait-il possible que le bon ordre et le bien-être du paysan du *kêler* grainier) fût maintenu? Et comment serait-il possible que le soin d'affermissement de la fidélité, reellement due à la Sublime Porte, fût entièrement fondé? Puisque c'est donc de ce soin que dépend toute l'essence de la Moldavie, et que sans ce soin nous voyons les dangers que peuvent amener les pensées révolutionnaires, et puisque nous voyons aussi que par l'imprudence des boyards inférieurs, nous, les innocents qui, depuis un temps immémorial, sommes par succession entièrement inébranlables dans notre fidélité, nous nous mettons en danger nous-mêmes. C'est pourquoi nous sommes poussés et nous nous voyons forcés d'importuner l'oreille de la Sublime Porte, en Lui exposant aussi tout ce que nous voyons. Car quoique nous pensions que les incendies et les maux actuels de l'Etat n'ont eu lieu qu'à cause du grand nombre de nos pêchés, cependant nous jugeons que l'excès de la mauvaise conduite et de la contagion ne dérive que de l'incapacité et de l'insouciance de ceux qui nous ont réduits nous-mêmes, leurs pères et leurs bienfaiteurs, à ne pouvoir jusqu'à présent rentrer au sein de la patrie, et versant des larmes nous sommes à l'étranger, dans la nécessite la plus pénible et spectateurs du désespoir du peuple qui tout étouffé pleure et demande la présence des vieux boyards, et qui les yeux fixés sur lu Sublime Porte et ferme dans sa soumission, attend sous tous les rapports la miséricorde de l'empire. En attendant, nous supplions qu'on ne nous accuse comme coupables, de ce que nous avons fait des représentations concernant ceux de la seconde et de la troisième classe; mais nous ne demandons pour eux aucune punition; seulement une disposition pleine de bonté et un règlement qui mette fin à cette conduite, et d'après lequel chacun d'eux demeure dans sa sphère primitive; et pour prouver affirmativement à la Sublime Porte que ce n'est pas pour nos intérêts per-

sonnels que nous faisons cet exposé, nous vieux boyards, pénétres de zèle pour le *kêler* et voyant les maux qu'il a soufferts, nous renonçons à tout profit des revenus, des titres et des émoluments sur les malheureux habitants qui manquent méme de bestiaux, endurent présentement beaucoup de privations et ont besoin de la pitié et de la miséricorde de la Sublime Porte. Tous en général, vieux et jeunes, nous devons servir l'empire et la patrie avec zèle et dévouement, sans charger les sujets. Mais que ceux-ci se mettent sur la même ligne que nous et qu'ils soient les premiers dans le conseil, tandis qu'essentiellement ils dérivent de basses familles et de la classe des domestiques, ce serait mettre en doute les convenances, la sûreté de la vie et le maintien de la fidélité. Si par un decret impérial digne de respect on ne venait, par un effet de la bienveillance de la Sublime Porte, à effacer et abolir entièrement les titres de noblesse qu'ont donnés le révolutionnaire Souzzo et le Kaïmakam Vogarides (titres que chacun doit regarder illégitimes), recommandant au prince régnant de se conformer à tout ce qui avait été anciennement etabli et faire distinction des familles, pour que nous puissions alors, comme sujets fidèles, rentrer aussi dans notre patrie, sous la protection de la Sublime Porte, pour laquelle nous adressons à l'Etre suprême des voeux, avec prière de conserver notre Monarque et tous les grands de l'Empire.

Comunicat de d. A. de Giers).

IV

Jalba către Generalul Mircovici.

Tratatul Akermanului, la pontul alegerei Domnului şi alcătuirei obşteştilor aşăzământuri, hotăreşte ca să se facă aceste de către obşteasca adunare a divanului, cu unirea obştiei, după vechiul obiceiu, pe temeiul căreia (sic) înnalta Poartă au slobozit şi hatişerit pentru întocma înfiinţare a divanului după vechiul obiceiu a pământului.

La anul 1826 Dechemvrie 14, după vestirea acestui tratat, iscodindu-se multe şi feliuri de tălmăciri asupra închegărei obşteştei adunări, siliţi am fost a da jalobă către domnul ministru Ribopier (Ribeaupierre), arătând că divanul Moldaviei din învechime se alcătueă din boieri cinstiţi de către Domn cu cinuri, dela marele log: şi până

la marele şatr: (şatrar); iar în pricinele opşteşti se alcătueà adunarea obştească a divanului, întru care aveà glas sau votum (sic) toţi acei ce avea acest feliu de cinuri, care împreună cu cinul câştiga şi pronomion de nobil.

Spre dovadă de închegare unor asemene obşteşti adunări, alăturăm copie de pe hrisovul domnului Const: Modat (Mavrocordat) V.V., pentru asezământul ce s'au făcut cu obşteasca adunare pentru rânduiala lăcuitorilor de prin sate ce se numea vecini, acăruia orighinalul (sic) se află la muzeul din oraşul Odesa, pentru ca să nu vă supărăm cu alte multime de ispisoace vechi, ce să află în mânile noastre, pentru nişte asemene lucrări.

Acum însă adunările obşteşti ce se fac pentru feliuri de pricini atingătoare de soarta obştiei, măcar că predlojeniile sunt cuprinzătoare a se face cu obşteasca adunare a divanului, videţi că se încheagă numai de o samă de boieri.

Adunările care s'au făcut acum în prilejul alegerei a doua cilenuri (dregători) lucrătoare la comitetul ce se alcătueşte în Bucureşti, subt prezădenţia domnului adevărat sfetnic al statului Minţiaki, sânt viderate dovezi întru acest adevăr netăgăduit, pentru care de veţi binevoi a vă încredinţa, cerând jurnalurile ce s'au încheiat la sfânta mitropolie, veţi videà că într'însele se află iscăliţi numai din cei ce să socotesc a avea dreptate a trage la sine driturile tuturor celorlalţi boieri.

Noi dar, care suntem cinstiţi cu rangurile ce se numesc boierii, acei care stăpânim averi statornice în pământul acesta, care împlinim slujbele pământului la tot feliul de greutăţi, pentru starea rangurilor ce avem noi, pe care nici o fondameltalnică pravilă nu despărţeşte, nici din trupul numirei boiereşti, nici din drepturile aceşteia, văzându-ne depărtaţi de presustvie şi nechemaţi la dânsele în obşteştile adunări, cu toată supunerea îndrăznim, a aduce la cunoştinţa Excelenţei voastre această urmare protivnică tuturor vechilor obiceiuri şi vătămătoare dritului boieresc şi a folosului obştesc, şi a vă vestì că alegerea făcută în adunarea dela 27 Iunie pentru cilenuri, pomăzuindu-se a merge la Bucureşti, este fără împărtăşirea cei mai mari părţi din boieri ce să află în oraşul Eşii (sic), pentru care dacă tratatul Akermanului şi hatişeriful urmat după dânsul, şi dacă pronomiile şi obiceiurile cele vechi se cuvin a aveà fiinţa şi lucrarea lor, apoi au trebuit, după aceste legiuiri, ca să fie chemaţi toţi boierii aflaţi în Eşi, şi plecat ne rugăm ca să bine-voiţi a porunci ca o alegere,

ce priveşte pentru îmbunătăţirile obşteşti stări a tuturor locuitorilor prinţipatului acestuia, să se facă prin clobodă şi de obştie adunare a tuturor boierilor de toate rangurile fară osăbire, şi pentru grăbirea lucrului, macar acei ce se află în oraşul Eşii, şi asemene pe vreme viitoarei adunări obşteşti, pentru tot feliul de pricini oşteşti, să fie alcătuită cu această rânduială, adecă de toţi boierii ce se vor afla în Eşi.

(*ss*) *Constandin Carp agă*, *Mihalake agă*, *Constandin Burghelea spatar*, *Gheorghe Hermeziu agă*, *Grigore Codreanu spătar*, *Gheorghe Negruţ agă*, *Constandin Mathei spatar*, *Vasile Veisa spatar*, *Dumitrache Florea căminar*, *Ilie Kogălniceanu agă*, *Vasile Alexandrescu spatar*, *Dumitrache Codreanu spatar*, *Iordache Gane spatar*, *Enache Cercel ban*, *Constandin Veisa paharnic*, *Mihăiţă comis*, *Dâmitrie Bran comis*, *Vasile Buzdugan comis*, *Grigore Gane comis*, *Grigore Carp spatar*, *Grigore Tufescu comis*, *Sava Cornescu sardar*, *Enache Negruţ spatar*, *Mihalache Pascal ban*, *Ioan Stravru paharnic*, *Stavru ban*, *Cercel comis*, *Dumitru Leca ban*, *Grigoraş caminar*, *Iordache Brănişteanu comis*, *Costache Mereacre caminar*, *Gavril Istrate paharnic*, *Apostolescu spatar*, *Iordache sardar*, *Andronanche Vasiliu sardar*, *Alecu Iacovache paharnic*, *Ioan Pavlu stolnic*, *Constandin Diaconescu stolnic*.[1])

1829 Iulie 1.

(*Comunicat de d. I. Tanoviceanu*).

Toţi aceşti boeri erau nobili de clasa a doua care reclamă că nu au fost convocaţi pentru reformarea aşezământurilor Moldovei — cu toate că unii din ei au boerii de rangul I; dar ei sunt tocmai aceia despre care am văzut cum boerii cei mari se jăluiau că au fost inaintaţi fără drept în ranguri.

INDICE

(Indicele se referă mai cu seamă la numele din text, numai excepţional la cele din notă. Anexele nu sunt cuprinse în el).

A

Academia grecească, 29.
— mihăileană, 206, 212, 225, 226, 233, 563.
Adrianopole (tratat de), 114, 116, 145, 155.
Adunări ad-hoc (v. Divanuri ad-hoc).
Agarici, I, 333.
Aip-aga, 108.
Akerman (convenţia), 112, 134, 137, 140, 170.
Alăuta românească, 214.
Albania, 231.
Albina românească, 171, 204, 211.
Alexandrescu Gr., 214.
Alexandri Ioan, 420.
— Vasile, 207, 212, 242, 243, 248, 297, 306, 326, 333, 387, 444, 449.
Alexandru I împ. Ruşilor, 24.
— II Domnul Munteniei, 7.
— Iliaşi, 9.
Alfieri (drama Saul), 210.
Ali Effendi, 64.
Ali-paşa, 419.
Allgemeine Zeitung, 243.
Amfitrionul, 180.
Anaforaua c. pamfletului 1804, 96.
— p. pronomiile boierilor, 113.
Anghel D., 511.
Anglia, 273, 309, 311, 351, 419, 432, 527.
Aninişul, 40.
Antisemitismul, 138, 449, 451, 452, 506, 510, 513, 518, 569 (vezi şi Evreii).
Apostolescu, 101 nota.
Aprodul Purice, 211.
Arătarea scriere patriotică 1813, 33.
Arbore Ştefan, 246.
Ardeal (v. Transilvania).
Arghiropol, 125 nota.
Arhiva românească, 215.
Aricescu C., 464-465.
Arion C., 433.
Aristia, 185, 232, 256.
Armeni, 194, 196.
Aromâni, 61.
Artiste (L') ziar francez, 1848, 235.
Asaki Gheorghe, 29, 30, 32, 38, 75, 115, 148, 172, 205, 207, 211, 212, 227, 231, 233, 331, 349.
— Hermiona, 234.
Aslan N. Ceaur, 483, 498.
Aupick, 264.
Austerlitz, 73.
Austria, 12-25, 42, 63, 69, 75, 89, 93, 120, 124, 127, 130, 155, 197, 223, 337-338, 419, 431.
Averoff, 63.

B

Baba Cloanța, 212.
Bacău, 333.
Bădăranul boierit, 180.
Badea, 291.
Băiasa, 61.
Balaban, 262.
Bălăceanu C. Banul, 119, 143, 149.
— Ioan, 272.
— Ștefan, 49, 134, 136, 147, 148, 164.
Bălăcenilor (familia), 253.
Bălășescu, 333.
Bălcescu Neculai, 272, 275, 276, 301, 305.
Baldovin, 424.
Băleanu Emanoil, 149, 162, 164, 167, 259, 377, 556, 557.
— Grigore, 49, 124, 134, 148.
Neculai, 170.
Balica Alex., 194, 413.
Balș Alex. Aga, 95 nota, 101 nota, 360.
— Const. Vornic, 93 nota, 101 nota.
— Const. Hatman, 101 nota.
— Grigore, 242, 373, 279, 388, 406, 413.
— Iordache Agă, 95 nota.
— Lupu Vornic, 95 nota, 208.
Neculai Vornic, 95 nota.
— Teodor Vornic, 45, 77, 80, 95 nota, 101 nota, 339.
— Teodor Spatar, 95 nota, 101 nota, 102.
Baltă Vasile 333.
Balta Liman (convenția), 317, 320, 533.
Banat, 33, 277.
Banc (bancă), 197.
Bărbătescu Ioan, 41.
Barbu Banul Craiovei, 6.
Baricadele Parisului, 283.
Bariț, 268.
Bărlad, 204.
Bărnuț Simion, 504-506.
Bărsescu, 262.
Bartolomeu Arhimandritul, 334.
Basarab Mateiu, 9, 27.
Băsărăbești, 6-7.
Basarabia, 19, 25, 72, 303, 429.
Bașotă An., 208.
Bașchevici, 150.
Bataillard P., 236, 305, 308.
Bathiany Vincenz, 153.
Bela IV, 1.
Beldiman Alex., 34, 78, 101 nota.
Bell Georges, 306.
Belu Ștefan, 52, 134.
Berlin, 200, 213.
Berzelius, 208.
Besac, 321.
Biberi Const., 242, 333.
Bibescu Gheorghe, 75, 119, 154, 160, 182-185, 187-188, 190, 232, 237, 250, 256, 270, 314, 355, 377, 556, 557, 562, 567, 568.
Bibescu Neculai, 434.
Blaremberg C., 494.
— N., 494, 496, 527, 530, 531, 532, 536, 540.
Bobulescu Economul, 333.
Bodescu Gh. preot, 237.
Bodnariciu, 194.
Boerescu Vasile, 308, 312, 327, 382, 394, 409, 443, 447, 448, 472, 529.
Boerescu Const. 469, 493.
Bogdan Dim. Spatar, 95 nota.
— Gh., 75, 118.

Boierii a) *în deobștie*, 1, 2, 4, 5, 11, 13, 16-19, 39, 41, 45, 48-55, 77, 90, 107, 160, 166, 180, 207, 237, 297.

b) *B. conservatori*, 89, 93-94, 1139, 111, 113, 124, 126, 129, 133, 139, 148, 155, 170, 191, 225, 262, 263, 268, 273, 287, 367, 383.

c) *B. liberali*, 68, 76, 101 nota, 101, nota, 110, 149, 161-162, 193, 200, 242, 247, 248, 253, 297, 383.
Boieroaicele române, 231, 46, 268.
Bois le Comte, 174, 318.
Bois Robert, 306.
Boliac Cesar, 308, 409, 502.
Bolintineanu Dim., 306, 307, 390, 406, 440.
Bonaparte, 141.
Bongianini, 180.
Bosie Const., 333, 374.
Bossel (sala), 407.
Botescu C. Caminar, 9.
Botez Rudi, 199.
— Vasile, 199.
Botezatu Ionică, 199.

Botoşani, 204, 210, 335, 452.
Boucher de Perthes, 307.
Bozianu, 407.
Bozienii, 208.
Brăiloiu Const., 171, 178, 231, 436, 497-498.
Bran, 101 nota.
Brancovanu Const., 12, 16.
— Gheorghe,41, 61,72,133
Grigore, 134, 146, 149.
Spatarul, 52.
Bibescu Basarab, 436, 443.
Brandaburul Ioniţă, 103.
Brătianu Const. stolnic, 253.
Dim., 235, 236, 237, 238, 253, 272, 306, 328, 389, 409, 436, 438, 564.
Brătianu Ioan, 238, 253, 271-275, 278, 306, 312, 327, 357, 394, 399, 409, 412, 428, 436, 438-440, 468-469, 472, 489-491, 501, 507-508, 513. 514, 516, 517, 536, 539, 564.
Braşov, 133, 135, 137, 255, 263.
Brongniard, 208.
Broşteanu Z., 262.
Brun (Le), 60, 63.
Buchez ajutor de primar al Parisului, 239.
Bucovina, 14, 24, 105, 158, 244, 274, 277.
Bucşenescu Const., 80, 101 nota.
Bucureşti, 21, 24, 31, 53-55, 60, 149, 150, 174, 185, 187, 189, 232, 233, 263, 268, 271, 328, 331, 380, 273, 381, 384, 421, de acolea passim.
Buda, 33.
Buescu Pană, 525, 539.
Bulgaria, 15.
Bulgari, 52, 173.
Buna Vestire poezie patriotică de Văcărescu, 37.
Burada Teodor, 204,
Burghele, 101 nota, 199.
Butenief. 153.
Buzdugan, 101 nota.
Buzeu, 427.

C

Cacocraţi, 262.
Calafat, 543.
Calimah Papadopol Al., 443-444.
Scarlat, 10, 30.
Camban Anton, 333.
Câmpeanu, 206.
Câmpineanu Ioan, 134, 144, 149, 162-164, 167, 181, 203, 232.
Scărlat, 42, 49, 129.
Câmpinenilor familia, 253, 564.
Cananău Ioan, 75.
— Iorgu, 193.
Sebastian, 360.
— familia, 335.
Canta Const. Spatar, 91 nota.
— Grigore Spatar, 91, nota.
Ioan Postelnic, 95 nota.
— Iordache Logofăt, 95 nota.
— Neculai, 341, 342, 344.
— Neculai cronicarul, 28.
Vasile 242, 248.
Cantacuzino a) *boeri munteni:*
— familia, 16.
— Const., 273, 494.
— Grigore, 149, 162, 164.
— Ioan, 507.
Cantacuzino Şărban, 12, 28.
— Ştefan, 12.
— Toma, 16.
— b) *boeri moldoveni:*
— Al. Vornic, 101 nota.
— Const. Paşcanu, 101 nota, 145, 148.
— Gheorghe, 101 nota.
— I. G., 334, 385.
I. I., 360, 436, 540.
— Mihail Paşcanu, 322, 342.
— Neculai, 349, 464.
Cântec românesc poezie patriotică de Văcărescu, 37.
Cantemir Dim., 16, 84.
Capuchehaele, 197.
Caracaş Const., 71.
Carageali revol. munt., 256.
— Const., actor, 210.
Caramlău Alex., 262.
— Şărban, 262.
Carol de Hohenzollern, (Principele), 452, 453, 491, 492, 493, 500. şi de acolo passim.
Carp, 101 nota.

Carp Petru, 540.
Cărvunari, 94, 98, 99, 100.
Căsătoria silită, 180.
Casaţie (curtea de), 488-500.
Caţacatu, 52
Catargiu Alex., 333.
— Barbu, 389, 394, 409, 411, 417, 420, 423, 427, 432-435, 438, 439.
Colonel, 539.
Costin, 344, 345, 347, 349,
Dim., 335.
Iordache, 43, 75, 95 nota, 174.
Lascar, 360, 383, 387, 394, 413, 417, 443, 467, 471, 488, 490, 507.
— Neculai, 242, 334, 381.
— Ştefan Logofăt, 199, 207, 333, 373.
Caţichi D. M., 497.
Catchezie (şcoala de), 29.
Caterina a II-a, 18, 555.
Caţichi Const., 199.
— D. M., 497.
Cazimir Panaite, 238, 242, 248, 488.
Ceauşescu Radu, 292-293.
Cercel (Vezi Petru).
Cercel boier mic liberal, 101 nota.
Cerchez Ştefan Hatman, 101 nota.
Cernatescu 525, 549.
Champagny, 43.
Charivari ziar francez, 1848, 238.
Chateaubriand, 99.
Chelerul împărăţiei, 155.
Chezăşie p. evacuarea Mold., 1821, 109.
Chiajna, 7, 8.
Chintescu, 262.
Choiseul-Gouffier, 65.
Chopïn (v. Ubicini).
Cigaras G., 496.
Cihac, 206.
Cinel-Cinel poezie de Alexandri, 212.
Ciocoi, 47, 78, 94, 97, 123, 125, 243, 245, 381, 548, (v. şi Cărvunari).
Cişmigiul, 184.
Climente, 194.
Cloşani, 97.
Cocea Sofia (v. Hrisoscoleu).
Cocorescu, 128.
Codreanu, 101 nota.
Codrescu Teodor, 333.
Codrica, 60.
Cojocaru Enea, 155, 291.
Colegiul de Franţia, 236.
Colqhoun, 273.
Colson Felix, 203, 237, 563.
Comisari de propagandă, 257.
Comşa Dim., 335.
Concordia (otelul), 381.
— ziar, 464-465.
Conjuraţia confederativă, 193, 232.
Conservatorul filarmonic-dramatic, 207.
Conservatorul progresist ziar, 404, 548.
Costaforu G., 472.
Constantinopole (Journal de), 315.
Constantinopole, passim.
Constituţiunea ziar, 493, 499.
Costitutionnel (Le), 202, 239, 294, 309, 425.
Corjescu Iancu, 424.
— Const., 333, 424.
Cornea D., 335.
Cornescu C. Aga, 124 nota.
— I. Comandant Iaşi, 1866, 483.
— M. Vorn., 124 nota.
— P., 424.
Cornu (Doamna), 547.
Correspondant (Le), 308.
Costache C. Postelnic, 95 nota.
— Manolache (v. Epureanu)
— Neculai, 334.
— Slugerul, 131.
Costaforu G., 448.
Costea I. 32.
Costin Neculai cronicarul, 16, 17, 25.
Costin Aga, 334.
Costinescu Alex., 206.
Coulin Claude, 133-134.
Craiova, 20, 61.
Craiu-nou poezie de Alexandri, 212.
Crémieux Adolphe, 513-515.
Creţulescu familia, 253, 297, 564.
— Alexandru, 253.
— Const., 356.
— Dim., 253.
— Neculai, 253, 318, 407, 435, 444, 467, 478.
Criloff fabule, 212.
Cristea Panaite, 424.
Criveşti, 199.
Cuciureanu, 211, 420.
Cuénin, 204.
Culiano N., 511,

Cultura naţională, termin întrebuinţat în 1826, 33.
Curierul de ambe sexe, 212.
— Principatelor Unite, 401-402, 442.
— românesc, 170-172. 211, 231.
Cuţui Simion, 127.
— Ghiţă, 127.
Cuvântul unui ţăran c. boieri, 28.
Cuza Alexandru, 241, 248, 350, 379, 382, 383, 385-387, de aici înainte passim.
Cuza Dim., 242.
— Ioan, 242.
— Grigore, 242, 405, 464, 466.
— Gh. Postelnic, 101 nota.
— Spatarul, 193-199.
Cuzeşti boieri, 45.

D

Dachia, 30, 38.
Dacia literară, 215.
Daily News, 309.
Dâmboviceanu C., 162.
Dâmboviţa ziar, 421.
Dăneşti, 6.
Darzeu Şt., 333.
Daschkkof, 102.
Davicion, 255.
Dealu (mănăstirea), 182, 556.
Débats (Journal des), 308, 399.
Demagogi, 200.
Derviş paşa, 50.
Desbaterile ziar, 482, 540, 546.
Descălcarea, 2.
Descorches, 63. 66,
Desprez Hippolyte, 238, 295. 305.
Diaconescu, 105 nota,
Diamandescu, 742.
Dimache Manole Vorn., 95 nota.
Dimitriu Alex., 242.
Dinastie străină, (v. Principele strain).
Dionisie Mitrop., 119, 124 nota.
Dionisie stareţul Mănăstirei Neamţul, 332.
Directorul (v. Franţia).
Divanurile ad-hoc, 322-323, 332, 338-339, 343-344, 352, 353-376, 377, 382, 400, 470, 500, 527, 530, 557, 558, 564, 568.
Docan C., 333.
— Ioan, 429.
— N., 335.
Doina poezie de V. Alexandri, 212.
Domando, 142.
Dombrovsky, 69.
Donici Alex., 211, 326.
Andronache Vornic, 101 nota.
Dorohoiu, 334, 452.
Dracul Vlad, 6.
Drăculeşti, 6.
Drăghici Manolache, 149.
Duca Gheorghe, 9, 28.
Dudescu Nec., 48, 75.
Duhamel, 267.
Durac Sardarul, 9.

E

Ecaterina a II-a, 18.
Ecleziarhul Dionisie, 19, 34, 35.
Eder, 266.
Eforia Sf. Mormânt, 186.
Egalitatea înaintea legei (1822), 86.
Ellöpatak, 255.
Ems, 468.
Enache Dascalul, 30.
Dim. Banul, 91.
Enciclopedia franceză, 59.
Eni Neculai, 194.
Epureanu Man. Costache, 242, 359, 361, 385, 388-389, 403, 407, 436, 444, 448, 472, 511, 519, 521, 523, 530, 536, 537, 538, 539, 541.
Epureanu Spatar, 101 nota.
Ereditatea tronului, 110.
Eteria, 44, 47.
Eterişti, 91,
Etoile du Danube, 346.
Evrei (Israeliţi, Jidovi), 131, 132, 138, 198, 248, 252, 425-426, 448, 449-452. 473, 486-487, 505, 509-519, 569-570.

F

Fabian (Bob), 32.
Fălciu, 334.
Fălcoianu Scarlat, 472.
Fălcoiu, 262,
Fălticeni, 335, 452.
Fanarioţi, 10, 29, 35, 427.
Fanarioţilor (epoca), 9-10, 28, 553.
Făt-Logofăt poezie de Alexandri, 212.
Fătu Anastase Dr., 206, 333, 363. 511.
Faustain, 242.
Feldman, 450.
Φέραι 61.
Ficquelmont, 306.
Filaretului (câmpul), 421.
Filarmonică Societatea, 180.
Filipescu familia, 263, 297, 564.
— candidat la Vistiernicie, 23.
— Al. Logofăt, 124 nota.
— Al. Vulpe, 49. 134, 147, 181.
— Const., 170, 178.
— E., 124 nota.
— Gh. Logofăt, 41, 144, 147, 148, 266, 557.
— Grigore Vorn., 49, 124 nota, 175.
— Grigore student în Paris, 238, 389.
— Ioan A., 377, 389, 394.
— I. I., 408.
— Mihail, 49, 128, 135.
— Neculai Agă, 124 nota.
— Dimitrie din Moldova (Alhaz), 242.
— Leon din idem bursier, 206, 212.
Filitis, 200.
Flandra (Comitele Filip de), 472-473, 475, 477, 482, 485.
Flechtenmacher Christian, 204, 206.
Florea Manoil Agă, 224 nota.
Florian academ. francez, 38, 38.
— Aron, 176, 255.
Florescu Al. 464,
— Em., 436, 444.
Flury, 68, 69, 70.
Foaie p. Minte, 185, 211, 212, 249.
Foaia publicaţiilor oficiale, 424.
Foaie ştiinţifică şi literară, 212, 320.
Fotiade-bey 347.
Fontainebleau, 64.
Fornetty, 21.
Fotino Dionisie, 52.
Fracţiunea liberă şi independentă, 504, 510, 512, 513, 518.
France (La) (ziar), 425.
France industriele (La) ziar 1848, 235.
Franţia, 21, 42, 43, 58-60, 64-75, 95 98, 103, 105, 109, 118 119, 133, 136, 145, 162, 179, 185, 190, 200, 203, 204, 208, 212, 224, 279, 283, 295, 303, 310-316, 350, 357, 418, 419, 420, (v. şi Paris).
Franţozască nesupunere, 96.
Friburg 207.
Frumoasa (câmpia de la), 421.
Frunză Colonelul, 334, 342.
Fuad Effendi, 267, 272, 273, 276.
Fuad paşa, 312, 315.
Fundăţeanu Clucerul, 208.
Furnaraki, 71.

G

Gablentz, 339.
Gagern, 280.
Gal, 194.
Galaţi, 204.
Galiţia, 158.
Ganea, 101 nota.
Gănescu Gr., 306-307.
Gaudin Emile, 63.
Gazan, 262.
Gazeta Moldovei, 340
— româno-evreiască, 449.
Gazeta Transilvaniei, 242, 263, 265, 279.
Geografia de un *iubitor al Neamului* 1814, 33.
Gérardin St. Marc de, 145.
Gerusalemme liberata, 211.
Ghenadie, 200, 228, 233.
Gheorghe Sf., 31,
— Ştefan, 9.
Gheorghian V., 511.
Gheorghiu, 333.

Gheorghiu A. I., 511.
Gherghel St., 49.

Ghica familia, 253.
a) *Munteni.*
Alex. Hatm., 101 nota.
Alex. Vorn., 101 nota, 124 nota.
Alex.DomnulMunteniei,160, 168, 181, 556, 567.
— Alex. al 2-lea frate al lui Gr. Ghica Domnul Munt. 128, 154.
Const. fiul lui Gr. Ghica Domnul Munt., 128.
— Const. fratele lui Gr. Ghica Domnul Munt., 128.
Dim., 42.
Dim. Beizadea, 172, 260, 381, 436, 471, 531, 532, 557.
Grig., 1673, 15.
Grig. pe timpul lui Napoleon, 42.
— Grig. Domn Munt., 121, 130, 141, 144.
Grig. din 1848, 263.
Ioan, 181, 212, 235, 216, 238, 254, 256, 276-277, 278. 393, 407, 471, 484, 507, 522, 544.
Iorgu. 454.
— Mihail fiul lui Grig. Domnul Munt., 128, 134.
Neculai Vornic, 125 nota.
— Neculai vărul lui Gr. Ghica Domnul Munt., 128.
— Pantazi, 540.
— Profira, 128,
— Scarlat, 259-260, 357.
— Vladimir, 494.

b) *Moldoveni.*
Ghica Alex.. 333.
— Comăneșteanu, 519.
— Const.. 333.
— Dim. Vornic, 95 nota, 333.
Ghica Gheorghe, 488.
— Grig. Domnul Moldovei, 320 321, 407, 429.
— Iancu, 333, 507.
— Leon, 333.
— Neculai, 242,
— Vasile, 241, 322, 330, 335, 347.
Girardin St. Marc, 145, 399.
Giurgiu, 275.
Giușcă (cornetul), 242.
Glasul lui Mihai Viteazu poezie de Văcărescu, 37.
Glasul poporului, idem.
Golescu familia, 253, 297, 564.
— A. C. fiul lui Const., 253.
— A. G., 238, 259, 275, 280, 285 -286, 306, 436, 472, 494, 528.
— Const. (Radovici din Golești), 11-9120, 125 nota, 134, 169, 170, 175, 231, 234, 253, 296, 553, 554, 562, 564.
— Dimitrie, 170, 253, 281.
— Neculai, 162, 238, 253, 389, 394, 408, 471, 494.
— Ștefan, 238, 253, 271-272, 276, 305, 381, 398, 436, 437, 483, 494.
Gorjul, 40, 47.
Grădinarul piesă de teatru, 180.
Grădișteanu familia, 253, 564.
— Grigore, 253.
— Petru, 539.
— Scarlat, 49, 149, 272.
Grečeanu Al. Spătar, 95 nota.
— Const. Log., 95 nota.
— Grig. Vist., 101 nota.
Grecii, 9, 10 21, 25, 34, 43, 48, 57, 60, 61, 63, 197, 553, 554, 561.
Grecu Const., 194.
Grigore Mitropolitul Munteniei, 146.
Grigoriu Aga, 335.
Guéroult, 244, 246, 247.
Gusti Dim., 333, 493.

H

Hai Române poezie de Văcărescu, 37.
Hâjdeu B. P., 503-504, 506.
Halunga Enache, 172.
Hammer istoricul, 324.
Hâncu Mihalcea, 9.
Hangerliu, 71.
Haralamb Colonelul, 471.
Hardenberg, 213.
Hârlău, 150, 318.
Hașnaș Gh., 379.
Hatișeriful din 1802, 141.

Heliade (v. Rădulescu).
— Maria (idem).
Hermeziu, 101 nota.
— Nectarie episcop de Roman, 360.
Herţa, 150.
Hodocin (Mihalic de), 208.
Hohenzollern (V Carol).
Holban A. D., 451-452, 511.
— I., 333, 342.
Hory, 276.
Hortotan şi Pellet, 63, 67.
Hotin, 15, 20.
Hrisoscoleu Logof.. 124 nota,
— Sofia, 408. 570.
Humboldt (Al. de), 208.
Hurmuzaki Const., 322, 333, 361, 365, 379, 420.
Huşi, 204.

I

Iacobeni, 60.
Iacovache, 101 nota.
— Const., 360.
Iamandi N., 506.
Ianculeo, 95 nota.
Ianina, 66.
Iaşul, 29. 30, 34, 60, 67, 78. 105, 108, 149, 172, 200, 202, 204 205, 207, 210, 211, 213, 233, 241, 251, 281, 318, 320, 401, 421, 424-426, 452, 486 şi de acolo passim.
Ilarion, 49, 125.
Iliaşi Alex., 9.
Ioan Vodă cel Cumplit, 8.
Ionescu Ioan, 157, 242, 289, 294.
— Neculai, 217, 233, 239, 242, 333, 441. 473. 489, 493, 494, 506, 512, 525, 527, 533, 535, 536, 537, 539, 563.
Ionescu Radu, 524, 526.
Iorgu de la Satagura de Alexandri, 210.
Iosafat arhim. capelei Paris, 307.
Ipătescu Ana, 254, 570.
— Neculai, 254, 564.
Ipsilanti Alex., 34, 47, 61.
— Const., 43, 60. 75.
Islazul, 41, 251, 449, 514.
Israeliţii (v. Evreii).
Istrate paharnic, (din Zvoraşti), 46, 49, 101 nota.
Istrate Neculai, 317, 330, 335, 342, 345, 424.

J

Jacherie, 52.
Jianu Aga, 262, 335, 360.
Jidovii (v. Evreii).
Joltuhin, 146.
Jucăria Norocului trad. de Lazar Asaki, 33.

K

Katkoff, 142.
Kerniski, 333.
Kiriac, 134.
Kiseleff, 147, 149, 150, 153, 154, 204, 205, 232, 555.
Kogălniceanu, 101 nota.
— Enache cron., 28.
— Ispravnic de Hărlău, 150.
Kogălniceanu Mihail, 212, 214, 215, 216, 228, 233, 247, 248, 249, 320, 333, 360-362, 364, 373, 385-387, 389, 393-395, 401, 407-408, 412-414, 424, 426, 428, 433, 436, 438, 440, 443-444, 447-448, 449, 453-456, 458, 460, 466-467, 489, 493, 514, 522, 563.
Konaki Const., 98, 148, 226, 344, 347

Kotzebue, 203, 218, 265, 266.
Kreuchely, 145.
Kubalsky, 306,
Kuciuk Kainargi, 41.
Kutusoff, 20-21.

L

Lahovari, 290.
— Al., 540.
Gh., 494.
— N., 464.
Lambert Gr., 456.
Lambrino N., 464.
Sc., 464.
Lannoy (Gödel de), 349.
Lapati, 530.
Lapeyrouse melodramă, 207.
Lăpuşneanu novela lui Negruzzi, 211.
Larga (Gorj), 40.
Lăţescu Teodor Boldur, 333, 483, 485-486, 506.
Lateş Teodor, 497, 519.
Laurencon, 162.
Laurian Tr. A., 255, 534.
Lavalette, 418, 420.
Lazăr Alex. *iubitor al neamului*, 33.
— Gh., 31, 176, 211, 255.
Lazare, 114.
Lăzărescu D., 424,
Leca Ioan, 242, 506.
Ledoulx Jacques, 67.
Lemberg, 30.
Lenş Al., 170.
Const., 170.
— Filip, 129, 134, 135, 289-291, 293.
Lenş Gh., 390.
Lépine fabr. de ceasuri Paris, 71.
Leuchtenberg, 279.
Leurdeanu, 176.
Lévy Armand, 306.
Liber (explicarea cuvântului), 258, 289.
Libertatea individuală, 80.
Liehmann, 135.
Liman (Balta, convenţia), 429.
Linchou, 134, (vezi Lenş).
Lincourt, Chefneu şi Bagarre, 204.
Lipan, 290.
Lipitorile satului de V. Alexandri, 448.
Lipsca, 134.
Locotenenţa domnească din 1848, 273-276.
Locotenenţa domnească din 1866.
Lotrului (Ţara), 2,
Louis le Grand (collège), 188.
Luce Ste., 42, 64, 73.
Ludovic al XVI-lea, 60.
Lunéville, 205.
Lupaşcu Gh., 356.
Lupu Dionisie Mitr., 49.
— Dumitru, 333.
— Vasile (v. Vasile).
Luxul, 198.

M

Măcărescu, 333.
Magheru Gh., 253, 255, 271, 273, 275, 308, 564.
Mahomet piesa, 180.
Maior Petru, 29,
Maiores Terrae, 1.
Maiorescu Ioan, 255, 268-273, 280.
— Vasile, 272 nota.
— Titu, 498, 503.
Maisonabe, 206.
Mălăieru Niţă, 427, 454.
Mălinescu Vasile, 39, 98, 103, 119, 123, 196, 230, 234, 553. 554, 561, 564.
Mălinescu Vasile fiul precedentului, 239.
Malgouverné, 224, 225.
Mamfi, 32.
Manega, 119.
Manole Gh., 194.
Maniu V., 518.
Manu G. A., 182 nota.
— Ioan, 52, 377.
— Hatmanul, 263.
Maramureşul, 2.
Marcovici Simion, 31 119, 176, 562.
Marea Neagră, 155, 303.
Margeală Sovetnic, 170.

Marinescu, 194.
Marsillac (Ulysse de), 421.
Mărzescu Gh., 479, 490, 491, 493, 494, 523-524.
Maurice (Dubois de S-te) 71.
Mavrichi Colonelul, 381.
Mavrocordat stud. Paris, 200, 228, 233.
Al., Postelnic 101 nota.
— Al., 436.
Const. Domnul, 10.
— Const. epitr. şcoalelor Iaşi, 115.
Neculai Domnul, 10, 12, 85.
Nec. unionist, 335.
Mavrogheni Domnul Munt., 61.
— Petru, 420, 471, 5Q7.
Melchisedek, 321.
Meletie Episc. Huşilor, 202.
— Petru, 333.
Melinte, 194.
Mémorial diplomatique ziar, 467.
Mercuriu ziar, 503.
Mere-acre, 101 nota.
Meşnicoff, 33.
Michelet Jules, 306.
Miclescu Calinic Mitrop., 413, 483.
— I., 334-335, 406
— D., 389.
— Sandu, 193, 242, 360.
Vasile Vorn., 101 nota.
Scarlat, 428.
Micu Samuil, 29.
Mihaiu Viteazu, 3, 8, 10.
Milcovul, 37. 185.
Milicescu (Generalul), 389.
Millo Al. Vorn., 335.
Miloradovici, 21.
Minţiaki, 105, 142, 148. 162.
Mircea cel Mare, 6, 7.
Mircovici, 150.
Mirtil şi Hloe piesă de Asaki, 1813, 38.
Misir Garabet, 194. 199.
Mitropoliei (Dealul), 380.
Moisi Movilă, 6, 9.
Moldova, passim.
— gazetă separatistă, 1866, 487.
Moldovanu, 172.
— Z., 362.
Moldoveni sat în Gorj, 41.
Momuleanu Paris, 36.
Momulo, 264.
Moniteur, 235.
Monitorul oficial al Moldovei, 424.
Morarul Ioan, 485.
Moreea, 15.
Moroiu Const., 32, 119, 176, 562.
Mormonii, 530.
Morţun C., 363.
Moruzi Al., 1804, 95, 163.
— Al., 1848, 242.
— Const. 242, 244, 483-484, 486.
Moşilor Sâmbăta, 335.
Moşneni, 3.
Movilă (v. Moisi).
Müller François, 62.
Münnich Generalul, 17.
Muntenia (v. Ţara Românească).
Mureşanu A., 35.
Murgu Eftimie, 206.
Muscali, 17.
Mustea N., cronicarul, 28.

N

Nalèche (Louis de) 308.
Napoleon cel Mare, 24, 41, 43, 72.
— al III-lea, 303, 306, 309, 351, 313, 392, 435, 568.
National (Le), 235, 259, 266, 267, 273, 279, 283.
Naţionalist, cuvânt întrebuinţat în 1816, 94.
Naţionalist (partid), 452.
Naţionalul, 400.
Neagu, preot, 156, 290.
Neamţul judeţul, 150, 334.
Nemţi, 10.
Nectarie Hermeziu, 334.
Neculcea, 16, 17.
Negel Şărban, 77, 101 notă.
Negoiţă, 194.
Negri Petrache, Agă, 79.
— Costache, 212, 242, 297, 333, 363, 371-372, 381, 383, 403, 415, 417-420, 435, 444, 464.
C. caimacam în Munt., 125.
Negruzzi Const., 24, 101 nota, 226, 242, 248.

Negură Ioan, 322, 506.
Nei Ştefan, 333.
Nemţii, 11, 20 (v. şi Austria).
Neofit Mitrop., 265—268, 557.
Nesselrode, 157, 200.
Neugebauer, 308.
Nichipercea, 407.
Nion, 228, 254.
Nobilii, 2-3.
Nord (Le), 308, 547.
Norma operă, 207.
Novatorii, 94, 97, 99, 100, 108 (v. şi Cărvunari, Ciocoi).

O

Oda răvnitoare poezie 1822, 37.
Odessa, 22.
Odobescu Colonel 254, 256, 264, 270.
Oken C. T., 208.
Olimpiotul Iordache, 47.
Oltenia, 12-14, 47, (v. şi Islaz), 466.
Opinion nationale ziar, 519.
Ordin (decoraţie), 197.
Ordinea ziar, 457, 549.
Oteteleşanu Clucer, 121 nota.
— Ioan, 164.
Othon regele Greciei, 315.
Otoman. Imperiul, (v. Turcii).
Outry, 315.

P

Palade C. Vorn., 91, 95 nota.
Pământurile domneşti, 3.
Pamflet 1804 în Mold., 96.
— sub Gr. Chica în Munt., 134-136.
Pandele Ioan, 32, 119.
Panu Anastase, 333, 373, 377, 385, 387, 420, 424, 436, 447, 488, 493.
Papazoglu Maior, 333.
Paris, 42, 60, 75, 118, 119, 167 nota, 175, 178, 180, 234-240, 262, 283, 303-304, 322, 324, 327, 332, 338, 340, 472, de acolo passim.
Parrant, 67.
Partidul conservator, passim.
fracţionist (v. Fracţiunea).
— liberal, passim.
— naţional, 25, 42, 44, 138, 168, 180, 207, 210, 353, 552.
— patrioţilor (turcesc), 127.
— personal, 5.
— reacţionar (v. Reacţionari Cacocraţi).
rusesc, 127.
— revendicărilor ieşene, 499.
— Roşilor, 539.
— Separatist (v. Separatişti).
— unionist (v. Unirea)
Parveniţi, 94, (v. şi Cărvunari, ciocoi, novatori).
Părvuleşti (partidul boerilor), 6.
Passarowitz, 12.
Pascal Aristide, 539.
Pastia Scarlat, 333.
Pasvantoglu, 64.
Patria prima menţionare a cuvântului, 24, 129 şi nota.
Pavlu, 101 nota.
Pays (Le) ziar, 425.
Pech Vincent, 60.
Pelimon Al., 451.
Perieţanu, 262.
Perrhaibos, 62.
Petersburg (Otel de), 241, 251.
Petriceicu, 15.
Petrovici, 33.
Petru cel Mare, 15, 17.
— Cercel, 7.
— Rareş, 7.
Şchiopul, 7.
Peuple (Le), 238.
Piatra N., 452.
Pini, 90, 105, 125.
Pisoschi I., 333.
Place Victor, 316, 318, 320, 325. 339, 340, 349.
Pleşoianu Efimia, 255, 570.
— Neculai, 253, 564.
Ploieşti, 150.
Poarta (v. Turcii).
Poenaru Petru, 31, 119, 231, 562.
Pogor Vasile traduc. Henriadei, 211.

Pogor V. Vasile, 498, 503, 506, 522, 523.
Poloni, 12, 30, 66, 69, 71.
Pomârla, 208.
Pomeru, 80.
Poni Ioan, 242.
— Petru, 511.
Pop Vasile, 32.
Popazu D., 451-452.
Popolul suveran, 249, 275, 284, 285, 286.
Poporanismu, 138.
Popovici Dumitru, 206.
— Neculai, 33.
Porfiriu T., 326.
Poteca Eufrosin, 31, 119, 176, 177, 231, 562.
Prăjescu Iancu, 193.
Presse (La), 304, 309.
Prescovanu St., 41.
Principe latin, 502-503.
Principe străin, 99, (1824), 137, 138, 174, 175, 191, 282, 310, 313, 314-317, 319, 325, 327, 330, 332, 334-335, 382, 391-393, 397-401, 407, 417, 420-423, 442-444, 461, 476, 481-485, 500 şi de acolo passim.
Procopie Căpitanul, 16.
Propăşirea foae ştiinţifică şi literară, 210.
Proprietatea 86.
Comisia pr., 284-295.
Proudhon [1], 432.
Pruncul român, 255, 264, 275-276, 282.
Prusia, 340, 350.
Prutul, 24, 25, 43, 425.
Pultava, 15.
Putna, 334.

Q

Quinet Edgard, 38, 234-237.

R

Racovicioara, 41.
Racoviţa, 41.
Racoviţă, 101 nota.
— Al., 125 nota.
— C., 494.
— N., 539.
Radu Iorgu, 379, 443.
— Leonte, 193-199, 233, 562, 567, 569.
— Mihnea, 9.
Rădulescu Heliade Ioan, 134, 164, 167, 173, 176, 180, 211, 231, 251, 275-278, 305, 449, 478, 480, 502, 514, 564.
Rădulescu Maria, 254, 570.
Ralet familia, 297.
— Const. din Munt., 51, 464.
— Dim. din Mold., 95 nota.
— Dim. unionist, 326, 333.
— Ioan, 375.
Ramadan Iord. Ban, 95 nota.
Râmniceanu Ioan, 242.
— Naum, 34,
Rareş, (v. Petru).
Răşcanu Iord., 1821, 45.
— Petru, 1848, 239.
Răzeşi, 3, 197.
Razu Iancu Log., 95 nota.
Regnault Elias, 306.
Regulamentul organic, 4, 114, 147-153, 157, 158-159, 163-168, 173, 191-192, 194, 236, 240-243, 246-247, 249-251, 267, 273-274, 282, 286, 310, 321, 329, 332, 343, 368, 377, 390, 397, 458, 556, 563, 564.
Regulus tragedia, 176.
Republica română foae rom. din Paris, 278.
Reşid paşa, 350.
Rusciuk, 329.
Revoluţia franceză (v. Franţia).
Revue des deux Mondes, 238, 305.
— de Paris, 305, 308.
— du Progrès, 235.
Ribeaupierre, 142.

1. Să se îndrepte greşala de tipar Prondhon.

Riga Veleştinliul, 61-63.
Rober Inge Arnăutul, 483.
Rolla C., 242, 323, 389, 420, 425.
Roma, 30.
Romalo Gr., 242.
— V., 464.
Roman, 150, 204, 281, 334, 452.
Romanaţi, 41.
Romanoff Alexei Mihail, 15.
Romanţoft, 18, 41.
Românul ziar, 406, 407, 421, 425-426, 428, 439, 440, 470, 473-475, 477, 479, 487, 489, 514, 516, 525, 529, 535, 538. 539.
Romul în loc de Roma, 30.
Rosetti C. A., 235-236, 253, 274-278, 288, 378, 407, 408, 421, 436, 438, 447, 454-455, 471, 507-508, 511, 517.
Rosetti Maria, 255, 570.
Radu, 397, 413.
— Teţcanu, 324, 333, 370, 373.
Roumanie, întâia întreb. a terminului în *Le Siècle*, 279.
Roznovanu Iord. Vist., 78-79, 101 nota, 145.
— Neculai, 483, 486.
Rukmann, 161, 163-167, 179.
Ruset Al. Agă, 199.
— Iancu, 162, 163, 167.
— Iord. Vorn., 16.
— Lascar, 242.
— Mitică, 242.
Neculai, Log., 95 nota.
— Răducanu, Hatm., 95 nota, 101 nota, 242.
— Vasile, Vorn., 95 nota.
Rusia şi Ruşii, 15-25, 67, 69, 72-74, 77, 90, 93, 105, 113, 116, 125, 127, 140-149, 161, 163-168, 173, 174, 179-181, 183-184, 188, 198-203, 210-217, 250, 265, 268-274, 294, 321, 337-352, 431, 486, 488.
Rusu Neculai, 277.

S şi Ş

Sakelarie A., 199,
Salvandy, 189.
Samurcaş, 324 nota.
Sanejouand, 308, 321, 325.
Şapcă (preotul), 255.
Saşii din Braşov, 169.
Săulescu fabule, 211.
Sf. Sava şcoala, 31, 176, 179, 188, 223, 226, 256.
Şcoale săteşti, 201.
Şchiopu Petru, 7.
Şchweinitz, 280.
Scobihorn, 194.
Scorţeanu, Al., 379.
Scorţescu, 194.
Scriban Neofit, 325,
Sémonville, 65.
Separatişti, separatismu, 335, 336, 339, 345, 423-426, 443, 482-488, 494, 500, 569.
Serbia, 15, 52, 173.
Serbii pământului, 3 (vezi ţăranii).
Serurie G., 494, 564.
Sfatuire şi Rugăciune poezie de Văcărescu, 31.
Sfatul obştiei, 83. 88-89, 92-93.
Siberia, 21.
Siècle (Le) 279, 295, 308, 425.
Sihleanu A., 525, 539.
Şincai Gh., 29, 320.
Slăvescu N., 494.
Socola, 29.
Soliman al II-lea, 8.
Soliman paşa, 270-276.
Solomon colonelul, (v. Odobescu).
Sora şi Hoţul, poezie de Alexandri 212.
Soranzo Giacomo, 15.
Sorbona, 75.
Soţietaua lui Golescu, 169.
Spirei (Dealul) 273.
Stamate Const., poet basarabian, 211.
Teodor, prof. Iaşi, 206, 208.
Stamati Const. Grec, consul francez, 59, 69.
Stamatiu, 194.
Stănceşti, 40.
Stanciu, 291.
Stavăr Iancu Sărdar, 45.
Steaua Dunărei, 322, 324, 380, 388, 394, 402, 404, 408, 549.
Steege Lud., 398, 472.
Ştefan Gheorghe, 9.
Ştefan cel Mare, 7, 331, 339, Necrologul lui, 28.

Stihi G., 333.
Ştirbeiu, 42.
— Barbu, 75, 119, 148, 153, 161, 172, 252, 326, 377, 408. 429, 436, 489, 530.
Stolojan Const., 262.
— State, 262.
Străini, 131, 138.
Străjescu Ioan, 518.
Strat I., 519, 537.
Strătilat Neculai Spătar, 95 nota.
Strunga poezie de Alexandri, 212.
Struve G., 208.
Stuart Dudley, 306.
Sturza (contesa), 308.
— Const., 38, 95 nota, 193, 199-200.
— Costache, 334.
— Dim. A., 404, 420, 507.
— Dim., Vorn., 95 nota, 101 nota.
— Dim., fiul lui Mihail, 213, 216, 563.
— Gheorghe, Logof., 333-334, 364.
— Grigoraş, tatăl lui Mihail, 89, 95 nota, 101 nota, 104.
— Grigore, fiul lui Mihail, 213, 226, 377, 385-387, 395, 397, 398, 431, 436, 443, 563.
Sturza Iorgu Beizadea, 193, 199.
— Ioniţă Vorn., 48.
— Ioniţă Sandu Domnul Mold., 78, 81, 91, 105-107, 109, 112, 144-145, 153, 554, 555, 561, 562.
— Mihail, Domnul Mold.[3], 89, 90-92, 95 nota, 101 nota, 107, 115, 145, 160, 181, 193-204, 206, 208, 214, 217-225, 227, 232, 240, 244, 246, 250, 377, 429, 539, 547, 556, 557, 562, 563, 567, 568.
— Neculai, fiul lui I. Sandu Sturza, 145.
— Petrache Spătar, 45, 46, 49, 101 nota.
— Sandu Hatm., 95 nota, 101 nota, 145.
— Vasile, 342, 377, 389.
Şubin Elena n. Ghica, 38.
Şuciu Petru, 511, 512.
Şuţu Al., 47.
— Const., 161, 456.
— Gr. A., 436, 456.
— Iord., 71.
— Mihail, 40.
— Neculai, 124 nota, 169.
— Neculai Moldovan, 333.

T şi Ţ

Tacu Dim., 333, 497, 503, 506.
Talleyrand, 314, 357.
Talma, 180.
Ţăranul Român, ziar, 426, 428.
Ţărani, 1-4, 39-41, 45, 47, 48-50, 57, 87-88, 103, 120, 150, 152, 153, 157 (368), 158, 197, 246, 257, 259, 268, 289-295, 354, 365-376, 383, 345, 387, 389-391, 402, 428-433, 452-460, 462, 558, 559-560.
Ţările române, passim.
Târgoviştea, 265.
Târtan dela Untertan, 131, 450.
Tătărăşenii, 10.
Teatrul, 186.
Tecuci, 334.
Tell Cristian, 256, 264, 273, 276, 397-398, 435, 464-465, 467, 475, 564.
Temps (Le) ziar, 467.
Ţenzură, 197.
Teodorini C., 333.
Teologu Neculai, 162.
Teriachiu Al., 464.
Texier Edmond, 307.
Thibault Lefévre, 306-308.
Thouvenel, 310, 314, 315, 322, 350.
Ţiganii, 4, 117, 163, 187, 198, 248, 251, 320, 562.
Tilsit (pacea dela) 73.
Tinghir, 276.
Titoff, 198.
Tomşa (v. Leon).
Ţone Const., 194.
Traian, 27.
Traiana Dacie, 27.
Ţara românească, passim.

3. Sunt 2 Mihail Sturza, unul Logofăt în 1804 (p. 95 nota) altul Vornic în 1821 (101 nota) care ajunge Domn. Nu se poate ca Logofătul să se fi coborât la Vornicie.

Transilvania, 2, 29, 32, 43, 133, 206, 212, 278-281, 554.
Trandafiloff, 183, 184, 556.
Trăsnea, 134.
Trecutul (ziar), 415.
Trei-Erarhi, 200, 205, 233.
Tribuna română, 396, 421, 480, 489, 548.
Triumful Amorului, piesă de teatru, 180.
Trompeta Carpaţilor, 502, 512, 518, 539.
Truşină, poreclă aromână a lui Riga, 61.
Ibu fratele lui Riga, 61.
Tşitşakoff, 21.
Turcii şi Turcia, 6-9, 12, 14-17, 41, 63, 72, 93, 96, 105-107, 109, 112, 126-127, 136-137, 140-141, 147, 167, 182, 268, 276, 282-284, 303 304, 309, 321, 324, 326, 327, 352, 418, 448, şi de acolo passim.
Tutova, 322, 334.

U

Ubicini, 272, 305, 308.
Udricani, 31.
Ungurii şi Ungaria, 2, 6, 11-12, 69, 169, 277.
Unirea, 137, 138, 172, 174, 181, 185, 269, 274, 277, 302-309, 317, 320-330. 331, 332-352, 354, 357, 415, 426, 467, 481-488, 503 567.
Urbarii, 152, 153.
Urdăreanu, 47.
Urian, 262.
Ursu Economul, 511.

V şi W

Văcărescu Barbu, 41, 42, 52.
— Ioan, 37, 75, 149, 162, 176, 201 şi nota 22, 563.
Neculai, 49, 51, 124 nota.
Văduva vicleană, piesă, 207.
Vaillant, 179, 306, 308, 325, 378, 562.
Valahi, Valahia, 35, 274-275, 380.
Valentineanu, 427.
Vasile Lupu, 9, 27.
Walewsky, 311, 312, 314, 316, 318, 347, 349.
Vârgolici, 333.
Vărlam, 23.
Vărnav, 101 nota.
— Scarlat, 236-237, 334.
Vassan, 133.
Văsescu Gh,, 398, 447, 449, 488, 541.
Vasiliană (şcoala), 125, 172, 204.
Vasiliade, 272.
Vasiliu, 101 nòta.
— 262.
Veisa, 101 nota.
Veleştin, 61.
Velini Anton, 206.
Veniamin Costache Mitrop., 38, 39, 40, 101 nota, 115, 561.
Verdea sat în Romanaţi, 41.
Vernescu G., 436, 444, 448, 467.
Vestitorul, 331.
Vicleniile lui Scapin, 180.
Viena, 30, 64, 205, 263.
Viişoreanu, 262.
Viitorul ziar, 420, 422, 451.
Vilarà Alex. Agă, 124 nota, 125, 127, 134, 148, 262.
— Manole, 52.
Vintilă Vlad, 6.
Visul poezie de Alexandri, 212.
Vlad Ţepeş, 7.
— Vintilă, 6.
Vladimirul, 47.
Vladimirescu Tudor, 47-57, 125, 427, 554, 561.
Vladislav Vodă, 6.
Vlădoianu C., 124 nota.
— Ioan, 170, 389, 468.
Vlahia a doua, 61.
Vlasto, 343.

Vogoride, 80.
— Neculai, 336, 339, 341, 343, 346, 347.
— Principesa (fata lui Konaki) 347.
Voinescu, 238, 253, 306.
Voinov N., 342, 525.
Voix de la Roumanie ziar 421.
Volos, 61.
Voltaire, 59.

X

Xenofobie (v. străini).

Z

Zaharia V., 370.
Zarifi, 343.
Zass, 20, 22.
Zefcaride Sultana n. Ghica, 135.
Zefirescu Const., 206.
Zilot Românul, 22, 34, 36.
Zottu, doctor, 207.

TABLA DE MATERII

	Pagina
Prefaţa	I
PARTEA I. — DE LA ORIGINI PÂNĂ LA 1848	1
CAPITOLUL I.—Originea partidului naţional	1
Boierii şi ţăranii	1
Partidele personale	5
Partidul anti-grecesc	7
Partidul anti-austriac	11
Partidul anti-rusesc	15
CAPITOLUL II.—Inchegarea partidului naţional	27
Gh. Asaki şi Gh. Lazăr	29
Scrisori şi cărţi	34
Revoluţiile ţăranilor	38
Năzuinţele boierilor	41
CAPITOLUL III. Revoluţia partidului naţional contra Grecilor (1821—1822)	45
Revoluţia din Moldova contra Grecilor	45
Revoluţia socială a lui Tudor Vladimirescu	47
Intoarcerea lui Tudor contra Grecilor	53
CAPITOLUL IV.—Inriurirea Revoluţiei franceze	58
Grecii şi Revoluţia franceză	59
Reprezentanţii francezi ai ideilor noue	65

Pagina

CAPITOLUL V.—Ideile liberale și cele conservatoare în Moldova (1822—1828) 76

Partidul boierilor mari și al celor mici 76
Proiectul de Constituție 81
Lupta din jurul Constituției din 1822 89
Ideile noue 95
Soarta Constituției din 1822 105

CAPITOLUL VI.—Partidul liberal și cel conservator în Muntenia (1822—1828) 117

Întâiul izvor al ideilor liberale în Muntenia 117
Constantin Radovici din Golești 120
Opoziția contra Domnului 124
Societăți literare și politice 132

CAPITOLUL VII.—Partidele în vremile Regulamentului organic (1828--1834) 140

Convenția dela Akermann 140
Regulamentul organic 145

CAPITOLUL VIII.—Partidele politice în Munt. dela 1834-1848. 160

Partidele politice sub Alex. Ghica 161
Partidele politice sub Domnia lui Bibescu 182

CAPITOLUL IX. Partidele politice în Moldova sub Mihail Sturza (1834—1848) 191

Cele doue opoziții 191
Conjurația confederativă a comisului Leonte Radu 193
Propășirea culturei 203
Mersul culturei moldovenești dela 1834—1848 și apăsarea Rusiei 210
Suprimarea învățământului național 217

CAPITOLUL XI[1].—Partidele politice în revoluția din 1848 în Moldova 230

Seria istorică a formărei partidului liberal 230
Mișcarea premergătoare a studenților din Paris 234
Revoluția în Moldova 240

1. S'a numerotat greșit XI în loc de X.

Pagina

CAPITOLUL XII.— Partidele politice în revoluția din 1848 în Muntenia 249

Caracterul mişcărei 249
Lupta între partidul liberal şi cel reacţionar 263
Partidul unirei Românilor 274
Comisia proprietăţei 284
Rezultatele revoluţiei din 1848 295

PARTEA a II-a DE LA 1848 1866 299

CAPITOLUL XIII. Unionişti şi separatişti 301

Faptele întâmplătoare amestecate în viața Românilor . . . 303
Partidul unirei în vremile domniilor dela Balta-Liman . . 317
Partidul unirei în luptă 337

CAPITOLUL XIV. — Partidele politice în sinul Divanurilor ad-hoc 353

Partidele în Divanul ad-hoc al Munteniei 355
Partidele politice în Divanul ad-hoc al Moldovei 359

CAPITOLUL XV.—Partidele politice la începutul domniei lui Cuza Vodă 377

Primele neînţelegeri 377
În timpul adunărilor elective 385

CAPITOLUL XVI. — Lupta între Cuza Vodă şi partidele politice 405

Cele două disolvări 405
Unirea 415
Separatiștii cei noi 423
Prima desbatere a legei rurale 427
Izbucnirea luptei între Domnitor și Adunare 434

CAPITOLUL XVII. — Democratizarea vieței politice în România 446

Nevoia loviturei de stat 446
Urmările loviturei de stat asupra vieţii de partid în România . 457
Democratizarea vieţei politice 463

Pagina

CAPITOLUL XVIII.—Partidele politice în vremile Locotenenței domnești 471

Statutul lui Cuza Vodă 471
Plebiscitul cel nou 476
Situația exterioară și partidele 480
Mişcarea separatistă din Iaşi 482
Chestia strămutărei Curței de Casație 488
Alegerea Principelui Carol 500

CAPITOLUL XIX.—Constituția din 1866 509

Chestia evreească 509
Chestia Senatului 519
Libertățile publice 528
Legea electorală 534
Constituanta și Constituția din 1866 537
Termenii de conservator și liberal 548

CAPITOLUL XX. Seriile istorice în desvoltarea partidelor politice 550

Seriile istorice 550
Seria partidului național 552
Seria desvoltărei partidului conservator 555
Seria desvoltărei partidului liberal 560
Partidul unirei și al Principelui străin 567
Partidul separatist și acel al revendicărilor ieșene 569
Zemisliri de partide 569

Anexe 571

I Proiectul de Constituție din 1822 573
II A. Mr. le Conseiller d'Etat Dasckoff, à St.-Pétersbourg . 597
III Traduction de l'arz-mahzar adressé à la Sublime Porte par les boyards réfugiés en Bucovine 598
IV Jalba către Generalul Mircovici 603
Indice 605
